

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Мирјана М. Благојевић

**ПОМОРСКО ПРАВО
У КОТОРУ И ДУБРОВНИКУ
ПО ОДРЕДБАМА ЊИХОВИХ СТАТУТА**

докторска дисертација

Београд, 2014.

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF LAW

Mirjana M. Blagojević

MARITIME LAW
IN KOTOR AND DUBROVNIK
BY PROVISIONS OF THEIR STATUTES

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2014

Подаци о ментору и члановима комисије

Ментор:

проф. др Жика Бујуклић, редовни професор Правног факултета
Универзитета у Београду

Чланови комисије:

проф. др Жика Бујуклић, редовни професор Правног факултета
Универзитета у Београду,

проф. др Мирко Васиљевић, редовни професор Правног факултета
Универзитета у Београду, и

проф. др Драган Николић, редовни професор Правног факултета
Универзитета у Нишу

Датум одбране:

Поморско право у Котору и Дубровнику по одредбама њихових статута

Резиме

Поморско право, пружа јасан увид у начин настанка и развијања правних норми на основу развоја и ширења одређених делатности у друштвеним заједницама. Потреба заједница да очува одређене односе настале око таквих делатности, и да их даље развија, довела је до њиховог нормирања и кодификације. Са сваком значајнијом променом у организацији кључних делатности, овај процес се стално обнављао, што је условљавало и промену уређења заједница. На примеру поморског права то може да се прати скоро непрекидно, од првих писаних правних споменика, до данас.

Међусобна повезаност поморства и трговине, један је од кључних подстрекача овог развоја, и чини га нарочито живим. Потреба за проширењем тржишта ставља пред поморство увек изнова проширене захтеве, а технички развоје поморства омогућио је узлет трговине. Због тога су заједнице настале око поморске и, нужно, трговинске делатности, у свом трајању увек показивале динамичност и активизам. Њиховој делатној природи може се захвалити и за настанак и развој правног оквира поморства и поморске трговине.

Као посебна по значају и доприносу, издваја се епоха развоја поморства и трговине у средњем веку, и касније, до настанка грађанских друштвених и правних система, у аутономним комунама и државама на Јадрану. Водећа међу њима, свакако је била Венеција, али су свој не мали допринос грађењу поморског права, дала и два града на источној обали Адриатика - Котор и Дубровник. Њихови статuti богато су правно наслеђе, сведочанство о доприносу општем току развоја поморског права; уз ова два основна правна споменика, стоје подједнако важни и други: статuti братовштина, остали поморско-правни зборници, као и бројне нотарске исправе.

Котор се у општем току развоја поморства и поморске трговине, издвојио нарочитом улогом једног струковног удружења, Братовштине Светог Николе Морнара. Значај привредне делатности везан за пловидбу и тржишта на другим обалама, за живот и развој которске комуне, допринео је истицању и важности

овог еснафа помораца. У толикој мери, да су поједина овлашћења јавне власти, чак и она која представљају у другим срединама нешто што је од ње неодвојиво, била пренета на Братовштину. Братовштина је убирала лучке таксе, али и царине, била је обавезна да се стара о безбедности луке и Града, опрема млетачке галије, била задужена за превоз поште, а имала је и извесну судску и извршну власт. Тако је читава организација поморства, од градње и најмањег пловила, до прикупљања фискалних дажбина, била у рукама удружења приватних лица.

Дубровнику је, опет, успело, да током дугог трајања свог Града, касније аристократске републике, одржи уравнотежен приступ између развоја трговине и поморства, а да истовремено очува искључиву улогу племства у управним структурама. Детаљно уређење сваковрсних односа везаних за пловила и робу, поморце и трговце, сабрано је у изворима широког опсега, који својом бројношћу, сведоче и о живој законодавној активности и свести колико је она значајна за нормирање друштвених односа. Прописи који уређују удруживања трговаца и помораца у заједничке предузетничке подухвате: у ентегу, колеганцу и роганцу, међу најстаријим су прописима не само на овим просторима. Општи напредак који је Дубровник кроз векове уживао, говори о успешности оваквог одмереног приступа градњи правних оквира основне делатности од које је Република живела. Штавише, о томе сведоче и доприноси општем развоју поморства и поморске трговине, као што је било доношење првог Закона о поморском осигурању - *Ordo super assecuratoribus*, устројеног 1562. године, пре свега из потребе, да се из употребе уклони, тада већ превазиђени и никад до краја уређен, институт заједничке хаварије.

Кључне речи

поморство, поморско право, поморска трговина, статут, Котор, Братовштина Светог Николе Морнара, Дубровник, поморско осигурање

Научна област: право

Ужа научна област: правна историја

УДК број:

Maritime Law

in Kotor and Dubrovnik by Provisions of their Statutes

Summary

Maritime law offers a clear example of how legal norms originated and developed on the basis of the development and expansion of certain activities in social communities. The need of these communities to preserve certain relations associated with such activities and to elaborate them further led to their standardization and codification. This process was constantly renewed with each significant change in the organization of key activities, and that also entailed a change in the organization of communities. This process can be traced almost continuously in the field of maritime law, from the first written legal records to the present day. The interrelationship of seafaring and trade is one of the key propellants of this development and contributes greatly to its intensity. The need for the expansion of markets makes constant and increasing demands to seafaring, and the technical development of maritime traffic contributed greatly to the flourishing of trade. Therefore the communities engaged in maritime and, necessarily, commercial activity have always displayed considerable dynamic energy and activism. It is to their efforts that we owe the origin and development of the legal framework of seafaring activity and of maritime trade.

The seafaring traffic and trade in the autonomous communes and states in the Adriatic made a particularly valuable contribution to this development not only in the Middle Ages, but also later, during the period preceding the emergence of civic social and legal systems. The most important of these communities was certainly Venice, but two towns on the eastern coast of the Adriatic – Kotor and Dubrovnik – also made notable contributions to the elaboration of maritime law. Their statutes represent a rich legal heritage and testify to the general development of maritime law. In addition to these two basic legal monuments they also have numerous other important records, including statutes of fraternities, collections of texts dealing with maritime law and numerous notarial records. Kotor made a singular contribution to the general development of maritime traffic and trade by the activity of a professional association, the Fraternity of Saint Nicholas the Sailor. The importance of the economic activities connected with seafaring and the overseas markets, as well as for the life and progress

of the Kotor community enhanced the importance of this guild to such an extent that some prerogatives of the public authorities – including even some deemed inalienable in other communities - were transferred to it. The Fraternity levied port taxes and collected custom duties; it was responsible for the security of the port and the town, for the equipment of the Venetian galleys and for the conveyance of letters. It also had a certain judiciary and executive authority. Thus the entire organization of maritime traffic, from the building of the smallest vessels to the collection of public revenues, was in the hands of an association of private persons.

Dubrovnik, on the other hand, succeeded, in the course of its long history first as a city-state and later as an aristocratic republic, in preserving a balanced approach to the development of trade and seafaring, and also in maintaining the exclusive role of the nobility in its governing bodies. A detailed record of the organization of all sorts of relations associated with maritime traffic and trade, seafarers and merchants, has been preserved in its numerous documents, which testify to its legislative activity and to the awareness of its great importance for the ordering of social relations. The ordinances regulating the joint ventures of merchants and seamen in *entica*, *colleganzia* and *rogantia* are among the earliest enactments of the kind not only in this Region, but in general. The overall progress enjoyed by Ragusa for centuries is a testimony of the validity of such a rational approach to the establishment of a legal framework for the basic activity on which the Republic thrived. This is also testified by the Dubrovnik contribution to the general development of seafaring and of maritime trade, such as the adoption of the first law concerning maritime insurance - *Ordo super assecuratoribus* –passed in 1562 primarily because it was found necessary to abrogate the already outdated and never fully regulated principle of the general average.

Key Words

seafaring, maritime law, maritime trade, statute, Kotor, the Fraternity of Saint Nicholas the Sailor, Dubrovnik, maritime insurance

Scientific area: Law

Specific scientific area: Legal History

UDC number:

САДРЖАЈ

ПОМОРСКО ПРАВО	17
I Поморско право	18
I.1. Садржај и дефиниција	18
I.2. Особеност предмета	19
I.3. Особине	19
I.4. Обичаји као извор	21
I.5. Развој	21
I.6. Поморско право средњовековних приморских комуна	26
КОТОР	29
II Котор	30
II.1. Которски залив и залеђе	30
II.2. Историјске прилике и развој	31
II.3. Економске прилике	43
II.4. Општинско уређење	46
II.4.1. Кнез	46
II.4.2. Велико вијеће	47
II.4.3. Вијеће умољених	48
II.4.4. Мало вијеће	48
II.5. Становништво	49
II.6. Поморско право у средњовековном Котору	52
II.6.1. О обичају као извору поморског права	52
II.6.2. Поморско право у градском Статуту	59
II.6.2.a Посада	65
Галиоти	65
Ангажовање морнара	67
Одазивање суду	68

П.6.2.б Брод	68
Бродоградња	69
Хаварија	70
Најам	71
П.6.2.в Рибари	73
П.6.2.г Одредбе о поморској трговини	73
П.6.2.д Гусарење и пиратерија	75
П.6.2.ђ Забрањене воде	76
П.7. О Братовштинама	77
П.7.1. Природа и настанак братовштина	77
П.7.2. Средњовековне братовштинe	78
П.7.3. Деловање братовштина	79
П.7.4. Млетачке братовштинe	83
П.7.5. Словенска Братовштина у Млецима	84
П.7.6. Престанак рада братовштина	87
П.8. Братовштина Светог Николе Морнара	89
П.8.1. Друштвено-политичка улога братовштина у Котору	89
П.8.2. Духовна, каритативна и добротина улога братовштина	91
П.8.3. Братовштина которских морнара	93
П.8.4. Статут	101
П.8.4.а Историјске прилике настанка	101
П.8.4.б Статут и његова садржина	104
П.8.4.в Заштита професионалног карактера Братовштинe	114
П.8.4.г Организација Братовштинe	120
Гасталд	120
Прокуратори - благајници	123
Синдици - надзорници	125
Капелани и гвардијан	126
Калафати	127
П.8.5. Економска делатност - пословање Братовштинe	132
П.8.5.а Приходи Братовштинe	134
П.8.5.б Приходи цркве Братовштинe	140
П.8.5.в Расходи и давања	143
Добротина давања	143

Редовна давања	146
Улагања и зајмови	147
П.8.6. Јавно-правни карактер функција Братовштине	149
П.8.6.а Одбрана, ратовање, управљање и командовање	149
П.8.6.б Трговинска овлашћења Братовштине јавно-прав. карактера	160
П.8.6.в Превоз поште Јадраном	162
Прчањ - поморство у служби поште	164
П.8.7. Поморско-васпитни значај Братовштине	172
П.8.8. Пераст	172
П.8.9. Доброта	183
П.8.10.Сродни сачувани статути	191
П.9. Трговина и поморство у Котору	207
П.9.1. Периоди развоја	209
П.9.2. Извори	210
П.9.3. Поморско-трговачки уговори	211
П.9.4. Утицај поморске трговине на друштвену структуру	217
П.9.5. Трговачки путеви	222
П.9.6. Поморска трговина у доба млетачке владавине	224
П.9.7. Посебни режими трговања	231
П.9.8. Бродоградња	238
П.9.8.а Баркозија	241
П.9.8.б Барка	243
П.9.8.в Скаба	244
П.9.8.г Цикора	245
П.9.8.д Перашко бродоградилиште	246
П.9.9. Привилегована трговина	248
П.9.10.Како се трговало	254
П.9.11.Кријумчарење	256
П.9.12.Пиратерија и гусарење	259
П.9.12.а Појам	260
П.9.12.б Турска и пиратерија	261
П.9.12.в Улцињска пиратерија	262
П.9.12.г Новљанска пиратерија	266
П.9.12.д О пиратерији на млетачком поседу	268

Убиство прчањског капетана	270
Похара Пераста	271
ДУБРОВНИК	280
Ш Дубровник	281
Ш.1. Дубровачко поморство	281
Ш.1.1. Најранији развој	281
Ш.1.2. Бродоградња	288
Ш.1.3. Трговина и поморство	291
Ш.1.4. Домети	295
Ш.2 Liber Statutorum Civitatis Ragusii	297
Ш.2.1. Предстатутарни прописи	297
Ш.2.2. Статут	299
Ш.2.2.а О бродовима и путевима	302
Власништво	302
Редован начин стицања	302
Ванредни начин стицања	303
Национално одређење власништва	305
Бродоградња	307
Опрема брода	309
Закуп брода	311
Уговор о закупу	313
Најам брода	314
Лучке дажбине	315
Пловни путеви	317
О организацији пловидбе	318
Ш.2.2.б Посада	319
Капетан	320
Галиоти	321
Комитус	321
Морнари	323
Шкриван	331
Супрапозит	333
Дјетићи	334

Трговци	334
III.2.2.в Поморска трговина	337
Хаварија	337
Појам	337
Поморски јактус	338
Обрачун хаварије	340
Репресалије	342
Заробљавање брода	345
Сукоби на мору	346
Стрина, педокија и пељарина	347
Хаварија као осигурање	349
Поморски зајам	350
Трговачка удружења и послови	354
Ентега	354
Колеганца	361
Роганца	365
III.3. Постстатутарни прописи	367
III.3.1. Развој законодавства	367
III.3.2. Књига свих реформација	369
III.3.2.а Бродови и бродоградња	370
III.3.2.б Пловидба и луке	373
III.3.2.в Крцање	375
III.3.2.г Жито	376
III.3.2.д Спољна трговина	378
III.3.2.ђ Риба и месо	381
III.3.2.е Трговина људима	382
III.3.2.ж Котор	383
III.3.3. Зелена књига	384
III.3.3.а Управно-правне одредбе	385
Администрација	385
Безбедност	386
Штета	387
Карантин	388
III.3.3.б Роба	389

Намирнице	389
Жито	389
Со	391
Вино	393
Маст и уље	396
Сир	397
Мануфактурна роба	397
Текстил	397
Сребро	399
Остала роба	400
Грађа и огрев	400
Робље	401
Ш.3.3.в Царина и таксе	401
Ш.3.4. Жута законска књига	404
Ш.3.4.а Морнарица	407
Ш.3.4.б Бродски писар	411
Ш.3.4.в Офицери морнарице	415
Ш.3.4.г Режим пловидбе	415
Ш.3.4.д Цавтатско бродоградилиште	416
Ш.3.4.ђ Управа	417
Ш.3.4.е Дажбине	421
Арборатик	421
Наплата царине	421
Парафискални намети	424
Ш.3.4.ж Жито	426
Ш.3.4.з Рибарнице	427
Ш.3.4.и Сукно и платно	428
Ш.3.4.ј Уље	429
Ш.3.4.к Махунарке	431
Ш.3.4.л Трговци робљем	431
Ш.3.5. Поморско осигурање	432
Ш.3.5.а Закон о поморском осигурању	434
Ш.3.5.б Уговор о осигурању	437
Ш.3.5.в Послови осигурања	438

Ш.4. Поморско судство	438
Ш.5. Regolamenti della republica di Ragusa per la navigazione	448
Ш.5.1. Садржај Правилника	450
Ш.5.1.а Управа и надзор	451
Ш.5.1.б Конзули	452
Ш.5.1.в Прописи о бродовима	456
Ш.5.1.г Прописи о посади	459
Заповедник	460
Писар	463
Морнари	465
Дјетићи	468
Ш.6. Статути дубровачких ладањских кнежија	469
Ш.6.1. Ластово	471
Ш.6.2. Мљет	473
Ш.6.3. Лопуд	476
APPENDIX	479
IV. Статут Братовштине Светог Духа	480
IV.1. Увод	480
IV.2. Опис садржаја - прилог транслитерацији и преводу	482
IV.2.1. Прва група докумената	482
IV.2.2. Друга група докумената	485
IV.2.3. Трећа група докумената	488
IV.2.4. Четврта група докумената	489
IV.2.5. Пета група докумената	490
IV.2.6. Шеста група докумената	490
IV.2.7. Седма група докумената	491
IV.2.8. Осма група докумената	493
Табела упоредне анализе дубровачких и которских прописа	494
ПРИЛОЗИ	495
Прилози о Котору	496
I Трговачке привилегије у доба Немањића	497

II	Становништво Котора	498
III	Стицање племићког статуса	499
IV	Апотекари у Котору	500
V	Лечење	500
VI	Религиозност и верски редови	501
VII	Недеља и празници	503
VIII	Катедрала као узор	504
IX	Суд добрих људи	505
X	Две пресуде	509
XI	Жигови галиота	510
XII	Которски рибари	511
XIII	Которске братовштине	512
XIV	Значај Братовштине Светог Николе Морнара	513
XV	Култ Светог Николе	515
XVI	Будванска братовштина помораца	519
XVII	Политика Балше III и српске Деспотовине	519
XVIII	Грбаљске буне	524
XIX	Гелчић о природи Братовштине Светог Николе Морнара	525
XX	Алегати по Гелчићу	527
XXI	Запис и Извод из легенде	531
XXII	Алегати према адмиралу Росију	536
XXIII	Прокламација Статуга	537
XXIV	Везани трговачки посао	538
XXV	Мираз	539
XXVI	Јавно-правне дужности Братовштине Св. Николе Морнара	540
XXVII	Грилова афера	542
XXVIII	Школовање за поморце	546
XXIX	Опатија Светог Ђорђа	548
XXX	Богородица Перашка	550
XXXI	Славјанска читаоница у Доброти	550
XXXII	Стонска солана	551
XXXIII	Трифун Бућа	552
XXXIV	Света Лига	553
XXXV	Бокелски јунаци	554

XXXVI Вицко Бујовић	555
XXXVII Хришћанске уходе	558
Прилози о Дубровнику	559
I Губитак суверенитета	559
II Млетачко - турски рат	560
III Поморска одредишта	562
IV Бродолом Бујовићевог фрегадуна	563
V Каравани	565
ЗАКЉУЧАК	567
Закључак	568
ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА	575
Извори	576
Литература	578
Енциклопедије и речници	593

ΠΟΜΟΡΣΚΟ ΠΡΑΒΟ

I ПОМОРСКО ПРАВО

Од тренутка, када је према сумерској легенди, храбри Гилгамеш заронио у морске дубине, с намером да нађе клицу живота, море, највеличанственији елемент природе, постало је предмет непрестаног људског занимања.¹ Као јединствени и широки пут, који су Бог или природа подарили човечанству, да се њиме повезују људи и места, море је до данас остало један од најпресуднијих чинилаца материјалног, друштвеног и културног развоја народа и земаља.

I.1. Садржај и дефиниција

Уз основну улогу коју је поморство имало, да буде предуслов за напредак једне заједнице, та улога се проширила и на свеколики бољитак у свету, па је тако, поморско право у свом развојном процесу, створило скуп специфичних правних односа и одговарајућих института, проистеклих из посебне условљености морског пута и средстава његовог искоришћавања.² Поморско право, у свом најширем значењу, представља скуп правних одредби, којима су регулисани одређени односи физичких и правних лица у вези са пловидбом на мору и поморством уопште. У оквиру ове дефиниције, на првом месту се налазе режим пловидбе и превоз робе и путника бродом, уз поприличан број других послова, међу којима су и уговор о поморском осигурању и уговор о вађењу потонулих ствари. Овако широко одређење, у себи садржи и регулисање односа који настају у вези са пловидбеним незгодама и интервенцијама које се дешавају на мору, а тичу се судара бродова, посебне и заједничке хаварије или спасавања лица и имовине. Поморско право, једнако, садржи и одредбе о статусу бродова, стварним и другим правима у вези са њима, субјектима у поморском праву, као и норме о безбедности пловидбе, пловним путевима и лукама.

На основу овако дате дефиниције, под појмом поморског права, сматрамо грану права, која регулише друштвене односе у вези са одређеним људским активностима на мору. Као и сваку другу грану права, поморско право чине

¹ В. Брајковић, *Јубиларно значење двију обљетница*, in Упоредно поморско право, Загреб, 1989, стр. 7.

² Исти аутор, in М. Трајковић, *Поморско право*, Београд, 1995, стр. 5.

одређени правни институти, као већи или мањи сплетови правних одредби, којима се регулишу исти или слични друштвени односи.

I.2. Особеност предмета

Заједно са ваздухопловним, друмским и железничким правом, поморско право припада саобраћајном праву.

Не само да је у односу на ова три најстарије, него се од њих разликује и по природи својих института и садржини одредби које обухвата. Дотакли смо, да његова особеност лежи у два битна елемента предмета регулисања ове гране - саобраћајном путу, на коме се одвија поморска пловидба и саобраћајном средству, којим се та пловидба остварује.

Поморски пловни пут, у односу на друге путеве у оквиру саобраћајног права, не изискује било каква улагања, ни одржавање, сем у приобалним деловима - лукама. Море, као природни пловни пут, погодан је за масовни превоз робе, због чега омогућава економичност поморског саобраћаја. Тако и слобода мора, најкраће речено, садржи право свих држава да се њиме користе.³

Други елемент предмета поморског права - брод, као саобраћајно средство, носи са собом обавезу озбиљнијих улагања и одржавања, с тим што у свом кретању, не познаје просторна и временска ограничења, што га сврстава у економична превозна средства.

I.3. Особине

За поморско право слови да је аутономно, чиме се скреће пражња на његову самосталност, заокруженост и мање-више слободан развој. Аутономност је иначе, особеност историјског карактера, која је настајала и формирала се под утицајем споре и осамостаљене еволуције овог права. С друге стране, аутономност има за последицу специфичне институте, који се не могу регулисати општим правом, у овом случају ни заједничким одредбама саобраћајног права.

³ В. Иблер, *Слобода мора*, Загреб, 1965, стр. 7.

Поред аутономности, краси га и универзални карактер: историјски и географски, море као пловни пут и извор посебног коришћења, доноси готово једнаке могућности, интересе и тешкоће. Важно је да се истакне, да су основна решења појединих националних поморских закона иста или слична, независно на удаљеност или различита друштвена уређења. Разлоге за ово, треба да тражимо у вишевековном постојању поморског саобраћаја и разноврсним пловидбеним пословима, који су се без обзира на технички развој и друштвену организацију, увек наслањали на заједничке навике и обичај.

Поморство никада, чак ни онда када су његове норме по свом обележју могле да изгледају као карактеристика једне или друге народности, покрајне или града, није могло да буде израз искључиво те средине, зато што оно не зна за властити етнички оквир, јер представља географски појам, па према томе, ма колико да неки законски споменик може по свом имену, да изгледа као својина или креација једне средине, његови елементи и правне институције, у завршној анализи, добијају сасвим друго и много шире обележје. Позивајући се на *Pardessus*-а, Брајковић вели да би најгори поморски закон био онај, који би био донет само у посебном интересу, или под нарочитим упливом обичаја искључиво једног народа.⁴

Та универзалност поморског права, понајвише је присутна у делу поморског права које се односи на облигационо-правна и техничка питања: укрцавање, искрцавање, хаварије, сам превоз у ужем смислу речи, чување робе на броду и предају терета примаоцу. За одредбе којима се уређују статусна, својинска и друга јавно-правна питања, можемо пак рећи да су изгубиле свој универзални карактер, јер се њима на најнепосреднији начин, одражавају општи друштвени односи у конкретној земљи.

За поморско право важи и да је традиционално. Овај епитет додат му је у светлу развоја института и одредби ове дисциплине: указује на спору еволуцију поморског права, његово готово неприметно мењање и конзервативизам.

Поморско право важи и за сложену грану права, које и поред своје аутономности, није могло да се ода искушењу утицаја других грана права, мимо саобраћајног. Овде пре свега мислимо на поморско право као сложену целину и

⁴ В. Брајковић, *Смјернице међународног изједначења поморског права*, in *Живот и дјело Владислава Брајковића*, књига I, Загреб, 2003, стр. 64.

мешавину унутрашњег и међународног права, облигационог, управног и других грана права.

I.4. Обичаји као извор

Поред закона, као извора поморског права, поморско право је садржински, веома везано за обичајно право. Код ове гране права, уз богату међународну и националну регулативу, обичаји су били и остали су, изузетно важан извор права. Снагом велике традиције, поморски обичај је и данас сачувао важност допунског извора права, који се перманентно користи када нема уговорне или законске одредбе, или коме се прибегава, онда када треба тумачити неку законску или уговорну одредбу.

Од поморских обичаја, треба разликовати поморске - лучке узансе, које представљају кодификоване и објављене обичаје, који важе у одређеној луци.⁵

I.5. Развој

Иако постоје јасни и сигурни трагови који указују да је поморство већ код народа старог века било развијено, нажалост нису се сачувала било каква писана, везана за поморско право. Како пловидба без права није могла да се развија, потпуно је извесно да је оновремено поморско право било регулисано обичајем.

Једини траг поморског права из овог доба, може да се нађе у *Хамурабијевом закону*. Он садржи неколико одредби које се односе на градњу бродова, висину возарине, које се тичу уговора о ступању у бродску службу, о одговорности бродара и др.^{6,7}

И из Демостенових говора, може се понешто наслутити везано за поморски зајам и сувласништво на броду.

Ни иза Римљана нажалост нема прописа поморског права. Вероватно да разлог за то треба тражити у чињеници да су и они примењивали обичаје, па за

⁵ М. Трајковић, *Поморско право*, Београд, 2004, стр. 7-8, 10-13 и 16.

⁶ Члан 5, 234-240 и 276-277.

⁷ С. Јасић, *Хамурабијев законик*, in *Закони старог и средњег вијека*, Београд, 1968.

нормирањем нису ни имали потребу. Друга околност, била је та, да су Римљани зазирали од мора и трговине.

Брајковић каже да се у старом Риму одредбе поморског права нису убрајале у грађанско право, у *ius civile* у ужем смислу, у део римског права, који је важио само за римске грађане, већ у опште право, *ius gentium*.⁸

У Дигестама, сачуван је траг постојања једне збирке поморског права која је настала на острву Родосу. Овај фрагмент, познат је под називом *Lex Rhodia de iactu* (*Digesta* XIV, 2, 4). Претпоставља се да је ова збирка настала око 470. године пре нове ере.

Уз овај закон који регулише бацање терета у море, у Јустинијановој кодификацији постоје прописи који се односе на поморски зајам, уговор о превозу, одговорност бродара, бродолом, о поморском јавном добру, обалама, риболову и др.

У Византији је поморско право најподробније било регулисано у *Василикама*, целој, 53. књизи посвећеној поморском праву, у оквиру збирке римског права, која је настала у време Лава IX Философа (IX век).

Несумњиво, најважнији поморско правни документ тог доба, јесте *Nomos rodion nautikos* (*Νομος Ροδιων Ναυτικοσ*)⁹ - Поморски закон Рођана. Он представља збирку поморског обичајног права (*Lex pseudo Rhodiana*) која је настала у VIII и IX веку. Садржи обичаје источног дела Средоземног мора и представља прави поморски кодекс. Иако се овај правни документ тицао одређеног дела Медитерана, вековима се примењивао у читавом средоземном басену.

После пропасти Западног Римског Царства, на западном Средоземљу, поморско право било је регулисано статутима градова, уз велику примену обичајног права, за све оно што у њима није било нормирано. И поред тога што су норме поморског права биле стављене у оквире статута, за све оне ненормиране односе, примењивало се обичајно право.

Паралелно уз статуте, постојао је и један извор опште примене - Поморски конзулат (*Privilegia et usus Consulatus maris civitatis Barchinone, Consolat de*

⁸ В. Брајковић, *Поморско право*, in Живо т и дјело Владислава Брајковића, књига II, Загреб, 2005, стр. 328.

⁹ Видети детаљније у: *The Rodian See-Law*, манускрипти у редакцији Wallter-a Ashburner-a, Оксфорд, 1909, доступно на <http://archive.org/details/nomosrhodinnauti00rhoduoft>.

mar).¹⁰ У питању је збирка обичаја и судских одлука из области поморског права, највероватније настала у Барселони, под будним оком трговаца и поморских зналаца. Њена садржина, сукцесивно је додавана, током XIII и XIV века, а по неким изворима и до друге половине XVII века.¹¹

Први писани закон на обалама Атлантика, изнедрила је Норвешка. То је *Magnus Laga Broders*, који такође потиче из XIII века и који садржи једва неколико одредби о поморском праву. Поред њега, велику улогу, имало је и право Ханзеатске лиге. Уз њих, на овом подручју, важиле су још две збирке: Олеронска правила, која датирају с краја XI и почетка XII столећа и која су доста утицала на развој поморског права атлантске обале. Уз ову збирку, у XIV веку, донета су и Висбиска правила, збирка са острва Готланда.

У Енглеској се поморско право развило на темељима Олеронских правила, која су инкорпорирана у оквире Црне књиге Адмиралитета (*Black Book of the Admiralty*),¹² збирке поморскоправних одредби из XIV и XV столећа. Наравно, не треба посебно наглашавати, да је знатно већу улогу у стварању поморског права у овом делу света, имала судска пракса.

Енглеско право је, све до 1789. године, имало пресудан утицај на развој поморског права Америке. Након те године, њене државе су кренуле сопственим путем поморског прогреса, било кроз савезне одредбе правног карактера, било преко закона појединих федералних држава. Уз све њих и прецедентно право, имало је паралелни утицај.

У доба јачања централне власти, када је држава почела све ужурбаније да регулише већи број друштвених односа, кренула је интензивно и да задире у поморство. За централну државну власт, поморство је било тим значајније, јер је било везано за доба великих открића.¹³

¹⁰ Дигитализована копија оригинала, у више временских и језичких верзија (каталонски, латински...), доступна је на <http://mdc.cbuc.cat/cdm/ref/collection/manuscritBC/id/29407>.

¹¹ *Поморска енциклопедија*, том 2, Загреб, 1955, стр. 262-263.

¹² *Олеронска правила*, као и цела *Црна књига Адмиралитета*, in *Monumenta Iuridica - The Black Book of the Admiralty*, у редакцији Sir Travers-a Twiss-a, Лондон, 1873, на <http://archive.org/stream/monumentaIuridic00twissgoog#page/n9/mode/2up>.

¹³ "...Краљу Фердинанду и Изабели Краљици Кастиље, Леона, Арагона, Сицилије и Гранаде...
...дарујемо, уступамо и додјељујемо, влаићу свемогућег бога, која је нама, као Намјеснику Исуса Христа на земљи, дана, Вама, вашим потомцима и насљедницима (Краљевима Кастиље и Леона), за увијек, на основу ових писама, све пронађене отоке и копна и оне, који ће се још пронаћи, откривене и оне, који ће се открити на западу и Југу, који иду од Сјеверног Пола, тј. од Сјевера, до Јужног Пола, тј. Југа, и копна и отоке, који јесу и буду пронађени према Индији или према било којој другој страни, и који су од линије Азорских отока и Зеленог рта, како се обично зову, удаљени стотину миља према Западу и Југу, са свим њиховим посједима,

У овом времену, почетна иницијатива потекла је од шпанских краљева, који су издавали уредбе, или ордонансе, у градовима који су имали такозване Трговачке куће. Те *Casas de contratacion*, биле су полудржавне установе, које су у својој ингеренцији држале и послове везане за поморство. Међу овим уредбама, издваја се она из 1538. године, из Бургоса.

Највећи утицај на развој поморског права, имала је у овом добу француска *Ordonance de la marine marchande* из 1681. Та Уредба о трговачкој морнарици, донета је заслугом министра Колбера (*Colbert*), за време владавине Луја XIV. Краљевска уредба садржи пет области: О часницима Адмиралитета, О поморцима и морским пловилима, О поморским уговорима, лиценцирању, ангажовању и најму морнара, кредитирању, осигурању и премијама, О лучкој полицији, обалама и обалоутврдама и О риболову на мору. Узор овом документу била је регулатива Уједињених провинција Низоземске, а пре свега Амстердама и Антверпена.¹⁴

Посебан печат у стварању савременог поморског права, оставио је француски Трговачки законик - *Code de commerce* из 1808. У оквиру његових пет књига, налази се једна (друга), посвећена само поморству, која се темељи на претходном извору.

На поморско право Северне Европе, посебно је имао утицаја немачки Општи трговачки законик из 1861. године. *Das Allgemeine deutsche Handelsgesetzbuch* у својој петој књизи, садржи норме поморског права, а сматра се законским актом на чијим темељима се заснива савремено поморско право.

Све до новијег доба, али и сада, поморско право почива из три узора: поред Француске, на француски Трговачки законик, ослањају се земље Латинске Америке, и донекле Белгија и Холандија, док је немачки Трговачки

*Државама, Градовима, мјестима, правима и јурисдикцијама као и свим припадностима, те Вас и споменуте ваше потомке и насљеднике одређујемо, постављамо и сматрамо њиховим господарима с потпуном слободом и свеколиком влашћу, ауторитетом и јурисдикцијом, ако ове отоке, пронађене и који ће бити пронађени, откривене и који ће бити откривени и од споменуте линије према Западу и Југу, од прошлог дана Рођења Господина Нашег Исуса Христа, од када почима ова тисућу четири сто деведесет и трећа година, када су ваши глсници и капетани наишли на неко од споменутих отока, није стварно посједовао други кришћански Краљ или Кнез. И свима, било којег достојанства, па и царског и краљевског, чина, положаја, рада или увјета, под казном судски изреченог изопћења, у које одмах, ако противно учине упадају, особито строго наређујемо, да се не усуде, као што се претпоставља због трговања или због било којег другог разлога, приступити, без ваше и ваших споменутих потомака и насљедника посебне дозволе, к отоцима и копнима, пронађеним и који ће се још пронаћи, откривеним"..., Из Буле Папе Александра VI inter cetera од 4. свибња 1493, с латинског превео: В. Шубат, in В. Иблер, *Слобода мора*, Загреб, 1965, стр. 101-102.*

¹⁴ Коришћени подаци су са: http://fr.wikipedia.org/wiki/Grande_ordonnance_de_la_marine.

закон из 1861, са допунама од 1897. године, узор скандинавским земљама. Земље англоамеричке групе, базирају пак своје поморско право претежно на судским одлукама.

Мора се напоменути, да ће с годинама које буду уследиле, ове поделе практично нестати, јер иако одређене земље имају узор у неком од ових извора, користе заједничке конвенције и теже да уједначе примену правних норми.

До појаве статутарног права на нашој обали, о чему ће касније бити више речи, не можемо поуздано готово ништа да знамо о стању поморског права код нас. Према бројности поморско правних норми, статуте можемо да набројимо следећим редом: дубровачки, задарски, сплитски, хварски, крчки, рапски, скадрински, трогирски, которски, корчулански, пашки, мљетски, брачки, сењски, шибенски, ластовски, ријечки, поречки, пулски и ровињски.

У свима њима, може да се запази велики утицај Поморског закона Рођана, што се везује на околност, да су наши приморски градови, у време настанка својих статута у првом реду били упућени на трговину с истоком. Ако неки од њих, тамо и нису трговали, прихватили су обичаје који су важили на Јадранском мору, преко кога се опет одвијала трговина с Левантом.

Савремено поморско право на нашој обали, свој главни ослонац има у *Политичком едикту о пловидби*¹⁵ од 25. априла 1774. године, који је донет на иницијативу Марије Терезије, а објављен на немачком и италијанском (*Politisches Navigationsedikt über die Handlungsschiffahrt, Editto Politico di Navigazione mercantile Austriaca in data di Viena 25. aprile 1774 coll'aggiunata delle posteriori prescrizioni*). Оглас је састављен од седам целина и то: О делокругу лучких чиновника, О капетанима и бродовођама трговачих бродова, О бродском писару, О пељару и о поузи (вођи палубе), О топчији и о спремару, О морнарима и осталој бродској момчади, О плати, таксама и наградама капетана, бродова, часника, морнара, морнараца и остале бродске момчади.¹⁶

Наполеоновом окупацијом наше обале, и на њу се проширило важење француског поморског права, односно *Трговачког законика*. После његовог пораза, одлукама Бечког и Берлинског конгреса, за целу нашу обалу, утврђени су јединствени извори поморског права - за имовинске односе француски *Трговачки законик*, а за управне ствари аустријски *Политички едикт о пловидби*

¹⁵ Овај термин се преводи такође и као: Државни оглас.

¹⁶ *Поморска енциклопедија*, том 2, Загреб, 1955, стр. 529.

из 1774. године. Осим појединачних и ретких прописа из области поморске управе и оних који се тичу школовања помораца, такво стање, остало је непромењено све до краја првог светског рата, до слома Аустроугарске и стварања Краљевине Југославије. Оскудни и преживели имовински прописи о поморству, у то време су се употпуњавали првенствено обичајима и трговачким законцима Аустрије, Хрватске и Црне Горе.^{17, 18}

I.6. Поморско право средњовековних приморских комуна

Средњовековне приморске комуне, било са већом, било са мањом аутономијом, биле су прилично затворене средине, па се дешавало да једна у односу на другу, макар биле и у истој држави, представљају скоро иностранство, а покаткад, бивало је и да између себе зарате.¹⁹

Такав медиавални партикуларизам, није дозвољавао у почетку ма какву интензивнију размену између комуна, чак ни оних у првом суседству. Како економски интерес увек преовлада, тако је и с развојем робно-новчане привреде, дошло до све већег потискивања натуралне производње, што је наметнуло проблем размене у ширим оквирима. Та размена, посебно када је реч о средњовековним приморским општинама, могла је најбоље да се обавља поморским путем. Ово је пак изискивало да се такве активности сместе у правне оквире, те је тако поступно и настајало, наше поморско право, и то најпре као обичајно, да би се потом кодификовало кроз Статуте комуна.

Предмет нормирања медијевалног поморског права били су односи који су се успостављали око брода, као пловила и његовог товара, односно робе која је била намењена трговини. Отуда је било регулисано све што се односило на сам брод: и као објекат, али и као специфичну заједницу, коју су чинили заповедник с посадом, којима су се прикључивали и сувласници брода. Уз то, овим нормама, било је регулисано и све оно, што се односило на укрцај и прекрцај робе. Роба укрцана на брод била је, као бродски товар, предмет посебног скупа норми.

¹⁷ Б. Јакаша, *Уџбеник пловидбеног права*, Загреб, 1979, стр. 6-11.

¹⁸ С. Царић и др, *Саобраћајно право*, Београд, 1979, стр. 51-53.

¹⁹ Између Сплићана и Трогирана, на пример, у XIII веку, постојао је оружани сукоб.

Коначно, овим одредбама, регулишу се и односи који се тичу заштите власништва над товаром, заступање интереса власника, али и сама куповина и продаја. Сви ови односи, чинили су плетору норми, међусобно повезаних и сложених, уколико пре што су и они сами, на основу којих су те норме настале, били сложенији: често су заповедник и чланови посаде били и сувласници брода, или товара, и обрнуто.

Уз овај скуп норми, у средњовековно поморско право, ваља додати и оне које се односе на рибаре, рибарење и прометовање улова, те, никако не губећи из вида да је поморство нераскидиво везано са трговином, и норме којима су се установљавали посебни режими трговања одређеним робама, али и односи између поморских трговаца.

Целокупну њихову базу, говори Цвитанић, чинили су стари закони, те даље наводи, да су за формирање статуарног поморског права, најважније две редакције: млетачка и дубровачка. Каже, да их је Костренчић поделио на Статуте северне и Статуте јужне групе и да су у ову прву групу сврстани они, којима је као узор служио млетачки *Statuta navium* или *Capitulare nauticum*, из 1255. године, које су донели Задар, Сплит, Скрадин, Крк, Раб, Паг и Шибеник, док другу, јужну групу представљају Статути Котора и Хвара, којима је за формирање служио, као трећи, Дубровачки статут из 1272. године, који и садржи највећи број одредби из ове области.

У Дубровачком статуту има одредби којима су регулисани неки други односи, ван поморског права, с тим што се они и на ове могу применити. Ту пре свега мислимо на норме које се тичу купопродаје, поклона, наслеђивања, итд.²⁰

У Сплитском статуту из 1312. године, највише одредби поморског права има у његовој VI књизи, али и у још неким.

Ипак, свим тим нормама, не регулише се читаво поморско право једне комуне и треба имати на уму, да се оно, кроз време, највише развијало као обичајно право, што опет значи, да ако правно правило за неки случај из поморског права није записано у једном статуту, то не значи да се оно на подручју важења тог статута није примењивало. Брајковић нам јасно дефинише и наводи: '*... да је у нашим приморским градовима поморско-правно правило*

²⁰ А. Цвитанић, *Наше средњовековно поморско право*, in Зборник радова Правног факултета у Сплиту, Сплит, 1979, стр. 209-210, Исти аутор, *Из далматинске правне повијести*, Сплит, 2002, стр. 725-727.

једног града вриједило за расправљање одговарајућих односа и у другом граду.²¹

Типичан пример за ово је Которски градски статут, са десетак директних одредби поморског права, који је осталу правну регулативу из ове области, црпео из Дубровачког статута. То даље значи, да ако је нека поморско-правна одредба одређеног статута нејасна, да ми нужно морамо да се послужимо неком другом, њој сродном, као и да неизоставно морамо да користимо упоредно-правну методу, коју неки статуту третирају као обичај у поморском праву.

Треба додати, да су одредбе поморског права средњовековних приморских статута, важиле на целој обали, све до примене законодавног акта *Editto politico di navigazione mercantile Austria*, по преузимању бивших територија Млетачке Републике од стране Дунавске монархије. Овај закон је прави изданак раног буржоаског законодавства, чија ера почиње на Континенту доношењем групе Наполеонових закона, из које је за нашу тему - поморско право, посебно важан *Code de comerce*,²² од 1806. године, а који је у нашим крајевима најраније почео да се примењује од 1812. године. Брајковић каже, да су та два законодавна акта, била 'основно врело' поморског права за јадранску обалу, као и да су задржала своју важност, све до револуционарног преображаја нашег времена.

Ово се једино није односило на Дубровник, који је као самостална држава, уз сам Статут, донео и низ законодавних аката, којима је регулисана управно-правна материја у трговачкој морнарици.²³

²¹ В. Брајковић, *Поморско право*, Приручник за студенте Свеучилишта, Загреб, 1950, стр. 11.

²² Овај Закон детаљно уређује све облике трговине, учеснике у њој, инструменте и начине трговања; сабира на једном месту оно што је раније било предмет регулисања појединачних уредби са законском снагом, или других правних аката, па и обичаја. Отуда замењује акт из кога је делом и израстао - *Ordonance* о трговини Луја XIV, а који већ сам по себи представља први искорак из медијевалног права. Саму материју трговинског права, Трговински закон уређује и проширује. Поглавље које се односи на поморску трговину, *Livre II - Du commerce maritime*, обухвата подједнако и бродове, као средства трговине, и све што је везано за њих: *Des navires et autres bâtimens de mer, De la saisie et vente de navires, Des propriétaires de navires, Du capitaine, De l'engagement et de loyers des matelots et gens de l'équipage, Des charte-parties, affrètements ou nolisement, Du fret ou nolis, Des contrats à la grosse, Des assurances, Des avaries, Du jet et de la contribution, Des prescriptions, Fins de non-recevoir*, Paris, 1810.

²³ В. Брајковић, *Etude historique sur le droit maritime prive du Littoral Yugoslave*, Marseille, 1933, стр. 35-36.

KOTOP

II КОТОР

II.1. Которски залив и залеђе

Бока Которска као споменик природе и културе Јадранског мора и Средоземља, данас припада Црној Гори. Највероватније да јој име потиче од италијанске речи *bocca*, уста или отвор. У почетку се тај назив повезивао само са самим 'улазом', да би се касније под овим именом, а по рушењу старог Рисна, обухватио и читав залив са околним копном.

Истиче се као специфична природна и социјална целина коју карактерише сложени друштвени развој и јединствени културни пејзаж, настајао вековима. Представља простран и разгранат залив на јужном делу источне обале Јадранског мора,²⁴ петнаестак километара увучен у кршку копнену унутрашњост. Од отвореног мора одвајају га полуострва Врмац, Луштица и Девесиље. Супротно од обале, његова стрма узвишења прерастају у планине Орјен и Ловћен. Боку чине два залива: спољни Херцегновско-тиватски и унутрашњи, Рисанско-которски, који су међусобно повезани теснацем званим Вериге. Овај назив датира из турског времена, када се теснац заиста и затварао ланцем, веригама, како би се онемогућило турском бродовљу да продре у унутрашњи залив Боке Которске, а на чијим се обалама налазе три већа насеља Котор, Пераст и Прчањ.

Бока, дубоко увучена у копно, по свом историјско-географском и стратешком значају, истиче се међу заливима Медитерана. Својим природним положајем Бококоторски залив је од давнина био познат морепловцима као сигурна заштита. Управо та сигурност Залива и његова дубока увученост, омогућили су овом крају хиљадугодишњу оријентацију на море и поморство, што је допринело да се развију урбане агломерације, почев од античких времена, па све до данашњих дана.²⁵

Северозападни део Боке, у старо време углавном је био оријентисан ка Требињу (Травунији), док је југоисточни инклинирао Зети (односно Дукљи). То је пак условило, да два крака једне поморске целине, одржавају везе са

²⁴ Најразуђенији је део Динарског приморја.

²⁵ М. Бузов, *Археолошка топографија Боке Которске*, in Бока Которска, Загреб, 2010, стр. 467-469.

различитим областима у залеђу и то овај први, са Херцеговином, удолином Рисан-Леденице-Дврсно-Грахово и удолином Суторина-Мрцине-Град-Требиње, а други, са Зетом, удолином Доњи Ораховац и Котор-Крстац-Његошко Поље.

II.2. Историјске прилике и развој

Котор (*Acrvium, Catharum, Dekadaron, Decatarum, Ecatarum, Cataro* и *Δεκατερα*), град омеђен и брањен зидинама,²⁶ свио се у дну Бококоторског залива²⁷, на уском простору између мора и речице Шкурде, подморског извора Гурдић и брда Свети Иван.²⁸ По пловној даљини, од уласка у Боку, удаљен је 30 км.

Медијевални Котор, као врло сложени урбани организам, свакако да није настао одједном, по унапред осмишљеном плану, већ се градио спонтано и развијао сукцесивно, зависећи пре свега од степена цивилизацијског развоја, нивоа економске моћи, али и културне свести својих житеља. С друге стране, на све то, утицали су разорни земљотреси, непријатељске најезде и рушења, као и бројни пожари.²⁹

У средњем веку, поред бројних улица и уличица, издвајала се *Via publica*, која се протезала од катедрале Светог Трипуна, па до конкатедралне цркве, поред северних бедема, Свете Марије Колеђате, коју због понорнице Шкурде,³⁰ зову још и Санта Марија де Флумине. Главна улица, повезивала је јужна врата са северним. Била је најважнија за трговину и послове коју је град обављао са залеђем.

²⁶ В. Живковић, *Котор - Модел касносредњовековног града*, in Приватни живот у српским земљама средњег века, Београд, 2004, стр. 82.

²⁷ *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља*, Београд, 2010, стр. 141.

²⁸ 'Стародревни град је окован дивовским бедемима, јединствено стилизованим према сурим стијенама и суновратним литицама на којим стоје као саливени..', Р. Ковијанић, *Которски медаљони*, Пераст, 2007, стр. 12.

²⁹ Ј. Мартиновић, *Црквене прилике у Котору прве половине XIV века*, Пераст, 2003, стр. 13.

³⁰ 'Североисточну обалу которског залива, у ужем смислу, сачињавају многобројне, уже или шире морене, постале од осулина високих, скоро вертикалних стена које се, овде дижу изнад морског огледала. На једној таквој морени подигнуте су и зграде Котора. Црква Св. Трифуна лежи на врху морене, те стога њен источни део, апсида и хор, леже на живој стени, докле остали део цркве лежи на морени...Карактер терена, подземна вода, која се, за време киша, слива с околних стена и преобилне зимске кише били су стални деструктивни фактори од чије је акције патила црква св. Трифуна кроз све време свога постојања до данас', М. Васић, *Архитектура и скулптура у Далмацији од почетка IX до почетк XV века - Цркве*, Београд, 1922, стр. 131-132.

Преко западних врата, која су се отварала ка комуналном тргу - *platea Communis*, град је био повезан са морем. Котором се сматрао и његов дистрикт, под којим се, као и у другим приморским градовима, подразумевала градска околина, одакле су сваког дана стизале свеже намирнице. Которски дистрикт, у време његовог највећег успона, чинили су полуострва Врмац и Лушгица, Доброта до Љуте, Превлака и Пераст који је припадао Опатији Светог Ђорђа.³¹

Град бурне историје, дуге преко 2000 година,^{32,33} био је у саставу многих држава. Кроз векове, у зависности од господара, имао је мању или већу аутономију.

Основали су га Илири, вероватно део племена Пируста, као *Acrivium*.^{34, 35, 36, 37} Потом је био под римском влашћу,³⁸ чије су му комунално уређење и изграђена правна схватања, послужили као база грађа, за његово уређење у средњем веку.³⁹ У XI и делом XII века, припадао је Византији.^{40, 41}

³¹ По Синдику, Котор је купио право на Дистрикт и Превлаку од дукљанских владара, И. Синдик, *Комунално уређење Котора од прве половине XII до друге половине XV столећа*, Београд, 1950, стр. 25.

³² Н. Богојевић, *Својинско правни односи у Котору у XIV вијеку*, Правни факултет у Београду, необјављена докторска дисертација, Београд, 1984, стр. 1.

³³ 'Котор је горд на своју прошлост, прастару опстојаност и постојаност, цивилизацију и културу, на значајне друштвене доприносе историји. У својој звезданој колијевици одњао је толико умјетника, привредника, помораца и бродоградитеља, занатлија, протомајстора, протовестијара, финансијера, државника и дипломата, посредника између Истока и Запада. Они су свом народу отварали путеве поморске и копнене, ширили му видокруге знања и сазнања уздизали му духовну снагу и материјалну моћ. Градили су и изграђивали. Они су давали свједочанства о животним и умним способностима нашег народа, преносили његово име изван граница наше земље.', Р. Ковијанић, *ibid*, стр. 12.

³⁴ А. Мауер, *Гдје је лежао стари Acrivium*, Сплит, 1932, стр. 18.

³⁵ П. Буторац, *Територијални развитак средњовековног Котора*, Дубровник, 1996, стр. 43.

³⁶ П. Буторац, *Бока Которска, од најстаријих времена до Немањића*, in *Анали Хисторијског института у Дубровнику*, бр. X-XI, Сплит, 1997, стр. 29.

³⁷ За илирско раздобље сматрамо, да није довољно истражено, али знамо да је седиште Илира свакако било у Рисну. По другом доласку Римљана који су владали Боком почев од 168. пре н.е, па све до 476. године н.е, оно бива пресељено у Decaderon или Catharum, А. Мариновић, *Бока Которска од настаријих времена до почетка XX столећа*, Матица Хрватска, огранак Дубровник 4, Дубровник, 1993, стр. 184.

³⁸ У доба римске владавине, дошло је до асимилације староседелачког илирског становништва, када је уведено и хришћанство. Романско и романизовано становништво градова Боке, али и њених других насеља, постало је темељ латинске културе, која је доминирала овим крајем и по досељавању Словена, Т. Мацан, *Поглед у Бокељску повијест*, Загреб, 2003, стр. 19-20.

³⁹ Л. Маргетић, *Римско и бизантско муниципално уређење средњовековних опћина у нашим приморским крајевима*, Годишњак Правног факултета у Сарајеву, XXIII/75, стр. 103.

⁴⁰ Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд, 1947, стр. 480.

⁴¹ По Буторцу, Бока ће већ крајем XI века, заједно са другим деловима овог подручја, ући у састав Византије, под чијим окриљем ће остати све до XII века, када Котор, као главно седиште Боке, постаје аутономна муниципална област и који се у раздобљу од V-VII века налазио у саставу Далматинског темата са седиштем у Задру. Византијска управа, углавном се односила на утврђене градове, док је залеђе Боке било у власти Травуније и Дукље, И. Црквенчић - А. Schaller, *Бока Которска: друштвено-политичке промјене и развој етничког састава до 1918. године*, Хрватски географски гласник 67/2, Загреб, 2005, стр. 110.

Свакако да су везе југоисточне Боке са областима у пространом залеђу биле од већег значаја, пре свега због тога, што је Котор био престоница Дукље у другој половини XI века, за владавине краља Михаила Вишевића, и што је Стефан Немања крајем друге половине XII века, у њему подигао двор. Сам Котор, имао је највећи значај у време немањићке власти (крај XII - крај XIV века): са занатима у успону, када су се правили предмети од злата и сребра, оружје, одећа, обућа и друго, због чега су се пак которски трговци, осећали 'домаћим', на свим трговима у унутрашњости Србије. Поред тога, Которани су у средњовековној Србији били закупци царина, а ангажовани су и као изасланици у стране земље.⁴²

Под Немањићима, Котор је уживао пуну аутономију, под чијом влашћу је био од 1186. па све до 1371. године.⁴³ Стефан Немања је у Боку ушао с југа, рушећи и освајајући приморске градове. Међу њима, издвојио се Котор, који га је толико задивио, да га је прогласио својим стоним градом.

Прве позитивне вести о заузимању Котора од стране Немањића, потичу из 1186. године, када је Немања послао сатника Јуру, да преузме Котор у његово име. Том приликом, издао је повељу којом је тројицу људи, чија се имена наводе, поставио за судије. У овом документу, нема помена о кнезу, нити се каже да је он општински службеник, али се прецизира, да му се даје један део глобе, што нам опет говори да функција кнеза није укинута. Синдик претпоставља да је вероватно Јура замењивао кнеза, или да га је Немања као првог изабрао на ту функцију.⁴⁴ Свеједно, иако су 'ове вести' оскудне,⁴⁵ свакако да наговештавају каснију политику Немањића према Котору, којом му је остављено самостално законодавство, администрација, делимично и привреда, укратко целокупно комунално уређење, које је и пре доласка ове династије било

⁴² Б. Ж. Милојевић, *Боча Которска* (Регионално-географска испитивања), Зборник радова САН XXVII, Географски институт, књ. 5, Београд, 1953, стр. 43.

⁴³ М. Благојевић, *Которске нотарске средњовековне исправе које се тичу родитеља и деце*, необјављен специјалистички рад, Факултет за пословно право Универзитета Унион, Београд, 2004, стр. 4.

⁴⁴ И. Синдик, *ibid*, стр. 77-78.

⁴⁵ Највише докумената из Которског архива, недостаје из времена Немањића. Из периода власти српске средњовековне државе, сачувани су једино списи из 1326. и 1327. године. Ковијанић, као одличан познавалац тога доба, говори да су Млечани, одмах по доласку у Котор, 1420. године, уклонили из ризнице катедрале светог Трипуна, све оригиналне повеље српских владара. Каже, да када је 1616. године, штампан Которски статут, да су из њега избрисана имена Немањића и других српских владара која се виде у рукопису, па нама остаје само да нагађамо, где се та документа из славне прошлости Котора тога доба и налазе, С. Стојковић, *Медитеранска загонетка*, Београд, 2008, стр. 158-159.

уређено и које је практично остало недирнуто Статутом, истина уз трзавице.⁴⁶ Стефан Првовенчани ће касније, у биографији свог оца навести, да је велики жупан у Котору саградио и двор, како би показао да овај град има истакнуто место у његовој држави.⁴⁷

Котор се у саставу српске државе, налазио све до смрти цара Уроша, 1371. године.^{48, 49}

После Немањића,⁵⁰ Боком ће завладати угарски краљ Лудвиг I Велики (1371-1382), који ће до освајања Венеције држати готово целу обалу Јадранског мора. Исти вид аутономије Котор је имао и у овом периоду, под Угарским краљевством.⁵¹

У раздобљу од 1391. до 1420. године, био је, у кратком времену потпуне независности, повремено се бранећи од упада моћних феудалаца тога доба: Балшића, Ђурашевића, Црнојевића и Хранића-Косаче.⁵²

Два века после Стефана Немање, босански краљ Твртко ће оценити, да нема праве државе, без луке на мору. Освојиће Требиње, Конавле и Драчевицу (подручје између Конавла и Рисна) и подићи на улазу у Боку 1382. године, нови град, преко пута Роса, Свети Стефан (Херцег Нови). У том походу, краљ Твртко заузеће и Котор, главну извозну луку. Иначе, да подигне Свети Стефан, Твртко се одлучио због оближњих солана у данашњем Игалу и Суторини. Дубровчани, огорчени због овога, успевају да га одврате у намери да овде подигне 'трг од соли'. Мудар као владар, Твртко, ангажује за свог протовестијара на двору, угледног и способног Которанина Трифуна Бућу, који је ову дужност обављао и

⁴⁶ С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд, 1912, стр. 21.

⁴⁷ Ипак, српски владари практично нису имали било какав интерес за јадранску обалу, с обзиром да су стремили ка истоку. Тако је за износ 8.000 перпера и годишњи данак од 500 перпера, цар Душан 1333. године, продао Пељешац Дубровнику. За време његове владавине, Дубровник је поред осталог био и место где ће латински и грчки језик учити и синови његових властелина. Како је Република била невелика, у доба српске деспотовине, купују се и Конавли, на две рате, 1419. и 1426. године, С. Стојковић, *ibid*, стр. 132.

⁴⁸ К. Митровић, *Млечани епископи Котора 1420-1513*, Београд, 2013, стр. 49.

⁴⁹ Комуна је ковала и свој новац с ликом српског владара, *ibid*, стр. 50.

⁵⁰ *Када се под владом Душанова сина, цара Стефана Уроша, Српско царство поче распадати и када се многе српске области одметнуше од свог законитог владара, Котор бијаше још вјеран своје цару. И Урош је, као и његови преци, волио Которане, которској властели разне милости исказивао, те их назива вјерни, мили и љубазни. Которани осташе вјерни Урошу све до 1370. г. када видећи да их њихов законити владар не може више одбранити, јер бијаше изубио скоро сву своју моћ, бише принуђени, да се предају у заштиту угарскоме краљу Људевиту.*?, П. Шеровић, *Гласник Народног универзитета Боке Которске*, бр. 1-3. од 30. маја 1935, преузето са www.rastko.rs.

⁵¹ И. Црквенчић - А. Schaller, *ibid*, стр. 111.

⁵² *Ibid*.

на двору цара Душана и чија је породица два века одано служила Немањиће. Твртко је знао, да ће уз Бућину помоћ лакше моћи да се супротстави Дубровчанима. Као и његови преци, почивши Немањићи, није се мешао у аутономију Котора.

По Твртковој смрти, Босна губи политичку снагу, па ће Бока ући у својеврсни политички вакум. Тада се у Котору успоставља самостална управа - *Tempore Catharinorum*. Твртков наследник, Сандаљ Хранић, обновивши солане, истог часа је заратио са Дубровником. Непромишљено, Сандаљ намеће Котору порез од 600 перпера годишње, па за непријатеља, уз Дубровник добија и Котор. Сандаљев наследник, Стефан Вукчић Косача, себе проглашава херцегом од Светог Саве, обнавља старе и подиже нове солане, уводи на со монопол, те тако креће у рат са Дубровником. У Светом Стефану, отвара прве мануфактуре чоје и платна на Јадрану, те због неопходне радне снаге, ослобађа све дужнике који желе да се доселе у његов град. Тако ће Свети Стефан, потоњи Херцег Нови, постати за Босну исто што и Котор за Немањиће: лука и прозор у западни свет.

53

Због освајачких тежњи Зете и Рашке, Котор ће први пут, 1395. године затражити покровитељство Венеције,⁵⁴ што ће она одбити. Град 1403. године прихвата протекторат Ладислава Напуљског, који ће само шест година касније, своје право на Далмацију продати Венецији, па ће тако Котор поново потражити заштиту Републике, што ће она и да прихвати, 1420. године.⁵⁵ Под управом Млетачке Републике град је остао све до 1797. године.⁵⁶ Био је главни град такозване Млетачке Албаније и седиште ванредног провидура.⁵⁷

Млетачка Република се дуго двоумила, да ли да преузме суверенитет у Котору и Боки, као и да ли да се прошири даље на југ, имајући пре свега у виду сталне сукобе и отимања у овом делу Јадранског мора. Прихвативши се власти

⁵³ С. Стојковић, *ibid*, стр. 133.

⁵⁴ Стојковић сматра да су Которани скупо платили решеност да се у драматичним годинама краја XIV века, између Турске и Млетака, одлуче за ове друге. Наводи да су чак осам пута молили Венецију да их прими под своје окриље. каже, да су Которани седам пута били одбијени, да би у међувремену, 1378. године, Венецијанци опљачкали и похарали њихов град, *ibid*, стр. 279.

⁵⁵ И. Цветковић - А. Schaller, *ibid*, стр. 111.

⁵⁶ И. Божић, *Котор после прихватања млетачке власти*, in *Немирно поморје XV века*, Београд, 1979, стр. 3-4.

⁵⁷ М. Благојевић, *ibid*, стр. 4.

и ангажујући се у борбама, сматрала је да је изабрала мање зло у војном и политичком смислу.

Котор је у више наврата, почев још од времена када је био под влашћу цара Душана, нудио Млетачкој Републици, да јој се подреди. Када је априла 1419. године, Дриваст пао у руке Балшића, зетских господара и када је претило да се исто догоди и Скадру, Венеција није могла да отпреми ни једног војника за одбрану скадарске тврђаве, јер се бојала велике офанзиве краља Сигисмунда у Фурланији. Та млетачка неприлика, учинила се Которанима као згодан моменат, да поново Венецији понуде своју условну предају. Сињорија им ни овај пут није изашла у сусрет, мада их је соколила обећањима, да ће их сигурно примити под своје окриље, ако буду истрајали у својој намери. Врло је вероватно, да је млетачка влада хтела да буде потпуно сигурна око држања Сандаља Хранића, који није крио своје аспирације према Котору. Али, како је захумски војвода у то време био завађен са својим суседом, Требињцем Радославом Павловићем, засигурно је, да су Млечани дошли до закључка, да је стигао повољан тренутак, да обавесте Которане о намери, да их узму у своју заштиту. Са 94 гласа за, и 18 против, млетачко Велико веће, прихватило је которску понуду 'на већу почаст пресвете девице Марије и Светог Јеванђелисте Марка и с обзиром на љубав, коју Млечићи осећају према Котору, његовим грађанима и становницима градске околине'.

На седницама которског Малог и Великог већа, одржаним 1. априла 1420. године, прочитан је нацрт Уговора о условној предаји, на којима је одлучено, да се у коначни Уговор мора додати и то, да се Венеција мора обавезати, да ће град вратити Которанима, у истом статусу његове независности, као и што га је примила, уколико не буде могла или не буде хтела да га чува. Предаја Котора Венецији, уопште није била усамљени случај. Неки приморски градови северно од Неретве, прихватили су раније или касније исту судбину.

Што се самог Котора тиче, никако се не може тврдити, да се радило о неподељеном пристанку целокупног града и његове околине: свечаном чину полагања заклетве верности, присуствовало је само четрдесетак чланова Великог већа, док их је приликом поменуте седнице у априлу, било чак стотинудвоје.^{58, 59} Одмах, по самом преузимању суверенитета, наметнули су јој

⁵⁸ А. Дабиновић, *Котор под Млетачком влашћу*, Загреб, 1934, стр. 11-14

се војни проблеми, како на копну, тако и на мору. Две околности од капиталног значаја, биле су те, што се у непосредној близини Боке, налазио гусарски центар, и то, што јој је Турска, 1483. године, постала први сусед, преполовивши Залив по средини, од улаза код Ошпре, кроз Вериге све до Пераста, узевши јој целокупну, незанемарљиву херцеговску обалу.

Ове прилике Млечанима ће бити кључне, да тежњу становништва за поморством, искористе и за стварање копненог и поморског кордона, према гусарима и Турцима. Тим пре, што Република није имала ни довољно снаге, а ни новца, да се сама избори са овим проблемима, а било јој је јасно, да без много труда и средстава, може да добије неку врсту домаће ратне морнарице.

Видећемо, да тежња ка поморству, није потицала тек од шачице људи, већ су ка овом циљу стремила читава насеља, не само зато што су живела од ситних комада неплодне земље, већ и зато што су им властелини забрањивали да шире винограде, а самим тим и да живе боље.

Начин на који је спроведена которска самоуправа, показује нам врло јасну слику у односу на то, како је вођена млетачка политика. Све што је представљало било какав терет за которске градске финансије, а ту се пре свега мисли на судство, јавно здравље, школство, духовништво, као и на аграрна питања, великодушно је препуштено градској самоуправи, али не без брижног присуства млетачке конторле. Врховна власт је у својим рукама држала кривично законодавство, које јој је служило као оруђе за кажњавање свих оних, који су због пружања и најмањег отпора, проглашавани велеиздајницима.

Млетачка власт, настојала је и да грађанско право стави у оквире своје правне праксе. Иако је Уговором о предаји града, најсвечаније било зајемчено очување старих градских повластица, већ у првим годинама венецијанске владавине, изаћи ће на видело млетачка тежња, да се том праву придаје значај једне привремене и, до првог опозива, издате концесије.

Услови које су формулисали Которани 2. фебруара 1420. године, којим прихватају млетачку власт, нису познати, пошто је њих усмено изложио которски пуномоћник Антоније Пукцио. Остао је сачуван само текст дуждеве

⁵⁹ У Уговору о предаји Котора, Млечани врло реалистично кажу, да су хтели да спрече, да град падне у руке непознатом елементу, што се пре свега односило на Балшиће - *'ad manus et in potentiam personarum, de quibus non essemus bene contenti'*, М. Милошевић, *Которски трговици, ратници и мецене* - Студије о Боки Которској XV-XIX столећа, Београд-Подгорица, 2003, стр. 14.

исправе о венецијанском пристанку, издат 15. марта 1420. године, у коме се уз нека општа места (нпр: о поштовању Статута), прилично уопштено сређују финансијски односи. Те одредбе се управо разликују од ранијих которских предлога, јер предвиђају да је которска општина дужна да сноси не само трошкове за млетачког кнеза, већ и за кастелана с посадом, за све радове на утврђењу града и за остале градске потребе. Како је нарочито преко финансијског уређења видљив и степен аутономије, сасвим је јасно, да је Република признала Котору, барем у начелу, прилично широка права.⁶⁰

Према преговорима из 1411. године, Которанима је у поморству и у уживању млетачких грађанских права, нуђен положај какав су пре њих добили Задрани - '*cives nostri Venetiarum de intus*', а у финансијама место какво су у млетачкој држави имали италијански градови Фелтро и Белуно: слободно коришћење вишком новца по покрићу издатака. Тај положај разликовао се од задарског, јер је тамо из укупних прихода издвојено општини само 600 дуката који су били наменски предвиђени за плате општинских службеника - лекара, канцелара и учитеља.

Према преговорима из 1411. године, млетачки кнез у Котору, требало је да има највиша судска права, а предвиђало се да градска већа бирају тројицу судија који би с њим заседали у грађанским парницама. Никакво земљиште на градском подручју није се тражило за Млетачку Републику. Венеција је Которанима признавала оптицај домаћег новца, затечени систем мера, право првенства на продају вина, и уз то им јемчила да их нико насилно неће одводити на галије. Али, било је прецизирано, да млетачки кнез мора да одобрава сазиве градских већа и да председава њиховим седницама. Разуме се, због начина како су уговорене клаузуле примењиване у пракси, Которани су често били у ситуацијама да морају да се жале.

Иако је Котор у односу на друге градове зетског приморја, имао под млетачком влашћу посебан положај, млетачки кнез је и у њему располагао врховном војном, управном, судском и финансијском влашћу. Њему самом, ишло је на руку, што је постојао велики анимозитет између повлашћених и пука, што га је учинило главним носиоцем власти у граду, а формално

⁶⁰ Сасвим је, на пример, био другачији положај Скадра. Тамо градска општина није сачувала ни поседе ни приходе, самим тим, ни ширу самоуправу.

издејствована права, губила су сваки значај, поготово у ратно време, када су грађани реално очекивали помоћ само од Венеције.

У таквим приликама, у которску тврђаву, стизали су из Млетака професионални војници, оружје и новац за војне потребе, а повремено би у Боку упловљавале и венецијанске галије, да би се спречило пресецање поморских веза. Уколико би кнезу било потребно, кршио је и правне обичаје, а и одредбе самог Статута. Устаљено, у таквим приликама, млетачки Сенат је на жалбе, одговарао широкогрудим обећањима, да ће се све уговорено и поштовати. Кнез је изричито тражио да се поштују поједине статутарне одредбе, и онда када су оне спутавале грађане у некој акцији. Бивало је, да је захтевао и да се Статут допуни, ревидира и сажме, па је тако, већ 1426. године, и послат на потврду Сињорији, којом приликом га је неко намерно затурио, па су Которани цео поступак морали да понове две године касније. Након тога, у Статут су уношене нове одредбе, које су потврђене 20 година доцније, а оно што је од посебног значаја, односило се на то, да је Сињорија без питања, задржала за себе право, да одредбе Статута мења и исправља како јој се прохте.

Нова власт је врло лукаво водила рачуна, да се ситна и безначајна права грађана или људи на општинским функцијама, ни на који начин не окрње. Млечани, наравно, тиме ништа нису изгубили, а стварао се угисак о крајњем поштовању законитости. Што се тиче судства, ту озбиљних спорова није ни било, с обзиром да је становништво 1433. године, без поговора прихватило млетачки предлог, да се апелације не шаљу универзитетским колегијима у Риму, Болоњи или Перуђи, као до тада, већ онима који су се налазили на венецијанској територији, у Падови, Вићенци, Верони или Тревизу. Изузетно поштовање прописа у наследном, стварном и облигационом праву, до чега је грађанима итекако било стало, ни у чему није погађало интересе Републике, што је такође омогућавало 'потврду', да су њени органи у свему правични. Чинило се и да су општини остављена широка финасијска овлашћења, али то никако није било тако, узмемо ли у обзир, да је сваки издатак морао да одобрим кнез, као и да је он детаљно надгледао све градске финансије. Апсолутно сви градски вишкови ишли су на утврђења и војне потребе, те да често није било средстава ни за путне трошкове посланства која су властелинска већа слала у Млетке. И которски нотари су прилично дуго зависили од општинских већа па је тако Зуан де Луксија, тражио да га сматрају млетачким, а не которским

службеником, што је Сињорија и усвојила, 1443. године, упркос бројним протестима Которана.

Носилац аутономних права општине, била је властела. Привидно, Република се трудила да пучанима у многим стварима изађе у сусрет, да ублажи антагонизам између ових и племенитих. Суштина таквог деловања, била је у томе, да себи на тај начин обезбеди савезника, и тиме неприметно смањи ингеренције властелинских тела. Кнез је нобилима, додуше, у кратком периоду дозволио и да одржавају посебне скупове, што се Сињорији није свидело, па је пуку једино била дата могућност, да о празнику Светог Марка, бирају себи три прокуратора чији је задатак био, да штите њихове интересе у коришћењу грбаљских парцела, и десет представника, чија је дужност била, да изаберу пучанске пуномоћнике, који би ишли с највишим властима на преговоре у Млетке. Сенат и Сињорија, прихватили су многе захтеве плебса, чак и оне који су задирали у правну кодификацију, као рецимо да се из Статута избаце *‘наказне и неправичне одредбе’*. Све то, довело је до тога, да аутономна права општине, која су била монопол властеле, буду озбиљно урушена од Млетака, а уз њихову помоћ и од пучана. Т. Раукар сматра, да је упркос свему овоме, с млетачким освајањем на почетку XV века, не само у Котору, него и другим далматинским градовима, отпочело и ново историјско раздобље. С друге стране истиче, да је Котор, уз друге градове под влашћу Венеције, и поред чињенице да је био део јединственог млетачког државног апарата, и даље остао засебна средњовјековна комуна, са својим статутом и сталешком поделом, с локалном привредом и јасно израженим комуналним менталитетом.⁶¹ Што се тиче цркве, која је раније била искључиво под утицајем племенитих, Венецијанци су постали пресудни чинилац, то стога, што је бискуп неизоставно морао да буде странац, чије је место наравно, увек било резервисано за неког Млечанина. То је њему, на таквој функцији отварало могућност не само да улази у отворене сукобе са патрицијатом, већ и да своја мишљења пласира у њиховим већима, као и да капитол каноника *‘тврду кулу’* домаће властеле, потчини својој вољи.

Град Котор имао је, ипак довољно овлашћења да се стара о основним потребама својих становника. У периоду осиромашења комуне, да би се помогло становништву, уводи се десетина, обавеза да сви трговачки бродови,

⁶¹ Т. Раукар, *Студије о Далмацији у средњем вијеку*, Сплит, 2007, стр. 33.

који напуштају Боку, морају да дају један проценат од своје робе у природи, која се потом слала у један посебан дућан у Котору и продавала осиромашеним грађанима и војницима, по знатно нижој цени. Ти нови приходи били су прилика и за нове сукобе у граду. Слично је било и са наређењем из 1669. године, где се налагало да стока мора да се коље само у которској кланици, из чега видимо јасну намеру Которана, да контролишу и користе просперитет нових поморских насеља.

Млечани су се од почетка трудили, да град има макар једну ратну галију, заправо галеоту, чија примарна сврха није служила за одбрану места, већ је била намењена за ратне планове Републике. Тај брод, био је производ млетачког арсенала, а градска општина, имала је задатак да га наоружа морнарима, борцима и командујућим особљем. У време турске опсаде Скадра, 1474. године, Котор је био важно ратно упориште. Из града су захваљујући ратном провидуру, на Жабљак пребациване три чете пешака, заједно са мајсторима и грађом за фусте, како би их тамо склапали и потом слали у борбе на Скадарском језеру. Постојао је и озбиљан страх за безбедност места, па је Сенат наредио да се око града подигне кружни систем утврђења, као и да се с обе стране Верига изгради по једна кула. Када су Турци прекинули с опсадом Скадра, а како Сенат није био задовољан оперативношћу далматинских галија, наложио је, да саме градске општине изаберу њихове нове супракомите. Тада је Котор, своју галију поверио Марину Бизантију, који је њоме заповедао две године, после чега је у Венецији разоружана. Управо кад су Млеци, 1463. године, загазили у рат против султана, реорганизовано је старо удружење помораца - Братовштина Светог Николе Морнара. Нови Статут братовштине, предвиђао је да морнарички одред, на челу са адмиралом-надзорником луке, и још неколико функционера, обавља не само полицијску службу у градовима, већ и да помаже војне операције млетачке флоте. Након предаје Скадра, приступило се и обнови зидина и градњи куле с морске стране, на шта се чекало вековима, а започело се и са приличним фортификационим радовима, који су у суседном Дубровнику, увелико већ били завршени. И док се тај турски харачар развијао у великог трговачког посредника, између земаља на Средоземном мору и балканског подручја, којима су турска освајања помогла да постану једно тржиште, Котору је припала улога управног, војног и поморског средишта, значајног упоришта Републике у ратовима с Турском. Млетачки поседи, били су сви забијени уз

море и са свих страна притиснути турском територијом. Котору, као и другим далматинским градовима, наравно да је био отежан приступ у земље даљег залеђа, које је посредничкој трговини пружало велике могућности зараде. Самим тим, граду није била остављена могућност, да се врати старим изворима привређивања. Све ово, било је од пресудног значаја, да се Которани окрену мору и поморству. Пошто је после 1483. године, босански војвода Сандаљ Хранић Косача био присиљен да Турцима преда своја два последња утврђења и поседе у северозападном делу Залива, између Херцег Новог и Рисна, Бока Которска је у следећих, више од двестотине година, политички била подељена између Венеције која је држала њен југоисточни и Турске која је била у поседу њеног северозападног дела.

По освајању ширег, херцеговског подручја, Турци су проширили своју власт и на Морињ, Рисан и околину око Пераста, тако да је скоро читав северна област Залива, до Ораховца и Грбља њима припадала. Граница венецијанских и турских поседа у Боки, морем је ишла од рта Кобиле, преко теснаца Вериге, све до Ораховца, што ће рећи средином акваторија залива. Млетачка Република је тек крајем XVII века, почела полако да враћа своје поседе које су запосели Турци, да би Морејским ратом (1684-1699) и освајањем Херцег Новог, успела да поврати и стави под своју управу шире подручје Боке. Након краћег периода мира у Европи, па тако и у Заливу, долази на сцену нестабилно политичко раздобље, условљено Наполеоновим ратовима. Венеција пропада 1797. године, па Бока долази под управу Аустрије (1797-1806), Русије (1806-1807) и Француске (1807-1813), а непуних годину дана (од новембра 1813, до јуна 1814), на њеном челу ће бити заједничка црногорско-бокељска управа. За непуних десет година, број бродова за дугу пловидбу са 395 у 1805. години, спао је на само 53, па се некадашњи привредни просперитет, претворио у своје осиромашење, оставивши иза себе као сведоке ранијег богатства Пераста, Прчања и Доброте, монументалне палате и цркве, урушене и опустеле.

Као наследник некадашњих поседа Републике, Аустрија је 1814. године, основала Краљевину Далмацију са седиштем у Задру, у чијем саставу је била и Бока, све до 1918. године, кад се и распала Хабсбуршка монархија. Не само у географском, него и у политичком смислу, све до анексије Босне и Херцеговине (1906), Бока Которска је била одређени *'corpus separatum'*. Она је наима, од осталог дела аустријске Далмације, била одвојена уским приморским појасом

Суторине, који је исто, као и подручје око Неума, на западној граници бивше Дубровачке Републике, и даље било у власти Турака. Аустријско раздобље, нажалост карактерише озбиљно привредно назадовање Боке, које је управо било условљено глобалним променама у поморству, оној грани на којој је Залив темељио свој процват. Доба једрењака, симбола бокелске морнарице било је заувек прошло, а за увођење нове поморске иновације, пароброда у сопствену поморску трговину, сама Бока привредно нит је била способна, нит је то пак било упутно из политичких разлога. Већ на крају XVII века, поморска трговина се све више концентрише у Трсту и Ријеци, да би се тај процес заокружио увођењем пароброда у поморски промет. Ипак, због изузетног геостратешког значаја, Аустријанци ће Боку, у другој половини XIX века, одабрати за велику луку своје ратне морнарице. Због стратешких потреба, 1901. године, настављено је с радовима на изградњи пруге уског железничког колосека, Сарајево-Дубровник, и то између Дубровника и Зеленике, на периферији Херцег Новог, на обали спољашњег залива Боке, што је овоме додатно дало на значају.⁶² То се наравно у већој мери одразило и на бржи развој осталих насеља у том делу Боке Которске, с тим што је то свакако допринело и да привредно, почне да заостаје други, унутрашњи, Рисанско-Которски залив.⁶³

II.3. Економске прилике

Сви которски освајачи и управитељи понаособ, дали су Котору сопствени печат, не само у погледу његовог правног и административног уређења, већ и у односу на економски развој и целокупни живот града.⁶⁴

Још у раном средњем веку, од момента укључивања у медитеранску трговину, били су створени услови за његов привредни напредак.⁶⁵ Од пресудног значаја за опстанак Котора, било је то, што се по свом положају налазио у врху Залива: према тој тачци кретао се с једне стране поморски, а с друге стране копнени саобраћај, па су се управо на том месту обављали

⁶² Скренули смо пажњу на значај овог града за средњовековну босанско-хумску државу.

⁶³ И. Црквенчић - А. Schaller, *ibid*, стр. 111-113.

⁶⁴ Н. Богојевић-Глушчевић, *Статутарни прописи и правна пракса у Котору у XIV вијеку*, in Из правне прошлости Котора, Подгорица, 1999, стр. 220.

⁶⁵ С. Ћирковић, *Успон зетских градова*, in Историја Црне Горе, књ. 2, том I, Титоград, 1976, стр. 30.

претовар и размена добара, што је условило да се град развије у завидно трговачко насеље.⁶⁶

Значајне трговачке послове, имао је са Дубровником и градовима на другој обали Јадрана. Ти послови са Дубровником, имали су стални карактер, што је верификовано Уговором закљученим од стране ова два града 1181. године.⁶⁷

Свој врхунац, највећи привредни, културни и у сваком погледу напредак, Котор је имао у оквиру немањихке Србије, којој је опет он, представљао природни излаз на море.⁶⁸

Трговина се делом обављала на мору, делом преко залеђа.⁶⁹ У Котору је цветала посредничка трговина, условљена положајем града и оскудицом природних богатстава у његовој непосредној окolini. Которани су караванима у унутрашњост Србије одвозили робу из прекоморских земаља, затим ону коју су правиле которске занатлије, као и со, вино, смокве и друго воће. Оданде су довозили руду, дрво, кожу, стоку, маст, сир, мед и суво месо, које је било свакодневна храна которских морнара.^{70,71}

Виспрени которски трговци су и од градова са којима су трговали, а који нису били у саставу немањихке Србије, добијали разне повластице и привилегије, те су тако и у Барију били ослобођени од плаћања тржишне таксе и оне за бродове.⁷²

За Србију, Котор није само био главна поморска лука, прозор у западни свет у политичком, економском и културном погледу, већ је за њу представљао најразвијенији град, непресушни извор државних прихода. Котор тога доба, био је скоро раме уз раме, по привредном развоју и снази са Дубровником.⁷³

⁶⁶ Б. Ж. Милојевић, *ibid*, стр. 31.

⁶⁷ И. Воје, *Кредитна трговина у средњовјековном Дубровнику*, Академија БИХ, Дјела, књ. XLIX, Сарајево, 1976, стр. 62.

⁶⁸ Гелчић је сигуран да је 1362. године, обновљен и главни олтар у которској катедрали Светог Трипуна, управо у време, када се код Которана нагомилао велико богатство, стечено пре свега од трговине са Србијом, G. Gelcich, *Memorie Storiche sulle Bocche di Cattaro, Zara*, 1880, стр. 108-109. и 113.

⁶⁹ М. Милошевић, *Архив и наука*, in *Културно благо Црне Горе*, Београд, 1980, стр. 11.

⁷⁰ Р. Ковијанић, *ibid*, стр. 146.

⁷¹ Г. Чремошник, *Которски дукали и друге листине*, Сарајево, 1921-1922, стр. 158.

⁷² С. Ћирковић, *ibid*.

⁷³ Дубровник је у XII веку, већ био изградио своју градску аутономију, па је под окриљем Цариграда, спретно развијао поморску трговину. Његов напредак, успорен је на прелазу из XII у XIII век, због лоших прилика на Балкану и Леванту, да би потом, у XIII веку, у доба врховне млетачке власти, нагло дошло до развоја дубровачке копнене трговине на Балкану. Као посебан центар у политичком и економском животу источне обале Јадрана, али и балканског залеђа у то

По освајању, Немањићи су се трудили да га што дуже задрже, дајући му разне повластице и слободе: представљао је политичку јединицу своје врсте, са посебним статусом, како у погледу унутрашње организације, тако и по питању привредног развоја⁷⁴ и односа са другим државама и градовима. Исто је важило и за градове који су се налазили у оквиру српске државе; своје односе од Бара до Драча, по својој вољи је уређивао. Према Дубровнику није имао ту аутономију, јер су Дубровчани свој покложај у немањићкој Србији уређивали непосредно са Двором.⁷⁵

Слободе су се тицале и Уговора са Дубровником, које су више пута закључивали и раскидали сами, али само и искључиво у име и за рачун града Котора. Потпуно самостално, град је са Дубровником закључио мир, 1272. године. У неку руку, ипак је на изванредан начин зависио од српског двора и то онда, када се бирао которски кнез, када су се склапали међудржавни уговори и у погледу давања дажбина и солила, с обзиром да му је производња соли била друга привредна грана.⁷⁶

Которска самосталност је видљива и кроз поређење са Будвом, која је такође била у склопу немањићке државе. Будвански статут, донет у време цара Душана, говори о већој зависности Будве од Котора, у односу на централну власт.⁷⁷ За разлику од Котора, Будва је у судству била ограничена⁷⁸, Србији је

време, Дубровник је више или мање, учествовао у многим битним збивањима у том делу Европе, која су се неминовно одражавала на његове односе са југом Италије, другим комунама на истој обали, као и земљама у његовом балканском залеђу, Ј. Даниловић, *Репресалије у дубровачком праву XII и XIII века*, in Зборник радова Правног факултета у Београду бр. VI, Београд, 1972, стр. 279.

⁷⁴ И сама српска држава, почев од средине XIII века, прилично брзо се опорављала од унутрашњих потреса, па постаје поново активна у спољној политици. Базу те активности, представљала је економска моћ која је непрестано расла, поготово отварањем рудника, што је довело до јачања не само унутрашње, већ и спољне политике. Како би обезбедили повлашћен положај у Србији, Дубровчани су се обавезали, почев од 1268. године, да јој плаћају стални приход 'српски' или 'светодмитарски доходак', М. Динић, *Србија од VII до XIV века*, in Из српске историје средњег века, Београд, 2003, стр. 82.

⁷⁵ Више о трговачким приликама у доба Немањића видети у Прилогу I - *Трговачке привилегије у доба Немањића*.

⁷⁶ *Лексикон...*, *ibid*, стр. 141-150.

⁷⁷ Поглавље I - *Кнежевске регалије*, поглавље II - *О слободи онога ко дође да станује у земљи*, поглавље III - *О чему мора да суди цар*, и поглавље IV - *О кнезу који први пут долази*, *Средњовековни Статут Будве*, приредили М. Лукетић и Ж. Бујуклић, Историјски архив Будве, Никшић - Будва, 1988.

⁷⁸ Слободни приморски градови, имали су своје судове и судије које су бирали на годину дана. Док је которско судство потпуно било одвојено и независно од државног, и где је била искључена и кажњива, свака могућност интервенције државне судске власти, али и самог владара над Которанима, на територији града и његовог дистрикта (Статут града, глава CCCXLIX из 1301.), дотле је у Будви, Будванским статутом, такође било предвиђено аутономно судство, на територији Комуне, с тим што је за извесна дела (издају, убиство, она која се тичу

морала да помаже у рату, имала је дужност приселице и плаћала јој је земљарину, па се следствено томе, которска самосталност није могла мерити, ни са којом другом самосталношћу, било ког града немањићке Србије.⁷⁹ Град је за време Немањића добио Статут и имао је свог кнеза. Називају га у својим повељама ‘*верни, стални и љубљени град*’.⁸⁰ Одредба Статута - Глава ССССХЛ из тог доба прецизно одређује границе Комуне, привилегије и градску територију Котора. У овој одредби до детаља је описано како су оне утврђене и потврђене, а према извештају два которска изасланика - Милка и Радослава Црноја. О извештају је обавештен и сам патријарх Данило, а о његовом прихватању сва которска властела. Штавише, потврда старих привилегија и утврђивање нових, са тачним описом граница, прочитана је и на царском Двору, пред одабраном властелом, која се сва наводе као сведоци.⁸¹ Сам Цар Душан га означава као ‘*Commune nostrum et hominum fidelium nostre maiestatis civitatis Catharensis*’.⁸² Посебан однос Цара Душана и Котора остао је и у колективној меморији овога краја, записан у легендама о настанку града.⁸³

II.4. Општинско уређење

II.4.1. Кнез

Као и остали градови на тлу некадашње византијске Далмације и Котор је имао своју посебну градску управу, која је самостално управљала градом и

робова, украденог живог или мртвог коња), био надлежан суд владара (Средњовјековни статут Будве, глава III), А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, Београд, 2006, стр. 268.

⁷⁹ И. Синдик, *Однос града Будве према владарима из династије Немањића*, Отисак из Историјског часописа VII, САН, Београд, 1957, стр. 27-31.

⁸⁰ Н. Богојевић, *Својинско-правни односи у Котору у XIV вијеку*, необјављена докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Београду, 1984, стр 16.

⁸¹ Статут града Котора, књига I, Глава ССССХЛ – *Привилегија граница Комуне и Града Котора*, Државни архив Црне Горе, Котор, 2009.

⁸² Н. Никезић, *Мираз у которском праву у првој половини 14. вијека*, Историјски записи, Подгорица, 1995, стр. 3.

⁸³ ‘... Више Котора, у каменитој гори, види се некаква велика јама, као пећина: онда се приповједа да је ону пећину био почео копати силни цар Стефан, да ондје гради град Котор, па му казала вила да то не чини, јер му онђе, у оној врлети, нема ни брду пристаништа, ни коњу поигришта, већ нека га гради доље, крај залива. Цар послуша вилу, и с помоћу њезином начини град Котор’. Ковијанић вели, да цар Душан и Котор старославни, сем у легенди, живе и у народној песми, где вила говори Душану:

‘... А ти сађи доље Которату,

ту ће бити граду грађевине,

ту ти има коњу поигришта

и свијему мору пристаништа...’, према Р. Ковијанић, *ibid*, стр. 25.

стварала посебна правна правила - Статуте. На челу градске управе био је кнез, који начелно своју делатност, сем у стварима од мање важног значаја, није обављао сам, већ са тројицом судија, којима се у каснијем периоду придружило и Мало вијеће. У почетку га је бирала Општа народна скупштина - *Contio publica*, а почев од 1371, бирало га је Велико вијеће - *Communitas Catharensis*, на период од годину дана. Од 1398. године, служба му је трајала само месец дана, као и у суседном Дубровнику.

Дужност му је била и да заједно са судијама, сазива сва три градска вијећа, којима је и председавао: Велико, Мало и Вијеће умољених. Имао је и важну улогу у правосуђу, где је заједно са градским судијама судио не само у грађанским, већ и у кривичним споровима. Иако се пре ступања на дужност, кроз свечану заклетву, заклињао краљу да ће градом управљати поштено, према старим обичајима, мешање српског краља у управу града пре свега је имало формални карактер.

II.4.2. Велико вијеће

У свом коначном облику, Велико вијеће представљало је скупштину свих одраслих которских племића. Вероватно да је настало, заправо тачније да је заменило пређашњу Народну скупштину, чији су чланови били сви одрасли которски грађани, без обзира на сталешку припадност.

Јасно је, да велика већина становника таквим 'следбеништвом', највероватније из 1361. године, није била задовољна, јер се радило о телу које је доносило све важније одлуке за живот комуне, па је тако, 1380. године, дошло до отворене буне, којој је као повод послужило млетачко заузеће града, две године раније.

Након тога, властела је омогућила и пучанима да уђу у Велико вијеће, али под тешким условима: молбу новог кандидата грађанина, требало је у прво време да прихвате најпре 3/4 Малог вијећа, а после и 3/4 Великог. За доношење његових ваљаних закључака, био је неопходан кворум од четрдесет чланова. Састајало се у цркви Светог Трипуна на заједнички позив кнеза и судија. Одлуке је доносило тајним гласањем, простом већином гласова присутних чланова.

II.4.3. Вијеће умољених

Вијеће умољених - *Consilium rogatorum*, бирало се сваке године о Светом Ђорђу. Сачињавало га је петанест чланова Великог вијећа, у оквиру којих су се бирале и судије. Ово вијеће, представљало је Сенат, Скупштину петнаест најстаријих, најугледнијих и најошпроумнијих племића. Његови чланови, бирали су се на период од годину дана, с тим што није постојало ограничење њиховог реизбора, па је тако постојала могућност, да се градска управа претвори у олигархију, тим пре, што је временом, исто као и у Дубровнику, Вијеће умољених преузело на себе најважније државне функције: одлучивало је о рату и миру, решавало најхитније државне послове, отпремало посланике у стране државе, доносило законе и бринуло о њиховом поштовању у пракси.

II.4.4. Мало вијеће

Као извршна власт у Котору, поред Великог вијећа и Вијећа умољених, деловало је и Мало вијеће - *Consilium minus seu Secretum*. Ово Вијеће се састојало од шест племића, које је бирало Вијеће умољених, на период од годину дана. Његова функција, била је да непосредно управља градом, заједно са тројицом судија и кнезом који му је председавао, и да у пракси спроводи одлуке Великог вијећа и Вијећа умољених. Дужност му је била и да прима жалбе и друге акте који су се тicali ова два Вијећа. Водило је и дипломатску преписку, а у нормалним приликама, заједно са кнезом, представљало је највишу градску власт.

С доласком Млетака у Котор, венецијански кнезови комуне, настојали су да што више окрње аутономију града, па је временом Велико вијеће као законодавно тело, све више губило на значају, зато што су практично ову ингеренцију преузели кнез и Мало вијеће. Функција овог Вијећа, на крају је била сведена само на то, да искључиво формално потврђује одлуке које су већ биле донете у Малом вијећу.

И у Котору, исто, као и у осталим средњовековним самосталним комунама, надлежности градских већа нису биле строго одређене, нити међусобно подељене. Ако овоме прикључимо још и ингеренције тројице судија,

који такође учествују у управљању градом, јасно ће нам бити, да о строгој подели власти никако не може да буде говора.⁸⁴

II.5. Становништво

Становништво средњовековног Котора, чинили су властела, пук, слободни сељаци и кметови.⁸⁵ На веру се није гледало, већ је строга подела на сталеже, који су чинили затворене групе, била важна.⁸⁶ Због великог богатства, властела се веома рано издвојила. Подела на племство и пук, није мимоишла ниједан од градова Далмације и Зете, а затварање племства извршено је у скоро свима. Међутим, само у Дубровнику су ствари ишле исто као и у Венецији, где ће племенити у потпуности успети да заведу своју власт и да постигну да грађанство буде покорно чак до Наполеоновог доба. У другим градовима: Задру, Сплиту, Шибенику, Трогиру, Бару, Улцињу, Будви и Котору, већ током XIV века, а посебно у првој половини XV, дошло је до оштрих сукоба између патрицијата и пучана. Ти сукоби некада су трајали и столећима, да би често попримали и облике преврата, прогона и крвавих обрачуна. У време венецијанске власти, борбе су се најчешће водиле политичким средствима пред млетачким локалним функционерима, или пак пред Сињоријом у Венецији. Пре завођења своје власти, Република је у патрицијату имала противника, а у утицајним пучанима своје савезнике. Међутим, тамо где је њена власт трајала више од стотину година, највише је имала разлога да сумња у лојалност племенитих који су завидели дубровачким госпарима на самосталности и надали се, да би под аустријским царем могли да уживају више слободе.⁸⁷ Тежила је за апсолутном политичком влашћу, како би обезбедила своје економске позиције, односно да као и у Дубровнику држи сву законодавну, извршну и судску власт.⁸⁸ Поред племства, било је и богатих пучана, који су браком и богатством настојали да их уврсте у градску властелу и да тако добију

⁸⁴ А. Мариновић, *Развитак власти у средњовековном Котору*, Хисторијски зборник, год X, бр. 1-4, Загреб, 1957, стр. 91-99.

⁸⁵ Н. Богојевић, *Наследно право по Которском статуту*, необјављен семинарски рад, Правни факултет Универзитета у Београду, Титоград, 1977, стр. 4.

⁸⁶ Два записа о становништву Котора могу се видети у Прилогу II - *Становништво Котора*.

⁸⁷ С. Ћирковић, *Континуитет и прекид међу хијерархијама: Приморски градови и њихово залеђе у средњем веку*, in Работници, војници, духовници, Београд, 1997, стр. 188-190.

⁸⁸ Б. Недељковић, *Два тестамената из дубровачког архива*, Београд, 1991, стр. 12.

неки удео у власти. Саму политичку власт, властела је чувала строгом и захтевном процедуром евентуалног пријема пучана у своје редове.⁸⁹ Свој почетни капитал, припадници старе которске властеле, увећали су спољном трговином, а и тако што су били главни посредници српских феудалаца. Ове породице, везивале су не само пословне, већ и породичне везе, чиме је дошло до стварања градског племства - *nobilitas*.

Због наглог привредног успона, слободно становништво из залеђа и околине, долазило је у град за послом који би био уноснији од пољопривреде. Занатлије, ситни трговци, морнари, рибари и кућна послуга, били су углавном словенског порекла.⁹⁰ Которско становништво било је углавном романског порекла, које је трговином задржало бројне везе са Италијом, а тиме и са својим културним наслеђем.

Масовни прилив сеоског становништва, био је 1348. године, када је град похарала куга. Пошто је практично замрла свака активност у граду, Општина је под врло либералним условима дозволила досељавање сељака,⁹¹ па се тако место прилично славизирао. Најсиромашнији слој у граду, били су робови, који су углавном били кућна послуга и тек пристигли сељаци, који су радили као носачи, најамни радници и шегрти.⁹² Котор је усвом највећем успону врвео од домаћих и страних занатлија и трговаца. Највише их је било из Дубровника, Будве, Бара и Улциња, а долазили су и из Венеције и из других италијанских градова. Због послова и женидби са Которанкама, неки би остајали и трајно. Новим потребама и новим приликама, требали су и *salarjati* - општински чиновници, канцелари и нотари, који су као и апотекари,⁹³ и лекари, били углавном Италијани,⁹⁴ мада је први которски апотекар био Дубровчанин, Ратко Озренић, јер је било забрањено да Которанин буде апотекар у свом граду. Они су, као и у Дубровнику имали статус повлашћених грађана.⁹⁵ Котор је поред

⁸⁹ О начину на које се улазило међу племство говори Одлука Статута цитирана у целости у Прилогу III - *СТИЦАЊЕ ПЛЕМИЋКОГ СТАТУСА*.

⁹⁰ И. Синдик, *Комунално уређење Котора...*, стр. 37 и 42.

⁹¹ Глава (*cap.*) ССХХV, *Statuta Civitatis Cathari* - *Статут града Котора*, уредила Ј. Антовић, Државни архив Црне Горе, књ. II, Котор, 2009.

⁹² А. Дабиновић, *Како је дошло у Котору до организације пучанског сталежа*, Годишњак Поморског музеја у Котору XII/1969, Котор, стр. 7 - 8.

⁹³ О овоме више у Прилогу IV - *Апотекари у Котору*.

⁹⁴ В. Живковић, *ibid*, стр. 105-106.

⁹⁵ *Stat. Cath.*, *cap.* XCII - '...*Casilus, Medici, Cancellarius et notarius, specianus, et Berberius salarjati nostri fractentur et habeantur ut nostri nobiles et cives Cathar*'.

школа, самостана, црква и манастира, имао и апотеке, санитете, находишта и болнице.⁹⁶

Поред тога што су бринули о верским осећањима становништва, црква, заправо Которски фрањевци и доминиканци, убрзо након доласка у Котор у XIII веку, почињу значајно да утичу и на њихов обичан живот.⁹⁷ У непосредној близини бедема, на стратешким местима, уз Шкурду, подигнут је доминикански манастир, а са јужне стране, уз Гурдић, фрањевачки. Тако лоцирани манастири, подигнути на осетљивим местима, имали су у оквиру средњовековног хришћанског идејног система своје развијено симболичко значење. На сличним местима, подизани су и манастири у Дубровнику, уз бедеме у самом граду, заузимајући тако истакнуто место у оквиру фортификационе мреже прстенова.⁹⁸ Као што је то било и у другим приморским градовима,⁹⁹ средиште дешавања и окупљања било је на црквеним трговима. До краја XV века, било их је тридесетак, које су подигнуте прилозима которске властеле.¹⁰⁰

Недељом, касније под утицајем клера, суботом, на трговима, испред цркве Светог Трипуна и Свете Марије Колеђате, цео град је излазио да се моли, пазари, обави неки посао и забави.¹⁰¹ Поред припадника свих сталежа долазили су и сељаци из околине, да би присуствовали великој миси у катедрали¹⁰², а и да би продавали прехрамбене производе, ручне радове и платно.¹⁰³ Которска општина је почев од краја XIII и почетка XV века, остварила завидан степен развоја, што нам могу потврдити статутарне одредбе, комунална структура и појава многих градских институција чије је деловање било прописано законом. Исто тако, код становника је на идејном плану развијана свест о неопходности функционисања свих економских и социјалних структура друштва, као предуслова за напредак хришћанске градске заједнице.¹⁰⁴ И кроз свечане прославе црквених празника, видео се велики знак сваког напретка и бољитка у

⁹⁶ Додатне информације о начину лечења налазе се у Прилогу V - *Лечење*.

⁹⁷ Прилог VI - *Религиозност и верски редови* доноси више о утицају црквене организације.

⁹⁸ А. Бадурин, *Сакрална архитектура*, in Златно доба Дубровника, Загреб, 1987, стр. 109.

⁹⁹ В. Живковић, *ibid*, стр. 99-101.

¹⁰⁰ И. Стјепчевић, *Катедра Светог Трипуна у Котору*, Сплит, 1938, стр. 57-63.

¹⁰¹ Прилог VII - *Недеља и празници* говори о дешавањима у Котору недељом и о празницима.

¹⁰² Котор се и због своје импозантне романске катедрале из средине XII века, издвајао од других насеља источне јадранске обале. Посматрајући га и у односу на ово архитектонско здање, стварно је ишао у корак са другим апенинским градовима, В. Кораћ, *Градитељска школа поморја*, САНУ, Посебна издања, књ. CCCLXXXIV, Београд, 1965, стр. 16.

¹⁰³ Исто је било и у Будви, о чему сведочи статутарна одредба, Глава CCXXIX - *О забрани рада недељом*.

¹⁰⁴ В. Живковић, *Религиозност и уметност у Котору XIV-XVI век*, Београд, 2010, стр. 290.

граду. Врло радо и у великом броју, грађани су учествовали у процесима и витешким турнирима. Посебно је било свечано на празник Светог Трипуна,¹⁰⁵ чији је први писани Закон из 1417. године - *De ceremonia fienda seu afferenda in solemnitate Beatissimi Martyris Sancti Triphonis, Protectoris Civitatis Cathari per officiales ipsius Civitatis*. Уочи и на дан Светог Трипуна, пред катедралом се певало и играло коло.

За оно време, у Котору се лепо живело, а његови становници су град волели. Ова љубав према родном граду исказана је и у Тестаменту Михаила, сина покојног Николе Буђе, који је писан 1487. године. У њему је он, врло емотивно, исказао своју жељу да буде сахрањен испред цркве Светог Трипуна,¹⁰⁶ на најславнијем градском тргу, тамо где се деца играју ‘орасима на рупе’, јер за њега, како каже, иако властелина, ово место има дубоко, лично значење.¹⁰⁷ Тако и би. На месту његовог почивалишта, пред катедралом,¹⁰⁸ наставиће да се прожимају јавни градски и приватни живот.

II.6. Поморско право у средњовековном Котору

II.6.1. О обичају као извору поморског права

Иако с правом можемо да очекујемо, да ћемо у Статуту града Котора наићи на бројне одредбе везане за поморство, које би по природи требало да регулишу већ озбиљно развијене друштвене и економске односе града и дистрикта, а посебно због тога што је управо у време устројсања Статута владала жива поморска активност, затећиће нас нешто сасвим супротно: *Statuta civitatis Cathari* садржи недовољан опсег одредби које се тичу ове важне делатности. Њихов број је изненађујуће мали, посебно ако узмемо у обзир

¹⁰⁵ О важности овог свеца за Которане, видети више код К. Митровић, *Култ Светог Трипуна у средњовековном Котору*, in 12 вијекова Бокељске морнарице, у редакцији М. Милошевића, И. Радовића, Ј. Ј. Мартиновића и др, Котор, 2013, стр. 17-23

¹⁰⁶ Више о утицају који је Катедрала Светог Трипуна остварила на ондашњу сакралну архитектуру видети у Прилогу VIII - *Катедрала као узор*.

¹⁰⁷ ИАК, СН, 23, цитирано према В. Живковић, *ibid*, стр. 565, В. Живковић, *ibid*, стр. 110.

¹⁰⁸ Желећи да истакне, да катедрала Светог Трипуна, није била значајна искључиво у верском смислу, Мартиновић наводи, да се она само у две исправе помиње као највећа которска црква, а да у старијој литератури, можемо често да сретнемо податке, да су се сазиви градских већа и судске расправе, водиле на тргу испред овог храма, или чак под његовим тремом, између два звоника, Ј. Мартиновић, *Црквене прилике у Котору...*, стр. 19.

разноврсне и сложене односе који су морали да постоје у једној средини која је имала добро организовану поморско-трговачку делатност.

Пошто се овим оскудним поморским законодавством, нису могле задовољити виталне, слободно можемо да кажемо, текуће потребе, било је неопходно да се те правне празнине на неки начин попуне. Тај недостатак Статута, надомешћивао је Суд, који је за спорна питања, доносио пресуде по обичајном праву. Тако је временом, регулишући поједине конкретне случајеве у устаљеној форми судских одлука, настајао писани закон. Иако се њихова садржина није црпела из општих норми, већ из обичајног права, уврштване у Статут, постајале су тако током година, извор права -закон. Стога, нећемо погрешити, ако истакнемо, да се оновремени Суд, приликом решавања одлука у спорним предметима из области поморства, више ослањао на већ донете одлуке, него на одредбе градског Статута.

Већ смо напоменули, да се оскудност поморских одредби, може запазити готово у свим приморским статутима, градова источне јадранске обале, сем у Дубровачком статуту, који у поређењу са свима осталима, заиста обилује нормама које регулишу ову област.

Обичајно право се помиње непосредно у Статуту на више места, али га има и посредно, у непостојању довољног броја норми којима би се регулисали витални економски токови Комуна. Њихов недостатак, дакле, посебно је видљив на примеру развијене поморске привреде, која је већ због своје природе сложена. Најзначајнији, начелни став, садржи XXXVII глава - *О саветовању приликом сумњи у споровима којих нема у Статуту*, коју је Велико веће несумњиво донело, свесно бројних недостатака Статута. У овој одредби, јасно се каже, да тамо где не постоји статутарна одлука за одређено, конкретно питање, мора да уследи 'саветовање' са старијим грађанима, а то значи са одређеним познаваоцима спорне материје - експертима, па се потом зато и пресуђује 'на основу старог правног обичаја', иако је одлуком которског Великог већа *De constitutione iudicum*, одређено да судије примењују правду '*... secundum formam statutorum nostrorum*'.¹⁰⁹

¹⁰⁹ '*Statuimus quod si aliqua quaestio orta fuerit inter aliquos coram iudicibus de qua non inueniretur determinatio in statutis, iudices teneantur consulere cum senioribus civitatis, & habito consilio cum eis, quidquid videbitur de iure secundum antiquam consuetudinem, sententialiter definiant, & terminent de ipsa quaestione*'.

Ова пракса прибегавања обичајном праву, сачувана је у разним записницима са суђења пред которским Судом. У њима, ми заиста и имамо потврду, да се Суд при расправљању разних спорова и при доношењу својих одлука, ослањао на обичајно право, чије норме су му сервиране од *seniores*, људи, који су као носиоци појединих поморских, трговачких и занатских делатности, наравно, боље и од самих судија, који су се бирали на годину дана из редова племства, а који нису морали да буду правници, познавали правила којима се прибегавало у регулисању разних послова и односа. Поред судија, у саставу которског Суда, био је и кнез. У време владавине Републике, начин на који су судије биране и њихов број остао је исти, с тим што је градски кнез замењен представником млетачких власти у Котору, који се исто у почетку називао кнезом - *comes*, а потом речју *rettore*, односно *provedotore*.

Поштовање правног обичаја, налазимо и код глава XXVI - *О заклетви Кнеза*¹¹⁰ и XXVII - *О заклетви судије*,¹¹¹ где је истакнуто њихово овлашћење да могу да одлучују и по основу обичајног права, као и у још једној, по датуму старијој одредби CCCXLIX из 1301. године, из доба Немањића - *О исправама и повељама донесеним од Владара против правног обичаја Града*. У овој одредби прецизно се дефинише, да ће се све исправе и повеље које донесе владар, а које буду биле у супротности са правним поретком Града, сматрати неважећим. Из самог текста одредбе, у коме се, сем у наслову¹¹² обичаји изреком не помињу, можемо да видимо, да су и раније грађани због личне користи нападали принципе на којима се темељило правно уређење Комуна. Ова одредба је донета, управо, да би се тако нешто предупредило, па макар било и уз подршку владара.

Ту су још два помена правних обичаја, први, глава CCCCXIX - *О правном обичају Жупе Грбальске и других предјела Комуна*, који јасно каже да је обичајно право један од извора Статута: *'... одобравајући стари потврђени и до сада у миру поштовани правни обичај нашег града Котора, намјеравајући да га*

¹¹⁰ *'Ego Comes Cathari iuro ad sancta Dei Euangelia, bona fide, & sine fraude, & absque malo ingenio ipsam Ciuitatē gubernare, regere, & saluare secundum consuetudinem eiusdem ad honorem Domini nostri Regis, & etiam rationes Communis Cathari bona fide saluare, iustitiam equaliter maioribus, & minoribus tribuam manutenens. & cum maiori parte Consilij bonos accrescam, diminuens usus malos; & nec amicum iuuabo, nec per fraudem inimico nocebo'.*

¹¹¹ *'... iudicabo sine fraude secundum statutum Ciuitatis Cathari, & consuetudinem...'*

¹¹² *De cartis, & pouellis adductis à Dominatione contra consuetudinem Ciuitatis.*

запишемо да би се памтило у будућности...'¹¹³ и други, глава ССССXXIV - *О правним обичајима земљорадника из Грбља*, који се односи на поштовање неписаног права становника дистрикта, којима је било дозвољено, да спорове решавају пред локалним сеоским зборовима, поротама и кроз заклињања, 'према њиховим правним обичајима',¹¹⁴ под чиме се подразумевала и примена православних црквених правила. И као последње, 'стари правни обичај',¹¹⁵ кадкад се наводи као извор статутарног прописа који важи за грађане, као што стоји у одредби СXXXIX - *О оцу који хоће да подијели своја добра међу синове прве и последње жене*.

Пошто су Венецију њени први кнезови детаљно обавештавали у којим размерама се примењивало обичајно право у Комуни, Млечани су касније у инструкцијама које су давали својим представницима, нарочито подвлачили, да при дељењу правде, а у недостатку одредби у Статуту, користе обичаје краја. Али, пошто се власт није баш спретно сналазила у примени обичајног права, настојала је, и то све до пада Републике, да бројне грађанске, али и кривичне спорове, повери на решавање Суду добрих људи, изабраним, арбитражним Судовима, чак и онда када странке на томе нису инсистирале, већ су спор иницирале пред редовним Судом. И после пада Млетачке Републике, и потоње власти придржаваће се овог правосудног система, што једино није важило у случајевима политичке природе, или онима код којих су се кршили интереси туђинских власти. Код арбитражних суђења, број арбитра је варирао, од једног, до тридесет шест, а њихов број, препуштао се на одлуку заинтересованим странама. Више од свега, водило се рачуна, да арбитражне судије буду способне и поштене - '*...iudici arbitri di piena probita...*'.

Суд добрих људи, одлучивао је искључиво по обичајном праву, заснованом на начелима правичности, пружајући могућност пуку, да избегне пристрасност прескрипција Которског статута, који је редиговало племство, по свом схватању начела правичности и правде.¹¹⁶ Због тога, сасвим нам је јасно, због чега су припадници *Universitas populi*, више стремили коришћењу обичајног, а не писног права и зашто су увек тежили примени обичаја у правне

¹¹³ '*...antiquam approbatam, & vsque nunc pacificè obseruatam Consuetudinem nostræ Ciuitatis Cathari approbantes, & in scriptis reducere intendentes, ad futuram rei memoriam...*'.

¹¹⁴ '*...secundum Consuetudines suas...*'.

¹¹⁵ '*...secundum antiquam consuetudinem...*'.

¹¹⁶ Речит пример дат је у Прилогу IX - *Суд добрих људи*.

сврхе. Тај нижи, грађански слој, међу њима и чланови Братовштине Светог Николе Морнара је, увек приликом визитација Венецији, или у посебним промеморијама, посебно подвлачио и анализирао питање коришћења и примене обичајног права.

Овде нарочито треба да скренемо пажњу на захтев представника грађана, да се тројици јустицијара, чији су избор и надлежност прецизирани у члану XII Статута,¹¹⁷ одузме право надзора и убирања такси *Communitatis*, над прехрамбеним артиклима увезеним морским путем. Ту се, позивајући се на ранија правила, каже: *‘Закон је писан и неписан, онај који је заснован на обичајима. И оно, што могу истина, споразум и привилегија, то исто може и обичај’*. Даље се истиче, да је дужд, у толико спорова, између племства и пучана которских почев од 1452. године, па све до ‘данашњих дана’, увек наређивао да се поштује обичај: *‘...Nam in antiquis est sapientia’*.¹¹⁸ Та опсервација евоцира обичаје из предстатутног живота Котора и његове поморске трговине, када племство, иако утицајно, није само одређивало законе, него је учествовало у доношењу одлука на градским скупштинама, увек заснованих на обичајном праву, које ће много касније бити не само модификоване, него и прилагођене интересима племенитих.

Осећајући носталгију за примену обичаја, који, с обзиром на околност да их ствара народ, не могу бити пристрасни, редактор горњих инструкција наставља: *‘... et se grida il nobile per conservar il Statuto di suo favore, puo gridare il popolo per conservar le sue consuetudini’*, те још додаје, да тројица јустицијара

¹¹⁷ *‘Item eligantur similiter tres Nobiles viri sufficientes Iustitiarij per sex menses super omnia banda, vt est de camarda, de piscaria, de ponderibus, de mensuris, de tabernarijs, de lignaminibus, de stercote, de immunditia, de rebus apportare, & exportare prohibitis, & super omnia alia genera maleficiorum spectantia ad contrabanda. Qui prædicta diligenter inquirant, & custodiant absque fraude. & capere valeant, & accipere quælibet contrabanda, & quos examinatione facta, & præmissa, cognouerint poenam pro prædictis aliquam incurrisse, faciant secundum maleficium pignorari, & in cameram Communis assignari, Quod si contrafecerit, de ipsorum proprio Communitati perfoluant de quibus omnibus duæ partes sint ipsius Communis, tertiam vero habeant iustitiarij antedicti, & vt melius possint eorum officium exercere, sub se habeant sex famulos populares, quos duxerint, eligendos, si quis vero eorum iustitiariorum noluerit officium acceptare, soluat de poena yperperorum xxv. millesimo, trecentesimo septuagesimo tertio. Die vigesimo tertio mensis septembris. Iustitios nostros melius volentes, & intendentes eorum officium exercere, mandamus quod deinceps secundum nostros ordines nobiles sufficientes, & digni, tres Iustitiarij eligantur, qui in iudicâdo à decem yperperis infra, vt hactenus vsus erat, de cetero se non possint, nec debeant intrmittere, & ipsi iustitiarij, vltra id quod ad eos pertinet ex officio antedicto, habere debeant de quolibet pecude, præterquam de agnis, & hoedis paruis, qui non solunt doanam, de ijs quæ interficiuntur ad vendendum folarum vnum, de boue, vacca, seu porco, folaros quattuor, de bufalo, vel de bufala folaros octo, Quos folaros ipsi teneantur, & debeant exigere, & habere, & nulli dimittere sub poena sacrament’.*

¹¹⁸ ИАК-УП, фац. 203, бр. 226/2т-5, документ је без датума, али је редогован у периоду између 1522-1524, док је на положају ректора био Веторе Диедо.

никако не могу правилно да процене трговину поморске превенције, узимајући у обзир ризик од невремена, гусара, квара, немогућности брзог утрживања робе, због трошкова превоза, царина и слабљења новца. У исправи се још каже, да малобројни племићи живе од својих прихода, док се поморском привредом баве грађани. И зато, баш њима, а не овим првима, треба поверити бригу о свему што је наведено, а пре свега пружити им могућност, да искључиво они одређују таксе за поморску привреду. Треба да кажемо, да је веће которских грађана, управо због оваквих овлашћења јустицијара, који су очигледно на основу тога имали одрешене руке у контроли поморске привреде, упорно настојало да ограничи власт ове племићке институције. Ова стремљења, заиста и јесу имала извесног успеха, пошто су се поклапала са жељама Венеције, да се прерогативи аутономије Которске општине, заправо которског племства, што више сузе. Иначе, мере јустицијара, посебно су погађале поморску трговину, која ће током времена, стварно и прећи у ингеренције грађанског слоја, у братовштину Светог Николе Морнара.

Да се вратимо на Которски статут. Грађани, организовани у *Universitas populi*, настојали су да докажу, током своје упорне борбе против племства уопште, да им је оно узурпирало права која је народ Комуне раније имао. И не само то, већ и да је патрицијат и пуно после доношења Статута, наставио да мења, па чак и фалсификује разне одредбе, што је условило да обичан народ све теже живи.

Стална трвења између грађана и племића, наводила су пук, на константну борбу за правила која је диктирао стварни живот, и која су се мењала много брже од писаних закона. С друге стране, племенити, којима је веома било стало да обезбеде своју супремацију над грађанима, како друштвену, тако и економску, итекако су водили рачуна да се у Статуту нормирају сви они елементи који су им такву доминацију и пружали. Иако је которско племство, раније стварно и било оријентисано ка мору, у време доношења Статута, то није више била пракса, јер се оно све више окретало својим имањима, проширеним земљишним поседима, дарованим од сизерена.¹¹⁹

То је наравно условило, да патрицијат поведе више рачуна о нормирању односа према земљи и онима који је обрађују, не би ли за себе обезбедио

¹¹⁹ Грбаљ је Котору припао у другој половини 1306, или почетком 1307. године, а његова прва подела, обављена је у периоду између 1316 и 1339. године.

максималну корист. Управо због ове чињенице, оно што је било везано за море и поморску делатност, остало је плебсу, које земљу готово није ни могло да стекне, а ни с другим занимањима није било више среће, јер она нису могла да му обезбеде неки виднији бољитак.

Готово незаинтересовано за поморску привреду, которско племство ће свој Статут оставити безмало лишен поморских одредби. Али, они критеријуми правде и права, који су се примењивали у свакодневним, разноврсним и компликованим поморским односима и споровима, пре доношења Которског статута, иако некодификовани у Статуту, наставиће да живе, да се примењују и мењају. Пошто су ти критеријуми, који су стварали неписана правила, могли, као што су и настали да живе и да се развијају, само у свести оних људи који су животно били везани за море, природно је било, да они буду и њихови најбољи познаваоци и тумачи, па ћемо зато чланове Братовштине Светог Николе Морнара и сретати као судије изабраних Судова, који решавају спорове чији су предмети поморског карактера. Ти братими, приликом расправљања о текућим поморским споровима, нису само њих узимали у обзир, већ су примењивали и старе критеријуме, осврћући се и на већ донете одлуке, те су у таквој атмосфери доносили нове пресуде, најчешће на обострано задовољство супротстављених страна.¹²⁰

И на крају, о овоме Мијушковић доноси следећи закључак: *‘Компликованост, а и специфичност односа и пословања које намеће поморство, сем здравог разума и поштења, тражили су од арбитра и добро познавање спорне материје, ранија искуства у сличним ситуацијама, као и добро познавање обичајних норми које у даној ситуацији треба примењивати; тако су те норме, иако неписане, добијале устаљене форме, чији је најбољи познавалац била Братовштина которских помораца као целина, и која је у ствари била добар и будан чувар тих обичајних норми, али не само то, већ и контролор при њиховом примјењивању, јер арбитар у овим споровима, иако није из овог наслова био формално одговоран Братовштини, ипак му је сем личне свијести, приликом одлучивања било до тога да таква одлука буде донесена онако како би гласила и одлука коју би донијела Братовштина као целина на основу њој добро познатих критеријума и обичајних правила.*

¹²⁰ У Прилогу X - Две пресуде, цитиране су изреке пресуда.

Дакле, Братовићина которских помораца била је не само депозитар норми обичајног права већ и нека незванична гаранција за њихову правилну примјену. А правилно рјешавање поморских спорова је исто тако представљало један од важних услова за унапређење поморства уопште'.¹²¹

II.6.2. Поморско право у градском Статуту

Статут которске комуне, поред тога што је представљао инструмент владања, био је и темељ правног поретка, израз индивидуалности заједнице грађана и симбол аутономије града-државе. За Которски градски статут, због свих тих карактеристика можемо слободно рећи, да представља основни извор права.

Сачувао се у четири примерка, који највероватније потичу из XV века: два баштине породице Капор и Арнери на Корчули,¹²² трећи се налази у библиотеци Светог Марка у Венецији (*Lat. Class. V, Cod. 32*), а четврти, писан готицом је у Богишићевој библиотеци у Цавтату (*Statuta Cathari 88-A, XIV-3/38*). Сем ова четири рукописна примерка, постоје и два његова штампана издања: *Statuta et leges civitatis Cathari* (Венеција 1616.),¹²³ и друго ново, објављено 2012. године у Котору.

То прво, оригинално штампано издање Статута, нашло се у Историјском архиву Котора, одмах по његовом оснивању 1950, када је уз два велика фонда, судско нотарски и управно-политички, преузета и грађа Окружног и Среског Суда.

У својој првој редакцији, Статут града Котора, највероватније је донет у првој половини XIV века, за владавине Стефана Уроша II Милутина, не пре 1302, ни после 1315. године. Представљао је оличење пуне аутономије коју је Котор имао под српском влашћу.¹²⁴

¹²¹ С. Ћирковић - М. Милошевић, *Обичајно право у Статуту града Котора*, in Статут града Котора, књ. II, Котор, 2009, стр. 56-57, С. Мијушковић, *Которска морнарица*, Подгорица, 1994, стр. 88-98, И. Синдик, *Комунално уређење Котора...*, стр. 26-28.

¹²² Тај примерак који се затекао код породице Арнери, нажалост није потпун, али су стране које недостају, попуњене прекуцаним текстом из неког другог примерка Статута.

¹²³ А. Мариновић, *Развитак власти у средњовјековном Котору*, in Хисторијски зборник бр. 10, Загреб, 1957, стр. 83.

¹²⁴ С. Мијушковић, *Statuta civitatis Cathari*, Годишњак Поморског музеја у Котору, бр. 1-2, Котор, 1954, стр. 1-3.

Као узор, послужио му је Дубровачки статут, па су зато многе његове одредбе, позајмљене из тог Статута. С формалне стране, по питању самог система кодификације, разликује се од дубровачког, и у односу на њега заостаје. Дубровачки је систематичнији, па самим тим и прегледнији, подељен на осам књига, а оне на чланове.

Которски статут задире у скоро све области правног живота, али их не регулише у потпуности.

Његова важна систематизација, која је имала за циљ да се одредбе¹²⁵ уреде по садржају, била је у периоду од 1371-1372. године, а све до 1425. године, редигован је и допуњаван у више махова.

Првим штампаним издањем Статута 1616, није обухваћено целокупно правно наслеђе града. Ипак, сама књига Статута, представља више од тога: садржи и затечене старе одлуке статутарног карактера, намењене да се трајно поштују, као што је она из 1301. године, али и нове, које без прекида доносе которска законодавна већа, додаване у току времена, али не после 1425. године. Те нове одлуке, биле су резултат потреба градског живота, имале су законску снагу и њима су се допуњавале или мењале одлуке из ранијих времена, стварајући на тај начин нове правне норме. Те касније одлуке, груписане су у две целине, у прву која се приписује времену которске самосталности (1348-1420.), и другу коју су чиниле оне из првог периода млетачке власти (1421-1444.).

Одговор на питање, зашто су редактори Статута, Марјан Бућа и Франо Болица, баш у периоду између 1614-1616, одлучили да Статут изађе из штампе, наћићемо одмах на почетку: на првом месту истакнута је узорна владавина которске властеле ‘у духу народних обичаја’, у предмлетачком периоду. Ту се не мисли само на фактички, кратки период самовладе града (1390-1420.), већ и на године владавине босанског краља Твртка (1384-1390.), који су као један, заједно и обухваћени у другом делу Статута. Та аристократска владавина из доба самосталности комуне, већ на почетку Статута се велича, јер се сматрало да је племство успело не само да избегне крајњу тиранију појединца, него и да онемогући демократију, ‘нездраву владавину многих, површних и неискусних’.

¹²⁵ В. Божишић тврди да су још почетком XIII века донете појединачне одредбе, *Писани закони на словенском југу*, Београд, 1926, стр. 90.

Следећа важна чињеница била је та, што је стара, предметачка статутарна документација, у целости била сачувана и да је те которске законе Венеција уважавала ‘*као веома праведне и мудре, црпљене из дубине правних начела и скоро од Атињана преузете*’. Преузевши власт у Котору, представници Републике, редовно су обећавали ‘*да ће бити пресуђивано на основу тих истих, важећих комуналних закона и институција*’.

Оно што је заправо пресудило да се Статут штампа, била је пуна, искрена подршка ректора Делфина, који је обећање да ће се Статут штампати и спровео у дело. Племство је овом штампаном издању придавало много значаја, јер је било свесно, да ће на тај начин учврстити своје позиције и да ће штампани текст, тако свима доступан, морати више да се цени и да се у пракси поштује. То се и јесте показало као прави пут, јер је штампани Статут и превагнуо у корист которског нобилитаса. Пре тог издања, у статутарним одлукама сретала се и *народна скупштина* или *целокупни народ*, док је у тексту из 1616. године, све то замењено са *целокупна властела - universi nobiles*.¹²⁶

Одлука да се Статут штампа, донета је одмах, по преузимању дужности ректора Делфина, 27. октобра 1614. године, на заједничкој седници Малог и Великог вијећа, у његовом и присуству тројице судија и 36 чланова Вијећа. Одлука је у Малом вијећу изгласана једногласно, док је у Великом вијећу прихваћена са 30 гласова за и шест против. Из текста ове Одлуке, сазнајемо још и да су рукописи которских законских одредби чувани у посебном омоту Статута и законских одлука, као и да су били у веома трошном стању.

Текст Статута, подељен је у четири дела, који се поклапају са сменама врховне власти. Први део - *De constitutione iudicum civitatis Cathari*, изнад чијег целог текста пише и *Statuta et leges Civitatis Cathari*, најстарији је и најобимнији. Састоји се од једне правне целине која нема своју насловну страну, већ одмах почиње Одлуком о начину избора градских судија. Обухвата которски период до стицања пуне самосталности и садржи 438 глава¹²⁷ - *caput*. Та последња глава, заправо представља Повељу Цара Душана којом се утврђују границе

¹²⁶ М. Милошевић - С. Ђирковић, *О Статуту града Котора*, in *ibid*, стр. 15-16.

¹²⁷ По статутарној нумерацији иначе има 440 глава. Сем Повеље као 440-те, две су у целости поновљене: 215 и 216, јављају се и касније у тексту, под бројем 345 и 346.

каторске комуне.¹²⁸ Датираних глава има укупно 94 и оне су из периода почев од 1301. године, па до 1425. године. Већ на први поглед, уочљиво је да редактори овог штампаног издања, главе нису ређали по датуму доношења, већ претежно по садржини, али ту нема говора о већем повезивању у групе, или књиге, као што је то у Дубровачком статуту. И у оквиру таквих, систематизованих група Которског статута, нема доследности, јер се дешава да је у низу глава, посвећених једној материји, убачена нека, која са том материјом нема апсолутно било какве везе.

Други, мањи правни део - *Partes captae tempore Catharnorum*, састоји се од 39 глава. Чине га Одлуке Великог и Малог вијећа, заључно са 1420. годином. Прва глава не садржи статутарну одлуку, већ је у питању текст о начину на који је дошло до формирања ове групе законских одлука. Све главе овог другог дела, имају форму одлука изгласаних у Великом вијећу - са законском снагом, уз навођење датума, броја присутних и резултата гласања. Ове одлуке, свакако да су у узајамној вези, са онима инкорпорираним у основни, први део Статута. Садржајно су повезане и неке из овог другог дела, донете су у сврху да употпуне или чак замене прописе из појединих глава.

Трећи део - *Partes captae a Dominis Venetia*, акти су о предаји Котора Млетачкој Републици. У питању је пет докумената о завршним преговорима, формулацијама услова и јавним облицима предаје Котора Венецији. Иако ова грађа не спада међу законодавне, статутарне одлуке, овде је највероватније уврштена, пре свега имајући у виду, очигледно један преломан историјски тренутак, за до тада слободну државу град, какав је био Котор.

Четврти, последњи део, обухватају 52 главе, изгласане у Великом вијећу, а односе се на владавину мелатачких комеса у прве 24 године, док су остале начелног карактера. Заправо, по својој форми и садржини, овај део Статута, представља наставак Усвојених одлука - *Partes captae* из периода самосталности.¹²⁹ Свака од ових одлука четвртог дела Статута, има свој датум доношења и број, мада они изнова крећу, у зависности како је који кнез преузимао дужност. И хронолошки ред, овде се строго поштује. И овде се

¹²⁸ Утицај политичких околности, може се осетити и преко Статута: стављање Душанове повеље на крајње место у Статуту, указује на граничне спорове између Турског царства и Републике Светог Марка, који су започели још средином XV века, када је Турска освојила земље у залеђу.

¹²⁹ И. Синдик, *Комунално уређење Котора од друге половине XII до почетка XV столећа*, Београд, 1950, стр. 7-10.

говори о миразу, тестаменту, патронатском праву, јавном реду и другом, али се уређују и нови односи, међу којима је и забрана Которанима да закупљују царине мимо комуне. Више пажње, овде је посвећено црквеној имовини, празницима, забрани рада недељом итд. Статут се приводи крају с неколико докумената, иза којих следи попис имена 116 которских ректора и провидура, с годинама трајања њихове службе, закључно са 1614. годином. На самом крају Статута, наведене су штампарске грешке с исправкама, мада непотпуне.

У издању Државног архива Црне Горе, а поводом 1200-годишњице од преноса реликвија Светог Трипуна из Цариграда у Котор, 700-годишњице од првог сачуваног документа на подручју данашње Црне Горе, који се чува у Државном архиву - Историјском архиву Котора и 60 година од оснивања архива у Котору, јануара 2012. године објављен је Статут града Котора, у виду двотомног издања.¹³⁰ За саму издавачку делатност, његов излазак из штампе, представља засигурно подухват године, али оно што је посебно значајно јесте, да су правници, историчари, али и сама држава, добили документ од непроцењиве вредности. Сем тога, објављивање Статута, пружило могућност не само људима из струке, већ и сваком знатижељнику, да реконструише приватни и јавни живот Котора, у XIV и XV веку. На припреми за штампу, рађено је деценијама, с обзиром да се радило о изузетно захтевном послу. Да би Статут угледао светлост дана, поред преводилаца, у овом раду, годинама су били ангажовани бројни истакнути стручњаци правних и историјских наука, од којих Сима Ћирковић и Јелена Даниловић, нажалост нису доживели његову публикацију. Захваљујући изузетној пожртвованости, залагању и труду Милоша Милошевића, бившег директора Историјског архива у Котору, овај посао је и приведен крају.

Први том Статута, обухвата репринт издања из 1616. године, штампаног у Венецији (*Statuta et leges civitatis Cathari, apud Robertum Mietum, Venetiis 1616*), док други, чији су аутори М. Милошевић, С. Ћирковић и Ј. Антовић, садржи Увод о Статуту града Котора, Тумач кључних појмова, Ортографска начела код превода Статута, као и преводе Статута са латинског на српски језик¹³¹

¹³⁰ Статут је чекао на штампу готово пуне три године, иако стоји да је објављен 2009.

¹³¹ Статут су с латинског превели. Ј. Антовић, А. Мажибрадић, С. Пејовић, Ј. Кателан, А. Милић, М. Вукасовић, Ј. Блехова Челебић и Г. Мушура.

италијански и енглески¹³² и индекс појмова. Разлози због чега се на објављивање Статута чекало толико дуго, били су следећи: постојала је у првом реду жеља, да се прикупе све комуналне законодавне одлуке којих нема у штампаном Статуту из 1616. године, а које су цитиране у нотарским свескама и другој архивској грађи у Котору, посебно у Историјском и Бискупском архиву, као и архивима Задра и ХАЗУ-а. Поред њих сматрало се да је неопходно и да се обаве истраживања у италијанским архивима, у градовима где су постојали универзитетски колегији надлежни за апелације Которана, како пре млетачке владавине, тако и после 1433. године, када је прихваћен предлог Венеције, да се апелације искључиво подносе универзитетским колегијима на територији Републике. Иако би се у свим тим врелима засигурно нашао и одређен број недостајућих которских статутарних одлука, од овог плана се одустало, пре свега због великих трошкова које би изискивао вишегодишњи тимски рад, у земљи и ван ње. Тако је, ово последње издање Статута, добило прецизан превод с латинског језика и могућност, да савременом читаоцу да неопходна објашњења у научном апарату, како би што боље разумео овај средњовековни текст.¹³³

Оригинал Статута, као јединствени документ, чува се у фонду државног архива Црне Горе, у Историјском архиву Котора и представља по својој важности, немерљиво дело, које служи за централни документ средњовековне правне историје на подручју Црне Горе. Иако у невеликом обиму, одредбе којима се уређују одређени односи везани за поморство и поморску трговину, налазе се кодификоване у Статуту Града. Њихов је значај, видели смо, мањи у односу на обичајно право, чак толико да, на пример, за Марка Костренчића, постоје само две одредбе Статута које се тичу поморског права и то CCCLXXVIII - *О бродовима који се дају у најам: галије, баркозије, цоле, гондоле и лондре* и CCCLXXIX - *О даривању бродова или дару пилотима*.^{134, 135}

¹³² Статут је на италијански језик превео Б. Јовановић, а на енглески Ј. Кателан.

¹³³ Ј. Антовић, из *Предговора*, in *Statuta civitatis Cathari*, стр. 9, Котор, 2009.

¹³⁴ М. Костренчић, *Поморско право у статутима поморских наших градова и отока*, Мјесечник правничког друштва у Загребу бр. VI, 1915, стр. 336.

¹³⁵ *Statuimus, vt omnes patroni debeant suas naues, & barchas dare bene acceptatas, & calcatas à lateribus, & copertas, & barcha, & quælibet nauis, seu lignum quodlibet palmizetur, secundum quod patroni fuerint concordés cum naulizatore, ad expensas patronorum; similiter de stoppa, pice, & omnibus alijs necessarijs præparentur; & hoc idem dicimus de barchofijs, gon dolis, & londris*.

Ми ово мишљење нећемо прихватити, јер нам изгледа сувише рестриктивно, већ ћемо у ову категорију, уврстити како одредбе које регулишу поморско право, тако и оне које се односе на поморску трговину, и све оне које се посредно тичу поморства, са тенденцијом да их, садржане у Статуту Града, по сродности класификујемо. Од свих одредби о којима ћемо у овом тексту да говоримо, једино су две датиране. Прва је од 4. августа 1359, а друга од 2. фебруар 1421. године. Потоња, иначе, представља саставни део четвртог дела Статута и припада поглављу у коме су смештене одлуке Которске општине, доношене у време почетка млетачке власти над Комуном (1420-1444). Све остале одредбе које се односе на поморство, налазе се у првом делу Статута и претежно потичу из времена немањихке и угарске владавине градом. Неоспорно је да је најстарија одредба датирана са 1301. годином, али то никако не искључује могућност да нису постојале и неке друге, донете и раније. Постоји заправо велика вероватноћа, да има неких које су донете у XIII веку.¹³⁶ Наше је мишљење, да се односи који су се успостављали на броду, између чланова посаде, трговаца и заповедника и власника бродова, односно њихово нормирање, морају сврстати у поморско и поморско-трговинско право. Број одредби Статута које ове односе регулишу, свакако је већи од само две. Мијушковић их, тако, наводи једанаест.¹³⁷ Ми бисмо, на првом месту издвојили одредбе које непосредно говоре о онима који су сачињавали посаду брода. У Статуту Града то су одредбе које говоре о галиотима и о морнарима.

II.6.2.a Посада

Галиоти

Прва, за нас важна одредба, под бројем XXXIII - *О заклетви галиота тиче се заклетве веслача*.¹³⁸ Иако она пре свега регулише дисциплински однос на

'Volumus, quod si aliqua nauis, lignum, vel bar-chofum, gondola, vel barcha, aut zola vbi essent mercatores, aliquid dederint pro frina, vel pedocia, de voluntate maioris partis pro vtilitate ligni illud diuidatur per auariam'.

¹³⁶ С. Мијушковић, *Которска морнарица...*, стр. 89.

¹³⁷ С. Мијушковић, *Одредбе о поморству у Которском статуту*, Годишњак Поморског музеја у Котору, VI/1957, стр. 175-180.

¹³⁸ *'Ego galeotus iuro ad sancta Dei Euangelia, quod bona fide, & sine fraude obediam Capitaneo mihi constituto, & Comiti meo, salua fidelitate Communis Cathari, & custodiam lignum, in quo sum, vel ero galeotus secundum præceptum mei Capitanei. Sarceos, & corredos, & omnia ad commune Cathari*

броду, она нам пружа једну интересантну афирмацију,¹³⁹ која сведочи да је Котор и пре него што ће да потпадне под венецијанску власт, већ имао ратну галију. Како не постоје друга документа која би ову констатацију поткрепила, зато нам је и важна ова заклетва. У прилог томе, да се не ради о некој одредби из каснијег периода, говори и назив заповедника галије, који је у овом случају капетан, а не *supracomes*, како је био уобичајен назив за заповедника млетачке галије. И следеће је везано за ову одредбу: када је реч о заклетви галиота, под тим изразом никако не смемо да подразумевамо окривљеног, кажњеника на галији, већ слободног морнара-веслача. Да смо у праву, говоре две ствари : сама заклетва и предвиђена новчана казна. Ова одредба почиње речима којима се морнар пред Јеванђељем обавезује, да ће у доброј вери и без преваре, да се покорава надређеном капетану и заповеднику, испуњавајући његова наређења. Поред овог, заклиње се и да ће да чува брод на коме ради и плови, али и да ће да остане веран которској Комуни. Та његова оданост, протеже се не само на градска, већ свакако и на државна ужад и опрему, о чему се такође обавезује да ће да води рачуна. Његова 'посебна' верност, обухвата уздржавање од сваке личне штете, али и константну 'будност', да се она спречи, уколико би настала вољом неког лица или пак узрокована одређеним стварима или појавама.

У одредби, галиот још изјављује, да ће неопозиво прихватити да оде у затвор, без икаквог противљења, буде ли се оглушио о наређења заповедника брода и кормилара, којима се има безрезервно веровати на реч, како на копну, тако и на мору. Галиот пристаје и на плаћање шест перпера новчане казне, по изласку из затвора, а наглашава се и да ће од тога половина да иде капетану, а остатак у градску касу. Одредба се завршава речима, којима је морнар сагласан, да капетан или кормилар, могу по слободној вољи да поступе, уколико на њих буде подигао руку, шап или нож.

Све ово што смо навели, с друге стране, не искључује могућност, да је на которској галији у то време било и принудних веслача, робова и осуђеника.

pertinentia saluabo meo posse, nec aliquod damnum faciam, nec fieri faciam, nec consentiam, & si sciuro quam citius potero significabo Comiti meo, & si præcepta Nauclerij, & Comitibus audire contempsero, absque vlla quæstione ponant me in carcere, & si de carcere exire voluero, primo solvam sex uerperos, quorum medietas sit Capitaneorum, & alia Communitatis, & Iudices qui pro tempore fuerint, ponant omnes non obedientes in carcere, & Capitanei cum nauclerijis sint crediti, tam per mare, quam per terram, & si quis galeotus eleuauerit manus, vel baculum, seu cultellum contra Capitaneum, seu nauclerium, sit in prouidentia eiusdem Capitanei, vel nauclerij'.

¹³⁹ С. Мијушковић, *ibid*, стр. 176.

Мијушковић наводи, да се и у потоњем, периоду Републике, именицом *galeotto* такође, готово неће означавати ‘принудни’ веслачи, већ да ће се и овде она користити за слободне морнаре, који веслају на овој врсти брода, а да ће се много чешће, скоро увек, за кажњенике на галијама,¹⁴⁰ користити реч *condannat*’ или *forzat*’. Свој коментар о овој одредби, Мијушковић ће завршити речима, да уопште, по питању терминологије, овде влада одређена конфузија.¹⁴¹

Ангажовање морнара

Глава ССХХVI - *О забрани примања у службу већ ангажованих морнара*¹⁴² пре свега нам говори о великој потреби за морнарима, а самим тим нам указује и на живу поморску делатност и на постојање великог броја пловила. Из текста одредбе, можемо да закључимо, да је она и донета како би се спречили бројни спорови настали због ‘преотимања’ и примања у службу морнара које је већ неко други нагажовао.

У овој одредби, посебно је наглашено, да је забрањено преузимање морнара с таквим статусом, што значи пре истека службе, рока на који су ангажовани, без обзира да ли је у питању период од једне године, месеца или недеље. За непоштовање наведеног, одредба предвиђа, да ће се сваки власник, који и поред забране, узме од свог колеге морнара кога је овај ангажовао, а да овоме није истекао рок на који је примљен у службу, морати другом бродовласнику, да надокнади сваку штету која би из тог преузимања проистекла.

Ово неће важити за случај, када је први бродовласник дао пристанак да ‘његов’ морнар пређе да ради код другог и пре истека рока.¹⁴³

¹⁴⁰ Прилог XI - *Жигови галиота*, говори о обележавању галиота.

¹⁴¹ С. Мијушковић, Ibid.

¹⁴² Често српски превод наслова глава, у најновијем издању Статута града из 2009. године, не одговара ни изворнику, а ни садржају главе; у овом случају, наслов је директан превод изворника, који нажалост о садржини одредбе ништа не говори. Сматрали смо стога, да би на српском, када се већ преводи, наслов требало да гласи као у тексту, а не како је дат у Статуту: ‘*О позванима пред Суд поводом оних ствари које се односе на предстојеће путовање*’.

¹⁴³ ‘*Quia ex conductis multa scandala oriebantur intes nos, volumus, & ordinamus, vt cum aliquis pofuerit secum conductum ad annum, vel ad mensem, aut septimanam, vel etiam ad viagium, nullus alter valeat ipsum conductum ponere, donec non compleuerit terminum primi patroni; Quod si aliquis cum miserit fine voluntate, & licentia primi patroni, suo termino non completo, totum damnum quod primus patronus habuerit, teneatur secundus patronus eidem satisfacere super fe, & omnia bona sua*’.

Одазивање суду

О узајамним односима између свих оних које је повезивала поморска делатност, уско скопчана за бродовље и трговину, посебно се водило рачуна, јер економија Комуна и живот њених становника, не само да су тесно били повезани с њом, него су од ње и зависили. О томе говори посредно и LXX глава - *О позванима на Суд поводом предстојећег путовања*.

Из те одредбе о хитноћи судских поступака, везаних за поморска питања, видимо да се настојало да се спорови из ових односа, решавају брзо и ефикасно. Ова глава, утврђује као обавезно и неодложно одазивање на позив Суда, који би уследио онда, када је у питању спор међу удруженим трговцима, или између њих и власника брода, или пак између заповедника, морнара и власника, или било ког другог учесника у поморском путовању, а чији је предмет везан за предстојеће путовање.¹⁴⁴ Очигледно, поморско-трговачки подухват морао је бити растерећен свега што би могло да омета његово успешно спровођење.

II.6.2.6 Брод

Оно што као објекат повезује поморство и трговину, јесте брод. Статут града Котора, бави се бродом у своја четири поглавља. У првом поглављу ове групе, Статут говори о његовом настанку, дакле бродоградњи, док у другом регулише његов потенцијални крај - хаварију. Прва глава међу овима, штити монопол бродоградње которског арсенала, бавећи се специфичном ситуацијом везаном за градњу бродова, а не бродоградњом уопште.

Трећа глава која се тиче брода, општија је: посредно говори о пажњи која се посвећивала бродовљу и њиховом одржавању, али се њоме пре свега одређује, у каквом стању морају да буду бродови који се дају у најам. Четврта одредба ове групе, видећемо, прилично је необичног садржаја, а говори о забрани, да се без дозволе власника преузимају туђи бродови.¹⁴⁵

¹⁴⁴ *‘Si inter mercatores inter se societatem habentes, vel inter patronum nauis, & mercatorem, & inter nauclerum, & marinarium, & patronum, vel inter patronum, & marinarium, feu inter aliquos euntes simul ad viagium, aliqua quæstio oriatur super aliquibus pertinentibus ad ipsum viagium, ille qui vocatus fuerit ad Curiam super ijs incontinenti respondere teneatur, & aliquas inducias habere non possit, & hoc etiam intelligatur de turmis euntibus ad viagium’.*

¹⁴⁵ Ову главу је и Мијушковић уврстио у оне које се тичу поморског права. Само ју је поменуо, али није дао било какав коментар.

Бродоградња

Глава CCCLXXVII - *Да се не граде скабе*,^{146, 147} односи се на забрану израде већих бродова у бродоградилишту у Перасту. Ова одредба је, како стоји у образложењу, наводно донета 'после бројних штета и опасности' које су проузроковале 'скабе' које су грађене у Перасту и Дистрикту. У њеном даљем тексту се прецизира, да се због свега овог, забрањује которским грађанима, Пераштанима и странцима који живе у Котору, да убудуће граде било какав брод у Перасту, сем лондре.¹⁴⁸ У наставку одредбе стоји, да ће се сваком оном, који се овог не буде придржавао, конфисковати пловило, а предвиђа се казна и за бродоградитеља, у износу од 25 которских перпера. Још се наводи, да ће том лицу, уколико нема средстава да ову суму плати, казна бити замењена затворском, у трајању од три месеца. Први део ове главе, свакако да је био лако спроводљив, када се радило о конфискацији брода и када су у питању били бродоградитељи, лица са тадашње которске територије и њене околине, који су градили лађе мимо которског бродоградилишта. Међутим, ове санкције су практично биле неспроводљиве, за све остале бродоградитеље, па и за перашке, јер се Пераст очигледно, мада не и званично више није осећао местом у оквиру которске јурисдикције.

Врло је вероватно, да је у позадини оваквог решења, пре свега било то, да се перашком бродоградилишту, али и самом Перасту онемогући економски раст, који би ишао на штету Котора (па су у том смислу настале многе штете, а не у безбедоносном), што видићемо, и поред ове мере, није могло да се спречи.

Ова глава нам је важна и због тога што нам сведочи, да је Котор у XIV веку, очигледно имао бродоградилиште великог капацитета, које је могло да задовољи велику потребу за лађама, с обзиром да је поморство у тим годинама већ прилично било развијено.

¹⁴⁶ Скаба је дугуласти отворени чамац за превоз људи, са јарболом и четвороугластим једром.

¹⁴⁷ *'Confiderantes damna, & pericula, quæ eueniebant occasione scabarum quæ fiebant in perasto, & in districtu Cathari, statuimus & ordinamus, quod nullus nostrer ciuis, nec de Perasto, nec forensis, audeat nec presumat facere in Perasto, nec in aliqua parte extra Catharum, aliquod nauigium, scabam, nec gondolam, saluo londrum, vel aptare londrum, & ille qui faceret fieri de predictis alibi, quam in Catharo, perdat laborerium, & magister foluat de poena nostro Communi yperperos XXV. grofforum de Catharo; & si non haberet vnde solueret, stet per tres menses in carceribus nostri Communis'.*

¹⁴⁸ Лондра је мањи чамац.

Хаварија

Хаварија брода је, правно гледано, сложен догађај, у коме се преплићу различити односи и њихове последице, у зависности од онога шта ју је проузроковало. На пропаст брода, заједно са товаром, морало се свакако мислити, тим више у средњем веку, када је пловидба зависила од мноштва чинилаца на које се никако није могло деловати унапред, па се ни њихов штетни учинак није могао предупредити, изуземо ли ситуацију поморског *iactus*-а.¹⁴⁹ Било је неопходно уредити шта се дешава са товаром, односно његовим спашеним делом, на који начин се обештећују трговци, бродовласници и чланови посаде. Под хаваријом треба сматрати, сваку штету коју би претрпео део брода, сам брод, терет на њему, али и лица са брода на страном копну. Тако се под хаваријом сматрало и ‘*давање поклона*’ -стрине или стрене, коју је један трговачки брод плаћао другом ратном или уопште наоружаном броду, приликом сусрета на путу, или пак плаћање пилотаже - *pedocia*-е, која се давала код уласка и изласка брода из стране луке, и у ситуацијама када се кретао у опасним и несигурним местима, а да би се хаварија избегла.¹⁵⁰

И у случају стварне, претрпљене штете, тако и за случај мере предострожности, хаварија се обрачунавала сразмерно, како у односу на вредност брода, тако и у доносу на вредност робе на њему. Од оног на колико је брод процењен, у хаварију је улазило 2/3 његове вредности, заједно са трговачком робом на њему. То је чинило такозвану основну - пасивну масу, према којој се одређивао процентуално одговарајући издатак у односу на власника, или сувласнике брода и на власнике робе. Ово је важило и за чланове посаде, уколико би, поред свог пртљага и личног оружја, имали и нешто трговачке робе. У том случају су и ова лица морала да учествују у накнади штете или у подмиривању специјалних издатака који су произашли из овако схваћене хаварије.¹⁵¹

¹⁴⁹ Посредна штета, или поморски *iactus*, представља намерно избацивање робе, или терета са брода у море, да би се брод олакшао и спречила већа штета, односно, да би се спасио преостали део терета и брод. Н. Богојевић Глушчевић, *Из правног живота средњовековних приморских градова*, Подгорица, 2002, стр. 19.

¹⁵⁰ Н. Богојевић- Глушчевић, *ibid*, стр. 26-27.

¹⁵¹ *A Kotor, on trouve un long proces en 1520, deja relate, entre commercants chargeurs et marins sur cette question. Un temoin, cite par les commercants, a atteste que les ‘paraspodia’ rentraient toujours dans le ‘monte avarie’, et un autre, que dans l’avarie sans exception ‘contribui la marcantia et ogni sorte de robba fino le camize et annelli’ Le troisieme temoin, aussi cite par les commercants, a dit ‘che*

Статут града Котора, посредно се дотиче овог института, у кратком поглављу ССCLXXIX - *О даривању бродова и пилота*,¹⁵² где говори о хаварији као о трошку самог путовања.¹⁵³ Овом главом се прецизира, да се оно што је дато за дар, или за пилотирање, мора поделити на све учеснике, на име хаварије.¹⁵⁴ Из одредбе, коликогод кратке, види се да се о овом трошку одлучивало не по вољи заповедника, нити власника брода или товара, него ‘*већином*’.¹⁵⁵ Такође, израз: ‘...*да се подели...*’¹⁵⁶ говори да је у Котору био познат поступак заједничког надокнађивања штете контрибуцијом, која се на Јадрану звала *per avaream*, или *per variam*, или *per vareom*, а који се примењивао у пет случајева: а) због олује, б) због заплене брода и терета од стране гусара, в) због напада непријатеља, г) због хапшења морнара на страниј територији, те д) због плаћања *strine*, од лат. *strena* (откуп, пригодан дар) и *pedochia* (пилотажа).¹⁵⁷

Најам

О посебном старању и пажњи која је поклањана исправности основног средства које је обезбеђивало живот Комуне - бродовља, говори посредно и

li marinari avevano sue portade in sacchi, casse et vasselli de olio: et - continua le greffier - ha dito de ogni minima cosa succumbevano alla avaria’. De l’autre cote, un des mariniers a dit que, si leurs pacotilles contribuait, ils seraient prives de leur solde - ‘mercade’ -, et qu’une telle loi serait en realite plus dure que ne l’etait le traitement inflige par un pirate: ‘dello quale - i.e. du pirate - per sempre le portade delli poveri marineri sono libere’. Donc, ‘usage’ aussi chez les pirates.

Par, malheur, nous ne possedons pas la fin des actes et le verdict du proces, mais nous croyons, que les pacotilles etaient dispensee’ de contribuer. C’est ce qui d’ailleurs ressort explicitement d’une decision du Conseil des Pregadi de Dubrovnik, que nous verrons par la suite, et ce que admettait a Dubrovnik, on l’admettait aussi a Kotor.

Les statuts de Rab (liv. III, chap. 26) et de Krk (liv. III, chap. 67) limitient la contribution des pacotilles dans le cas ou la masse crean ciere desasserait une certaine valeur. Les hardes personnelles des gens de l’equipage ou des autres personnes, portees dans les casellae et qui figuraient toujours a la masse active, et aussi les armes des mariniers, etaient exemptes de la contribution (Staut de Rab, liv. III, chap. 26), В. Брајковић, Etude historique sur le droit maritime prive du Lyttoral Yugoslave, Marseille, 1933, стр. 192.

¹⁵² ‘*Volumus, quod si aliqua nauis, lignum, vel barchofum, gondola, vel barcha, aut zola vbi effent mercatores, aliquid dederint pro frina, vel pedocia, de voluntate maioris partis pro vtilitate ligni illud diuidatur per auariam*’.

¹⁵³ Пишући о овој одредби, Илија Синдик каже овако: ‘Из поморског права налази се у которском статуту једино питање авареје.’, И. Синдик, Комунално уређење Котора..., стр. 64.

¹⁵⁴ ‘*Volumus, quod si aliqua nauis, lignum, vel barchofum, gondola, vel barcha, aut zola vbi effent mercatores, aliquid dederint pro frina, vel pedocia, de voluntate maioris partis pro vtilitate ligni illud diuidatur per auariam*’.

¹⁵⁵ ‘...*de voluntate maioris partis...*’.

¹⁵⁶ ‘...*illud diuidatur per auariam*’.

¹⁵⁷ Н. Богојевић-Глушчевић, *ibid*, стр. 18.

глава CCCLXXVIII Статута града - *О бродовима који се дају у најам*. Њоме се утврђује обавеза власника, да своје бродове морају да предају закупцима у исправном стању. Детаљно се наводи шта се подразумева под *‘исправним стањем’*, а набрајају се и све врсте бродовља, на које се одредба односи: галије, баркозије, цоле, гондоле и лондре. Изреком се каже, да припрема брода пада на терет власника.¹⁵⁸

Овоме у прилог говори и нотарска исправа из 1450. године (CXLIХ, 598), која вели, да је которски провидур и капетан Ђовани Леоне унајмио баркозију Приба Прђина, коју је овај био дужан да стави на располагање *‘потпуно исправну, непромочиву, снабдевену опремом и довољним бројем морнара за пловидбу’*.¹⁵⁹

Однос најма могао се успоставити и мимо воље власника брода, судећи по неубичајеном тексту главе CCCLXXXIII - *О онима који узимају барке, цоле, гондоле и лондре мимо воље власника*. По тој одредби, изгледа да је основна намера законописца била да се примарно штити активност од које је заједница живела - поморство, чак и у односу на приватну својину и права изведена из ње. Ту се, наиме, подразумева као постојећа пракса, да се без пристанка власника, узимају њихови бродови, али санкције које су предвиђене за ово дело, које би се свакако могло окарактерисати као крађа, свде се на принудну исплату закупа власнику, уз исплату и евентуалне штете. У наставку одредбе стоји, да уколико би пловило пропало или неки његов део, рецимо весла или дрвени предмети за избацивање воде, да је тада онај који га је узео без питања, дужан да га поправи, али и да плати власнику, за сваки дан док брод користи, одређени износ, као накнаду штете, и тако најдуже годину дана.

Штавише, и још чудније са данашње тачке гледишта, али свакако у прилог развоју поморства и поморске трговине, говори и део одредбе, који каже да се после истека једне године, не може тражити исплата најма, него само вредност пловила. Оно је, дакле, одржајем, прешло у власништво онога ко га је био узео

¹⁵⁸ *‘Statuimus, vt omnes patroni debeant suas naues, & barchas dare bene acceptatas, & calcatas à lateribus, & copertas, & barcha, & quaelibet nauis, feu lignum quodlibet palmizetur, fecundum quod patroni fuerint concordēs cum nauizatore, ad expensas patronorum; similiter de stoppa, pice, & omnibus alijs necessarijs pręparentur; & hoc idem dicimus de barchofijs, gondolis, & londris.’*

¹⁵⁹ Цитирано према: Р. Ковијанић, *Једрењаџи которске луке 1446-50. године*, Годишњак Поморског музеја у Котору XII/1964, стр. 20.

без пристанка власника!¹⁶⁰ Оваква пракса је очигледно била разлог због кога се толико инсистирало на попису бродовља и њихових власника, те ажурном одржавању ових спискова, у Статуту Светог Николе Морнара, односно у његовим алегатима.¹⁶¹

II.6.2.v Рибари

У оквиру одредби које се односе на поморско право, сврстали бисмо и једну одредбу Статута која се тиче риболова. Поглавље CCCXXV - *О рибарима* прецизира на који начин се делила риба '*de sagenis, id est de tractibus*'. У Боки је риболов представљао споредну провредну грану, тако да сем насеља Муо, није било другог, чије се становништво претежно бавило овом привредном граном. Али, да су се људи из Залива, поред других занимања увек бавили и риболовом, сведоче нам и врло стари називи, како за рибу, тако и за рибарски прибор, као и сачуване нотарске исправе.¹⁶² Према подацима из Статута, по свему судећи да се већ у XV веку правила разлика међу рибарима којима је то било стално занимање и оних који су се овим бавили спорадично. Прави рибар, називан је '*piscator*', а овај други '*capiens pisces*'.¹⁶³

II.6.2.g Одредбе о поморској трговини

Поморство и трговина, већ смо објаснили, нераскидиво су повезани. Њихов развој био је међусобно условљен. Отуда је и наше чврсто убеђење, да се

¹⁶⁰ '*Si quis acceperit barcham, barchofium, gondolam, barcellam, collam, londrum, vel aliquod lignum sine voluntate patroni, foluat vnum yperperum, & si ipsum lignum perderetur, aut zola, ille qui accepit teneatur emendare, & soluere omni die pro zola, aut barcha grossum vnum, & pro londro folaros decem, & firemos, aut spatulas, aut alia guarnimenta perdiderit, teneatur similiter emendare, & lignum vadat super ipsum, vsque ad vnum annum; completo vero anno, non possit petere naulum nisi valorem barchæ, & hoc si patronus ligni per testes ostendere poterit, sin autē ille qui acceperit, vel accusatus fuerit, purgetur per sacramentum in tertia manu sua, cum melioribus, & propinquioribus suis*'.

¹⁶¹ Даље у тексту.

¹⁶² У Прилогу XII - *Которски рибари*, дато је неколико цртица о припадницима овог еснафа.

¹⁶³ '*Volumus, quod piscatores teneantur diuidere pisces de sagenis, id est de tractis secundum antiquam consuetudinem, videlicet patronus primo cum marinarijs per medium, qui patronus vendat partem suam, vel det vni homini eam vendere quæ voluerit, & marinarij diuidant suam medietatem per medium inter se, & ita vendant, & venditione facta soluant Communitati decimam partem de pecunia, & quælibet pars folaros quattuor pro scamno, & pisces de retibus, & de lampada diuidant per medium, & vendant, & soluant decimam partem de pecunia Communitati, & quilibet pro scamno foluat folaros quattuor, & venditor piscium non ponat folaros in burfa, nec recedat de scamno, donec non soluerit Communitati, & qui contrafecerit de prædictis, foluat yperperum vnum, & amittat pisces, vel pecuniam piscium*'.

у оквиру поморског права морају наћи и оне норме којима се уређује трговина Которана, а пре свега спољна трговина. Но, ако се дубље погледа и трговина унутар Комуна, схватиће се да је и она првенствено везана за спољно-трговинске режиме пословања, јер се у Котору мало шта могло производити искључиво за његове становнике.

И на страни потрошње, и на страни производње, зависност од страних тржишта била је скоро увек апсолутна. Коначно, одредбе које уређују начине организације трговине, односно односе између трговаца, као и између њих и инвеститора - оних који су им поверили новац, односно одређени трговачки посао на извршење, такође спадају у ову групу одредби. Од ових потоњих, у Статуту Града Котора, налази се она *О рогацијама*.

Значај трговине зато је подједнак значају поморства за Котор. Због тога смо јој посветили посебно поглавље, у коме се детаљно приказује њен развој и садржина, утицај на друштвене односе, те правно окружење у коме се обављала.

Следећи Мијушковићеву мисао, морали бисмо да прихватимо да је само једна одредба трговинског права - CLXXXI глава, датирана 4. августом 1359. године, *О томе да грађани или поданици Котора не могу својим бродовима превозити житарице у друге крајеве*, везана и за поморско право. Ова одредба је, заправо, забрана которским грађанима, да својим лађама извозе житарице из Котора, под претњом казне да изгубе брод, али и да новчано буду кажњени са 50 перпера.¹⁶⁴

У овој групи, по нашем мишљењу, налазе се и одредбе које регулишу посебне режиме трговања појединим робама, заштиту тржишта и царинску политику.¹⁶⁵

- 1) CLXXXIV - *О онима који спречавају да жито уђе у град Котор,*
- 2) CCCXXXIII - *О начину како треба куповати жито и друге намирнице,*
- 3) CCCXXXVI - *О некоме који би извозио жито или друге намирнице,*
- 4) CCCXXVII - *О томе да се мрс не извози из Града,*

¹⁶⁴ ‘*Millesimo trecentesimo quinquagesimo nono. Indictione 12. die 4. Augusti. Succurrere indigētis nostrę Ciuitatis ciuibus, & districtualibus modo debito intendentes, præcipimus, quod omnes nostri ciues, & subditi, cum eorum nauigijs non sint ausi ad alias partes, quam ad ciuitatem nostram, aliqua bladualia deferre, vel portari, seu conduci facere, sub poena amissionis nauigij, quod nostri Cōmunis existat, & ypperperorum quinquaginta de poena, cuius medietas (si probari idoneè poterit) fit dicti Communis, & alia accusatoris, saluo si patronus nauigiorum, & aliorum lignorum non possit facere operari, quod possit nauilizari ab omnibus, & quo voluerit granum portare absque poena aliqua*’.

¹⁶⁵ Ове одредбе детаљно смо обрадили у поглављу Трговинско право Котора.

- 5) CCCX - *О сиру и стоци, да се не носе у друге градове,*
- 6) CCCXXXVII - *О томе да се вино не довози извана,*
- 7) CCCXXXVIII - *О вину доведеном извана ради продаје у нашем дистрикту,*
- 8) CCXV - *О дрвима, даскама, гредама, прућу, шиндрама и другим стварима те врсте,*
- 9) CCCLXXXV - *О царини Котора коју треба плаћати коморницима Комуне.*

II.6.2.d Гусарење и пиратерија

Гусарење и пиратерија¹⁶⁶ су у оном времену представљали велику опасност и приличан проблем, и за трговину, и за поморство. Градски Статут се овој теми обраћа у две главе, искључиво рестриктивно - забранама. Прва од њих, CCCS глава - *О гусарима*, забрањује сваком грађанину и становнику Котора, да гусари и да се бави пиратеријом, под претњом прогонства и новчане казне, у износу од 50 перпера.

Одредба још прецизира, да ово неће важити, уколико постоји општинско одобрење.¹⁶⁷

И следећа, CCCCI глава - *О онима који иду у пиратске акције с Омишанима*, исто се односи на гусарење. Она забрањује Которанима да гусаре заједно са Омишанима. У одредби се даље наводи, да ће сваки онај, ко се овог не буде придржавао, бити кажњен тако, што ће морати да накнади све настале штете које је претрпела которска општина од гусара.

Одредба се завршава речима, да ће за оног, окривљеног који није у стању да сву штету подмири, уследити прогонство на вечита времена из Которске општине.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Попут одредби о трговинском праву, гусарење и пиратерију смо детаљније обрадили у истом поглављу.

¹⁶⁷ *‘Smatuimus & ordinamus, quod nullus nofter ciuis, vel habitator Cathari praesumat ire in curfu, aut pirata esse, quod si facere praesumpserit, fit forbanditus, & soluat Communi yperperos quinquaginta, falo, si habuerit licentiam Communitatis’.*

¹⁶⁸ *‘Si quis noftrorum ciuium cum Dalmiffinis in curfum ire praesumpserit, & probari poterit, componat de fuo proprio totum damnum, quod noftra Communitas tunc temporis habuerit à piratis, & si componere non poterit, numquam poterit esse Catharinus, fed fit perpetuo bandizatus’.*

II.6.2.ђ Зобрањене воде

Рестриктивна политика Млечана према Котору, могла је да се осети већ од самог почетка преузимања власти.

У једној од првих одлука представника Сињорије, IV - *Забрана крстарења водама у Луштице*, донетој за владе кнеза и капетана Антона Боколија (усвојених у већима града Котора које су постале саставни део Статута Града), од 24. фебруара 1421. године, забрањује се свим грађанима Которанима и онима који су његови поданици, али живе ван града, да крстаре у водама Луштице, без одобрења которских комеса, било којом врстом пловила, под претњом губитка не само брода, већ и свега оног што се буде нашло на њему, уз новчану казну од 25 перпера.

У Одлуци се каже, да ће онај који не може казну да плати, бити бичеван. Карактер власти, па тиме и правног режима, очигледно се променио. Ни у једној одлуци, донетој пре млетачке власти, не помиње се никаква телесна казна, па се чак и за гусарење одређују само новчане казне и прогонство, као најтежа мера. А у овој одредби, већ се прописује бичевање.

Сем овог што смо навели, ова глава има и свој други део, који каже, да је Которска општина забранила својим поданицима, да продају, позајмљују или унајмљују било какву лађу, на једра или весла, ма ком странцу, који није которски поданик, без сагласности которских комеса, под претњом одузимања пловила у корист которске благајне.¹⁶⁹

Ово поглавље, свакако да је по свом карактеру војно-политичке природе и у тесној вези је са тешком ситуацијом у којој се тада налазио град, озбиљно угрожен од последњег Балшића.

¹⁶⁹ 'MCCCXXI. Indict. 14. die 24. Februarij, in vltra scripto Confilio mandato præfati Domini Comitis, & Capitanei follemniter vt supra dicitur, congregato, fuit victum, & obtentum, quod nullus homo, siue persona, tam ciuis, quam forensis, audeat, vel præsumat per mare peregrinare in Luftizam cum aliquo nauigio, barcha, vel Zopolo, nec etiam in aliquo ligno ad remigandum apto, sine expressa licentia Domini Comitis, & si quis contrafecerit, amittat lignum, & illud quod inuenietur in ligno, & soluat de poena yperperos viginti quinque, & si soluere non poterit, frustetur per ciuitatem. Item fuit in dicto Confilio obtentum, & captum, nemine discrepante, quod nullus ciuis, habitator, Comitatus, diftractualis, & subditus Cathari, audeat, vel præsumat, dare, vendere, imprestare, & affictare alicui forensi non subdito Cathari aliquod lignum ad velizandum, siue ad remigandum aptum, sine expressa licentia D. Comitis, & Capitanei prædicti; & si quis cōtrafecerit lignum, barcham, & Zopolum, siue nauigium, Camerę applicandam, siue applicanda'.

II.7. О Братовштинама

II.7.1. Природа и настанак братовштина

Братовштине су струковна удружења чији је задатак био да окупе занатлије са истим професионалним и верским стремљењима. Те групе, у својој зрелој фази, стицале су статус организација - правних лица која су имала своје Статуте. Бранка Миготи указује на истраживања која су посвећена везама античких колегија и корпорација са средњовековним братовштинама, као и о континуитету медијавалних градова.¹⁷⁰

Њихови корени досежу чак до антике, када су била позната под називима *collegio*, *corpora*, или *sodalitas*. У Риму су *collegium-i* (*universitas*, *corpus* или *sodalitium*), представљали облик кроз који су се Римљани организовали ради остварења неког одређеног задатка од јавног или приватног интереса. Циљ њиховог окупљања могао је да има професионални карактер, политички или пак религиозни. Римска удружења, настајала су и у сврху друштвеног окупљања, хуманитарног рада, али и спортских активности.¹⁷¹

Врло је вероватно да је њихова религиозна функција најстарија, с обзиром да се под *collegia*-ма виђају свештеничке организације чије оснивање датира од времена Нуме Помпилија, с тим што се сматра да је већина њих основана после другог Пунског рата. Поред ових верских удружења, у Риму су постојале и организације поклоника одређеног божанства - *cultores*, који су се за ту сврху окупљали у храмовима, или посебним, наменским објектима - *scola*-ма. Иако су професионална удружења у Риму била световног карактера, често су и она своје име, дане окупљања и прославе, везивала за одређено божанство.

И унутрашњу организацију римских колегија, одређивали су сами њени чланови, усвајањем *lex collegii*, неке врсте Статута. Тим оснивачким актом, најчешће се регулисао број чланова, место и време њиховог окупљања, а било је ту и одредби о прикупљању средстава у заједничку благајну - *arca*. Ова удружења, представљао је и заступао један од чланова - *magister collegii*, *actor universitatis* или *syndicus*. Он је имао право и да закључује одређене правне

¹⁷⁰ Б. Миготи, *Антички колегији и средњовековне братовштине*, Старохрватска повијест, 16, Сплит, 1986, стр. 177.

¹⁷¹ Ж. Бујуклић, *Forum Romanum* - Римска држава, право, религија и митови, Београд, 2010, стр. 226-227.

послове, а касније чак и да води парнице у име удружења. Нови чланови су се у редове удружења бирали сагласношћу свих осталих, а средства која је организација поседовала, представљала су искључиво њену имовину, независну од оне коју су поседовали њени чланови. Римске колегије гасиле су се оног тренутка када би оствариле своје циљ, због недовољног броја чланова или пак због забране власти.

Крајем републике, јављају се политичке организације, чије је деловање било ограничено посебним законом, због ранијих злоупотреба.

У доба принципата, за њихово оснивање, најчешће је било неопходно одобрење Сената или владара лично. Колегиј је одмах, по окупљању најмање три човека, зарад неког заједничког циља, своју делатност одмах морао да пријави надлежним државним органима. Сасвим супротно, у најранијем периоду, римско право није знало ни за каква ограничења везана за удруживање грађана, па је тако VIII таблица одредбе XII таблица, дозвољавала да се оснује свако удружење, сем оног које би вређало одредбе јавног права.¹⁷²

II.7.2. Средњовековне братовштине

Братовштине, које су у у средњем веку познате под називима: *confraternitates*, *frataglia*, *scola*, можемо да нађемо не само по средњовековним медитеранским комунама, већ и мимо европске територије. У организацији медиавалних братовштина, веома је видљив исти концепт који је лежао у основи функционисања градске комуне. Антички узор за муниципално организовање живота у градовима, биле су прехришћанске *collectae* и *conviviae*.

На нашим просторима братовштине имају посебан значај и због тога што су поједине ранохришћанске цркве могле да припадају баш таквим организацијама. Миготи даље истиче, да је свакако врло важно да се уочи, да су таква удружења настајала првенствено у самосталним комунама, које су као базу свог настанка, имале антички узор, а говори и да никако не треба да умањимо византијски утицај, што се посебно односи на Котор, који је прилично дуго био под византијском влашћу. Она се осврће и на документ из VII века, са подручја Византије, у коме се спомињу колегији бродовласника, гостионичара,

¹⁷² Ж. Бујуклић, *ibid.*

банкара и просјака, у служби цркве, те каже, да је у Риму, у VI веку, на дну Палатина, постојала војна братовштина прожета хришћанским духом. За Котор су обе традиције од значаја, с тим што је можда ипак ова прва на град имала већи утицај, посебно ако имамо у виду бројност његових романских становника који су обновили град, након рушења старог *Acrvium*-а.¹⁷³

У оквиру развијеног позномедиавалног каритативног система помагања сиромашних и ширења религиозности, братовштине религиозно-занатлијског карактера, имале су своје истакнуто место.

Веома важно писано сведочанство о месту и улози братовштина у оквиру средњовековног града, пружа нам дубровачки Статут Братовштине Светог Лазара (*mercanti di Levante*) из 1536. године, где су у једној реченици обједињени сви хуманитарни задаци братовштине и где је посебно наглашен њен кључни и основни циљ, брига о граду: *nostra intentione in augmento del culto divino, in salute e consolatione di molte anime, in beneficio de li poveri, in emolumento et ornamento della citta di Ragusa*.¹⁷⁴

II.7.3. Деловање братовштина

Братовштине су свој рад усмеравале на два поља деловања и то: а) економски, односно занатлијско-трговачки и б) религиозни, који је обухватао и онај социјално-хуманитарни. Не само уз оснивање, већ и у оквиру устројства рада братовштина, преплитало се сакрално и профано. У средњовековним италијанским комунама формиране су *consorterie*, у којима се развијала

¹⁷³ '... У средњем су вијеку братства увелико развијена. Мали свијет се редовито окупљао у цехове или братства, да се одржи и одбрани своје сталешке пробитке у доба кад се одлука о пословима јавног живота сматрала неким баштињеним правом племства, премда је пук у Котору баи у ово доба с успјехом афирмирао свој удио у јавним пословима. Социјална и каритативна дјелатност извирала је је из духа ових братстава. У Котору се особито истицало прастаро братство морнара (*confraternitas nauarum*) св. Николе и братовштина бичевалаца (*fraternitas batentium, battentes, frustati*) или св. Крижса. Братовштина бичевалаца школе св. Крижса подигла је године 1372. закљониште или гостињац (*hospitale*) за сиромаше, а тад је управљао школом (*magister scole*) *Beltramol de Imbonate* (натпис у которској цркви св. Јосипа). Под именом школе у овом случају не разумије се просвјетна установа, него цех или братовштина за разлику од набожне братовштине. И у ово доба и у касније овакве су се установе, чувајући унутрашње јединство и склад у раду, одвијале у два паралелна смијера: школа је имала социјално - хуманитарни смјер, а конфраатернита се или братовштина бавила побожношћу или духовним животом чланова. У Котору се у XIV ст. наилази и на братство (*fraternitas*) св. Трипуна, које се, сва је прилика, бринуло за декор катедрале', П. Буторац, Котор за самовладе (1355-1420), Пераст, 1999, стр. 127.

¹⁷⁴ К. Војновић, Братовштине и обртне корпорације у Републици Дубровачкој од XIII до конца XVIII вијека, св. 2, Загреб, 1900, стр. 105-106.

суштина религиозног деловања познијих братовштина - неговање врлине *caritas*. Ова удружења, посебно су водила бригу о здрављу својих братима, нарочито оних сиромашних, за које су чак поред прикупљања хране и одеће оснивали и хоспитале. Тако, управо кроз градњу болница, али и могућности чланова да раде у њима, можемо да сагледамо, да се стремило ка томе, да интереси друштва морају бити важнији од интереса појединаца, па је тако *caritas*, била основна водила која је повезивала све друштвене слојеве који су заједно живели на подручју градске комуне, представљајући услов за одржање мира. Неговање милосрђа и повезивање становника града, били су основни хуманитарни циљеви позносредњовековних братовштина.¹⁷⁵

Својим религиозним и економским циљевима, та удружења су створила плодну климу, у којој је верник могао да негује љубав према Богу, посебно чинећи милосрдна дела према ближњима. О примарно социјалном и хуманитарном циљу братовштина, сведочи нам и део из већ поменутог статута дубровачке братовштине Светог Лазара, где се поред бриге о граду, посебно наглашава и други циљ братовштине: увећање врлине *caritas* у друштву. Овај Статут, значајан је пре свега због тога, што за разлику од уобичајених статутарних одредби братовштина Котора и Дубровника које се добрим делом односе на каритативну делатност, у једном члану даје дефиницију исходишта *caritas: patria celeste dove e la charita perfettissima la qual e idio: el che ci concedi colui chi e principio inecio e fine de ogni bene, cioe idio vero trino et uno.*¹⁷⁶

Братовштине су окупљале људе од одређене струке и заната, па су логично, по својој природи биле затворене за племиће, који нису били васпитавани, нити су им друштвена правила дозвољавала да живе од сопственог рада. Отуда су ова удружења представљала организације средњег сталежа, којима су уједно биле и једини друштвено дозвољени начин организовања и ширег ангажмана.

Следствено томе, пучанима, посебно поморцима, који су се већином бавили трговином и бројним занатлијама, братовштине су биле једина тела кроз која су могли да раде и остварују своје деловање, верски и друштвени живот, али и да имају какву такву шансу, да искључиво преко њих остваре свој утицај на власт. И кроз прослављање светаца заштитника и неких других значајнијих

¹⁷⁵ В. Живковић, *Религиозност и уметност у Котору...*, стр. 122-125.

¹⁷⁶ К. Војновић, *ibid.*

празника, братовшпине су непосредно лаицима омогућавале да активно учествују у црквеним обредима и градским процесијама.

‘... Власт у средњовјековним приморским градовима држи племство. Преостало становништво је само могући један облик организовања, а то су братовшпине, да преко њега остваре организацију свог рада, свој вјерски и друштвени живот. Свакако је то био и могући начин да остваре неки утицај на власт. Треба истаћи да су ове средњовјековне институције биле јако прожете црквеним духом, међутим треба разликовати претежно вјерске, са религиозним циљевима, од претежно свјетовних, са сталешко - цеховским циљевима. Можемо рећи и да ове подјеле међу братовштинама нису увијек баш најјасније.

Најстарије братовшпине су се, што је и сасвим природно, јавиле у развијеним градским срединама тога времена, Котору и Перасту и то са изграђеним статутима.

Од њих је свакако најстарија Братовштина Св. Крста (Fraternitas Sancte Crucis), звана још и ‘batentium’ и ‘flagelantium’ (бичеватељи), а установљена је 1298. године у Котору. Имала је цркву Св. Крста, а чланови су јој могли бити и племићи и грађани, без разлике. У почетку су чланови били само мушкарци, а касније и жене. Братовштина је тражила изразито аскетско дјеловање, постове, бичевање и друго. Данас њихове цркве нема, али се у Историјском архиву у Котору до скоро чувала Лунета над улазним вратима старе цркве, на којој су приказана средства за мучење, којима је мучен и Христос, а и сцена побожности и чланова братовштине. Послије завршетка санације катедрале Св. Трипуна у Котору, ова Лунета је пренесена и уграђена у зид на улазном дијелу степеништа ризнице катедрале.

Поред ове братовштине најстарије су још братовшпине из Котора Св. Духа (основана 1350. године) и Св. Николе морнара (статут из 1463. године, а основана раније)...’¹⁷⁷

Још је један разлог посебно утицао на успех братовштина у градским срединама. У оквиру хришћанске бригае за душе својих чланова, братовшпине су гарантовале и сигурно одржавање миса и молитви *pro remedio animae*. Изразита

¹⁷⁷ Ј. Антовић, *Занати средњовјековног Котора*, Историјски архив Котор, децембар 1993, in Д. Антовић, *Једна сакрална драма непознатог перашког аутора XVII вијека*, преузето са www.rastko.rs.

брига људи суочених са близином смрти, за одржавање миса за спас душе, представља једну од главних карактеристика касносредњовековне религиозности која је поникла из веровања у постојање чистилица. Према ‘Зеленој легенди’, постојала су четири начина да се помогне душама у чистилицу: молитвама пријатеља, давањем милостиње, комеморативним мисама и постом, а братовштине су кроз своје деловање, давале чак прве три помоћи.

Све у сврху избегавања мука чистилица, те организације су својим члановима омогућавале хуманост према онима којима је таква помоћ била највише потребна. Најбројније добротворне делатности братовштина, односиле су се на пружање материјалне помоћи породицама сиромашних братима и обезбеђивање мираза убогим девојкама. Из тога опет можемо да закључимо, а што је врло важно и да нагласимо, да је милосрђе било кодификовано и статутарним прописима, и исказано речником у коме доминира религиозни пијетет.

Место које су стекле у градским срединама, братовштине су договале чињеници, да су и у кризним временима својим члановима омогућавале сигурност у обезбеђењу сахране, комеморације и припреме милосрдног обода. Опште место у статутарним прописима братовштина, било је да сваки братим треба да отпрати почившег члана до гроба, сем у случају куге или неке друге заразне болести. На такве одредбе, неизоставно ћемо наићи и у Статуту Братовштине Светог Николе Морнара, а рећи ћемо да постоји и међу осталима, као и у Статуту которских обућара из 1488. године: *Item che cadauno della dicta Frataglia sia obligato accompagnar alla sepultura cadauno e cadauna volta, excepto in casis pestis vel contagionis a quibus deus advertat*.¹⁷⁸

Ова удружења, почивала су на принципу неговања осећаја солидарности и на строгом поштовању установљених правила. Поред чињенице да су ове организације омогућавале својим припадницима да остваре своје социјалне, професионалне и духовне потребе, оне су им биле и спона кроз коју су они повезивали своје јавне и приватне делатности. Свакодневне активности братима, биле су врло јасно дефинисане кроз њихове Статуте, који су такође били засновани на секуларним и сакралним принципима. Молменти каже, да с

¹⁷⁸ В. Живковић, *ibid.*

правом можемо да сматрамо, да историја сталешких братовштина, заправо представља историју народа, мада се на нашем приморју нигде није десило, да братовшгине узму толико маха и власти, што је рецимо важило за оне у Француској.¹⁷⁹

Ц.7.4. Млетачке братовшгине

У Венецији су, на пример, братовшгине - *scole*, биле готово независне у односу на цркву, што им је самим тим омогућило да се тесно повежу са државном управом и да се инкорпоришу у грађанску структуру. Венецијанци су иначе свој духовни живот, најчешће, одржавали као припадници ових удружења, па је тако крајем XV века, број лаика укључених у ове организације нагло порастао. Прва таква јака, богата *Scola grandi*, формирана је у XIII веку, када се покрет флагеланата, чији су припадници веровали у крај света, раширио по Италији.

Како до тог ‘догађаја’ није дошло, неки од верника, формирали су своја удружења, која су им поред религиозне, пружила како економску, тако и социјалну подршку. Ове организације, имале су велики успех, пре свега зато што су се држале једноставног гесла, да је религиозност групе итекако снажнија од религиозности појединца.¹⁸⁰

Претпоставља се, да су такве врсте организација лаика, верске и хуманитарне, осниване као цехови у Немачкој још у VII веку, и да су оданде, преко Млетака, дошле и у наше крајеве. Венецијанске братовшгине, делиле су се на велике и мале, према њиховој важности и богатству, а биле су увек под покровитељством неког свеца.

Млетачке братовшгине, у почетку су обухватале и племиће и пучане, све док држава није забранила племенитима да се учлањују у братовшгине, у сврху избегавања ‘погибелних’, класних контаката. Венецијанске братовшгине, имале су своје посебно устројство, прописано статутом, који је одобравао Савет десеторице-*Consiglio dei dieci*, установљен 1309. године, чији је задатак био да чува државну безбедност.

¹⁷⁹ P. Molmenti, *La storia di Venezia nella vita privata I*, Бергамо, 1910, стр. 153.

¹⁸⁰ Више о овој теми видети код: P. Fortini Brown, *Art and Life in Renaissance Venice*, New York, 1997, стр. 66-100.

Поред *Scola-e grandi*, у Венецији је деловало јоше седам великих братовштина, од којих су се издвајале она Светог Рока, за коју је Тинторето урадио своје најбоље композиције, чак њих педесетак, Светог Марка и Светог Јеванђелисте Јована.

Малих братовштина, у Венецији у XVIII веку, било је око тристотине. Некима од њих, сврха је била да окупљају своје сународнике, као братовштини Светих Ђорђа и Трипуна, Словене из Боке Которске и Далмације. Ова удружења, била су пре свега национална, верска и социјална средишта припадника одређених народности. Поред ових удружења, у Венецији су постојале и организације занатлија, које су представљале мале корпорације, а било је и чисто верских братовштина, које су имале за циљ искључиво поштовање светаца, чије су име носиле.

II.7.5. Словенска Братовштина у Млецима

Већ у XIV веку, заправо почетком XV, када су Млечани запосели наше Приморје, саобраћај домаћих помораца и трговаца са Венецијанцима био је итекако жив. У том, ондашњем најјачем трговачком центру Средоземља, издвајало се по свом броју, најлепше шеталиште Млетака - *Riva degli Schiavoni* (Словенска рива), насеље Бокеља и осталих Словена Далмације и Истре, у дужини од пола километра. На том простору, наши трговци, излагали су робу за продају, на бројним трговачким 'клубама'. Видећемо, да су се истрајно борили за ослобођење од дажбина, што им је и пошло за руком, мада су на те повластице, Венецијанце стално морали да подсећају. Млечани су им те привилегије дали, свакако не због симпатија, већ зато што су наше поморце ценили због бистрине ума, трговачке и морнаричке способности, а посебно што су били неустрашиви чувари граница према Турској.

Бокељи су тамо живели 'задружно', углавном око цркве Светог Захарија и Светог Јована од Храма,¹⁸¹ међу собом говорећи свој језик, празнујући важне дане у црквеном календару и славећи крсне славе.

¹⁸¹ *San Giovanni in Bragora* је венецијанска црква која се налази у оквиру *Castello*-а. Основао ју је, наводно, Свети Магнус из Одерца, почетком VIII века. Од наредног века, када је и обновљена по први пут, у њој се чувају честице моштију Светог Јована Крститеља. Порекло назива *Bragora* није разјашњено. Претпоставља се да би могло да представља локализам од грчког агора, јер се налази на тргу; сличног садржаја је и објашњење које га везује за реч венецијанског дијалекта за

Половином XV века, наш живаљ, везан пре свега родољубивим побудама, да би своје сународнике држао на окупу ‘у туђем свету’, и да би потпомогао поморце у оскудици, болести и старости, али и у смрти, и да би били сахрањени како доликује, основали су своју братовшгину под заштитом народних светаца - Светих Ђорђа и Трипуна. И рад ове Братовшгине, одобрио је Савет десеторице, одлуком од 10. маја 1491. године. Братовшгина Светог Ђорђа и Светог Трипуна у Млецима, спадала је у ред бројних млетачких братовшгина - фратеља, фрателија или фраља, које су све до пада Млетачке Републике, представљале један њен значајан друштвени и верски аспект. Сињорија је са великим занимањем пратила развој ових удружења, јер је преко њих могла да надзире живот и рад својих грађана, који су се се у њима окупљали пре свега ради узајамне помоћи.

У *Маријеголи*, Статуту Братовшгине, која се састоји од једног кодекса на пергаменту, прво се призива заштита светаца заштитника, затим се говори о циљевима братовшгине, о дужностима чланова, о молитвама, службама за покој душа мртвих чланова и социјалној делатности која је братиме обавезивала, о почастима у Братовшгини, финансијском пословању и о дужностима према државној управи и цркви. Ту се налази и поменута одлука Савета десеторице, значајна пре свега због тога, што у њој млетачка државна власт изричито и свечано признаје словенски карактер нашег Приморја: *‘Уважавајући верну и понизну молбу неких словенских морнара, настањених у овом благословеном граду у Млецима, који потакнути милосрђем према људима своје словенске народности, гледајући њихове безбројне невоље... како су смртно оболели, или су изнемогли, који гину од глади и оскудице без икакве помоћи од било кога на овом свету, будући да су странци..., моли се, да споменути Словени смеју у Млецима основати братовшгину, или школу по обичају осталих малих школа, и то на част Св. Ђорђа и Трипуна у цркви Св. Ивана од Храма... путем које могу споменути молитељи купити и делити милостињу за помоћ такве своје браће и још к тому да братственици смеју ићи да прихвате на сахрану споменуту браћу за љубав Божју и сахрањивати их у гробнице споменуте школе’.*

тржницу - *bragora*; коначно, у тесној вези је и са глаголом *bragolare* - рибарити. У нашим преводима, црква је позната под називом Светог Јована (Ивана) од Храма. Занимљиво је поменути и да је у тој цркви крштен Антонио Вивалди, 1678. године.

Чланови Братовшине користили су читав један век цркву Светог Јована од Храма, где су постојале четири гробнице у којима су могли да се сахрањују, а припадао им је и један олтар. Састанке и годишњу, јунску Скупштину, одржавали су у кући одмах поред цркве, где су светковали и празник Светог Ђорђа. За закуп ових некретнина, годишње су плаћали приору манастира четири цекина, два хлеба и килограм воска.

Према Статуту Братовшине, њени чланови су могли да буду сви припадници *‘нашег народа на добром гласу’*, или они словенског порекла, али и остали, других народности, уколико су били родбинским везама повезани са нашим људима. Ови последњи, нису могли да се нађу у управним структурама Братовшине.

Гвардијан је представљао словенску народност у свечаним приликама, а и његове колеге, капелан и црквењак, морали су да буду словенског порекла. Дужност им је била да све свечане службе, служе на народном језику.

Ова организација је за кратко време, стекла велики углед међу млетачким братовштинама. Помпео Молменти овако пише: *‘Ова братовштина била је једна од најцватућих; установљена у сврху окупљања Далматинаца, настањених у Млецима, али такође да унапређује њихове интересе. Године 1464, добила је од гласовитог кардинала Бесариона посебну индугенцију за братственике... 1480, Братовштина се свечано обавезује, да ће пружити помоћ становницима Родоса, опседнутог од Турака...’*

Ова Братовштина, из године у годину, видно је напредовала,¹⁸² па је тако на њеној главној Скупштини одлучено, 1551. године, да школа подигне своју цркву, у крају *Fondamenta di sant’Antonino*. Та грађевина, коју красе Карпаћове слике, подигнута је у ренесансном стилу, по нацрту архитектке Ђованија де Зана. Храм је посвећен Светим Ђорђу и Трипуну, који су од давнина сматрани которским заштитницима, па се из ове чињенице може извести закључак, да су

¹⁸² У каталогу млетачког новца за Далмацију, на 447 страни (издање бившег краља Виктора Емануела III), стоји следеће. *‘Scuola dalmata in Venezia (secolo XVIII). Sono medaglie che si dispensavano ai bancali nella Scuola dalmata in Venezia, posta sotto l’auspicio dei santi Giorgio e Triphone, ma siccome avevano corso come moneta di 30 e 15 soldi, così si riportano: medaglia in oro: ‘Pueri. Hebreorum. Portantes. Olivarium - S. Triphon. N.D’ - ‘Наша Братовштина уживала је привилегију да су се те њене медаље, могле користити као средство плаћања, а новчано су вределе по 30 или 15 солди. Има их од злата и сребром позлаћених, са ликом Светог Трипуна и Светог Ђорђа како убија аждају’*, према: Н. Луковић, *Братовштина бокелских помораца Св. Ђорђа и Трипуна у Млецима*, Годишњак Поморског музеја у Котору XVII/1969, стр. 37.

за оснивање Братовштине и изградњу цркве, најзаслужнији били бокелјски поморци. У том новом здању, Братовштина је радила све до 1797. године.^{183, 184}

II.7.6. Престанак рада братовштина

Братовштине су биле снажне и самосталне организације, дубоко укорене у начину функционисања привреде и целокупног друштвеног живота и уређења. О томе сведочи и чињеница да су неке од њих наставиле са радом и после експлицитне забране власти. Забрана њихове делатности уследила је по гашењу самосталности градова - комуна у којима су деловале. Братовштине су се, иначе, одржале све до француске револуције, која их је укинула 1791. године, законом Шапелијеа. Како је утицај ове револуције преношен, мирним путем, или освајањима, ова забрана се ширила и на друге територије. Которске братовштине забрањене су по укидању Млетачке Републике и уласку француских трупа у Боку.

Ипак и поред забране, неке од которских братовштина и даље су наставиле са радом: тако чланом 149. царског декрета од 15. априла 1811. године, генерални администратор Доминик Гарањин, шаље 25. јуна 1811. године из Дубровника владином делегату Луиђију Паулуђију у Котор, окружницу са инструкцијама о укидању братовштина. Паулуђи доноси одлуку, да се 2. јула исте године, осим једног изузетка, укину све братовштине у Котору, да им се цркве затворе и да им се одузме имовина, како би прешла у државне руке.

Исте године, 2. јула, укида се седам братовштина у Котору, које су тада још увек деловале. Четири од њих биле су сталешке, док је једини изузетак била осма, религиозна, Братовштина Пресветог Сакраманта, којој се дозволило да и даље ради. Још једна мера која је ишла уз забрану рада, било је и наређење председницима општина, да запечате сва покретна и непокретна добра братовштина на подручјима која су им била поверена. Тада се дефинитивно братовштине и њихове цркве затварају.

Паулуђи је још крајем 1810. године, извршио попис активе и пасиве братовштина у свом округу и забележио је уз то и податке о њиховом раду и

¹⁸³ Н. Луковић, *ibid*, стр. 33-37.

¹⁸⁴ Л. Чоралић, *Братовштина славенских досељеника Св. Јурја и Трипуна у Венецији* - Извори, хисториографија и могућност истраживања, in *Зборник радова Филозофског факултета Свеучилишта у Загребу*, Загреб, 1994, стр. 43-55.

бивствовању. У том попису могу да се нађу драгоцене ствари из историје которских братовштина, иако је већ реч о XIX веку, дакле о документацији из њихове касне фазе развоја, из времена када су оне биле у пуном опадању.

Али поводом добијања података које дају старешине братовштина приликом њиховог укидања, треба да подвучемо једну околност од значаја. Наиме, ти докази о имовини, пружају нам слику тако необичне беде братовштина у Котору да оправдавају сумњу у њихову тачност и потпуност. А ево зашто: свакако је јасно да су нове економске и политичке прилике условљавале распадање братовштина пре Наполеоновог декрета. Ипак, може се с основом претпоставити, да је и у Котору код братовштина морало бити сачувано више драгоцености из времена просперитета, него што је то пријављено.

Прикривање је засигурно био један од облика негодовања против одлука француских власти, а ноторна је чињеница била, да је народ у целој Далмацији, њихово укидање доживљавао као изразито непријатељску делатност, као потпуну неполитичку меру. Отпор је понегде био и отворен: на Ластову су жене нападе шгаповима представнике власти који су дошли по књиге и сребрнарију братовштина. Понегде су мушкарци протествовали, тако што су престајали да се опиру Енглезима и гусарима.

На исти начин и у истом духу је могло бити случајева склањања ствари од вредности, јер далматинске братовштине у целини, свакако нису биле сиромашне, тим пре што је француски фискус могао од њих да урачуна 15.000 франака годишњег прихода, не узимајући у обзир знатну количину драгоценог прибора за црквену службу, сачињеног од злата и сребра. Од тих мисних предмета, по Пизанију, ће се ковати новац у опсађеном Котору. Милошевић о свему овом каже, да са поменутом критичком резервом треба узети изјаве представника братовштина у Котору.¹⁸⁵

Видели смо да су после пада Млетачке Републике, све братовштине на њеној територији биле укинуте, а да су њихова имања конфискована од стране француских власти. Године 1806, Велики гвардијан школе Светих Ђорђа и Трипуна, обратио се принцу Еугену Бонапарти писменом представком, у којој му је објаснио циљеве и задатке због којих је основана та словенска

¹⁸⁵ М. Милошевић, *Поморски трговци ратници и мецене*, Београд-Подгорица, 2003, стр. 136-137.

Братовштина, молећи га да повуче декрет којим је било наређено да се преузме целокупан инвентар¹⁸⁶ и документа која су јој припадала. У овој исправи, на крају апелује на принца, да сачува ову ‘последњу одбрану’ Словена у Млечима - *Ultimo baluardo degli Schiavoni*.

Интересантно је да је принц имао слуша за ову представку, па је наредио председнику државних добара, да Решењем од 11. дебруара 1807. године, опозове горњи декрет. Ово треба сматрати посебно ретким уступком, које су добиле само неке организације у Венецији. На основу овог Решења братимима школе Светих Ђорђа и Трипуна, остављена је потпуна слобода, да наставе са вишестолетним радом, за доборобит људи словенског порекла. Тако је овој Братовштини, међу реткима, успело да сачува свој Статут,¹⁸⁷ архив, уметничка дела, поседе и остали инвентар.¹⁸⁸

II.8. Братовштина Светог Николе Морнара

II.8.1. Друштвено-политичка улога братовштина у Котору

Которске братовштине карактерише много тога сличног са онима из суседних средина, с обзиром да су на њих утицале врло сличне прилике, а касније су заједнички, све биле подложне и млетачком узору. Ипак, оне из Котора, носе и занимљиве специфичности свога краја и личних прилика. Ова удружења, нису нам значајна само зато што преко њих можемо да добијемо податке о историји заната једног града, већ је за нас важнија чињеница, да су оне једина друштвена форма, кроз коју је грађанин уопште могао да делује, с

¹⁸⁶ Поред вредних покретних ствари, Братовштина је поседовала и имања у граду и околини.

¹⁸⁷ На корицама, на ‘лицу’ овог знаменитог кодекса - *Statuto della Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Triphone in Venezia*, налази се на позадини од црвеног баршуна, округли сребрни рељеф у облику руже, који представља Светог Ђорђа како убија аждају, а на наличју је Свети Јероним на престолу. Ово скупочено, готичко дело, рад је врсних златара XV века. Први повез књиге из 1451, превезан је 1745. године, којом приликом је додата и једна уметничка минијатура, која представља Христово распеће. Статут посебно краси и прва страница, са великим словом у минијатури, као и лепо украси који потичу из доба утемељења Братовштине, Н. Луковић, *ibid*, стр. 36 и 42.

¹⁸⁸ Поред осталих вредних ствари, ту је и крст реликвијар, направљен од планинског кристала, који се носи на процесијама, увезан у сребро с позлатом, са полуфигурама светаца, затим крст од позлаћеног бакра, такође са ликовима светаца, уметнички израђена сребрна кадионица у облику лађице..., *ibid*, стр. 42.

обзиром на чињеницу, да је власт у приморским градовима била искључиво у рукама племића.¹⁸⁹

Прави пример за ово, пружиће нам Братовштина људи везаних за море, Светог Николе Морнара, која као професионална организација помораца-грађана, није допуштала да у њене редове уђу властелини, па макар били и поморци, јер је заједно, с осталим грађанским цеховских удружењима, била саставни део *Universitatis populi*, организације грађанског друштвеног слоја, супротстављене удружењу которских племића *Comunitatis*. Пошто је због бројности чланова, Братовштина Светог Николе Морнара била највећа, али и економски најјача, она је у оквиру *Universitatis populi*, имала главну и одлучујућу реч. Управо су поморци, чија је заслуга била немерљива, били ти, који су пуку несебично помогли у борби за остварење његових каквих таквих права, окрњивши тако преимућство племства, које је као конзервативни управљач градом и околином, кочило сваки напредак грађанског друштвеног слоја, самим тим и сваки економски бољитак. И сама млетачка власт је због овог, настојала да обузда племиће, тако што им је смањивала самосталност управљања градом и дистриктом, иако се Сенат приликом преузимања власти 1420. године, свечано обавезао, да ће трајно поштовати пуну дотадашњу аутономију племенитих.¹⁹⁰

Илустрацију за ово даје нам и Симо Матавуљ, у етнографском чланку *Бока и Бокељи*, где каже: '*...Разуме се да су властели уживали особите повластице у држави, али у јужном Приморју нису могли имати велика богатства, пошто*

¹⁸⁹ '... Опште је познато, да је у Средњем веку прости, раднички слој народа (пук) могао утицати на вођење јавних послова једино преко својих задруга или братовштина (цехова, скула). Ради тога пучани, који су се бавили истим обртом, удруживали би се у задруге или цехове, који су били јавно-правне нарави. Такви цехови су неовисно управљали својим обртом настојећи око његова процвата и старајући се око ширења и учвршћивања верских и моралних осећаја међу својим члановима. У Котору је у она времена било више оваквих цехова, а пошто су Бокељи били од вајкада већином поморци, то је међу свима цеховима или братовштинама најглавнија била: *Fraternitas divi Nicolai marinariorum de Catharo* (братовштина св. Николе которских морнара) или бокељска морнарица. И постанак морнарице као и осталих цехова губи се у тами Средњег века. Знамо из историје, да је доласком Словена на обале Јадранског Мора ослабила власт византијских царева у приморским градовима, те се је у њима образовала управа, која је признавала само врховну власт византијску. На челу ове управе по градовима бијаше племство и свештенство, које је по својој вољи управљало, с тога се је раднички свет, да би могао узимати учешћа у јавном животу и бранити своје интересе, морао организовати у братовштине или цехове. Тако видимо, да у доба, када почиње муниципални живот у нашим градовима, почиње да се развијају и цехови. Такав је случај био и са морнарицом. Почетком муниципалног живота у Котору, почиње и морнарица...', П. Шеровић, *Братство*, књ. 31, Друштво Св. Саве, Београд 1923, преузето са www.rastko.rs.

¹⁹⁰ С. Мијушковић, *ibid*, стр. 75-76.

земље не беше на одмет. Даље, зна се и то да нису народу били тешки као на западу. Пучани имађаху своја законом заштићена права. Још се чувају стари правилници неких дружина поморских и трговачких, у којима и властели имаху дела, с врло малим повластицама. Уопште претежност вишега сталежа огледала се у јавним свечаностима и у кажњивим делима...'¹⁹¹

Котор су разједили и класни сукоби, који су итекако штетили поморству, јер је управо тамо била потребна тесна веза између бродовласника и носилаца капитала с поморским особљем. Можда је још значајније то, што Град, не желећи да се претерано ангажује у рату, сем битке код Скадра 1474. године, за разлику од Пераштана који стално имају неку ратну активност, долази у притајени сукоб са новим господарем. Венеција му зато не даје веће повластице, које би му донеле знатнији профит, а и спутава спровођење старих привилегија које је већ имала Которска морнарица. Због свега овог, нови поморци из Пераста, Прчања, Доброте и Херцег Новог, носе главне иницијативе, енергију и заслуге на трговачком плану, па постепено стичу своје бродове, пловећи с великим еланом на властитим пловилима, уз свој капитал.

II.8.2. Духовна, каритативна и добротина улога братовштина

Основна духовна улога братовштина, тицала се старања о религиозности њених чланова, што нам Статуту Братовштине Светог Николе Морнара, исказује већ у VII глави - *О нашој свечаности*,¹⁹² као и у недатираној одредби на крају Статута - *Обавеза споменутих*, којом се налаже да сваког 14. новембра, у оквиру сваке црквене службе, свештеници морају да се моле Светом Николи за све поморце.¹⁹³ Религиозност се није, наравно, односила само на свештенике, него се захтевала за све чланове братства.

Припадници Братовштине Светог Николе Морнара, морали су да се одазову сваком позиву звоном на процесују, како је то утврдио њихов Статут у

¹⁹¹ www.rastko.rs/rastko-bo/zemlja/smatavulj-boka_1.html.

¹⁹² *'Item ordenemo che la nostra festa del nostro gran barone miser san Nicolo sia solempnemente solempnicata, con doi veseri in canto, et la messa ordenata con diacono et subdiacono. Et apresso di nostri capellani siano invitati quatro altri degni sacerdoti, per li nostri procuratori, che vegnano con lor cote a honorar la nostra festa...'*

¹⁹³ *'Adi 14 de novembrio che siano tignudi de dir ogni messa oracion de san Nicolo, et pro navigantibus'*.

одлуци *Наређење о процесији*.¹⁹⁴ Статутом Братовштине Светог Николе Морнара, главом XVII - *О годишњој прослави*, био је установљен и дан сећања на све покојне чланове, уочи Духова - *Pascha rosata*,¹⁹⁵ уз свечарску вечерњу службу у цркви Братовштине и уз присуство како редовних капелана, тако и четири 'госта' свештеника, да би миса била што свечанија.

Помени за преминуле братиме, према ненумерисаној одредби *Додатак гореспонетих*, на крају Статута, морали су да се одржавају и сваког понедељка.¹⁹⁶ Церемонијал сахрањивања и комеморације чланова, детаљно су прецизирани у Статуту Светог Николе Морнара.¹⁹⁷

Велика је утеха, свакако, била и сазнање да су на спас душе и сахрану, према одредбама Статута, глава XVI - *О крсту и свијећњацима*, могли да рачунају не само сами братими, већ и њихова ужа и шира породица.¹⁹⁸ Хумани циљ оваквих удружења се огледао и преко тога, што је организација преузимала на себе трошак сахране братима који је умро на путу и у оним случајевима, када би неко од њених чланова осиромашео.

Статут прецизира, да уколико ближњи покојног братима не буду могли сами да снесу трошкове његове сахране, да ће им финансијски у помоћ притећи Братовштина. У овим члановима је још додато, да братими имају право да се сахране у заједничкој, црквеној гробници.¹⁹⁹ Братовштине у Котору сматране су једним од најјачих упоришта пучана, а њихови чланови, чврсто повезани, дисциплиновани и са добром унутрашњом организацијом, стварно су представљали значајну друштвену снагу.²⁰⁰ Посебно се, међу свим осталим, истицала Братовштина Светог Николе Морнара.²⁰¹

¹⁹⁴ *'Item ordenemo quando sona Capitolo, overo la procession che va atorno la tera che vegna tuti fradelli...'*

¹⁹⁵ Шеста недеља у коризми (Велики пост).

¹⁹⁶ *'...che ogni luni faza comemoration de morti'*.

¹⁹⁷ В. Живковић, *Религиозност и уметност у Котору...*, стр. 124. и 125.

¹⁹⁸ *'Item ordenemo che la nostra croxe con quatro dupieri et con le candele, se debia portar sopra tuti li corpi di nostri fradeli. Et per lo simile sopra di nostri parçoneveli, et sopra li cor pi dele moier et di fioli di tuti nostri fradeli et parçoneveli. Et sopra altra fameia vadano tanto dupieri doi et le candele et quandocumque alchun di nostri fradeli over parçoneveli non podesse pagar la croxe over dupieri, la chixia nostra supplixia. Et volendose alcuno di prediti nostri fradeli sopelir in la nostra chixia, in le nostre sepultu re se possa sopelire... La croce con 4 torzi et candelle si deba portar quando more alcun confrate, over parcenevolo, cosi pure dietro alle loro mogli figliuoli'*.

¹⁹⁹ Ради се о главама XV и XVIII Статута Братовштине Светог Николе Морнара.

²⁰⁰ О појединим которским братовштинама у Прилогу XIII - *Которске братовштине*.

²⁰¹ Више о томе шта Гелчић каже о овој теми, видети у Прилогу XIV - *Значај Братовштине Светог Николе Морнара*.

II.8.3. Братовштина которских морнара

За наш рад од посебног је значаја Братовштина Светог Николе Морнара, као удружење помораца, које је својим радом и његовим нормирањем утицала на уобличавање - кодификовање поморског права. Имала је као основни задатак да развије поморство, заштити интерес самих помораца и обезбеди, за случај рата организовани отпор. Которске братовштине, иначе, биле су кључне институције кроз које су не само њени чланови, већ и цела градска комуна неговали и учвршћивали друштвене, религиозне и економске односе. Мир и бољитак у Граду, почивао је на принципу равнотеже секуларног и сакралног, а тај се принцип пошговао и у раду његових удружења. Својим братимима, али и њиховим породицама, братовштине су нудиле својеврсно институционализовано креирање сопственог спасења, и овде, пре свега преко пошговања принципа хришћанске врлине *caritas*.

Братовштина Светог Николе Морнара, имала је војнички организован одред морнара за одбрану града, а по потреби је формирала и конвој бродова за дејство у обалном мору.²⁰² Та организација, није само значајна због тога што је кроз историју имала кључни утицај на развој поморства Боке, него и зато, што и данас Бокељска морнарица, делујући као њен следбеник, у свом раду негује и затечену традицију, што је пак посебно допринело оживљавању интереса за њену прошлост. Та старина даје јој посебан углед.

‘Бокељска морнарица је према неким изворима најстарија братовштина, односно, цеховска удруга на источној обали Јадрана, основана према неким-иако не посве поузданим изворима још у 9. стољећу (према запису о доношењу моћи св. Трипуна, свог заштитника, у Котор, а под насловом Instrumentum corporis nostri gloriosi gonfalonis sancti Tryphonis датум основања удруге требао би бити 13. септембра 809.). Писани статут удруге потјече из 1463. г. наиме, средином 15. стољећа организовали су се поморци из Котора, слично као припадници других господарских грана, у посебну сталешку удругу (братовштину, фрателију или цех) ради међусобног помагања и чувања својих интереса под покровитељством Цркве у братовштину помораца (confraternitatis nautarum) са сједиштем у цркви св. Николе у Котору.

²⁰² Ј. Васиљевић - Б. Висковић, *Велике поморске битке и операције кроз историју*, Београд, 1975, стр. 46.

Братовитини су припадали бродовласници, заповједници и посаде бродова. На челу организације био је *gastaldus* (према лангобардском '*gastaldio*' - управитељ), три прокуратора и два синдика. У управу се редовито бирао и лучки адмирал, који је био државни намјештеник, именован на почетку од млетачких власти, а касније биран од братовитине, а потврђен од млетачке управе. Братовитина је потпомагала сиромашне обитељи, управљала бродоградилштима, а истицала се и потхватима у борбама против Турака. Као цеховска удруга носитељица је поморског просперитета Боке у раздобљу од 15. до краја 18. стољећа. У Свом изворном дјелатном облику Бокељска морнарица укинута је одлуком француских (Наполеонових) окупацијских власти 1811. Након тога, братовитина дјелује на разини носитељице и чуварице културног наслеђа бокељских помораца, укључујући све оне стечевине које су Боку као специфичан маритимни простор традицијски кроз повијест красиле. У том смислу, братовитина под називом 'Бокељска морнарица 809' дјелује и данас'.²⁰³

И Антон Дабиновић износи о томе своје мишљење: ... 'Тешко је одредити, када је та братовитина основана. Прва вијест о њој наведена је код *Farlata*-а (VI, 449). Побожна дружина которских бродовласника (*pia sodalitas navicularum Catharensium*) поклонила је цркву св. Николе у предграђу фрањевцима, да се њом послуже као алумнатом. Почетком маја 1352. прими до знања тај поклон провинцијал фрањевачког реда у Дубровнику, *Franjo de Restis*. Стара црква налазила се изван градских зидина. По свој прилици је грађена у вријеме, када је Котор дошао под судбеност надбискупије Барија и Канузије, којој је св. Никола био небески заштитник, дакле одмах после најезде цара Самуила око год. 1000, кад је много которских избјеглица тражило уточишта на супротној апулијској обали и кад су моћи св. Трипуна пренесене у Рим. Од тога времена је заштитник града Барија веома светкован у Котору, а Которани су по свој прилици знатно допринијели да дође до великих поклона српских владалаца, који се још данас налазе у баријској катедрали.

Тешко је заузети становиште у питању, да ли је занатлијско удружење помораца опстајало у Котору већ у вријеме франачко-физантијског рата, око год. 809, баш онда када је пренесено из Цариграда у Котор тијело св. Трипуна,

²⁰³ И. Црквенчић - А. Schaller, *Бока Которска: друштвено политичке промјене и развој етничког састава...*, стр. 120.

те је по которској традицији основана морнарица. Таквих удружења било је наима већ у римско, дапаче у предримско вријеме. Да су законске одредбе о њима, које се налазе у 54. књизи Василика, односно у префекторијалном едикту цара Леона Мудрога, ништа друго него даља етапа у еволуцији римских политичких одредаба, то је предмет живе препирке између традиционалиста и њихових противника, а у нашем случају корпоративног права између L.M. Hartmann-а, заговарача правног континуитета, и Rodocanachi-а (*Les corporations ouvrières a Rome*) који о континуитету римског и средовјечног права неће нити да чују. За могућност опстанка поморског удружења у Котору око год. 809 говори равенски случај. Fantuzzi нам навађа у својим *Равенским Споменицима* (IX, 10) један уговор склопљен између управе једне равенске цркве и неколико *fratres et consortes 'scole piscatorum Patoreno'* дана 12 априла 943, у којем се опет навађа старији неки уговор, потписан барем 90 година раније, дакле око половине IX вијека. Agnel (*Liber pont. rav.* 140) који спомиње неке занатлијске организације, даје нам разумјети, да су ова удружења у случају вањске опасности вршила неку тачно одређену задаћу у вези с византијским регрутацијама, да су дакле посебни војнички одреди организовани увијек са стране оног или оних занатлијских удружења, чија је задаћа стајала у некој вези с овим војничким формацијама. Ако се, досљедно, може вјеровати, да су поморска удружења у Равени могла у вријеме византијске владавине организовати једну правцату Морнарицу за одбрану равенског пристаништа, ако се надаље узме да су слична поморска удружења опстојала или селила из Равене у Млетке око половине VIII вијека, можемо сматрати као могуће, да су византијске поморске власти, након губитка Равене и Млетака, покренуле исту или сличну организацију у Котору, а при томе не смијемо заборавити, да је Котор био у оно вријеме много значајнији, него ли је то данас...²⁰⁴

Први документ који указује на могућност постојања једне чвршће поморско-одбрамбене организације у Котору, потиче из доба Немањића, из 1155. године.²⁰⁵ У њему се говори о двома которским галијама, чије би

²⁰⁴ А. Дабиновић, *Котор под Млетачком републиком*, Загреб, 1934, стр. 121-122.

²⁰⁵ То је доба, када је велики жупан Деса, приморским областима управљао с успехом, којем је допринело и то, што се прикључио противницима дукљанског кнеза Радослава, М. Јовић - К. Радић, *Српске земље и владари*, Параћин, 1989, стр. 26.

набављање, одржавање, наоружање, као и обезбеђење посаде и веслача, било незамисливо без постојања једног сталног морнаричког удружења.²⁰⁶

Из XIV века, постоје бледи трагови који могу да нам укажу на постојање извесне ратне морнарице, како у српској, тако и у босанској средњовековној држави. За време владавине цара Душана, Србија је излазила чак на три мора: Егејско, Јонско и Јадранско. Србија истина није имала своју ратну морнарицу, па се зато ослањала на бродове својих приморских јадранских комуна: Котора, Улциња и Будве, али исто тако и на помоћ Дубровника. Цар Душан је 1348. године, за Котор, као своју главну луку и центар бродоградње немањихке Србије, купио у Венецији четири галије, али га је неочекивана смрт спречила у настојањима да заиста и формира српску флоту.

Твртко I Стефан Котроманић, владао је делом јадранске обале, сем Задра и Дубровника, од Биограда, до Боке Которске. Усредивши се на Приморје, он је 1381. године почео да гради тврђаву Свети Стефан (Херцег Нови), као конкурентску луку Дубровнику, а код Почитеља, на левој обали Неретве, поморску базу Брштаник. Због све лошијих односа са Дубровником, 1384. године, обратио се Венецији, не само да му прода два бригантина, већ и да му пружи помоћ око организације ратне морнарице. Након годину дана, за заповедника своје флоте, поставио је млетачког адмирала, Николу Базеија, а ускоро је купио још три галије и један топ. Када су му Мађарске власти уступиле Котор, своју флоту појачава и са неколико ратних бродова. Иако не постоји писано сведочанство о борбеној активности његове флоте (тим пре што је Сплит и Трогир освојио искључиво преко копна), остало је усмено предање, да су ова два града очекивала његов напад с мора.²⁰⁷

Са сигурношћу можемо да кажемо, да наше основно полазиште датира из 1352. године, у време владавине цара Душана. Тада је основана претеча Братовштине, удружење са називом *Pia sodalitas navicularum Catharensium* - Побожно друштво которских помораца. Први видљиви спомен на ту организацију, био је уклесан на плочи једне цркве ван града, на Златним

²⁰⁶ Ibid.

²⁰⁷ Ј. Васиљевић - Б. Висковић, *Велике поморске битке и операције кроз историју*, Београд, 1975, стр. 42.

њивама, Мишулићу, према Доброти, која је изграђена средствима племићке породице Драго и која је дарована фрањевачком реду Светог Бернарда.²⁰⁸

В. Живковић истиче, да су которски властелини и грађани, прилично активно учествовали у црквеној управи и економији, с тим што су своје приватно и неотуђиво право својине над црквама, морали да прилагоде законима Которске бискупије и саме Комуне. У закону који је донет за време которског бискупа Рајмунда Агоутија (1331-1334.), последње године његове службе, стоји да о избору свештеника и опата цркве, треба да одлучи већина хередитара, односно већи део породице. У том закону је подвучено, да таква пракса има своју дугу традицију (*ut antiquitus extitit ordinatum*).²⁰⁹

Реч *ria* у називу удружења, означава да је оно имало присутан и верски елемент. Како је прилично вероватно да је ова морнаричка организација у договору са опатима користила храм, онда готово и да нема сумње да је и та заједница помораца имала свој Статут. Што се тиче самог верског елемента, том карактеристиком, знамо да су били обележени сви средњовековни Статути, коју боји и наш Статут Братовштине Светог Николе Морнара.

Поред овог храма на Мишулићу, у Котору је постојала и црква Светог Николе, у којој је проглашен Статут Светог Николе Морнара из 1463. године, а коју је подигао, заједно са женом Белке, и 1354. године, предао Братовштини Трифун Бућа. Та богомоља, била је смештена између палата Бизанти и Плима, на данашњем Тргу ослобођења.²¹⁰ Од свих бројних братовштина Котора, једино је Братовштина помораца имала своју цркву, док су друге, за своје побожне обичаје, биле везиване за поједине олтане других которских храмова,²¹¹ што нам опет казује, да су поморци итекако добро економски стајали. Још важније јесте, да ми управо преко поседа ове и оне старе цркве, недвосмислено можемо да сагледамо, да се стварно ради о континуитету једне поморске организације.²¹²

Иако се ова Братовштина, односно Морнарица, означавала првобитно као которска, њена територијална надлежност била је далеко шира, и варирала је у

²⁰⁸ М. Милошевић - Ј. Антовић, *Статут Братовштине Светог Николе Морнара у Котору*, in Поговор, Котор, 2009, стр 157.

²⁰⁹ В. Живковић, *Котор - Модел касносредњовековног града...*, стр. 84.

²¹⁰ П. Шеровић, *Бокељска морнарица*, in Поморски зборник II, Загреб, 1962, стр. 1848.

²¹¹ О поштовању Свеца заштитника морнара више у Прилогу XV - *Култ Светог Николе*.

²¹² Милошевић сматра да је назив организације промењен, искључиво због поштовања свеца заштитника помораца и да би био у сагласју са именом цркве, М. Милошевић, *Поморски ратници, трговци и мецене...*, стр. 164.

зависности од географског опсега јурисдикције Которске комуне, чији се обим кроз историју мењао. Најшири је био у првој половини XIV века, када је готово обухватао читаву Боку.

Сепаратистичке тежње појединих јачих поморских центара у Боки током XVI и XVII века, умањиле територијалну надалежност Братовштине. Видећемо касније, да се тако Пераштани, већ 1631. године, осамостаљују.²¹³ И млетачка настојања да од Херцег Новог направе главни поморски и трговачки центар за Боку, утицали су на њену моћ и значај, што ће пак довести и до знатног смањења чланова, па ће се у том периоду број братима свести на њих четири стотине.²¹⁴

Након пада Млетачке Републике, у времену пре него што ће аустријске трупе окупирати Боку, бројни истакнути људи Которске морнарице, међу њима и адмирал Антун Роси, заједно са угледним племићима, припадницима *Universitas populi*, заговараће на више скупштина Бокела, које су се за време *interregnuma* одржавале у Котору, припајање Боке новоформираној демократској Млетачкој Републици, декларишући се тако противницима Аустрије. Овај отпор, настављен је и у годинама аустријске доминације, посебно кроз отворено подржавање буна грбальских сељака, па је тако сасавим разумљиво, зашто нова власт није дозволила морнарици било какво деловање.

Што се тиче саме Братовштине Светог Николе Морнара, из тог доба постоји сачуван документ који каже, да су тада прокуратори Братовштине помораца били, Вицко Николић и Илија Ломбардић. Они су дали исказ пред председником Которске општине 17. новембра 1810. године, у коме су навели да је протектор помораца Свети Никола, као и да је то једина братовштина у Котору која има своју цркву. Казали су и да је те године за гасалда изабран Антун Роси и у записнику га уписали као *'maestro di sedia'*.

За Статут Братовштине, прокуратори су још нетачно изјавили, да је донет 1496. године, док је познато да је датиран са 26. јуном 1463. године. Изјавили су даље, да је те 1810. године, број чланова сведен на 130, као и да братовштина

²¹³ Статут Светог Николе Морнара у Котору, алегат број 23: *'... Che tute quelle persone, siano di che stato et conditione esser si vogliono, habitanti in questa Città et nel territorio, eccettuato il luoco di Perasto, che navigano, o intendono darsi alla navigatione, non possino ciò fare se prima non saranno descritti nella nostra Scuola di San Nicolò di Marinari, con gli oblighi a che sono tenuti gli altri confrati della medesima Scuola, soto la pena sudita.'* - *'Све особе које плове или намјеравају да то раде, а настањене су у граду или околини, изузимајући Пераст, неће моћи да се баве поморством, ако се не упишу у Братовштину Светог Николе Морнара'*.

²¹⁴ У Прилогу XVI - Будванска братовштина помораца, више о томе.

поседује свега два терена у Кртолима, са незнатним приходима од којих не може да се издржава.

Братовштина више нема ни значајних драгоцености, осим великог броја црквених предмета и сребних реликвија. Што се тиче издатака за верске потребе и функције, као и за поправак просторија, ти трошкови су износили око 700 лира. У том моменту братовштина је била поверилац на 96 лира и 4 солда од неплаћене протекле луминарије чланова. Другог капитала није имала. Речено је, да је на име вандредног трошка дато 30 лира, за поправак терасе на црквеном крову.²¹⁵ Милош Милошевић пак истиче, у погледу црквених предмета и сребрних реликвија, да су само сребрни орнаменти на Статуту, митри и бискупском штапу, тежили безмало 5 килограма. Даље вели, да су се међу инвентаром нашли и један ‘шчавет’, мермерни олтар са ликом Светог Николе на платну, Статут и административна књига, застава са копљем, кутија са гласачким куглицама и једно велико и једно мало звоно. У погледу верских издатака, наводи да се ту мисли на плату црквењака, трошкове воска, култа и за одежде, на оно што иде за процесиије, и давање миса за све празнике и сваке среде у посту.²¹⁶

За време руске владавине Боком (1806-1807), морнарица је слободно наставила своју делатност, знатно доприносећи руским поморско-борбеним потребама, па тада приличан број бокелских бродова, под руском заставом учествује у борбама против француске флоте. Тилзитским миром, Французи заузимају Боку, августа 1807. године, а морнарици се забрањује сваки даљи рад, да би све ово и формално било потврђено јуна 1811. године, одлуком о њеном укидању и конфискацији имовине. Многи бокелски поморци су и по престанку руске владавине, наставили да се боре на Јадрану против Француза, али сада под енглеском заставом.

До поновног, додуше краткотрајног успостављања морнарице, дошло је за време Црногорско-бокелске управе (1813-1814): у споразуму са бокелским првацима, митрополит Петар I (Свети Петар Цетињски), сазвао је 10. новембра 1813. године, велику народну скупштину у Доброти, на којој је донета резолуција, да ће две пограничне земље, Црна Гора и Бока, основати заједничку црногорско-бокелску владу - Централну комисију, чије је прво седиште било у

²¹⁵ М. Милошевић, *ibid*, стр. 154.

²¹⁶ М. Милошевић, *ibid*.

Доброти, касније у Котору. За време те кратокотрајне владавине Петра I, Французи су протерани из Боке, чија моћ је иначе нагло опала, после пораза у Русији.

На захтев руског цара Александра I, Црногорци су морали Аустрији да уступе Боку, те тако Аустријанци 1814. године поново долазе на власт. Због незаборављених грехова, Аустрија Морнарици поново забрањује свако деловање. Ипак, после двадесетак година, одобрењем аустријског намесника у Далмацији, омогућиће јој се да настави са радом, с тим што ће јој бити дозвољено да задржи све сталешке, али не и војне функције. Због различитих немира и буна по разним крајевима Боке, посебно у Грбљу, током 1848. године, аустријска власт је поново укида. Упорним залагањима Бокелја, долази до њеног поновног успостављања, с тим што више није представљала сталешко, већ само меморијално удружење, чији је циљ био да сачува успомену на славну прошлост Боке. Тада, 1859. године, мења јој се назив у *Племенито тело бокелске морнарице*, а потом у *Бокелска морнарица*, и од тог времена, њени братими нису само поморци, већ и припадници разних других занимања.

Године 1934, долази до поновне иницијативе, да јој се омогући социјално старање и обезбеђивање чланова, али и рад везан за унапређење поморства Боке, па тако ова организација, наредне године добија и свој нови Статут. Након Статута из 1463. године, бокешки поморци, устројили су још један Статут, 1874. године, који никада није објављен. Његов рукописни примерак, чува се у Поморском музеју у Котору. Поред предговора, садржи X поглавља са 64 члана.

Током другог светског рата, забрањује јој се свако деловање, да би званично, тек 1964. године, на Скупштини Бокелске морнарице, добила још један нов Статут, чије одредбе налажу не само неговање и очување славне традиције завичајног поморства и историје Боке, већ и подржавање нових идеја и циљева, као и сарадњу с институцијама које је донело савремено друштво. Због своје дуге и сложене историје, као и богате традиције, Бокелска морнарица данас свакако да *'није само у оквиру корица уџбеника'*.

Истини за вољу, многе њене древне историјске функције, поготово она војна, трговачка и добротворна, природно су прешле у надлежност разних државних тела, али је зато опстао читав низ појединости из богатства њене традиције, које су видљиве и итекако занимљиве и нама. Овде пре свега мислимо на изузетно интересантно и живописно Коло бокелске морнарице,

које се изводи сваког 3. фебруара, на празник Светог Трипуна и 26. јуна, у спомен на дан када је донет њен први Статут, давне 1463. године.^{217, 218}

II.8.4. Статут

II.8.4.a Историјске прилике настанка

Највише података о организацији Братовштине Светог Николе Морнара, начину деловања и њеном развоју, налазимо у њеном основном документу - Статуту. Изворни, оснивачки Статут организације из које је по свему судећи настала Братовштина Светог Николе Морнара, није остао сачуван, а оно што је до нас дошло, сабрано је у редакцији, односно новом Статуту из 1463. године. Да бисмо могли правилно да тумачимо његове одредбе, морамо да сагледамо историју и прилике које су утицале на реорганизацију помораца у Котору и које су условиле редакцију тог новог Статута. Исто тако, треба да покушамо и да дамо одговор на питање, зашто је тај нови Статут, усвојен тек 42 године након доласка Венеције на власт, а не одмах по њеном преузимању Комуне.

Млетачким градом, Котор је постао 1421. године, за време другог скадарског рата (1419-1423) и у време свог енергичног отпора Балши III.²¹⁹ Ти ратни немири, наставили су се и касније јер Которани по његовој смрти, нису желели да признају Деспота Стефана, за његовог наследника. Уз ове бриге, међу првим градским тежњама, било је и то да се Комуна домогне пуног поседа свог дистрикта, нарочито Луштице и Грбља, који су били придружени Балшиној земљи. Ове територије, за град су биле од непроценљивог значаја, с обзиром да су били његови витални привредни извори, са виноградима и соланама на крају грбљског поља.

Девет година по доласку Републике, Франческо Фоскари, наредио је которском кнезу, да наоружа једну галију за рат, са људством из града. У наредним годинама, Република ће отпремити у Котор неколико ратних бродова, уз налог, да сама комуна наоружа и снабде војском млетачку галију и да јој

²¹⁷ С. Мијушковић, *Бокелска морнарица*, in Котор, Загреб, 1970, стр. 74-77, М. Милошевић, *12 вјекова Бокелске морнарице*, Београд, 1972, стр. 186-187, Ј. Вукмановић, *Паптровићи*, Подгорица, 2002, стр. 37-38.

²¹⁸ *Бокелска морнарица, fides et honor - вјера и поштење*, in Баштинске теме Боке Которске, уредио В. Б. Лупис, Дубровник-Загреб, 2013, стр. 327-329.

²¹⁹ Више о приликама у овом добу, у Прилогу XVII - *Политика Балше III и српске Деспотовине*.

сопственим средствима изгради склониште, како би се помогло у великом рату са Турђем Бранковићем. Ратних лађа додуше, и раније је било у Заливу, али су оне пре свега служиле за сузбијање кријумчарења, које је тих година узело маха.²²⁰

Из ових озбиљних неприлика, Котор је добром вештином, али уз много више среће, избавио Стефан Црнојевић. Прешавши на страну Млетачке Републике, 1451. године и пруживши јој војну помоћ,²²¹ Стефаница ће од Венеције добити не само солане, царину, кућу у Котору, 600 дуката, вредне тканине, по два сокола годишње за лов, већ ће стећи и титулу капетана Горње Зете и млетачког грађанина, а успеће му и да уз њено посредовање, ослободи сина Ивана из Косачиног заробљеништва.

Интересантно је, да је нови Статут Братовшине помораца настао само неколико недеља по одлуци Венеције да се припреме за рат са Турцима. Озбиљан сукоб с Портом, који је био на прагу, навешће Сињорију да прошири своје поморско наоружање у Котору, још једном ратном галијом, о чему изричито говори алегат број 2.²²² Исто овако, поступиће се прво у Шибенику, а потом и у Сплиту, у местима, у којима се осећала појачана ревност, за свети рат против 'неверника'. Иако га још увек није било на обзору, Венеција је осећала не малу бригу за Котор и Дубровник, па је одлуку, да та два града држи под сталним присмотром, донела 1. јула 1463. године. Пошто је мобилисала све постојеће снаге у граду, Република је у Котор послала две триreme, нешто пешадије и муницију.²²³

Све ово, наводи на закључак, да поклапање настанка вероватно измењеног, али нама једино доступног Статута Братовшине Светог Николе Морнара, са годином почетка првог млетачко-трусског рата²²⁴ и незнатно раније отпочетом четвртим грбљском буном,²²⁵ врло забрињавајућом по Которане, када је Иван Црнојевић покушао да промени промлетачку политику покојног оца Стефана, никако није било случајно.

Није на одмет приметити, да и пре него што се приступило кодификацији 'будуће праксе', да се у Котору користио висок стручни потенцијал помораца и

²²⁰ А. Дабиновић, *Котор под Млетачком републиком...*, стр. 120.

²²¹ М. Милошевић, *ibid*, стр. 168.

²²² '*...desrevimus quod in Catara armari debeat ad presens una galea...*'.

²²³ А. Дабиновић, *ibid*, стр. 120-121.

²²⁴ Трајао је од 1463-1479.

²²⁵ О немирима у Грбљу, видети у Прилогу XVIII - *Грбљске буне*.

бродоградитеља који је постојао у Братовштини. Силом прилика, сталне ратне опасности присиљавале су град да постане ратно поморско средиште и да, свакодневно буде приправан за отпор и акцију. Први већи пример те живе активности, био је видљив 1474. године, кад су млетачки Скадар са свих страна опколи Турци и када се свим силама Република трудила да га не изгуби.

У то време, Иван Црнојевић се поново политички приближио Венецији, па је уз његову помоћ, али и добру логистику и значајну потпору чланова Братовштине, пренета дрвена грађа и мањи бродови у Скадарско језеро, те је тада, на том потезу било тридесетак пловних јединица. У тестаменту Ђурђа Црнојевића, у потоњим годинама, писаће, да су бокелски бродови отимали храну и будили бес код турског цара. О овим приликама, говори посебно текст дукале Пиетра Меченига из 1475. године, где он хвали и истиче све заслуге Которана за опсаду, називајући њихов град своји најдражим.²²⁶

У самом Статуту Братовштине Светог Николе Морнара, ни по чему се не одражава та војна атмосфера око Котора. До тога ће доћи нешто касније, када се и организационо, у истој личности, буду спојиле улога старешине Братовштине, гасталда (*gastaldo*) и улога званичног државног лучког капетана Котора, адмирала (*ammiraglio*).

И зато, оно наша морамо посебно да укажемо, презентирајући Статут Светог Николе Морнара, јесу алегати (одлуке статутарног карактера и друга документа, придружена Статуту), који нам пружају могућност да расветлимо не само досадашњу слику о Братовштини морнара, већ и да добијемо одговор на четири важна питања, а она су:

1. о карактеру Братовштине и чланству калафата (дрводелаца - бродоградитеља);
2. о организацији поштанске службе у рукама Братовштине;
3. о обједињењу положаја адмирала и гасталда у једној личности и као последње
4. о разликама међу сачуваним Статутима помораца, на источној јадранској обали;

Ваља рећи, да измена, односно доношење новог Статута Братовштине Светог Николе Морнара, није усамљен пример у историји развоја далматинског

²²⁶ М. Милошевић - Ј. Антовић, *ibid*, стр. 168-169.

корпоративног права. Такве промене су присутне у скоро свим приморским комунама, у периоду од 1450, па све до 1483. године.²²⁷

II.8.4.6 Статут и његова садржина

Манускрипт Статута, садржи 72 листа од пергаментa. На првој страници, оригинала, на средини, налази се изузетна ликовна минијатура Светог Николе у овалу, додуше незавршена,²²⁸ рад чувеног которског сликара Ловра Маринова Добричевића.²²⁹

На насловној страни, на маргини, другим рукописом, изнад наслова пише: *'1496, последњег дана новембра.'* На полеђини странице: *'Објављено је и одређена је казна од педесет перпера за оног ко не би оставио пролаз или спољни зид широк шест лаката, односно два корака, да би се могло прићи преко сувог простора и у дане плиме.'* Потом, на маргини, другим рукописом, испод наслова, пише: *'дана, нечитак број, јуна 1692. године. Извршио визитацију Јуније Голђери Которанин.'* Потом је написано: *'6. октобра 1709. године. Предато је (једна нечитка реч), приликом визитације (две нечитке речи) мени апостолском бискупу Котора Хиацинту Занобетију, што је било одбијено. Затим стоји: Франђеско Јоанис Хиацинтус, которски бискуп и Вићенцио каноник, канцелар которског бискупа.'* На полеђини насловне стране, пише још: *'Пресветлом и Преузвишеном Господину моме Господину Врло Поштованом Господину Јеролиму Фоскарију Његове Екселенције Генерални Провидур од Пресветлог и Преузвишеног Ванредног Провидура.'* На маргини, за крај, на страници 48, налази се одлука Скупштине Школе за лучке таксе, донета за њу саму. Према траговима на првој и последњој страни у плишу, може да се назре отисак крста и лика Светог Трипуна, од сребра, који су у времену изгубљени или покрадени.

²²⁷ У Задру, Сплиту...

²²⁸ Р. Вујичић, *Једна минијатура Ловра Добричевића у Котору* - Увијек на истом путу, in *Зборник бискупа Ива Гугића, Пераст*, 1996, стр. 183.

²²⁹ Ловра Маринова Добричевића (1420-1478), сматрају највећим средњовековним которским сликаром. У првим годинама свог стваралаштва, радио је код Млетака, да би потом прешао у Котор, а касније у Дубровник. Његово најзначајније дело представља слика Госпе од Шкрпјела у Перасту (око 1452), а зна се и да је фрескописао иконе у малој цркви на Савини, Н. Луковић, *Скулптура и сликарство*, in *Котор*, Загреб, 1970, стр. 98.

Оригинални манускрипт Статута из 1463. године, нађен је у Бискупском архиву,²³⁰ захваљујући дон Грацији Брајковићу, пре нешто више од 30-ак година, после разорног земљотреса 1979. године. Поред невеликог текста који чине саме одредбе, Статут садржи и придодате бројне одлуке Скупштине Братовштине, статутарног карактера, уметнуте касније, као и друга документа - алегате, преко којих можемо да сагледамо какве је круцијалне проблеме имала Братовштина. Управо та изворна грађа, нама је од изузетног значаја јер нам говори не само о начину на који се развијала Которска морнарица, већ нам пружа и јаснију слику самог млетачког доба, када је удружење, поред старих привилегија, стекло и бројне нове, преузивши на себе и неке војне функције. Оно на шта посебно морамо да укажемо јесте, да ни у једној другој братовштини на источној обали Јадрана, није присутна и јавна и војна функција.

Статут Братовштине Светог Николе морнара, први је објавио Ђузепе Гелчић, 1889. године, у Дубровнику - *Storia documentata della Marinerezza Bocchese*,²³¹ мада само као препис манускрипта Статута на италијанском језику, док је бројне друге документе, који су касније уписивани на празним листовима иза текста манускрипта Статута, из времена након 1463. године, презентирао искључиво у више или мање сажетим регестима.

У самом уводу књиге, након посвете (аутор је књигу посветио адмиралу Бокелске морнарице, Антону Трипову, конту Луковићу, с разлога, како каже: 'што је успео да за време своје службе, врати комуни сјај и славу прошлих времена'), Гелчић објашњава шта га је натерало да ову књигу објави.²³² У Гелчићевом препису има и извесних скраћивања и сажимања оригинала манускрипта Статута. Сама, невелика Гелчићева књига,²³³ поред Посвете и Предговора садржи следећа поглавља:

- * *Прошлост морнарице - Antichità della Marinerezza* - У овом поглављу, Гелчић се посебно осврће на различита значења речи *marinaritia*, па објашњава да се под тим појмом могу подразумевати: плата морнара, посада на броду и поморци. Истиче, да се појам *marinerezza*, односно на све поморце Бокеле. Такође, за калафате каже, да су то не само мајстори

²³⁰ У Бискупском архиву Котор, манускрипт Статута је под сигнатуром: Бискупски архив Котор (БАК), Статути.

²³¹ Ово његово дело, писано на италијанском, до данас није преведено на српски језик.

²³² О разлозима објављивања, видети више у прилогу XIX - *Гелчић о природи Братовштине Светог Николе Морнара*.

²³³ Има укупно 88 страна.

што запушавају рупе на броду, него и они који их граде и поправљају. Он се у оквиру овог текста, бави и прошлошћу Братовштине, првом црквом Светог Николе, обавезама Морнарице о прославама Светог Трипуна и њеним потоњим ограничењима;²³⁴

- * *Морнарица као братовштина - La Marinerezza come confraternita* - аутор овде презентира разлоге оснивања Морнарице и истиче који су јој циљеви, говори о њеним часницима, приходима, непокретним добрима, црквама и капеланима, њеном утицају на привреду земље и бенефицијама које је Братовштина донела сабраћи;²³⁵
- * *Групе истомишљеника - Le fazioni* - ово треће поглавље, тиче се еснафа у служби земље, доприносу који је томе дала сама Братовштина, часницима у служби Морнарице, адмиралу и неким од њих, који су у Братовштини оставили посебан печат, поретку који се поштовао приликом најсвечанијих смотри, о несугласицама са Прчањом, галији коју је опремао град, командантима галије, историји поморских подухвата Бокељске морнарице и Перасту, Прчању и Доброти, местима која су се посебно истакла у тим догађајима;²³⁶
- * *Привилегије - I privilegi* - у оквиру овог дела књиге, где говори о повластицама, Гелчић истиче, да је градска власт подстицала развој трговачке морнарице. Затим прича о посебним привилегијама Братовштине, које она љубоморно чува, говори о њеном месту у комуни, јавним светковинама и трпезама, вину које се точи месном становништву, витешким играма, јавним знамењима организације, њеном највећем доприносу свечаностима, помиловањима, захтевима које Братовштина упућује у име окривљених, провидуровој застави, побуни познатој као 'Госпа од анђела' и пропадању Братовштине²³⁷
- * *Документа - Dokumenti*:
 - * *Статут бокељских морнара - Liber Fraternitatis divi Nikolai Marinariorum de Catharo*;²³⁸
 - * *Списи приложени уз Статут - Atti alegati alla Matricola*;²³⁹

²³⁴ стр. 3-11.

²³⁵ стр. 12-17.

²³⁶ стр. 18-35.

²³⁷ стр. 38-58.

²³⁸ 'Овде почиње матрикула (регуле, правила) Братовштине милостивог господара Светог Николе которских морнара', стр. 59-73.

- * *Запис о телу Светог Трипуна - Instrumentum Corporis nostri gloriosi gonfalonis Martyris Sancti Tryphonis;*²⁴⁰
- * *Извод из легенде о Светом Трипуну - Estatto dala 'Lezenda de misser San Tryuphon martire confalon et protector della Cittade de Catharo'*²⁴¹ - на основу којих Гелчић закључује, да је почев од IX века, у Заливу постојало удружење помораца. Презентирајући овај други документ, он тврди да су Которани, да би пренели мошти Светог Трипуна у Град, ангажовали 'јавне лађе', па зато прецизира, да је у то доба, свакако већ постојала организована морнарица;
- * *Прилози према подацима од адмирала Росија - Allegati all'Informazione dell'Ammiraglio Rossi in appoggio al diritti e Privilegi della Marinerezza.*²⁴²

Са Гелчићевим мишљењем о времену настанка Братовштине Светог Николе Морнара, никако се не слаже Мијушковић,²⁴³ који, говорећи о преносу моштију Светог Трипуна, каже да су мошти свеца могле да буду пренете и неким приватним бродом, па вели даље, да је управо Гелчић, у датом тексту Легенде, приповедао како су млетачки трговци, на чијем броду је било тело свеца, будућег заштитника Комуне, дошли до под сам Град и да су онда позвали племиће и виђеније Которане, да их посаветују шта да раде с моштима, јер им 'светац није дозвољавао', да наставе даље пут Венеције. Говори, да аутор даље прича, како су онда ти што су упитани, одговорили да свеца оставе у граду и да се његово име слави и поштује за навек. Прича тече тако, што се каже да је Млечане смирила оваква одлука и да су се одмах, по свему судећи на обали, скупили уз обичан народ и племениташе и сви представници клера. Мијушковић додаје, да је Гелчић, пошто није могао да споји наведени текст Легенде, са својом претходном тврдњом, одмах зато и морао да дода: '... да је млетачки брод због олује, био присиљен да се склони у Боку, као и да је по једној перашкој легенди, пристао уз острво Светог Ђорђа, или како се по предању сматра, у луци Росе'.

²³⁹ Ibid, стр. 74-78, такође у Прилогу XX - *Алегати по Гелчићу*.

²⁴⁰ *Исправа о телу нашег славног заставника мученика Светог Трипуна* (Андреацијева повеља о изградњи цркве Св. Трипуна из 809. године - Писци средњовековног латинитета), стр. 79-80.

²⁴¹ Целовити текстови *Записа о телу Светог Трипуна и Извода из легенде...*, дати су у Прилогу XXI - *Запис и Извод из легенде*.

²⁴² Прилог XXII - *Алегати према адмиралу Росију*.

²⁴³ Видећемо даље у тексту, да Гелчићево мишљење деле Антон Дабиновић и Петар Шеровић.

Мислећи увек на организацију которских помораца, као савремену транслацију тела Светог Трипуна, Мијушковић говори, да је Гелчић на основу IX *'lezione di diffiziatura'*, описао, да се након уношења тела Светог Трипуна у Град, наставило с великим весељем, што га је опет навело на претпоставку, да од тада датира коло бокелских морнара. Ако боље погледамо легенду, видећемо да се которски морнари уопште ни не помињу, док су они који се спомињу, као и 'најстарији' међу њима, заправо посада с млетачког брода, која се, пошто ју је Андреаци богато наградио, упутила својим бродом ка Венецији. За Мијушковића су и садржај Легенде, а и запис из 809. године, *'незграпне крпарије каснијих времена'*, јер сем како каже: *'транслације моћи Св. Трипуна, личности Андреација, његове фондације цркве Св. Трипуна, бугарског цара Самуила и византијског цара и још неког историјског елемента'*, у њима нема апсолутно ничег, што би могло да се односи не само на неку организацију которских помораца, већ и на которске или бокелске морнаре и поморство Боке уопште, па по њему зато и Легенду, а и *Instrumentum corporis...*, треба потпуно одбацити као било какав извор за поморску историју Котора и Боке.

Иако преко анализираних документата, не можемо да добијемо чврсте доказе да је већ почетком IX века, у Котору постојала извесна организација помораца, не треба да одбацимо могућност, да је такво удружење у то време и егзистирало, а не смемо ни да обеснажимо претпоставке Дабиновића, који је видели смо нагласио, да су которски морнари од тог доба, управо и почели да имају своје организације. Јер, настојања византијског царства, коме је и Котор припадао, била су да се створи јака ратна морнарица, пре свега због одбране од насртаја Арапа, а ова стремењеља, засигурно су појачана у IX столећу, не би ли се сузбиле освајачке тежње Карла Великог. Уосталом, Византија је већ од VII века, поред своје централне флоте, користила у борби против Арапа, пловне борбене јединице појединих својих места и области, па су следствено томе, у њима већ тада, морала да постоје нека морнаричка удружења. Желећи да придобије своје бројне приморске градове који су уживали потпуну аутономију, на борбене услуге које су махом биле поморског карактера, Византија је имала обичај, да тим насељима даје разне економске олакшице, а посебно да их ослобађа дажбина у трговачком промету с метрополем. То се посебно одосило на места Далматинског темата, која су била далеко од централне власти и за која је она готово била само формална, понекад и без сталног присуства

византијског стратега. Није био редак случај, да те градове фактички, узму под своју власт и поједини словенски кнезови и владари, било као вазали или одметници од њене власти, у намери да угрозе локалну, градску власт.

Следећи Дабиновића, и Мијушковић оставља могућност, да је и у Которској комуни, већ почетком IX века, могла да постоји једна цеховска морнаричка организација борбеног карактера, настала на иницијативу Византинаца и домаћих људи, по узору на многе друге оновремене у Приморју. И он тврди, да су таква удружења могла да буду само привременог карактера и да се стога никако не може говорити о континуираном постојању Которске, односно касније Бокелске морнарице, у трајању дужем од једног миленијума, али да се с правом може рећи, да је Братовштина помораца у свом свдеобухватном деловању, била једино професионално удружење помораца-навигатора.²⁴⁴

Мијушковић даље наставља, да с обзиром да се у средњовековном Котору не спомиње још нека друга борбена морнаричка организација, поред цеховске Светог Николе Морнара, а пошто је ова у свом саставу имала један борбени одред морнара, војнички организован, на челу са адмиралом и старешинским кадром од мајора, два капетана, једног поручника, шест нижих официра и неколико подофицира, да је врло вероватно, да је организација помораца, још у свом формирању, на себе преузела и дужности до тада постојећег морнаричког удружења, које се у њу утопило. Наведена војничка организација Братовштине, из времена млетачке власти, свакако је слична оној која је постојала у овом крају, пре доласка Венецијанаца. Мијушковић скреће пажњу и на једину разлику, коју не можемо а да не приметимо, у називу главног заповедника морнаричког одреда, адмирала, који је у предмлетачко доба, називан *capitaneus generalis*. До ове измене, он претпоставља да је дошло због тога, што је Република хтела, да на челу овог одреда стоји државни службеник кога она поставља - адмирал, који је уједно био и лучки капетан. Говорећи даље о Братовштини, аутор истиче, да је она Млечима, много више била интересантна због њених борбених задужења, одбране територијалних вода, учествовања у поморским ратовима које је Република водила, снабдевања которске галије,

²⁴⁴ С. Мијушковић, *Которска морнарица*, Подгорица, 1994, стр. 17-19, Исти аутор, in Котор, Загреб, 1970, стр. 74-77, А. Дабиновић, *Може ли се говорити о континуитету Которске морнарице од 809 до данас*, Годишњак Поморског музеја у Котору VIII /59, стр. 11-13.

посадом и наоружањем, борбе против гусара и осталог, него због њених сталешких задатака, па се због тога најчешће, у млетачким исправама, дукалима и терминацијама, помиње као Которска морнарица, а не као Братовштина Светог Николе Морнара.²⁴⁵

Славко Мијушковић, није само критиковао Гелчића, већ је и сам Статуту посветио прилично пажње, у својој докторској дисертацији, објављеној 1994. године у Подгорици: Которска морнарица.²⁴⁶ Ипак, интересантно је, да је своје ставове, доносио искључиво на основу Гелчићевог дела, јер ни он није имао могућност увида у оригинални манускрипт.

Последње, критичко издање Статута, уз накнадно уписиване прилоге у рукопису Статута, у интегралном облику: Статут братовштине Светог Николе Морнара у Котору из 1463. године, са алегатима до 1807. године (фототипско издање²⁴⁷ са преписима, преводима и регестима), приредили су и превели на српски језик, Милош Милошевић и Јелена Антовић, а објављено је у Котору, 2009. године, поводом 1200-годишњице од преноса реликвија Светог Трипуна из Цариграда у Котор.

Да се вратимо Гелчићу: иако Гелчић нигде у свом делу није навео где се налази оригинал Статута, нико се имајући у виду његов изузетан научни ауторитет, до сада није усудио, да постави питање аутентичности његовог текста. С друге стране, Мијушковић је, навели смо, своју дисертацију писао на основу Гелчићевог текста, па се може с правом рећи да тек ово последње, интегрално објављивање Статута, може да нам омогући да потпуније и тачније сагледамо све оно што је било од посебне важности за Братовштину помораца. Битно је да се нагласи, да су сви аутори, који су се бавили овим Статутом, потпуно сложни, да се не ради о првом Статуту Братовштине Светог Николе Морнара,²⁴⁸ већ да је у питању први који је сачуван.²⁴⁹ Овај који се сачувао и у

²⁴⁵ С. Мијушковић, *Которска морнарица*, in Котор, *ibid.*

²⁴⁶ Поред Поглавља: На којим се основама заснивају тврђења о постојању организације которских помораца већ 809. год. Мијушковић је дао једну изузетно добру и детаљну слику Братовштине и у оним следећим: Оснивање Братовштине которских помораца; Статут из 1463. године; Сталешки, економски и васпитни значај Братовштине; Братовштина као депозитар норми обичајног права; Војна организација Братовштине; Територијална надлежност которске морнарице; Которски адмирал; Которски супракомеси, Которска морнарица после пада Млетачке републике; Которска морнарица постаје меморијална институција и мијења назив у Бокелска морнарица.

²⁴⁷ Ово га чини га посебно вредним.

²⁴⁸ В. Пожег претпоставља да је он био само ревизија и допуна Статута из доба Немањића, В. Пожег, *Векови српског поморства и речног бродарства*, Београд, 2008, стр. 83.

коме су са таквом брижљивошћу нормирани односи и обавезе,²⁵⁰ као и чињеница да је средином XIV века, одржавање цркве такође морало да има своју правно-економску регулативу, наводе нас, како смо већ рекли, на реалну претпоставку, да је и *Pia sodalitatis navicularum Catharensium*, са фрањевачком црквом, исто имало потребу да нормира како свој рад, тако и црквене односе, значи да сачини и Статут, који је засигурно и постојао, али који се нажалост није сачувао.

Само наслов оригинала је на латинском језику и гласи *Liber fraternitatis divi Nicolai marinariorum de Catharo*. Испод тога, на почетку самог текста, налази се и превод наслова на италијански језик, на млетачком дијалекту: *Qua comenca la matricola de la congregation de miser san Nicolo di marinari de Catharo*. У наставку су и цео текст Статута из 1463. године, као и дописани текст, документа закључно са 1807. годином, такође писани на италијанском језику.

Изузетак представља кратак призив Духа Светог у *Прологу*, који гласи *‘Adsit nobis gratia Spiritus sancti...’*²⁵¹

Околност да је наслов Статута дат на латинском језику и то бираним готичким словима, намеће закључак, да је он највероватније у целини и требало да буде писан на том језику. Аутори критичког издања овог Статута, наводе да истовремено упада у очи, да поред бројних наслова текста, писаних на тај начин, углавном на маргини постоји и текст, написан обичним италијанским словима, што је сасвим сигурно проистекло из чињенице, да је великој већини помораца, који су били словенског порекла, латински био мање-више стран, па се зато приступило изради Статута на италијанском.²⁵²

Целокупан рукопис Статута, може да се подели на три дела:

1. први садржи сам текст Статута који је донет на Скупшти - *Matricola*, 26. јуна 1463. године, у просторијама цркве Светог Николе. Статут има 26. чланова, који су тачно нумерисани ознакама *capitolo I, II, III...*, што укупно чини 26 страна;

²⁴⁹ М. Милошевић, *Поморски ратници, трговци и мецене*, Београд-Подгорица, 2003, стр. 161, исти аутор, *Статут Братовитине...*, стр. 157-158.

²⁵⁰ Сама структура Статута из 1463. године и елементи које садржи, наводе на закључак, да је претходни Статут највероватније постојао читава два века пре, јер нам управо наведена структура и елементи, указују, да је Статут који нам је доступан, могао да произађе као резултат дугогодишње праксе и великог искуства једне чврсто устројсане организације морнара, С. Мијушковић, *Которска морнарица*, Подгорица, 1994, стр 37.

²⁵¹ Цео текст наведен је у Прилогу XXIII - *Пролог Статута, Статут Братовитине...*, стр. 5.

²⁵² М. Милошевић - Ј. Антовић, *ibid*, стр. 159.

2. потом следи низ од шеснаест одлука Скупштине Братовштине, које по свом карактеру представљају измене и допуне, али без означених датума када су донете, као и без нумерације нових чланова Статута. На маргини је арапским бројевима уписиван број главе која следи, за оне од броја 27 до броја 39, с тим што број 39, нема назив главе, а следеће три, немају ни назив, а ни арапску ознаку. Како је све то тематски најуже везано за сам текст Статута, а и писано је истом руком, Милошевић наводи, да је с правом Гелчић закључио, да се ту ради о даљим одлукама, донетим исте, 1463. године,²⁵³
3. трећу, најобимнију групу, представља 89 одлука (ако не рачунамо формална оверавања или јавна објављивања истих докумената) Скупштине Братовштине почев од 1463, закључно са 1807. годином, од 30-те, па све до 142. стране.

Сви ти накнадни документи, донети су у различитом периоду, и бележени су без хронолошког реда.²⁵⁴ Ту спадају и оних 14, који су придодати осталима који су повезани. Из XV века, постоје три, из XVI 15, 42 потичу из XVII, а из XVIII века, па све до пада Млетачке Републике, закључно са 1797. године, постоје 22. Међу њима је и један, који је донет у предстатутно време, 17. марта 1453. године. Треба још рећи, да и из периода краткотрајне руске владавине, из 1807. године, постоји седам сачуваних алегата.

По садржају, међу додатим документима, највише је оних, педесетак, који су везани за древну привилегију Братовштине, да приликом прославе празника Светог Трипуна, 3. фебруара, може од власти да тражи амнестију у име лица, која преко ње упућују овакав захтев. На тај начин, окривљени би био ослобођен било од гоњења, или од извршења казне и то за сва кривична дела, сем за убиство. Није се излазило у сусрет само молбама самих Которана, већ се заиста радило о широком кругу лица која су подносила молбе. Има поприличан број случајева који се тичу Перашгана, Грбљана, Ришњана, људи из Луштице и из других насеља.

²⁵³ М. Милошевић, *Поморски трговци, ратници и мецене*, стр. 163.

²⁵⁴ Приређивачи критичког издања из 2009, сматрали су корисним, да код преписа свих регеста, успоставе хронолошки ред, с тим што су дали ознаке страница манускрипта оригинала.

Следи тридесетак одлука, које се односе на карактер Братовшгине, десетак о њеној имовини и по неколико о самој цркви, о откупима значајних и скупих реликвија, црквених литургијских предмета, прославама и слично.

Додате, ‘неповезане’ алегате приређивач овог критичког издања дао је по хронолошком реду. Њих шест, односе се на одобравање амнестија приликом празника Светог Трипуна, а затим следе три врло важна документа која се тичу привилегија датих Братовшгини - могућности трговања у јужној Италији.²⁵⁵

Следећа два, несумњиво, веома значајна алегата, посвећена су опреми которске галије²⁵⁶ (оштећени оригинал манускрипта из XV века), а потом следи документ из 1782. године, који се тиче избора два капетана за прославу Светог Трипуна.²⁵⁷ Први документ алегата је препис фалсификованог документа из 1304. године, из времена владавине Стефана Балше, док је последњи, оштећени документ, који описује измене церемонијала за време прве аустријске владавине, 1804. године.

У целини, о великом значају Братовшгине морнара, говори и брижљиво присуство млетачких власти у раду Скупшгине и одлукама организације.²⁵⁸ А било је случајева и када су делегације ишле и пред Сенат у Венецију.^{259,260} Такође, у једном периоду, Братовшгина је именовала и сталне представнике при Сињорији.²⁶¹

Статут је донет једногласно, са циљем да се сачува ‘садашња братовштина’ - ‘... a conservation de la presente nostra congregation...’, што нас исто упућује на закључак да је засигурно било и неких ранијих. Скупшгини је присуствовао ‘Primo’ - ‘гасталд’,²⁶² старешина, домаћин, управитељ

²⁵⁵ Алегати број 66, 67. и 68, те алегат бр. 73.

²⁵⁶ Алегат број 2.

²⁵⁷ Алегат број 91.

²⁵⁸ Алегати број 42,47 и 70.

²⁵⁹ М. Милошевић - Ј. Антовић, *ibid*, стр. 161.

²⁶⁰ Алегат број 12: ‘... per causa della qual sono stati destinati li oratori del popolo alla Illustrissima Signoria, la qual fo presa, et viva voce, nemine discrepante, il predeto capitullo asentite et si contentò ch’a laude de Idio fosse edificato il predito monasterio. Et parimente disseno essere stato nisuno de loro XXVII fradelli ch’habbino assentito, nè manchò el capitullo della predeta fraternità, ch’maestro Durut caligaro, con altri compagni, per nome loro andasse et supplicasse alla predeta Illustrissima Signoria ch’non si faci questo tal buono principio. Et io Tryphon Grubogna coadiutor della cancelleria del Clarissimo Provedador, per cui ordene fo presente al predeto capitullo et scrissi la presente parte’.

²⁶¹ Алегат број 21: ‘... Et illico fu posta la parte per messer Marco Dentali, Vice Ammiraglio, messer Zuan Andriich, Maistro della Sedia, et per li sindici et procuratori di deta Confraternità, che messer Nicolò Dentali, Ammiraglio, et messer Francesco Ivolo, siano creati, come li creano, ambasciatori, li quali debbano comparer alli piedi di Sua Serenità et riverentemente a nome di tuti loro, supplicar et dimandar quanto nella scrittura et Capitolo registrata nella cancelleria pretoria si contiene...’.

²⁶² *Gastald*, стари лангобардијски термин.

Братовшгине, извесни Ратковић, 48 бродовласника и морнара - ‘... *patroni et marinari...*’, као и четири фрањевца, капелана цркве. И по њиховим презименима, јасно нам је да је Братовштина била у рукама пучана, словенског порекла.

II.8.4.в Заштита професионалног карактера Братовшгине

Статутарне одредбе нам јасно дефинишу, да управну структуру Братовшгине, могу да сачињавају једино власници нава и баркозија - ‘*patroni di navilii et barcosii*’, као и да у њој не могу да се нађу и сувласници бродова. Циљ који је овим желео да се постигне, био је да се онемогући управљање Братовшгином, оним лицима која нису била поморци од заната, односно људима којима је једина веза са поморском привредом била инвестирање капитала у њу. Овако прецизним одређењем, потврђено је начело које се у Братовшгини строго поштовало, да је не само приликом њеног оснивања, већ и у њеном раду, био заступљен принцип пуне поморске професионализације њених управних структура.

Ако бисмо Статут Братовшгине Светог Николе морнара посматрали у целини, и ту можемо да будемо апсолутно сигурни, да је конципиран за асоцијацију активних помораца. Само је њима било омогућено да управљају Братовшгином и да на тај начин битно утичу на одлуке њене Скупштине. Другима, људима који су били заинтересовани за поморство, али само кроз улагања капитала и сувласницима на бродовима (*parconevoli*), такође је било дозвољено да биду чланови Братовшгине (*Школе*), али им није било доступно да њоме и управљају, о чему нам јасно говори XIV одредба *О Службеницима*.²⁶³

О уско-струковном карактеру Братовшгине говори и однос према чланству бродоградитеља - калафата. Документа с краја XV века, као и она из XVI века, сведоче о постојању јаке струје која се борила да и калафати бродоградитељи, односно мајстори дрводељци постану равноправни чланови Братовшгине.²⁶⁴ Закључићемо и да је та тенденција на неко време и превагнула, јер су калафати

²⁶³ ‘*Item ordenemo che niuno di nostri parconeveli over altra persona de che condition se sia, salvo patroni di navilij et barcosi, possano haver alchuno di prenominati officij.*’ - ‘Исто тако наређујемо да нико од наших сувласника или нека друга особа под било којим условима, осим патруни бродова и баркозија, не може да стекне неку од гореспомених служби’.

²⁶⁴ О томе даље у тексту.

у потоњем периоду били, не само равноправни чланови Братовштине, већ им је била дата и важна управна функција прокуратора.²⁶⁵

О овом питању и Дабиновић даје свој прилог: каже, да је одмах на почетку, било несугласица између бродовласника и бродоградитеља, и да је зато одлучено, да се организација бродовласника у потпуности одвоји од удружења занатлија који су радили у бродоградилишту, иако је которски арсенал био на изузетном гласу, због доброг рада и поштовања рокова. Он наставља, да се тада, 26. јуна 1463. године, Братовштина састојала од ужег круга бродовласника, који су били у обавези, да снабду људством ратне бродове, које су им повериле млетачке власти. Констатује, да тај јавни задатак није баш јасно изражен у Статуту из 1463. године.

Даље Дабиновић наводи, да се тадашња Братовштина састојала од првих чланова браће - *il fratelli*, власника бродова за дугу пловидбу, који су могли, али нису морали да буду њени чланови и од неке врсте подређених чланова - *parcenevoli*, сопственика мањих рибарских и транспортних лађа. Ово необавезно чланство бродовласника, тим више нам је чудно, јер је у супротности са једним од најистакнутијих начела средњовековног братовштинског права, да нико није могао да се бави одређеним занимањем, уколико истовремено није био уписан у одговарајуће занатско удружење. На ово начело, усмерана је пажња тек у касније време, 1637. године, када су Пераштани дефинитивно добили дозволу, да буду ослобођени чланства у овом поморском удружењу, на шта нам указује Одлука од 30. децембра 1631. године, у којој је јасно назначено, да нико из Котора и с његове територије, не може да се бави поморством, уколико није члан Братовштине, јер је то једини начин, да сваки братим преузме на себе, сва предвиђена права и обавезе, без обзира на свој друштвени и материјални положај.

Дабиновић наставља, да су у матицу Братовштине, или школе, морали да се учлане сви власници великих и малих бродова (*paron de nave, navete, navilii, barcosi et barcoseti*), који су за своју путујућу имовину, били одговорни државној власти, којој су се заклињали, да ће извршити све онако, тачно како им је она наредила - *et debian curar e servir tutto quello in essa sra e per avinir sera ordinado*. Прецизно одређивање чланства било је битно не само због очувања

²⁶⁵ М. Милошевић, *ibid*, стр. 171.

струке, него и због финансијских разлога, о чему ћемо говорити касније, пошто су сви чланови били обавезни, да за сваку своју теретну јединицу, исплате Братовштини по један грош, пре него што исплове - *et responder a la nostra fraternita de ogni viaco de la portada di suo navilli grosso uno de Cattaro del carro*.²⁶⁶

Мијушковић, напротив каже, да су сви који су се бавили Статутом Светог Николе Морнара, погрешно интерпретирали овај члан,²⁶⁷ а ту пре свега мисли на Дабиновића. Он истиче, да је тај аутор у свом делу *Котор под Млетачком Републиком*, фрагмент '*et debian curar e servar tutto quello in essa sta e per avinir sera ordinado*', тумачио несувисло, рекавши овако: '*Својим путујућим имањем имали су одговарати за то да ће бити тачно извршено све што им се буде наредило са стране државне власти*'. Због тако погрешног тумачења, Дабиновић заснива још једно неправилно тврђење: '*Као затворена имовинска цијелина имала је (братовитина) да јамчи за тачно извршење појединих војничких задатака, који јој бјеху повјерени од стране Сињорије*'. Мијушковић наставља, да је Дабиновић, на основу овог детаља, извео закључак, да се ради о удружењу бродовласника, и да је Братовштина као таква делала, све до 1631. године, када је Одлуком организације од 30. децембра, било изричито наведено: '*да се нико не смије бавити поморством, па био он које му драго друштвене или имовинске ситуације Которанин или припадник другог мјеста которске територије, осим Пераста, ако се није претходно дао уписати у матицу чланова школе св. Николе и ако није у исто вријеме ступао у све обавезе припадника те школе или братовитине*'.²⁶⁸ Везујући садржину IX члана, са чланом XIX, Дабиновић тврди да се: '*Братовитина састоји наиме од првих чланова браће или fradelì, или неке врсте подређених чланова који се зову rasceneveli, власници мањих лађа. Али ови бродовласници нису били дужни да се упишу у братовитину него је то зависило од њихове слободне воље... Према овим пуноправним члановима стоје власници мањих, ваљда само рибарских или*

²⁶⁶ *Carro, currus*, или *товар*, представља теретну јединицу за бродове и редовно се појављује у текстовима друге половине XV века, док се у ранијим столећима, већа количина изражавала у *tiara*-има, а мања у *modium*-има. Класификација појединих бродова била је првобитно урађена по њиховој теретној способности у модијима. Тек касније, установљено је шест разреда по миљарама (40-60, 60-100, 100-150, 150-200, 200-300 и 300-400). *Миљара* или *милиариум*, представљала је простор, који је могао да буде покривен с хиљаду или две хиљаде лисичијих или кунећих кожа.

²⁶⁷ П. Шеровић, *Бокељска морнарица*, in Поморски зборник II, Загреб, 1962, стр. 1849.

²⁶⁸ А. Дабиновић, *Котор под Млетачком републиком*, стр. 123.

транспортних лађа, који се зову *parcenevoli* (члан XIX), те су искључени од неких погодности’.

Мијушковић мисли, да је Дабиновић до овако погрешних закључака дошао пре свега због тога, што није правилно схватио значење речи *paron* (*patrunus*, *patronus*, *patruno*, *padron*) и *parcenevole*. По њему је *paron*, специфичан термин који означава заповедника брода, мада се њиме може означити и неко, ко је и власник брода, а наводи и, да је најчешће заповедник брода био и његов сувласник, ређе и власник.²⁶⁹

Не само у Котору, већ и у другим приморским крајевима, појам *paron*, готово увек одређује заповедника брода. У оним случајевима, када се желело рећи да је власник брода истовремено и његов капетан, често се употребљавала ова формулација ‘*paron (patrunus) e proprietario (et proprietarius) della nave (navis)*’, или слично ‘*patrunus et dominus...*’. Доказ да се *paron* или *patron*, као термин користио за заповедника брода, наћићемо не само по разним списима, већ и у статутима наших приморских градова: у Дубровачком, у његовом члану LIV, VII књиге,²⁷⁰ у Хварском, у члану IX, његове V књиге, у Сплитском, у члану LVIII, његове VI књиге, у Рабском, у члану XXIII, његове IV књиге. На основу свих њих, јасно је да појам *patrunus*, означава заповедника брода.²⁷¹ У члану I, у V књизи Хварског статута, власник брода је означен са ‘*Ille cuius erit lignum vel navilium*’- ‘онај ко би био власник брода’, односно у буквалном преводу, ‘онај од кога би био брод’. У истом члану пак, заповедник брода означава са *patronus*. Појам ‘*patrun*’, до те мере је био уврежен у означавању заповедника брода, да је из њега изведен глагол *patroneggiare*, у смислу заповедати бродом: ‘*tarzana patroneggiata dal...*’.²⁷² Што се тиче израза *parcenevole*, такође сматрамо да је Дабиновић ту апсолутно учинио грешку, јер је власника мање лађезначио том именицом. Како овај израз долази од речи *pare*, тако појам *parcenevole* не може да означава ништа друго, до удеоничара, у овом случају сувласника брода.

²⁶⁹ С. Мијушковић, *Которска морнарица*, Подгорица, 1994, стр. 46-47.

²⁷⁰ ‘*De marinario qui mittitur denariis a sociis suis - Si marinarius, a suo nauclerio cum societate sua et suorum marinariorum, mitteretur cum denariis ad aliquem locum per caricum locum per repustura aut per tramessam vel per aliquem modum, marinarius ille habet eredenciam de denariis et factis illis pro quibus missus fuerit, contra nauclerium et dictos marinarios suos: salvo, quod inter se haberent ydoneos testes, qui habere debent credenciam*’.

²⁷¹ В. Брајковић, *Etude Historique sur le Droit Maritime Prive du Littoral Yugoslavie*, стр. 140.

²⁷² *Ibid*, стр. 140-141.

Пошто је Братовштина Светог Николе Морнара, била организација сталешког, професионалног карактера, њени пуноправни чланови, могли су једино да буду поморци, заповедници бродова и морнари. Улагачи капитала; сувласници бродова, или власници целих лађа, уколико нису били поморци, могли су такође да буду учлањени у Братовштину, с тим што нису уживали иста права као и поморци.

О томе, какве све квалитете морају да поседују први људи Братовштине, и каква права могу да уживају, а посебно шесторица изабраних часника, прецизирано је XIV чланом Статута - *Degli ufficiali*.²⁷³ Он врло јасно дефинише, да те функције једино могу да буду поверене патрунима нава и баркозија-*'patroni di navilii et barcosii'*, а никако оним братимима, који су само сувласници бродова - *'parcenevoli'*, или неким другим врстама чланова. Иако се, знамо, термином *патрон*, некад у документима може означити и власник брода, али и његов капетански чин, некад чак и обе ствари, у овом Статуту се под патруном сматра онај који је уједно и власник пловила, а и његов заповедник.²⁷⁴ Очигледно је, да је ова одредба, имала пре свега за циљ, да искључи из управе Братовштине, сва она лица која су једино имала капитал и која су га инвестирала било као сувласници брода или бродова, у неки од његових 24 дела и који по својој вокацији, заправо уопште нису били професионални поморци, нити су тиме у пракси бавила, већ су били искључиво удеоничари - *parcenevoli* у пословном подухвату за који је брод био ангажован. Оваквим решењем, заступљен је дакле принцип пуне поморске професионализације управних структура Братовштине.

Наравно, уколико је неки власник и сувласник, био и заповедник или морнар, он је постајао пуноправни члан Братовштине. Према томе, под појмом *parcenevole*, треба обухватити оне чланове Братовштине, који нису били поморци, већ само власници или сувласници бродова. Пошто је био редак случај, да једно лице буде власник целог брода, због бојазни од ризика да брод страда, много чешће се практиковало сувласништво на лађама, па се тако и израз *parcenevole*, употребљавао да се означи она група људи, односно они чланови Братовштине, који нису пловили, али који су били власници пловила.

²⁷³ *'Item ordenemo che niuno di nostri parcenevoli over altra persona de che condition se sia, salvo patroni di navilij et barcosi, possano haver alcuno di prenominati officij'*.

²⁷⁴ М. Милошевић, *Поморски трговци, ратници и мецене*, стр. 164-165.

Управо смо рекли, да је с обзиром на већу могућност ризика, да одједном пропадне читав капитал који је једно лице уложило у брод, да су и најимућнији которски грађани, чешће били сувласници више бродова, него власници једног или више њих. Сувласништво брода и његове опреме делило се на карате, којих је укупно било, поменули смо 24. Оно се означавало и делом брода, тако у ситуацијама, када је брод имао два сувласника, тада се сувласништво одређивало на по 12 карата, или на пола (*parcenevoli per metta della fregata*). Ако је заповедник брода био и сувласник, онда је у званичном документу то најчешће било и наглашено. Овде би још требало рећи, да уколико је брод био веће носивости, као и када је одлазио на дужа путовања, да је било уобичајено у таквим приликама, да заповедник има свог заменика, који се називао *vice patrono*-м или *vice paron*-ом.²⁷⁵

Б. Брајковић истиче да се деоба на карате, као идеалне делове сувласништва, прво јавила у градовима нашег Јужног Приморје, на крају у Котору и Перасту, као и да таква врста удеоничарства, апсолутно заслужује одговарајуће место у општем развоју нашег поморског права. Напомиње, да је ова подела, такође значајна, јер може да се упореди с темељним начелима одговарајућег сувласништва Наполеонске кодификације. Позивајући се на један уговор из 1518. године, аутор истиче да се сувласништво на карате заснивало писаним уговором *ad solemnitatem*. На тај закључак наводи га околност, што је такав облик сувласништва тек почео да се развија, и да није могао да се претпостави у склопу важећег права. Брајковић вели, да се ту ради о новом облику односа, и то између једног сувласника као заповедника и других, осталих с којима је делио власништво.²⁷⁶

Настављајући причу о Дабиновићевим погрешним закључцима, Мијушковић истиче, да се на грешкама заснивало и његово виђење саме Братовшине Светог Николе Морнара, коју је овај аутор првенствено доживљавао као удружење бродовласника. Такво мишљење, нисмо у могућности да прихватимо, пошто такође сматрамо да оно није исправно, пре свега због тога, што се већ на самом почетку текста Статута Братовшине

²⁷⁵ В. Брајковић, *ibid*, стр. 141.

²⁷⁶ В. Брајковић, *Сувласништво бродова на карате у Котору у XVI столећу*, in *Живот и дјело Владислава Брајковића*, Загреб, 2003, стр. 81-84.

Светог Николе Морнара каже: *‘Qua comenza la Matricola de la congregation de misser san Nikolo di marinari de Catharo’*.

И за Одлуку Братовштине од 30. децембра 1631. године, Мијушковић наводи да је Дабиновић није до краја схватио. Наиме, она је прописивала, да од дана њеног доношења, унапред *‘сви они који плове и намеравају да се посвете навигацији, морају да буду ‘descritti’ у Братовштину, без обзира на њихов ‘stato et conduzione’*²⁷⁷ - да је сваки поморац, па макар био и племић који плови, и коме није било стало да се нађе међу братимима, морао прво да буде евидентиран, уписан *‘descrito’*, што наравно никако није могло да значи, како је протумачио Дабиновић, да је Братовштина од тада престала да буде удружење бродовласника.²⁷⁸

Закључићемо, да је истина, да је Братовштина которских помораца била удружење људи од поморског заната, које је додуше у своје редове примало не само власнике или сувласнике бродова, већ и обичне, друге грађане, па чак и чланове њихових породица, али да сем професионалних помораца, нико други о тој организацији није имао право да одлучује, нити је могао да буде биран на одговорне функције, на управљачка места Братовштине, или пак да учествују у сазивању њене Скупштине.

II.8.4.г Организација Братовштине

Гасталд

Гасталд се помиње већ у I члану Статута Братовштине Светог Николе Морнара²⁷⁹ - *‘Да се Скупштина огласи звоном, оном који се тиче начина сазивања Скупштине, неопходног броја присутних чланова за кворум, и у коме се говори о начину на који се гласа.’*

²⁷⁷ G. Gelcich, *Storia documentata della marinerezza bocchese*, стр. 9-10.

²⁷⁸ С. Мијушковић, *ibid*, стр. 48-49.

²⁷⁹ *‘Primo ordenemo che nostro gastaldo, sindici over procuratori, qual serano in quel tempo, possa far sonar el capitolo nostro, con tre segni dela campana grande dela chie xa nostra per ben et utile dela nostra fraternitade, et in quello siano al manco XXV fradelli asunati, et non manco. Et allora quello voiano dilligentemente proponano nel capitolo. Et se per bossuli et balote per maior parte sera obtinuto quello sia fermo. Et non siando tanti fradeli in capitolo quanti dixemo de sopra, in quello non se possa far alchuna cosa’.*

У том члану, јасно стоји, да иницирање за њен сазив, мора да да неко од њених кључних, личности: могла је да се сазива на предлог гасталда, старешине и првог човека Скупштине, двојице надзорника рада - синдика и тројице финансијских представника - благајника - прокуратора. Да би постојао кворум за њен рад, морало је да се обезбеди присуство најмање 25 братима, пред којима су они који су сазвали Скупштину, износили своје предлоге. Одлуке Скупштине пак, увек су се доносиле тајним гласањем, *'per bussoli et balote'*, што дефинише члан II - *О кутијама и куглицама*, убацивањем куглица у кутију, и то простом већином гласова.²⁸⁰

Највиша функција Братовштине, која је била поверена гасталду, регулисана је Главом III Статута - *О гасталду*.²⁸¹ Бирао се на годину дана. Поред могућности да сазива Скупштину, његов главни задатак, био је да чува све вредне ствари удружења: главну књигу у којој се налазио и Статут, крст, кадионицу, разне предмете од сребра, свилени орнат,²⁸² и друге драгоцености, као и касу у којој је био похрањен новац организације. Ту касу су, према члану XXVI Статута - *О инвентару*, морали да му предају синдици и прокуратори, најкасније у року од 15 дана, од дана када је ступио на дужност.²⁸³

Овом одредбом се предвиђало и да ће синдици и прокуратори бити кажњени, са 10 либара воска за цркву, уколико не буду поштовали наведени рок.²⁸⁴ Исто тако, као и за све друге чланове Братовштине, следовале су им и казне, које су биле ближе дефинисане у претходној, XXV глави Статута - *О онима који би покрали Школу*, према којој би им, исто као и свим оним братимима који би утајили или нешто украли из удружења, следовало

²⁸⁰ *'Item ordenemo che tuto quello se voia far in questa nostra fraternita tanto officiali quanto alchuna altra cosa, sia quello proposto nel capitolo et menado per bosuli et balote, como dixemo nel primo capitolo. Et quello per maor parte sera obti nuto, quello sia servato'*.

²⁸¹ *'Item ordemo che el di dela Ascensione sia adunato el nostro capitolo, al son dela campana, como de sopra ordenemo, et in quello sia trovato uno sufficiente di nostri fratelli che sia nostro castaldo. Et quello sia boleta et per maior parte del nostro capitolo a ffirmado, per uno anno tanto, con sacramento de augmentar et exaltar et mantinir con tuto el suo poder el stado de la nostra fraternita. Et quello castaldo sia tinuto et obligato a tinir la nostra matricula et quella demonstrar ad ogni requisition del nostro capitolo over de alchun di nostri officiali, et etiam tinir et governar la nostra croxe et tuti argenti et altre robe de valor, et la cassa deli dineri, et quelli sempre aparichiati tinir ad ogne requisition del nostro capitolo, over di nostri officiali. Et quello che sera trovato et tolto per el nostro capitolo, refutara, paga de pena alla nostra scola livre XX de cera'*.

²⁸² Свештеничка одежа, свечано о дело.

²⁸³ *'... et consegnar tute cose prenominate al castaldo novo per satio di çorni XV da po la sua creation...'*

²⁸⁴ *'...Et li diti castaldo, sindici et procu ratori fossero negligenti esaminare dito inventario... pageno livre X de cera alla nostra chixia'*.

искључење из његових редова. Поред свега овог, и свака вид економске помоћи, тим члановима у будућности се ускраћивао, а такви којима је присилно престало чланство у Братовштини, губили су право и да се сахране уз крст и свеће организације.²⁸⁵

Година 1493. године, за Братовштину је изузетно битна, јер се тада у једну личност стапа, државна функција которског лучког капетана-адмирала и гасталда, старешине организације.²⁸⁶ Тим чином, држава не само да је признала и прихватила мање војне поморске јединице Братовштине, већ јој је истовремено поверила и тродневно преузимање власти у Котору, приликом свечаности заштитника града, Светог Трипуна. Градске власти су за то време, макар и формално обустављале свој рад, а адмиралу су се предавали кључеви од града и градских затвора. С тим изнимним стањем, свакако у узајмној вези стоји и ССССIV одредба Статута града Котора - *О онима који долазе на свечаност Св. Трипуна: 'Утврђујемо да ако се неко није усуђивао да дође у наш град због неког дуга, пљачке, или обавезе, или бичевања, или удараца, али не због убиства, може доћи слободно у свему и безбједно, три дана прије свечаности Св. Трипуна и три дана послје'*. Дабиновић ће ово тумачити, да се на тај начин светковала успомена на боравак византијске флоте у которским водама, 809. године, којом пирликом су донете мошти Светог Трипуна у Котор.²⁸⁷

За правнике, никако не сме да остане без интересовања, чињеница да је морнарица са својим адмиралом, имала у рукама сасвим самосталну извршну власт, која је искључиво проистекла из избора једне занатлијске корпорације бокелских помораца, чији је задатак првенстено био да испуни неке религиозне и социјалне дужности. Ово инкорпорирање адмирала са гасталдом, може се тумачити и даљином или дугом одсутношћу државне власти, која није имала другог начина да натера да се поштују обавезујуће законске одредбе.

²⁸⁵ *'Item ordenemo se alchuno di nostri officiali se trovasse in alchuna cosa defraudar la nostra scola, over cometesse qual che furto de cera, dineri, o altre robe che fosseno dela nostra scola, che sia extrato dela nostra compania, et non habia alchuna sovention dela nostra scola, et non sia acompanato dala nostra croxe, ne dale candele nel di de suo sopelir... Se alcun confrate facese defraudo alla scola, over concedese furto, sia licenziato dalla scola ne acompagnato dela scola con croce indegno di quello'*.

²⁸⁶ У исправу ИАК, СН XIX, стр. 1, за Алегрета Нигра, каже се да је *'...armirato, gastaldo annuario et procuratori in vita... scole et fraternitatis sancti Nicolai'*, цитирано према: М. Милошевић, *Поморски трговци, ратници и мецене*, стр. 173.

²⁸⁷ А. Дабиновић, *Котор под Млетачком републиком*, стр. 128.

Поред овог, старешина - гасталд, морао је једном годишње да направи инвентар некретнина, видећемо уз помоћ прокуратора и синдика, а био је обавезан и да га да на увид Скупштини или неком од чланова управе, уколико би ови то затражили. Биран је на годину дана, већином гласова, на Спасовдан - *Ascensione*, којом приликом је полагао и заклетву, да ће искључиво и једино да ради за добробит Братовштине.

Прокуратори - благајници

И благајницима, прокураторима, мандат је трајао годину дана, а бирани су на исти празник, када и гасталд, што нас упућује на то, да је вероватно раније, неко пређашње поморско удружење, као свог свеца заштитника, имало Светог Спаса.²⁸⁸ Задаци прокуратора, тачно су одређени IV главом Статуга - *О прокураторима*.

Прокуратори су били дужни да убирају све приходе Братовштине, уз присуство два сведока и да воде прецизно књиговодство о ономе што поберу. Тако скупљена средства, морали су да чувају у каси. Такође су били у обавези и да воде инвентар и о свему ономе што им није успело да наплате. Истина је, да они фактички нису били у поседу касе, јер видели смо да ју је чувао гасталд, мада је сваком од благајника, био поверен по један њен кључ.

И манастирским добрима, такође су располагали прокуратори. За време которског бискупа Рајмунда Агоугија (1331-1334), донет је Закон о избору манастирских прокуратора. Свакако да је имао своју дугу традицију, јер се каже да је донет *'у складу са старим обичајем' – 'secundum antiquam consuetudine'*. До 1372. године, судије су заједно са Већем дванаесторице, касније и Већем умољених, бирали градске чиновнике, међу њима и по два прокуратора, за сваки манастир у граду и околини.

Њихову функцију, најбоље можемо да сагледамо преко примера које нам пружа архивска грађа: из исправе од 31. јула 1463. године, можемо да сазнамо да су у то време прокуратори манастира Светог Фрање били Грегор де Гимо, Базилије Маринов де Безантис и Михаило Трифунов де Бућа. У исправи се затим говори о кључној улози прокуратора манастира: уступању манастирског

²⁸⁸ Ibid, стр. 124.

земљишта у закуп. Радило се о имању, врту манастира Светог Фрање изван градских врата Светог Николе на Шкурди, које је за стално дато Урбану и Симку де Мекши.

Прокуратори су иначе за такву одлуку, морали додатно да имају и одобрење манастирског гвардијана (у овом случају Фра Марина из Дубровника), редовника (мале браће), которског провидура и судија. Прокуратори су још били овлашћени не само да издају куће које су манастири имали у свом поседу, већ и да закупнину коју су добијали, дају трећим лицима. Тако су исти ови прокуратори, исправом од 29. новембра 1436. године, дали свештенику Николи де Мекши, викару, најамнину од 30 гроша, од куће обућара Стојка Јагне на Шурању, колико је овај иначе плаћао манастиру. У овој исправи, још су продали за 400 перпера, Јакобу и Леонарду де Ескулу, виноград манастира Светог Фрање на Пучу, уз обавезу да дају десетину прихода капелану цркве Светог Трипуна.

Кроз ове примере, можемо да сагледамо да су прокуратори цркава, имали готово исту улогу као и прокуратори братовштина, као и да су которске цркве, поред својих редовних прихода, исто као и братовштине, пуниле своје касе и преко земљишне ренте, од давања земље у закуп, било на одређени период, било на вечита времена - *dare ad tempus, dare ad afflictum perpetuum или afflictus ad perpetuum*. Поред наведених обавеза, млетачки провидур Никола Пизани, донео је 5. марта 1432. године још један закон, којим је регулисано да прокуратори имају обавезу и да благовремено надзиру одржавање црквених грађевина, какао би се спречило њихово рунирање.

Ове законске одредбе, готово да су у то време биле преко потребне, јер су се бројне которске цркве и манастири налазили у пропадању, пошто се санације и обнове нису предузимале. Овим законом, наложено је да се попишу сва црквена и манастирска добра, као и да се тај списак чува у градској канцеларији, с тим што је прецизирано, да се једном годишње тај списак мора проверити, о Светом Ђорђу. У попису, инвентару, морале су да се наведу све покретне и непокретне ствари и да се упишу све црквене драгоцености, исто као и код братовштина.²⁸⁹

²⁸⁹ В. Живковић, *Религиозност и уметност у Котору XIV-XVI века*, стр. 61 и 62.

О свом раду и средствима, подносили су рачун Скупштини, или било ком њеном члану, на његов захтев, уз обавезу да дају на увид и све рачуне. Главом XXIV - *О трошковима*, само су синдици били опуномоћени за уплату трошкова организације.²⁹⁰ Поред свега овог, били су власни да спроводе и принудну наплату. Статут садржи и интересантно решење, којим се каже, да ако ова лица не успеју да установљени износ принудно наплате у року од два месеца, да исту вредност морају да дају од својих пара, што је пак била својеврсна казна за нехат.

Текст одредбе даље вели, да ако би прокуратори ово одбили да учине, да им је следовала казна од 10 либара воска за цркву. За ове послове, прокуратори су добијали плату у вредности 3% од остварених прихода.

Синдици - надзорници

Пословање благајника-прокуратора и финансијску контролу, обављали су надзорници-синдици, о чему се ближе говори у глави V - *О синдицима*,²⁹¹ уз обавезно присуство гасталда, као трећег члана. Бирани су тајним гласањем, на рок од две године. Њихов основни задатак, био је да до три пута годишње прегледају рачуне, неки пут и чешће, уколико процене да је то неопходно. Свој извештај о обављеној контроли, износили су пред Скупштину. Сваки члан који је био изабран за синдика, имао је обавезу и да се ње прихвати, јер је у супротном, морао да плати казну од 30 либара воска, која је ишла цркви. У сврху исправног финансијског рада, синдици су водили књиговодство преко *велике свеске*. У *quaterno grande*, по члану XXII Статута, уписивали су све приходе и расходе Братовштине, а саму књигу, као што смо већ навели, чувао је уз остале драгоцености гасталд, у каси. Поред велике, XXIII чланом Статута, било је предвиђено постојање и *мале свеске - del quaterno piccolo*. Њена сврха, била је та, да на одређени начин обезбеди увид у пословање и оних братима, који нису били на управним функцијама. Малу књигу, водио је неко од 'достојних' чланова, 'прикладни' *parconevole*, чији је задатак исто био да прибележи све приходе које су сакупили благајници. С времена на време,

²⁹⁰ С. Мијушковић, *Бокељска морнарица*, in Котор, Загреб, 1970, стр. 74.

²⁹¹ Сваки онај који није желео да се прихвати ове функције, кажњавао се са 30 либара воска за цркву.

књиговотство велике и мале књиге се упоређивало, како би се спречиле финансијске злоупотребе у удружењу.

У завршном, XXVI члану Статута - *О инвентару*, одређује се обавезан попис свих некретнина Братовштине, који је једном годишње био дужан да сравни гасталд, са синдицима и прокураторима.²⁹² У посебном, ненумерисаном и недатираном члану, који се назива *Слободно располагање трошковима од стране службеника* утврђено је право прокураторима да, без синдика, прикупљају новац, те да га могу, исто као и синдици, трошити у корист Братовштине.²⁹³

Капелани и гвардијан

Проблем издржавања цркве Братовштине и фрањеваца који су у њој деловали, брижљиво је нормиран у Статуту. То је за нас итекако значајно јер је Статут правни акт у коме су прецизно одређена права и обавезе, поготово оне финансијског карактера. Наравно, то је и још један од аргумената, рекли смо, да Статут из 1463. године, није први статут морнаричке организације, јер је апсолутно тешко замислити, да би породица Бућа, поклонила 1353. године, цркву једном удружењу помораца (*Pia sodalitates navicularum catharensium*), а да није постојао статут са прецизно одређеним правима и обавезама, за који смо већ казали да је изгубљен.

Према нашем Статуту, чланом VI - *О капеланима*, каже се да је радило четири капелана, који су се недељно смењивали. Прецизира се и да су сами морали да организују замену, уколико су били спречени да обављају службу божију, уз претњу казном од четири гроша.

Статут наводи, да им је годишња плата износила 40 перпера, као и да им се плаћало двапут годишње, у јануару и у јуну. У овом члану, додато је и да ће им

²⁹² *Item ordenemo che sia fatto uno inventario de carta bargamina, nel qual inventario siano scrite tute le cose mobile se trovarano de tempo in tempo esser de questa nostra scola. Et quello inventario sia diligentemente examinato una volta al'ano, in la creation del nostro castaldo per li nostri sindici, castaldo et procuratori, al qual castaldo se debiano consegnar a vardia et govemo la cassa deli dineri, la croxe, matricola, terribolo et altri argenti, paramenti de seda, over altre fossero cose de va lor de questa nostra scola. Et li diti castaldo, sindici et procuratori fossero negligenti esaminare dito inventario, como di sopra dixemo, et consegnar tute cose prenominate al castaldo novo per satio di çorni XV da po la sua creation, pageno livre X de cera alla nostra chiezia'.*

²⁹³ *'Parte presa in capitolo che li sindici habia liberta sender in beneficio dela scuolla. Similiter i procoradori scuoder et sender in binificio, senza i sindici'.*

за сваку свечану процесују, којом приликом имају обавезу да певају похвале и да прате крст, додатно бити плаћено са по још једним грошем. Истом главом, напомиње се и да ће бити кажњени са четири гроша, уколико наведено одбију да учине. Капелани су морали и да уз сваку дневну или свечану мису, обавезно читају молитве Светом Николи, за спас морнара на путу.

Уз капелане, радио је и гвардијан - световњак - црквењак - пазитељ који је биран из редова помораца, најчешће оних који више нису били активни. Њему је Скупштина поверавала на чување олтарник - *tovaie*, палиј, једно црквено одело, мисал²⁹⁴ и калез. Обавеза му је била да звони у прописано време и у одређеним приликама, као и у данима сазивања Скупштине. За рад му се давало 10 перпера. Његов рад, дефинисан је у глави VIII - *О гвардијану цркве*.

Калафати

Мајстори калафати спомињу се непосредно као равноправни чланови Братовштине - братими у IX алегату, из 1523. године, у коме се одређује њихова дневница. И у алегату VI од 27. априла 1503, који се односи на повећање обавезног износа за вашеле и фрегате, наводи се као потписник одлуке Скупштине Братовштине поред адмирала, и гасалда и један мајстор - Домениго Занандрић,²⁹⁵ калафат. Ове одредбе пружају нам доказе, да је у то време постојала веома јака струја, која је не само тежила да и калафати-бродоградитељи, мајстори дрводелци, буду пуноправни чланови Братовштине, већ и да је у неким годинама била и надвладала, па тако калафате можемо да видимо не само као равноправне чланове Братовштине, већ и на важним управним положајима - прокуратора.²⁹⁶

Став према чланству калафата није био јединствен, већ је већина братима помораца повремено била за њихово чланство, а повремено против. Чак и у истим периодима доношене су различите одлуке Скупштине у вези са овим питањем. Тако се и могло догодити да алегати који потврђују чланство калафата буду датирани у године 1503. и 1523, а да одлука из које се може закључити да

²⁹⁴ Молитвеник.

²⁹⁵ ‘...fu posta l’infrascrita parte per messer Nadal Dentali, armiraglio, messer Vicenzo Radohnich, maistro della sedia et maistro Domenego Zanandrich’.

²⁹⁶ Према исправи ИАК СН XXV, 325, од 16. јануара 1524. године, Иван Бјелушић, с мајком Радославом, обавезује се да ће заостали дуг од 19 перпера исплаћивати Братовштини у ратама. Управо у овом документу стоји да је прокуратор Братовштине, мајстор Фрањо, дрводелац.

им није било допуштено да буду њени чланови, носи датум 23. април 1514.²⁹⁷ Ова ненумерисана глава, дописана је на самом крају текста Статута. Из њене садржине, видећемо да је велика већина братима, те 1514. године, била мишљења и захтевала, да се калафатима - дрводелцима онемогући даље чланство у Братовштини, што је с друге стране опет значило, да им је претходно, то право наравно било и дато.

О томе да се клима према калафатима често мењала, говори нам и одредба руком дописана на маргини, пред крај Статута, иза одредбе *О штети цркви*. У овом тексту је прецизирано да калафати или дрводелци не могу да буду братима, и да ће сви они, који су већ уписани као чланови Братовштине, бити брисани из њених редова. У наставку главе стоји и да ће се новчаном казном од по два перпера, казнити сви поморци, уколико би се zaloжили за калафате и на такав начин успротивили овој одлуци.²⁹⁸

Свакако да је калафатима - дрводелцима било стало да се нађу међу члановима Школе, пре свега због тога, што су они, природно осећали дубоку блискост са поморцима, који су пловили на умећима њихових руку и којима су пак опет њихове услуге биле преко потребне. И сваки већи једрењак, чак и када је био изграђен на неком другом, већем бродоградилишту, имао је сталну потребу за поправкама, калафатањем, чишћењем и бојењем.²⁹⁹

У Статуту Братовштине, постоји још једна недатирана Одлука, такође на последњој страни текста Матрикуле, највероватније исто донета 1514. године, која нас упућује на припадност калафата и мајстора, чланству Братовштине. Поред тога, она нам сведочи и да су поморци итекако имали потребу за бродоградитељима, јер из ње сазнајемо да је извесни Радеља, са титулом мајстора, био означен као 'верни члан Братовштине', кога су поморци искључиво морали да ангажују и да му плате, да им бродове извлачи на копно. И он је према њима био обавезан, јер се за свако непоступање кажњавао са по четири гроша. Колико је ова дужност према Радељи била тврда, говори и сам крај текста одредбе, где се наводи да је сваки онај ко га не би ангажовао, морао

²⁹⁷ О отпусту мајстор Радеље из службе (касније у тексту).

²⁹⁸ *'Questo como fu fatto lo capitolo ad sunum campane, secondo e solito, et foro fradelli numero XXXVI determinando che nullo calafa over marangon possa esser in numero deli nostri fradeli: et quelli li qual son presente siano cassi: et qualunque uno deli diti fradeli volesse pregar per cadaun di loro che statim paga perperi doi per ogni volta, et che se possa scoder con la polica'*.

²⁹⁹ М. Милошевић - Ј. Антовић, *ibid*, стр. 173.

да му плати дневницу.³⁰⁰ Међутим, одмах иза ове Главе, следи руком дописана последња одредба Статута, која говори о томе, да је на Скупштини од 23. априла 1514. године, одлучено, да се мајстор Радеља избаци из Братовштине и да на његово место дође сер Николо Аргелато,³⁰¹ који ће да управља магацином за годишњу плату.

Али поново долази до преокрета, па тако имамо Одлуку са Скупштине од 20. априла 1523. године, презентирану у IX алегату, у којој пише, да је било присутно 42 морнара, заједно са 23 *‘наша брата бродоградитеља’*, опет као равноправних чланова.³⁰² Тај алегат нам је исто тако важан и због позивања на једну раније донету одлуку, први помињање из 1499. године, која се тиче дневница бродоградитеља и дрводелаца.³⁰³ Наравно да за нас није од важности њихова висина, већ нам је много битније, да су чланови Братовштине могли да буду и бродоградитељи - дрводелци. Оно што ће нам одмах пасти у очи је постојање нескривене дискриминације међу члановима, јер одредба јасно каже, да калафати учлањени у Братовштину могу само и једино да раде за патроне који су чланови те организације, док пак ови други, могу да користе и ангажују и друге занатлије, који значи уопште не морају да буду чланови овог удружења.³⁰⁴

Овај документ нам још каже, да је поред чланова Братовштине, било и осталих, који нису били њени припадници, иако је постојао генерални став, да могу да плове искључиво они који су учлањени у ту организацију. Ту постоји

³⁰⁰ *‘Item se qualche forestiero vignesse a tirar suo navilio in terra et etiam volesse tuor li ordegni over vasi della dita scuo la, che paga del centenaro venetiano grossi quatro. Item fo ordenato in Capitolo che maestro Radeglia habia a tirare tuti li navilij in terra, et che per cadauno navilio granda habia grossi 4, et deli minori grossi doi. Etiam, li sopraditi patroni habia a chiamar lo dito Radeglia ali sui lavorieri come fidele fradelo dela scola. Et casu quo dito Radeglia non volesse andar, habia a pagar la pena grossi quatro per cadauna volta. Etiam se li diti patroni non volessero chiamar lo dito Radeglia, habbian li pagare la sua giomada’.*

³⁰¹ *‘Adi 23 Avril 1514 fo fato el Capitolo secondo el solito, et forono fradelli numero 30. in lo qual Capitolo fo desmesso maestro Radeglia della parte soprascripta et in suo logo fo creato ser Nicolo Margelato che habbia a governar el magazzino, et habbia ogni anno per sua mercede’.*

³⁰² *‘Adi XX mazo 1523 Laus Deo. Fo presa la parte in Capitolo secondo il solito, a son di campana, dove furono fradelli numero 42 et li nostri fratelli calafati quela fratiglia 23 numero marino...’.*

³⁰³ *‘... Como perciò et altri calafati della fration /l r. u. t./ queston /?/ /1 r. u. t./ obviare ale diferencie infra li patroni de navilii Cathari, come apar nella parte presa il dì 1499 adi primo maszo /!/, in parte: maistro calafado, over marangon, non possa haver per la sua zornada, da di primo di april fino a di primo di ocubrio, salvo grossi 8 Cathari; de di 2 ocubrio fino neli ultimo marzo, grossi 6. ... Cussi li patroni, over loro parcenevoli, come la Marinerezza, et cusi li patroni et la sopraparte sono in Capitolo ad insieme con li calafati et congiunti sono 20 numero la presente costitucion...’.*

³⁰⁴ *‘...Et lo stexo che li patroni non li possano dar de manco. Con li forestieri farano come li piaxe, dechiarando che essi patron possi tuor et nó maestri dela nostra fratiglia, salvo non fosseno et simile li maestri non possino andar con altri patroni et non della nostra fratiglia, ...’.*

само једна мала ‘глоба’: да мајстори, који нису припадници Братовшгине, а већ су отпочели да раде за патроне чланове, морају тај посао и да обаве, с тим што ће им следовати казна у воску од једне лире.³⁰⁵ Као још сигурнију потврду, да су и бродоградитељи - дрводелци били не само чланови братовшгине, већ и да су могли да стекну неке важне функције у управи Братовшгине, наћићемо у документу од 16. марта 1525. године, у X алегату, у коме Мојсије Вениер, сматра да је Статут Братовшгине, добро израђен и користан, на основу чега са сигурношћу можемо да тврдимо, да је и иновиран, а у одлуци стоји, да су мишљење которског ректора, потврдили како Иван Бели, адмирал, тако и мајстор Франо, дрводелац, тада прокуратор Школе.³⁰⁶ О томе како се с годинама мењало мишљење о овом питању, такође нам говори и спор из 1523. године, чији је почетак забележен у већ цитираном алегату од 20. маја те године, а у који су били укључени сви бродоградитељи из Котора, и који је трајао чак до 31. октобра 1527. године.³⁰⁷ Постоји велика вероватноћа, да је управо он утицао

³⁰⁵ ‘...solum quando non fosseno salva et havesseno comenzato lavorar. In qual caso siano oblegati a compir diti lavori al forestier et soto pena de lira una de cera, per ogni volta havesse falido, ...’.

³⁰⁶ ‘Noi Moyses Venerius, pro Illustrissimo et Excellentissimo Ducali Dominio Venetiarum et cetera, civitatis Cathari, eiusque Districi, Recor et Provisor. Atenta instantia et requisitione ser Johannis de Bellum, admirati, sindici et gubematoris Scolae et Fraternitatis Domini Sancti Nicolai Marinariorum, et magistri Francisci carpentarii, protii et procuratoris dice Scolae et fraternitatis, inst antium et requirantium confirmationem matriculae et capitulorum dice Scolae et Fraternitatis, ipsamque matriculam et capitulam acum, aliter producentium, unde visa ipsa et presenti matricula et lecis diligenter omnibus et singulis capitulis in ipsa descriptis, de intus super inde et consideratione que habenda est ipsa capitula in presenti matricula denotata et descripta, ut ultra preterque tria capitula precedentia illico ultimum capitulum, necnon capitulum quod incipit: Noto como fu fato lo capitulo ad sonum campanae, secondo el solito, in ultima carta descriptum in capite ipsius cartae. Et sub et quibus est facia nota de non amissione seu cancellariae, approbamus, ratificamus, laviamus et confrimamus. tamquam bene et iuste composita et fabricata ad utile et conservacione dice Scolae et fraternitatis prefati Domini Nicolai, omnibus meliori modo et cetera. In quorum omnium habere presente fieri iussimus. Et sigillo magno quo utimur divi Marci impressum muniri mani iussimus. Acum Cathari, die XVI mensis martii MDXXV, Johannes Parixe de Marostica, Cancellarius et sigillavit’.

³⁰⁷ ‘Nos Dominicus Griti, rec or et provisor Cathari, pro Illust rissimo Ducali Dominio Venetiarum, cognitor et decisor causae et controversiae, versae et vertentis inter procuratores Comunitatis et ser Joannem Bello, armiratum, intervenientem nomine Confraternitatis marinariorum Cathari, agentem et se se deffendentem et indolentem ex omnino ex calaphati, laborantes in hac civitate, pro mercede eorum ultra antiquas consuetudines, accipiunt maiorem solutionem grossorum oco, tempore aestatis, et sex, tempore hiemis, et expensas oris pro singulo quoque die quo laboraverint. Et propter ea petente pronunciari solutionem, ipsorum calaphatorum, pro quoque die, intelligantur esse, iuxta ipsam antiquam consuetudinem, de parte ex una. Et magistrum Tomam calaphatum, et socios, se defendentes et negantes premissa fieri minime posse nec debere.

Visa interlocutoria nostra, qua auditis partibus interloquendo, statuimus terminum ipsi procuratoribus et armirato, probandi consuetudinem observatam in hac civitate, circa mercedem ipsorum calaphatorum solutum solvi.

Visa parte de qua in libro matricularum diei XX maii 1523 capta in capitulo, in quo intervenerunt omnes magistri calaphati, per quam in ipsum capitulum est decisum quod calaphati pro eorum mercede habere debentur, pro quoque ipsorum et singulo, quoque die, a die primo aprilis usque ad diem primum ocobris, grossos oco (8), et a die 2 ocobris usque ad ultimum marcii, grossos sex (6) expensis, ut latius in ea.

не само да дође поновног удаљавања бродоградитеља од помораца, већ да је условио њихов дефинитивни разлаз, одлазак калафата из Братовштине. У тој исправи, стоји и наредба, која је део цитиране Одлуке, где ректор и представник Општине и адмирала Братовштине, одређују, да се и даље дрводелцима плаћа надница 'према старим обичајима' и то дневно, за зимски период шест, а за летње доба по осам горша, уз оброке. У тексту одредбе се види, да су извесни мајстор Тома и његове колеге, порицали значај тих наводно уврежених правила.

Директан одговор на питање, зашто калафати нису били прихватани, наћи ћемо у оквиру напора везаних за монополизацију пловидбе и прихода које је поморство доносило искључиво онима, којима је то било професионално занимање и који су логично, једини могли да се баве поморском трговином. Свакако да су почетна улазна путања и богаћење били довољан мамац за приступање Братовштини, са којом су поморци иначе имали много додирних тачака. Ипак, та монополизација се није тако лако остваривала, па се зато одлука о томе морала више пута потврђивати. Међутим, доба средњовековног корпоративизма није ни на нашим просторима могло дуго да траје, јер је ветар капиталистичке либерализације, носио велике отпоре и издвајања, а најранији и најкарактеристичнији пример за то имамо код Пераста,³⁰⁸ коме се нешто касније придружио и Прчањ, као и још нека насеља у Заливу.³⁰⁹

Visa confirmatione et approbatione matriculae dicae confraternitatis, facta per magistrum dominum Moysem Venerium, precessorem nostrum, visa intentione exhibita in iudicio per dominum Franciscum Grubognam, advocatum dicorum agentium, probare intendentem observantiam dici ordinis et propterea petentem sic pronuntiari.

Visa scriptura de oppositionibus domini Triphonis Bascha, advocati prefatorum calafatorum; visis testimonium depositionibus super ipsa observata consuetudine; visu diligenter toto processu, partibus auditis in disputatione et allegatis, omnibus consideratis, monitis partibus ad hanc nostram definitivam sententiam audiendam, Christi nomine invocato, per sententiam pronuntiamus et terminamus solutionem dicorum calafatorum pro eorum zornatis fit et intelligatur esse iuxta antiquam consuetudinem, grossorum sex, tempore hiemali, et expensas oris, et tempore estivo grossorum oco, et expensas oris.

Et sic dicens, decernimus et declaramus, omne meliore modo, via, jura et forma.

Vicum vicori in expensis condemnando. Et laus Deo.

Rata, data et servantiata per antelatum Clarissimum Provisorem, sedentem sub logia marinae, ac leca et publicata pro me Joannem Franciscum Madium, cancellarium Cathari, die ultimo ocobris 1527, presentibus partibus, presentibus, quoque, dominus Triphone Pelegrina et dominus Ludovico Buchia, testibus.

Dominus Franciscus Madius, notarius et cancellarius.

³⁰⁸ М. Милошевић - Ј. Антовић, *ibid*, стр. 173.

³⁰⁹ Потврду о самосталности Пераста, имамо у алегатима број: 21, 23, 50, 61, 63 и 69, а Прчања у: 22, 27, 29, 36, 49, 51, 54, 55, 57 и 61, мада нас алегат 51, који се тиче Одлуке од 29. децембра 1680. године, наводи на закључак да се морнари из Прчања, никада у правом смислу речи, нису ни одвојили од Братовштине.

II.8.5. Економска делатност - пословање Братовштине

Видели смо да је основни циљ Братовштине Светог Николе Морнара, било унапређење завичајног поморства и међусобно помагање њених чланова. Статут братовштине Светог Николе Морнара, заједно са пратећим алегатима - одлукама статутарног карактера, био је погодан оквир да се јасно дефинишу све обавезе финансијског карактера, као и оне везане за одржавање разних годишњих ритуала. Поред овога, Статут чува и бројне податке о карактеру поморске привреде, регулише обавезу плаћања одређеног процента друштву, говори о важним трговачким пијацама и слично.

Без приступања Братовштини, није било могуће бавити се поморством. Статут је ту изричит и јасан, у IX глави - *О онима који желе да постану чланови наше Школе: 'Исто тако наређујемо да сви патруни нава, малих нава, бродова, баркозија и малих баркозија, који желе да буду чланови наше Братовштине и да поштују ова наша наређења, морају да се упишу заједно са својим бродовима у овај наш Статут и да се закуну да ће сачувати све оно што се у њему налази и што ће убудуће бити наређено...'*³¹⁰

Бродовласници-капетани, морали су, дакле, да поред свог имена упишу и типове својих пловила, јер се на тај начин одређивала носивост њихових лађи, према чему се пак плаћала такса за сваки кар терета. У самом Статуту се као пловила помињу: *nave, navette, navilii, barcozii, barcozeti*. Наведени попис патруна и бродовласника, сматран је саставним делом Статута. Сви ти спискови, на штету науке, остали су нажалост изгубљени.³¹¹ Посебним, следећим чланом X - *О Статуту*, нормирала се важна обавеза шесторице представника управе, који су били дужни, да сваке треће године, провере тај попис и допуне списак имена и бродова. За случај да ово одбију, плаћали су казну од пет либри у воску.³¹²

³¹⁰ *'Item ordenemo che tuti li paroni de nave, navete, navilij, barcosi et barcozeti, quali volono esser de questa nostra fraternita et sotometerse a questi nostri ordeni. Se debiano far iscriver con li suo navilij in questa nostra matricula, et çurar a servir tuto quello in essa sta e per avignir serra ordenato ...'*

³¹¹ М. Милошевић, *Которски трговци, ратници и меџене...*, стр. 172.

³¹² *'Item ordenemo che siano per li nostri gastaldo, sindici et procuratori sia examinata questa nostra matricula de tre ani in tre ani, çoe li paroni et lor navilij scriti in questa nostra matricula, et quelli non fosseno scriti, como disemo nel capitulo precedente, siano scriti per li diti nostri gastaldo et o fficiali. Et se per negligentia de tal nostri offciali non fosse fata diligente examination et non fosse scritto alchuno di tal patroni, pagano pre nominati offciali alla nostra fraternita livre V de cera'*.

Ово потврђују и чак четири алегата, у временском распону од преко три деценије. Потреба да се ова обавеза наноново утврђује, говори, сва је прилика, и о томе да обавезе које је чланство у Братовштини наметало, нису биле ни мале, ни једноставне, али нам указује на још једну околност, да се вероватно велика већина морнара с друге стране Залива, није осећала припадницима Которске морнарице, због припадништва насељима која су се временом осамостаљивала.

Обавеза чланства за све поморце, осим Пераштана, који су изашли из организације још 1580. године, изреком се утврђује у алегату бр. 23, од 1631. године.³¹³ Иста се обавеза, такође истим речима, понавља и у алегату бр. 29, од 1645. године. Додатак припрећених високих казни, од чак 50 перпера, говори о чињеници да се поморци нису, бар не увек, драговољно учлањивали у Братовштину.³¹⁴ Коначно, одустајући од принципа добровољности, ма и привидне, у алегатима бр. 36. и 38, из године 1666. и 1667, прописује се, у првом, пописивање свих који се баве поморством, а у другом се та одлука потврђује.³¹⁵

Чланство, међутим, није представљало само обавезу без икаквих предности. За узврат, помоћ која је пружана братимима, бивала је и издашна и честа, с обзиром да је организација располагала не само приходима од царине, већ је убирала и лучке таксе и неке друге дажбине. Поред ових редовних прихода, прописаних Статутом и његовим алегатима, Братовштина је имовину стицала и прилозима, легатима, наследствима. Ово се односи како на непокретности, тако и на покретне ствари од веће вредности.³¹⁶ Имовина која је овако настајала, остајала је у трајном власништву Братовштине, односно ‘свих

³¹³ ‘...*Che tute quelle persone, siano di che stato et conditione esser si vogliono, abitanti in questa Città et nel territorio, eccetuato il luoco di Perasto, che navigano, o intendono darsi alla navigatione, non possino ciò fare se prima non saranno descritti nella nostra Scuola di San Nicolò di Marinari, con gli oblihi a che sono tenuti gli altri confrati della medesima Scuola, soto la pena sudita*’.

³¹⁴ ‘...*li così sia ingionto a tuti quelli ch’esercitano l’arte della marinarezza, così nella Città come nel territorio, eccetuata la terra di Perasto, debbano nel termine di giorni oto prossimi venturi farsi descrivere nella sudeta scola, soto pena alli contrafacenti di perperi cinquanta, applicata la mità alla Magnifica Cancelederia Fiscale et l’altra per beneficio dell’antedeta chiesa. Intendendosi che quelli che al presente non si trovano in questa Città, ritornati che sarranno debbano eseguir l’istesso, soto pena accenata*’.

³¹⁵ ‘...*comandiamo che debba imediate esser formato un rolo delli marinari tuti, tanto della Città di Cataro quanto delle terre e ville della giurisdictione, qual rolo dovrà esser te nuto e conservato nella Scuola loro*...’.

³¹⁶ У тестаменту Марина Белија, тако, стоји да иза своје смрти оставља Братовштини тепихе у вредности од један и по дукат, ИАК СН XXIII, 583. О овом документу, али и о свеукупном богатству Братовштине, и својини на завидним драгоценостима, детаљније говори Гелчић у *Storia...*, стр. 14. и 15.

помораца садашњих и будућих’,³¹⁷ како се то изричито каже у алегату бр. 3. Изузетак је била сама црква Светог Николе, која је припадала реду фрањеваца, као и све оно што се самој цркви приложи.³¹⁸

II.8.5.a Приходи Братовштине

Већ на самом почетку Статута, на маргинама насловне стране, без броја главе, са датумом 1496. године, последњег дана новембра, другим рукописом, одређена је једна врста приходовања од казни, док је на полеђини насловне стране, на маргини, другим рукописом написано, да се на стр. 48, налази одлука Скупштине Школе за лучке таксе, донета за њу саму.

Казна која је уписана уз одредбу додату на самом почетку Статута, на маргини, односи се на пропис да се мора оставити пролаз, до спољног зида широк најмање шест лаката, односно два корака, да би се могло газити по сувом и за време плиме. Очигледно је да се ради о најмање прописаном растојању од обале, за градњу уз обалу.³¹⁹

Братовштини је од свих влада било дозвољено да убира лучку таксу, према броју јарбола, звану *alboraggio*, и то на бродове и веће барке оних места у провинцији која су потпадала под надлежност которских помораца.³²⁰ Ова такса доносила је, почетком XIX века, око 900 лира годишње. Плаћање лучке таксе, уређено је одредбом *О плаћању лучке таксе*, која се иако веома важна, налази као нумерисана тек при крају Статута. Чуди да се овако важан приход прописује тек на крају текста Статута. Ради се о обавезујућој такси, која се плаћала сразмерно величини брода, према могућности носивости терета. Напомиње се, да је за мање караке, износ већ раније био утврђен, мада се не каже колики је, што значи да је био обавезујући и пре доношења овог нашег Статута, 1463. године, у доба постојања неке раније организација морнара и

³¹⁷ ‘...et aliis marinariis Cathari, praesentibus et futuris...’.

³¹⁸ ‘...Item ad omnes oblationes et quaecumque legata bonorum mobiliarum et stabilium, quae facerent pro marinarios presentes et futuros diccae capellae sancti Nicolai, sint Fraternalitatis marinariorum presentium et futurorum, aliae vero oblationes et legata rerum mobiliarum et stabilium, quae fient diccae capellae per hereditarios et alios exceptis marinariis, sint conventus sancti Francisci, cuius est et fuit dicca capella sancti Nicolai, sine contradicione alicuius personae’.

³¹⁹ ‘1496 adi ultimo novembre Fo proclamacion et pena fata de perperi zinquanta chi non fizza la via over barbacan largo braça scie zoe val passa doi che se posa andar per seco quando è aqua culma.’

³²⁰ Власници су је плаћали сваки пут када би лађу извукли на суво, А. Дабиновић, *Котор под Млетачком републиком*, стр. 125.

свакако у време важења неког старијег Статута. Прописује се, даље, да се такса убира према величини брода - караке 'како је уобичајено', мањи бродови, од 400 до 500 кара плаћају пет дуката, а још мањи, од 200 до 300 кара - четири дуката. Уз то, одлучено је да се плаћа по два солда за један кар.³²¹

Касније, у даљем тексту Статута, прописују се и други основи за убирање такси, на пример тежина бродског товара, у IX глави: '... И треба да пријављују нашој Братовштини терет сваког путовања свога брода, један которски грош по кару', где је ова обавеза нераздвојно повезана са самим учлањењем у Братовшину. Истовремено, предвиђена је, у XI глави, и казна за противљење плаћању ове обавезе.³²² Да бисмо добили јаснију слику, о каквим се то приходима радило, и о њиховом значају, можемо слободно да кажемо да XI одредба - *О патрунима који иду на пут*, чини саставни део претходне IX одредбе Статута Братовштине - *О онима који желе да постану чланови наше Школе*. Таксу на тежину бродског товара установљава и алегат. број 23, који каже да сви који се баве поморском трговином морају да плаћају по 'четири солда на један миљар' било које врсте робе која се из Боке извози.³²³

Такса се наплаћивала и по сваком пловилу које исплови, о чему сведочи алегат бр. 6, од априла 1523. године.³²⁴ Ове таксе, за испловљавање и за тежину превезене робе, биле су најредовнији приход Братовштине, што потврђује и алегат бр. 61, с краја XVII века.³²⁵ Таксе су се прикупљале и за различите друге намене, које су биле прецизно одређене самим Статутом, или алегатима - од каритативних делатности, до обнове и одржавања цркве. О томе јасан пример

³²¹ *'Item fo fato i capitolo che le charache paga secondo è sta solito li soi arboragi li navilij menor zoe de 500 in 400 quando passa, zinke ducati che paga arburago li altri menor de 200 in 300 quando passa, quatro ducati che paga arburagio. Item fo fato in capitolo che paga ogniun do soldi per charo'.*

³²² Главе IX и XI: *'Et resonder ala nostra fraternita de ogni viaço dela portata di suo navilij grosso uno de Catharo, del caro.'*, и *'... chi contrafacese paghi alla Scola perperi 1'.*

³²³ *'...Che tuti quelli che navigheranno, come di sopra, siano tenuti a pagar per ogni miaro di robba di qual si sia sorte, che estrareranno sopra le loro barche o vasselli fuori di queste Bocche, o di altri luochi, soldi quatro per miaro...'*

³²⁴ *'...Che nell'avvenire oltre li soldi quaranta che sono in obbligo di pagar tuti li vascelli et fregate per ogni viaggio... siano anco obligati dar et pagar per ogni viaggio soldi vinti, ch'in tuto saranno soldi sessanta de pichi...'*

³²⁵ *'...fù stabilito nei tempi trasandati dalli precedenti confrati, ch'ogni patron di nave, naviglio, o altra barca da questa giurisditione, eccetuato il loco di Perasto, dovesse avanti la sua partenza da questa Città, per cadaun viaggio riconoscer la chiesa, cioè li padroni da Cataro et altri luochi della giurisditione, con un reale di groseti quaranta, et quelli di Parzagno con mezzo reale solamente... resti obbligato e tenuto ogni patron e mercante ch'estrazesse robba, cioè mercantia da questa Città, per qualsiasi loco, oltre il solito grosseto, contribuirne nell'avenire un altro grosseto, e così oto soldi in tuto per ogni migliaro di robba...'*

дају одредбе *О накнади цркви*, које се такође односе на прикупљање таксе од сваког испловљавања.³²⁶

Такса која се наплаћивала на превезени терет, постајала је посебно сложена када се радило о транзитним - 'везаним' путовањима, код којих се брод није после сваког превоза враћао у матичну луку. После полазишта из Котора, лађа би имала неколико пристајања и прекрцаја робе, до коначног одредишта.³²⁷

Сва та роба била је узимана као основица за израчунавање таксе која се плаћала по кару терета. Сваки патрун, по повратку с пута, у року од једног месеца, морао је да пријави сав превозени терет и да плати прописану таксу за њега. У одредби се још каже, да уколико патрун не нађе благајника Братовштине, због тога што се он налази ван града, да је овај намет дужан да плати гасталду, који је у обавези да га одложи у касу, у присуству своје жене и два сведока. У таквим приликама, било је неопходно да се сачини писани документ, у коме је морало да се каже колико је новца примљено и за која путовања, као и да о свему томе, присутни сведоци издају потврду. Ако они ово нису желели да учине, кажњавали су се са по једним перпером. Независно од тога, Братовштини се плаћало и за ангажовање сваког појединачног страног морнара у посади брода, што је све прописано у XI глави Статута - *О патрунима који иду на пут*.³²⁸

Таксе су се убирале, углавном, у новцу. Од новчаних такси, прописана је и она коју плаћају странци за коришћење алата по извлачењу брода на суво, и која је износила четири венецијанска гроша.³²⁹ Такође, у новцу су се убирале и неке личне казне, о чему сведочи случај калафата мајстора Радеље, у последњој одредби Статута, без броја.³³⁰ За свако понашање које се косило са оним прописаним у Статуту, такође су се наплаћивале казне. Пример су и

³²⁶ *'Item che nissuno navilio se possa partir senza pagar la gesia, overamente dar el pegno in gesia in pena quella parera a lor'*.

³²⁷ Прилог XXIV - *Везани трговачки посао* даје пример једног таквог сложеног посла.

³²⁸ *'Item ordenemo che tuti patroni li qual vano al viaçio et partendose dal porto de Catharo per andar in Puia, Marca, Romania over altrui, et de la trovasse altri viaçi per Venexia, Dalmatia, Albania over altrui. Et non tornando a Catharo per tanti viaçi, quanti fara for del colpho de Catharo, per tanti resonda alla nostra fraterni ta la quantita se contien in capitolo de so pra notato... Et siando çonto el navilio ala riva de Catharo, patron de quello sia tinuto per fina un mexe satisfar in man di nostri procuradori de tuti viaçi havera fato, da po la partita de Catharo, suo navilio...'*

³²⁹ *'Item se qualche forestiero vignesse a tirar suo navilio in terra et etiam volesse tuor li ordegni over vasi della dita scuo la, che paga del centenaro venetiano grossi quatro'*.

³³⁰ *'...Et casu quo dito Radeglia non volesse andar, habia a pagar la pena grossi quatro per cadauna volta. Etiam se li diti patroni non volessero chiamar lo dito Radeglia, habbian li pagare la sua giornada'*.

прокуратори, који би заборавили да предају касу пре одласка на пут.³³¹ Такође, и капеланима цркве Братовштине Светог Николе Морнара, који би пропустили да служе свету мису, или да учествују у процесiji, о чему говори глава VI Статута - *О капеланима*, умањивала би се плата за четири солда.³³²

Удружење је имало и монопол над продајом бродских потрепштина, пошто се радило о роби из њеног арсенала. Велики приходи, стизали су и од некретнина, кућа и земљишта, до којих је Братовштина долазила завештањима или куповином и продајом.³³³ Тако, садржај алегата бр. 4, са самог краја XV века чини попис од десет винограда и осам кућа, који су у власништву Братовштине. Већ наредни алегат представља у потпуности преписан тестамент свештеника Антона Гиздавца, који је 15. јула 1501. завештао Братовштини земљиште у Кавчу, Љешевићима и Брдима, која носе одређени годишњи приход. У документу који се тиче најма Дома Братовштине, од 18. децембра 1508. године, стоји да је ова зграда, коју је очигледно поседовала Братовштина, издата капелану Трипу Влатковићу за 12 перпера годишње. Још се каже да је уговорено да ће он, уместо закупа, да служи мисе у цркви Братовштине, као и да ће организација морнара моћи и даље ову непокретност да користи о празницима Светог Трипуна.³³⁴ О најму плаћеном директно канцеларији Братовштине, и то у новцу, говори алегат број 14, од 3. августа 1553. године, у коме Скупштина одређује износ закупа Инерму Календи, те констатује да га је он већ измирио.³³⁵

Алегат бр. 17. говори о својини братовштине на кући са складиштем у приземљу, заправо ради се о отказу закупа мајстору Јеролиму Каскалијеру.³³⁶ И 12. алегат, даље, казује о старању о приходима од непокретности, те о њиховом најму, тачније о приходима: ‘... од најмова, ливела, поклона, легата и

³³¹ Једна од нумерисаних глава, иза главе XXVI.

³³² ‘...*Et per lor fatiga habiano grossi III per cadauna procession. Et quello chi vinera a falir che non vinesse o mandasse per lui, cada in la prenomina pena de grossi III per fiata*’.

³³³ Алегатом бр. 13. одобрава се продаја једног земљишта: ‘... *Item fo proposto che si posa vender uno teren in Marcevac, di quadragnoli doi, per quanto sarà stimato*’.

³³⁴ ИАК СН XXV, 452, Цитирано према М. Милошевић, *Которски трговци, ратници и мецене*, стр. 155.

³³⁵ ‘...*fo presa la parte ch’Inermo Calenda si possi descomprar d’ogni volta che portarà perperi quindessi, de grossi undessi, per a ffito, il qual hoggi mi ha venduto*...’.

³³⁶ ‘...*fo optenuta la parte che maestro Hieronimo Cascaliere deba alibar il magazin che si trova de conto nostro, zoè de la schola nostra, et è soto la casa de sua habitation medemamente è et essa de dita nostra scola. La qual casa fo concessa a dito maestro Hieronimo la possi habitar usque ad libitum nostrum, et del dito magazin; fo asignato termine al sopradito maistro Hieronimo per fine mese di ferver, proxime futuro, et questo a beneficio de la giesia et scola nostra*’.

наследства, као и о управљању својим кућама и посједима...'.³³⁷ Очигледно, значајан приход долазио је и од трајног најма, о чему нам непосредно сведоче алегати бр. 13. и 14, којима се одређују закупци одређених непокретности, као и вредност закупа.³³⁸

Братовштина је стицала и приходе од појединачних послова различитих врста. Алегат бр. 16, тако, говори да јој је плаћено за 'услуге ослобађања',³³⁹ а посредовање у ослобађању, организацији је било дато као стара привилегија.

Осим тога добијала се и једна сума од поклона власти - 'grazie' поводом свечаности Светог Трипуна, што је опет, почетком XIX века, износило 100 лира. У Признаници с краја претходног столећа, презентиране Пореској комори, наводи се тачан износ који је овом пригодом издат Братовштини - 390 далматинских лира и осам солди. У тој Потврди, датираној 15. јануара 1790, каже се и да се та сума 'од памтивека'³⁴⁰ издавала Морнарици, и да у томе није било прекида.³⁴¹

Тај новац се поверавао гасталду и адмиралу. Алегат број 20, чак изричито одређује да се половина ове суме даје адмиралу, а друга половина цркви.³⁴² Углавном је овај новац служио да се покрију трошкови два свечана банкета, која су организована у Цркви Братовштине и пред Катедралом. Гелчић наводи да се за исту сврху још 1595. године давао новац - тада 20 дуката, а да је терминацијом из 1700. године тај приход и повећан.³⁴³

³³⁷ '...cura nel riscuotere, ricuperare et effeualmente acquistare gli affiti, livelli, donationi, legati et heredità lasciatile, et nel far governar case et possessioni sue...'.
³³⁸ '...et fo presa la parte di poter tramutar uno livello con messer Trifon Bucia et suo fratello, il qual ne paga perperi quatro in perpetuo, posto in Carni Plat, et lui chonsegname altro livello di perperi quatro, qual paga ser Trifon, pagar dito Chocic in perpetuo. Et si vignise a mancho il dito livello di ser Trifon soprascrito, che possiamo andar sopra il nostro livello di Carni Plat.' u '... fo presa la parte ch'Inermo Calenda si possi descomprar d'ogni volta che portarà perperi quindessi...'.
³³⁹ '1555 adì ferver, Ser Michieglì antescrito come gastaldo, ha receputo da li nobil nomini di queste terre per liberatione fato del bando ottenuto dal Clarissimo Provvedador in tempo del levar di standardo ha receputo in reson di lire 6 soldi 5 per ducati, ducati numero 3. De li quali soprascritti danari ha dato lire 8 per descomprar uno chalex, quale hanno sta inpegnato per bisogno de la gesia.'
³⁴⁰ Гелчић иситче да се термин 'ab immemorabili' увек употребљавао када је реч о привилегијама Братовштине, G. Gelicich, 'Storia...', стр. 49.
³⁴¹ ИАК О 22, Цитирано према: М. Милошевић, *Которски трговци, ратници и мецене*, стр. 158.
³⁴² '...che li saranno concesse nelle soleninita delle feste di San Tri ffone, siano partite per la metà, cioè una metà per la chiesa di San Nicolò predeto, et l'altra di esso Armiraglio. Con conditione che quando saranno dati pegni o denari per le sudete gratie, debbano esser immediate partite per la metà come di sopra...'.
³⁴³ Осим банкета, овим новцем су плаћане и друге забаве и свечаности за поморце, одржаване у поводу празника Св. Трипуна - вештачке ватре, расвета, музика са трубачима и ударалкама, витешке игре..., Ђ. Гелчић, *ibid*, стр. 42. и 46.

Државни органи су, и иначе, повремено помагали Братовштину. Може се са сигурношћу претпоставити да је ова помоћ бивала значајнија, у оној мери у којој су, временом, опадали изворни приходи Братовштине. Један од последњих алегата, бр. 99, који наглашава скоро једину функцију која је Братовштини остала - ону церемонијалну, утврђује и давање од 10 далматинских дуката за избор официра.³⁴⁴

Најзад, у приходе Братовштине треба урачунати и приходе у воску и уљу. Попут новчаних, и ови приходи су убирани у виду редовних такси, али и казни. Из извештаја датог приликом гашења Братовштине, 1810. године, може се закључити да је сваки члан Братовштине плаћао редован годишњи допринос за осветљавање олтара и цркава, од 4 солда годишње - *luminaria*, што је тада износило око 20 лира.³⁴⁵

Казну у воску помиње већ трећа глава Статута - *О гасталду*. У њој се одређује да ће гасталд морати да плати казну од двадесет либара воска за свако одбијање извршења обавеза које су му у тој глави прописане.³⁴⁶ Гвардијан цркве плаћа, такође, казну уколико одбије да Скупштини покаже ствари које су му поверене на управљање. Казна предвиђена за ово, утврђена у глави VIII Статута - *О гвардијану цркве*, јесте 10 либара воска.³⁴⁷ И чланови управе Братовштине подлежу казни за неуредно вођење књига помораца и пловила. Глава X Статута - *О статуту* ту казну прописује на пет либара воска.³⁴⁸

Уљем се казна плаћала у случају неодржавања на Скупштину, или процесују. Сваки братим који се не одазове, према слову нунумерисане одредбе Статута - *Наређење о процесуји*, морао је да плати пола конате уља.³⁴⁹ Још је једна казна наплаћивана у уљу - недолазак на сахрану детета неког братима.³⁵⁰

³⁴⁴ ‘...che gli saranno accordati dal militare e di 10 ducati dalmati che gli veranno corrisosti dalla Reggia Cassa, perchè formi la solita tavola ed elega/ li suoi u ffiziali’.

³⁴⁵ М. Милошевић, *Поморски трговци ратници и мецене*, Београд-Подгорица, 2003, стр. 136-137.

³⁴⁶ ‘...Et quello che sera trovato et tolto per el nostro capitolo, refutara, paga de pena alla nostra scola livre XX de cera’.

³⁴⁷ ‘...Et tal cose dito deba ben governar, et sempre in la creation del nostro gastaldo presentarle in capitolo nostro soto pena de livre X de cera’.

³⁴⁸ ‘...Et se per negligentia de tal nostri officiali non fosse fata diligente examination et non fosse scritto alchuno di tal patroni, pagano pre nominati o fficiali alla nostra fraternita livre V de cera’.

³⁴⁹ ‘Item ordenemo quando sona Capitolo, overo la procession che va atorno la tera che vegna tuti fradelli. Non vegnendo che pa gano mezza canata d’ oio’.

³⁵⁰ Неименована и нунумарисана одредба на крају Статута: *Item fo fato in capitolo che quando moresse qualche fiol over fiola deli nostri fradeli, maxime qualcun deli fradelli, et non vignesse ad acompagnare, per cadauna volta paga canata una de oglio, et che se possa dare in poliça’.*

У годинама крајем XVIII и почетком XIX века, када су пресахли приходи од таксе и поклона, Братовштина је остала у пасиви, па се издржавала једино од добровољних прилога које су уплаћивали чланови, као и од незнатних износа с поменутих терена и луминарија, што је укупно износило, 1810. године, 330 лира.³⁵¹

II.8.5.6 Приходи цркве Братовштине

Делатност једне средњовековне братовштине, па ни сама сврха њеног настанка и касније одржања, била би немогућа без везивања за одређени део црквене организације. Све што се односило на аспекте живота изван материјалне, пословне сфере, било је нужно везано за цркву, од потпоре у невољи, лечења, образовања, све до виших духовних садржаја. Братовштина помораца у Котору природно се везала за свеца заштитника морепловаца и путника - Светог Николу, коме је додат и атрибут Морнар.

За цркву су везана и прва сведочанства из XIV века, о настанку удружења помораца које данас називамо Бокељском морнарицом, и то за цркву на Мишулићу, као и целокупно касније постојање и деловање - за цркву Братовштине посвећену Светом Николи Морнару. Једина Братовштина у Котору која је имала своју цркву, знала је да јој одреди положај у оквиру своје сопствене организације, па и да је обезбеди наменски одређеним приходима у свом Статуту и његовим алегатима. У самом Статуту ниједна глава посебно није посвећена Цркви, сем две нenumерисане, на самом крају текста - *О накнади цркви* и *О штети цркви*. У претходним члановима Статута, Црква, њен положај и примања, опредељивани су према садржају тих чланова. Већ у I глави - *Да се Скупштина огласи звоном*, дакле, на самом почетку Статута, говори се о цркви, као 'о нашој цркви'. Исти термин употребљен је мало даље, у VI глави - *О капеланима*.

Одредбу *О накнади цркви*, сматрамо у овом смислу најзначајнијом, па тим више чуди што је смештена на, по нама, неодговарајућем месту. Она одређује да

³⁵¹ Ти преостали земљишни поседи звали су се *Будовина* и *Вуковина*. Први је држао кмет Стијепо Стезњић у Кртолима, који је приносио уље и дрво за ложење, док је друга земља била у поседу кмета Ива Жарковића, такође Кртоланина, испод Борђишта, који је давао пшеницу и дрва за гориво. Та оба посуда, доносила су приход од 140 лира, М. Милошевић, *Поморски трговци ратници и мецене*, стр. 136-137.

ниједан брод не може да исплови без плаћања таксе цркви. Уместо плаћања, дозвољено је да се у цркву остави залог, свакако до повратка брода и приходовања од тога.³⁵²

Значај цркве подцртава и друга одредба која се налази на истом месту, на крају Статута, и која прописује да ниједан службеник не сме да причини штету цркви, као и да се све споменуте казне могу наплаћивати из залога - *полицом*.³⁵³

Делови одредби у нумерисаним главама Статута у којима се говори о Цркви, најчешће су посвећени казнама, које се непосредно плаћају цркви. Занемаривање, односно одбијање дужности, као и њено несавесно обављање, тако је кажњиво, за прокураторе и за синдике, у главама IV и V.³⁵⁴ О таквој врсти понашања говори и глава XXVI - *О инвентару*, која такође прописују казне за управне органе уколико не спроведу примопредају дужности по утврђеном поступку.³⁵⁵

Додате одлуке Статуту, алегати, подробније регулишу приходе цркве. Посебно се у овом погледу издваја алегат број 3, сачињен 17. априла 1453. године. Овај алегат представља Уговор којим се Братовштини даје на коришћење црква Светог Николе, уз обавезу да повремено, према својим могућностима братими треба и да поправљају цркву, изграде звоник са звоном, седишта у порти, те да морају да набаве мисал, калеж, мисно рухо и остале предмете неопходне за богослужење.³⁵⁶ Да се ова одлука доследно примењивала видимо и из алегата број 37, донетог два века касније, 25. јануара 1667, у коме се констатује да су представници Братовштине, власници и оснивачи цркве

³⁵² *'Dela satisfation ala gesia': Item che nissuno navilio se possa partir senza pagar la gesia, overamente dar el pegno in gesia in pena quella parera a lor... Non posa partir alcun naviglio se patron non paghi alla chiesa, overo lasci la piegaria'.*

³⁵³ *'De dano dela gexia: 'Item che nissuno official possa far in danno de la gesia: et che tute le predite pene se possa scoder con poliza'.*

³⁵⁴ *'...paga livre X de cera alla nostra chiexia.'*, односно *'...pageno alla nostra chiexia livre XXX de cera per uno'.*

³⁵⁵ *'...Et li diti castaldo, sindici et procu ratori fossero negligenti esaminare dito inventario, como di sopra dixemo, et consegnar tute cose prenominate al castaldo novo per satio di çorni XV da po la sua creation, pageno livre X de cera alla nostra chiexia'.*

³⁵⁶ *'...Item quod dici marinari Cathari, presentes et futuri, cogantur et debeant de temporibus in tempus, secundum possibilitatem eorum reparare dicam capellam, sive Ecclesiam, et ipsam tenere copertam et in ipsa ecclesia facere palam altaris, campanile et campanam, misalem, calicem, paramentum et alia necessaria cultui divino, et bancos circa ipsam ecclesiam, pro usu suae Fratemitatis'.*

одлучили да један од прихода - комшијска накнада буде употребљена за црквену декорацију.³⁵⁷

Значајно је да на њихов терет пада и плаћање свештеника. За приходе цркве важна је и одредба да све што је приложено у корист наследника ове цркве, припада самостану Светог Фрање.³⁵⁸

У алегату број 6, већ цитираном, одређује се износ који од сваке таксе за испловљавање припада цркви - практично једна половина.

Приходи од казни који се наплаћују у корист цркве, одређени су и алегатима, као и Статутом. Пример нам даје алегат број 7, који се односи на казну братима, власника каравеле, због нанете штете имовини Братовштине - лому саона³⁵⁹ за извлачење брода, и одређује да се у року од две године мора платити цркви.³⁶⁰

Средства намењена цркви, нису ипак пристизала у континуитету у довољним количинама. О томе нам сведоче алегати број 61 и 63, који установљавају додатне таксе намењене цркви. У првом од њих, од 24 априла 1689. године, одлучено је, у складу са прошлим временима, да се за сваки брод са трговачком робом, који креће из неког насеља которске јурисдикције, осим Пераста, плаћа један реал од 40 гроша, док за Прчањане ово не важи, пошто они плаћају само пола реала. Напомиње се да је овако одлучено, пошто је запажено, да многи трговци понети грамзивошћу, не дају тај прилог за одржавање цркве. Прецизира се, да је договорено, да у будуће прилог буде повећан, за још један грош, на сваки миљар трговачке робе која се извози. Прва одлука се завршава речима, да од тада, ни један трговац више неће моћи да добије дозволу за путовање, а да претходно није прибавио потврду прокуратора Братовштине, да је исплатио свој прилог за цркву. У другој одлуци, осим споменутог гроша,

³⁵⁷ *...di dare lire cento e cinquanta di questa moneta, in recognitione et compenso del comodo havuto d'appoggiarsi, come a fato con l'estesa di sua casa, alle mura della chiesa di San Nicollò... per adobamento e ornamento nella chiesa, cioè nelle solenità, così delli marinieri come ancho feste mobilli et festività più principalli della religione, nella chiesa di San Nicolò solamente...?*

³⁵⁸ *...cum illa provisione qua fuerint in concordia cum capellano, vel capellanis quos elegerint...?*

³⁵⁹ Саоне, или влаке представљају дрвене клизаче, сличне шицама, по којима се брод извлачио из воде на суво.

³⁶⁰ *...che ser Zuan Caulovich diè portar doi peze de vasse, qual peze forono rote soto suo navilio. Et casu quo non portarà dice peze, che dico ser Zuan paga alla giexia perperi dodixi in termeme de anni doi proximi che diè vignir?*

предвиђа се уплата још једног, што значи укупно осам солада за један миљар трговачке робе.³⁶¹

Да ова обавеза није била поштована, говори алегат број 63, донет две године касније, који захтева да сваки поморац мора да поседује потврду о њеном измирењу.³⁶²

II.8.5.v Расходи и давања

Средства која је Братовштина скупљала и која су деценијама расла, било да је њима располагала она сама, или црква Светог Николе Морнара, иако нису припадала појединачно члановима, или неким од њих, свакако су сваком братиму понаособ пружала одређену материјалну сигурност. Њихова основна намена била је издржавање саме Братовштине, њене цркве, као и потпора у случају разних недаћа. Такође, Братовштина је ангажовала своја средства и за унапређење делатности својих братима и поморства уопште. Све ово су основни правни документи Братовштине уредно побројали и нормирали.

Доброчина давања

Братовштина је пружала помоћ својим члановима у случају болести, неспособности за даљи рад, старости, страдања на мору, приликом умирања и

³⁶¹ ‘...Con savia delliberation fu stabilito nei tempi trasandati dalli precedenti confrati, ch’ogni patron di nave, naviglio, o altra barca da questa giurisditione, eccetuato il loco di Perasto, dovesse avanti la sua partenza da questa Città, per cadaun viaggio riconoscer la chiesa, cioè li padroni da Cataro et altri luochi della giurisditione, con un reale di groseti quaranta, et quelli di Parzagno con mezzo reale solamente. Quel dannaro, poi, con religiosa pietà veniva impiegato al honor della chiesa, e santo suddeto. È con ogni modo, di presente, così invalsa l’avidità di molti che, ricusando sodisfare a tempio divino d’un così giusto e tenue procento, si fanno leciti partire senza recognizione alcuna, onde defraudata la Scolla non può supplire all’occorrenze e bisogni del culto di Dio. Parimente fu stabilito che oltre la recognizione suddeta dovesse cadaun mercante contribuir alla chiesa suddeta grosseto uno per ogni miaro di robba o mercantie ch’estraxesse, ma di presente, accresciuti li disendii della Scolla, si conosce necessario trovar compenso e modo per potervi supplire e sustentare il decorso della medesima per tanto. L’andera parte ch’alcun patron di nave, naviglio o altra barca di questa Città e giurisditione, non possa haver dall’officio della cancelleria pretorea le necessarie eseditioni, nel tempo vorà partire per qualsisia loco, se prima non haverà una fede da uno delli procuratori della Scolla in scritto, siggillato coll’impronta della Scolla di san Nicolò, d’haver puntualmente saldato e sodisfato la chiesa delli suoi drii...’.

³⁶² ‘... con cui fu saviamente disosto che non potesse esser rilasciata dall’Officio della Cancellaria, alcuna fede e seditione ad alcun padrone di nave, o naviglio, o altra barca di volere partire da cotesta giurisditione, eccetuato il solo luoco di Perasto, se prima non avesse fede, giurata da uno delli procuratori della Scolla stessa, siggillata con l’impronta di san Nicolò, d’haver pontualmente saldato e sodisfato la chiesa da suoi giusti e consueti dritti...’.

сахрањивања, али и код обезбеђења мираза за кћери братима, без кога је удаја у оно време била незамислива.

Уз многа друга добротворна чињења, Братовштина је од пирата откупљивала заробљене поморце, онда када њихови, иако трговачки, али наоружани бродови, нису успевали да одоле тим нападима. У алегату бр. 6, који смо већ цитирали, прописује се повећање таксе намењене управо откупљивању робља.³⁶³

Братовштина се није само као институција, колективно, старала о свом чланству. Неговала је и развијала дух помоћи и солидарности код сваког појединог братима. Отуда нису ретки документи попут Тестаментa капелана Антуна Гиздавца, који иначе представља алегат број 6, са самог почетка XVI века. У овом документу, после призивања Бога, Богородице и светаца, одређивања новчаних износа за мисе и цркве, лепрозоријум, болницу Светог Духа, свештеницима, Братовштини Светог Крижа и онима који ће му помоћи у болести, Братовштини Светог Николе Морнара, посебно оставља своја имања, са којих седам стара житарица од годишњег приноса треба одвојити за малолетну децу морнара, за чију одећу издваја и одређену количина грубог сукна (раше), те коначно, универзалним наследником проглашава Братовштину которских морнара, односно њене сиромашне чланове.

Хуманитарна улога братовшгине непосредно је присутна у шест посебних глава. Скупштина је, по глави XII Статута - *О сиромашним братимима*, била та која је одлучивала о помоћи сиромашном члану, а колики се значај придавао брзој реакцији на невољу неког братима, говоре процесне олакшице за одлучивање о помоћи, које се управо овом главом утврђују: у том случају, било је довољно присуство старешине и по једног синдика и прокуратора, док је за кворум било довољно само шест братима.³⁶⁴

Даље, било је предвиђено и да се помогне кћерки неког сиромашног члана, да јој се прикупи новац за мираз. Главом XIII Статута - *О братимима*

³⁶³ '...et soldi vinti alla recuperatione de poveri schiavi, siano anco obligati dar et pagar per ogni viaggio soldi vinti...?'

³⁶⁴ '...qual capitolo debiano esser nostro gastaldo e uno sindaco, e uno over doi procuratori, et al manco di altri fradelli sie. Et li sia proposto la neccessita de tal nostro fratello. Et quella sovention sera ordinata per el dito capitolo, quella li sia fata...?'

који не могу да удају кћери, прецизира се да ће Скупштина одредити суму, за куповину сукње за будућу невесту.³⁶⁵

За поморца који је умро на путу,³⁶⁶ и кога су сахранили привремено ван Котора, главом XV Статута - *О онима који умиру ван Залива*, речено је да ће његове кости у заједничку гробницу,³⁶⁷ пренети његов колега, коме ће се платити два или два и по дуката, у зависности од веће, односно мање удањености од Хвара, односно Драча.³⁶⁸

У оквиру милосрдних одредби, налази се и она у глави XVIII - *О онима који не могу подмирити трошак свог покопа*, у којој се каже, да ће Братовштина платити сахрану, према угледу покојника и оцени управних органа, оном свом братиму, чија породица нема средстава да то плати.³⁶⁹ На ову одредбу, надовезује се следећа, XIX - *О онима који не могу бити сва три дана на бдењима*, која практично чини њену допуну, где се презизира, да ће удружење сносити и трошкове за мису задушницу, која се мора дати трећег дана по погребу, уколико блиски сродници немају новца за то.³⁷⁰ Последња одредба ове групе, XX - *О морнару странцу*, каже, да ће на терет Братовштине, пасти трошкови сахране страног поморца, кога је смрт задесила у Котору.³⁷¹ Својеврсну допуну ове одредбе Статута, представља алегат број 34, донет два века касније, 1. септембра 1660. године, чији је садржај изјава којом је Трипо Франо, оставио гробницу коју је изградио у цркви Братовштине, за вечно

³⁶⁵ Видети Прилог XXV - *Мираз*.

³⁶⁶ ‘...*На мору се границе као и гробови помораца не виде, давно су уочили људи са обала, зато многи и не знају да је и мала Бока подељена, не само на копну него и на мору. Сви који у Боку бродом улазе плоче заммиљеном линијом између полуострва Луштице и Оштрог рта, поред острва Мамуле, и тако све до мореуза Вериге, где се обале приближавају на само 310 метара. Та линија, односно граница продужава се до самог Котора. Уцртана је на поморским мапама већ најмање хиљаду година...*’, С. Стојковић, *Медитеранска загонетка*, стр. 104.

³⁶⁷ Свако од припадника Братовштине, имао је право да се сахрани, ако жели, у заједничку гробницу.

³⁶⁸ ‘...*che conduca li ossa de tal nostro fradello a Catharo, et la chiexia nostra honorevelmente lo faça sopolir in le sepulture nostre, con li altri fradelli. Et per fatiga del conducente, se li ossa se trovarano esser de la de Lesena over de la de Duraço, habia ducati tre. Et in qua ducati uno e meço. Et per lo simile sia fato alli nostri parçoneveli...*’.

³⁶⁹ ‘...*che morendo alchuno di nostri fradeli, over parçoneveli et non possando far la sesa de suo sopolir, la scuola nostra faça secundo la condition del moriente...*’.

³⁷⁰ ‘*Item ordenemo che morendo alchuno di nostri fradeli over parçoneveli e non habiando dove de che far el terço çorno la sua vigilia, la nostra scola faça con li nostri cappellani con la messa in canto per lemosena di quelli capellani se daga dala nostra scola grossi quatro*’.

³⁷¹ ‘*Item ordenemo che quando se trovasse alchuno marinaro foristiero de morir in Catharo, et non habiando de sopolirse, la nostra scola lo sepelisa nelle nostre sepulture, con la sesa secondo la condition del moriente. Sopra qual corpo vadano tanto dupieri do et le candelee... Morendo un marinaro foreste povero, va sepelito con uso della chiesa et nelle loro sepulture come li proprij*’.

почивалиште страних помораца, осталих странаца који премину у Котору, или сиромашних.³⁷²

Редовна давања

Од самог настанка, Братовштина је била устројена као структурисана организација, чије органе воде изабрани службеници, од највиших - гасталда, преко синдика и прокуратора, до повремено ангажоване младежи за периодичне и наменске послове. Уз ове, у службенике Братовштине могу се убројати и духовници и лаици везани за цркву Светог Николе Морнара и фрањевачки самостан уз који се налазила - капелани и гвардијани, скупа са његовим приправницима. За своју службу сви они су били плаћени из касе Братовштине, од њених редовних и повремених прихода.

Гасталд је биран међу чланством, свакако међу највиђенијим и најбогатијим поморцима. Отуда не чуди што се о његовим примањима, као званичника Братовштине, нигде не говори. Очигледно се може закључити да је своју функцију, доживљавану као највећу част међу бокелским поморцима, обављао бесплатно.

Прва глава Статута у којој се говори о плати неком од службеника, јесте глава IV, у којој се говори о прокураторима, којима се за службу плаћало три посто од свега што су убрали, док им је та функција трајала. Рад синдика обављан је *pro bono*, што закључујемо из чињенице да се не помињу никаква њихова примања у глави V Статута, која регулише њихов положај и рад.

Свештена лица, капелани су, према глави VI Статута, добијали 40 перпера годишње плате, исплаћиване из два пута. Осим плате, за сваку процесију бивали су плаћени са по додатна четири гроша. Приход капелана повећава се и одредбама главе VII, у којој се прописује да за празник Светог Николе служе све службе и мисе, уз свештенике саме цркве, и додатна четири свештеника из других цркава. Свима њима предвиђена је за то награда од два перпера. На исти

³⁷² *‘Dechiarò io Trifon Pietro quondam Francesco, colla inerente nota, senza di mio proprio pugno, che l’archa fata da me fare nella chiesa di San Nicolò de Marinari, rinuncio quella alla Scola delli medesimi, ma obligandola di ricever in quella tuti li marinari forestieri et altre sorte de persone pur estera, et a tut i li altri che in quella sepelir potesero, senza paga e ricognizione alchuna, ma a solo ogieto di carità per tale dichiaro la mia intenzione’.*

начин, награђивани су једним перпером укупно капелани и четири гостујућа свештеника о празнику Духова (глава XVII - *О годишњој прослави*).

Свешетници цркве Братовшине имали су и приходе при бдењима и сахранама, ако би замењивали неког од братима (глава XIX - *О онима који не могу бити сва три дана на бдијењима*). О значају духовног карактера окупљања у Братовшине, свакако говоре ове бројне одредбе Статута, којима се одређују приходи свештенства. Поред свих нумерисаних глава, на крају Статута, налазе се и две нунумерисане, које такође говоре о томе. Прва, *Додатак за капелане* једноставно констатује да капеланима имају додатак од пет перпера, док друга, *Додатак гореспоменутих*, каже да се капеланима даје по четири перпера, што сваког понедељка држе помен мртвима.

Гвардијан, лаик који се старо о цркви - црквењак, из редова братима, добијао је годишњу плату од 10 перпера, а његов помоћник приправник од шест, што је све регулисано одредбама главе VIII - *О гвардијану цркве*.

Та разноликост и учесталост у давањима, јасан је показатељ доброг финансијског стања Братовшине, на врхунцу њене моћи. О томе постоји и један занимљив, непосредан документ. Наиме, XVII глава Статута - *О нашој свечаности*, стављена је ван снаге 1579. године, управо под мотивацијом претеране раскоши, одлуком далматинског апостолског визитатора, веронског бискупа Аугустина Каурија.

Улагања и зајмови

Сва та средства Братовшине, свакако су омогућавала њеним члановима, и да под повољнијим условима дођу до зајма који би им помогао у раду. Сами основни документи Братовшине, ни Статут, ни његови алегати, о томе не говоре подробно, осим у једном случају. Па и тада, казује се о позајмљивању средстава од цркве. Одредба Статута без броја, под називом *Забрана позајмица без залога*, прописује да се средства цркве не могу узимати на зајам, без залоге. Уколико би залога изостала, предвиђена је казна од десет либара воска.³⁷³ Остаје, међутим, нејасно на кога се одредба о казни односи - зајам је неко, у име цркве морао да исплати, што ваљда не би учинио без претходно примљене

³⁷³ *Item che nisuno possa imprestar li deneri dela gesia sen za pegno sicuro, soto pena de livre dixea de cera*.

залоге; опет, онај коме су средства била потребна, и ко је желео да узме зајам, тешко да би могао да плати казну.

Братовштина Светог Николе Морнара није свакако била, што је очигледно из ових одредби, друштво за инвестирање, него цеховска организација за потпору својих чланова и професионални развој њихове делатности. Она је то јасно одредила у свом Статуту из 1463, бирајући пут пуне професионализације својих управних структура са власницима бродова - патруни и морнари који стварно плове, уклањајући из њих и сувласнике бродове - *parcenevoli*, који истовремено нису били поморци који плове, већ само улагачи капитала, као и калафате - бродоградитеље, који се такође нису отискивали на море. С друге стране, Братовштина је форсирала монопол своје професионалне организације, одређујући да нико са подручја которске Комуне не може да плови ни тргује, ако пак није члан Братовштине Светог Николе Морнара. То је, опет, значило да сви морају новчано да допринесу у одређеном проценту од своје трговачке зараде. У средњовековном периоду, затворени тип оваквог економског корпоративног система, имао је изузетан успех и доносио је огромну зарату и организацији самој, али и њеним члановима, којима је управо такво организовање омогућавало повлашћеност у пословању.

Одредба која забрањује давање зајма без залоге, по свој прилици, одраз је одређене праксе на коју се њом реаговало. Они који газдују одређеним средствима, која не припадају само њима, увек су били и биће у искушењу да их пласирају по свом нахођењу, онима који су им блиски. Пошто средства нису њихова, или је њихов само неухватљиви мали идеални део, они не размишљају о степену ризика у који улазе позајмљујући их. Тим пре што се позајмице дају блиским особама, или чак партнерима у послу, па се залога ни не тражи. Тако се ризик социјализује - пребацује на целу заједницу, у овом случају Братовштину, а приход од зајма се приватизује, односно дели са зајмопримцем.

Такво пословање је и штетно и ризично и често може довести до губитка, који се онда нема из чега надокнадити, јер залога није узета. Занимљиво је да Братовштина не реагује на ову праксу њеном забраном, већ само тражи да се за зајмове положи обезбеђење - залога. То упућује на закључак да су се Братими, или бар они виђенији међу њима, без обзира на прокламована начела Братовштине, користили благајном Братовштине за своје пословање. Ова

одредба им не стаје у томе на пут, већ само захтева да се таква делатност обезбеди.

II.8.6. Јавно-правни карактер функција Братовшгине

II.8.6.a Одбрана, ратовање, управљање и командовање

Неке статутарне одредбе Статута Братовшгине Светог Николе морнара, по свој прилици донете су уз несумњиве сугестије и велики политички притисак млетачких врховних власти. У организацији своје владавине, Сињорија је своју сложу управну структуру градила на начин што је одређене јавне делатности, преносила на старање и извршење самосталним комунама и територијално-управним јединицама. Као изузетак од овог правила, једино је у Котору Венеција пренела одређене, врло важне задатке, јавно-правног карактера, на једну струковну организацију - Братовшгину Светог Николе Морнара. Ово је од Братовшгине учинило не само приватно-правно, већ и јавно-правно удружење, које је морало да јемчи да ће у потпуности извршавати све задатке које јој буде поверила Република. Ови задаци, односно поверени јавни послови, односили су се на:

- * пренос поште, затим на
- * одређена овлашћења везана за трговину,
- * функцију надзора у луци и управљања луком, све до оних
- * војног карактера.

Република је, при томе, највише интереса показивала за војне задатке, како одбрамбеног, тако и офанзивног карактера. То примећује и Дабиновић када каже да су се под будним оком и по прописима које је утврдила Братовшгина, наоружавали бродови, како би што боље одолевали поморским разбојницима. Несумњиво, струковна организација которских помораца радила је не само за добробит и остварење приватно-правног, већ и јавно-правног интереса.³⁷⁴

О првим подацима везаним за наоружане пловне јединице, писао је Мавро Орбини (XVI век-1614), дубровачки историчар, у *Il regno degli Slavi* (Pezaro, 1601). Овај текст од посебног је значаја, јер се у њему говори о двома которским

³⁷⁴ А. Дабиновић, *ibid*, стр. 122-123.

ратним галијама, још из 1155. године, које су настале усавршавањем византијских дрмона.³⁷⁵ Пошто су онда, али и касније, галије биле бојни бородови са највећим дометом и дејствима, уз посаду, не мању од стотинуосамдесет веслача, њихово снабдевање неопходним људством и одржавање, било је незамисливо без постојања једне организоване морнарице. По његовом тврђењу, заснованом вероватно на неким старим, изгубљеним которским исправама, или пак хроникама, на тим лађама, било је пребачено у Дубровник, а одатле враћено у Котор, четири стотине Которана, који су заједно са готово истоветним бројем Пераштана и Улцињана, учествовали у одбрани дубровачке територије, коју је тада по други пут напао босански бан Барић. После победе дубровачког оружја и повратка Которана и Пераштана, дошло је до свађе међу заповедницима которског и перашког одреда, поводом величине борбених заслуга, из чега је резултирало паљење неколико пераштанских бродова и обе которске галије, које су биле под стражом.

Можда се и пре овог Орбиновог приказа, да наслутити постојање организованих которских поморских снага: за време краља Томислава и његових наследника Трпимира II и Крешимира, Хрватска је стално јачала, не само на копну, већ и на мору, достигавши приличан ратни потенцијал. Томислављево напредовање на ова два поља, одвратило је захумског кнеза Михаила Вишевића од савезништва са Симеоном бугарским и навело га да се приближи Хрватској и Византији, која му је поверила управу царских градова Дубровника и Котора, па је прилично вероватно да се Вишевићева доминација у Приморју, простирала од Неретве, па све до Бара. Како су се у оквиру овог ширења власти нашли и Дубровник и Котор, готово је искључено, да у његовом великом поморском походу из 926. године, нису учествовале и которске поморске снаге.³⁷⁶

Орбини приказује и Уговор из 1167. године, између Котора и омишког кнеза, који поред тога што нам пружа могућност да спознамо да је склопљен у сврху гарантовања мирне поморске пловидбе и ради унапређења поморске трговине, што смо већ истакли, даје и сазнање, да су которске трговачке лађе итекако биле добро наоружане, што само поткрепљује чињеницу постојања једног јаког пловидбеног парка, који је подједнако служио не само за трговачке, него и у ратне сврхе. Готово да је искључено, да је у таквим ратним временима

³⁷⁵ В. Пожег, *Векови српског поморства и речног бродарства*, стр. 50.

³⁷⁶ П. Буторац, *Бока Которска од најстаријих времена до Немањића*, стр. 97.

постојала једна организована струковна поморска организација, али да је у Заливу деловало једно борбено морнаричко удружење, то скоро са потпуном сигурношћу можемо да сматрамо.³⁷⁷

Развој војне функције, као једне од оних које обезбеђују јавно-правни интерес, очигледно да није у Котору морао да чека потпадање под млетачку власт. Которска ратна галија помиње се већ у другој половини XIV века. Заповедници су бирани у Великом и Малом већу, из редова најутицајнијих грађана, из породица Буће, Бизанти, Драго, Болица и Пасквалић. Тридесетих година XV века, тачније 1430. године, знамо да је ову функцију обављао Василије Бизанти, члан Малог већа и судија, јер га помињу као *armador*-а, главног заповедника - *supercomes*-а которске оружане галије. Његов отац, такође је био заповедник галије у доба царева Уроша и Твртка I, а прославили су га битке са Турцима.³⁷⁸

Без обзира што не можемо да утврдимо годину када је основана једна борбена, ратна организација которских морнара, сасвим је извесно, да је то било поприлично пре него што је устројено цеховско удружење которских помораца. Управо тако, из оквира једне борбене организације которских морнара, чије постојање је засигурно било нужно, да би се омогућио несметани развој поморске привреде, настало је у датом тренутку и струковно удружење заливских помораца, Братовштина Светог Николе Морнара.

Због свог сталног, непрекидног и организованог деловања, које се разликовало од оног које је обављала, да кажемо прва борбена морнаричка организација, која је усталом могла да буде организована и *ad hoc*, у зависности од дате, неопходне ситуације, Братовштина Светог Николе Морнара, на себе је преузела не само организацију одбране територијалних вода, већ је логично прихватила и учешће у поморским биткама. Због спајања ове две поморско-борбене функције, са основним елементима струковне организације, Братовштина Светог Николе Морнара, или Бокелска морнарица, у потоње време, попримиће и назив Которска морнарица - *Marinerezza di Catharo*, име које ће јој касније бити чешће атрибуирано од њеног изворног, које јој је по њеним основним задацима било примарније и сврсисходније.

³⁷⁷ С. Мијушковић, *Которска морнарица*, стр. 102.

³⁷⁸ Р. Ковијанић, *Которски медаљони*, Пераст, 2007, стр. 103.

Како је Венецији прилично било стало, да которске поморце и њихове бродове користи за одбрану својих вода у време рата и за борбу против пирата, поготово улцињских и северноафричких, то је био довољан разлог, да она Братовшгину Светог Николе Морнара, рађе гледа у светлу једне борбене морнарице, него сталешког удружења. Нема сумње, да је Венеција, већ 1463. године, прве године њеног ‘званичног’ постојања, ангажовала Братовшгину да брани територијалне воде и да учествује у поморским биткама, тим пре, што се вероватно онда са сигурношћу знало, да је Братовштина Светог Николе Морнара, имала богато искуство, јер је ове важне задатке наследила и преузела од пређашње, чисто борбене организације заливских морнара, која је с оснивањем наше Братовшгине, престала да постоји, односно која се у нову инкорпорирала.

Већ од свог оснивања, Братовштина ће поред обавезе да брани и одбрани територијалне воде у Заливу, добити у задатак и да снабдева посадом борбене лађе, међу њима и которске галије.

За прву млетачку галију, једино се зна, да је после победе над ђеновском ескадрилом, избачена из употребе 1439. године. Након тога, галија се помиње тек у дукали Франческа Фоскарија од 1. августа 1451. године, иако је Комуна за таквом лађом несумњиво имала потребе још 1448, када је Котор под вођством војводе Алтомана напао деспот Ђурађ Бранковић, коме су се у тој најезди придружили и бунтовни Грбљани. Није искључено да је у то време, которска галија била ангажована на некој другој страни. Сигурно да се није налазила у Заливу, јер су Которани у то време тврдили, да би им једна галија од дванаест веслачких клупа, била довољна да се спречи трговина поменутих устаника са Дубровником. Да би спасли Град, опседнут деспотовим трупама и побуњеним сељацима, Млечани су под Котор допремили три млетачке галије, које, када је дошао тренутак да се Грбаљ покори, нису могле да реагују, јер су морале да исплове због неког важнијег задатка у Апулији. Није нам познато, да ли је та галија из 1451. године, која је одмах била наоружана, непосредно заменила неку другу галију, што није било обавезно, имајући у виду чињеницу, да у мирнодопско време, ни Котор, а ни други градови Млетачке Републике: Раб, Трогир, Сплит, Брач, Корчула, Будва, Улцињ и Бар, сем Копра, нису били у обавези да је перманентно држе, а смим тим ни наоружавају. Которани су, у случајевима посебне потребе, сем галије, поред трговачких, наоружавали и

друге бродове, са којима су учествовали у разним борбеним акцијама у Заливу и ван њега, а бивало је да у тешким ситуацијама њихови бродови, званично буду уврштени и у састав млетачке флоте. Сама которска галија, прикључила се млетачкој флоти на Јадранском мору 1472, а следеће године, Которани су били у обавези и да наоружају једну галијицу за Млетке.³⁷⁹

Док за предвенецијанско време, можемо само хипотетички да претпоставимо какву је то борбену активност Братовштина Светог Николе Морнара могла да пружи, у односу на поморско-ратне потребе, дотле за време млетачке владавине, њена борбена физиономија ће нам се указати у пуној мери, изражена кроз чисто војничку структуру једног морнаричког одреда у свом саставу. Тај одред, састојао се од старешинског кадра, и то: мајора, двојице капетана, једног поручника, шест нижих официра и неколико подофицира.³⁸⁰ Како су поморци због честих путовања, бивали одсутни из Града, због ове околности, састав одреда се стално мењао. Двојицу капетана бирала је Скупштина,^{381, 382} што би према једној индицији, могло да представља наставак ранијих которских традиција и поштовање предмлетачких привилегија. У два сачувана документа, од којих је један од 19. октобра 1327. године,³⁸³ дакле из времена немањихке владавине, а други од 8. децембра 1395. године,³⁸⁴ из

³⁷⁹ И. Стјепчевић - Р. Ковијанић, *Поморство Боке средином XV века (од 1436. до 1459. године)*, Годишњак Поморског музеја у Котору II/1953, стр. 33, И. Стјепчевић, *Котор и Грбаљ*, Сплит, 1941, стр. 73, Р. Ковијанић, *Комунално уређење Котора*, Београд, 1954, стр. 34, В. Пожег, *Векови српског поморства и речног бродарства*, стр. 83.

³⁸⁰ G. Delcich, *Storia documentata della Marinarezza bocchese*, стр. 19.

³⁸¹ Алегат број 31: 'Adi 13 genaro 1652. L'illustrissimo Signor Ret or et Proveditor, sentando, et cetera. Uditi, da una, messer Zorzi Scuna, Armiraglio di questa Cit à, et, dall'altra, li procuratori della Confrata Cit à, et, dall'altra, li procuratori della Confratà, et, dall'altra, li procuratori della Confraternità delli marinari, parimente di questa Cità, volontariamente hoggi dinanti Sua Serenità Illustrissima comparenti, udite le ragioni, per mezzo delli loro avvocati, circa il ius dell'ellectione delli capitani della Marinarezza, che devono sollenizare le feste di San Trifone, et viste rete le scritture hinc inde prodote, così delle parti del Capitolo d'essa Marinarezza, ati et altro che d'avantaggio cadauna delle parti la voleva dedurre, onde il tuto ben inteso et maturamente considerato, Christi nomine invocato, a quo- quo-quorum et cetera, ha questa terminato che l'ellectione delli deti capitani debba seguire dal Capitolo della Marinarezza, et ita et cetera. Allessandro Pasquali, coadiutor pretorio, ha estrato e sottoscritto'.

³⁸² Ово се види и у алегату број 91 од 31. јануара 1782.

³⁸³ 'Die decima nona mensis octobris. Nos comunitas Catarensis ad sonum campane more solito congregati facimus et ordinamus nostros capitaneos de guerra generales, nobiles et prudentes eisdem viros Pascalem Bartholi et Marinum Golie, dantes et concedentes eisdem plenam et liberam potestatem precipiendi et mandandi et imponendi penam, quantam voluerint, realem pariter et personalem, atque penam ipsam exigendi a quolibet ciuitatis Catari et districtus eiusdem uel commoranti, pro libeto voluntatis, ut eis videbitur expedire. Contradictores quoque subiaceant pene impositae per capitaneos memoratos, quam ex nunc firmamus protinus exigendam, mora qualibet rescata', А. Mayer, *Которски споменици*, Прва књига которских нотара од год. 1326 до 1335, Загреб, 1951, документ бр. 486, стр. 171.

³⁸⁴ На овај други документ указао је С. Мијушковић, in ibid, стр. 103.

периода которске самовладе, помињу се по два војна заповедника Котора са титулом *capitaneus generalis*.

Остале часнике морнаричког одреда, у венецијанско време, именовао је которски адмирал,³⁸⁵ који се бирао међу члановима Братовштине, али увек из редова племенитих. Адмирал је као млетачки државни службеник, обављао дужност лучког капетана и био главнокомандујући свих которских морнаричких снага.³⁸⁶ Додуше, адмирал није био и командант которске галије, већ је та функција била поверена неком од племића. Исто тако, адмирал није имао ни потуну самосталност у обављању своје службе, већ је заједно са Братовштином Светог Николе Морнара, бринуо о њеном одржавању, наоружању и снабдевању посадом.³⁸⁷ Чињеница, да је на челу заливских морнаричких снага увек био неко од которских грађана, под условом да је био и члан Братовштине, говори о постојању одређене концесије Млетачке Републике, која је највероватније овакву регулативу црпела из предмлетачке праксе. Засигурно можемо да претпоставимо, да је Венеција пре свега ради свог обезбеђења, условљавала ову концесију тиме, што је ту најодговорнију војно-поморску функцију у Братовштици Светог Николе Морнара, везивала за одговорност свог заклетог и плаћеног службеника.

Као члан Братовштине и гасталд је могао постати которским адмиралом. Можда је такав случај и раније постојао, али први документ који нам о томе говори, да су се функције гасталда и которског лучког капетана нашле уједињене у једној личности, носи датум 23. август 1493: '*Ser Antoniu de Marinze, civis Catharensi... dedit tradidit...ser Alegreto Nigro, armirato, gastaldo annuario et procuratori in vita... scole et fraternitatis sancti Nicolai Marinariorum...*'.³⁸⁸ Пошто је служба адмирала у почетку трајала шест година, а не као касније доживотно, а да није престајала због старости или болести, док су

³⁸⁵ G. Gelcich, *Storia documentata...*, стр. 19.

³⁸⁶ У алегату број 75 од 2. фебруара 1768. године, помиње се као лучки капетан и адмирал Вицко Букарин.

³⁸⁷ Алегат број 2 је дукала Франћеска Фоскарија. У тој наредби стоји да је Котор дужан да опреми једну галију, као и да изабере по једног главнокомандујућег-супракомеса, капетана-патруна, шкривана-писара, затим четири кормилара и посаду са највише 20 морнара. Даље се наводи, да ће главнокомандујући, који мора да буде из редова племенитих, месечно да прима плату од 25 дуката, као и да ће чланови посаде, да добијају по 2,5 гроша дневно. Још се каже, да је Сенат послао одређен новац за опрему галије, а да је на Которанима обавеза да изабере супракомеса, попуне посаду, као и да одреде војнике који добро рукују самострелима и стрелама.

³⁸⁸ ИАК, СН XIX, стр. 1, цитирано према М. Милошевић, *Поморски трговци, ратници и мецене*, стр. 173.

се пак гасталди на ту дужност бирали на годину дана, врло је вероватно, да се зато и дешавало, да се гасталди на положај адмирала, бирају с времена на време.³⁸⁹ Међутим, од средине XVI века, на положају гасталда, имаћемо увек которске адмирале, што значи да је од тада и служба гасталда постала доживотна, исто као и функција адмирала. У прилог чињеници да су которски адмирал, иако млетачки службеници, били одани и тесно везани за Братовшгину Светог Николе Морнара, говори и наведени документ, који сведочи да Алегрето Нигро, није био само гасталд Братовштине, већ и *procurator in vita*, што је несумњиво била почаст коју му је Братовштина указала, свакако због нарочитих заслуга, тим пре што знамо да је мандат прокураторима трајао годину дана.

Очигледно је, да је млетачким властима одговарало, да се дужност гасталда и адмирала, стоји у једној личности, у прво време повремено, а касније и трајно. Није искључено, да је и сама Братовштина тежила оваквом фузионисању, рачунајући да ће на тај начин још више да ојача и да ће је због тога, Венеција не само боље заштитити, него и привилеговати.

Которски адмирал, као главни командант заливских поморско-борбених снага, заједно са једним од народних прокуратора,³⁹⁰ командовао је морнарима Братовштине Светог Николе Морнара. Од тог удружења, Венеција је очекивала испуњење основног задатка: да служи одбрани града, не само са мора, већ и са копна, као и да расположивим снагама, у случају ратне потребе, брани територијалне воде и учествује у поморским биткама, раме уз раме с млетачком флотом.

Поред овог важног, јавно-правног задатка, Сињорија је Братовштини поверила вршење градске страже и учествовање братима под оружјем, у трипунданским свечаностима. Дабиновић ће ово тумачити, да се на тај начин светковала успомена на боравак византијске флоте у которским водама, 809. године, којом приликом су донете мошти Светог Трипун у Котор. О овом празнику, главни представници млетачких власти, которски ректор и провидур, поред симболичне предаје власти у виду шгапа, сабље и градских врата,

³⁸⁹ С. Мијушковић, *Которска морнарица*, стр. 104.

³⁹⁰ М. Милошевић, *Носиоци поморске привреде Котора прве половине XVIII вијека*, Годишњак поморског музеја у Котору IX/1960, стр. 130.

поверавали су адмиралу и морнарима Братовштине и стварну власт над градом.³⁹¹

У ова три дана празновања, которски поморци су у потпуности замењивали градску млетачку власт: свим неопходним мерама морали су да обезбеђују мир у граду, а знамо да су поред бројног народа, могли да празнују и криминалци, сем оних који су починили убиство.³⁹² Ово је било уређено посебном одредбом градског Статута (глава ССССIV),³⁹³ из предмлетачког доба, што је остало на снази све до 1566. године, када је Република на предлог саме Братовштине, донела одлуку о аброгацији истог, али се и поред тога, са старом праксом наставило још дуго.³⁹⁴

Исто тако, Венеција је све до своје пропасти, готово у свим случајевима поштовала Братовштину још једну јавно-правну повластицу, стечену у XIV веку, право да приликом трипунданских свечаности, подноси молбу за помиловање осуђеника.^{395, 396, 397, 398} Док из предмлетачког времена, немамо ни један документ који би се тицао оваквих помиловања, у млетачко доба имамо их сачуваних на претек.³⁹⁹ То нам потврђује алегат бр. 41, од 11. јануара 1670.

³⁹¹ Овај алегат број 100 је од 31. децембра 1804. године. Посебно бисмо издвојили његову тачку пет, где се каже да ће и аустријска власт да поштује дужне почести које припадају адмиралу приликом смене страже, али нам овај документ ипак указује на једну важну промену која показује, да ће кључеве од града носити поручник аустријских оружаних снага, а не представник Морнарице. И у следећој тачци, исто је наведено: ‘...и у свим приликама где је адмирал носио кључеве од града, ићи ће у пратњи адмирала, поручник аустријских оружаних снага с кључевима’. Алегат се завршава тиме, што се истиче да ће традиционалне привилегије, додељивати Братовштини и нова, аустријска власт.

³⁹² П. Шеровић, *Бокељска морнарица*, стр. 1852.

³⁹³ ‘Statuimus, quod si aliquis propter aliquod debitum, vel praedationem, aut obligationem, aut verberationem, vel percussione, non de morte, ad nostram civitatem non effet ausus venire, tribus diebus ante festum Beati Triphonis, & tribus postea possit venire liberè, ex omnibus, & securè’.

³⁹⁴ И. Стјепчевић, *Катедрала св. Трипуна у Котору*, Сплит, 1938, стр. 53.

³⁹⁵ С. Мијушковић, *Бокељска морнарица*, стр. 74 и 76.

³⁹⁶ Алегати: 15, 16, 70-72, 74-83, 85-88, 90-92, 94- 98, 100-107.

³⁹⁷ У алегату број 97 од 5. фебруара 1785, Одлуци команданта Јадрана, Жан-Батиста Контаринија, коју је донео уз писмену сагласност ванредног провидура Доменика Марћела, и којом прихвата Молбу адмирала Вицка Букарина, да се ослободи казне Лука Медин из Паштровића, с образложењем да је већ одлежао половину казне затвора, поред осталог још и стоји: да Медин мора да плати све предвиђене казне да би га избрисали из списка окривљених, како би могао да живи где хоће и слободно да се креће. Оно што би посебно истакли у овом документу је остатак текста, где Контарини вели: ‘...Не постоји први документ о успостављању привилегије о помиловањима, зато што је та привилегија призната приликом преузимања млетачких власти у Котору, посебним дукалом, али се континуирано поштује читавих пет векова’.

³⁹⁸ Алегати број 92 и 93, говоре нам о томе, да је Братовштина имала могућност, да неискоришћену привилегију помиловања о Светом Трипуна, може да употреби и неком другом приликом, али под условом да је то за време службе истог провидура.

³⁹⁹ Гелчић у свом делу тврди, мада то не може да поткрепи чињеницама, да је било случајева када је Братовштина ускраћивала предају власти, уколико се не би удовољило молбама за

године, којим представник млетачке власти поново подсећа да се овај обичај мора поштовати.⁴⁰⁰

За празнике, никако не сме да остане без интересовања, чињеница да је морнарица са својим адмиралом, имала у рукама сасвим самосталну извршну власт, која је искључиво проистекла из избора једне занатлијске корпорације бокелјских помораца, чији је задатак првенствено био да испуни неке религиозна и социјалне дужности.⁴⁰¹ Ово стапање адмирала са гасталдом, може се тумачити и даљином или дугом одсутношћу државне власти, која није имала другог начина да натера да се поштују обавезујуће законске одредбе.⁴⁰²

Ипак, на основу алегата додатих уз Статут Светог Николе Морнара, ова веза адмирал-гасталд, доводи се у питање, тако већ у 6. алегату, који се односи на повећање обавезног износа за вашеле и фрегате, са 40 на 69 солди, ова функција је раздвојена, јер јасно стоји, да Скупштини присуствују, како адмирал Аполоније Ђулијани, тако и гасталд Вицко Радоњић,⁴⁰³ да би из алегата 10, 11 и 12, могли да видимо, да је тај положај обједињен.⁴⁰⁴ Потом, опет следи низ од три алегата, за временски период почев од 1574, па све до 1631. године, када је ова функција одвојена (алегати 18, 21 и 23),⁴⁰⁵ да би поново могли да

помиловања: *'E noto, e un bel numero di ducati e di terminazioni lo confermano, come la Marinarezza bocchese, gelosa custoditrice de'suoi privilegi, si ricussasae di ammainare lo stendardo e di rendere le pubbliche insegne tutte le volte che grazia da essa proposta non fosse stata accolta; che per conseguenza i mantenesse sotto le armi...'*, G. Gelcich, *Storia documentata...*, стр. 47.

⁴⁰⁰ *'Essendo stato eletto nella carica d'Armiraaglio di Cataro e di quel Canale, patron Luca Lazari con tutti gli utili, emolumenti, recognitione e prerogative alla stessa Carica di ragion e consuetudine setanti e pertinenti, con Terminatione de di 23. ottobre 1663, qual poi con decreto di 3. febraro 1665 fu approvata dalla felice et imortale memoria dell'Eccellentissimo Signor Caterino Cornaro, precessor nostro, ed essendo pure la stessa Terminatione stata confermata dall'Eccellentissimo Senato, come appar in Ducali di 5. genaro 1665, però la setabilità vostra farà che esso Lazari goda tute le immunità e privilegi quovismodo alla deta Carica atinenti, in particolare la cessione della bacheta per giorni trè, nella solenità e fiera di San Trifon, questo formi gl'officiali, faccia aprir e chiuder le Porte, dimandi gratie tanto nel giorno predeto di San Trifon, quanto nell'inalborarsi e disalborarsi il stendardo, conforme all'immemorabili si è sempre praticata. Essendo nostra ferma intentione che non si alterino gl'usi e le consuetudini, ma godono le Autorità e le Cariche quelle prerogative et quei seciosi privilegi che sono sempre stati osservati, e che la benignità del Prencipe ha permesso a sudditi di continuo godere, e tanto inviolabilmente eseguirà, e farà resti eseguito.'*

⁴⁰¹ Детаљније, према А. Дабиновићу, у Прилогу XXVI - *Јавно-правне дужности Братовштине Светог Николе Морнара*.

⁴⁰² *Ibid*, стр. 128.

⁴⁰³ *'...messer Nadal Dentali, armiraglio, messer Vincenzo Radohnich, maistro della sedia...'*

⁴⁰⁴ Алегат број 10: *'... ser Johannis de Bellum, admirati, sindici et gubernatoris Scolae et Fratemitatis Domini Sanci Nicolai Marinarionum...'*; алегат број 11: *'... et ser Joannem Bello, armiratum, intervenientem nomine Confratemitatis marinariorum Cathari...'* и алегат број 12: *'... per il armirato ser Jacomo Belli...'*

⁴⁰⁵ Алегат број 18: *'... In tempo del armiraglio Nicolò de Zuane Dental, et Maestro della sedia Nicolò Brencho dei Tassi, et sindici Zuan Zuanandrich...'*; алегат бој 21: *'... per messer Marco Dentali, Vice*

сагледамо, да је функција адмирала и гасалда обједињена, у алегатима 24, 31, 33 и 35,⁴⁰⁶ али и оном 53, од 7. јуна 1683. године, који се односи на попис набављених предмета у доба адмирала и гасалда Николе Лукина Кукураче⁴⁰⁷ и у 75, од 2. фебруара 1768. године,⁴⁰⁸ који је заправо Молба адмирала и гасалда Которске морнарице Вицка Букарина, да се поводом свечаности Светог Трипуна ослободи кривице конте Стјепан Бујовић.⁴⁰⁹

Одговор на ову недоумицу, заправо на промене неког устаљеног ритма, које су везиване за ове две, односно обједињену функцију, нећемо моћи да нађемо у Статуту, већ једино у карактеру владања Републике, у њеној веома наглашеној прагматичности: она готово и да није марила за утврђене ставове и праксу, већ је настојала да се конкретни резултат постигне у датом тренутку, на најпрактичнији начин. Али, како су године одмицале, у времену, када је Братовштина задржала готово само меморијалну вредност, очигледно, да су ове важне дужности биле сједињене и да су се поверавале само једном лицу.

О нераскидивом преплитању приватног, трговачког и јавно-правног интереса, говори и то да су Бокелји, упоредо с развојем поморства, усавршавали и поморску тактику; њихови трговачки бродови, били су прилагођени и за борбу, с обзиром да су били наоружани и топовима, мускетама и запаљивом смесом. Најчешће се ту радило о фустама, фрегатама, галијама и тартанама. Ипак, као ратни брод, најчешће се користио бокелјски шамбек, по узору на оне које су рабили берберски гусари. То је био брод на једра и весла, носивости до 300 тона и наоружан у просеку са двадесетак топова.⁴¹⁰

И Шеровић сматра да је *‘чета морнара која је била организована ради одбране и која је одржавала поредак у луци и у граду... своју дужност вршила још од најстаријих времена, а тек касније да је правно била организована*

Ammiraglio, messer Zuan Andriich, Maistro della Sedia... и алегат број 23: *‘... messer Vincenzo Ziffra, castaldo et mistro di sedia, col parer et assenso di messer Zuanne Lazari, armiraglio...’*.

⁴⁰⁶ Алегат број 24: *‘... Signor Armiraglio et Signori Procoratori et altri o fficiali...’*, алегат број 31: *‘... messer Zorzi Scuna, Armiraglio di questa Città, et, dall'altra, li procuratori della Confraternità...’*, алегат број 33: *‘... signor Armiraglio Nicolò di quondam Piero Calzet a, procoratori Vincenzo di Luca, Marcho Giurmata, Piero Giurmata, Bernardo Calzeta...’*, и алегат број 35: *‘... In tempo del armiraglio et mistro di sedia Niccollò de Piero Calzeta, sindaco Zouane de Trifon, procoratori Piero de Zorzi Giurillo, Lucha Gambaro, Pasqual di Ellia, Pavollo Racho et Francesco Giovanelli...’*.

⁴⁰⁷ *‘...In tempo del armiraio Nicolò di Lucha Cucaraza et mistro di sedia...’*.

⁴⁰⁸ *‘...domino Vincenzo Buccarin, Armiraglio del Porto di questa Città...’*.

⁴⁰⁹ Алегати код којих је функција гасалда и адмирала одвојена су још 40 и 60, а преостали, где је обједињена су: 36, 38, 41, 46, 54-56, 62, 64, 67-74, 76-83, 85-88, 90-95, 97-98, 100, 102-104 и 106.

⁴¹⁰ Ј. Васиљевић - Б. Висковић, *Велике поморске битке и операције кроз историју*, стр. 46.

*Братовштина морнара...*⁴¹¹ Као и остале сличне претпоставке, које смо помињали раније и ова се заснива на непоткрепљеној улози коју су наводно имали которски морнари у транслацији тела Светог Трипуна, односно на њиховом војнички инкорпорираном учешћу о црквеним свечаностима транслације.

Милошевић пак сматра, да је одред которских помораца, према својим задужењима, истини за вољу, имао више континентални, него поморски карактер, иако је, када је то било неопходно, у борбене сврхе испловљавао са својим адмиралом. По овом аутору, Братовштину Светог Николе Морнара, у модерном светлу треба више посматрати као неку врсту морнаричке пешадије, него поморско-борбене снаге.⁴¹² Милошевић закључује, да је врло вероватно, да је управо и у боју на Велбужду, учествовао један такав одред.⁴¹³

Грга Новак је јоше пре више деценија, оценио да Братовштину Светог Николе морнара, Бокељску морнарицу или Которску морнарицу, треба поистоветити, што иначе нигде није случај кад су у питању братовштине помораца и морнарице наших других градова, од којих се Котор битно разликује:

‘Морнарске братовштине сјеверне Далмације сачувале су свој облик и ранију сврху, уз врло малене промјене, тако да су оне све истога типа, али се од тога издвојио Котор, гдје је морнарска Братовштина због близине непријатеља примила облик и сврху, која се знатно и скоро битно разликовала од њених посестрима на сјеверу’.

Аутор даље оцењује, да је Братовштина Светог Николе Морнара, помажући својим средствима, позајмицама, искуством и саветима поједине своје чланове и залажући се за повлашћену трговину которских помораца, у многоме допринела да се поморска привреди краја развије, а да при том сама, као корпорација, није директно учествовала у било каквој поморској привреди, с обзиром да није имала своје трговачке бродове. Да их је поседовала, наравно да би то представљало конкуренцију појединим поморцима.

Чланови Братовштине Светог Николе Морнара, али ни тадашња друштвена структура, нису били свесни ни снаге економског колективног

⁴¹¹ П. Шеровић *ibid*, стр. 1846.

⁴¹² М. Милошевић, *ibid*, стр. 130.

⁴¹³ G. Delcich, *Storia documentata...*, стр. 28-29.

деловања, коју је природно и у великим размерама, могла пре свега да пружи поморска организација свих евидентираних морнара из Боке Которске.

Новак, истиче да је Братовштина Светог Николе Морнара, и поред тога што није поседовала своје властите бојне бродове, морала активно да снабдева државне ратне бродове, професионалном посадом, уз чије деловање су се браниле и чувале територијалне воде и ишло у поморске битке. Уосталом, на темељу ове обавезе, почивале су поморско-трговачке привилегије које је имала Братовштина.⁴¹⁴

Сем Которана и других поданика Комуне, које су млетачке власти ангажовале на которским галијама и другим бокелским лађама, за бројне ратне акције или за борбе против гусара, на венецијанским бродовима, било је наравно и добровољно укључених которских морнара, часника, али и капетана-команданата.

У привилегије које су дошле захваљујући ратним заслугама, може се убројати и начин обрачуна пореза на промет, односно десетине, која се наплаћивала од увезене робе продате у Котору. Алегатом број 28. уважава се жалба, очигледно неких братима-патрона, па им се дозвољава, да им порез за продату робу буде обрачунаван по нето вредности робе, односно по набавној цени, а не по цени по којој је продата. У самом алегату се наглашава и да је сврха оваквог обрачуна да се заштити и повећа добит од трговине.⁴¹⁵

II.8.6.6 Трговинска овлашћења Братовштине јавно-правног карактера

Млечани су Братовштини Светог Николе Морнара, препустили и старање о делу јавних прихода, који су се прикупљали на основу трговине.

Ова функција, изворно се налазила ван Братовштине, у рукама једне категорије јавних службеника која је бринула о поморству, а која је била

⁴¹⁴ Г. Новак, *ibid*, стр. 185

⁴¹⁵ *‘L’Illustrissimo Signor Retor e Provveditor, sentando et cetera. Udite le ragioni delle parti con quanto hanno voluto dire et allegare col mezzo di loro avvocati, ha terminato che le robbe che saranno lasciate in avvenire per la decima, quasi siano lasciate intieramente, siano pagate a quel prezzo che costassero alli padroni di quelle, dovendo esser poste le sese della vendita, in accrescimento del prezzo delle robbe, per poter conseguir il loro intiero capitale, li padroni di quelle. Et quanti al terzo preteso delle passate sia restituito a quelli che lasciarono le decime detrate, però le sese fin hora corse, come di sopra et nelle sese. Francesco Vitalla, Cancellier Provveditorio’.*

обавезујућа градским Статутом: тројице јустицијара, тржних надзорника,⁴¹⁶ који су иначе били службеници управе комуналних прихода и који су све до 1371. године, имали врло широке компетенције.

У њихову надлежност, спадала је наплата комуналне трошарине као и разних такси, брига о мерама, радњама и слично, а за нас је свакако од посебне важности био њихов надзор над увозом и извозом, што је пак директно било везано за поморство.⁴¹⁷

Са доласком Млетака, јустицијарима се даје маргинална улога јер се схватило да сложене и тешке факторе, пре свега онај временски, затим оне који се тичу терцарија, пиратерија, царина и трошкова превоза, треба препустити институцијама и лицима који живе од поморства, а не стављати их у чврсте оквире Статута.

Тако су ови послове дошли у руке братима Светог Николе Морнара. О томе сведочи и алегат број 27, који је, у ствари Потврда, којом су за 1647. годину, Бартоломеј Пима, Иван Драго и Иван Бућа, изабрани за надзорнике за трговину намирницама.⁴¹⁸ Неке од ових привилегија везаних за јавно-правни карактер деловања Братовшине постојале су, изгледа, и мимо и пре Млечана.

На то нас упућује алегат број 39, којим представник млетачке власти потврђује право убирања трошарине на мед, мада не безусловно, доводећи на неки начин у питање оправданост постојања овог закупа посебног пореза. У

⁴¹⁶ Одредба XII, Статута града Котора - *О избору јустицијара и њиховој служби*: 'Исто тако бирају се за шест мјесеци, на исти начин три племенита мужа, способна за јустицијаре над свим што подлијеже плаћању трошарине и глобе, као што је кланица, рибарница, тегови, мјере, крчмари, дрво, измет, смеће, ствари забрањене да се увозе и извозе, и све друге врсте недјела која се односе на кријумчарење. Они треба марљиво да истражују напријед речене ствари и да их чувају без преваре, а ваља да хватају и узимају све што је кријумчарено. Претходно обавивши испитивање сазнаће којој казни подлијежу за напријед речено, према преступу узеше залог и доставити га комуналној Комори. Ако учине нешто супротно томе, из властитих средстава платиће Комуни. Од свега тога два дијела припадају самој Комуни, трећи добијају напред речени јустицијари. А да би могли боље вршити своју службу, треба да имају под собом шест слуга пучана које ће сами изабрати. Ако неки од ових јустицијара не би хтио прихватити службу платиће казну 25 перпера.

Године 1373, дана 23. септембра. Желећи да јустицијари наше Комуне своју службу боље врше, наређујемо да се од сада, према нашим прописима, бирају три јустицијара, способна и достојна припадника властеле. Они убудуће не треба и не могу судити у стварима вриједним мање од 10 перпера, као што је то до сада био обичај. Преко онога што им припада на основу споменуте службе, јустицијари треба да добију 1 фолар од сваке овце, осим од мале јагњади и јарића на које се не плаћа царина, па се закоље ради продаје. Од вола, краве или свиње добијају 4 фолара, од бивола или биволице 8 фолара. Ти фолари припадају њима, па треба да их траже и узимају, и ником не опраштају, под пријетњом казне заклетве.'

⁴¹⁷ М. Милошевић, *Пловидба и поморска трговина*, in Статут града Котора, књ. II, Котор, 2009, стр. 58.

⁴¹⁸ 'Li Gentili Cavalieri Bortolomeo Pima, Zuane Drago et Zuane Buchia, giusticiieri del presente anno'.

алегату се наводи да ће привилегија убирања трошарине на мед остати само уколико се докаже њено раније постојање.⁴¹⁹

Јавно-правне функције братима Светог Николе Морнара протегле су се, временом и на оне делатности за које на први поглед не изгледа да би требало да буду у њиховој ингеренцији.

Осим убирања одређених такси, што је, видели смо из претходног примера трошарине на мед, понекад било и упитно, Братовштини је било дато од стране суверена - Сињорије, да активно регулише тржиште одређених производа. Налазимо, тако, одредбе у алегатима број 51 и 52, којима се четворици представника Братовштине поверава да утврђују цену по којој једино могу да се продају шкоранце.⁴²⁰

II.8.6.v Превоз поште Јадраном

Требало би да истакнемо, да на основу додатих докумената у Статуту, управо можемо да сагледамо и проблем везан за превоз поште Јадраном,⁴²¹ што се везивало за директан аранжман помораца Прчања са властима, који су управо због те своје делатности, стекли могућност да њихово насеље добије поморски статус. Али и пре тога, са сигурношћу, а на основу одлуке Скупштине Братовштине од 25. марта 1666, додате уз Статут, као алегат број 36, можемо да констатујемо, да су се Прчањани и раније тиме бавили, као чланови которске братовштине. У том алегату од 25. марта 1666, стоји да је на иницијативу

⁴¹⁹ *‘L’Illust rissimo et Eccellentissimo Signor Giacomo Loredan, Provveditor Extraordinario in Cataro et Albania, Vice Retor et Provveditor, sentando et cetera, uditi le parti controscrite, da una, l’Eccellentissimo Signor Francesco Bucchia, avvocato fiscal, per parte di domino Luca Bisanti, come essator de datio, da l’altra, Zuanne di Luca, a nome di tutti i controscritti esatori, il tuto dibattito è maturamente considerato, ha, con ogni miglior modo, terminato che: mostrando l’essator del datio che per il passato una /precrano: una volta sia stato pagato il datio del miel restin obligati parimente li controscritti, al pagamento per il datio che si pretende dal datiero e non monstrando restin licentati et ita. Francesco Baron, cancelier, li ha estrato, sotoscrito e sigilato’.*

⁴²⁰ Алегат број 51: *‘...Essendo il tempo proprio di ricever le scoranze da mercanti montenegrini, sia passata parte che alcuno padrone, o marinaio di questa Città e Canale, non possa ricever le scoranze suddete in altro prezzo, se non a quanto faranno li sotoscritti quatro periti, che saranno eleti dal Capitolo, li quali, sopra l’anima loro, senza alcun riguardo, debbano far il prezzo e stabilire per la suma del danaro che dovranno pagar li padroni e marinari delle barche, nè possa chi si sia dar caparra d’alcuna sorte di danaro, o altra robba, a tal conto...’.*

Алегат број 52: *‘... non possa, nè debba alcuno alterar il prezzo che fosse stabilito dalli quatro eleti, nemeno dar caparra di sorte, come in deta parte si esprime, ma, doppo fato il prezzo et non prima, possa cadauno comprar in puoca o molta quantità di esse scoranze...’.*

⁴²¹ М. Милошевић, *Носиоци поморске привреде Котора прве половине XVIII вијека*, Годишњак поморског музеја у Котору IX/1960, стр. 130-131.

адмирала, генерални провидур, Катарино Корнаро, прихватио његове ставове, да за превоз званичне државне поште, поред Прчањана, који због своје бројности нису довољни, треба ангажовати и становнике Кличића, Столива и Мула. У исправи даље стоји, да ће Братовштина пописати све поморце Прчањане, Которане и из осталих насеља у Заливу, да ће се тај списак чувати у Которској морнарици, те да ће сви они, почев од тог времена, у складу са потребама, бити ангажовани за превоз поште.⁴²²

Годину дана касније, одлуком Главног заповедника флоте, Франћеска Морозинија, ово је још једном потврђено у алегату број 38, па Морезини наводи да ће списак свих морнара увести ред код превоза државне поште, али да ће он омогућити да се утврде и друге обавезе помораца. Одлука се завршава речима, да ће према потребама бити позивани не само Прчањани, него и морнари из других насеља.⁴²³

Истина је, да је после Пераста, борбу за ослобођење од зависности Братовшине Светог Николе Морнара, први повео Прчањ, који је видећемо, већ крајем XVI века развио завидну поморску делатност.

⁴²² ‘...con l’essentione dalle fationi manuali oltre le altre recognizioni che godono, hora col fondamento di Terminazione posteriore dell’Eccellentissimo Provveditor General Contarini, nostro precessore, da loro impetrata, col pretesto di non esser suficianti a supplirci, pretendano d’aver in tale funtionone, per aggregate et subordinate, anco le ville di Clicichi, Mulla et Stolivo e d’esser non solo essi, m’anco le ville medesime, essenti da qualsisia altro aggravio publico con le famiglie e navillii loro, da che deriva l’inconveniente ch’essendo nelle sodete terre et ville il maggior numero de marinari di quel Canale, sottrati essi, non resti chi possa, nelle occorrenze d’altri publici servitii, adempire, rendendosi ad’essi impossibile d’eseguir gl’ordini che li vengono impartiti. Conosciutosi perciò da noi il disordine, et volendo applicarvi quelle proviggioni et regole che vagliano così a tener sempre pronto il comodo del porto dei Disazzi sudetti, come a soministrar marinari, barche e navillii per qualsisia altra occorrenza publica, com’è stato per l’adietro praticato, comandiamo che debba imediate esser formato un rolo delli marinari tuti, tanto della Città di Cataro quanto delle terre e ville della giurisditione, qual rolo dovrà esser tenuto e conservato nella Scuola loro, onde accadendo di far portar i disazzi n’ essendo sufficiente il numero di quelli di Parzagno, possa l’Armiraaglio surogarne di quelli degl’altri luochi, secondo ricercherà il bisogno, con la medesima essentione, per il tempo dell’impiego e recognitione legitimamente godute da essi di Parzagno, e venendo disosti ordini per altre occasioni, possa egli similmente eseguirli con la notitia che havrà delli marinari tuti e di quelli a quali tocarà d’esser sucessivamente impiegati’.

⁴²³ ‘...con quale restano prefisse le più aggiustate regole e metodi a divieto di disordini, et per haver sempre pronti e per l’occasione di disazzi, et per le foncioni de marinari, numero equivalente di persone, coll’institutione d’un rolo delli marinari tuti, tanto della Città di Cataro, quanto delle terre e ville della giurisditione, acciò dovendosi portar disazzi, nè essendo sufficiente il numero di quelli di Parzagno, possa l’Armiraaglio valersi di quelli degl’altri luochi, secondo richiederà il bisogno, et con quell’essentione, che viene mentovata nel Decreto medesimo, la confermatione del quale, ricercando il deto Lazari in tute le sue parti, conosciuta da noi giusta l’istanza del medesimo Decreto altrettanto ben bilanciata l’essenza dell’affare, terminiamo et volemo, coll’autorità del Capitaneato nostro Generale, che sii così pontualmente eseguito et osservato, senza contrascienza alcuna, acciò ne rissorghi l’otimo servitio publico nell’un, e l’altro capo. Commettendone l’essecutione registro e notificatione della presente, ove et come occorresse’.

Поморство је за Прчањане представљало главну привредну грану од давнина, о чему говоре и локалне легенде: у околини Котора, у шпиљи под Пестинградом, живела је вила по имену Алкима (снага). Прича даље вели, да су јој дошли људи с мора, замоливши је да се ту настане. Вила им ово одбије речима, да у кршу нема ни воде ни соли, рекавши: *‘Нек морска обала буде ваше становање јер без ње нема вама живота’*. Овај мит има своје алегоријско значење, указујући на чињеницу, да су становници Боке од природе упућивани на море, јер кршевито копно никако није могло да буде извор њиховог благостања. Зато се Прчањ, каже Нико Луковић, још у старо доба дао на поморство и трговину.

Прчањ - поморство у служби поште

Да оставимо причу по страни и вратимо се историјским чињеницама: Прчањ је са својом земљом, исто као и Пераст, припадао бенедиктинској опатији Светог Ђорђа, которској властели, самостанима и црквама, док су земљорадници, који су га обрађивали, живели изнад поморског појаса.⁴²⁴ Подстицај, капитал да и земљорадници почну да се баве поморством, дошао је свакако из которског патрицијата. Ковијанић наводи, да је било више Прчањана који су пловили на бродовима которских бродовласника, а каже и да се помиње један бродоградитељ⁴²⁵.

Почев од XVI века, ово место је почело да заузима, завидно место у бродарству. У Которском архиву, спомињу се 1552. и 1574. године, прчањски морнари на галијама млетачких заповедника Франа Писаниа и Захарија Барбара, а 1582. године, спомињу се и мешгани-бродовласници, као поседници мањих пловних јединицама, прчањских фрегата.

Начин на који је Прчањ дошао до угледа и привилегија потпуно је специфичан. Млетачке власти су још крајем XVI века, приметиле нарочиту брзину прчањских филука, фуеста и гаета. Оне су стизале далеко брже од државних лађа, па је стога Сињорија одлучила, да Прчањанима повери стални поморски саобраћај. Иначе, пре Прчањана, током XVI века, превоз поште морем, од Венеције до Котора, и назад, први су организовали наследници

⁴²⁴ Н. Луковић, *Прчањ, Котор и Бока Которска*, Загреб, 1934, стр. 46.

⁴²⁵ Р. Ковијанић, *Једрењази которске луке 1436-1445. године*, стр. 55.

каторског племића Јеронима Загурија, а почев од 1578. године, овај посао се поверава племенитој браћи Болица. Њихова породица, располагала је са четири фрегате које су биле увек спремне за полазак, потпуно опремљених једара, са свом неопходном опремом и са по осам веслача. Трошкови за свако пловило, износили су по 32 дуката, с тим што ако је било неопходно да брод брже стигне, односно да се повећају весла, за свако се плаћало по још четири дуката. Ови бродови, сем државне, носили су и приватну пошту.⁴²⁶

Ево како је започео поморски саобраћај на Прчању: постоји сведочанство, да су на крају XVI века, Прчањани били тако окретни и запажени морнари, да су њихове фусте на весла, по сведочанству провидура Алмора Тиепола, претицале млетачке државне лађе. У периоду између 1600. и 1650. године, било је преко двадесет прчањских заповедника фрегате. Прчањани тада већ тргују са лукама Јадранског, Јонског и Егејског мора. И они су припадници гласовитог удружења Светог Николе Морнара, у којем заузимају угледна места. Међу њима су и три каторска адмирала, Иван Лазари, Трипо Луковић и Лука Лазари, док је Лука Луковић чак адмирал млетачке ратне морнарице.

Да су Прчањани били одважни морепловици, види се по томе, рекли смо, што су им власти Републике повериле тешку службу, да на својим бродовима преносе државну пошту - *pebblici dispacci*, између Крфа, Котора, Задра и Млетака. Ова делатност је иначе била скопчана са великим опасностима оног времена, када су Јадранско и Средоземно море били пуни турских галија, с којима је врло често долазило до крвавих окршаја. Много њих, оданих Прчањана пало је у ропство, завршивши своје тужне дане у Улцињу, по Албанији, грчким острвима, у Триполију, Тунису и Алжиру. Транзит поште, био је скопчан и са великом одговорношћу, па тако имамо податак да је Никола Контарини, изванредни провидур у Котору и Албанији, наредио 12. јуна 1646. године Тому Грујевићу, да са појачаном посадом понесе списе у Млетке, који су стигли у Котор из Цариграда, и да се под претњом смртне казне нигде не зауставља, сем у Задру где је требало да уручи пошту генералном провидуру Далмације. Наиме, посебни курири су копненим путем носили државну пошту из Цариграда до Котора, а од Котора до Венеције или Задра, Прчањани. У ванредним приликама, Млечани су Прчањане посебно, током рата, у изузетним

⁴²⁶ М. Милошевић, *Бока Каторска, Бар и Улцињ*, Подгорица, 2008, стр. 181.

приликама слали и на Егејско море, да пренесу наређења тамошњим заповедницима млетачких ратних лађа.

Прчањски бродови преносили су службену преписку сваки пут, на позив власти, уз утврђену одштету у новцу⁴²⁷ и двопеку - *pan biscotto*. На тим путовањима није се смела превозити роба, а самим тим није се могло ни трговати. Општина је за те задатке, имала увек припремљене по две одличне гаете или филуке, чија је посада бројала по деветоро људи, спремних да у свако доба крену на задатак. Морнари су били из Прчања, а ређе је посади припадао неки Столивљанин или Муљанин, или пак неко из Кличича. Они су укључивани када је обимност посла то захтевала, па је због тога сачињен и списак свих морнара у Заливу, што је било регулисано алегатима број 36 и 38⁴²⁸ из 1666. године.

Иначе, гаете су имале једро и весла и биле су веома брзе, па су морнари, једрећи и веслајући, не за дуже од двадесет дана, стизали из Котора у Млетке, преваљујући до Венеције по 400 миљара. Ову службу коју су Прчањани обављали, можемо сматрати првим поштанским саобраћајем на Јадрану. Уз дозволу власти, бродови су могли да приме и приватну пошту.

Ваља рећи, да су Прчањани ову повластицу имали све до пада Млетачке Републике, али и у доба прве аустријске владавине у Далмацији. Због ове верне службе, Прчањани 1625. бивају ослобођени дотадашње обавезе, да као радници мануелно раде на јавним пројектима,⁴²⁹ а дукалом од децембра 1629. године практично, Прчањ стиче и статус поморског насеља, а од 1704. године, постаје и самостална општина.⁴³⁰

⁴²⁷ Патруну се плаћало између 6 и 10 дуката, морнарима од 4 до 8, а даван им је и двопек у вредности 900 либара, Н. Луковић, *Поштански саобраћај на Јадрану*, Годишњак Поморског музеја у Котору IV/1956, стр. 40.

⁴²⁸ Алегат број 36 - видети напомену 402.

⁴²⁹ Иако Луковић каже да су мануелних радова Прчањани били ослобођени 1625, тек алегат број 36, донет четрдесет година касније, потврђује ову слободу.

⁴³⁰ Алегат број 22: *'Adi dieci novembre 1629. Solo il Dogado del Serenissimo Signor Zouane Comaro et l'Illust rissimo et Eccellentissimo Signor Francesco Molin, Provveditor General in Provincia, et l'Illustrissimo Signor Piero Morosini, Retor et Provveditor in questa città, soto del qual fo fata la asention alla giente di Parzagnio di non eser più sotoposti alli lavori di manual, inclinando alle loro instance, in riguardo della oblegation loro et fatica nel portar le publice lettere, come apar in Canzelaria, nel volume civil a carte trenta nove et a carte quaranta nove'*.

Следе године изузетно успешног извоза; у Венецији Прчањани бивају ослобођени царине за лојанице, суве укљеви и слане јегуље, а за каштрадину⁴³¹ нису плаћали царину на подручју целе Млетачке Републике. Да је све ово врло брзо економски ојачало Прчањ, сведочи нам и податак ванредног провидура Филипа Болдуа о помоћи Прчањана Котору, и то у неколико наврата. Посебном дозволом из 1688. године, Прчањанима је дато, да могу да продају на ‘Словенском тргу у Венецији, између два моста’, каштрадину, сир, уље и свеће од лоја. Истим документом, бивају ослобођени и трошарине, приликом продаје сувог меса.⁴³²

Само место се нагло шири, а и углед му се повећава. У раздобљу почев од 1630, па све до 1671. године, тројица Прчањана, видели смо да су били адмирални Братовшине Светог Николе Морнара. Самосталност Прчања је видљива и кроз алегате који се тичу годишњег избора капетана приликом прославе Светог Трипуна: број 54, 55 и 57.⁴³³

Венеција је Прчањ још наградила и бројним повељама и додатним олакшицама: алегат број 61, од 1689. године, сведочи о томе да су Прчањани плаћали само пола реала за сваки брод са трговачком робом који креће из неког насеља которске јурисдикције, уместо једног реала и 40 гроша, колико су плаћали други. Истим алегатом ослобођени су били и плаћања додатног гроша по миљару робе за извоз.

Након добијања повластице да буду ослобођени мануелних радова на државним пословима, што је својом терминацијом потврдио и млетачки Сенат, дукалом од 24. октобра 1625. године, прчањски поморци су одмах, на основу ње, тражили ослобођење и од других дужности, на које их је обавезивала Братовштина Светог Николе Морнара. Њихова стремљења да се децентрализују у односу на Которску морнарицу, биће изражена прецизније 1670. године: тада

⁴³¹ Ове сукцесивне млетачке привилегије (мисли се на алегате 66, 67 и 68) које су давале Братовштини Светог Николе Морнара, нису утицале на стално настојање Прчањана, да се ослободе зависности организације, G. Gelicich, *Storia documentata...*, стр. 51.

⁴³² Н. Луковић, *Једна ријетка рукописна књига из архива бивше општине Прчањ*, Годишњак Поморског музеја у Котору, XV/ 1967, стр. 188.

⁴³³ Алегат број 54 наводи официре из Прчања: ‘...et li patroni Vincenzo di Piero Lucovich, tenente di Parzagno...’, алегат број 55 именује као ‘часнике Прчањане’ и ‘... Giovanni, et Vincenzo Jacogna, giudici arbitri et arbitratori et amabili compositori elleti et assunti dal Commun di Parzagno...’, те алегат број 57 говори о пресуди поводом спора о избору два капетана о дану Светог Трипуна, од којих је један поручник из Прчања: ‘... et il tenente et comun di Parzagno, dall'altra, circa li due capitani che annualmente si fanno nelle festività del Glorioso Martire San Triffone, protetore di questa Città...’.

ће тврдити да представљају посебну организацију, узимајући у обзир чињеницу, да у одреду Братовшпине заузимају место чете заштитнице са својим старешином на челу. Како овај претекст није био прихваћен, Прчањани су и даље остали зависни у односу на Которску морнарицу⁴³⁴.

Међу повељама које је Венеција дала Прчањанима, налази и она о којој говори Никола Еризо II, изванредни провидур за Котор и Албанију. Ево шта пише 20. маја 1693: ‘У свакој пригоди, када је требало журно пренети државну списе у Млетке, у Далмацију и друга места, Прчањ је не само брзо опремао филуке, него их је и опскрбивао одважним и вештим морнарима, тако да су више пута, чак и у хладно зимско доба, својом брзином надмашили наша очекивања’.

Хумана црта Прчањана, може се сагледати приликом тешког земљотреса, 1667. године, којим је поред Улциња, Бара, Будве и Дубровника, добрим делом страдао и Котор, када су Прчањани стражарили на својим бродовима, на Росама и Лепетанима, чувајући которске зидине од Турака. И не само то, због поправке оштећених зидина, стављали су на располагање своје лађе, за довоз камења и другог грађевинског материјала.

Раздобље XVII и XVIII, биће за Прчањане, али и све Бокелје најтеже, али зато најславинеје, јер се требало борити са Турцима. Зна се да су Прчањани учествовали као морнари на которској галији, у поморској бици код Лепетана, 1571. године. Са Пераштанима су се прославили у валонској луци, 1638. године, под вођством Петра Зермана, у тешкој борби против гусарског вође, Али Пићинина, али и у Кандијском и Морејском рату.

Ђироламо Корнаро, витез и генерални провидур Далмације и главни заповедник хришћанске војске, приликом освајања Херцег Новог, овако каже за Прчањане: *‘Верна општина прчањска, у садашњем рату је бројне подвиге учинила, показавши тако своју спремност и храброст у борби са Турцима. Док смо обављали искрцавање војске за оспаду тврђаве Херцег Новог, следио нас је верни Вицко Луковић, општински главешина са приличним бројем својих људи, који се храбро борише, напредујући сваког дана и освајајући важне положаје и непријатељске шанчеве, упркос тешком времену, премда су гинули и били смртно рањавани. Њихова верност, посебно се истицала ноћу, када су пратећи*

⁴³⁴ G. Gelcich, *Storia documentata...*, стр. 50 и 51.

нас, и излажући своје животе смрти, напредовали до самих градских бедема, и када су упркос противнападу непријатеља, успели да одрже своје положаје до коначне предаје трвђаве. Они су часно испунили, на наше задовољство, свако наређење.’

Ево шта још стоји у Извештају Ђиролама Корнара: ‘... не могу овом приликом да не истакнем Вашим Екселенцијама велике заслуге већ споменутог Господина кавалира Ивана Болице, који је заједно са кавалиром Иваном Антуном, својим нећаком, дао свој горљиви допринос приликом напада на ову трвђаву (Херцег Нови), у коме су обојица учествовали. Иван Болица је водио све преговоре и много допринео стицању наклоности оних племена, са којима је, као што рекох, учествовао у операцији Корјенића заједно са својим нећаком. Како су са жаром и тачношћу служили Вашим Екселенцијама, сматрам да су заслужили јавна признања. Хвала’⁴³⁵

На овим темељима, развијало се прчањско поморство, које је заједно са поморством Доброћана, о чему ћемо говорити нешто касније, свој зенит достигло у XVIII веку.^{436, 437} Најистакнутије породице патрона и капетана, Луковићи, Сбутеге, Ђуровићи, Флорио, Бескућа⁴³⁸ и Лазари, тргују по свим лукама Леванта, са Пуљом, Анконом, Венецијом, Трстом, Смирном, Цариградом и Александријом. Сматрамо да је врло важно и да напоменемо, да су неке трговачке куће са Прчања, имале чак своје приватне подружнице на Крфу и Коринту. Милош Милошевић каже: ‘... да је финансијска снага неких обитељи била толика да је, на примјер, конте Марко Луковић могао да позајмљује которском провидуру новац за издржавање војске и морнарице и за државне намјештенике, и то на рок од шест мјесеци...’⁴³⁹

⁴³⁵ Извештаји млетачких провидура (1687-1735), 7, приредио Фердинандо Онгания, превео с италијанског Д. Мраовић, Подгорица, 1998, стр. 9.

⁴³⁶ Радомир Прица каже да је изузетно драгоцен податак из књиге рачуна о изградњи цркве, па наводи да су се још 1789. године, сви обавезали да ће да дају 1/2, или 1% и 6 талира од сваке хиљаде продатих лојаних свећа, Р. Прица, *Грађа за историју которске трговине (од 1587-1603)*, Споменик САН, књ. CV, Београд, 1956, стр. 46.

⁴³⁷ Описујући свадбене свечаности, дон Нико Луковић истиче, да се и из пописа предмета које је невеста носила у прђију, може сагледати богатство прчањанских кућа тога времена. Вели, да је ту било злата, драгог камења, сребра, свиле, баршуна и дамаста. Напомиње и да се мираз слагао у традиционалну шкрињу од ораховине, чије је pročеље било украшено раскошним дрворезом. Даље наводи, да су се неке куће толико финансијски оснажиле, да су младе у прђији доносиле искључиво сребрно посуђе, укључујући и оно које је служило за најнижу употребу, Н. Луковић, *Прчањ - Хисторијско естетски приказ*, репринт издање, Београд, 2010, стр. 36-37.

⁴³⁸ Касније када се ова породица изузетно обогатила, њени чланови, променили су презиме у Стокућа.

⁴³⁹ М. Милошевић, *Бока Которска, Бар и Улцињ*, стр. 183.

Сигурне податке о броју бродова у то време, нажалост немамо, али у Извештају капетана Ивана Луковића из 1729. године, стоји да је Прчањ тада поседовао 22 брода, а по млетачкој статистици, 25 година касније, имамо податак да је било чак 35 брода, 130 морнара и 2 поморска официра, да би се крајем 1790. године, број једрењака попео на 22.

Имајући у виду све заслуге коју је Прчањ учинио за Венецију, место је дукалом од 25. септембра 1704. године, постало аутономна општина *Communita*. Његов главар, са титулом *valioso*, потом *luogotenente*, постао је *capitnioa* који је управљао општином заједно са дванаест чланова управе, које је бирало Велико веће, састављено од скупа свих прчањских породица. Међутим и поред уздицања на ранг аутономне општине, прчањски поморци су и даље остали везани за Братовшину Светог Николе Морнара, како у односу на чланство у њеном оружаном одреду, тако и у погледу распоређивања и вршења разних поморско-борбених задатака и превоза разних потрепштина за млетачку војску. Ових веза, Прчањ се неће ослободити за време читавог млетачког владања Боком, и поред тога што су терминацијом млетачког *Magistrato all'Armar* од 7. јануара 1727. године, прчањски поморци били ослобођени обавезе да Братовштини плаћају таксе за *benintrad-e*, *luminaria-e* и *viaggi-e*.⁴⁴⁰

И на крају и за Прчањ, али и за Доброту, било је веома значајно, када је после *Грилове афере*,⁴⁴¹ провидур Гримани декретом од 1747. године, доделио Прчању исте привилегије као и Перасту, због чега је 1755. године, избио спор између ова два поморска града. Перашгани су чак ишли дотле, да су тражили од изасланика које су послали у Венецију, да ови ургирају да се тај декрет поништи.

Иако Прчањ није успео, да се као Пераст, потпуно одвоји од Братовштине Светог Николе Морнара и да тако смањи њену територијалну надлежност, својим сепаратистичким настојањима је поприлично допринео, да се садржајно уздрма јурисдикција Братовштине, што се пре свега одражавало на њен углед и на њена материјална средства.

За Бокеле, Славо Стојковић каже да они верују да су по много чему изузетни, јер су кроз целу писану историју имали повластице односно привилегије које су у свим приликама потврђивале њихов нарочити положај.

⁴⁴⁰ Д. Луковић, *Прчањ - Хисторијско естетски приказ*, Београд, 2010, стр. 40 и 42.

⁴⁴¹ Детаљније о овом догађају у Прилогу XXVII - *Грилова афера*.

Због тога, у пословично толерантној Боки, ниједан народ није остао толико омражен као Французи, јер је управо Наполеон као гумицом избрисао Бокелјима све што су вековима стицали, чували и сачували, на шта су били поносни и што су тако тешко, кроз скоро један миленијум бранили. Још од 1018. године, када је прошавши Котором византијски цар Василије II, издао посебну повељу бокешким морнарима, којима им даје велике повластице, почиње прича о привилегијама.

Дабиновић каже: *‘...Након смрти Ивана Цимиска, побједиоца Руса и Арапа, било је досуђено Василију Другом четрдесет година ратовања по разним поприштима, час против Самуила, час против Арапа, час против бунтовних великаша Мале Азије. Тек год. 1018, могао се је Василије похвалити, да је надјачао све своје непријатеље, а сва је прилика, да је он баш те године на повратку из Сријема преко Дубровника и Драча до Атине, прошао кроз Котор и ту издао своју знамениту повељу са висећим златним печатом у којој је наводно досудио Морнарици велике повластице. У чему су се те повластице састојале, није лако казати, али се мисли да је Котору потврђено право годишњег сајма о Трипундану с доста знатним концесијама припадницима пучанских слојева’.*⁴⁴²

Петар Шеровић каже да су привилегије добијене још раније. Позивајући се на Теофанову Хронографију, истиче да је византијски цар Никифор (IX век), ступао у везу са поморцима из разних крајева, чији су бродови били усидрени у Цариградској луци, обећавајући им новчану помоћ, уколико би се одлучили да граде веће бродове, којима би се не само превозили разни трговачки артикли, већ и који би у ратно доба, могли да се употребе за одбрану од непријатеља. На овај закључак, аутора наводи поклапање реченог, са наводним постојањем, оснивањем Братовштине которских помораца (IX век).⁴⁴³

Стојковић тврди да је реалност пак другачија, да тих повеља нема, па се Бокелји позивају на њихове преписе, а да ако и они недостају, онда своју потврду доказују народним предањем. Наполеону су били сви једнаки, па и

⁴⁴² А. Дабиновић, *Кад је дошло у Котору до организације пучанског сталежа?*, Годишњак Поморског музеја у Котору, XII/1964, стр. 10-11.

⁴⁴³ П. Шеровић, *Которска морнарица*, Годишњак Поморског музеја у Котору, XVII/1969, стр. 6.

Бокељи. Он није марио за светлу прошлост и достигнућа која су стотинама година чувана.⁴⁴⁴

II.8.7. Поморско-васпитни значај Братовшгине

Поред економског, сталешког и хуманитарног значаја Братовшгине, ништа није био мањи ни њен поморско-васпитни значај, јер у то време за младе људе чија је намера била да се трајно посвете мору, нису постојале адекватне школе које би им пружиле могућност да стекну поморска знања, сем наравно навигационе праксе,⁴⁴⁵ кроз коју се учила и посебна поморска тактика, која је такође била начин професионалног формирања помораца тога доба, којој су опет погодвали, почев од XIV века, развијен бродоградитељски занат, као и постојање бродоградилишта.

У оквиру Братовшгине, младима су старији поморци преносили своја искуства, упознавало се с навигационим справама, учило о карактеру појединих обала, о плићацима, хридинама и ветровима, као и о начину и опрезности код маневрисања бродовима, и свему што се тиче пловидбе.⁴⁴⁶ Будући дјетићи,⁴⁴⁷ овим својеврсним школама, касније прави поморци, могли су да приступе, знамо, једино уколико су претходно постали чланови Братовшгине.

II.8.8. Пераст

У својој средњовековној фази, Пераст је неизбежно, већим делом био ослоњен на Котор, пре свега зато што је тамо било капитала, а и због тога што су Которани били власници перашке земље, бродовласници и трговци који траже радну снагу. У том периоду, тачније у XII веку, помињу се и перашки лађари, бачвари и каменари, а зна се да је постојала како кречара, тако и

⁴⁴⁴ С. Стојковић, *Медитеранска загонетка*, стр. 431.

⁴⁴⁵ 'Никша Ненадић, капетан баркозије, примио је јуна 1443 у службу 14-годишњег Радича Утјешинова Бушатковића из Грбља, да за четири године служи свога патрона..', (X, 212), Цитирано према: Р. Ковијанић, *Једрењаци которске луке 1441-1445*. (По подацима из Државног архива у Котору), *Годишњак Поморског музеја у Котору*, IX/1960, стр. 43.

⁴⁴⁶ С. Мијушковић, *Бокељска морнарица*, in Котор, Загреб, 1970, стр. 76.

⁴⁴⁷ О томе како се стицала поморска вештина, више у Прилогу XXVIII - *Школовање за поморце*.

цигљара, што је месту, поред касније подигнутог бродоградилишта, давало карактер нетипичног сеоског насеља.⁴⁴⁸

После Котора, у односу на друга места у Заливу, Пераст је први, управо због непосредне близине, почео да се развија у јачи поморски центар. Већ 1155. године, имао је неколико лађа, што је вероватно утицало и на јављање антагонистичких искри према Котору.⁴⁴⁹ Свакако да је управо бродоградилиште било најважнији основ за све самосталнији развој села и за каснију отворену борбу са Которанима. У том периоду, Пераст је заједно са Већим Брдом, Ђурићима и Стрпом, припадао феуду бенедиктинског самостана, са седиштем на острвцу Свети Ђорђе.⁴⁵⁰

Иако се радило о верском објекту, црква и самостан нису били само у власти которског бискупа, већ су припадали целој которској општини. Са опадањем старог бенедиктинског реда, а у недостатку правих редовника, долази до уласка световног елемента у цркву, па тако которски племићи почињу између себе да бирају опате. Њихов основни циљ, био је да пошто пото сачувају велике приходе које је доносио посед опатије. Из времена которске самосталности и првих деценија млетачке владавине, наилазимо на праксу, да Пераштани, као которски кметови стражаре баркама по Заливу, посебно на Веригама, па тако из 1437. године, имамо податак, да главар Пераста, Прибислав Бијелић, тражи од Котора да их ослободи плаћања кметског намета на земљи, за период док су на стражи. Такође, из инвентара покретног и непокретног имања опатије, забележено је и да 1434. године, од укупно 150 постојећих кметских кућа, 60 плаћа дажбине, док 90 сматра да није у кметским односима.

По лошим поступцима према Пераштанима, истакао се посебно которски племић, Трипун Болица. Остао је запамћен по изузетној небризи за сваки економски интерес мештана, по сечи винограда и продаји ретких црквених драгоцености. Читав ток секуларизације опатије, са наглашеним користољубљем патрицијата и негативним последицама по Пераштане, повећао је њихов отпор и мржњу према племству. Са доласком Млетака, од 1420. године, представник опатије се искључиво бирао из редова которских племића.

⁴⁴⁸ Ј. Јиречек - Ј. Радонић, *Историја Срба*, књ. I, Београд, 1952, стр. 88 и 192.

⁴⁴⁹ С. Мијушковић, *Которска морнарица*, Подгорица, 1994, стр. 117.

⁴⁵⁰ Прилог XXIX - *Опатија Светог Ђорђа* говори нешто више о овом перашком манастиру.

Његова једина обавеза била је да убира приходе, који су годишње ишли и до 150 златних форинти, што пак Пераштанима није остављало било какву могућност битнијег просперитета на земљи. Борба за сузбијање которског утицаја преко опата, постајала је све снажнија, па је у том отпору, на самом олтару, сурово убијен и опат Помпеј Пасквалић, кога су потом бацили у јаму и засули камењем. Али та борба, довела је до још једне консеквенце. Поред острвцета Свети Ђорђе, који је рекли смо био део которске земље и на коме је такође владао которски племић - опат, Пераштани почињу да довлаче дотрајале бродове, заробљене гусарске једрењаке⁴⁵¹ и насипају камење, од чега се ствара оближња поморска коса и настаје ново острвце, не само због религијских разлога и због градње цркве, о којој ћемо рећи нешто више касније, већ пре свега због навигационе сигурности због поморског гребена. Наравно, не морамо посебно да нагласимо, да су Которани одмах присвојили и ту нову перашку цркву.

Све ово, било је од пресудног утицаја, да Пераштани потраже занимање, које би их одвело даље од которске зависности, па се зато масовно окрећу мору.⁴⁵² У томе и успевају у потоњем времену.

Та жилава и упорна борба привела се крају тек крајем XVI и почетком XVII века: 1580. године у Перасту је основана *Fraternitas navigantium*, што нам указује, да су већ тада, перашки поморци настојали да се издвоје од Которске морнарице. Потом, 1585. године, Пераст постаје самостална општина, са извесном управном независношћу од Котора.

Убиством Вицка Бујовића, тадашњег начелника Пераста, на почетку XVIII века, указала се могућност да се провери, да ли заиста постоји принцип општинског колективног одлучивања. Овај чин, уследио је само због његове осиноности и одлука које је доносио, искључиво из личних материјалних користи. Ту ситуацију, пратиле су две отежавајуће околности: радило се о изразито интелигентној, али лукавој личности, која је уз то била врстан поморац и неустрашив ратник. Али, оно што је било од посебног значаја, било је то, што је Бујовић био неприкосновени послушник Млетачке Републике, која му је као свом најоданијем поданику, поверила организацију шпијунске мреже, одабир

⁴⁵¹ До 1603, већ их је било потопљено чак стотину.

⁴⁵² Како становништво Пераста, у залеђу није имало флишне падине, на којима би се гајиле пољопривредне културе, логично да је морало да се окрене мору, као једином сигурном извору прихода.

посаде из Пераста, окупљање војних чета и друге тешке задатке. Због свега овога, Венеција је и била вољна, да му максимално изађе у сусрет, правивши се да не примећује његове противзаконите, користољубиве и неморалне акције. Знајући да је за Републику *persona gratissima*, ни најмање се није бринуо због општинских структура, од којих се издвојио, иако је ни мање ни више, био на функцији начелника града, јер је био уверен, да општинска колективна тела, не смеју да раде против њега, као миљеника власти. Није ни помишљао да би му могао бити угрожен чак физички интегритет, па управо зато, на примеру његовог убиства, можемо да дођемо до закључка, да је перашка аутономна општина, стварно у пракси самостално деловала. Када су свима дозлогрдили Бујовићеви поступци, општинском одлуком бива смењен, с тим што се он против овог, опирао и силом, одбијајући да овакво стање прихвати. Да би свој положај покушао да осигура, он ни од чега није презао, па је у Пераст чак довео, до тик испред свог имања, бродове љутих перашких непријатеља, Улцињана, а у своју заштиту, организовао и хајдуке. Његови крајње неодговорни гестови, довели су до тога, да му управо општинске структуре, оне којима је припадао, изрекну смртну пресуду, која се сматрала легализованом ликвидацијом.⁴⁵³

Педесет година касније, Пераст се осамосталио и у верском погледу, па почев од 1634. године у Венецији бира и своје опате, из редова перашких племића, а те године и Млетачка Република, преузима право патроната и посед на острвцима. На тај начин се завршила столетна борба Пераста за еманципацију од Котора⁴⁵⁴, што је пак био услов, да градски кметови могу да развијају значајне поморске привредне иницијативе.^{455, 456} Да бисмо боље сагледали на који начин су унутар себе функционисале општинске структуре, узећемо за пример механизам трошења општинског новца, који је био озакоњен самоуправним актима: у складу са њима, начелнику Пераста, није било дозвољено, да без решења колективног органа - Већа за општинске послове, потроши већу суму од пет малих дуката. И за случај да је било неопходно,

⁴⁵³ М. Милошевић, *Прилози за монографију Вицка Бујовића*, Годишњак Поморског музеја у Котору, III/1953, стр. 37, *Аналисти, хроничари и биографи*, in Књижевност Црне Горе од XII од XIX вијека, уредио исти аутор, Цетиње, 1996, стр. 35-39, Н. Николић, *Скривена ружа Пераста*, Београд, 2013, стр. 142-143.

⁴⁵⁴ *Поморска енциклопедија*, Загреб, том 6, 1960, стр. 82.

⁴⁵⁵ П. Буторац, *ibid*, стр. 36-46.

⁴⁵⁶ Исти аутор, *Госпа од Шкрпјела*, Сарајево, 1928, стр. 53 и 73.

хитно узети већу суму од ове, и онда се сазивало Веће, које је одлучивало о исплати.⁴⁵⁷

Већ почетком XIV века, помињу се перашки бродоградитељи Мили и Микоје. За поменуто бродоградилиште Пераста, знамо још из 1336. године, рекло би се да је предњачило Котору.⁴⁵⁸ Да није био у питању само локални покушај бродоградње, сведочи нам и забрана у квиру Которског статута, члан CCCLXXVII - *Да се не граде скабе* из 1367. године, где се каже да Пераштани не могу да праве веће бродове, скабе и гондоле. Статутом им се дозвољава да граде само чамце, лондре. Поред бродоградитеља Мила и Микоја, у Перасту је било још десетак занатлија који су се бавили тим послом. Међу њима се истицао Миладин Витић (око 1440. године), који је много радио за поручбине которских племића Бућу, Болицу и Макса. Перашко бродоградилиште доживљавало је своје успоне и падове, али се одржало све до 1813. године, а у њему су се поред осталих бродова, градили и реномирани шквери Мартиновића.

Поред општинског, радило је и приватно бродоградилиште браће Мартиновић, где су се чак израђивали и бродови за одбрану Залива, за рачун Венеције. Чувени по свом умећу, перашки калафати (бродоградитељи-дрводелци), радили су не само у свом насељу, већ и у которском бродоградилишту. Везано за перашку бродоградњу, постоји врло занимљиво сведочанство Морозинија, који 1627. године бележи: *‘као што сам обавештен, нема много година било је у оном крају много храстове шуме... али су је Пераштани и други поданици уништили за прављење лађа и фрегата’*.⁴⁵⁹

Грађа за бродове - храстовина, секла се у околини, а допремана је и из Албаније.

Иако у прво време лађе самих Пераштана нису биле бројне, могућност да перашки морнари, у повратку у место, могу из Албаније да крцају и један део робе у дрвима за себе, поступно је довела до ширења пловног парка међу становницима у градићу.

Пераштани тада још нису имали свој капитал, већ је највећи његов део, намењен за поморску транзитну трговину, потицао из Дубровника, мада се не

⁴⁵⁷ М. Милошевић, *Самоуправни статус Пераста за вријеме Млетачке Републике*, Пераст, 2002, стр. 81.

⁴⁵⁸ М. Милошевић, *Неки аспекти поморске привреде Боке Которске у доба млетачке владавине (1420-1797)*, in Поморски зборник, књ. II, Загреб, 1962, стр. 1803.

⁴⁵⁹ М. Милошевић, *Бока Которска, Бар и Улцињ....*, стр. 164.

сме занемарити ни удео оног, који су одвајали которски племићи и богати пучани. За разлику од Которана, који су улагали у туђе бродове, Пераштани их временом унајмљују за себе, па тако из Албаније превозе и руду, посебно битумен и олово, али и кожу и вуну, најчешће за јеврејске трговце. И не само то, ка тамо извозе fine тканине из Дубровника и Венеције, а и вино.

Иначе, постојало је више разлога због чега је Албанија била у првом плану поморских трговачких послова Пераштана и других поморских трговаца Боке. Пре свега, то је географска близина са албанским лукама, док је затим ту и пуна комплементарност привреде та два подручја, па тако имамо и податке, да је бар 5% вредности бокелског увоза, отпадало на албанске житарице, а да су чак 90% извоза чиниле вунене тканине стране израде. Затим, не треба да заборавимо на чињеницу, да је у албанским лукама трговачка понуда била и много јевтинија од блиске Апулије, па је и то привлачило поморске трговце. Такође, не можемо а да не напоменемо, да је управо из Албаније долазила бројна радна снага за поморску привреду. До краја XVI века, постојале су праве трговачке линије, као на пример Љеш - Венеција. Помиње се 260 поморских имена Пераста, који су као патруни или капетани, организовали 680 трговачких путовања која су претежно била намењена за транзитну трговину.

Перашки бродови, били су различитог типа. Међу њима срећемо тартане и мале тартане, фрегадуне, фелуке и наве, галије, трабакуле, петалке, али и велике барке, са посадом и до девет чланова, које једре и до Венеције.

Војна улога Пераста, била је веома уско везана за привреду, па ћемо видети, да у документима која су по својој садржини искључиво поморско-привредног карактера, као што су трговачке привилегије, наилазимо на оба ова елемента. Када се схватило да је Пераст од врло важног војног значаја, дошао је и његов привилеговани поморско-трговачки статус.⁴⁶⁰

Пераст је свој стратешки положај добио 1481. године, када су се Османлије спустиле на море. У данима који ће уследити, Пераст ће постати прва одбрамбена бокелска линија према турском царству, незаменљиви граничар на Веригама и центар за окупљање хајдука.⁴⁶¹ Јасно је било, да месту нема

⁴⁶⁰ Ово се јасно види из алегата 66, 67 и 68.

⁴⁶¹ За време Кандијског рата, јавља се хајдучка флота, која је 1658. године имала четрдесетак бродова и готово успевала да прекине сваки трговачки промет између Дубровника и Венеције, М. Милошевић, *Бока Которска, Бар и Улцињ...*, стр. 176.

опстанка, ако га Млечани не подрже, јер град сем своје ратничке готовости и тврђаве Свети Крст, није имао неки други јачи одбрамбени систем.

Са добијањем млетачких привилегија, а ради се о њих 270, у континуираном низу, долази до пуне афирмације Пераста. Навешћемо само неке: трајно чување јавне, државне заставе Светог Марка; право ношења оружја на читавој територији Млетачке Републике, право бирања начелника општине (капетана) и других чиновника; право бирања команданта тврђаве изнад Пераста, кога дужд плаћа; право бирања опата Светог Ђорђа, уз дуждеву потврду; право додељивања санитарских дозвола за кретање посаде бродова, када не долазе из крајева под сумњом неке кужне болести; ослобађање од плаћања дажбина на вина из Пуље, као и на смолу, катран (средства рада) из било ког места; ослобађање плаћања дажбина на израду бродова и на сидрење у лукама; ослобађање плаћања дажбина на посредовање код купопродаје бродова; ослобађање од обавеза узимања најнижих палубних радника (*mozzo*) у Венецији, као што су то дужни да чине на бродовима других поданика; осим дажбина од којих дужд ослобађа, Пераштани имају право и да траже 350 дуката годишње од коморе у Вићенци, за свако потврђивање привилегија; Магистарт за стара права, обавезан је да перашке изасланике обуче у одећу од најфинијег штофа, а њихове слуге у одећу од обичног штофа; Пераштани такође имају право да не плаћају нове порезе (одређене *‘пре неколико година’*) на Јадрану, чак и када укрцавају туђу робу на властите бродове у Драчу, а не морају ни да плаћају посебан порез конзулатима. Почев од 1540. године, почињу да теку праве поморско-трговачке повластице, које подразумевају ослобођење од различитих дажбина, као и давања новчаних награда. У једном од пометнутих записа из те године, каже се да ће Пераштани, без икакве спецификације типа трговине, или трговинских артикала, у будућих двадесет година, бити ослобођени дажбина за поморску трговину, као и да ће из благајне Вићенце добијати годишње по 200 дуката.

Та прва привилегија, дошла је на иницијативу Андрије Перојевића, непосредно после помоћи Пераштана Котору, када је Которане напао Барбароса. Према извештају которског провидура Бемба, у одбрани Котора је учествовало тристотине оружаних Пераштана и шездесет Паштровића.

Да су те отворене могућности бенефициране поморске трговине из 1540. године, заиста свесрдно коришћене од стране Пераштана, спремних људством и бродовима, врло реално сведочи и један извештај провидура Зуана Липомана:

‘Ту се Пераштани, који због заслуга својих предака у служби Ваше Узвишености уживају врло широке привилегије, и зато у свим приликама, када се радило о одбрани Канала (Боке), приљезни су и увијек са својим каићима и људима спремни за његову одбрану. Будући да су дошли до ових погодности, сада имају око 50 бродова разних врста. Због тога су постали осioni и мало послушни у свему што није њихова корист. Уживају привилегије да могу довести у овај град (Венеција) све њихове производе и робу без икаквог пореза. Злоупотребљавајући милост Ваше Узвишености, не само да довозе своје производе, него из целог оног Залива, посебно у Рисну, сваке године набављају 250-300 миљара сира, новцем узетим од овога или онога, иду у которску канцеларију и куну се да су то купили за свој новац и долазе у овај град (Венеција) без плаћања пореза, на штету пореза Ваше Узвишености. Исто чине са вином, сиром, вуном, кожама и свим другим стварима које се могу набавити у Заливу. Не задовољавају се само овим, него иду у Занте, Крф и друга мјеста, гдје товаре вино, уље и другу робу. Враћају се у Боку и Котор, и у канцеларији се куну да су робу купили својим новцем и за себе.’

Следе два документа, која говоре о пиратском нападу на место, 1624. године. Ево по чему се она издвајају: тада Сенат насељу даје једну важну правну олакшицу, која каже, да ће се у будуће чести трговачки спорови Пераштана, решавати искључиво пред Магистратом пет саветника, а не као до тада, пред великим бројем трговачких форума. После жучне иницијативе, 1654. године, доћи ће до проширења повластица и у односу на вино, а и на дрвну грађу. Након свесрдне помоћи Херцег Новом, 1687. године, као и због учешћа у биткама по Далмацији и Лепанту, Сенат је Перасту повисио редовни приход из благајне Вићенце, на годишњих 350 дуката.

У овом тексту треба да кажемо још нешто о војничкој функцији Пераста која му је донела велики политички углед у свету: ради се о посебној врсти привилегија, која се први пут среће у лепантској бици 1571. године, посебној повластици *гонфалијера* или заставника, могућности, да свако од дванаест перашких братстава, пошаље по једног свог представника за чувара заставе, на главном броду млетачке ратне морнарице.⁴⁶² То не само да је била веома узорна

⁴⁶² ‘...Nell’ istoria successiva a questo tempo Perasto si distingue per una grande operosita specialmente militare in conseguenza di un privilegio, del quale tuttavia quella citta conserva non poche care e preziose memorie. Esso r li privilegio del carico della difesa del Gonfalone onde Perasto

и важна дужност, већ је доносила и бројне користи. Али, како није била само формалног карактера, привилегија чувања заставе, скупо је стајала Перашгане. Много њих је изгинуло у биткама и многе породице су се угасиле, да би се касније чувари заставе узимали из оних бољих, из градског језгра, што им је пак била основа за стицање племићке титуле.

Баш некако у исто време, перашки поморци, у жељи да се ослободе не само веза са Котором, већ и оних са Братовштином Светог Николе Морнара, основаће своју *Fraternitas navigantium*.⁴⁶³ И Мијушковић скреће пажњу на документ Бискупског архива у Котору из 1580. године, у коме стоји да је та *Fraternitas navigantium noviter instituta* Пераста, што наводи на закључак, да су се перашки поморци само формално одвојили од Братовштине Светог Николе Морнара. Али, да те 1580. године, није дошло до стварног одвајања, показује једна одлука од 5. августа 1585. године, алегат број 21, који каже: *‘На звук звона, како је то уобичајено, у цркви Светог Николе у Котору, састала се Скупштина Братовштине которских и перашких помораца, на којој је присуствовало двадесетдва члана, те је од стране вице-адмирала, господина Марка Денталија...’*.⁴⁶⁴ Иако се из чињенице да се у овом алегату помиње Братовштина которских и перашких помораца, може дедуцирати и признање извесне одвојености Пераста, околност да они сви заједно одлучују у седишту

ebbe il titolo di fedelissima gonfaloniera, titolo meritato dai Perastini primi nelle imprese dei Veneziani e carissimi alla dominante. Il francese Bruzer-la-Martineire scrive Les Habitas (di Perasto) passant pour etre braves et belliqueux...Ce sont eux qui gardent en les Armees L'Etendart de la Republique. - Il Gonfalone consisteva in una bandiera rossa con margini gialli e nel mezzo l'effigie del leone alato che dal mare e giunto alla difesa della croce piantata sur un macigno. Era esso il carroccio dei veneziani, ma veniva consegnato aaall'armata unicamente nelle imprese terrestri e marittime di Levante. La guardia ne incombeva esclusivamente ai Perastini, ed il Bassich, discorrendo delle glorie di Perasto sua patria, fa risalire fino ai tempi del dominio dei re serbi l'origine di tale privilegio...’, G. Gelcich, Memorie storiche..., стр. 172-173.

⁴⁶³ У *Поморској енциклопедији* је речено да се током XVI века, прилично осећало деловање удружења Свети Крст - Братовштине перашких морнара, чији је основни циљ био, а с обзиром на сопствени јаки фонд, да подиже бродарство и помаже новчано своје чланове и њихове породице. Ова организација се на самом крају овог столећа, развила у снажно политичко - економско друштво, које је упоредо с јачањем перашког поморства, тежило и ка управној независности од Котора, *ibid*, том 6, 1960, стр. 84.

⁴⁶⁴ *‘Fu convocato et congregato il Capitolo della Confraternità della Scola di San Nicolò di Marinari di Cataro et di Perasto, al suon della campana, come si costuma nella chiesa di San Nicolò de Marinari di Cataro, nel qual intravenero persone numero 22. Et illico fu posta la parte per messer Marco Dentali, Vice Ammiraglio, messer Zuan Andriich, Maistro della Sedia, et per li sindici et procuratori di deta Confraternità, che messer Nicolò Dentali, Ammiraglio, et messer Francesco Ivolo, siano creati, come li creano, ambasciatori, li quali debbano comparer alli piedi di Sua Serenità et riverentemente a nome di tuti loro, supplicar et dimandar quanto nella scrittura et Capitolo registrata nella cancelleria pretoria si contiene. La qual parte posta a bossoli e ballote, fu presa di tute le balle. Et io, Zuanne Drasasco, vice canceliere, ho fidelmente estrato la soprascrita nota dal Libro degl'extraordinarii della cancelleria pretoria, et in fede mi ho sottoscritto’.*

Братовшгине которских морнара, указује пре свега да је ‘*noviter instituta fraternitas navigantium*’ из Пераста, још увек била тесно повезана са Братовшгином Светог Николе Морнара. Ту везу доказују двојица Пераштана, истог презимена, Дентали: адмирал и вице-адмирал. Врло је вероватно, да је баш преко поверавања двеју најодговорнијих дужности у Братовшгини, двојици Пераштана, управо у то време, дошло и до смиривања, бар привременог, већ иначе јако изражених антагонистичких односа Пераста према Котору, који су 1535. године, видели смо били попримили веома бруталне форме и изазвали интервенцију, не само локалних млетачких власти у Боки, већ и млетачког Сената. Врло је вероватно, да су после овог, али и каснијих сличних испада, само јаки заједнички интереси, могли да диктирају и повремену сарадњу которских и перашких помораца. Ипак, како такви покушаји нису могли да резултирају у трајну и корисну сарадњу, млетачке власти су коначно 1637. године, донеле одлуку о стварном и формалном издвајању Пераста из Братовшгине Светог Николе Морнара.⁴⁶⁵ Да је Пераст и заиста већ био одвојен од Братовшгине которских помораца, видимо и у одлуци од 30. децембра 1631. године, у алегату број 23, која обавезује све поморце, који су под јурисдикцијом Котора, односно у границама територијалне надлежности Братовшгине Светог Николе Морнара, да морају бити и уписани у Братовшгину. У овом алегату је врло јасно наглашено, да се ова обавеза не односи на Пераштане, па тако јасно можемо да закључимо, да је дефинитивно одвајање Пераста од Которске морнарице, уследило 1631. године.⁴⁶⁶

Пример Пераста, који је успео у својим сепаратистичким тежњама, следиће касније и нека друга насеља у Заливу.⁴⁶⁷ Ипак, те повластице се у пракси нису спроводиле без тешкоћа. Заправо, постојала је константна борба са царинско-трошаринским властима. Пераштани су стално били присиљени да се жале и да полажу новчане депозите, јер фискални и трошарински органи, нису хтели да им признају право на тако широке привилегије. Али те парнице су водили са успехом, успевајући да врате депоноване износе. Ти спорови, најчешће су се односили на извоз уља, вина, сардела и сира у Венецију,

⁴⁶⁵ G. Gelcich, *Storia documentata...*, стр. 9.

⁴⁶⁶ ‘... *Che tute quelle persone, siano di che stato et conditione esser si vogliono, abitanti in questa Città et nel territorio, eccettuato il luoco di Perasto, che navigano, o intendono darsi alla navigatione, non possino ciò fare se prima non saranno descritti nella nostra Scuola di San Nicolò di Marinari...*’.

⁴⁶⁷ Првенствено мислимо на Прчањ и Доборту.

Ђервијано, Удине, Пиран, Палму, Спину, Кефалонију и Крф. Али, као што смо већ видели, Сенат је привео крају тај низ судско-административних процеса, који су вођени пред разним Судовима, те је за исте надлежност поверио Магистрату петорице саветника за трговину.⁴⁶⁸ Међу бројним чувеним перашким капетанима, у млетачкој ратној морнарици било је ништа мање него тридесетседам поморских официра.⁴⁶⁹ Неки од њих, цењени и врло богати, оставили су својим наследницима чак 20.000 цекина у злату, 14.000 дуката у дубровачким грошима, поред злата, сребра и другог.⁴⁷⁰

Има аутора који историју бокелског поморства поистовећују са добом разарања и пљачке, не само бродова на мору и цркава на копну, већ и похара целих градова. За Бокеле кажу да су из целог света доносили богатство стечено у непрестаним борбама са гусарима и пиратима, а њима су га отимали и односили јачи и свирепији. Из Боке се одлазило по славу и новац, а њихов стечени силни капитал, отимали су безмало сви који су у Боку навраћали са намером да њоме владају.⁴⁷¹ Милошевић каже, да иако су Пераштани били присиљени да уз поморску трговину, практично стално буду и ратници, углавном као граничари или да се боре против гусара, то никако није умањило њихову жеђ за културним животом и уметношћу. Граде се бројне импозантне палате, купују се вредне слике, намештај и књиге, ствара се насип око природног шкоља и подиже заветна црквица помораца, Госпа од Шкрпјела, с куполом коју ће касније осликати перашки сликар Трипо Кокоља.⁴⁷²

Перашке једрењаке ништа није могло да спречи у решености да заврше започето путовање, па тако ни велики ратни сукоб из прве половине XV века, када су Турци рушили приобаље Егејског мора, међу њима Негропонт, Солун, али и више острва, поред осталих и Скопелос, касније прозван Шкрпљо. Легенда даље вели, да се једног мирног дана, 22. јула 1453. године, перашки једрењак нашао усред тих разарања, те да је међу разним стварима које су

⁴⁶⁸ М. Милошевић, *Бока Которска, Бар и Улцињ...*, стр. 177, исти аутор, *Поморство - Извор живота на камену*, in Котор, Загреб, 1970, стр. 66-67, исти аутор, *Самоуправни статус Пераста за вријеме Млетачке Републике*, стр. 9-29, исти аутор, *Неки аспекти поморске привреде Боке Которске у доба млетачке владавине*, стр. 1800-1803.

⁴⁶⁹ П. Буторац, *Опатија Св. Јураја код Пераста*, Загреб, 1928, стр. 6.

⁴⁷⁰ Б. Храбак, *Пословање помораца и трговаца из Боке Которске у Албанији до 1600. године*, Споменик ССХХVII, САНУ, Београд, 1986, стр. 23-24, Г. Новак, *Млетачка упутства и извјештаји*, књ. V, Загреб, 1966, стр. 100.

⁴⁷¹ С. Стојковић, *Медитеранска загонетка*, стр. 155.

⁴⁷² М. Милошевић, *Из прошлости Боке Которске*, Загреб, 2008, стр. 243.

пливале по мору из уништених кућа, осматрач спазио како плута и икона Мајке Божије. Перашки поморци икону примише као Божији дар и као знак да се култ Госпе поштује у њиховом граду. Од тада поче велики напредак Пераста. Мештани закључише да је то заслуга Госпе од Шкрпјела. Са путовања се срећно враћаше, носећи вредну робу. Тако се стицало богатство, а зарада се улагала у нове једрењаке и нове куће. У знак захвалности и своје поморске славе и моћи, Пераштани се договорише да подигну цркву достојну Госпиног ореола. То учинише и подигоше црквицу Госпе од Шкрпјела,⁴⁷³ у којој се налазе нека од најзначајнијих дела барокнок сликара Трипа Кокоље.⁴⁷⁴

II.8.9. Доброта

Доброта је место које данас готово да представља предграђе Котора. Први пут се спомиње 1283. године, као саставни део которске општине. У средњем веку, њени становници, били су слободни сељаци, морнари или кметови которске властеле.

Доброта је 1717. године стекла статус поморског насеља и од тада је њена трговина почела да иде чвршћим кораком. Путем Пераста и Прчања, као поморских места и Доброта је, дакле, нешто касније кренула да се развија.

Ова привилегија није стечена ни лако, нити одједном. Доброћани су се током млетачко-турског рата (1714-1718), посебно храбро борили за рачун Венеције, не само у поморским, већ и у копненим биткама, код Попова, Царина, Бара и Улциња,^{475, 476} јер им је било јасно, да ће Млетачка Република њихову поморску делатност једино да подржи разним привилегијама, посебно онима које се тичу царинских олакшица, и то само ако насеље стекне заслуге на бојном пољу. Али, почеци добротског поморства сежу још у средњи век: у XVI-ом столећу, тачније 7. октобра 1571. године, поморци из Доброте учествују у бици код Лепанта, а не треба занемарити ни њихово ангажовање у Кандијс ком рату (1645-1669).

⁴⁷³ Т. Гргуљевић, *Одјеци славних времена*, Котор, 2004, стр. 155-156.

⁴⁷⁴ Више о једној Кокољевој композицији у Прилогу XXX - *Богородица Перашка*.

⁴⁷⁵ М. Милошевић, *Око покушаја освајања Бара и Улциња 1717. и 1718. године*, in *Историјски записи*, књ. IV, Титоград, 1960, стр. 793 и 800-801.

⁴⁷⁶ М. Милошевић, *Бока Которска*, Бар и Улцињ, стр. 184.

Заслуге на привредном пољу, поред већ толиких носилаца економског живота у Боки, као и других виновника поморске трговине, нису могле бити од неког нарочитог значаја, а без привилегија на повлашћену поморску трговину, становници Доброте нису имали било какву прилику да буду конкуренција осталим привилегованим Бокељима.

Из документа ‘*о мирењу*’ од јануара 1701. године, у коме се сумирају све дотадашње крупније размирице Доброте са Перастом, иако их је Доброта истина имала и са другим насељима, јасно може да се закључи, да су све оне проистекле из конкурентског трговачког мотива. Да су ти непријатељски односи међу поморским насељима сматрани озбиљним проблемом, тим пре што су могли да доведу и до тежих нереда (не само узајамних напада, туча, свађа и пушкарања, већ и ‘мртвих глава’), показује чињеница, да је поред двадесетчетири арбитра, сам ванредни провидур Бартоло Моро, у најсвечанијој форми, у својој палати примио странке, лично учествовао у суђењу и децидирано, у свом писаном документу навео, да ће се у случају наставка непријатељства, применити најоштрије санкције.

Сличан, али далеко тежи сукоб, уследио је десет година касније. У току тих година, Пераст је на разне начине изазивао револт осталих насеља, па је у Заливу готово стварно и дошло до извесног облика грађанског рата, који је провидур једва некако успео да прекине оружјем, интервенцијама и претњама. Пераштани су тврдили да је до сукоба дошло, што наводно Пераштанин Никола Пухало, није властима у Драчу, платио царину од четири цекина, у име Доброћанина Перице Ђурова, који му је за то тај новац дао. Тај случај је очигледно био само повод, с обзиром да се одмах створио антиперашки фронт, који је по исказу самог провидура, поред Доброте, обухватао и Прчањ, Столив, Луштицу, Кртоле и Тиват. За Ришњане се каже да су остали по страни, док су Грбљани одбили да се прикључе. И овде је ванредни провидур Филип Капело, чинио све да спречи крвопролиће: осим циркуларног наређења о уздржавању од употребе силе, 1. јула 1711. године, издао је посебан налог Ивану Бошковићу, да даноноћним патролирањем државне галије, одржава ред у Боки, и да чим примети већи бој људи и неусидрен брод, буде приправан за акцију. У исто време, било је наређено и десетнику Јову из чете Црнице, да са наоружаним војницима ради надзора, пређе барком на острвце Госпа од Шкрпјела, и да свако сумњиво пловило преда државној галији. И поред свих ових мера, Пераштани

су без икаквог устручавања, још 1. јула почели да спроводе блокаду Залива, хватајући туђе лађе са три гаете и топом на прамцу, зарад сопствених интереса. Овај сукоб се завршио тако, што су главари Доброте и Прчања морали да иду пред провидура у Херцег Нови, у пратњи државне галије, јер су се власти озбиљно бојале, да у Веригама не уследе оружани нереди.

Сукоба због трговачке конкуренције, било је и са другим, некад и поприлично удаљеним поморским центрима, па је забележено током 1730. године, да су Млечани били принуђени да траже појединачне писане изјаве Доброћана и Прчањана, да неће наносити штете и сметње бродовима Лошињана.⁴⁷⁷

Ангажовање Доброћана на страни Републике, резултираће у привилегије садржане у терминацији генералног провидура за Далмацију, Ангела Ема од 20. јануара 1717. године и то практично док је рат још трајао.⁴⁷⁸

У тој терминацији стоји, да је тих *‘последњих година’*, Доброта била врло ангажована у поморству и да је управо тај велики број помораца *‘provedut anse di buon numero de bastimenti di maggior e minor portata’*, условио да се у месту прекине с дотадашњим бављењем земљорадњом (*‘mutando con tale servizio la premiera vocazione’*), која уосталом није могла да му донесе никакав значајнији бољитак (*‘ne potendo da quell’angusta linea di terra infeconda e sassasa, ove li stabili Iddio e la natura, ritrarre il proprio alimento’*).⁴⁷⁹

Тај привредни преокрет, стварно и јесте био посвемашан јер се за оновремене Доброћане говорило, да су *‘tutti occupati in nautica’*. У наведеној терминацији, стоји и да се Доброћани са својим бродовима ангажују у вршењу државне службе како у Бококоторском заливу, тако и ван њега.

Уз горње образложење, којима је генерални провидур Емо подвукао поморски карактер насеља, како у трговачком, тако и у борбеном смислу, наведеном терминацијом, Доброћани се ослобађају фашинада и свих мануелних радова које су иначе били дужни да обављају сви млетачки поданици, уколико се нису бавили поморством.

Овом истом терминацијом, којом јој се признаје статус поморског насеља, Доброта се подиже и на ранг самосталне општине, са капетаном на челу.

⁴⁷⁷ Ibid, стр 105-107.

⁴⁷⁸ М. Милошевић, *Бока Которска, Бар и Улцињ...*, стр. 184.

⁴⁷⁹ О значају поморства за Доброту, нешто више у Прилогу XXXI - *Славјанска читаоница у Доброти.*

Додуше, тим документом, јасно је подвучена и њена будућа подређеност Братовштини Светог Николе Морнара, односно њеном адмиралу, чиме њена аутономна права нису постигла ниво оних које је имала перашка општина, већ су била сведена на права прчањске.⁴⁸⁰ У борби за потпуну еманципацију од Которске морнарице, и Доброта ће постићи само оно што је успело и Прчању, наиме: да терминацијом *Magistrato all'Armar* од 12. марта 1739. године, дакле дванаест година после Прчања, буде ослобођења доприноса да Братовштини даје за '*benintrade, luminarie e viaggi*'.⁴⁸¹

Треба додати, да у исправи којом јој се даје поморски статус, стоји да је ову карактеристику наводно заслужила и могла да добије и много раније, и онда када се место третирао као земљорадничко, тим пре што је у том насељу било толико помораца,⁴⁸² да је број који је имао сам Котор, у односу на Доброту, био потпуно занемарљив, а стоји и да јој је чак сам провидур Емо, том приликом дао првенство над Прчањем и Перастом, који је овај статус, знамо стекао читав век раније. Несумљиво, да је поменути предност у људству, али и у пловилима, веће и мање носивости, настајала вишедеценијским напорима. О овоме може да нам посведочи и надгробни споменик, са уклесаним једрењаком типа полаке,⁴⁸³ из 1640. године, подигнут браћи Каменаровић, сахрањеним у црквици Светог Ивана.⁴⁸⁴

Још један фактор, који се такође помиње у овом документу, пресудио је да се Доброти призна статус поморског насеља: у општој несташици хране у Боки, Доброћани су без размишљања, прихватили да на својим војним бродовима, са разних страна доведу пшеницу, спречивши тако по народ теже последице.⁴⁸⁵

⁴⁸⁰ М. Милошевић, Један документ о развоју поморства Доброте и Љуте с почетка XVIII вијека, Годишњак поморског музеја у Котору V/1957, стр. 77-83.

⁴⁸¹ С. Мијушковић, *Которска морнарица*, стр. 121-122.

⁴⁸² У путним исправама из прве половине XVIII века, наићићемо на имена стотинак поморских трговаца, који су или у својству патрона, или пак капетана, били организатори трговачких путовања. Као најјача братства поморских трговаца Доброте, од којих су понеки чак имали сталне представнике у Венецији и Драчу, јер је трговина углавном била транзитна, усмерена ка Венецији и Албанији. Издвојићемо Каменаровиће, Радимире, Маровиће, Ивановиће, Андриће, Трипковиће, Илиће, Косовиће, Радонићиће, Милошевиће, Дабиновиће, Томиће и Миловиће, М. Милошевић, *ibid.*

⁴⁸³ Поред полаке, Доброћани су користили веће и мање тартане, као и табакуле, грип, мартигаје, фелуке, барке, гаете, фрегадуне, копане и пјелеге, М. Милошевић, *Носиоци поморске привреде...*, стр. 121.

⁴⁸⁴ А. Томић, *Добротски једрењаци у деветнаестом вијеку*, Годишњак Поморског музеја у Котору VIII/ 1959, стр. 247.

⁴⁸⁵ *Ibid.*

Доброћани су наставили борбу за веће повластице, пре свега у трговини, желећи да се по стаутусу изједначе, или барем приближе Прчању. Тако су, 1748. године, упутили Жалбу Сенату, у којој кажу да се њихово насеље налази на граници према Турској, док је Прчањ смештен даље од опасности, као и да је ослобођен од превоза војске и материјала, и да се Доброта истиче у борбама⁴⁸⁶. Уз Доброћане, стао је и ванредни провидур, који је истакао да Которана и Доброћана има укупно 2.350, док становника Прчања има свега 965. Оно што је вредно рећи за овај документ јесте, да се поред представника Доброте Антониа Виталба, у име Которана помиње и представник Братовштине Светог Николе Морнара, адмирал Марко Ризати, што нам потврђује, да је Которска морнарица иступала у име својих чланова, братима, у решавању проблема који су их се очигледно тицали.

С настанком мирног периода, у Доброти се наставило с полетом поморске трговине,⁴⁸⁷ без обзира на разне фазе политичке затегнутости. Уосталом, економски интереси су диктирали добре односе Млечана с Турцима, а главарски слој, највише заинтересован за трговину, посебно их је подржавао.

Развијајући се снажно током прве половине XVIII века, Доброта је у његовој другој половини, доживела свој врхунац. Пре свега на основу путних исправа из тог времена, пасоша помораца, дошло се до резултата, да је у том периоду било стотину пет трговаца словенских презимена, што показује да није било никаквих инфилтрација млетачких трговачких елемената. Ти трговци-поморци су за нешто више од десет година, обавили чак двестотинетридесеттри путовања, у разним правцима. На првом месту су ту Венеција, Албанија,

⁴⁸⁶ Познат је и подвиг Доброћана у Пиреју, 1756. године, где је једна добротска тартана уништила велики турски шамбек. У тој борби, истакли су се посебно чланови породице Ивановић: најсатријег Вука, Млечани су одликовали златном медаљом, док је од двојице његових синова, Марко погинуо, а другоме Јозу, Венецијанци су доделили титулу племића. Млечани су и друге Доброћане одликовали титулом конте. На овај начин, проистекла је нова аристократија, настала искључиво из редова пучана, која је потуно заменила стару которску властелу, *Поморска енциклопедија*, том 2, Загреб, 1955, стр. 477.

⁴⁸⁷ Из једног недатираног статистичког документа, за који се претпоставља да потиче из прве половине XVIII века, који је највероватније сачинио генерални провидур Франческо Гримани, можемо да сазнамо да је оновремена Доброта имала 42 капетана и официра, 158 морнара, као и 45 бродова, ако урачунамо и гаете. Станојевић сматра, да би ово последње, било више од свих других насеља, па чак и Пераста. Стоји и да има доста оружја, неопходног зарад самог положаја насеља и потребе да се наоружају сви бродови. Каже се још, да у самом месту нема ни једног занатлије, да је број стоке незнатан, из чега се може извући закључак, да је у средини захваћеној поморско-трговачким пословима, било само неколико породица које су се бавиле земљорадњом и сточарством, Г. Станојевић, *Неколико статистичких података о Боки Которској из средине XVIII вијека*, Београд, 1956, стр. 29.

Далмација, Корчула, Будва, Бар, Пуља..., а за Новиград, Цавтат, Левант и *Sottovento*, било је по једно путовање, из чега се може закључити да су Доброћани били првенствено упућени на тржишта у оквиру Млетачке Републике.

Трговину лојаницама ваља посебно истаћи, јер су у њој Доброћани уз Прчањане и Которане живо учествовали. У првом реду је од важности привилегија о њиховом увозу у Венецију без уплате трошарине, која датира од 27. марта 1683. године. Количина увоза, у то време, уопште није била ограничена, а повластица се односила на Которане у ширем смислу, односно становнике ближе околине града, посебно што тада још ни Прчањ, а посебно ни Доброта нису имали ранг општине, са одређеном административном аутономијом, већ су били под јурисдикцијом Котора. Једини услов за привилеговани извоз лојаница, био је да се ради о властитој производњи становника ужег заливског подручја, што је самим тим количину и ограничавало.

Али, тако више није било већ четрдесетак година касније: прво 22. јула 1724. године, па после тога 5. октобра 1725. године, извозна количина фрапантно расте, и то за десет година, са 20.0000 на 156.0000 либара, што ће довести Сенат у озбиљну сумњу, да та осмоструко увећана цифра, не може бити плод производње искључиво једног краја. После исцрпног разматрања проблема, 13. октобра 1727. године, Магистрат пет саветника за трговину, доноси терминацију са наглашеним фаворизовањем Прчања: у уводу се каже да Сенат жели да сачува постојеће привилегије, али да се ипак мора стати на пут злоупотреби претераног увоза '*страних лојаница*', с обзиром да све то доводи до поремећаја трошаринских прихода Венеције, па се зато увоз мора свести на разумну меру.

Због тога ће од 1. марта 1728. године, бити ослобођена трошарине искључиво количина од 100.000 либара которских лојаница, док ће се за сву ону изнад тога плаћати по два солда на либру. Истакнуто је, да ће две трећине од те суме, користити Прчањ, док ће се преостала трећина дати оним општинама, како то буде проценио провидур. Могло се претпоставити да ће ова прилична дискриминација у односу на Доброћане, код њих изазвати озбиљан револт, али до тога није дошло, с обзиром да се у Заливу нису стриктно држали те интерне, неједнаке поделе, већ су искључиво пазили на укупну количину извоза.

За разумевање конкретне ситуације у Котору и Доброти, у погледу израде лојаница, занимљива је потврда ректора и провидура Антонија Долфина од 20. октобра 1748. године, који истиче, да с тог подручја има укупно пет особа које су рођене и настањене у Котору, а да се баве тим занатом. Али, у доба бављења тим послом, четворица су живела у магацима у Доброти, ближе градским зидинама, док је пети био настањен на делу Мула који припада Котору. У тој исправи, сам провидур потврђује да су све ‘каторске лојанице’ ослобођене трошарине приликом извоза у Венецију, као и да су израђене у каторској месари, од брава купљених и храњених на турској територији. Тако дакле произилази, да су саме занатлије које су израђивале ове производе били Которани, барем они званично признати, али су Доброћани били за тај посао највише заинтересовани, зато што су управо они, са Прчањанима обављали превоз на својим бродовима.⁴⁸⁸

Осим лојаница, па и више од њих, Доброћани су трговали усољеним производима: сиром, месом и рибом. Ови производи углавном су се солили по кућама самих поморских трговаца. Со су набављали тако, што су прво бродовима одвозили албанску пшеницу у Пиран, да би потом, празан брод крцали сољу, довозећи је у завичај, за рачун државног монопола. Други начин на који су је стицали, била је кријумчарска набавка.

Кријумчарењем су се свакако бавили и раније, домишљајући се како да уз званичну трговину организују и ону која је за предмет имала монополисане или производе на посебним режимима трговања. Тако би, уз пријављене албанске житарице, додавали у пролазу и домаће заливске производе: сир, не само црногорски, већ и морејски и патраски, кашградину, усољено говеђе месо, свињетину, слану пршуту, уље, рујево лишће, лојанице, укљеве и слану рибу, дуван, восак, суве смокве, семе од лана, рашу, катран, мед, вуну и вино, који се најчешће нису ни пријављивали, или су се третирани као лична роба патруна и посаде.

Тако су стварали особен облик мешовите званичне и кријумчарске, транзитне и спољне трговине.⁴⁸⁹

Управо је контрабанда омогућила велику акумулацију капитала у Доброти у XVIII веку. Свакако да је свуда, па тако и у Боки, историјска и економска

⁴⁸⁸ М. Милошевић, *Носиоци поморске привреде...*, стр- 117-119.

⁴⁸⁹ *Ibid*, стр. 99, 119-120.

реалност била: *‘да је морнар исто што и кријумчар’*.⁴⁹⁰ С друге стране, бокелско кријумчарење је добрим делом било природан вид отпора против посебно тешке законске обавезе о приоритету понуде венецијанском тржишту. Ова обавеза, како је познато, датира још од 1519-1520, али је веома често морала да се обнавља и на самом почетку XVIII века, и то најпре декретом од 5. и 10. марта 1707. године, путем посебног прогласа Петорице саветника за трговину, потврђеног сенатским декретом од 6. јула 1709. године, као и новим сенатским закључком од 24. септембра 1711. године, и најзад обновљеним опоменама Петорице саветника за трговину од 2. јуна 1713. године.

Очигледно је да су се законски прописи упорно кршили, а то се и признаје у поменутих изворима, посебним истицањем да у тој материји влада *‘неред са знатним оштећењем државних прихода’*.⁴⁹¹

Доброћанима су посебно биле важне албанске луке, јер је Драч поготово од 1737. године, терминацијом добио посебан надзорни положај. У том граду су се издавале бродске исправе и убирала се конзуларна такса, од које нико није могао да буде ослобођен. Казне за непоштовање драчког конзуларног представништва ишле су чак до одузимања брода и забране пловидбе.

Ова терминација је од посебне важности и као сведочанство о начину кријумчарења, јер се истиче: *‘да се у Драчу обичава маскирање вуне, дувана и других артикала, за које морнари тврде да су искључиво њихово власништво’*.⁴⁹² Како се ближио крај прве половине XVIII столећа, тако је надзор власти над кријумчарењем бивао све ефикаснији.

По доласку Француза на власт, Доброта је делила судбину Котора. Када је на почетку XIX века, за време наполеонових ратова, цела Бока економски страдала, Доброта је изгубила 2.000.000 форинти. Ипак је и у таквим приликама, место успело да задржи највише бродова у Заливу: тридесет за дугу пловидбу и двадесетчетири мала брода. Поморство и сви послови везани за њега, и поред тешких прилика почетком XIX века, наставило је у Доброти да се развија.

⁴⁹⁰ М. Мирковић, *Економска историја Југославије*, Загреб, 1958, стр. 89.

⁴⁹¹ Ibid.

⁴⁹² Ibid.

Прва осигуравајућа поморска друштва на нашем Приморју, оснивана су управо ту: 1849. била је основана Дружба братинска поморске сигурности,⁴⁹³ а 1857. године Народно осигуравајуће поморско друштво.

Прво је осигуравало само од ризика везаних за поморство, док је потоње имало за циљ да се осигурају и поморске и речне јединице и њихови терети. Ризик је обухватао: бродолом, пожар и штете у вези с гусарством. Због конкуренције јачих тршћанских осигуравајућих друштава, којима је Аустрија давала предност, и оних која су радила по принципу узајамности, добротско друштво је нажалост 1874. године ликвидирано.

Појава пароброда и настала конкуренција, немар аустријских власти за наше бродарство, али и велики порези, потпуно су уништили наше бродове на једра.

Последњи добротски барк *Немирна* из куће Милошевића, потопио се 1903. године у Бискајском заливу.⁴⁹⁴

II.8.10. Сродни сачувани статуди

Од поморских братовштина које су припадале већим градовима на Јадрану, сем Котора, једини сачувани, остали су текстови Статута Братовштине помораца и рибара у Задру - *Forma Matricule marinariorum et piscatorum Jadre* и Братовштине помораца Светог Николе од Сдорија у Сплиту - *Matricola de marinari di Spalato*, иако их је сигурно било и у осталим приморским градовима.

За разлику од Статута Светог Николе Морнара, из чијег пролога само може да се претпостави да је и раније у Котору постојала нека организација помораца, која је сигурно морала да има и свој Статут, Статут задарске Братовштине помораца и рибара из 1475. године, јасно нам говори, да су заправо у питању измене и допуне старог Статута, вероватније, више измене него допуне, које су донете пре свега на захтев млетачких власти, што се може закључити из следећег: *'...habiamo esaminato la Matricola vecchia et videndo et considerando che multe cose necessarie honeste et pertinente alla dita loro fraternita manchavano, deliberatamente anno azonti certi capituli da novo de comuni*

⁴⁹³ Миливој Милошевић, *Народно осигурање у Доброти 1858- 874*, Годишњак Поморског музеја у Котору III/1955, стр. 143.

⁴⁹⁴ *Доброта*, in *Поморска енциклопедија*, том 2, Загреб, 1955, стр. 478.

concordio, et de ogni cosa cassando le cose impertinente anno complitata questa nova presente Matricola, et della quale summamente se contentano...'. Из овог текста, види се, да је представник млетачких власти у Задру, изричито захтевао измену старог Статута Братовштине задарских помораца и рибара, па је тим већа штета, што стари Статут задарске Братовштине помораца и рибара није остао сачуван. Јер да јесте, да смо имали прилику да га упоредимо са новим Статутом, могли бисмо да утврдимо које су то ствари за млетачке власти биле недоличне, које је требало потпуно избрисати. Остаје сумња, да су можда те 'недоличне' ствари условиле и да се он намерно изгуби. Аналогно томе, могло се десити, да је и стари Статут Светог Николе Морнара, управо намерно задесила иста судбина. Ово сазнање о постојању старог Статута задарске Братовштине помораца и рибара, још једном поткрепљује тврдњу о сигурном постојању и ранијег Статута которских морнара, од самог почетка њиховог удруживања у заједничку Братовштину.⁴⁹⁵

Сплитска Братовштина помораца Светог Николе од Сдорија, била је једно од најстаријих струковних удружења. Деловала је од средине XIV до средине XVIII века. Статут ове Братовштине, сачуван је у његовом препису из XV столећа и похрањен је у фрањевачком самостану Мале браће у Дубровнику. И њега је, 1885. године, такође објавио Ђузепе Гелчић. Поред сплитских помораца, патрона бродова и морнара, у ову Братовштину су могле да се учлане и њихове жене. Уз струковне одредбе које садржи, овај Статут негује и хришћанска и социјална начела средњовековног друштва која су била у складу са Сплитским градским сатутом.

Како нам је жеља да што боље презентирамо Статут Светог Николе Морнара, сматрамо неопходним да укажемо на сличности и разлике које постоје међу њима.

Док су I чланом Статута Братовштине Светог Николе морнара, потпуно јасно фиксирана важна начела која се односе на одлучивање у организацији, као и на тачно одређен, неопходно присутан број чланова за одлучивање и пуноважност одлука, дотле у Сплитском статуту Братовштине помораца Светог Николе од Сдорија, нема одредби које би се тога тицале.

⁴⁹⁵ С. Мијушковић, *Оснивање Братовштине которских помораца и њен Статут из 1463. године*, Годишњак Поморског музеја у Котору XVII/1969, стр. 14-15.

Други члан Братовшгине которских помораца, одређује да се по подношењу предлога ради избора старешине удружења, приступа тајном гласању, куглицама. Лишен фундаменталних одредби садржаних у I члану Статута Светог Николе морнара, Задарски статут Братовшгине помораца и рибара, одмах у I члану казује о избору одређеног броја часника братовшгине, али не и о томе на који начин тај избор треба да се врши, већ једино говори о дану у коме избори морају да се обаве, сваке године на празник Тјелова. У Сплитском статуту помораца се пак о избору старешина братовшгине прича тек у IV члану, исто без прецизирања начина избора. Заправо, у овом члану се избори ни не помињу, већ једино стоји '*siano mutadi li offitali*', да се промена, именовање нових службеника, обавља на Светог Николу. Док, како смо видели, ова два Статута говоре, али непрецизно о избору целокупног старешинства у по једном члану, дотле су, изузев начелне изборне процедуре у односу на часнике, садржане у II члану, још четири члана, посвећена њиховом избору.

Трећи, прилично наглашен члан Статута Братовшгине Светог Николе Морнара, тиче се избора гасталда, главног и најодговорнијег члана, старешине Братовшгине, који се бирао тајним гласањем и који је заклетвом био обавезан, да као добар домаћин ради за добробит Братовшгине. Поред осталих ствари, које су му биле поверене на чување, међу свим другим драгоценостима братовшгине, посебно и на првом месту, истакнут је сребрни крст '*...etiam tinir et governar la nostra croxe*'. Ова нарочита брига о крсту удружења, која је видљива и на другим местима, наводи на закључак, да се свакако ради о крсту који су Которани под заповедништвом Николе Буће, одузели Бугарима у битци код Велбужда (1330) и који су уз дозволу Стефана Дечанског донели у Котор.⁴⁹⁶ Овај крст, нестао је 1814. године, приликом повлачења француских окупационих снага из Котора, али с обзиром на посебну вредност коју је представљао за становнике комуне, још давно је израђена његова реплика која се чува у Поморском музеју града и која се увек о празнику Светог Трипуна поставља над заставним копљем.

Сплитски статут Братовшгине морнара, у свом IV члану, казује о броју и називима кључних личности у организацији, али не говори о њиховим задужењима. Тако, уместо једног, предвиђа истовремено два гасталда, и по

⁴⁹⁶ G. Gelcich, *Storia documentata della marinerezza bocchese*, стр. 28.

двојицу жупана и судија, да би се унапред обезбедио несметан рад, за случај спречености поступања неког од чланова на овим функцијама. Како назив жупан, има извесни војни призив, није искључено, а с обзиром да је сплитска Братовштина помораца постојала још у предмлетачком добу, да је жупанима заиста и била поверена нека војна ингеренција.⁴⁹⁷ Ова два жупана сплитске Братовштине, наводе на аналогију на два капетана, која ће которска Братовштина бирати све до пада Млетачке Републике, а и касније. Интересантно је, да је Сплитска Братовштина морнара, која иако за владавине Венеције, није ни налик Которској братовштини морнара, представљала такву оружану снагу, задржала старе називе за своје главне старешине, које некако много више можемо да повежемо са одређеном војном или политичком организацијом, него са братовштином.

У Сплитском статуту Братовштине помораца, поред одлуке, да се о сваком Светом Николи, бирају нови жупани, по двојица судија и два гасалда, одређује се и то, да уколико би неко од наведених службеника морао на пут, да у таквој прилици може и сам да нађе себи замену, уз претходну сагласност осталих часника и већег броја братима, као и да су сви из управних структура, па тако и гасалд, дужни да сваког Светог Николе, када им престаје једногодишњи мандат, поднесу осталим члановима Братовштине извештај о раду и економској ситуацији удружења, под претњом казне од три лире. Иако из даљег текста Статута сплитске Братовштине Светог Николе од Сдорија, не можемо јасно да разграничимо какве су то дужности биле које су имали жупани, гасалди и судије, већ једино можемо да их парцијално дедуцирамо, јасно је, да је титулу жупана, носио најстарији положај у братовштини, те је према томе та функција у млетачко време, свакако морала да одговара оној коју су обављали гасалди у Котору и Задру. У Сплитском статуту Братовштине морнара, гасалд се помиње само још једном, у готово безначајном контексту: *‘Жупани треба да кажу гасалдима, да ови нареду братимима, да морају да присуствују миси’*. Ни из овог детаља, никако се ни приближно не могу одредити важнија задужења која су, претпостављамо морали да имају гасалди. Што се тиче судија сплитске Братовштине помораца Светог Николе од Сдорија, вероватно да су им задужења била истоветна онима, која су морали да обављају

⁴⁹⁷ Г. Новак, *ibid.*

которски и задарски прокуратори, мада ћемо за тај одговор остати ускрећени и у наставку текста Статута.

У Задарском статуту Братовштине помораца и рибара, иако се говори о члановима управе организације, видели смо да нема одредби о начину њиховог избора, али су одредбе које се тичу њихове дисциплине у раду, много одређеније него у нашем и Сплитском статуту Братовштине помораца. То наравно важи и за чланове који се односе на старешину Братовштине: у првом стоји, да један братим треба да буде изабран за гасталда и старешину удружења (*fradaia-e*) - '*...sia eletto et deputato uno di loro per Gestaldo et capo...*', као и да се на дужност бира на годину дана. Статутом се дефинише и да је старешина у обавези, да заједно са осталим службеницима Братовштине, сваке недеље и о главним празницима, буде у цркви Светог Андрије, као и да је дужан да да, да се одслужи једна мала миса ради добра и одансти чланова удружења, онако '*како се раније практиковало*'. У члану XI, каже се, да уколико би гасталд у случају куге напустио Задар, да је претходно морао да нађе неког другог који би се бринуо, да се о трошку братовштине, сваке недеље и о главним празницима, држи служба у цркви братовштине, и то под претњом новчане казне од 25 солди. У XIII члану, говори се, да је старешини и његовом заменику прокуратору, забрањено обављање свега другог, сем оног што им је обавеза да чине у служби удружења, као и да су на празник Тјелово, дужни да подесу новоизабраним часницима реферат о свом раду, под претњом новчане казне. Тек у једној много каснијој Одлуци братовштине, од 28. децембра 1648, читавих 173 године по доношењу Статута, одређује се новчана казна за оне који би пошто су изабрани на положај гасталда, одбили да врше ту функцију. Ова Одлука, донета је пре свега због тога, што се дешавало да су многи иако изабрани, одбијали да обављају ову дужност, па су онда они који би се на тој функцији затицали, морали да је врше и даље, све док се неко нов не изабере, а то је некада трајало и по више година.⁴⁹⁸

У Статуту Светог Николе Морнара, четврти члан односи се на прокураторе Братовштине, чији су задаци, видећемо тачно побројани. Поред осталог, могли су сви заједно, или сваки од њих појединачно, да воде у корист

⁴⁹⁸ V. Brunelli, *Forma Matricule marinariorum et piscatorum Jadre*, Дубровник, 1882, стр. 72-73.

Братовшине, спорове ради измирења дугова, под условом да су о томе поседовали ваљане писмене доказе.

Пети члан Статута наше Братовшине, тиче се синдика, а шести се односи на капелане.

Дакле, како видимо, најважније законодавно тело удружења, била је њена Скупштина (збор - *capitolo*), док су њене извршне органе чинили: гасталд, три прокуратора и два синдика.

Док Статут Светог Николе Морнара предвиђа шест чланова који чине управу Братовшине, у Задарском статуту помораца и рибара, има их седам: гасталд, прокуратор, викар и четири декана - већника. Сплитски статут, исто као и Которски статут, знамо да има шест чланова.

У I члану Задарског статута помораца и рибара, поред непрецизно одређеног начина избора старешина, прецизирања колико тих функција има и које су, за гасталда стоји, да је то старешина братовшине; за прокуратора, да је у питању личност која мора да брани организацију и да се брине о свим њеним пословима и потребама, док се за викара не предвиђа никаква конкретна дужност, мада ако дубље сагледамо текст Статута, пре можемо да закључимо да он није заменик гасталда, када је овај одсутан, већ изгледа да му је дужност била да замењује прокуратора, када је био спречен да обавља ту функцију. За већнике се казује, да макар један од њих мора да буде из редова рибара, а за сву четворицу је наглашено, да им је дужност да се баве неопходним пословима.

Сличност ова два Статута, са нашим Которским, огледа се пре свега у томе, што су одредбе које се тичу старешинских функција, несистематизоване и разбацане кроз више чланова, у све три Матрикуле. Али, када упоредимо, с једне стране прецизност фиксирања основних, заправо битних дужности службеника Братовшине Светог Николе Морнара, са евазивном и веома штуром формулацијом дужности функционера Задарске и Сплитске братовшине морнара, констатоваћемо у корист Братовшине Светог Николе Морнара, да код ње постоји итекако видљива предност у погледу начина на који је била организована.

Прецизност задужења и наглашавања одговорности у односу на имовину Братовшине Светог Николе Морнара, указује нам и на јачу материјалну базу ове, у односу на друге две поморске организације. Ову претпоставку поткрепљује и чињеница, да је Которска братовштина морнара бирала чак

четири капелана, Сплитска само једног, док у задарском Статуту Братовштине помораца и рибара, о њима уопште нема помена.

Деветим чланом Статута Братовштине Светог Николе Морнара, било је предвиђено за све заповеднике мањих и већих бродова, најчешће сувласнике који су желели да се подвргну правилима организације, да прво морају да се учлане у удружење. Њихова имена, заједно са бродовима, уписивала су се потом у главну књигу организације. Поред тога, овај члан је одређивао, да је обавеза чланова према Братовштини, била и у плаћању једног которског гроша за сваки кар носивости њиховог брода, приликом сваког путовања.

Десети члан, посвећен је главној књизи удружења, њеној Матрикули, где су се уз Статут, наше и друге, дописане одлуке статутарног карактера. Сем тога, она је рекли смо садржавала и списак братима, заједно са њиховим пловилима, али се ту уписивало и све остало што се тичало живота и деловања Братовштине, сем рачуна и текућих послова из администрације братовштинских добара, која су се састојала из земљишта и кућа на територији которске општине, о чему су вођене специјалне књиге евиденције рачуна и инвентара.

Ни у Задарском, а ни у Сплитском Статуту статуту помораца, нема никаквих одредби које би се посебно односиле на Матрикулу, на њено руковање, контролисање или уношење података. Стога, ни не можемо да знамо, да ли су оне, задарска и сплитска Братовштина морнара, поред својих Статута и накнадних одлука организације, као и дописа и наређења млетачких власти, морале да садрже и пописе својих помораца, заједно са лађама.

Следећим, XI чланом, који је пре свега имао за циљ заштиту домаћих навигационих снага, одређено је, да сви заповедници бродова који испловљавају из Котора за Пуљу, Марке, или Ромању, или било где, па одатле директно - '*non tornado a Catharo*, иду пут Венеције, Далмације, Албаније, или ма где, морају за свако такво путовање, да плате Братовштини прецизирани износ из члана IX. Овом одредбом се прописивало и да сваки заповедник који плови ван територије Боке, а који би ангажовао стране морнаре, мора Братовштини да положи рачуне за њих. О фаворизовању домаћих помораца у односу на стране, казују нам неке терминације представника власти у Задру, које налазимо као анексе уз Статут братовштине задарских помораца и рибара.⁴⁹⁹ О заштити

⁴⁹⁹ V. Brunelli, *ibid*, стр. 44, 55-58 и 71.

домаћих помораца, говори нам и Сплитски статут, у XIII члану, али само овако: *'Item che alchuno navilio forestier secondo la parte de la nostra Signoria non puol tuor nolo in questa terra siando navili nostri in porto i ben achoredadi. Et similiter se intenda de barche perche non e lecito, come vol la nostra Signoria, che li forestieri toia el guadagno di torieri'*.

У наставку XI члана Статута Братовшпине Светог Николе Морнара, стоји да је заповедник брода дужан, да по повратку са речених путовања, плати прокураторима у року од месец дана, износ за сва путовања која је 'имао' по испловљавању из Залива. У Задарском статуту помораца и рибара, о такси по извршеном путовању, говори се у V, VI и XII члану, па се каже: *'сваки морнар је дужан, да по повратку са путовања даљег од Цреса, Осора, Шибеника и Нови-Града - 'da la in fora', да плати Братовштини по један солд, и то тако, што ће заповедник брода, сакупити одређени износ од свих и укупну своту предати гасталду, под претњом казне од десет солди'*. Прецизирало се, да ће од ове казне, половина да иде у млетачку благајну, а да ће друга да припадне Братовштини. О такси, везаној за заповедника брода у Задарском статуту нема помена, мада је готово искључено, да је он од те обавезе био ослобођен. Сплитски статут морнара, напротив, већ у свом I члану, прецизира да сваки брод, од сваког путовања за сваких 100 стара,⁵⁰⁰ мора да плати Братовштини десет солди. Половину за ову исплату обезбеђивао је брод, заправо његови сувласници или власник, док су другу половину надокнађивали заповедник и морнари. Уколико би неко од сувласника, или власник, био на броду укрцан као морнар, тада је његов удео у овој такси, давао заповедник. Сем ове накнаде, Сплитским статутом помораца се одређује, чланом XXV, да заповедници већих бродова, удружењу морају још да плате, за свако путовање по четири солда, а морнари по два. Додато је и да заповедник овај износ мора да наплати од морнара. Запређено му је и да ако то не учини у року од десет дана, да има да да из свог џепа, као и да мора дупло да плати, ако овај рок прекорачи. Сплитски статут морнара, за мање бордове, у XXVI члану, овај износ таксе смањује само заповеднику, док за морнаре предвиђа да буде исти. Поред ових одредби, и XXX члан истог Статута, предвиђа принудну таксу за жупана, коју је овај дужан да наплати у року од десет дана. Каже се, да ако је не прикупи у овом року, да

⁵⁰⁰ Један стар износи 60 кг.

сам има да да дупло. Ако пак не поступи како је казано, одредба прецизира да ће се над њим применити иста она, која је одређена за заповедниковог слугу, уколико би овај постао морнар. Наиме, у том случају, слуга је био у обавези, да за путовање на коме је први пут учествовао као морнар, исплати Братовштини три лире. Даље с каже, да уколико слуга ово не би имао да плати, да ће му тада заповедник, овај износ одбити од плате, а уколико сам заповедник не учини како је речено, тада он има да да ову накнаду из свог џепа.

Дванаеста глава Статута Светог Николе Морнара, говори о сиромашним братимима.

Каритативне функције, предвиђене су у сва три Статута, с тим што су дате у различитим варијантама. Како смо већ говорили о могућностима добротних давања Братовштине Светог Николе Морнара, овде ћемо нешто више рећи о члановима Задарског и Сплитског статута морнара, у којима се говори о овој теми. Пети члан Задарске братовштине помораца и рибара, напомиње да ће се братимима помоћ пружити од прикупљених такси, као и да ће одлуку о томе, заједнички да донесу свих седам часника, заједно са још четири друга члана, који ће се изабрати међу оним најугледнијим и најстаријим, који се тада буду нашли у Задру. У VII члану Сплитског статута морнара, каже се да ће се помоћ пружити остарелим, оболелим и осиромашеним братимима, у складу са оценом жупана, судија и већине братима. Овај Статут, предвиђа чак и помоћ члану у измирењу дугова, уколико је он због тога доспео у затвор.

Тринаести члан Братовштине Светог Николе Морнара, видели смо да је врло 'скроман', у помоћи око мираза за кћерке осиромашеног братима. Док Задарски статут помораца и рибара уопште нема овакву одредбу, докле Сплитски, у члану VIII, каже, да ће се кћерима покојних братима, које су осиромашиле због очеве смрти и поред доброг владања, дати мираз како би могле да се удају, онолико колико то буду сматрали жупани, судије и већина братима, и то новцем из благајне, уколико их буде било, а ако буде празна, онда на други начин.

За члан XIV Статута Светог Николе морнара, морамо да констатујемо да је свакако због свог конституционалног значаја морао да буде донет раније, с обзиром да је њиме прецизирано, да се на свим важним местима, у управним структурама Братовштине, једино могу наћи заповедници мањих или већих

бродова, а не неки од *parcenevoli*-ја или неко други. Оваква ограничења, не познају Задарски и Сплитски статут Братовштине помораца.

Петанаести члан Братовштине которских помораца, тиче се братима преминулих на путу. Ваља напоменути да овде нису дискриминисани *parconevoli*, већ је наглашено да ће се исто поступити и у односу на њих. О члановима који су преминули ван седишта Братовштине, као и о њиховој сахрани казује и IV члан Задарског статута рибара и помораца, па предвиђа, да сви братими који би преминули у простору од 30 миља удаљеном морским или 25 миља копненим путем, морају бити пренети и сахрањени у Задру. И сплитски Статут Братовштине помораца Светог Николе од Сдорија, у XX доредби, одређује, да Братовштина мора да пренесе у Сплит свог члана који је преминуо на путу и који је сахрањен у простору удаљеном 100 миља морским, а 25 миља копненим путем, сем ако се не ради о оправданим сметњама. Још се наводи, да уколико за то жупани не буду предузели адекватне кораке, да морају да плате Братовштини, на име казне, износ од 20 лира. За члана, коме је било наложено, да тело покојног братима допреми у Сплит, а да то није учинио, била је предвиђена казна од пет лира. Прецизирано је још, да уколико је трошкове допремања тела покојника могла да сноси његова породица, да се онда Братовштина у то није мешала.

Члан XVI Братовштине Светог Николе Морнара, говори о приличној помпи које Братовштина даје својим члановима, њиховим женама и деци, приликом сахрањивања, а мислимо на пратњу, крст и свеће. По питању овог, Задарска братовштина помораца и рибара је далеко скромнија, па тако је трећим чланом прописано, да су сви чланови братовштине, било мушки или женски,⁵⁰¹ који се налазе у Задру приликом смрти неког братима или сестре, дужни и то под претњом казне од четири солда, да испрате на вечни пут преминулог, од његове куће, па све до цркве у којој ће бити сахрањен. Овај члан прописује и да је присутним братимима забрањено да напусте пратњу, све док се упокојени не сахрани, а братими су били и у моралној обавези, да током сахране, поред тога

⁵⁰¹ И у III члану Статута Братовштине помораца и рибара у Задру, помињу се жене као чланови овог удужења. А у члану XVIII, Сплитског статута, стоји: '*...che ogni femena de bona fama, coe quelli che non navega, possono intrare in nostra scuola, pagano ducato uno per intrade e soldi 24 al anni per augmento*'. Сигурно је да су у Задру, а тако и у Сплиту, жене као и сви они '*che non navega*', били чланови посебне врсте, који као ни у Котору, нису могли да имају право да бирају и да буду бирани на положаје у Братовштини, нити су пак могли да одлучују о стварима професионалног карактера, С. Мијушковић, *ibid*, стр. 55.

што морају да држе свеће, као што је био обичај, читају за душу покојника, најмање три Оченаша и три Здравомарије. И у Сплитском статуту морнара, наићићемо на овакве одредбе: у II члану стоји, да се у цркви Светог Николе, морају сазидати две гробнице, и то једна за сахрањивање чланова братовшине, а друга за поморце странце који умру у Сплиту. Трећи члан истог Статута, заправо представља наредбу, којом се одређује, да су сви братими, који нису на путу, у обавези да дођу у кућу умрлог, пре сахране, под претњом казне од 25 солди. Каже се још, да морају да присуствују сахрани, држећи упаљену свећу од шест онча и да ће жупан да одреди оне, који ће тело покојника да носе до цркве.

Члан XVII Братовшине Светог Николе морнара, прецизира црквене функције које су морале да се обаве сваке цветне недеље, за душе преминулих братима. Због раскошних служби ради ове прилике, овај члан знамо да је стављен ван снаге.

Наредни, XVIII члан Статута Братовшине Светог Николе Морнара, казује да ће се братим или *parcenevoli*, који не буде могао да се сахрани о породичном трошку, сахранити о трошку Братовшине и према приликама покојника. У Задарском статуту помораца и рибара, немамо овакву одредбу, док у Сплитском не само да је имамо, већ је XIX чланом прецизирано, да ће то важити и за чланове породица братима, али и за странце, ако не буду имали од чега да се сахране.

Следећи XIX члан Статута которске братовшине, исто је фенебралног карактера. Њиме је одређено да Братовштина сноси трошкове одржавања мисе, трећег дана по смрти братима или *parcenevele*-ија, уколико се ови трошкови не могу подмирити из заоставштине умрлог.

Двадесети члан одређује, да ће се и страни поморац који премине у Котору, захранити о трошку Братовшине, у њеној гробници, онда када се од његових средстава не могу измирити трошкови покопа, као и да ће се његов укуп обавити, у складу са његовим статусом, у зависности од тога да ли се ради о заповеднику брода или о морнару. Сасвим је разумљиво, што Задарски статут помораца и рибара, који не повлашћује ни своје чланове, не предвиђа овакве бенефиције ни за стране поморце. Сплитски, међутим у свом XIX члану, и пре него што овакву могућност пружа својим братимима, одређује исти такав поступак и за стране поморце које смрт задеси у Сплиту.

Двадесетпрви члан Статута Братовштине Светог Николе морнара, односи се на начин ношења крста, других реликвија и свећа, приликом свечаних, градских процесија, у којима узимају учешће и друге братовштине. У Задарском и Сплитском Статуту Братовштине морнара, ни у назнакама нема чланова, који обавезују братовштиону помораца, да увелича и учествује у месним свечаностима.

Двадесетдруги и XXIII члан Статута Братовштине Светог Николе Морнара, односе се на вођење 'Велике и мале свеске', док се следећи тиче овлашћења која се дају прокураторима, по питању намирења трошкова. Интересантно је, да ни задарски, а ни сплитски Статут Братовштине помораца, немају одредбе које би регулисале вођење административног пословања.

Члан XXV, Статута наше Братовштине, предвиђа санкције према свим оним члановима који би нешто проневерили на штету удружења. Прва санкција састојала се из искључења из организације, док су друге подразумевале губљење свих права и бенефиција, што је наравно подразумевало и све оно што се односило на сахрањивање. У VI члану сплитског Статута Братовштине помораца Светог Николе од Сдорија, говори се о санкцијама, према оним члановима који би покрали друге братиме, па се презизира, да ће бити искључени из удружења, уколико буду ухваћени у крађи. Оним члановима, који су били упознати са чињеницом да је неко од њихових колега извршио такво дело, а да га нису пријавили жупану или судији, следила је новчана казна од три лире. Тај новац, жупани су били дужни да наплате, под претњом казне у дуплом износу. Истим чланом, предвиђена је казна од пет лира, за све братиме, који би друге чланове вређали погрдним речима.

Двадесетшестсти члан, знамо да се односио се на вођење инвентарске књиге. После ранијег констатовања, да оваквих и сличних одредби нема у Сплитском и Задарском статуту морнара, излишно је говорити, да нема ни оних које би се тицале инвентара организације.

Одмах иза ових статутарних одредби, у Статуту Светог Николе Морнара, следи прва од недатираних одлука статутарног карактера, која је имала за циљ, да олакша пословање синдика и прокуратора, тако што им се пружала могућност, да врше исплате, односно наплате и исплате, на рачун и у корист Братовштине, без ичије претходне сагласности.

Друга одлука се тиче повећања плате капеланима.

У следећој, трећој одлуци, стоји да су капелани дужни да приликом сваке мисе читају молитву Светом Николи, као и молитву за поморце.

И наредна, четврта одлука, обавезује капелане, да сваког понедељка одржавају мисе за упокојене чланове. Због ове дужности и плата им је била повећана за још четири перпера.

Пета одлука је дисциплинског и моралног карактера; она одређује да је сваки онај који би погрдним речима вређао неког од часника, био дужан да за казну плати три либре воска. Каже се још, да ће бити избачен из организације, уколико не буде платио. Још се констатује, да су се сви братими на Скупштини сложили, да се оваква исплата даје уз признаницу. Садржај ове одлуке, видимо да је истоветан са чланом X Статута помораца и рибара у Задру, чији је текст детаљнији. На почетку стоји, да је сваки братим дужан да поштује и цени гасалда, прокуратора и викара, онако како то доликује, као и да је дужан да с пажњом слуша мису, све док она траје. Потом се предвиђа казна од 40 солди, уколико би се неко дрзнуо да вређа часнике, а уколико би увредио већнике - декане, платио би дупло од наведеног. И сплитски Статут Братовштине морнара је по овом питању речитији: видели смо да VI члан предвиђа не само санкције за оне који би увредили часнике, већ и за међусобно вређање свих братима, без разлике - '*se algun de la scuola discesse uilania al altro...*'. У спитском статуту, у члану XXIX, посебно је третирано питање међусобних свађа и вређања чланова на самом броду, па се каже, да ће сваки онај братим, независно од положаја, који заметне свађу, било у сплитским водама, било ван њих, бити дужан, без разлике - '*in navilio in terra, over fora della terra..*', да плати казну од две либре воска. И за оне који су знали за ово, а нису пријавили жупану, стоји да ће уследити иста казна. Овај члан наставља се текстом који каже, да ни један заповедник брода, неће моћи да на њему задржи оне братиме који се у међувремену нису измирили, под претњом казне од шест лира.⁵⁰²

Шеста одлука Братовштине Светог Николе Морнара, говори да прокуратори неће моћи да исплове, а да претходно нису положили новац у касу Братовштине, под претњом новчане казне у вредности једног дуката. Ова одлука, пружа нам сазнање, да су и поред благајне, која се знамо налазила код гасалда, прокуратори могли да држе код себе износе из новчаног промета, за

⁵⁰² Овакве, а ни сличне одредбе, не садржи видимо ни Статут Светог Николе Морнара, а нема их ни у Статуту града Котора.

период свог једногодишњег мандата, сем у случају привременог напуштања града.

Седма, важна одлука регулише, да ни један брод не може да исплови из Котора, а да претходно није платио ‘цркву’, подмирио обавезу према Братовштини, или да није пружио адекватан залог, под претњом казне коју часници буду одредили.

У VIII одлуци, говори се о забрани позајмљивања црквеног, односно братовштинског новца, без сигурне гаранције, под претњом казне од десет либри воска.

Девета одлука, заправо је наредба свим члановима, да морају да присуствују Скупштини Братовштине и учествују у процесијама око града, под претњом казне од пола конате уља.

Десета, можда и најбитнија одлука, односи се на исплату арборађа, главног и највећег прихода Братовштине. Она је, како се види из саме стилизације, очигледно наплаћивана и раније - ‘*као што је то и до сада било уобичајено*’. Мијушковић каже да су ову таксу бродови плаћали због трговачког промета, и да она никакве везе нема са таксом ‘*ancoraggio*’, која се плаћала за сидрење пловила у луци, коју су иначе Братовштини плаћали само страни бродови.⁵⁰³ За арборађо Гелчић сматра да су то ‘*diriti di navigazione prescritti ai bastimenti nazionali*’,⁵⁰⁴ међутим, то је била прописана такса, без икакве разлике, за све лађе, које су због трговачког промета долазили у которске воде. У односу на арборађо, Дабиновић је дао једно сасвим погрешно тумачење, тврдећи : ‘*Осим редовитих прихода и глоба за преступе, ишле су у корист братовштине неке таксе које су плаћали власници бродова кад би се лађа потегла на сухо (alboraggio)*’.⁵⁰⁵

Једанаеста одлука је забрана часницима да ‘купују закуп’ - *comprar affitto*, без сагласности Скупштине. Истакли смо, да је Братовштина поседовала куће и земљишта. Поред завештања, до неких од њих, долазила је путем *affito-a, livello-a* или *livello perpetuo-a*. У нашем случају, сва три појма, означавају годишњу даћу уз коју је извесно земљиште својевремено било уступљено на обично, дугорочно или вечно коришћење - *dominium utile*. Како је било дозвољено да се

⁵⁰³ Исто ово мисли и Гелчић, G. Delcich, *Storia documentata...*, стр. 14.

⁵⁰⁴ С. Мијушковић, *ibid*, стр. 60-61.

⁵⁰⁵ А. Дабиновић, *Котор под...*, стр. 125.

право таквог поседа отуђује, често је долазило до продаје тог права, а његова куповина, називала се куповином обавезе на коме се то право заснива. Она се обично исплаћивала, пошто су износи за ливеле, најчешће били мали, а неретко, уместо новца, уговарале су се и накнаде у натури.⁵⁰⁶

Дванаеста одлука казује, да нико од службеника Братовштине, не сме да ради против ње, као и да се раније наведене казне, могу утеривати уз признаницу.

Следећа, XIII врло важна одлука, односи се на брисање братима бродоградитеља из редова Братовштине.⁵⁰⁷

Следећа, XIV одлука, говори о казни која ће следовати онима који не буду присуствени на погребу сина, кћерке или упокојеног братима.

Петнаеста одредба, казује о обавезама странца према Братовштини, у случају да је хтео свој брод да извуче на суво и да је имао намеру да користи алат, средства и посуде Школе. Ова одлука је итекако важна, јер доказује не само власност, већ тесну везу Братовштине са бродоградилиштима на њеној територији, као и њено непосредно поседовање алата, тако уско везаног за делатност бродоградилишта. Поред овог, одредба нам говори и о једном, завидном преимућству чланова Братовштине, да могу бесплатно да користе алат и разне направе потребне за руковање бородовима. Мијушковић каже, да је Гелчић погрешно закључио када је рекао да је Братовштина имала свој арсенал. Он пак сматра, да је врло вероватно, да је Братовштина Светог Николе Морнара, заправо имала извесне ингеренције у односу на арсенал, да је могла да утиче на његову организованост и ефикасније деловање. У сваком случају, макар био и такав однос удрушења према бродоградилишту, сасвим је сигурно да је морао да претрпи неке измене, након усвајања одлуке, да се из редова организације издвоје бродоградитељи.

Шеснаеста и последња одредба, говори да заповедници бродова морају искључиво, под претњом казне и намирења наднице, да ангажују извесног мајстор Радељу да им бордове извлачи на суво. Како га у одлуци називају 'верним' чланом Братовштине, за разлику од Милошевића, који је изричит у томе, да су се могућности клафата да буду редовни чланови Братовштине

⁵⁰⁶ С. Мијушковић, *ibid*, стр. 61.

⁵⁰⁷ С. Мијушковић наводи, да су бродоградитељи, наравно као и други грађани, имали могућност, да и даље остану припадници Братовштине као религиозне заједнице, али не и Братовштине као професионалног удружења, *ibid*.

мењале, Мијушковић је сигуран да је Радеља зарадио своје чланство као заслужени ‘пензионисани’ поморац-навигатор, или као братим који је из неког другог разлога престао да плови, пошто је почео да се интересује за неко друго занимање, тесно везано за поморство. Овај аутор за мајстор Радељу, не сумња да је био прави *fratello*, јер да није било тако, не би му ни било дозвољено да остане у Братовштини као калафат, након времена, када су већ све његове друге колеге, због одлуке да се из Братовштине бришу мајстори бродоградитељи и дрводелци, практично били избачени из Школе.

Иако је ова последња одлука донета *ad personem*, третирана је као одлука од општег значаја, јер износи критеријум, да се и у будуће, прецизирани посао, морао поверавати члановима навигаторима, односно бившим навигаторима, наравно, под условима да је у редовима Братовштине било оних који су то знали и хтели да раде. По Славку Мијушковићу, оваква ситуација, није била неубичајена, с обзиром да је и посао црквењака, могао да буде поверен већ ‘ислуженом’ поморцу.

Овај критеријум, изражен је и у последњој, руком дописаној, датираној одлуци статутарног карактера, заправо Решењу Братовштине од 23. априла 1514. године, којим се раскида службенички однос мајстора Радеље, и на његово место поставља не братим, већ сер Николо Маргелато, који се својом титулом јасно издвојио од братима.⁵⁰⁸

У Статуту Светог Николе Моранара, VII главом прописује се начин прослављања заштитника помораца, Светог Николе. И у овом погледу су задарска и сплитска Братовштина скромније. Њихови Статути не предвиђају посебно и нарочито слављење свеца заштитника организације, а камоли свечаност у раскошном руху.

Осми члан, Статута наше Братовштине, односи се на гвардијана.

И да резимирамо: на основу досад извршених поређења, можемо да изведемо закључак, да је Братовштина Светог Николе Морнара, млађа од сплитске Братовштине Светог Николе од Сдорија, највероватније основане средином XIV века, али да је старија од задарске Братовштине помораца и рибара, основане у односу на нашу Братовштину, дванаест година касније. Међутим, закључићемо, да је деловање Братовштине Светог Николе Морнара

⁵⁰⁸ С. Мијушковић, *ibid*, стр. 63-64.

било много шире и разгранатије, у односу на истоврсна удружења у Задру и Сплиту, пре свега имајући у виду, да су нашој Братовштини, државне власти временом повериле и одређене важне задатке јавог карактера.

Ово на крају није ништа необично, с обзиром на чињеницу да је Братовштина Светог Николе Морнара, сигурно дуже постојала, ако прихватимо став, да је настала из неке пређашње организације которских морнара. Следствено томе, захваљујући свом богатијем искуству, била је у односу на ове две и боље организована.^{509, 510}

III.9. Трговина и поморство у Котору

За которске трговце у средњем веку, говорило се да су поморци, а и обратно. Словили су као велики познаваоци људи и прилика. Трговали су пшеницом и разним врстама жита, лојаницама, различитим сукном, вином и сољу, која за оно време није била само важан трговачки артикал, већ и предмет дипломатског погађања. Јасно, да је привредном успону средњовековног Котора, свакако у многоме доприносила и поморска трговина.

Море је представљало излаз из сиромаштва и стварну могућност остварења добре зараде. Ево шта о томе каже Милош Милошевић: *‘ На подручје Которског залива, као и на цијелу Боку, може се примијенити стара мисао: да је море горко и човијек му се одаје само ако га је земља издала. И заиста, оскудна и посна земља овог краја није могла исхрањивати народ. Тим прије, што су границе и ратови између разних завојевача и трајни сукоби града и села повећавали тешку економску стварност... Морало се у свим историјским мијенама упућивати ка прекоморским лукама и залазити што дубље у унутрашњост земље. То је стајало изванредних људских жртава и патњи, али је доносило велике приходе и драгоцијене контакте са свијетом.’*⁵¹¹

Врло је важно да нагласимо, да је патрицијски Котор био потпуно формиран поморски град, са најстаријом поморско-трговачком, уходаном

⁵⁰⁹ М. Милошевић - Ј. Антовић, *Поговор*, in *Статут Братовштине...*, стр. 169-170.

⁵¹⁰ У овој упоредно правној анализи, поред већ цитираног текста из дела Которска морнарица, С. Мијушковића (поглавље Статут из 1463. године, стр. 39-65), коришћена је и *Forma Matricule marinariorum et piscatorum Jadre*, in V. Brunelli, *Forma Matricule marinariorum et piscatorum Jadre*, Дубровник, 1882, стр. 29-75, као и *Matricola dei marinari di Spalato*, in G. Gelcich, *Le confraternite laiche in Dalmazia*, Дубровник, 1885, стр. 80-88.

⁵¹¹ М. Милошевић, *Поморство - Извор живота на камену*, стр. 65.

традицијом и пре свега са статутарним законодавством, за разлику од других сеоских рибарских насеља, која су свој поморски статус добила за време Млетачке Републике, преко које су тражила своје путеве развоја и економске повластице, како би самостално покренула крвоток поморске привреде.⁵¹²

Которани су на тврде темеље и у јасне оквире поставили окружење у коме се обављала њихова привредна активност. Одредили су јој подручје, штитили делатности и робу у њему и установили законску и институционалну регулацију. Током историје, следећи положај у који је Комуна западала, и елементи овог оквира су се мењали, зависно од тога у коликој мери су високи представници Комуне били у стању да јој заштите интересе. Најшири простор пред њима отворио се распадом немањихке државе, за самовладе. Тада је одређен и један од основних елемената оквира за привредну делатност - подручје царина, које је недвосмислено разграничено главом II Статута *О начину плаћања царине за робу увезену у Котор и одатле извезену, како од стране грађана тако и странаца, са проглашењем граница Котора унутар којих се роба не може искрцавати без плаћања царине*. Истом одредбом утврђене су и неке робе ослобођене царинења, зависно од подручја са кога долазе.⁵¹³

Одредбу, донету 1383. године, потврдила је и млетачка власт, на самом почетку преузимања Котора. О томе сведочи њен препис у посебном делу Статута, у коме се налазе одлуке донете уочи преузимања власти од стране Млечана, пре размене нота којима се власт предаје Млетачкој Републици. Ту се, у уводној глави изреком потврђују све претходне одлуке которских институција.⁵¹⁴ Касније ће се однос Сињорије према економском суверенитету

⁵¹² М. Милошевић, *Бока Которска, Бар и Улцињ...*, стр. 147.

⁵¹³ ‘...quilibet civis, & habitator Cathari, qui portabit aliquas mercantias de Catharo Ragusium, & aliquas mercantias de Ragusio Catharum conducet, præterquam pannos, & fustaneos, quod ad voluntatem doanteriorum de portatis de Catharo Ragusium, & de conductis de Ragusio Catharum, tres pro centenarij, & ad rationem centenarij soluere teneatur. Sed si pannos, & fustaneos quocumque modo conduxerit à portum Sanctæ Mariæ de Rosa citra, aut vsque ad Ias de mercenopogliæ iuxta puentam platamonis, & ipsos pannos, & fustaneos exonerauerit, doanas solitas soluere teneatur secundum formam Statuti; & similiter omnes forenses quos Statuta nostra non francant, & liberant, eisdem doanas soluere teneantur, prout hactenus exstitit obseruatum. Item, quod omnes ciues, & habitatores in nostra ciuitate, portantes de Catharo aliquas mercantias ad alias partes quam Ragusium, exceptis pannis, & fustaneis, & oleo, nullam doanam soluere teneantur, sed de ijs, quas de alijs partibus Catharum portauerint, doanas solitas soluere teneantur. Item, forenses qui per nostra Statuta, non francantur, si mercationes aliquas de Catharo extraxerint, aut Catharum conduxerint, doanas solitas soluere teneantur. Si quis verò de Catharo pannos extraxerit fustaneos, vel de oleo, doanas solitas soluere fit astrictus’.

⁵¹⁴ ‘... Sumus insuper contenti, quòd Statuta, & Ordinamenta diffe Communitatis obseruentur...’.

которске Комуне мењати у складу са њеним трговачким интересима, које су Млеци штитили на уштрб свих оних за које су мислили да би их могли угрозити. Оно од чега је претежно живео, Котор је, дакле, штитио и правним нормама, почевши од самог Статута града, па преко Статута Светог Николе Морнара и њему додатих алегата. На пример, једна од одредби градског Статута, глава CLXXX - *О томе да странци не могу куповати мрс или намирнице*, директно брани странцима да постану конкуренција домаћим поморцима и трговцима, забрањујући им да у Граду купују месо или житарице, осим уколико нису у њему настањени и само за породичну потрошњу.⁵¹⁵

II.9.1. Периоди развоја

Развој поморске трговине Боке, почев од XV, па све до краја XVIII века, представља посебан и издвојен феномен у оквиру историје млетачког поседа на нашој обали. Овде се ради о поступном развоју невелике трговине, која је традиционално била добро уходана и којој је као база служио домаћи, которски капитал, који је опет своју потпору имао у бродоградилиштима, и која је свој максимум достигла у XVIII столећу.

То доба, могуће је поделити у три фазе:

1. Први, которски период, током XV и XVI века, био је под утицајем дуготрајних међународних неприлика око самог града. Везујемо га пре свега, за набавку хране, посебно житарица за град, али и за наглашену трговачку везу с Јужном Италијом и Анконитанском Марком. У та два столећа на почетку, ради се углавном о трговини издржавања града и размени артикала. Ту није било веће зараде, ни било какве акумулације капитала. Уз наведено, постојала је и транзитна трговина, али не у већем обиму. У овом првом периоду, у Котору је већ формиран, иако заиста не многобројан, слој бродовласника, кредитора и трговачких посредника, из редова племства и привилегованог грађанског слоја. У оваквом оквиру,

⁵¹⁵ *‘Ciuitatem nostram Cathari graffa, & victualibus abundare volentes, & omnem fraudem que committi possit in ijs repellere intendentes, statuendo fancimus. Quod nullus forensis in nostra ciuitate, vel districtu praesumat, vel audeat emere, aliquam graffam, vel bladualia, aut victualia, nisi tantum quantum sibi, & familiae suae competenter sufficiat, sub pena yperperorum 25. Quam graffam, vel bladum de nostra Ciuitate, vel districtu nequeant exportare’.*

поморство се развијало споро, скупљајући радну снагу из сеоских средина, али и уз борбену еманципацију околних насеља, најраније Пераста. Ти нови поморци, са знањем, сувласништвом на бродовима и извесним капиталима које су стекли, врло брзо ће тежити да постану самостални;

2. други период, везан за XVII век, обележиће развој бродоградилшта, али и самосталност Пераста, као и његова уходана трговина албанским житарицама;
3. у трећем периоду, развијеном Перасту, придружиће се још Прчањ, Доброта и Столив, а тај период биће обележен и извозном трговином и јаком постојећом, али модернизованијом транзитном трговином са Грчком, Албанијом и италијанском обалом.⁵¹⁶

II.9.2. Извори

Постоје два главна разлога због којих нашој теми не можемо да приступимо са више правно-историјских чињеница.

Као прво, у которском архиву, где би требало да очекујемо главне изворе, нема систематизованих фондова који би се посебно бавили многоврсним проблемима поморства и поморске трговине. То је због тога, што се та грађа налази или у нотарским књигама, или у списима ванредног провидура. Отуда су доступни извори најчешће везани за поморство посредним или 'случајним' путем.

Ово ће нам бити сасвим разумљиво, ако пођемо од тога, да развој поморства у средњовековној Боки, али и у другим крајевима који су били под млетачком влашћу, што наравно једино није важило у случају самосталног Дубровника, није био саставни део неке активне правно-економске политике Републике, о којој би она водила посебног рачуна и стварала засебну администрацију, већ су за ово, иницијативе искључиво морале да потекну од поморских насеља.

Самој Републици, било је довољно да поморство толерише, тамо где га је затекла. Имала је, поред овога, и задатак, не само да покуша да га привуче, већ и

⁵¹⁶ М. Милошевић, *Которски трговци, ратници и мецене*, стр. 11-13.

да га максимално користи за безбедност државе и благостање главног града, да би га у будућем времену, према конкретним околностима, негде привилеговала, а негде чак кочила, што нас несумњиво наводи на закључак, да су у Боки Которској, војно-политички мотиви, често били изнад оних правних и економских.

Нешто је боља ситуација тек са XVIII веком, у време када се појачава борба државних органа с кријумчарењем и када ванредни провидур води надзор над пловидбеним дозволама. Све укупно, највише података о поморству и поморској трговини у Которском архиву, односи се на XIV, XV и XVIII век.

Други, велики проблем у обради поморства Боке као целине, јесте у томе, што су путеви развоја њених појединих поморских насеља, у великој мери били различити.

Тако ми оновремену, средњовековну и млетачку Боку, можемо као јединствену да сагледамо, само и једино у географском смислу, која са својим уским и издуженим заливским обалама, није успела ни у једном веку, да оствари макар и незнатан, али целовит поморско-привредни напор.

У њеном случају, ради се само о снажним, најчешће антагонистичким иницијативама које су захватале разна поморска места у Заливу.

II.9.3. Поморско-трговачки уговори

Поморска активност Котора, датира, свакако од самог његовог оснивања, али њен развој нисмо у могућности да пратимо, видели смо, пре свега због недостатка извора. Неки трагови о овоме, налазе се у старим легендама, али реално их имамо у исправама, и то у Уговору о миру са Омишанима из 1167, из времена византијске владавине. Он је први који непосредно говори о поморству ове комуне. Из његове садржине можемо да сазнамо, да су Которани и Омишани имали врло жив промет, као и да је у неколико наврата дошло до штете по Которане, што је и условило закључење уговора. Значајан је пре свега због тога, што нам казује о постојању једне развијене трговачке морнарице, поред претпостављене ратне. У овом Уговору, налази се и заклетва омишког кнеза Николе Качића: *‘Ego Nicola..., cum meis consanguineis et cum omnibus qui sub meo dominio sunt, juramus tibi vicecomiti Catharino et omnibus Catharinus super Dei Evangelista, salva fide et bona intentione, ut ab hodierna die nos et nostri*

*successores vobiscum et vestris successoribus curam et rectam habeamus pacem absque dolo usque ad nonam generationem; et si Catharinus conduxerit navem et fecerit nobis justitiam, nulam laesionem ei faciemus, et a Malonto usque Trasti si viderimus navem quae Catharum venire voluerit, nullum damnum ei faciemus. Sie nos Deus adjuvet, et haec sancta Dei Evangelia. Anno Domini millesimo CIXVIII.*⁵¹⁷

Омишки кнез Никола се, дакле, свечано обавезао на будуће, мирне односе са Которанима ‘за наредних девет генерација’. Посебно је подвучено, да се ово тиче бродова који излазе из которске луке, али важи и за оне који се тамо упућују.⁵¹⁸

Врло је вероватно да су овде биле у питању пиратске акције Которана и Омишана, које су очигледно, за обе стране претстављале велике сметње у поморској трговини. Да су ти међусобни односи, односно напади на трговачке бродове били чести, показује потреба за прибегавањем склапања уговора о миру, на дужи рок, ‘на девет генерација’. Колико ова уговорна прескрипција речито казује о настојању носилаца власти и једног и другог краја да се обезбеди њихов основни извор живота: поморска трговина, али и њен несметан развој, говори директно излагање о которским бродовима и поморској трговини Котора, садржано у изричитој обавези омишког кнеза, да ни једном которском броду, под условом да његова посада нешто не скриви, не сме бити нанета било каква штета. Стоји и то, да се ни лађама са простора Молунат-Траште, усмереним ка Котору, не сме наносити штета.

После овог уговора, јављају се и други: са Дубровником, током XII века, затим са Баријем 1195. године, којим се Которска општина ослобађа такси *ancoraticum* и *plateaticum*. Ту праксу да уговарају међусобне олакшице, наставили су Которани и касније, са другим градовима, од којих је посебно важан Уговор склопљен са Анконом 1350. године, о узајамном ослобађању од царина. Управо због оваквих уговора, склопљених са прекоморским италијанским градовима, поморска трговина комуне ће дуго, па чак и након потпадања Котора под Венецију, бити оријентисана у том правцу. Апулија и Анконитанска Марка, биће чести циљеви которских трговачких бродова.

⁵¹⁷ Цитирано према: С. Мијушковић, *Которска морнарица*, стр. 66.

⁵¹⁸ Т. Смичиклас, *Дипломатски зборник краљевине Хрватске, Славоније и Далмације*, књ. II, Загреб, 1904, стр. 116.

Из документа из 1181. године, који се односи на Дубровник, можемо да закључимо, да је дотадашње кредитирање између Котора и Дубровника, било прилично несигурно.⁵¹⁹ О уходаним везама оног доба, између Котора и Дубровника, сведочи нам и трговачки уговор из 1257. године, којим се утврђује узајамно ослобођење од царина, и из кога може да се види да су трговци из Котора, отварали радње у Дубровнику и обратно, те се у истом дефинише, да у том случају нема царинских повластица. Такође, из Уговора из 1279. године, видећемо да су тадашње трговачке везе имале врло развијене форме, а пре свега мислимо на коришћење туђег бродског парка, на трговачка удружења⁵²⁰ и на мешетарења.⁵²¹

Уговори са Дубровником важили су до 1301. године, судећи по глави ССCLXXXI Статута града Котора - *О Дубровчанима*. Том главом се опозивају све привилегије дате Дубровчанима, због тога што су они учествовали у здруженом нападу на Котор, заједно са *‘Млечанима, Задранима, Хрватима и многим другим различитим народима’*. Ниједан Дубровчанин на територији

⁵¹⁹ С. Љубић, *Лиситине о однашајих између јужног Славенства и Млетачке републике*, књ. I, Књижарница Југославенске академије, Загреб, 1886, стр. 11.

⁵²⁰ *‘Красоје власник брода и Лука де Абате склапају друштво. Красоје ће трговати Лукиним новцем. Трећина зараде припаиће Луки а две трећине власнику брода и морнарима’* - *‘Antescripto atto et indictione, die XV augusti, Crasso patronus Raduanus Raditovich, Miladinus Malanovich, et Milathus Petrovich marinarii, simul et in solidum ad meliorem se tenentem per se et suos heredes et super se ipsum et omnia eorum bona presentia et futura, contenti confessi et manifesti fuerunt habere, habuisse et manualiter recepisse ab Luca de Abbate ypperperos decem et octo grossorum de Catharo et ducatos sex boni auri et iusti ponderis ad lucrum et ad perditam quam Deus advertat per tertium. Tertium videlicet lucrum vel perditam sit dicto ser Luca, pro suis denariis et duo tertia dictorum marinorum et barche. Et hoc de presenti viaggio promiserunt dictus patronus et dicti marini solvere dictos ypperperos et ducatos sui capitalis et suam rectam tertiam partem lucri vel perditae. Sub pena de quinque in sex, Testis...iudex, Auditor’*, SN IX...; *Пауло де Монтелпаро, которски службеник и Примо де Рока са острва Лопуда склапају друштво. Примо де Рока управљаће Пауловим бродом, а као плату примаће четири дуката* - *‘Ser Paulus de Montelparo provisor in Cataro omni modo via et forma quibus melius potuit et potest fecit constituit et ordinavit ser Primum de Rocha de Ragusio de insula de Medio presentem et acceptantem, patronem et gubernatorem unius sue barche seu priparie per ipsum patronicate consignate sibi per ipsum ser Paulum cum suis coredis patronicate consignate sibi per ipsum ser Paulum cum suis coredis, plenam potestatem, arbitrium et bailum ipsam barcham seu gripariam regendi et gubernandi bene et fideliter ac nauticandi ad comodum et utilitatem dicti ser Pauli. Pro cuius Primi salario seu provisione promisit dominus ser Paulus dare et solvere dicto Primo ducatos quattuor’*, SN VI, 56, 8. новембар 1436; *Прибо Цепернић и Никшиа де Сити из Котора склапају друштво. Прибо се обавезује да ће Никшиним новцем купити жито. Половину зараде од продаје жита исплатиће по повратку с путовања* - *‘Pribo Zepergnich de Catharo per se et suos heredes et successores super se ipsum et omnia sua bona presentia et futura contentus confessus et manifestus fuit habere habuisse et manualiter recepisse a ser Nixa de Sithi ypperperos XXVIII de Catharo nariis Pribus promisit emere frumentum. Et ad redditum presentis viagii quod facit cum barcha Stephani Calogiurgi dare et solvere dicto ser Nixa dictum suum capitalem et suam rectam medietatem lucri securam de dicto frumento, medietatem nabulii pro sua persona de presenti viaggio, sub pena de quinque in sex’*, SN VI, 662, 22. март 1439, *Мешовита грађа (Miscellanea)*, књ. 8, Историјски институт, Београд, 1980, стр. 26 и 27.

⁵²¹ С. Љубић, *ibid*, стр. 89.

Комуне није могао више да се позове ни на какво раније стечено право; истовремено, Которани су разрешени обавезе да поштују права Дубровчана, углављена претходним споразумима ова два града. Запрећена је и казна од хиљаду перпера за сваког ко би се усудио да ову одредбу поништи.⁵²²

Колико су јаке и важне биле трговачке везе уопште, а посебно ове са Дубровником, сазнаје се из докумената Градског архива, датираних само двадесетак година касније у односу на ову главу Статута. Изгледа да запрећена казна није никога застрашила, јер се из тих докумената сазнаје да у Котору тада живи шездесетак Дубровчана, који су у послове уложили око 70.000 перпера. Но, педесетак година потом, опет ће доћи до обрачуна између Котора и Дубровника, да би и после овог сукоба, поново били успостављени нормални трговински и остали односи.⁵²³

Котор је одржавао врло јаке трговачке везе и са Апулијом: још од 1195. године, захваљујући посредовању надбискупа у Барију, био је ослобођен како лучке таксе, тако и оне за пилотажу. Сличне повластице, по принципу реципроцитета, важиле су и за поморце из Барија.⁵²⁴ Милошевић наводи, да је начело реципроцитета и ослобађања царина за Бари, послужило као узор за успостављање такве исте повластице за Апулију, као и за Анкону, за које изводи закључак да су још од 1350. године, постојале трговачке везе са узајамним царинским повластицама.⁵²⁵

У цитираној CCCLXXXV глави Статута, којом се уређује царинска политика Комуне, трговина са овим местима⁵²⁶ изузета је од плаћања такси на

⁵²² ‘Anno Domini MCCC. Nos Communitas Ciuitatis Cathari, cognoscentes quod cum Communitate Ragufina habuimus ordinationes multas ad inuicem per instrumentorum, & priuilegiorum obligationem, & ipsi Ragufini contradicentes pactis, & obligationibus simul stabilitis, fecerunt nobis guerram tempore pacis, & infultus, & damna, venientes super ciuitatem nostram in praesenti anno cum maximo exercitu Venetorum, & Iadrensi, Croatorum, & multorum aliorum diuersorum gentium, cupientes ciuitatem nostram totaliter destruere, ideo volumus, & ordinamus firmiter tenendum, & obseruandum, quod de cetero pacta illa, & obligationes, & priuilegia non teneant, nec valeant, sed illud quod ipsi faciunt, & fecerint nobis, & illud idem nos illis faciamus, cum nullam stabilitatem habeant in suis obligationibus, & promissis; saluo tamen in hoc teneant priuilegia, & pacta ipsa, quod si in aliquo tempore nostra Communitas voluerit rationem querere de ipsis damnis nobis illatis, contra pacta, & ordinationes ad inuicem factas, petere possit. Insuper volumus, quod amodo in antea, ciues Ragufij teneantur coram nostra Curia de omni postulatione in placitis respondere, sicut nostri ciues, in sua ciuitate facere compellantur, & nullus iudicum, vel Consiliariorum praesumat hoc statutum delere, sub poena uerpererum mille, foluendorum nostro Communi’.

⁵²³ М. Милошевић, *Поморски трговци, ратници и мецене...* стр. 31-33.

⁵²⁴ И. Синдик, *Комунално уређење Котора, од друге половине XII до почетка XV века*, стр. 70.

⁵²⁵ М. Милошевић, *ibid*, стр. 27

⁵²⁶ Милошевић из ове главе Статута изводи закључак о широким реципрочним повластицама Котора и ових градова (*Поморски трговци, ратници и мецене*, стр. 31.). То у самој одредби,

промет двема врстама тканина.⁵²⁷ Наравно, царинска политика значајно ће се променити када Котор пређе под млатчку власт: Сињорија ће гледати на сваки начин да обезбеди просперитет метрополе, а Котору, као и осталим градовима периферије, да омогући преживљавање уз скроман развој. Због тога је врло рано наметнута обавеза да сва роба мора да се продаје прво у Венецији, и то по унапред утврђеним ценама, и да тамо буде царињена, а ако не иде у Венецију, да се на њу плаћају таксе као да је тамо продата.

Жиречек и Радонић веле да је Котор врло рано имао трговачке везе са Млечима, још док је био у саставу средњовековне Рашке. Да тако није било од почетка, сведочи следеће: *'... Немања је срушио све законите владооце Србије, да је своје супарнике 'мачем' гонио и да се самовласно посадио на престо великих жупана. Како је врло мало историјских података, не зна се какав су положај заузели Византинци према овом преврату (1170). Позадина даљих догађаја је ратовање између цара Манојла и Млетака, чији су узроци мало познати. На заповест цареву беху, у један дан, сви Млечићи у Царству ухапшени, а њихове лађе са робом узапћене (у марту 1171). Али Република се није дала заплашити. Дужд Витале Микијели отплови са силном флотом од 120 лађа према Грчкој (у септ. 1171). Уз пут беше у византијској Далмацији потчињен Дубровник, склопивши тада с Млечима уговор, који је служио као узор за односе после 1205. Тим беху везе Млечића са Србима, суседима Дубровчана, олакшане, а оне су већ раније биле почеле женидбом једнога дуждева сина са ћерком великог жупана Десе. По Конаму, Млечићи су наговорили тада Србе да се одметну. Немања се споразуме са Мађарима и Немцима, те стаде нападати. Он притисне 'Хорвацкију', а на име византијску провинцију 'Dalmatia et Croatia' са главним местом Сплитом, по свој прилици на њеној источној граници код Омиша, те загрози, вероватно помогнут Млечићима, граду Котору...'*⁵²⁸

Велики жупан није само био у трговачким везама са Млечима: кад је окренуо леђа Византији, ушао је у тешње везе са Млечићима, па је то његово одметништво од Царевине, изазвало велики гнев код цара Манојла. У том

међутим, не стоји. Ове су повластице биле уређене, очигледно, другим правним актима, пре свега била тералним уговорима.

⁵²⁷ Тканине су у то доба царињене релативно високом стопом, јер се њима обављао жив промет, па је Комуни било најлакше да касу пуни из тог извора.

⁵²⁸ К. Жиречек - Ј. Радонић, *Историја Срба*, књ. I, стр. 190.

периоду, Млечани у Приморју започињу живу акцију против Грка, у којој и Немања жели да им се придружи, посебно у намерама према Котору.⁵²⁹

Жиречек и Радоњић даље наводе да су финансијски моћне, искусне и спретне грађанске куће Котора, владале на свим пијацама, држећи финансије и царинарнице у својим рукама и на тај начин значајно утицале на Србију.⁵³⁰

Заправо, први велики трговачки талас који је обогатио Котор, кренуо је за време трговачке експанзије средњовековне Србије, у XIII и XIV веку, а можда и раније, за време византијске владавине, када су по граду ницале импозантне грађевине, међу њима и которска катедрала, што никако није ишло без јаког трговачког капитала и поморске делатности. Везе которских трговаца са Србијом, природно су се снажиле, с тим што ако упоредимо деловање Которана у поморској и копненој трговини тог времена, закључићемо да је Котор у немањићком периоду био првенствено караванским везама везан за балканске трговачке центре, нарочито са Србијом, али и са Бугарском, Румунијом и Угарском. Тако испада, да је поморски транспорт у немањићком добу, већим делом био препуштен страном, посебно млетачким трговцима.

То ипак не значи, да и сопствена поморска трговина Котора није стално живела и деловала: постојале су, показали смо, врло живе везе са Баријем, Транијем, Монополијем, Барлетом, Анконом, Венецијом и Задром. Ипак у том тренутку главни трговачко- поморски капитал није упућен Котору. Треба рећи, да је Млетачка Република још од XIII века, имала свог конзула у Котору, и да 1335. године, долази до склапања трговачког уговора, који поред тога што дефинише његов делокруг, указује и на тада врло актуелни проблем: велику задуженост которских трговаца код млетачких колега.

Долазак Венецијанаца на власт у Котору, ове односе ће још нагласити. Которани ће, и у првом периоду млетачке власти, покушавати да опораве своју трговину и поморство, да је подигну бар на онај ниво који су имали у доба Немањића. Которски изасланик при Сињорији, Никола Трипов Болица, нашироко ће објашњавати 1452. године са киме су све Которани имали посебне трговачке односе, додајући већ помињаним италијанским градовима и Грчку и Албанију. Одговор Венеције, међутим, био је да се трговина чији би центар био у Котору, никако не препушта сама себи, па се изреком набрајају робе које се

⁵²⁹ В. Ђоровић, *Илустрована историја Срба*, књ. 2, Београд, 2005, стр. 11.

⁵³⁰ К. Жиречек - Ј. Радоњић, *ibid*, стр. 190-193.

могу извозити и увозити, као и одредишта ове трговине. Робе које се могу извозити су: сир, коже, мед, раша, со, слана риба, а увозити: уље (за потребе становника), вино, слано месо и прехранбени артикли. Одредишта трговине која су дозвољена јесу Пуља и Марке, док се Грчка и Албанија не помињу.⁵³¹ Не треба да чуди, онда, податак, да је Которска поморска трговина нагло снажила онако како је Република Светог Марка слабила.

II.9.4. Утицај поморске трговине на друштвену структуру

О већ развијеној поморској активности у то време, можда још речитије од уговора говоре величанствени споменици културе,⁵³² настали управо у годинама XII века, за чију изградњу су била потребна велика материјална средства, која неплодна и кршевита територија Залива није могла да пружи, и која је једино могла да обезбеди врло интензивна поморска активност Которана.

Привилегована трговина комуне, са даљим и богатијим залеђем, започеће касније, тек током прве половине XIII века. Та копнена трговина са ширим и удаљенијим залеђем, заједно са прекоморском трговином, која је из дана у дан јачала, допринела је да се Котор економски и културно развије, чији развој од треће деценије XIV века, можемо да сагледамо и читајући и тумачећи Статут града Котора.

Ова камена сведочанства, као и уговори које је Которска општина склапала још у XII веку, ради унапређења своје поморске трговине, потврдиће нашу констатацију, која је још 13. септембра 1746. године, била изречена у једном млетачком акту генералног провидура за Далмацију и Албанију, да су скоро сви Бокељи оног добра, били ангажовани у Морнарици: ‘...*i sudditi quasi tutti delle Bocche sono applicati alla professione di marina...*’. И заиста, једино се кроз привређивање велике већине становника Котора и његове територије у

⁵³¹ М. Милошевић, *Которски трговци, ратници и мецене...* стр. 35.

⁵³² На првом месту је ту катедрална црква Светог Трипуна, настала на рушевинама мале, старе цркве. Катедрала у романско-византијском стилу, са касније придодатим елементима готике, ренесансе и барока, подигнута је у првој половини XII века. 1667. године, страдала је у земљотресу, па су јој приликом обнове додати нови звоници. Иако је у више наврата рестаурирана, њен изворни облик се сачувао. Као таква и данас сведочи о богатству својих утемељивача, који су га готово искључиво стицали од мора. Поред катедрале, ту је и манастир Светог Ђорђа пред Перастом, црква Свете Марије на Ријечи..., И. Стјепчевић, *Катедрала св. Трипуна у Котору*, стр. 4.

поморској трговини тог времена, може објаснити све оно што је остало од тада до данас.

Док су занате, па и онај најфинији - златарски, као и ситну трговину, племићи сматрали пословима недостојним сталежу коме припадју, дотле су за бродарство и поморску трговину показивали живу активност. Ово је било скопчано и с тим, што је број таквих породица био поприличан, несразмеран у односу на мале феудалне, недовољне и неплодне земљишне парцеле које су поседовале.

Од средине XV века, рапидно ће почети да опада број племенитих, што ће битно умањити и њихова појединачна ангажовања у поморској привреди. Свакако да су которски племићи у односу на пучане, не само у XII веку, него и касније, имали дакако знатну предност у поморству. Располажући видно бољим материјалним средствима, они су лакше од грађана могли да дођу до скувих бродова и до средстава која су улагана у прекоморску трговину.

Ипак, которски нобилитас, иако са скромнијим материјалним средствима у почетку, започињући с озбиљнијом поморском делатношћу, пружиће могућност и људима из нижег друштвеног слоја да више зараде. Јер, посаду на племићким бродовима, заједно са заповедником, најчешће ће чинити припадници плебса. Како је временом радна снага била све траженија, тако се пуку и зарада повећавала, што му је опет пужило могућност, да и сам учествују у одређеном трговачком виду приликом путовања: посада је имала право, да нешто трговачке робе - парасподије, укрца на брод којим плови и да је продаје за свој рачун, а било јој је омогућено и да заради преко неких других трговачких форми - колеганце, роганце и ентеге⁵³³. Ова трговачка удружења, у Статуту града Котора, помињу се само у једној одредби, у глави CCCLXXII - *О рогацијама*,⁵³⁴ те се с потпуном сигурношћу може тврдити да су Которани ове одредбе црпели из Дубровачког статута, који их је, видећемо детаљно регулисао. И из текста саме одредбе, рогација - добро, имовина, дата некоме да је прода, види се да је овај начин продаје преко посредника, у овом случају поморца, морнара, био опште прихваћен и познат - сама одредба не дефинише

⁵³³ М. Милошевић, *Поморски трговци, ратници и мецене...*, стр. 37.

⁵³⁴ *‘Quia multa damna proueniebant de mala procuracione Rogacionum, idcirco volumus, quod si aliquis Rogaciam amiserit, & poterit ostendere per rationem, quod sibi violenter accepta fuit, sit amiffa, quod si ostendere non poterit, portator teneatur ipse de suo proprio componere’.*

појам рогације, већ се одмах упушта у регулисање одређеног поступања у вези са њом.

И византијско поморско право је знало, за још раније установљену праксу ангажовања *ad partem*, према којој је надокнада труда посаде, зависила од евентуалне зараде трговачког подухвата власника брода, односно власника трговачке робе. Оваква пракса, примењивала се и у XII веку у Котору, када је поморство већ било развијено. Иако је овакав начин ангажовања посаде био везан за већи ризик, засигурно је био чешћи од оног који је предвиђао уговорену плату.⁵³⁵

Захваљујући тако стеченој материјалној бази и нижи друштвени слој, почео је полако да набавља бродове и учествује у њиховом власништву, да би се у једном тренутку, као нови слој которских бродовласника, у поморској привреди и изједначио са племићима, па ће тако већ у XIV веку, бити случајева, да сувласништво на једном броду буде у рукама и једних и других. С годинама, та равнотежа, почеће да се мења у корист пучана, тако да ће већ на почетку XV века, они превагнути, не само у броју бродовласника, него и заповедника.

У прво време, бродовласници су, превасходно, били трговци, а не поморци, тврди и Ковијанић.⁵³⁶ Више њих обично је имало уделе у истом броду,⁵³⁷ а много ређе су бродови били у сувласништву два, или власништву једног лица.⁵³⁸ Поморци који су ступали у најам код трговаца, међутим, у њихово име трговали су у страним лукама, при прекрцају робе. Трговали су и за свој рачун. И сами морнари су учествовали у трговачким трансакцијама, користећи путовања бродом за која су били унајмљени да обрну, и свој

⁵³⁵ В. Брајковић, *Etude historique sur le droit maritime prive de Littoral Yugoslavie*, стр. 157.

⁵³⁶ Р. Ковијанић, *Једрењаци которске луке, 1441-5. године* (по подацима из Државног архива у Котору), *Годишњак Поморског музеја у Котору IX/1960*, стр. 39.

⁵³⁷ 'Средином јуна 1443. Палташић је примио у сувласништво једног мањег једрењака, типа барке (*in ipsa sua barcheta*), Приба Содуновића и Новака Додовића из Будве, давши им двије трећине поменутог једрењака за 20 дуката, сваком по један дио; остали су му дужни 9 дуката. Новак је постао заповедник ове барке, а Прибо је био сувласник Палташићеве будванске баркозије. Приходе и трошкове дијелили су на три једнака дијела', (IX, 184-5), цитирано према: Р. Ковијанић, *Једрењаци которске луке, 1441-5. године* (по подацима из Државног архива у Котору), *Годишњак Поморског музеја у Котору IX/1960*, стр. 33.

⁵³⁸ 'Марин Дипков Бизанти продао је 2. септембра 1431. године, половину своје барке (*meditatem unius sue barche*) Марку Међедовићу, сувласнику друге половине исте барке, за 60 перпера которских. Поред осталог, барка је имала: јарбол, једро, бајонско кормило, сидро, либан и бачвицу за воду'. ДАК, СН - V, стр. 241, цитирано према Р. Ковијанић, *Једрењаци которске луке, 1419-35. године*, *Годишњак Поморског музеја у Котору VI/1956* стр. 27.

капитал.⁵³⁹ Временом су и поморци, пре свега заповедници, постајали сувласници бродова. До свог удела могли су доћи и неновчаним улагањем, на пример сnoseћи трошкове поправке брода,⁵⁴⁰ или пак улажући сопствени рад.

У првој половини XV века, которски бродовласници дефинитивно више нису племићи, већ грађани, а међу њима има и обичних морнара.⁵⁴¹ Ових првих, додуше има подоста ангажованих пре свега као кредитора⁵⁴² и људи који су своју робу давали на продају, али и кроз власништво или сувласништво на броду, мада се мора рећи да кредитора има и међу обичним светом, на пример

⁵³⁹ 'Морнари једног Палташићевог брода задужили су се код њега, 22. маја 1444. године, за узету трговачку робу - Обрад Радојковић 36, Богоић Бјегановић 12, а Бјелак Раљић из Драчевице 89 перпера'. (IX, 38-9), цитирано према: Р. Ковијанић, *Једрењаци которске луке, 1441-5. године* (по подацима из Државног архива у Котору), Годишњак Поморског музеја у Котору IX/1960, стр. 33.

⁵⁴⁰ 'Марин Бућа примио је 28. марта 1443. године, Миладина Витића из Пераста за капетана и сувласника своје баркозије, са погодбом: да Витић о свом трошку, пре него што отплови за Бојану, доведе у ред баркозију, да је окатранише и оправи све њене дијелове; кад то уради, онда добија четвртину баркозије и њене опреме, с обавезом да Бући послјије сваког путовања даје $\frac{3}{4}$ прихода.

Прије тога, крајем фебруара, Бућа је купио од Витића за 11 перпера и 6 гроша половину од његове половине барке, коју је имао у заједници с Јакупом Августиним де Ескулом. Та барка имала је крстати јарбол и шест весала', (X, 105, 78), цитирано према, *ibid*, стр. 34.

⁵⁴¹ 'Иван Воларић, морнар (*maginarius*), задужио се, 16. новембра 1450, код Трифуна Груба Марова (Пасквалића) 40 перпера за трећи део баркозије (*pro tertia parte unius barcosii*) и трећину бродске опреме, које му је продао за ту цијену. Воларић је имао да заповиједа баркозијом, да од путовања до путовања отплаћује дуг од прихода своје трећине.

Три дана раније, Воларић се задужио код Тадије Тонкова, заједно с Ратком Богдановићем и Николом Радичевим, морнарима, 24 перпера и 3 гроша за позајмљену готовину и продате ствари, с обавезом да га подмире након мјесец дана, по обављеном путовању', (X, 612), цитирано према: Р. Ковијанић, *Једрењаци которске луке 114-50. године* (по подацима из Државног архива у Котору, Годишњак поморског музеја у Котору XII/1964, стр. 20-21.

⁵⁴² 'Радослав Рујевац, капетан (*patronus*), Ратко Богдановић и Прибо Чепернић, морнари, узели су, 4. септембра 1450, од Луке Јакова Пасквалића 34 перпера на добит, од које један дио Луки, а три дијела морнарима и за брод. Имали су га подмити по извршеном првом путовању. Радослав Рујевац, капетан, Ивко Стојковић из Прчања и Прибо Чепернић из Котора, морнари, задужили су се, 29. септембра 1450, код Пелегрине Пелегрине, 41 перпер за позајмљени новац и купљене ствари, с обавезом да га подмире по обављеном путовању.

Послјије десет дана, 7. октобра, узели су од Луке Јакова Пасквалића 38 перпера на добит, од које један дио луки, а три дијела морнарима и за брод. Имали су га подмити након мјесец дана, по завршеном првом путовању.

Радослав ('Алегрет') Рујевац и два поменути морнара, задужили су се, 24. новембра 1450, код Николе Палташића, 15 перпера и 2 гроша за покриваче које им је продао, да га подмире након мјесец дана, по повратку с путовања.

Истог дана, они тројица узели су од Луке Маринова Бизанти 700 вијенаца смокава; за половину имали су му вратити просо, рачунајући 8 вијенаца за стар проса; а за другу половину да му дају жито са Тржишта Бојане, рачунајући 12 $\frac{1}{2}$ вијенаца смокава за стар жита. У случају да жито буде набављено у Драчу, Лука им је имао да накнади за путовање од Бојане до Драча. Поред тога, задужили су се код Луке 11 перпера за покриваче које им је продао.

Радослав Рујевац капетан, Ивко Стојковић из Прчања и Прибо Чепернић из Котора, морнари, задужили су се, 5. децембра 1450, код Илије Фрање Буће, синова Драга Лукина, 20 перпера за рашу, да га подмире у житу (пшеници или просу по повратку с путовања', (CXLIX, 569, 577, 589, 617, 624), цитирано према: Р. Ковијанић, *Једрењаци которске луке 1446-50. године* (по подацима из Државног архива у Котору, Годишњак Поморског музеја у Котору XII/1964, стр. 25.

међу обућарима,⁵⁴³ што поткрепљује нашу тврдњу да су обућари итекако економски добро стајали. Ипак, то је на неки начин увек било опрезно улагање новца, са високом дисперзијом ризика на више различитих трговачких подухвата, али тиме и са умеренијим приносима.⁵⁴⁴

С развојем помораца грађана, развијало се и поморство у Заливу, али и друге делатности на његовој територији. Ти поморци нису инвестирали своја средства само у поморске подухвате, већ су градили куће, куповали земљишта и за камату од 6%, давали зајмове у разне трговачке сврхе.⁵⁴⁵ Изузетно вешти и окретни, подигли су трговачке трансакције на веома висок ниво, схватајући да је мртав капитал најскупљи капитал, те да због тога мора стално да се обрће - инвестира и реинвестира у различите послове. Није се смело дозволити, тако, да брод било где плови празан, него се из луке у луку кретао са различитим теретима, мењајући закупце и трговце, који су између себе срањивали трансакције зачуђујуће сложености. Документи из которског Архива сведоче о једном сложеном послу, започетом 15. јуна 1445. године, као продужетак посла од новембра претходне године, који се састојао из низа трансакција. У њему је учествовало девет трговаца, на простору између Котора, Љеша, Драча и Будве, превозили су се жито и со, уз укупно десет појединачних правних послова. Посао у коме су ове појединачне трансакције варирале у вредности од 25 дуката до 46 перпера, завршио се 23. децембра 1445. године.⁵⁴⁶

⁵⁴³ ‘...Капетан Кресоје и његови другови-морнари, Радован Радојковић, Миладин Милановић и Милат Петковић, узели су средином августа 1444, од Луке Абата 6 дуката и 18 перпера на добит.

Уочи другог путовања, 15. фебруара 1445, Кресоје, Милат, и Миладин задужили су се код Алегрета Лукина и Радича Матова, обућара, 43 перпера за смокве и рашу...’ (IX 101, 270), цитирано према: Р. Ковијанић, *Једрењаци которске луке 1441-5* (по подацима из државног архива у Котору), *Годишњак Поморског музеја у Котору IX /1660*, стр. 43.

⁵⁴⁴ *Михаило Палташић*, био је један од најмоћнијих и најугледнијих которских привредника XV века. Спомиње се у једном документу из 1443: ‘Почетком јуна 1443, примио је Палташић у сувласништво своје баркозије, грађене у Будви (*fabricatum in Vidua unum barcosium*), Михаила и Мата Додовића, Прибоја Содуновића и Димитрија Миобратовића, Будване. Сваки од сувласника имао је пети дио баркозије и њене опреме. Уговорили су да бродом заповиједа Михаило Додовић, с обавезом да ради на корист свих сувласника, и да без дозволе Палташића не може унајмити брод кад се налази у Котору или у Будви. Приход се имао дијелити према дјеловима...’ (X, 183-4), цитирано према: *ibid*, стр. 32.

⁵⁴⁵ И. Стјепчевић - Р. Ковијанић, *О поморству Боке* - Подаци из Државног архива у Котору, *Годишњак Поморског музеја у Котору I/1952*, стр. 60.

⁵⁴⁶ *Никола Палташић* имао је у сувласништво попола једну наву са Никифором из Драча. Никифор се обавезао 15. јуна 1445. године, да ће, кад нава стигне у Љеш, одбити трошкове брода и морнара учињене од Котора до Љеша од закупа наве, и да сувласник Палташић може кад хоће да наплати своју половину прихода са одбитком трошкова. Истога дана, Никифор је одредио за свога пуномоћника Марина Трифуна Михаилова Бућу јер су заједничку наву имали још од раније. У новембру 1444, Палташић је послао Никифору у Драч 25 дуката по Ивану

Венеција, чија је власт такође била у рукама племства, али не тако конзервативног као што је било которско, и које је као и которски средњи слој, претежно било оријентисано ка поморској трговини и поморској привреди уопште, видљиво је била склона да помаже напоре которских грађана. Наравно, такво њено фаворизовање, ишло је упоредо с линијом њених властитих интереса, јер је Република, пружајући могућност лакшег и бржег развоја делатности једном слоју људи, који ће бити главни носиоци економског живота краја, којем је она била господар, истовремено оплођавала и своје економске интересе.

То примећује и Милошевић, када закључује да је добар део приобалног становништва, формално протеран на море, и то не само због малог и неплодног појаса земље који окружује голи крас, већ и због тога, што му ускогрудо которско племство није дозвољавало да се развија, а нарочито да шири винограде, па је Млетачка Република све више уочавала, да у сопственом интересу треба подржати те вредне и радне Бокелје, да нађу неки излаз.⁵⁴⁷

II.9.5. Трговачки путеви

Већ на почетку друге половине XV века, у привидном миру, десетак година пре доношења Статута Братовшгине Светог Николе Морнара, полако су почели да се намећу проблеми обнављања которских традиционалних трговачких веза. Што се тиче поморских путева, они су били и обалски, али и прекоморски. Которски једрењаци су у XIV и XV веку пловили ка свим важнијим лукама Јадранског и Јонског мора. Главни градови с којима се трговало на северном приобаљу, били су: Дубровник, Корчула и Задар, а на јужном: Будва, Бар, Улцињ, Свети Срђ на Бојани, Љеш, Драч, Валона, Крф,

*Михаилову из Драча, рачунајући дукат по 40 гроша (3,1/3 перпера). Средином децембра 1445, Палташић је с Никифором образовао заједничко трговачко друштво (societas). Никола је одредио Никифора да превезе неку со из Љеша у Драч и да наплати превознину. Истовремено га је опуномоћио да од његовог дужника Бартоломеја Брајкова из Драча наплати 10 дуката, као остатак од 40 дуката ранијег дуга. Том приликом, Никифор се задужио код Трипуше Пинтуре из Котора 46 перпера, за коју се обавезао да у Драчу утовари жито у барку Трипуна Павла Стјепова. Никифор из Драча опуномоћио је Луку Паутинова, 23. децембра 1445, да наплати од Будвана 45 перпера за његов дио жита које су продали Никола Палташић и Стојко Братосалић', (IX,403-4, 198, 553, 556, 577), цитирано према: Р. Ковијанић, *Једрењаци которске луке 1441-145*, стр. 32.*

⁵⁴⁷ М. Милошевић, *Бока Которска, Бар и Улцињ...*, стр. 174 .

Арта, Патрас и Пиргос, а прекоморски: Венеција, Анкона, Бари, Барлета, Трани, Молфета, Бриндизи, Таранто и Месина.⁵⁴⁸

На њих је Сињорији, видели смо раније, указивао которски посланик Трипун Болица, још 1452. године. Истицао је, да се раније трговало по принципу размене, масноћама и осталом робом, са Апулијом, Анконитанском Марком, Грчком и Албанијом, те је због тога тражио од Млетака, да ублаже свој режим дириговане трговине са Венецијом.

До тога ће и доћи: Млеци ће стварно и ублажити режим дириговане трговине, али само са градом Венецијом, док ће за тражене правце, Република поставити строго одређене границе. Веће умољених својим закључцима, даће дозволу да се за Пуљу и Марке извози сир, кожа, мед, грубо сукно - раша, со и слана риба, а дозволиће да се из тих крајева, у Далмацију и Котор, увозе уље, вино, слано месо и понеки ситнији прехранбени артикл. Ови утврђени трговачки путеви, помињу се као већ дефинисани и у глави XI Статута Братовшпине Светог Николе морнара,⁵⁴⁹ што нас наравно наводи да закључимо, да је судбина инвестиција у поморству, била у рукама пучана, јер се о њима одлучивало у оквирима Братовшпине, барем неко време.

Тек тада је дакле, током тог краћег периода мира, било омогућено трговање у неком знатнијем обиму, али је после ратних тешкоћа био неопходан капитал за покретање бродова и трговине. Которско племство је сачувало из ранијег периода привредног успона, новац у златницима и сребрњацима који није девалвирао, али га је оно улагало опрезно и у малим количинама, те је управо то и био разлог, због чега су се которски поморци окретали дубровачком капиталу.

Преко тих строго омеђених праваца увоза и извоза, стварно и јесте забележена интензивна транзитна трговина, нарочито которских и перашких трговаца током XV века, када су бокешки поморци својим бродовима превозили разне артикле, зарађујући на возарини, што им је пак омогућило да створе сопствени капитал и постану независни у раду.⁵⁵⁰

⁵⁴⁸ Р. Ковијанић, *Которски медаљони*, стр. 39.

⁵⁴⁹ *Item ordeneto che tuti patroni li qual vano al viaçio et partendose dal porto de Catharo per andar in Puia, Marca, Romania over altrui, et de la trovasse altri viaçi per Venexia, Dalmatia, Albania over altrui...*

⁵⁵⁰ Б. Храбак, *Пословање помораца и трговаца из Боке у Албанији до 1600. године*, Споменик САНУ, СХХVII, Београд, 1986, стр. 33.

Статутом су се, иначе, тачно утврђивали традиционални обими трговине бокелских помораца, као и смерови њихових путовања.⁵⁵¹ Ти правци несумњиво да се поклапају са Болициним описом ранијих трговачких веза, јер се наравно и ту спомињу Пуља, Марке, Пелопонез, Венеција, Далмација и Албанија.

Овај одељак, завршићемо једним историјским парадоксом: да су у доба владавине Немањића, носиоци поморства били већином странци, млетачки трговци, док ће касније, за време млетачке владавине, поморска трговина готово потпуно бити на плећима домаћих, бокелских помораца, са уходаним трговачким везама и тврдим статутарним законодавством.

Ипак, неколико фактора утицаће да у наредном периоду, за разлику од Пераста, Котор не доживи поновни процват: знамо да је у граду, уз млетачке извршне органе, комуналну власт држала властела, која се није сналазила баш спретно у новим приликама и која није подржавала поморско-трговачке иницијативе у већем обиму, иако је стално учествовала у тим пословима.

Ево шта о томе каже А. Дабиновић: *‘Ово преовлађивање поморских изнад сухоземних интереса скопчано је међутим с једном социјалном промјеном, која ће у јачој мјери изаћи на видјело у касније вријеме. Док су наиме которска властела црпила своју снагу из аграрног посједа и из монопола у продаји соли и вина, окренули су већ онда которски грађани и становници градске околине своју позорност на поморство. А тим поморским интересима била је од потребе зашита једне снажне поморске власти, а ту је улогу могла најбоље испунити бокешким поморцима господарица Јадранског залива. Карактеристично је у том погледу, да су већ год. 1379, кад је Giacomo da Ripa имао у својим рукама которску тврђаву, завладали градом грађани Мато и Медоје. А и год. 1420. истиче се као активни млетачки трговац Марин Друшко...’*⁵⁵²

II.9.6. Поморска трговина у доба млетачке владавине

⁵⁵¹ Глава XI Статута Братовштине Светог Николе Морнара - *О Патрунима који иду на пут: ‘Item ordeneto che tuti patroni li qual vano al viaçio et partendose dal porto de Catharo per andar in Puia, Marca, Romania over altrui, et de la trovasse altri viaçi per Venexia, Dalmatia, Albania over altrui...’.*

⁵⁵² А. Дабиновић, *Котор под Млетачком републиком*, стр. 17.

Са протеком година, Млечани уочавају да упорне и способне људе из Залива треба подржати, у искључиво њиховим настојањима да развију поморство и поморску трговину. Видели смо, да то није било и настојање Републике. Бокељи притискају не само властелу, већ и Венецију, пре свега зато, што се они као вешти и способни поморци и трговци не штеде у биткама. Поставши тако не само храбри ратници, већ и главни актери опасног посла посредништва, између житородних турских крајева, посебно Албаније, и Венеције, Истре и Далмације, наметнувши се, освајају тржишта и у своје руке полако, али сигурно, преузимају поморско- трговачку делатност.

У Доброти, у кући капетана Божа Радоничића, чува се рукопис анонимног аутора - *'Ragionamenti sopra le uzanse di Dobrota'*, у коме се говори да су људи из Добороте, имали монополе на албанским трговима, због чега су се изузетно обогатили. У документу се још каже, да су ову позицију Доброћани зарадили, пре свега зато што су били јуначког, ратничког духа, као и да су сами, брдо изнад свог места, где је била граница, штитили. Другу солуцију заправо нису ни имали, пошто Република није имала ни пара, а ни жеље да се позабави тим проблемом. Писац тог текста, закључује да су ови трговци, били предодређени за богата, али изузетно опасна турска тржишта, која су зато била потпуно неприступачна њиховим другим колегама, навикнутим на мирољубиве средине.

У доба венецијанске владавине, долази до привредног напретка Боке, јер се видно напушта пољопривреда и све већи значај придаје бродарству, поморству и поморској трговини. Због изузетно развијене трговачке флоте, Бока успоставља бројне трговачке везе не само са многим медитеранским, већ и са атлантским земљама. То је време једрењака који представљају темељ бокељске трговачке моћи.

И поред развоја поморства Боке, сам Котор, до тада најважније насеље у Заливу, у млетачком раздобљу, а посебно почев од XVI века, постепено губи на важности, зато што се тежиште поморства усмерава ка унутрашњем Рисанско- которском заливу, на Пераст, Прчањ и Доброту, па му практично једино остаје функција центра млетачке власти.⁵⁵³ Никако не треба да мислимо да је тај привредни развој био сталан и да је захватао све делове Боке Которске истовремено, зато што су Турци, крајем XV века, продрли не само у широко

⁵⁵³ М. Милошевић, *Дилеме економске политике Млетачке републике према Котору*, in *Историјски записи*, књ. 3/4, Титоград, 1973, стр. 237-242.

подручје копненог залеђа, већ и на њену саму територију, заузимајући и сам житородни Грбаљ.

На почетку XVI века, што се пак тиче поморске трговине, главни проблем због турског заузимања Грбља, постаје редовна набавка житарица из Албаније. Овај проблем није било лако решити. И саме власти су, 1525. године, насилно заустављале бродове за откуп жита, који су пролазили кроз Залив. У тој трговини мањег обима, посебно се истицао угледни привредник, Бенедикт Пасквалић. Остао је упамћен по томе што је осигуравао бродове и трговце, али и давао новац по принципу трећинског зајма, зарад кредитирања изградње бродова.

Пишући о приликама у Боки након пада Млетачке Републике, Буторац наводи да је бокелско поморство упркос немилим данима успело да се одржи. Прича, да је Бока 1804. године, имала око 300 патентираних бродова, а следеће године чак стотину више, укључујући и 290 непатентираних, са људством од 238 капетана и 3.000 помораца, као и да су то језгро пловила и људи, дали Пераст, Прчањ, Доброта и Топла (Херцег Нови). Непрестано смењивање ратних и мирних времена, флукуација валутних и трговачких односа и најтежа сметња бродарења и поморске трговине, гусарство, које се за време наполеонових ратова толико раширило по Јадаранском и Средоземном мору, и које је у то време, код Француза и Енглеза било чак легализовано, у многоме су реметили устаљени трговачки ток. Каже и да је влада давала све од себе, како би колико толико унапредила трговину и да је поред осталог, у Бечу, крајем 1801. године, сазвала трговачку комисију, у чијим преговорима је поред представника Далмације и млетачког приобаља, учествовао и делегат из Боке, чије путовање су финансирали сами трговци. И поред свега наводи даље, Бокелји тргују на велико по целом Средоземљу: Радимир Пулака из Доброте, довози жито из Египта, а из Пераста, Јосип Радовани извози у завидним количинама кожу из сопственог складишта. На велико се извозе сви домаћи производи, међу њима и *‘морлачки’* сир, ловор у зрну, пршут, стари бакалар и уље. Иначе, овај последњи артикл се по једном царском декрету из 1800. године, морао искључиво одвозити у Млетке, како би био процеђен по технологији која је важила до 1796. године. Истиче и да су Бокелски трговци свој новац улагали у бродове и превоз трговачке робе морем, као и да су га инвестирли и на тршћанско и млетачко тржиште. Аутор закључује, да се и поред свих кобних потреса наполеонске ере,

благостање млетачког доба у годинама прве аустријске владавине и даље прилично одржало.⁵⁵⁴

Није на одмет рећи, да се пад Млетачке Републике, одвијао упоредо с поприлично важним привредним успоном Боке и да је тај процес наставио своје трајање и за време прве аустријске владавине све до фаталне енглеске блокаде и француског заузимања овог краја. За време краткотрајне руске владавине, гусарење је у Боки било доста разгранато, а влада га је чак и легализовала како би се трговцима дала могућност да надокнаде претрпљену штету. Ова мера, допринела је приличном богаћењу, па су у неким деловима Залива, буквално преко ноћи никли низови кућа и палата. Због овакве одлуке, много су страдали дубровачки суседи, јер је руска влада у Боки, прогласом из 1806. године, овластила све Бокеље, да слободно гусаре и на трговачке бродове *‘дубровачког народа’*.⁵⁵⁵ Поморско-трговачки и у сваком смислу привредни раст, нарочито видљив у последњем веку владавине, остао је и у XIX веку, основно обележје самоувереног и индивидуалистичко-психолошког друштвеног устројства знатног дела Бокеља, нарочито помораца и трговаца.⁵⁵⁶

С годинама, као уосталом и у Дубровнику, поморско-трговачке иницијативе, дефинитивно прелазе из града у околна насеља, па тако с почетком XVII века, бивају све запаженији плодови њиховог деловања. И зато је Република, почела да им додељује статус поморских насеља, ослобађајући их на тај начин мануелних радова. Одређујући им поморске задатке, претварала их је у општине, дарујући их медаљама и похвалницама.

Изнад свега и најважније, награђујући их царинским олакшицама, омогућила је тим виспреним људима и да се обогате. Истина је, да свака поморска трговина доноси бољитак, али само привилегована и кријумчарска, може да доведе до правог благостања и велике акумулације капитала у кратком року, понекада у оквиру само једне генерације.

Милошевић каже: *‘На истој линији сусреле су се тежње и интереси бокељских помораца и интереси Венеције. Јер тада се, уосталом није могло пловити, а нити живјети на граници, ако се није посједовало спремности да се ступа у честе окршаје и ако једрењак није увијек био довољно наоружан.*

⁵⁵⁴ П. Буторац, *Бока Которска након пада Млетачке републике до бечког конгреса (1797-1815)*, Рад ЈАЗУ 264, Загреб 1938, стр. 200- 202.

⁵⁵⁵ Ibid, стр. 234.

⁵⁵⁶ М. Милошевић, *Из прошлости Боке Которске*, стр. 115.

Према томе спајање улоге помораца, ратника и трговца било је тада неизбјежан и саставни дио сваког посла на мору.⁵⁵⁷

Ипак, притисак млетачких власти, најтеже се осетио у привредном животу, јер се базирао на многим забранама и ограничењима. Он је у највећој мери погодио которску трговину, а после ње занатство, с обзиром да су Которани искључиво смели да производе оне предмете који су били потребни Млечанима, а никако оне који би могли да конкуришу њиховој роби. Поморству су пак остављене одрешене руке.

Пре прихватања млетачке власти, Которани су слободно развијали све трговачке послове и одржавали поморске везе с градовима у Далмацији, Албанији и Италији. Међусобним уговорима, уређивали су односе са другим градовима, међу којима су били: Анкона, Бари и Пуља. Ту су наравно ограничења била прихватана без икакве задршке, зато што су их и сами прописивали другима, али с доласком Републике, све се изменило. Которани су уживали ограничена права млетачких грађана - *cives de intus*. Такав положај јесте им омогућавао да лакше послују у Млечима, и градовима под окриљем Републике, али у односу на оне невенецијанске, свакако да их је веома спутавао.⁵⁵⁸

Република је свој привредни систем градила пре свега у интересу својих грађана, настањених на њеној територији, трудећи се да штити коњунктуру саме метрополе, па је наравно било логично, да због такве политике, тешко буду погођени њени прекоморски поседи. Которско становништво, готово да је искључиво живело од посредовања у размени производа, између два комплеметарна подручја -балканског и италијанског, па им је одржавање сталних трговачких веза с градовима у Апулији, било од пресудне важности. Интереси Републике, наравно да нису били исти: управо су били усмерени ка томе, да те везе буду сведене на најмању могућу меру.

Поред тога што су поморско-привредно тежиште временом преузели Пераст, Прчањ и Доброта, постојао је још један разлог, који је допринео, да Котор поморски и привредно, уопште нагло и непоправљиво почне да опада: Млетачка Република, одмах по заузећу Котора, настојала је на сваки начин да

⁵⁵⁷ М. Милошевић, *Поморски ратници, трговци и мецене*, стр. 17.

⁵⁵⁸ И. Божић, *Котор после прихватања млетачке власти*, in *Немирно поморје XV века*, Београд, 1979, стр. 9-14.

од Херцег Новог створи један јак поморско-трговачки центар. У ту сврху је, по закључењу Карловачког мира, 26. јануара 1699. године, отпочела са градњом, а убрзо и завршила лазарет у центру места. Упоредо с његовим отварањем, Сињорија је донела одлуку да се херцегновском лазарету да предност над которским, у погледу которских инспекција, одредивши да се забрањује издржавање контумације бродова у било ком другом месту у Далмацији, изузев у лазаретима у Сплиту и Херцег Новом.

Ова одлука, подједнако је тешко погодила не само поморску, већ и копнену трговину. Том приликом су се на истој линији, нашли которски племићи, чланови Братовштине Светог Николе Морнара и Которска општина, који су заједнички, у циљу заштите интереса града и његовог подручја, упутили протестну представку Магистрату за здравство у Венецији, у којој изражавају чуђење што Магистрат тим потезом намерава да укине овлашћења Которске општине и умањи њене привилегије. За њих је државно величанство, већим бројем својих дукала, а нарочито онима из 1666, 1673, 1677 и 1683. године, гарантовало да ће у целисти бити сачуване, а додатно је још било наређено представницима млетачких власти, да не дозволе извршење било каквог наређења разних магистрата, колегијума или већа, због којих би се дате привилегије промениле или умањиле.

У том протестном документу, Которони наводе, да им обавезан санитарски преглед робе коју увозе, у херцегновском лазарету, изазива велике трошкове, због којих су практично онемогућени да било шта зараде, а истичу и да им је приступ бродова том лазарету практично доступан само кад је море мирно, с обзиром да у месту нема луке.

Ово протестно писмо по Которане није уродило плодом. Млечани су након само неколико година, сами увидели да је прилаз бродовима ка лазарету отежан, али желећи по сваку цену да од Херцег Новог направе нови трговачки центар, коме би била посвећена нарочита пажња, отварају још један нови лазарет у Мељинама.

Управо тада, од 1732. године, када тај лазарет у Мељинама почиње да ради пуним капацитетом, за Котор, посебно за његову поморску трговину, а следствено томе и за његову Морнарицу, отпочиње рапидно пропадање. На овај начин, Которском здравственом колегијуму и лазарету који је у оквиру њега деловао, укинута је могућност да обавља поморске инспекције, што је природно

довело до тога, да се прилив бродова у которску луку, видно смањи. С друге стране, страним поморцима, а и Бокелјима ближим Новом, ова одлука дакако да је одговарала, пре свега зато што је новопоподигнути лазарет био смештен на улазу у Боку, чиме се смањивао пуг, обавезно пловљење до Котора, на које је пре њеног доношења био обавезан сваки брод, без обзира на крајњу луку дестинације у Боки. Ова одлука, наравно да је утицала и на нагло смањење броја которских помораца, којима је на овај начин пловљење постало много неподесније, с обзиром да су не ретко, били присиљени да у Мељинама, а не у Котору издржавају карантин.

Ове млетачко поморско- здравствене мере, не само да су се штетно одразиле на поморски промет Града, него и на његову трговину са залеђем, која је добрим делом била условљена поморским прометом, па је све то заједно чинило, пресудни ударац за судбину которског поморства и которске морнарице.⁵⁵⁹

За разлику од Котора, Пераст је успео да терминацијом генералног провидура, добије могућност да оснује сопствени Здравствени колегијум, са сопственим лазаретом. Његово ингеренције су додуше биле непотпуне и пре свега су се односиле на могућност, да у одређеним случајевима, перашки бродови могу ту, у свом месту, да издржавају карантин.⁵⁶⁰

И друге комуне штитиле су своју трговину и тржиште сличним мерама. Највећа је сличност, у том погледу, Которског средњовековног градског статута, са средњовековним Статутом града Будве. Робе које се стављају у посебан режим трговања скоро су истоветне, а начини њихове заштите поклапају се. Ово не треба да чуди, с обзиром да су ова два Статута настала у исто време, а треба узети у обзир и близину ове две комуне, што је условило исту производњу, у заједничкој држави.

Тако Статут града Будве, уређује трговање месом у поглављима LV и LVII, рибом у LXVII, житом у LVIII, LX и у CCLXXIV, вином у LXII и LXIII, а прехранбеним намирницама у LIX. Поред уређења и управљања, овим статутарним одредбама се пре свега, води брига да се обезбеде довољне

⁵⁵⁹ С. Мијушковић, *Которска морнарица*, Подгорица, 1994, стр. 124-127.

⁵⁶⁰ С. Мијушковић, *Млетачко оснивање (1734) и француско укидање (1810), здравственог уреда у Перасту*, in *Acta historica medicinae, pharmaciae et veterinae*, књ. II, Београд, 1970, стр. 45-46.

количине хране за становнике Града. За поморце који довозе жито, предвиђа се чак и посебан лични третман, а стоји и да истовар иде на рачун Општине.

II.9.7. Посебни режими трговања

Као што су умели да штите саму делатност од које су живели, тако су умели да штите и робу која им је била од животног значаја. Оскудевајући у плодној обрадивој земљи, знали су да се ради основног одржања становништва, на посебан начин мора односити према житарицама и другим неопходним намирницама. CLXXXI глава Статута Града - *О томе да грађани или поданици Котора не могу својим бродовима превозити житарице у друге крајеве*, успоставља посебан режим трговања житарицама, забрањујући употребу домаћих пловила за превоз жита, сем у случају када се догоди да странац нема довољно капацитета да сопствено жито превезе до уговореног одредишта. Само у том случају, било је дозвољено да се странцу омогући да унајми за ову сврху и неки которски брод.⁵⁶¹ Из претходне главе Статута, видели смо да ово жито - за извоз, није могло да буде купљено на которском тржишту, тако да се практично радило о употреби которске луке као транзитне.

Штитећи сопствено тржиште, и оне који су на њему радили и од њега живели, сплетом одредби о томе ко сме да тргује, те чиме се и на који начин тргује, Которани су успоставили посебан режим спољне и унутрашње трговине. Житарице су ту биле на првом месту, због свог очигледног значаја за опстанак. Режим трговања могао је бити у одређеним периодима мање или више строг, односно узак, па се дешавало и да бива избегаван. Ако би се житарице нашле у которској луци, њихово прометање потпадало би под одређене узусе.

Очигледно ти узуси нису увек одговарали трговцима, који су покушавали да их избегну тако што једноставно неће пристајати у Котору. Због оних, који су били његови становници или поданици, а који су се оваквим избегавањем режима трговине бавили, очигледно је донета глава CLXXXIV - *О онима који*

⁵⁶¹ *‘Millefimo trecentesimo quinquagesimo nono. Indiumione 12. die 4. Augusti. Succurrere indigētis nostrę Ciuitatis ciuibus, & distriymualibus modo debito intendentes, præcipimus, quod omnes nostri ciues, & subditi, cum eorum nauigijs non sint ausi ad alias partes, quam ad ciuitatem nostram, aliqua bladualia deferre, vel portari, seu conduci facere, sub poena amissionis nauigij, quod nostri Cōmunis existat, & ypperperorum quinquaginta de poena, cuius medietas (si probari idoneè poterit) fit dicti Communis, & alia accusatoris, saluo si patronus nauigiorum, & aliorum lignorum non possit facere onerari, quod possit naulizari ab omnibus, & quo voluerit granum portare absque poena aliqua’.*

спречавају да жито уђе у град Котор.⁵⁶² Законописац такве јасно назива ‘злотворима’, предвиђајући за њих и казну од 25 перпера, и извођење пред суд Вијећа умољених.

Сам режим трговања житарицама, уз изузетак овса који је био на слободном режиму, детаљно је прописан у четири касније главе Статута Котора, од СССXXXIII до СССXXXVI, под називима: *Како треба куповати жито и друге намирнице*,⁵⁶³ *О томе да се не купују жито и друге намирнице*,⁵⁶⁴ *О Которанину који продаје жито у својој кући*,⁵⁶⁵ и *О некоме који би извозио жито или друге намирнице*.⁵⁶⁶

У ове четири главе постављен је прецизан начин трговања житарицама на унутрашњем тржишту и у спољној трговини. Житарицама се, тако, није смело трговати без јавног надзора, нити на приватним местима. За њихово прометовање била је неопходна дозвола градских власти; обавезно је једна половина сваког уговореног контингента морала да буде одвојена за домаће тржиште, а друга половина је тек онда могла да се извезе; коначно, житарицама

⁵⁶² ‘Millesimo trecentesimo nonagesimo, die vigesimo primo Maij. Indictione decimatertia. Præsumptuosam audaciam ciuuium, & subditorum nostro-rum refrænare uolentes, & talibus malis periculis obuiare, prouide statuiimus, quod si quis dictorum ci-uuium, uel subditorum nostrorum, bladum, seu legumina quæ in golfo nostro conductæ forent, facerent uel faceret quod ad nostram ciuitatem non uenirent, soluat de poena nostro Communi yperperos centum, grossorum de Catharo, & vltra Rogatorum Consilio nostro placitetur, & dictum Consilium auctoritatem habeat talem, vel tales malefactores iudicandi, & puniendi vterius prout casus exstiterit, & eis videbitur fore iustum pro bono statu, & honore dictæ ciuitatis, & si in alijs partibus forent bladualia, siue legumina, quæ ad hanc nostram ciuitatem conduci deberent, & aliquis ex dictis nostris ciuibus, vel subditis causam daret ne veniant ad ciuitatem eandem, soluat de poena yperperos XXV. nostro Communi, & nihilominus placitetur, & iudicetur, ac condemnetur per Consilium memoratum, prout eis videbitur fore rationale, consideratis circumstantijs præmissorum, & dicti Consilij sententię latæ contra tales delinquentes, firmæ existant, si probari hæc poterunt, per ciues nostros, vel forenses fide dignos, bonæ conditionis, & famæ, statuto quocumque in contrarium loquente, non obstante’.

⁵⁶³ ‘Si quis Catharinus, vel extraneus, volens ire pro grano, & alijs victualibus, & ad nostram ciuitatem ducere, petierit gratiam quod uendat intus, & extra ciuitatem, Iudices cum Consilio teneantur eidem talem gratiam facere, qui cum uenerit in portū cum uictualibus, exoneret in duabus stationibus uictualia per medium, & medietatem uendat in ciuitate, & aliam medietatem extra, & si de hoc gratiam petierit, & uoluerit instrumentum pro cautela, Notarius ei illud ex parte Communis facere teneatur, quod non habeat impedimentum; si autem gratiam non petierit, uel diuidere noluerit, ut dictum est, nihil extra ciuitatem uendere possit’.

⁵⁶⁴ ‘Statuimus firmiter obseruari, ut quicumque emerit granum in ciuitate, uel aliqua alia uictualia ad uendendum pro lucro, sine licentia Communitatis, & hoc poterit probari, perdat granum, siue alia uictualia, & soluat yperperos duodecim; quorum medietas sit Communitatis, & alia accusatoris cum Curia’.

⁵⁶⁵ ‘Volumus, quod nullus Catharinus sit ausus uendere in domo sua granum, uel aliud bladum, sed uendat in statione, uel in platea, & si contrafecerit & per testes probari poterit, perdat bladum, & soluat yperperos quinque, quorum medietas sit Communitatis, & alia accusatoris, faluo tamen quod auenam, id est crepat uendere possit libere ubicumque uoluerit’.

⁵⁶⁶ ‘Quicumque extraxerit granum, uel alia uictualia de ciuitate, sine licentia Iudicum, & Consiliariorum, amittat granum, uel aliud bladum, cuius tres partes sint Communitatis, & alia quarta pars accusatoris’.

се морало трговати на јавним тржницама, никако не по кућама. Казне за непоштовање ових одредби биле су строге, чак до заплене целокупних количина које би се нашле у промету без дозволе Вијећа, или мимо тржница.

Предмет регулације била је и сама цена пшенице. Она се, судећи по садржају главе СССХСVII - *О томе да се пшеница, односно жито не може продавати скупље од цене коју је прву продавац одредио*, морала унапред декларисати. Било је дозвољено, по њеном довожењу у Котор, продавати је по тој најављеној цени, или по нижој, али никако не скупље. О томе колико је пшеница сматрана важном, говори и казна предвиђена за непридржавање оног што је у овој глави прописано: заплена целокупне количине пшенице у корист Града и новчана казна од 50 перпера.⁵⁶⁷

Намирница којој се придавала највећа важност, вероватно више и од житарица, била је со. За разлику од житарица, зависност Котора од спољне трговине код соли била је мања, јер се она у значајној количини вадила и на његовој територији.⁵⁶⁸ Свакако, одређене количине морале су да увозе и са других подручја, пре свега из тада највеће солане у том делу Јадрана - оне у Стону.⁵⁶⁹

Трговање сољу обављало се на тачно утврђеним местима, трговима соли у самом Котору, као и у Рисну и Будви, који су давани у закуп. Продаја мимо тих тргова била је могућа само, како се то у Статуту каже *'ако владар отвори нови трг соли'* на територији которске Комуне. Становници комуне су смели да тргују само на ова три трга. Из текста одредби Статута јасно је да је главним тргом сматран онај у Котору, а да се у Рисну, односно Будви могло трговати само количином соли која не прелази једну трећину оне којом се у Котору тргује.

Организација и начин трговине сољу била је регулисана трима главама Статута Котора: СССVIII - *О тргу соли, да нико не може продавати со скупље*

⁵⁶⁷ *'... quod quicumque bladum in nostra ciuitate ad vendendum conduxerit, quod ipsum carius non possit vendere, nisi sicut ipsum prius posuerit ad vendendum, & si pro minori pretio voluerit ipsum vendere, quod possit, fed pro maiori non, & quicumque fecerit contra, amittat bladum, & soluat nostrae Communitatis de poena uerperos quinquaginta, & bladum fit Communitatis'.*

⁵⁶⁸ На релативно малом простору постојала су которска, стонска, босанска и будванска солила. Иначе, најважнија будванска солана се налазила у Легуштици, близу манастира Светог Марка, у селу Подстрогу.

⁵⁶⁹ Неколико детаља о овој солани дате су у Прилогу XXXII - *Стонска солана*.

без сагласности Комуне,⁵⁷⁰ СССIX - О тргу соли, да нико не продаје со осим у Котору и Ричну⁵⁷¹ и СССXI - О тргу соли у Будви.⁵⁷² Прва од ове три главе утврђује и начин формирања цене соли, очигледно да би се предупредиле шпекулације засноване на значају ове намирнице и на томе да је трговање њом, због давања тргова у закуп, било монополизовано.

Одређене количине соли - 600 модија дељене су сваком становнику Котора током године, по древном обичају који је кодификован главом СССXII градског Статута - *О соли коју смо дужни поделити међу собом*. Супротстављање овом обичају од стране оних који су имали право да прометују со, закупаца тргова соли, било је кажњиво са чак 500 перпера глобе.⁵⁷³

Посебан режим трговања био је установљен и за друге намирнице: мрс, рибу, уље и вино. Доношење ових одредби Статута имало је за циљ да спречи извоз намирница од виталног значаја за живот Комуне, или да га посебном регулацијом ограничи. Глава СССXXVII - *О томе да се мрс не извози из града*, тако у потпуности забрањује извоз мрса из Комуне, наводећи чак шта може чинити мрс: сир, сланина и лој;⁵⁷⁴ претходна глава детаљно, укључујући и ценовне односе, прописује како се може извозити уље.⁵⁷⁵ Уље је, иначе, од

⁵⁷⁰ *'Nos Communitas Cathari, attendentes vt bonus status Ciuitatis nostræ non minuatur, eo quod multi qui emebant falem, procurabant facere contraria ciuitatis, volentes ponere dictum falem ad vendendum carius quam valebat: ideo statuimus, vt quicumque mercatum falis videlicet partem Dominationis habuerit in Catharo, & Refeno, nullo modo possit ipsam venditionem falis augere, vel minuere, absque voluntate Communitatis; quod si præsumpserit, cadat in poenam, quæ in infra scripto capitulo continetur'*.

⁵⁷¹ *'Statuimus vt nullus nostrorum ciuium, qui mercatum falis à Dominatione comparauerit, possit vendere falem in aliqua parte in districtu Cathari, nisi in Ciuitate Cathari, & in Refeno, saluo tamen si Dominatio constituerit forum falis in golpho nostro, videlicet a bucca golphi vsque Catharum habeat potestatem in ipso loco vendendi, & tunc Communitas in eo foro possit vendere tertiam partem falis, sicut in Refeno. Qui emptor mercati si contradiceret violenter, vel cum ingenio aliquo Dominationis, ne dicta Communitas venderet vt dictum est, soluat de pœna yperperos quingentos, qui sint Communitatis'*.

⁵⁷² *'Si quis mercatum falis Buduæ quocumque modo comparauerit, volumus, & statuimus, quod Communitas Catharensis habeat tertiam partem ipsius mercati pro yperperis centum, & si pro minori pretio yperperorum trecentorum comparauerit illud, Communitas habeat tertiam partem secundum quod minus constiterit, & si quis contrafecerit, soluat de poena yperperos mille, quorum medietas fit Dominationis, & alia Communitatis'*.

⁵⁷³ *'Vt antiqua consuetudo Ciuitatis nostræ non minuatur: statuimus, quod omni anno teneamur diuidere inter ciues nostræ Ciuitatis sexcenta modia falis secundum consuetudinem antiquam pro capitali, & si ille qui emit mercatum falis, contrarium dare voluerit, vel aliquis alter, soluat de bando yperperos quingentos, & Iudices qui pro tempore fuerint faciant fieri cartam Communitatis super illum, qui contrarium dederit'*.

⁵⁷⁴ *'Statuimus, quod nullus possit trahere pinguedinem de ciuitate per mare, vt est caseum, laridum, & sepum, quod si fecerit, soluat yperperos quinque, & perdat res, quæ sint Communitatis'*.

⁵⁷⁵ *'Oleum autem possit emi à forensibus, & extrahi de ciuitate, verumtamen si oleum venderetur canatella ultra duos grossos minus quarta in ciuitate, tunc nemo tam ciuis, quam forensis oleum de ciuitate ultra vnum quinquum trahere possit, & qui contrafecerit, soluat de bando yperperos vigintiquinque, & oleum amittat; quæ omnia sint Communitatis'*.

раније било на посебном ценовном режиму - цена му је била максимизирана на два гроша за једну конатицу главом CLXXIX градског Статута - *О томе да се уље не продаје за више од два гроша конатица.*⁵⁷⁶ Забрана извоза била је прописана и за рибу, и то главом V - *О томе да се рибари не усуђују продавати рибу другдје осим у Котору*, донетом у време млетачке управе, под кнезом Антуном Боколијем.⁵⁷⁷

Давно пре ове одредбе, у Статуту Града, нашла се и глава CCCXXV - *О рибарима*, којом је градска власт чак утврдила начин расподеле уловљене рибе, али и таксе које су рибари плаћали Комуни. Половина улова припадала је патруну, а другу половину делили су морнари између себе; по продаји рибе на пијаци, место продаје се није смело напуштати, док се не плати припадајућа такса службенику Града.⁵⁷⁸

Ни сир, ни стока нису се смели продавати ван територије Комуне. Глава CCCX градског Статута - *О сир и стоци, да се не носе у друге градове*, то изричито забрањује. Уколико би се неко огрешио о овај пропис, и то било несумњиво доказано, морао је да плати чак 100 перпера; оптужени је, ипак, у случају недостатка доказа, могао и да се оправда, сведочењем петорице сведока, блиских рођака.⁵⁷⁹

Посебну пажњу при утврђивању режима трговине појединим робама, челници Котора посветили су вину. Судаћи по одредбама Статута Града, почев

⁵⁷⁶ *‘Hominum malitijs obuiare volentes, volumus, & mandamus, quod nullus ciuis, nec habitator Ciuitatis nostræ, possit, nec audeat vendere canatellam olei, vltra grossos duos de Catharo, sub pena yperperorum quinque, & damnū de eo, quod plus recipere præsumperit, componere teneatur, & exigente iustitia compellatur’.*

⁵⁷⁷ *‘In dicto Confilio captum fuit, quod nullus piscator, aut capiens pisces in Gulpho Cathari, nõ possit, nec valeat illos portare ad vendendum alio, quam in Catharo, sub poena perdendi pisces prædictos, & ponantur pro contrabanno, siue tantum, quantum valebunt dicti pisces, & vltra hoc cadat in poenam yperperorum quinque pro quolibet contrafaciente, & qualibet vice, & si accusator fuerit, habeat tertiam eius quod repertum fuerit pro contrabanno, & residuum sit communis, & Rectoris’.*

⁵⁷⁸ *‘Volumus, quod piscatores teneantur diuidere pisces de sagenis, id est de tractis secundum antiquam consuetudinem, videlicet patronus primo cum marinarijs per medium, qui patronus vendat partem suam, vel det vni homini eam vendere quæ voluerit, & marinarij diuidant suam medietatem per medium inter se, & ita vendant, & venditione facta soluant Communitati decimam partem de pecunia, & quelibet pars folaros quattuor pro scamno, & pisces de retibus, & de lampada diuidant per medium, & vendant, & soluant decimam partem de pecunia Communitati, & quilibet pro scamno soluat folaros quattuor, & venditor piscium non ponat folaros in bursa, nec recedat de scamno, donec non soluerit Communitati, & qui contrafecerit de prædictis, soluat yperperum vnum, & amittat pisces, vel pecuniam piscium’.*

⁵⁷⁹ *‘...statuimus, & ordinamus, quicumque noster ciuis iuerit extra nostram ciuitatem Cathari, & emerit cafeum, & bestias, & eas conduxerit ad alias partes, videlicet ad ciuitates positas ad marinam, & per alia loca, quam ad ciuitatem Cathari, & probari sibi poterit legitime, soluat de poena nostro Comuni yperperos centum, & si probari non poterit, teneatur se purgare in sexta manu sua, cum melioribus, & propinquioribus consanguineis suis’.*

од СССXXXVII, па до СССXXXIX, производња и промет вина уживали су потпуну заштиту, толику да никоме, ни под којим условима није било дозвољено да продаје вино произведено ван Комуне на њеној територији. Прве две одредбе *О томе да се вино не довози извана*,⁵⁸⁰ и *О вину доведеном извана ради продаје у нашем дистрикту*,⁵⁸¹ утврђују забрану трговања страним вином на домаћем тржишту.

Последња у овом низу - *О онима који су довозили вино из других крајева у Брсково*,⁵⁸² зачудо, протеже Которанима забрану трговања вином странаца на територији која није била под јурисдикцијом Комуне, већ је била један од трговинских центара, велетржница, ондашње немањичке Србије у најразвијенијем добу. Очигледно се желело да се которском вину обезбеди повлашћени положај и на страни.

Садржај ове три одредбе не треба да чуди, ако се има у виду да су власници обрадиве земље, па тиме и винограда, били которски племићи, чија је реч, пре доласка Млетака, имала највећу и опредељујућу тежину у градским вијећима. И ако се посебан режим и протекционистичке мере везане за житарице, месо, уље и сир, могу донекле сматрати и бригом за обезбеђење основног преживљавања становништва Комуне, код вина то није случај. Без вина се може живети, па је заштита которског тржишта од винара из других крајева и држава, искључиво у служби обезбеђења монопола. Да је мотив био другачији, не би се у овим одредбама Статута налагало да се заплешено вино просипа, него би се као код других глоба, делило између Комуне и тужитеља.

⁵⁸⁰ *‘Volumus quod nullus Catharinus vinum de foris præsumat aduehere ad ciuitatem, quod de nostro diftrictu non fuerit, & si aliquis Catharinus hoc fecerit, yperperis 50. venundetur; quorum medietas fit Communitatis, alia verò fit accusatoris, cum Curia, & vinum stampanetur; Si forefterus verò uinum aduexerit, uinum tantum stampanetur, faluo, quod Fratres Minores, & Prædicatores possint aduehere, & recipere vinum pro eleemofyna, & si aliquod lignum Catharinorum, vel extraneonum appulerit ad portum Cathari cum onere vini, Iudices qui pro tempore erunt, faciant iurare patronum illius vini, vel nauclerum, & quattuor de marinarijs si patronus non adeffet, quod in Catharo, nec in eius diftrictu non vendent, nec donabunt, nec difcaricabunt, nec vendi, vel difcaricari facient aliquid de ipfo vino, sine licentia Confilij Ciuitatis, & donec signum illud fteterit in portu Ciuitatis, Iudices ponant duos custodes, vt vinum illud custodiant ad expensas patroni, vel illorum, qui sunt in ligno si patronus non adeffet’.*

⁵⁸¹ *‘Volumus, quod si quis Catharenfis, vel forenfis aduexerit vinum de foris, & fecerit portum ad vendendum illud, à portu Buduæ, vsque ad malontum, perdat vinum, & soluat de bando yperperos centum, quorum medietas fit Communitatis, & alia accusatoris cum Curia, & Comes cum Iudicibus teneantur extrahere partem Communitatis, sin autem, soluant de suo proprio’.*

⁵⁸² *‘Si quis noftrorum ciuium vinum de alijs partibus portauerit ad brifconiam, vel portari fecerit, yperperos centum de bando ad omne viagium foluere teneatur, quorum yperperorum duæ partes sint noftri Communis, & tertia accusatoris, & hoc si probari poterit; si vero probari non poterit, purgetur accusatus tertio fe, cum melioribus, & propinquieribus suis, & si Iudices cum Comite poenam non extraxerint, de suo proprio foluere teneantur’.*

Мада су се Которске власти, због опасности од пожара, трудиле да сузбију градњу дрвених кућа и да охрабре зидање камених,⁵⁸³ грађевинско дрво је и даље сматрано ретком робом, чији је промет требало такође, на неки начин заштити.⁵⁸⁴ Зато су се у Статуту нашле и главе које ово прописују. Глава ССХV - *О дрвима, даскама, гредама, прућу, шиндрама и другим стварима те врсте*, одређује слободан увоз наведених артикала, заштиту увозника, као и основне мере у трговини.⁵⁸⁵

Одредба је таква да нам недвосмислено указује да на територији Комуне није било довољно дрвета, а то потврђује и наредна глава - *Да нико не може извозити дрва из нашег Града или његовог Дистрикта*, којом се забрањује извоз дрвета. Њоме је предвиђен и значајан изузетак, који дозвољава да се на, очигледно, страном броду може заменити јарбол у случају потребе.⁵⁸⁶ Овиме, ова одредба такође указује на делатност која је Котору била свакако значајнија од градње кућа, а због које је требало тим више заштити дрво као драгоцену и незамењиву сировину - бродоградњу.

Млечани су, управо због бродоградње, ову одредбу касније игнорисали. По постепеном снажењу власти и утицаја у Боки, прво су ограничили величину пловила која су се могла градити у бокешким бродоградилиштима, а затим су почели и да извозе дрво са поседа которске Комуне, у сопствена бродоградилишта, па и за тржиште. О томе нам сведочи нотарска исправа од б.

⁵⁸³ Глава ССXLV каже да, *'на основу древног правног обичаја'*, ниједна дрвена градња без исправе нема поседа или трајну међу: *'Statuimus secundum antiquam consuetudinem, quod nullum laborerium lignaminis habeat possessionem, uel terminum stabilem sine carta'*.

⁵⁸⁴ И поред ових настојања, из нотарских исправа из XIV века, јасно се да закључити да су у Граду још биле бројне дрвене куће, В. Живковић, *Котор - Модел касносредњовековног града*, стр. 86.

⁵⁸⁵ *'Super facto lignaminum, talem ordinem statuimus. Quod quicumque Sclauus, vel alter, aduxerit ad ciuitatem nostram, lignamina, rigidas, palos, tabulas, chabrucia, furchas, sdangas, schlangas, & alia huiusmodi, liberè vendat in platea, & nullus alter noster cuius sit ausus recipere illa ad seruandum, vel custodiendum in domo, quod si receperit, soluat yperperum vnum de bando, & res amittat, & teneatur satisfacere Sclauo, cuius medietas sit Communis, & alia accusatoris, & si quis vendiderit manum falicis minus de centenario, perdat falices, & soluat de poena sex denarios, & nullus portet sdangas ad vendendum nisi ab vno brachio supra longas, & amplas medio palmo, quod si minores fuerint comburantur'*.

⁵⁸⁶ *'Volumus quod nec Iudices, nec Confiliarij possint dare licentiam alicui extrahendi lignamen de ciuitate, seu districtu Cathari, ad portandum ad alias partes. Nec aliquis sit ausus sua temeritate extrahere; quod si quis contrafecerit, soluat de pena yperperos decem, quorum tres partes sint accusatoris, & residuum Communitatis. Verumtamen, si alicui barchæ rumperetur arbor, vel aliquem alium defectum haberet, causa necessitatis dare teneamur si petierit'*.

маја 1444. године, сачињена због посла превоза 'доброг дрвета' из Котора у Апулију.⁵⁸⁷

II.9.8. Бродоградња

Бродоградилишта у Котору датирају још од најстаријих времена. Максим Злоковић тако сматра, да је већ у доба Илира, негде у Бококоторском заливу постојало бродоградилиште у коме су градили своје познате либурне. Грчки колонисти су пак настојали, да у ове крајеве пренесу шкверове - *navalia*, али и арсенале, налик онима у Атини, Коринту, Сиракузи, Остији и Равени, о чему нам уосталом сведоче и археолошке ископине, вазе са мотивима једрењака.

Најстарије которско бродоградилиште изгледа да је постојало на Превлаци још пре 1361. године, каже овај аутор, као и да је оно у успону средњовековне српске државе, одиграло значајну улогу. Поред бродоградилишта, медијевални Котор, имао је и своје домаће бродоградитеље и бродовласнике, који су градили бродове за домаће потребе, мада није била реткост да се унајми и страни брод.

Читав век и по, млађе засвођено которско бродоградилиште, налазило се на ушћу реке Шкурде, испред западног дела градске тврђаве. О његовом раду, нема много података, али се зна, да је у том арсеналу било ангажовано око десет мајстора бродоградитеља, као и изванредан број помоћног особља. Занимљив је податак, да је у његовом саставу радила и мануфактура за израду ужади. У тој радионици, правили су се конопци разних дебљина, чак до 300 метара опсега, који су се користили за опрему бродова и бродоградилишне потребе. И ти мајстори ужари, имали су своју организацију, Братовшгину конопара.⁵⁸⁸

Недовољно јасан, али врло занимљив исказ, пружа нам провидур Контарини, који у новембру 1503. године, изјављује пред млетачким Сенатом, да је израдио 'један модел которског брода и да ће га показати'. Чему је

⁵⁸⁷ 'Матеј Ђованијев Балби из Венеције, настањен у Котору, и дон Томазо де Бањоло из Апулије, склопили су 6. маја 1444. године трговачко друштво и уговорили: да Балби одреди једну од својих баркозија, да је натовари добрим дрветом, које ће он продати у Апулији и добити да дијеле попола. Томазо се обавезао да поврати баркозију натоварену са 200 тумана (*thimanos*) жита и 100 тумана... (?)', да Балби прода у Котору...' (IX, 26), цитирано према: Р. Ковијанић, *Једрењаки котрорске луке, 1441-1445. године*, стр. 39.

⁵⁸⁸ М. Злоковић, *Бродоградилишта у Боки*, Годишњак Поморског музеја у Котору VIII/1959, стр. 71-73, исти аутор, *Историјат бродоградње у Боки*, in 12 вјекова Бокељске морнарице, Београд, 1972, стр. 113-123.

служило то показивање и какве посебне карактеристике су красиле брод, није јасно, али нечег посебног је свакако морало да буде. Чињеница да се крајем XVI века појављује још једно бродоградилште у близини града, говори нам о растућој потреби за бродовима.⁵⁸⁹ У каснијем периоду, которско бродоградилште, било је смештено на Мишулићу, месту названом по бродоградитељу, Франу Мишулићу,⁵⁹⁰ са Корчуле, на подручју Доброте, испод старог, 1537. године порушеног, фрањевачког самостана Светог Бернандина. Иначе, са овог острва, у доба ренесансе, било је пуно изузетно цењених мајстора, клесара и калафата, који су радили у Котору и у Дубровнику.⁵⁹¹ У доба Републике и протомајстора Радобрата из Пераста, најстаријег протомајстора бродоградитеља - *Radobrat de Perasto, calafatus protomagister*, то је био Арсенал Которске општине - *Arsenum Communitatis Cathari*⁵⁹² као и у време Палина Хранковића - *Palin Chranovich calafaxius de Catharo*.⁵⁹³ За ово бродоградилште, Злоковић вели да је било приватно и да Мишулић у њему није само радио, већ да га је и основао 1593. године.⁵⁹⁴

Поред дрва која су довожена из Албаније, или оних обезбеђиваних у Морињу и Ђурићима, велики део грађе за бродове, давао је оближњи Врмац, док је за дубровачке лађе, коришћена паштровска хрстовина из Каштела и она из Грбља. У XV веку, дрво препродају и сами бродоградитељи, који у сечу

⁵⁸⁹ М. Милошевић, *Бока Которска, Бар и Улцињ*, стр. 163.

⁵⁹⁰ Мишулић се у изворима први пут спомиње 1593. године, као проценитељ једног једрењака, а у истој години, забележен је још један Корчуланин, Петар Зафрон, који је као протомајстор за бродове радио у овом бродоградилшту, можда и пре Мишулића или истовремено, заједно са браћом Поменић и Марином Де Поло, такође са истог острва, М. Милошевић, *ibid*, стр. 164.

⁵⁹¹ Р. Ковијанић, *Которски медаљони*, стр. 97.

⁵⁹² '...*Радобрат се јавља 1396, заједно с три своја сина, Угљешом, Микцем и Тодором. Не може се знати да ли су и они били бродоградитељи или неки од њих. Не помињу се тридесетих година XV вијека. Године 1398, Радобрат је пословао са Коланом Болжине Ђовано из Задра. У јануару 1399, примио је од Драгоја Лукина Драга 24 перпера которска да му након 15 дана испоручи један мањи једрењак типа барке (ипат *barchat*) са 8 весала, намазан катраном. Послије три мјесеца (7. априла), обавезао се Станоју Медојеву из Бара, которском становнику, да му изради једрењак као онај који се налази у бродоградилшту (*facet ipat barchat qua positat nunc est in canterus*), са 6 весала, дуг 8, а широк 4 лакта, да има 30 ребара и буде катранисан. Од погођених 35 перпера за израду, Радобрат је примио унапријед 25 перпера', Р. Ковијанић, *Которски медаљони*, стр. 98.*

⁵⁹³ За Палина се зна да је умро 1420. године. Остало је записано да је кћер Петрушу удао за Николу Трипкова Дулића, као и да јој је дао на име мираза, винограде у Тивту, на Прчању и кућу у Котору, *ibid*, стр. 98.

⁵⁹⁴ Бродоградилште на обали Светог Бернандина, спомиње се у документу од 9. јуна 1593. године. У исправи се наводи, да је мештар Петар Зафрон, дрводелац са Корчуле, иначе протомајстор брода, уговорио са калафатима, Антуном и Франом Поменићима са Корчуле, да се у наведеном арсеналу обаве поправке на лађи, тако што би се изменила целокупна 'гвожђарија' и брод изнутра целом дужним премазао катраном, од палубе све до кобилице, М. Злоковић, *ibid*, стр. 76.

шума иду својим или изнајмљеним бродовима. Остале бродске потрепшгине, калафати су набављали у самом граду, јер је Котор крајем XIV и почетком XV века, био *‘велика ковачница’*, у коме је радило чак деведесет ковача, мајстора различитих струка. Почев од XIII века, караванима је из Брскова, Брвеника, Рудника, Новог Брда и Трепче, допремана велика количина бабра, олова, сребра и злата, док се гвожђе довозило из Венеције. У бродоградилштима су се израђивали чамци у једном комаду, од великих стабала из оближњих шума, а и једрењаци од 48 тона носивости. Прављени су од јаке храстовине, а продавали су се за 200 перпера, што је иначе била уобичајена вредност великих једрењака. Цена других бродова досезала је чак и по неколико стотина дуката. Такозвани велики крижник - *navis magna*, вредео је чак 600 златних дуката.⁵⁹⁵ У периоду између 1326. и 1327. године, помиње се седам једрењака. Најимпозантнији је био нава *Свети Марко*, бродовласника Трифуна Буће.⁵⁹⁶ И Михаило Палташић је поседовао велики крижник, вредан 600 дуката.⁵⁹⁷ Из XIV века, нажалост, сем у три последње године, нема много података о бродоградилштима и бродоградитељима овог века, али зато почев од 1397. године, па све до 1450. године, видели смо да су се у Котору и Перасту, углавном градили једрењаци типа: баркозије, барке, скабе и цакоре.⁵⁹⁸ Током XVI века, бродоградња је почела лагано да опада, понајвише због тога што је град са свих страна био притешњен Турцима, који су освојили Грбаљ, феудални посед који је давао Котору 12.000 стара жита годишње. На овоме се није завршило, јер су Комуни, касније, опседали још три пута. Поред овог, град су задесиле још две недаће: три разорна земљотреса и напад куге у два наврата.

Али, ни то није било све. Млетачке власти, да би заштитиле своју бродоградњу, донеле су 1502. године, следећу одлуку: *‘Да наши грађани буду спремнији да даду да им се саграде лађе у овом граду (Венецији) рјешавамо, да се у Далмацији не смију градити бродови који би имали вишу носивост од 2.000 стара под пријетњом, да они који би тамо дали саградити брод, изгубе тај брод и да их се од те казне не може ослободити или помиловати, ако то не*

⁵⁹⁵ Р. Ковијанић, *ibid*, стр. 101-103.

⁵⁹⁶ О њему више у Прилогу XXXIII - *Трифун Бућа*.

⁵⁹⁷ Остало је и сведочанство, да је заједно са братом Николом, на јавну продају дао једрењак који је имао јарбол, сидро, три кормила, једро од падованске теле, запуте, три гвожђа, четири конопа, две бусоле, шест весала, ронкон и друго, Р. Ковијанић, *ibid*.

⁵⁹⁸ Миливој Ш. Милошевић, *Бокељски једрењаци грађени у Котору и Перасту у периоду од 1397. до 1455. године*, Годишњак поморског музеја у Котору, IX/1960, стр. 7.

закључи цијело наше вијеће (велико) и четири петине овог вијећа (умољених)'. Због ове забране, у годинама које су уследиле, читав рад бродоградилшта у Заливу, био је сведен на градњу мањих бродова и поправку млетачке ратне галије. Очигледно да се ова одлука није у потпуности поштовала, јер су млетачке власти, да би заштитиле државну бродоградњу у Венецији и Корчули, наложиле својим провидурима да је понове.⁵⁹⁹

II.9.8.a Баркозија

Баркозија - *barchosium*, *barcoxium*, *barchossium*, *barcusium*, представља тип једрењака покривен палубом преко целе дужине, опремљен с два латинска једра и 'кућом' за становање на крми, запремине 40 кола. То је био брод приближне носивости 10 вагона (100 т). Са оваквим карактеристикама, сматран је лађом способном за путовања по отвореном мору, а Бокељи су њиме пловили по читавом Средоземљу. И поред чврсте градње и добре опреме, што је уосталом обезбеђивало професионално бродоградилште, овај брод, гледано из данашњег угла, био је одвећ мали за савлађивање морских стихија. Све ово, још једном нам намеће закључак, да су бокешки поморци, морали да поседују велику храброст, способност и вештину пловидбе по мору. Доказ тога је и њихов изванредан успон у каснијем периоду, од XVII до XIX века, када су своју Братовшгину Светог Николе Морнара - Морнарицу, подигли до завидних висина.

Међу нотарским исправама у којима се помиње баркозија је и следећи документ који каже: 'Бранко, заједно са својим другом Радичем, такође которским калафатом, дана 5. октобра 1459. године, уговорио је с Николом Болицом, Марином и Михаилом Алегретовим, Которанима, да им израде једну баркозију латинског типа, запремине 40 кола (... *inam barchosium ad latinam portate sive capacitatis cariorum quadraginta vel circa*), за цену од 226 перпера'.⁶⁰⁰

И мајстор Радеља Добровић, бродоградитељ из Пераста је, према другој нотарској исправи од 29. новембра 1439. године, склопио уговор са Михаилом Палташићем из Котора, да му од добре храстовине - *quercus*, изради баркозију -

⁵⁹⁹ Цитирано према: М. Злоковић, *ibid*, стр. 71-75.

⁶⁰⁰ Цитирано према: Миливој Ш. Милошевић, *Бокељски једрењаџи грађени у Котору и Перасту у периоду од 1397. до 1455. године*, стр. 7.

barchosium, дужине на кобилици - *columba* 20 лаката (10,24 м), с унутрашњом облогом. Претпоставља се да се ова баркозија, као вероватно и многе друге, с унутрашње стране облагала, да не би терет између ребара пропадао у каљује.⁶⁰¹

Следећа исправа нам указује да је и Марин Бућа, примио је 12. марта 1442. године, за сувласника 'у трећу део' своје новосаграђене которске баркозије, вредне 120 златних дуката, Богића Бјегановића, морнара из Котора - '*in tertia parte sui barcosii infascripti noviter in Cataro fabricati*'. Тај баркозиј је имао чамац, јарболе са путима, лантине, једра, два сидра, тегло - уже за маневрисање бродом, два либана - конопе од брнистре, да се брод веже, кормило, теслицу, чекић, фењер, компас,⁶⁰² бачву за воду, заставу, чамац,⁶⁰³ два сидра и бакрени котао за кување.⁶⁰⁴

За XV столеће, извори су пак издашнији: упркос променама и сталним борбама за превласт појединих великаша из околине, али и Млетака, привреда у Котору и даље иде узлазном линијом: наставило се истим, још утабанијим стазама, током XIII и XIV века, када су каравани из Брскова, Брвеника, Рудника, Новог Брда и Трепче, силазили у Котор, са великом количином сребра, олова, бакра и злата и коју су потом, градски једрењаци одвозили у све луке Средоземља. У тим годинама, у которском бродоградилшту се граде све врсте једрењака: каравеле, бригантине, коке, фусте, грипови, скабе, марселијане и караке.⁶⁰⁵

После доласка Млетачке власти у Котор, которска бродоградња оживљава. Највероватније да се Венеција одлучила на овај корак, пре свега због дубоког турског продирања, које је готово угрозило, а у неким случајевима чак и прекинуло трговину копненим путевима, што је пак самим тим принудило становнике Комуне, на много живљу и значајнију поморско-трговачку делатност. Тридесетих година XV столећа, изграђују се већи једрењаци, типа барке и скабе, дуги и по осамнаест лаката. Од 1441-1445, направљено је преко четрдесетпет бродова и то: двадесетак баркозија, пет скаба, двадететак барки и

⁶⁰¹ Ibid, стр. 9.

⁶⁰² Компас је изумљен у XII веку, а суви, са ветруљом, какав се и данас користи, почетком XIV столећа. Кинези су пак још 3000. године пре наше ере, за оријентацију користили магнетску иглу.

⁶⁰³ Чамац - *zarolum*, важио је за огледало крме. Био је снабдевен са четири весла и квадратним једром. Употребљавао се као опрема брода, а користио се и у локалној пловидби за превоз мањег терета или петоро, шесторо људи.

⁶⁰⁴ Цитирано према: Миливој Ш. Милошевић, *ibid*, стр. 16.

⁶⁰⁵ М. Злоковић, *ibid*, стр. 72-73.

један цопол. Те лађе, грађене су, видели смо из исправа, од добре храстовине, која се углавном довлачила из околних места, док се катран прибављао из Рисна, где су га продавали Цуце и Ђеклићи.⁶⁰⁶

II.9.8.6 Барка

Барка - *barcha* је тип делимично покривеног брода палубом на прамцу, мада међу њима има и оних већих, које су потпуно покривене палубом. Имала је један јарбол опремљен латинским једром, а покретала се и веслима. Опрему су јој још чинили: сидро, исполац, бачвице за воду и либан.⁶⁰⁷ И оне су се градиле од добре храстовине, а биле су заковане гвозденим ексерима. Веће барке, имале су и мали чамац, који је служио за везу с копном, као и за тегљење по тишини. Носивост им се кретала од 7 до 30 тона (0,7 до 3 вагона).

Барка се помиње у следећим нотарским исправама: *‘Дробац, бродоградитељ - calafatus из Котора, обавезао се 20. фебруара 1431. године, Милојици Палташићу, угледном которском пучанину, да му од доброг дрвета и изврсног гвожђа, изради барку дугу 14 лаката дубровачких, катранисану, с кормилом, чуном и две клупе за 30 перпера...’*⁶⁰⁸

‘Звонко (Иван) Лукин Драго, продао је 15. фебруара 1442. године, половину своје барке - (meditatem sue barche), Ивану Алегретову (Веселинову), морнару из Котора, за 32 перпера которска.’ У исправи је још стајало, да је барка имала и јарбол, лантину, потребна пута, једро, пет весала, либан и кормило.⁶⁰⁹

Из нотарских исправа може да се види, и да је било случајева када се једно пловило налазило у власништву искључиво једног човека, што је иначе било неуобичајено и ретко, због тога што су сви који су улагали у поморску трговину гледали да рашире ризик на више бродова и више трговачких подухвата. Овај изузетак садржи следећа исправа: *‘Марин Данко Бизанти, продао је 2. септембра 1431. године, половину своје барке (meditatem unius sue barche), Марку Међедовићу, сувласнику друге половине исте барке, за 60 перпера*

⁶⁰⁶ Р. Ковијанић, *Једрењаци которске луке 1441-1445* (по подацима из Државног архива у Котору), стр. 31.

⁶⁰⁷ Либан је уже од брнистре (жукве), који се употребљавао на малим једрењацима за вез брода.

⁶⁰⁸ Цитирано према: Миливој Ш. Милошевић, *ibid*, стр. 11.

⁶⁰⁹ *Ibid*, стр. 12-13.

каторских', па је тако Марко Међедовић постао искључиви власник барке (ИАК, СН, IV, стр. 231).⁶¹⁰

Доказ да су и калафати имали своја пловила и да су, према томе, трговали, превозили и пловили, односно живели и од поморства поред основног заната, налазимо исто међу нотарским исправама. О томе сведочи она у којој се каже: 'Мајстор Иван Сконца, дрводелац (*tarangonus*), продао је 18. августа 1440. године, Добрилу Жунковићу (Јунијевићу), морнару из Котора, половину своје барке (*meditatem sue barche*) са опремом, за 64 перпера'. Нема сумње, да је Сконца сам изградио ову барку (ИАК, СН, VII, стр. 9).⁶¹¹

Миливој Милошевић напомиње, да је у опрему барке, половином XIII века, спадало и бајонско⁶¹² кормило, кога су изумели наутичари истоименог града. Постављало се у уздужној симетралној равнини брода и било је слично данашњем. Представљало је велики изум, с обзиром да се до тада кормиларило веслима, која иначе због мале површине лопата нису могла да буду ефикасна, а ни кормиларење њима није било могуће у ситуацијама када је дувао бочни ветар. Тек по проналаску овог бајонског, или како га још називају наварског кормила, омогућено је контролисано управљање бродом.⁶¹³

II.9.8.в Скаба

Скаба - *scaba* је отворен чамац који се покретао на весла и на једра, и служио је за превоз људи. Имао је јарбол опремљен четвороугаоним једром. Податке о овој бродници можемо да нађемо у следећим документима:

'Благоје Лукојевић, бродоградитељ из Пераста, обавезује се 17. децембра 1438. године, Марину Трипку Маровом Бући из Котора, да му изради нову скабу од добре храстовине, са крстом, јарболом, једром, шест весала, сидром и бајонским кормилом, 17 лака дугу и сразмерно широку'. Овај Благоје, са још једним чланом породице Бућа, 10. јуна 1442. године, уговорио је да овом изгради скабу од храстовине (*'obligavit facere unam scabam'*), дугачку 17,5

⁶¹⁰ Цитирано према: И. Стјепчевић - Р. Ковијанић, *О поморству Боке средином XV вијека*, Годишњак Поморског музеја у Котору II/1963, стр. 241,

⁶¹¹ Ibid, стр. 16.

⁶¹² *Vauonne*, француски град у Бискајском заливу.

⁶¹³ Миливој III. Милошевић, *ibid*, стр. 13-14.

лаката. Ова лађица, требала је да има шест весала, јарбол, крст, и да буде катранисана у подводном делу (ИАК, СН, VI, стр. 81).⁶¹⁴

И у следећој исправи наилазимо на овај бродић: *‘Радослав Радоњић, бродоградитељ из Пераста, обавезао се пред Судом, 17. октобра 1441. године, да изради по мајсторском занату до Бурђевдана, Марину Јакову, једну скабу дужине 15,5 лаката, висине 2,5 стопе, ширине 3,5 стопе (unam scabam longam quindecim brachiius cum dimidio, et altam pedibus duobus cum dimidio et latam pedibus tribus cum dimidio)’. У исправи је даље писало, да и ово пловило, мора да буде израђено од ’добре храстовине, заковано јаким ексерима, да има крст и четири весла’ (ИАК, СН, VII, стр. 279).*

Из ових докумената, може прецизније да се види дужина овог брода, која је износила данашњих 7,93 метара. Ово пловило, било је широко 1,19 метара, а високо 0,85 метара. Његове димензије нам говоре, да је скаба била дугачко, а уско пловило, рафинираног облика, слично галијици. Овај отворени чамац на весла, за време повољног ветра, користио је крстасто једро. Његов крмени део је имао високу ограду, која је служила да заштити људе од ветра. Био је опремљен бајонским коримилом и имао је од четири до шест весала, која су му служила за пловидбу по тишини.⁶¹⁵

II.9.8.g Цикора

И на крају, да наведемо и нека документа у којима се помиње цикора - *zachorit, sachorit*, отворени чамац: *‘Миладин Витић, бродоградитељ из Пераста, обавезао се пред которским Судом, 12. марта 1438. године, да за 14 перпера которских, изради Урбану Мекши, грађанину Котора, џакору од добре храстовине, дугу 12,5 лаката, одговарајуће ширине, који је морао да има крстасто једро и пет весала’ (ИАК, СН, IX, стр. 117).*⁶¹⁶ О цикори казује и следећа исправа: *‘Которанин Матко Гугуловић Брњић, дрводелац, уговорио је с Николом Болицом, 16. априла 1444. године, да му за три месеца изради једну џакору од добре храстовине, дугу 15 лаката и сразмерно широку и високу, са*

⁶¹⁴ Цитирано према: Р. Ковијанић, *Једрењаџи поморске луке 1419-1435* (по подацима из Државног архива у Котору), стр. 14-15.

⁶¹⁵ Цитирано према: Миливој Ш. Милошевић, стр. 14-15.

⁶¹⁶ Ibid, стр. 16.

крстом, бајонским кормилом и пет весала'. Напоменуто је и да је бродица морала да буде искатранисана у подводном делу.⁶¹⁷

II.9.8.d Перашко бродоградилште

Током XV столећа, развило је своје послове и Перашко бродоградилште, које се помиње 1436. године, иако је, видећемо, основано читав век пре. Пераштански калафати, пак, спомињу се још раније. У периоду почев од 1430, па све до 1450, може се рећи, да је због свог изузетног рада, највише посла имао Бранко Радашиновић из Пераста. Остало је забележено да је 20. новембра 1430. године, био ангажован у Драчу, где је за Јакоба Дотија градио галију - *inam galeaciam*, за надницу од шест перпера за месец, где су били урачунати и празнични дани као радни. Радашиновић је поред разних пловила које је градио, заједно са мајстором Стојком, уговорио са *Leonardom de Esculo-om* из Венеције, који је привремено боравио у Котору, да му за 220 перпера, изгради баркози са чамцем - *barchosium cum batelo*, носивости 800 врећа млетачке мере (48 тона). Материјал за овај брод, дао је власник, а они који су га градили, били су у обавези и да га намажу катраном у подводном делу. Бродоградитељ Радашиновић, изградио је заједно са Радичем Прибиловићем и Радославом Студеновићем, за Стефана Калођурђа, которског канцелара и тумача, скабу дужине 14 метара, сразмерне ширине. Остало је записано, да је канцелар за њену изградњу сам дао дрво, катран, клинце, ланено влакно и све што је било неопходно за готов једрењак.⁶¹⁸

Очигледно да је и Пераст, већ у XIV столећу имао своје бродоградилште, које је било главни конкурент которском.⁶¹⁹ Знамо, да глава CCCLXXVII - *О скабама које не треба правити* Которског градског статута, поред осталог каже, да су многе штете и опасности биле проузроковане скабама грађеним у Перасту, и у которском Дистрикту, па се зато забрањује которским грађанима, Пераштанима и странцима, да убудуће граде у Перасту било какав брод, сем лондре. За онога ко би поручио да му се брод изгради ван Котора, била је предвиђена конфискација пловила, а новчану казну од 25 перпера, требали су да

⁶¹⁷ Ibid.

⁶¹⁸ Р. Ковијанић, *Которски медаљони*, стр. 99-100.

⁶¹⁹ *Поморска енциклопедија*, том 6, Загреб, 1960, стр. 84.

плате и калафати који су га изградили.⁶²⁰ За разлику од Пераста, на Превлаци је арсенал могао несметано да ради, с обзиром да је Превлака била у саставу которског дистрикта.

И бродоградилиште у Перасту је трпело због прилика у XVI веку. У то време, када је знало и за боље дане, његови послови, углавном су се састојали од најнужнијих поправки домаћих бродова, као и одржавања државне галије. Тек касније, по паду и Рисна у руке Сињорије, 1684. године, поморство Пераста узеће јачи замах, који је снажио све до 1696, да би у потоњем периоду, закључно са 1740. годином, у борби против гусара и осталих непријатеља Републике, насеље изгубило око стотину бродова. Године 1714, млетачки Сенат је поверио овом месту, да журно наоружа своје бордове, како би их послао у борбу против Турака и гусара.⁶²¹

Поред државног, у Перасту је на самој обали, радило и приватно бродоградилиште врсног математичара, наугичара, поморца и бродоградитеља, Марка Мартиновића, који је заједно са братом и основао те чувене 'шкверне' Мартиновића. Да се радило о арсеналу великих размера, говори нам податак, да је породица Мартиновић, половином XVIII века имала чак 40 трговачких бродова и да је њен обртни капитал био око 100.000 златних дуката.⁶²²

Потврду да су перашки калафати били мајстори од заната, видимо и из једног документа из 1757. године, у коме Драго Мартин, капетан и судија Перашке општине, јавља провидуру Болду у Котору, да му је за поправку државних лађа, упутио осам мајстора бродоградитеља, колико их има на располагању у Перасту (ХА-Ф; 199, 8/1).⁶²³

Перашко бродоградилиште, последњи пут се помиње пред крај француске владавине у Боки, у сведочанству од 26. јула 1813. године, које је которска царинарница издала броду *Добра срећа*, изграђеном у Перасту, а регистрованом у Котору, чији је власник био Иван Матикола из Пераста.

⁶²⁰ *'Confiderantes damna, & pericula, quæ eueniebant occasione scabarum quæ fiebant in Perasto, & in districtu Cathari, statuimus & ordinamus, quod nullus noster ciuis, nec de Perasto, nec forensis, audeat nec præsumat facere in Perasto, nec in aliqua parte extra Catharum, aliquod nauigium, scabam, nec gondolam, faluo londrum, vel aptare londrum, & ille qui faceret fieri de prædictis alibi, quam in Catharo, perdat laborerium, & magister foluat de poena nostro Communi yperperos XXV. grossorum de Catharo; & si non haberet vnde solueret, stet per tres menses in carceribus nostri Communis'.*

⁶²¹ М. Милошевић, *Носиоци поморске привреде Пераста у првој половини XVIII столећа*, Годишњак Поморског музеја у Котору, VII/1958, стр. 52.

⁶²² Н. Луковић, *Марко Мартиновић*, Годишњак Поморског музеја у Котору II/1953, стр. 33.

⁶²³ Цитирано према: М. Злоковић, *Бродоградилишта у Боки*, стр. 78-79.

С аустријском окупацијом Боке, 1815. године, његов рад је потпуно утихнуо.⁶²⁴

II.9.9. Привилегована трговина

Царине су биле значајан инструмент, као и данас, не само прикупљања прихода за јавну касу, него и усмеравања и уређивања трговине. Глава CCCLXXXV Статута града - *О царини Котора коју треба плаћати коморницима Комуне*, не само да прецизно утврђује царинске обавезе за увоз и извоз, и по појединачним робама, него и ослобађа од ових намета одређене робе (тканине и порхет, на пример) и одређена тржишта - Анкону, Венецију, Бар и Задар. Наведене робе било је допуштено извозити у ове градове без плаћања извозне царине.⁶²⁵ Напротив, у трговању са Дубровником, унапред је наплаћивана царина од три одсто.

Братовштина Светог Николе Морнара је због заслуга остварених у млетачком ратној морнарици, омогућила својим члановима, да остваре бројне привилегије у поморској трговини,⁶²⁶ али и да задрже старе које је поседовала и које су повремено морале да се обнављају, и које су све заједно условиле, да се Залив економски и друштвено, па и уметнички и у сваком другом погледу изузетно развије.

Предавши се Венецији, тада великој поморској сили која је располагала снажном ратном морнарицом, Котор је, већ прилично заморен и исцрпљен збивањима уназад неколико деценија, рачунао, да ће се добрим делом растеретити бриге о наоружању, те је сасвим сигурно, да је ако му је нека од галија и преживела све перипетије које су га пратиле до предаје Републици, њу претворио у трговачки брод.

Иако су Млечани обећали, да ће поштовати сву аутономију комуне и разне стечене повластице, Которани су били свесни, да им нови господари никако

⁶²⁴ П. Буторац, *Бока Которска након пада Млетачке Републике...*, стр. 69.

⁶²⁵ '... *Item, quod mercatores qui vendiderint forensibus aliquas mercationes, præterquam pannos, vel fustaneos, soluere teneantur doanam, salvo, si vendiderint Anconitanis, Venetis, Barenfibus, vel Iadrenfibus pannos, fustaneos, seu quascumque mercationes, quod tam vendentes eisdem, quã, ipsi ementes nullam doanam soluere sint astricti, imò à solutione huiusmodi eos volumus esse liberos, & exemptos...*'.

⁶²⁶ Трговци су од тада, много лакше размењивали робу с Јужном Италијом, посебно Апулијом, што се види из алегата 66, 67 и 68, даље у тексту.

неће дати онај статус који су уживали у држави Немањића, када је Котор, слободно можемо рећи, представљао државу у држави, и када је као такав, користећи се свим оним што му је тај статус омогућавао, морао и одбрану својих територијалних вода и својих граница уопште сматрати својом дужношћу.⁶²⁷

О природи повластица Милошевић каже: *‘Повластице су, дакле, жива историјска материја у рукама пажљиве и прагматичне власти. Ту се у основи проглашава позитиван принцип ослобађања од пореза, али уз ограничења. Затим се иде или ка смањивању ограничења, скоро до њиховог укидања, или ка повећању ограничења, скоро до укидања самог принципа’*.⁶²⁸

Да је Млечане, међутим, стално требало потсећати, да поштују устаљене повластице, говори и алегат број 25, Статута Светог Николе Морнара. Ово је документ генералног провидура Алвиза Моћенига, којим он обавештава которског ректора и провидура, да је Сенат одредио нове дажбине за сир, суву рибу - шкоранце и остало, како би тиме држава подмирила исплату неког намета Фазулар-аги. Генерални провидур додаје, да млетачке власти не желе да бокелски поморци буду оптерећени изнад уобичајених дажбина, па сугерише ректору, да се изгледа ипак наплаћује по старом.⁶²⁹

О сталној борби за очување повластица у трговини говоре и алегати Статута Светог Николе Морнара, од броја 66. до броја 68. Први у низу овлашћује адмирала да предузме све неопходне кораке, како би се трајно поштовала привилегија, стечена још 1566. године, а која се тиче слободне трговине са Јужном Италијом - Пуљом (*Sotoveneto*) и могућности поседовања трговачких места на Словенској риви - *Riva degli Schiavoni* у Венецији.⁶³⁰ Ток

⁶²⁷ С. Мијушковић, *Которска морнарица*, стр. 182.

⁶²⁸ М. Милошевић, *Самоуправни статус Пераста за вријеме Млетачке Републике*, Пераст, 2002, стр. 36.

⁶²⁹ *‘1638, ricevuto die 23 febrar. Illustrissimo Signor Ossequiosissimo L'Eccellentissimo Senato deliberò che fosse levato un novo datio sopra il fomaggio, scoranze et altro, in rissarcimento dello sborso fato a Fasular-aga. Non permeterà Vostra Signoria Illustrissima, in alcuna maniera che continui, quando tuta volta si conservasse in stato, non volendo il publico, assolutamente, che cotesti popoli restino aggravati via dell'ordinario. A me resta incaricata l'essentione et ella si compiaccia assistere alla perfetione. Aliis omissis, non facientibus ad rem. Mentre intanto le bacio la mano. Adi Zara a 19 febraro 1637’*.

⁶³⁰ *‘...E questo privilegio fu sempre senza interutione, sino li ultimi tempi, osservato a favore delli mercanti, over capo della Marinarezza suddeta, per l'osservanza et conservatione, di che fu necessario porger, dove s'aseta, i proprii riccorsi et si rese bisognevole che li patroni Zuanne Perovich e Zuanne Buccarin suddeto, otenessero et presentassero, in solo però nome d'esso Corpo de mercanti, come otennero et presentarono qualche compenso et qualche confermativa et approbativa relatione s'habbia. Così si rende indisensabile che per nome del Corpo de mercanti, over Marinarezza, restino*

одлучивања у органима Републике Светог Марка јасно је видљив из ова три алегата - наредним алегатом генерални провидур Анђело Емо, по захтеву адмирала Бокељске морнарице, признаје континуитет привилегије о извозу одређене трговачке робе за Јужну Италију.⁶³¹ Коначно, последњи у низу алегат носи поновљену потврду привилегија, од стране новог генералног провидура, Алвиза Моћенига III.⁶³² Читав процес истицања захтева за поштовање старих привилегија, па до њиховог двоструког потврђивања, што само по себи говори о квалитету тог потврђивања, трајао је више од три године - од фебруара 1714. до новембра 1717. године. А привилегије је требало опет потврдити, скоро четири деценије касније, о чему сведочи алегат бр. 73, који је, у ствари, потврда континуитета свих привилегија добијених од Млетака, а коју је на тражење адмирала Бокељске морнарице Вицка Букарина, донео генерални провидур Франћеско Гримани. У исправи се посебно помињу трговачке привилегије за провинције Марку и Пуљу, према декретима из 1565, 1566. и 1717. године.⁶³³

Све више потискивана са истока, Република се од почетка XV века борила за превласт и привредни монопол на Јадранском мору. То јој никако није полазило за руком, све док су трајале борбе за далматинске градове и острва, и док се одвијао рат с угарским краљем Жигмундом. Почев од 1422. године, Венеција је својим поданицима, почела да намеће обавезу, да своју робу

continuati i riccorsi et i parti sino a tanto che resti in modo valido et perpetuo dichiarita la conservazione del privilegio succitato, dove s'aseta... ha pure sino da tempi antichi gratiato il Corpo d'essa Marinerezza de Catarini all'uso della Riva de'Schiavoni in Venecia, entro le mete delle pietre, nelle quali è descritto il rotolo de Catarini, dove li medesimi potessero senz'occupatione et novità de'banchi, vendere et smaltire, come han sempre fato le sue mercanzie, come però tanto li è stato sempre osservato, senza alteratione...?

⁶³¹ *'...di cui il predeto è esecutivo, a quale esclude dal divieto i luoghi privilegiati, ho concepito sentimento che la Città predeta possa godere ancora l'indulto d'extraer le mercantie esresse ne decreti sovracennati Sotovento...?'*

⁶³² *'...et in cui si legge la risserva favorevole a privilegiati, così l'Armiraaglio e marinari suddeti, come esclusi dal divieto stesso, non possono soggiacer alla cominativa e devono godere non interrota la grazia dell'estrazione. Veggo esressa la raggione stessa agl'Illustrissimi loro precessori, dall'Eccellentissimo mio precessore Emo, nella sua letera 1714. 9 novembre, onde a me non resta che, uniformandomi alla ragione et al sentimento degli accenati Proclami, eccitare il loro zelo a non interrompere il corso delle pubbliche grazie a sopranominati Armiraaglio e marinari, onde le sia permessa l'estrazione di quelle et in quei luoghi che restano dichiariti ne'sopranominati supremi decreti, risservata sempre la ragione de pubblici dritti...?'*

⁶³³ *'...Che siano e s'intendano pienamente et interamente confermati gl'indulti e privilegi che, dalla pubblica sovrana autorità, sono stati concessi ad essa urbana Marinarezza, e precisamente alla Riva della Marca e della Puglia con prodoti e merci di questa Provincia, nelli capi, misure e tempi prescritti, non solo a tenore dei decreti dell'Eccellentissimo Senato 1563, 23 giugno e 1566, 13 novembre, ma pure delle recenti disosizioni 9 novembre 1714, 10 novembre 1717 degl'eccellentissimi precessori nostri Emo e Mocenigo...?'*

искључиво носе у Млетке, као и да сву осталу која им је потребна, такође тамо набављају.

Прича о трговини лојаницама, врло је занимљива и очигледан пример начина на који је Сињорија уређивала трговину. Млецима је, као једини услов за привилеговање извоза лојаница било, да су оне произведене на ужем подручју Которског залива, што се у првом реду односило на Прчањ и Доброту, па се сматрало да ће количина да буде ограничена. Међутим њихова производња је за једну деценију нагло порасла, са 20.000 на 156.000 либара, па је Сенат посумњао да се тако велика количина може произвести на тако малом подручју. Након спроведене истраге, 1727. године, *Магистрат пет саветника за трговину*, донео је одлуку којом се дозвољава ограничени увоз од 100.000 либара которских лојаница и који је цео ишао у Венецију. Треба још додати, да су у 1780. години, радиле четири радионице, које су производиле овај артикал у вредности од 20.000 фиорина.⁶³⁴

Слично се догодило и у трговини сиром. Венеција је одобрила да се на Словенском тргу може продавати сир из Боке, који су тамо довозили бокешки поморци. Но, количине сира коју су довозили, почела је да расте до те мере, да је угрозила цену сира на тржишту Венеције. Судећи по тексту 42. алегата, Статута Братовштине Светог Николе Морнара, пошто се побунио цех продаваца сира у Венецији, реаговало се тако, што се ограничила количина сира која се могла довозити из Боке, а утврђена је и обавеза да Братовштина продаваца сира из Венеције, има право његове прече куповине.⁶³⁵

Наредна три алегата, иако се по садржини наслањају на овај, дакле говоре о трговини сиром, у ствари утврђују избегавање двоструког опорезивања између градова који се налазе у оквиру Републике Светог Марка. Божо Трипунов Рашковић је, наиме, укрцао сир у Трогиру, тамо платио царину,⁶³⁶ и одвезао га у Венецију, што констатује алегат број 43. Алегат број 44, већ сведочи о постојању судског спора између Божа и Јакова Пасквалија, цариника, чији се

⁶³⁴ М. Милошевић, *Поморски ратници, трговци и мецене*, стр. 155.

⁶³⁵ ‘...possino vender su la Riva de Schiavoni le sue portate del formaggio ch’essi conduranno da Cataro di loro propria raggione,... per la quantità di pezze numero 20 per cadauno... L’andarà parte che tuto il formaggio che verrà, condoto da mercanti catarini, sia esibito all’Arte de Casaroli, dovend’esser stabilito il mercato di tutto esso formaggio, e non aggiustandosi del prezzo, resta in libertà ad essi condutori d’estrarlo per fuori col pagamento delli soliti datii, e pure di venderlo in Venetia giusta le leggi’.

⁶³⁶ ‘... havendo pagato li soliti datii...’.

исход види у алегату број 45, у коме се одриче право Пасквалију, да Божу наплати порез, једном плаћен у Трогиру.⁶³⁷

Трговина у Млетачкој Републици није била уређивана само по производима, него и на друге начине. Сенат је, тако, одредио и високу глобу од 200 дуката, за сваког свог грађанина или поданика, који би за превоз робе или путовање, користио страни брод. Уследила је и забрана закупа турских царина, а уз њу и немогућност извоза гвожђа, коже, крмеца, воска и намирница, сем у Венецију. Ово последње, доста је погодило комуну, посебно због тога што је међу которским занатлијама било много ковача, кожара и воскара, а на том забрањеном списку било је артикала које су Которани набављали у балканским земљама, које би потом као сировину, или прерађевину продавали преко мора.

Уведена је и царина од 10 одсто на страна сукна, која су највише набављана из Анконитанске Марке. Како су се због овог Которани побунили, Сенат им је ову обавезу прво укинуо, да би је потом убрзо и вратио. Сенат није желео да попусти ни по питању дубровачког сукна, које је у XV веку преплавило тржиште. После бројних жалби, наредио је 1462. године, да се за сваку дубровачку тканину, која је предвиђена за извоз на млетачко тржиште, прво мора платити царина у Котору, па су тако могле да се купују само оне дубровачке тканине, које су већ биле оцарињене. Овом решењу је директно одговарала глава CCCLXXXV градског Статута - *О царини Котора коју треба плаћати коморницима Комуне*, која уређује царинску политику Града, и у којој се каже да се роба којом се тргује са Дубровчанима, мора царинити унапред, а не по завршеној трансакцији. Очигледно је да су се интереси Сињорије, у односу према Дубровнику, поклапали са интересима Немањића, у чије време је ова одредба и била донета.⁶³⁸

Иако су Которани и 1463. и 1468. године, узалуд молили, да им се поново допусти увоз ове робе из Марке, Сенат је био неумољив. Трговци су посебно били огорчени на чињеницу, да је управо у тим годинама, пуним капацитетом, у суседном Херцег Новом, радила сукнарска мануфактура Стефана Вукчића

⁶³⁷ ‘...dalla pretentione del pagamento del datio di pezze otocento formaggio, caricato da padron Nadal Rascovich a Traù, e qui per Venetia portato, havendo soggiaciuto collà alla corrisonione de douiti dritti, come in licenza di ventitre agosto prossimo passato, presentata in causa...’.

⁶³⁸ ‘... Item, quod Catharinus qui vendiderit aliquas mercantias alicui Ragufino, siue ipse solus miserit, vel portauerit Ragufium, solvere teneatur tres pro centenarij de praesenti de doana, praeterquam si eas soluerit pro debito mercationum, quas comparauerit ab eo, & de ipsis prius soluerit doanam, eam solvere iterum minimè teneatur...’.

Косаче, а у њиховом граду, ни мања радионица ове врсте није смела да се оснује.

Све ово, видно је допринело смањењу пословних веза са југом Италије. Ипак, оданде је морало да се набавња жито, пошто су дозволе за његов извоз с млетачког подручја, могле да се добију искључиво уз одобрење Већа десеторице. У замену за ову житарицу, Которани су у Апулију превозили домаће грубо сукно - рашу, коње, рибу, сир и усољено месо. Иако је 1452. године, било бројних молби, да се врате старе дозволе за размену, Сенат је на исте остајао нем, а ови послови, могли су да се обаве само и једино у оквиру граница којима су се подмиривале основне градске потребе.

Опадање прихода од поморства, као основне привредне активности, током XVII века, потстакло је которске вијећнике да уведу порез десетине *in natura*. Сви бродови су били дужни да, пре испловљавања из луке, дају једну десетину свог товара у посебну продавницу у Котору, из које су се, по повлашћеним ценама, снабдевали осиромашени морнари, војници и други становници Котора. Ова дажбина одређена је 28. алегатом Статута Братовштине Светог Николе Морнара, донетим 12. априла 1647. године.⁶³⁹ Перашгани су једини сами плаћали овај порез, док су осталима порез наплаћивала три јустицијара - племића надзорника трговине. Поред теретница и здравственог уверења, тако је сваки брод, да би испловио, морао да има и потврду о предатом порезу десетине - *bollettino*.

Поморство само, иако у служби венецијанске привредне политике, и под њеним великим притиском, ипак се и даље развијало. У бродове су улагали сви богатији људи: трговци, занатлије и лекари. Услуге превоза, доносиле су добру зараду, па је то био начин, да се колико толико покрију велики губици у посредничкој трговини. Због тешкоћа у производњи соли, она се морала увозити, па је тако которска Комуна, уместо извозника соли под Немњићима и у периоду самовладе, постала увозник под Млецима. Близина Турака, губитак Грбља и ограничења слободног промета Републике Светог Марка, не само да су

⁶³⁹ *‘L’Illustrissimo Signor Retor e Provveditor, sentando et cetera. Udite le ragioni delle parti con quanto hanno voluto dire et allegare col mezo di loro avvocati, ha terminato che le robbe che saranno lasciate in avvenire per la decima, quasi siano lasciate intieramente, siano pagate a quel prezzo che costassero alli padroni di quelle, dovendo esser poste le sese della vendita, in accrescimento del prezzo delle robbe, per poter conseguir il loro intiero capitale, li padroni di quelle. Et quanti al terzo preteso delle passate sia restituito a quelli che lasciarono le decime detrare, però le sese fin hora corse, come di sopra et nelle sese’.*

посредничку трговину гушили, него су и градски касу празнили. Толико, да је у XVII веку у Котору владала криза солвентности, коју чак ни ова трговина сољу није могла да савлада. У том и наредном столећу, поморску трговину погодило је и стално ратовање, које је бродове лишавало неопходне радне снаге.⁶⁴⁰

Которска поморска трговина, стагнирала је и опадала под млетачком влашћу, независно од политичког и привредног стања свог сизерена - Сињорије. И строжи которски санитарски прописи, у односу на оне у другим насељима Боке, чинили су поморску трговину из њега скупљом. Међутим, укупна бокешка трговина и поморство, у свим њеним насељима, расла је упоредо са млетачком, па је чак наставила узлазном линијом и када је моћ Републике почела да опада. Но, у крајњој линији, од пропадања Венеције почео је да трпи и сам Залив, да лагано економски опада и да француску окупацију дочека са врло мало поморских амбиција, са часним изузетком Перашгана, чије су се активности наставиле и у трговини и у ратовима, мада ни код њих не задуго.⁶⁴¹

Ц.9.10. Како се трговало

Которску привреду носили су трговци - поморци. Као и свуда, и у сваком поднебљу, радили су туђим новцем и прометали су и превозили туђу робу. Зајам је ту био кључни део трговачког посла. Кредитирањем поморске трговине у Котору бавио се приличан број људи: бродовласници и трговачки посредници, али осим њих и велики број појединаца из свих друштвених структура, и пучана, и племића. Као зајмопримци најчешће се појављују заповедници бродова, али и морнари.

Зајам се углавном давао за тачно одређену сврху - куповину одређене робе, тако да се у ствари такав посао налазио између зајма и терминске куповине. Уговорима које су бележили нотари, углављивани су и услови расподеле добити од ових послова. Износи који се помињу у уговорима крећу се од десет до сто перпера.⁶⁴² Зајмови су могли бити обезбеђени јемствима трећих лица, мада не

⁶⁴⁰ И. Божић, *Котор после прихватања млетачке власти*, in 12 вијекова Бокељске морнарице, Котор, 2013, стр. 40-44.

⁶⁴¹ М. Милошевић, *Носиоци поморске привреде Котора прве половине XVIII вијека*, стр. 121-123.

⁶⁴² 'Симик Брајанов је заједно са Прибојем Ратковићем био сувласник на нави. Прибој је 17. априла 1445. године предао Симику трговачку робу у вредности 100 дуката, колико му је Симик дао уочи његовог путовања за Драч, да уложи тамо у трговину, а да добит дијеле попола.' (IX, 333), Р. Ковијанић, *Једрењаци Которске луке 1441-1445*, стр. 37.

обавезно. Одсуство јемаца, или залогe у већем броју нотарских исправа које се односе на зајмове, говори о јако израженом обичају у правном систему ондашњег Котора, који се ослања на част имена, на 'тврду вјеру', радије него на институционализовано обезбеђење.⁶⁴³

Провизија од трговачке и превозничке делатности била је овим поморцима и трговцима једини извор зараде, али и живота њих и њихових породица. Не треба, с тога, да чуди одсуство већег броја кодификованих писаних одредби о начину на који су једни с другима пословали, позајмљивали капитал, било у виду новца, било као робу. Промет и његова брзина били су им од суштинске важности за опстанак. У таквим условима, реч и обичај, норма настала из њега, важила је и била је тврда исто као и да је написана.

Некодификованост трговинског права у Котору, у оном његовом делу који се односи на зајмове и улагања капитала, не значи, дакле, одсуство норми, а ни писаних исправа насталих на основу обичајног права. Которски архив баптини бројне нотарске исправе, од којих најстарије потичу с краја XIII века, а чији је, опет, највећи део настао као писано сведочанство о углављењу трговачког посла - зајма, или улагања капитала у једнократни трговачки подухват. Которски трговци би између себе договорили посао, а онда код нотара основне елементе тог посла, једноставно и брзо, уобличили у писану исправу.

О привржености обичајном начину пословања, говори нам јасно алегат 49, с краја XVII века, који потврђује да је трговина замрла од тренутка када је високи представник Венеције прописао да се сваки уговор, свако писмено, о зајму, односно улагању капитала, мора оверити у његовој канцеларији, иначе неће важити.⁶⁴⁴ Одредба, очигледно, крајње непотребна, јер су облигациони

⁶⁴³ Изнимно се може наићи и на персонално јемство, па се тако као јемац дуга неких Будвана јавља Михаило Палташић, у исправи из 1445. године (IX, 292), цитирано према Р. Ковијанић, *Једрењаџи которске луке од 1441-1445*, стр. 37.

⁶⁴⁴ '...*Sopra tale Proclama, essendosi aggravati i marinari di questo Porto, con quei di Parzagno, con scrittura di 23 corrente, allegando non esservi chi più voglia lor dar contanti ad imprestido nè a cambio, mentre sentono publicar li loro interessi et le summe che possedono, da che nasce la puoca e scarsa affluenza de negotii, et per conseguenza di minoratione de datii del Prencipe, sostenendo anco di più non viver esso Proclama, essendo legge provisionale che cade colla mutatione della reggenza. Noi, però, contribuito ogni dovuto riflesso all'importanza dell'affare, maturamente considerato esso Proclama, con quanto hanno li predeti marinari del Porto e di Parzagno allegato, terminiamo et coll'autorità del Generalato Nostro dichiariamo che, si come nel particolare de'privileggiati deve esser esso Proclama fine giustissimo, per il quale fu con prudente provvisione stabilito acciò si conosca se gli essenti negotiano col proprio, o coll'altrui soldo, così, cadendo negl'altri li privilegiati riguardi tanto essenziali, possino i non essenti ricever danaro da chi si voglia, senza le conditioni esresse nel medesimo divieto, nè sia tenuto ad alcuna pena, nè chi da, nè chi riceve, et ciò affine fruisca il traffico et si accrescano i driti asetanti a Sua Serenità, dovendosi, però, sempre, soto le pene*

односи настали на обичајном праву функционисали, очито је, већ вековима. И то без икакве додатне овере представника власти.

Штавише, ваља се ставити и у ситуацију тадашњег поморца. Одлазак код провидура, уз најаве, китњасти барокни церемонијал и званични начин опхођења, одговарајућу гардеробу, у најбољем случају може да узме читав један дан. А за тај један дан, брод је већ могао да прекрцава терет на италијанској страни Јадрана. Време је једини капитал трговца, који припада само њему. Све остало је позајмљено и као такво, производи трошак ако стоји неупотребљавано.

II.9.11. Кријумчарење

Неку реч о о постојању познатог бокешког кријумчарења, морали бисмо да кажемо, јер је оно било неодвојиво од Прчања и Доброте, док се овај појам готово и не спомиње, када је у питању ‘фаворизовани’ Пераст. Где год би одредбе којима се уређивало тржиште бивале превише рестриктивне, увек је постојала велика вероватноћа да ће се наћи они који ће, за одговарајућу надокнаду, бити вољни да се прихвате трговања мимо регула. На посредне доказе о постојању кријумчарења, наилазимо скоро по правилу тамо где се регулише промет одређених роба: тако, у глави СССХХ - *О приходима Комуне од кланице*, нашироко се утврђује начин третмана живе стоке и обрађеног меса и њиховог увођења на тржиште Комуне, да би се само кратко, на самом крају, одредила и казна за кријумчаре који се ових правила не придржавају.⁶⁴⁵

Кријумчарење је било пре свега израз борбе против дириговане привреде и монопола, било домаћег, било венецијанског, а испољавали су је они, који нису имали велике повластице. Домаћи монопол био је најразвијенији, видели смо, у трговању вином. Он је и законски утврђен трима главама градског Статута, у тежњи да задовољи интересе домаћих, племенитих, породица произвођача вина. Понуда вина била је, тако, стрго дефинисана, али тражњом се не да управљати на такав начин. А где има незадовољене тражње, увек ће се

contenute nello stesso Proclama, notificare qualsisia scritto di danaro che in qualsivoglia condizione venisse dato a persone privilegiate...?

⁶⁴⁵ ‘...*fin autem aliquis foret aufus trahere animalia viuentia extra ciuitatem, & districtum Cathari, in contrabannum, foluat confuetam poenam, videlicet yperperos quinque, & gabellam de pluri, totumq. perueniat ad Communitatem Cathari gabella, & pena...*’.

наћи неко ко ће јој изаћи у сусрет. То се у случају Котора могло чинити само мимо закона.

Глава CCCXLIV Статута града - *О томе да се вино не довози извана*, констатује да је 'од старине' (*licet antiquitus*) било забрањено увозити вино у Котор, али додаје и да се многи тога не придржавају, већа да '... дрско и криомице увозе то вино, супротно тој забрани и на не малу штету наших грађана...'. Зато се забрана увоза потврђује, и прописују казне онима који је се не придржавају.⁶⁴⁶

Године 1422, прокламовано је начело, да сва роба мора да иде пут Венеције, као и да се по њеном довожењу мора платити царина. Ипак, његово важење није било постојано и не можемо га генерализовати, тим пре, што га ни сама Република није увек примељивала, вероватно да би неког фаворизовала, а не сме се занемарити ни чињеница, да га је Венеција, често и мењала. И сам млетачки Сенат, исте године запажа, да од овог принципа има користи само Дубровник, а да су остали далматински градови због њега формално упропашћени, па стога долази и до његовог укидања - *'prohibitio destruit Dalmatiam et vicissim amplificet et redigit introitus Ragusii...certissimum est quod Ragusei remaneant soli mercatores'*. У то време, мишљења међу члановима Сената нису била јединствена, па се поново, 1457. године, уводи ова тешка законска обавеза - *'vendi non possit ne conducī alio quam Venetiis'*.⁶⁴⁷

У XVII веку, Венеција поново настоји да очува свој монопол у трговини, као и да у корену сасече кријумчарење, а ево због чега: иако је Република била велики потрошач артикала које су доносили бокелски трговци, свакодневно су постојала надмудривања с млетачким братовштинама, око цена робе. Оно, што је реално забрињавало млетачке власти током овог столећа, било је све веће

⁶⁴⁶ *'Licet antiquitus prohibitum sit sub certa pena, quod nullus uinum forense in nostram Ciuitatem praesumeret aduehere, tamen nonnulli contra ipsam prohibitionem in damnum non modicum ciuium nostrorum uini ipsam apportare temerarie, & clandestine praesumebant. Quapropter pro bono statu ciuitatis praedictae, ac utilitate omnium ciuium nostrorum perpetuo prohibemus, quod nullus ciuis noster, uel forensis aliquo modo audeat uel praesumat de cetero uinum forense aduehere, uel aduehi facere in Ciuitatem nostram, vel in portum Cathari, vel golphum a portu Sanctae Mariae de Rose, sub pena uerperorum 50. Venetorum grossorum quam simul poenam patronus nauigij, qui uinum huiusmodi aduehere praesumeret, soluere fit astrictus, & ipsum uinum nihilominus stampanetur, cuius poena medietas deueniat in Commune; reliqua uero medietas iustitarius Communis applicetur, saluo tamen, quod quolibet nauigio tantum uinum aduehi possit, quod competenter sufficiat illis de nauigio memorato'*.

⁶⁴⁷ М. Милошевић, *Дилеме економске политике Млетачке Републике према Котору и приморским насељима Которског залива*, in *Историјски записи*, књ. 3/4, Титоград, 1973, стр. 250-253.

проширивање бокешког извоза. Привилеговани Бокелји, сматрали су домаћим крајем и широко подручје залеђа, које им јесте трговачки гравитирало, али политички није било део Млетачке Републике.

Како су се у томе посебно истицали Прчањани и Доброћани, желећи да прошире не само легалне, већ и илегалне облике трговања, током педесетих година XVIII века, дошло је до праве хајке на њих. Генерални провидур *Gerolimo Querini*, у априлу 1744. године, чак ће тврдити, да чињенице доказују, да се многи поданици, а готово сви из Которског залива, баве злочиначким обичајем недозвољених зарада, не обазирјући се на законе, забране и злонамерно оштећивање јавне имовине. После неколико општих података о Доброти, он износи да је то насеље у поседу више главница капитала, тако издашних, да се понекад чак пењу и до суме од 100.000,00 дуката, а стечене су не толико поморском трговином, већ недозвољеним кријумчарењем.

Провидур затим даје попис робе која се на овај недозвољени начин извози, прецизирајући и одакле се она набавља: *‘Код поласка бродова из Боке, њихов терет не би требало да се састоји него из мало воска, меда, сушеног брављег меса, сира, лојаница, раше, сувих укљева, сланих јегуља и свињетине, производа из Залива, околних брда и Бојане’*. Даље каже, да иако сви имају уредну документацију, прве махинације почињу тако, што се роба крца без надзора, па стога ни патрони у својим исправама, не означавају сву робу која би била подложна царињењу. С том робом, или с уљем, дуваном и осталим што су накрцали, у Албанији, Мореји и све до Леванта, Бокелји отпочињу нову туру кријумчарских акција.

Даље тврди, да уместо што трговци право треба да се упуте за Венецију, прво тобоже свраћају у Анкону, Трст, Ријеку, или у места Напуљске краљевине, ради неког безначајног посла. У наредним редовима, провидур одаје признање добро организованим месним агентима. Вели и да се посебним бродићима, на усамљеним местима, искрцавају терети и упућују ка Истри, или према неким другим правцима. Напомиње, и да у Венецији, Истри, и Фурланији, постоји разграната мрежа сарадње са сународницима, који ту живе, бавећи се искључиво овим незаконитим, али добро утабаним, уносним послом.

У децембру исте године, терминација инквизиције за царину Фламинија Корнера, покушава да санира ово стање, тако што строго надзире бродске папире, проверава награде достављачима и забрањује Доброћанима и

Прчањанима, да изнајмљују бродове пјелеге, који су погодни за кријумчарење, и изриче нову обавезу, да се надаље, за превоз робе, могу користити искључиво тартане и друге сличне, веће лађе. Прецизира се и да пловила морају искључиво да уђу у Венецију, преко Лида и Маламока, као и да им се пристанак преко других места, има сматрати контрабандом. Каже се још, да се по упловљавању, сав терет мора искрцати, и да то важи и за онај који је у власништву морнара.

Доброћанима и Прчањанима се, нарочито наређује, да ће у будуће, морати у Венецији да дају врло исцрпне податке о пореклу робе, о месту изградње и власништву брода, као и да ће оружје морати да предају у надлежно складиште ревизора, предвиђено искључиво за ту робу. Одређује им се и да не смеју дуже да се задржавају у Венецији, као и да могу да коначе искључиво у одређеним кућама. За оног ко би их ухватио, да бораве на недозвољеном месту, предвиђала се награда од чак 100 дуката.

Трговцима Прчања и Доброте, било је такође забрањено, и да дуже бораве у Истри и Фурланији, зато што су се представљали као трговци, а заправо су били кријумчари уља, дувана и сира.^{648, 649}

II.9.12. Пиратерија и гусарење

Занат помораца био је, засигурно најтежи, али најзначајнији, пре свега због економског напретка Боке. Сурова природа,⁶⁵⁰ наметала је сталну опасност од смрти, уз непрестане разне ризике и тешкоће за странце у туђим лукама, а не мала била је и опасност од пиратерије, која је бокелско поморство коштала на стотине бродова. С пиратеријом су се неизбежно суочавали сви који су се бавили поморском привредом како на Јадранском, тако и на Средоземном мору. Почев од XVI, па све до XVIII века, поморски центри у Боки, имали су више стотина сукоба, са пиратима сваке врсте, од којих се природно, највећи број трагично завршио по поморске трговце. Најчешће се нападао брод много слабији по броју

⁶⁴⁸ Историјски архив Задар (ХАЗ), *Акти генералног провидура Gerolima Querinija VI*, стр. 405-410, по списима А. Милошевића, in М. Милошевић, стр. 24.

⁶⁴⁹ Терминација инквизитора за царину и трошарину Фламинија Корнера од 5. XII 1744, Поморски музеј у Котору, Б 1/10 бр. 234, стр. 15-19.

⁶⁵⁰ '...*На мору више но игдје човјек мора бити спреман на сва изненађења...*', М. Баздуљ, *Транзит*, in *Транзит*, Комета, Помрачење, Београд, 2009, стр. 21.

посаде, брзини и наоружању. Жртве до данас није могуће проценити, али се у тим отпорима срећу и примери великог јунаштва и аутентичног хероизма.⁶⁵¹

Бокелски поморци, највише су страдали од улцињских гусара, којих је у то доба било највише на Јадрану. Поред њих, Боку су у похари Пераста, напали берберски пирати, из Туниса и Алжира, чија су два ослонца били Улцињ и Херцег Нови. Тунижани су најчешће ишли на исток, како би пресретали млетачке бродове, док су пак Алжирци, ишли на запад и најчешће нападали шпанске лађе. У сталним борбама с Турцима, у периоду од 1718, па све до 1775. године, забележено је двадесетседам сукоба Пераштана с улцињским гусарима. Пераштанин Матиј Бронза, победио је две велике улцињске тартане, 1718. године, а 1727. године и турског гусара Али Куцу, отевши му марсилијану коју је претходно заробио. Поред њега, и Јосип Бронза је 1747. године, на млетачком једрењаку *Spirito Santo*, у водама Триполија, водио битку против три туниска шамбека и пет галија, приморавши их да се повуку. И две године касније, такође се храбро супротставио алжирској гусарској ескадрили и био заробљен, код западне обале Шпаније. У том догађају, било је чак пет непријатељских бродова, са око петстотина топова и људством од двехиљаде.⁶⁵²

Без сумње су се и становници Котора придруживали пиратима. О забрани пиратерије и о кажњавању оних који се у њу упусте, говоре две главе Статута Котора - СССС и ССССИ, *О пиратима* и *О онима који иду у пиратске акције са Омишанима*. Которани су од раније били изложени нападима Омишких пирата, па су, на концу, томе успели и да за дуже време стану на пут, склопивши, знамо и посебан Уговор са омишким кнезом Николом Качићем 1167. године. Очигледно, да Омишани после те свечане заклетве вишу нису ометали бродове који су путовали ка Котору, или пак оне који су из њега испловљавали, али су се зато сами Которани, придружили Омишанима у њиховим пиратским акцијама, према бродовима других држава.

II.9.12.a Појам

Проблеми који су најжешће ометали не само слободну трговину, него чак исхрану становништва и који су односили не само материјалне, већ и људске

⁶⁵¹ М. Милошевић, *Бока Которска, Бар и Улцињ...*, стр. 207.

⁶⁵² Ј. Васиљевић - Б. Висковић, *Велике поморске битке и операције кроз историју*, стр. 46.

жртве, били су пиратерија и гусарење. Посебно су били наглашени у времену превласти над океанским путевима, због наглог продора робно-новчане трговине. Пиратерија и гусарство, били су акутан проблем поморства наше обале, и представљали су једно од њених основних обележја.

Пиратерија представља насиље на мору из користиљубивих побуда - *animus furandi*, које се извршава без државних овлашћења.

Гусарство је пак насиље на мору, које има за сврху спречавање слободног поморског промета, или се извршава због репресалија. За разлику од пиратерије, оно се манифестује уз одобрење државних органа.

Ова два појма, имају своје засебне карактеристике почев од XVI века, у времену борби како за превласт над поморским путевима, тако и за превоз артикала из новооткривених земаља.

II.9.12.6 Турска и пиратерија

Турци су почев од XVI века, па све до Кипарског рата, али и касније, професионално развијали своје поморство, суверено владајући не само северноафричком обалом, већ и читавим Медитераном. У том столећу, видели смо да су се Алжир и Тунис инкорпорирали у оквире турске државе, па су управо тада, захваљујући овлашћењима Порте, обављали бројне гусарске акције.⁶⁵³ Тај процес преласка неких турских поморских градова, у веће или мање пиратске базе, најтежње је био везан за продубљивање децентрализације и конституисање јаких локалних тела власти.

С пиратеријом су се иначе суочавали сви они који су се бавили поморском привредом, не само на Јадранском мору, већ и на читавом Средоземљу. Почев од XVI, па све до XVIII века, поморска места у Заливу, била су изложена вишестотним пиратским акцијама сваке врсте, чије су недаће наравно највише осетили поморским трговци. У тим нападима, поред перашких, страдали су и многи други бокешки бродови, обично прилично слабији по брзини, наоружању и броју посаде, у односу на непријатељске. Међутим, ти сукоби, биће обележени и примерима изузетног јунаштва.⁶⁵⁴

⁶⁵³ О приликама на Медитерану тога доба видети у Прилогу XXXIV - *Света Лига*.

⁶⁵⁴ Три примера јунаштва наведена су у Прилогу XXXV - *Бокелски јунаци*.

Иако су пирати у својим групама имали одличне ратнике, то је ипак била војска плаћеника, којима је ово било занимање. Бокелџима је пак борба за голи живот, брод и имовину на њему, била немерљив подстицај, да истрају у борби са левентима. Својом добром припремљеношћу и дисциплином, успевали су да смакну и бројне командућуће на пиратским лађама.

Тако је настала и фама о бокешком јунаштву, која је наравно имала велики морални подстицај. Остало је сведочење француског конзула у Драчу, Жозефа Изнара из 1716. године, где он овим речима, убеђује реиса Хасана Радолија да не нападне Пераст: *‘Пераштани су ратнички народ. Премда је посада њиховог брода много слабија од ваше, Пераштани надокнађују број људи који је сачињавају. Ако се ваша одважност заснива на броју ваших људи и на вашој снази, они такође полагају своје наде у јунаштво, неустрашивост и своју чврсту одлуку да издрже до краја не плашећи се смрти; њихово наслеђено начело је ‘победити или умрети’, којим су увек обуздавали охолост непријатеља и побеђивали’.*

Овде се није радило само о поједначаним примерима, или о групама људи, већ о посебном друштвеном и економском значају које је то јунаштво карактерисало. Храбар отпор пиратерији, доносио је не само афирмацију, већ и богатство читавом крају. И не само то, овакав вид перашке борбе, омогућио је његовим поморцима-јунацима, укључивање у млетачки антипиратски кордон на јужном делу Јадрана. Због свега овог, Венеција је заслужним поморцима, додељивала велика признања,⁶⁵⁵ златне колајне и титуле кавалира и конта. Шеровић напомиње, да се често у актима сената којима су пропраћене ове почасте, видно истиче њихова економско-политичка аргументација.

II.9.12.в Улцињска пиратерија

По освајању Улциња од стране Турака, 1571. године, па све до XVIII века, тај град је постао средиште пиратерије на Јадрану, пре свега зато што је тесно био везан са главним медитеранским пиратским центром у Алжиру. Занимљиво је, да је Улцињ, пре него што је пао под турску власт, управо био водеће место, које се жучно борило против ове делатности.

⁶⁵⁵ О најпознатијем од њих више у Прилогу XXXVI - Вицко Бујовић.

Пресудан моменат да Улцињ постане пиратско гнездо, дошао је у време када су га 1571. године населили Алжирци, после битке код Лепанта. Адмирал турске флоте, Улук Алија, пустио је око четирестотине људи, махом гусара, пирата и поморских трговаца, који су се онда тамо настанили. Поседујући брзе бродове, фуесте, фрегате и галеоте, Улцињани су сами, или уз помоћ Алжираца, почели да крстаре Јадранским морем, нападајући у првом реду бродове који су трговали житарицама. Пиратерија им је ишла на руку, а акције су им биле успешне и због географског положаја, њихових природних склоништа, острва Стари Улцињ и увала Валданос и Ђеран. Тамо су скривали своје лаке, али хитре бродове, са којима су ишли у пљачке, под туђим, лажним заставама пријатељских земаља.⁶⁵⁶ На тај начин, долазили су до велике количине вредне робе, али и робова, за које су потом тражили богат откуп.

Ваљало би напоменути, да су Турци акције Улцињана, у доба ратова одобравали и да су се оне спроводиле у виду легализованог гусарења, те су тако и пиратски бродови учествовали у неким ратним подухватима.

У време мира, Улцињани су пак најчешће одбијали да поштују мировне уговоре и у већини случајева су се оглушивали о наређења власти, да мирно тргују. Улцињски пирати, чак стварају и своје локалне управне органе, који веома наликују на оне алжирске. Видевши ово, а немајући другог начина да спрече овакве самоволне чиновне, турске власти у више наврата пале пиратске бродове, али ефекти тих мера не бивају дуготрајни,^{657, 658} јер је код Улцињана, јак и пресудан мотив за бављење пиратеријом, пре свега била огромна зарада из пљачкашких похода, иако је постојала жива, легална поморска трговина.

⁶⁵⁶ И сами улцињски трговачки бродови, стављали су туђе заставе, пријатељских земаља, најчешће француску, како би избегли да их нападну њихови месни пирати. После неких лоших искустава, Луј XIV је ово забранио, па је уместо француске заставе, најчешће коришћена дубровачка, енглеска и холандска, М. Милошевић, *Бока Которска, Бар и Улцињ*, стр. 209.

⁶⁵⁷ Е. Челебија, поред тога што у свом путопису истиче, да је у Улцињу 1662. године, било 20 фрегата и 700 арнаутских бораца, каже, да је у једној пиратској акцији, извршен напад на Пуљу и да је тада заробљено 7 фрегата. Он изненађено констатује, да је за тај сраман чин знао чак и сам Јусуфбеговић, постављен као представник турске власти у Улцињу, за санџакбега, и да је он од тог похода, примио његов десети део, што је имало вредност од чак 91.000 гроша. Уз то, добио је и 17 робова, Е. Челебија, *Путопис*, књ. II, Сарајево, 1957, стр. 94-95.

⁶⁵⁸ У сачуваном сведочанству Марјана Болице стоји, да су главна мета пиратских акција, били бродови који су ишли за Албанију, ради укрцаја житарица које су потом пловиле пут Котора. Болица додаје, да су Пераштани и Которани улазили својим лађама у Скадарско језеро, само зато што су их пирати из Улциња пљачкали у Албанији, Ш. Љубић, *Маријана Болице Которанина опис санџаката скадарског из године 1614*, Старине ЈАЗУ XII, Загреб, 1880, стр. 173.

Њихове пиратске акције, знатно се појачавају уочи турско-млетачког рата, 1714. године, пошто их у то време и Порта подржава, иако про форме издаје царске фермане, којима забрањује пиратске походе. С друге стране, ни Венеција не предузима ништа против пиратерије, желећи пре свега да Турској не даје повод за објаву рата. Све ово, ишло је пиратима итекако на руку, па они немајући ни мере, а ни обзира, пустоше све до Венеције и Истре, и по источној обали Јадрана. Ова ситуација, навела је аустријске, папске и напуљске бродове, да уплове у Јадранско море, који су овај чин правдали тиме, да Венеција није сама у стању да обезбеди сигурну пловидбу Јадранским морем.

Након завршетка Морејског рата, 1699. године, Карловачким миром, Венеција је формално добила обавезу да чува Јадран. Члан 12. мировног споразума, недвосмислено се бави једном од последица пиратерије, односно заробљавањем људи ради откупа. У другом и трећем ставу овог члана прецизно су одређени начини плаћања откупа и ослобађања оних који нису ратни заробљеници, него су допали сужањства код *'приватних лица'*.⁶⁵⁹

У Пожаревачком миру од 1718. године, стоји посебна клаузула о Улцињу, где је од стране млетачког представника тражено, да се ради радикалног сузбијања пиратерије, Републици уступе Улцињ, Скадар и Бар. То никако није долазило у обзир, јер су Бар и Улцињ, за Турке били баријера за млетачку ратну флотилу и безгранична оружана снага, посебно у време рата. У чл. 13. Пожаревачког мира, у делу који се односи на забрану бављења пиратеријом, поред Алжира, Туниса и Триполија, помиње се и Улцињ.⁶⁶⁰ Улцињанима у овом члану не само да се изричито забрањује градња бродова, већ стоји и да им се морају одузети и мала пловила које поседују, побројана по врстама. Овим миром, утврђено је и да не смеју да ометају слободну поморску пловидбу и трговину, као и да су дужни да ослободе све робове и да заплењену робу врате, или да у тој сразмери надокнаде штету. Наредни члан намеће изричиту обавезу управитељима и заповедницима обалских места, да су у обавези да гоне и

⁶⁵⁹ *Treaty of Peace concluded between Leopold the most August Emperor of Germany, and Mustapha Han, Sultan of the Turks, by the mediation of William III. King of Great Britain and the Lords of the States of the United Netherlands, at the Congress of Carlowitz, in the Country of Szerem, the 26th of January, 1699*, <http://www.archive.org/stream/generalcollectio00lond#page/298/mode/2up>.

⁶⁶⁰ *Treaty of Peace between Charles VI. most August Emperor of the Romans, and King of Spain, Hungary and Bohemia, and Achmet Han Sultan of the Turks. Done in the Congress at Passarowitz in Servia, the 21st Day of July 1718: '... also the inhabitants of Dulcigno, situate on the sea-cost...'*, <http://www.archive.org/stream/generalcollectio00lond#page/408/mode/2up>.

кажњавају све незадовољнике, међу којима су побројани и пљачкаши и пирати, а уколико се оглуше о ту дужност. Стоји и да их чека казна.⁶⁶¹

Ово се у пракси се изгледа уопште није примељивало, јер почев од 1720. године, Арслан-паша поново јавно почиње да подстиче пиратерију. Порта, уважавајући протесте (1722), пали пар пиратских бродова, а неколико година касније, њен представник у граду, руши и пиратске кућице. Самог Арслан-пашу убијају, а већи број улцињских пирата кажњавају, шаљући их да служе као галиоти.⁶⁶²

И Београдским миром из 1739. године, закљученим између Аустрије и Турске, Улцињанима се изричито забрањује бављење пиратеријом. И после овог, наставиле су се у годинама које су уследиле пиратске активности Улцињана,⁶⁶³ па се мислило, да ће Улцињани са овим дефинитивно да престану, после мира Млетачке Републике с Алжиром, Тунисом и Триполијем, 1763. године, где им је још једном, овде чланом 23, бављење пиратеријом изричито било забрањено.⁶⁶⁴

У немогућности да дефинитивно окончају проблем пиратерије на легалан начин, пошто ни после овог мировног споразума, није било значајног бољитка, јер је морем тада харао злогласни Синан Комнин, а ни губитак десетак улцињских бродова, 1772. године, у руско-турском рату, није довео до жељених резултата, Млечани се одлучују за силу, репресалије и противнападе. Почетком XVII века, почињу да пале пиратске, претоварене улцињске бродове, да их пресећу и заустављају, као и да организују посебне експедиције, као извиднице

⁶⁶¹ Ibid.

⁶⁶² М. Милошевић, *ibid*, стр. 211.

⁶⁶³ За разлику од Јусуф паше који је био скадарски паша и који је 1741. године, инсистирао да једна млетачка галија буде стално стационирана у Улцињу, како би надзирала кретање бродова, политика његових наследника, била је потпуно другачија. Иако су се исто издавали бројни царски фермани и давала разна обећања, пиратерији се и даље није видео крај. Ипак, скадарски везир Мехмед Бушатлија, преузео је на себе бригу о поморској трговини, штитећи бродове од напада Улцињана. Он је у Валданосу палио пиратске бродове, па су Улцињани морали да признају његову власт. Његова настојања, наставила су се и под влашћу Сулејман-паше, када се поново, 1762. године, потапају улцињске пиратске лађе, М. Милошевић, *ibid*.

⁶⁶⁴ Они не маре ни за овај мир, па поред осталог, 1774. године, у Лепантском заливу, долази до сурових напада и обрачуна, када топови немилосрдно туку трговачке бродове угледних Доброћана и Прчањана, С. Мијушковић, *Страдање бокељских помораца у Лепантском заливу маја 1774. године*, Годишњак поморског музеја у Котору X/ 1962, стр. 323-325.

по мору, за које ангажују, хајдучке чете,⁶⁶⁵ али и људе који су се раније показали као вешти и неустрашиви борци.⁶⁶⁶

Улцињској пиратерији, дефинитивно је био дошао крај, управо у исто време, када се и Млетачка Република наша на концу своје владавине.

II.9.12.g Новљанска пиратерија

О новљанским пиратима, нема података пре самог краја XV века. Тако је остало сведочанство которског провидура из 1499. године, где он јавља, да се у Херцег Новом, на седам бродова типа грип, додају неки горњи делови, како би се лакше напале которске фуесте,⁶⁶⁷ а десетак година касније, забележено је да Контарини разматра, да би зарад спречавања даље штете коју наносе новљански пирати, требало укључити и млетачке државне галије.⁶⁶⁸ И поред опреза, целе 1513. године, једна новљанска фуеста нападала је по Боки,⁶⁶⁹ а током 1528. године, две лађе са по двадесетпеторо људи, крстариле су и пљачкале ноћу, па је исход једне од тих акција, било сурово убиство целе посаде једне марцилијане, чији су чланови нађени заклани у мору. Током целог XVI века, посебно почев од 1560. године, пиратерија толико узима маха, да је напосто било уобичајено, да пирати из Херцег Новог сваке ноћи пљачкају бродове са житарицама, да би ујутру, своје лађе извлачили на суво, како би о овоме приметили траг. Дешавало се, да су због бојазни од Новљана, и сами млетачки изасланици, морали да иду копненим путем у Котор, па се од Млетака опет захтевала једна државна галија, ради заштите у Заливу. Которани се моле за помоћ, па кажу да: *'иако живе од поморства, због ових не могу ни да привире са кућног прага, јер море ври од пирата'*.⁶⁷⁰

⁶⁶⁵ Ради успешне борбе против улцињских пирата, ангажовани су и хајдучи. Они су штитили не само Залив и део ка Улцињу, већ и појас према Дубровнику. Ангажовање хајдука, није биле стихијско, већ је оно дошло на иницијативу ванредног провидура, М. Милишевић, *ibid*, стр. 212.

⁶⁶⁶ Међу њима, посебно се истицао Вицко Бујовић, чија је обавеза била да крстари Јадраном, уђе у траг турским пиратским бродовима и спречи њихово упловљавање у Залив. Његов брод, имао је чак стотинушездесет бораца, а за ту дужност, Млеци су га плаћали тромесечно, са читавих 1.600 дуката. Било му је наложено да мора да прихвати борбу, када наиђе на Турке и за случај када не буде имао изгледа да се та борба успешно заврши. Обавезао се да ако до тога дође, да експлозијом упали и уништи, како свој, тако и туђи брод, па макар жртвовао и себе и целу своју посаду, М. Милошевић, *ibid*, стр. 211-212.

⁶⁶⁷ М. Sanuto, *I diarii di Marine Sanuto*, tomo II, www.archive.org.

⁶⁶⁸ *Ibid*.

⁶⁶⁹ *Ibid*.

⁶⁷⁰ *Ibid*.

За которског провидура Закарија Соломона, Херег Нови представља склониште пирата, одакле они пошто имају добар преглед, крећу да крстаре и праве штете по целом Заливу. У тим њиховим походима, нису поштеђени ни страни бродови, па су тако, 1593. године, опљачкали и француски брик, и са њега однели целокупну робу, артиљерију и опрему.

Новљанским пиратима, изгледа да су једини на прави начин доскочили Пераштани, јер у документу которског провидура Барбара из 1596. године, пише, да се Новљани не усуђују да наносе било какву штету у Заливу, иако су навикли стално да пљачкају и да живе од тога, јер се боје перашке одмазде. Даље се у тексту наводи, да су и људи са млетачког, односно турског поседа почели да се мешају, као и да се жене и деца превозе свакодневно, иако их нико од Турака не дира.⁶⁷¹

У то доба, Херцег Нови је имао највише пет, а Рисан само једну фуесту, али то је било итекако довољно да се непрестано изазивају штете. Млетачка Република је одмах, након изградње фуеста, интервенисала код цариградског баила, позивајући се на уговорну обавезу, да му је дужност да чува Јадран од пирата, и да Порти ни у једном месту на Јадрану, није дозвољено да гради бродове. Сама Порта се врло лукаво понашала: спремно и одмах, издавала је наређења за уништавање пиратских бродова, али се то на терену није спроводило. Колико су се пирати из Херцег Новог бескрупулозно понашали, говори нам и чињеница, да су 1615. године, пљачке до те мере биле тешке, да су се бројне перашке породице склониле у Котор, због бојазни директног напада Новљана на Пераст.

У Заливу је тако главни проблем био, да се ликвидира херцеговска пиратска флота. Град се томе јавно опирао, пркосећи чак и Цариграду. Порта је радила на два начина: осим уобичајене преписке са кадијом из Херцег Новог, деловала је и преко босанског паше, херцеговачког санџакбега и турског команданта мора. Почетком XVII века, тачније 1613. године, доћиће из Цариграда, лично и Аличауш. Две године касније, херцеговачки санџакбег, добиће овлашћење да кривце кажњава смрћу, а да бродове запали.

Према представницима централне власти, Новљани нису имали ни мало поштовања, јер су и чауша приморали да побегне у Котор, док је санџакбегу

⁶⁷¹ А. Соловјев, *Паптровске исправе XVI-XVIII века*, Споменик СКА LXXXIV, Београд, 1936, стр. 26.

успело, да од пет фуести, унишго само две, али Новљани одмах купују једну нову. И црногорски кнежеви, жалиће се током 1621. и 1622. године Цариграду, на новске аге, па је уз те тужбе, баило придружио и жалбе Пераштана.⁶⁷²

Две године касније, пирати Херцег Новог, заједно са алжирско-туниским колегама, обележиће XVII век, једном од најсуровијих пљачки, похаром Пераста.

Још једну већу акцију, Новљани су извели 1628. године, отевши марцилијану трговаца из Бринђизија, натоварену са 80 миљара уља. Свакако да је ова ствар стигла и до Порте, која је наредила, уз претходни договор са посредником Марјаном Болицом, да овим трговцима мора да се надокнади штета у натури, са 1.700 стара жита. И Абди-Керим ага, диздар рисанске тврђаве, оптужиће новљанске пирате да је чак више од стотину њих наоружано и да са четрнаест каика пљачкају барке и чине разна злодела, а рећи ће и да су заробили једног гувернадуре с породицом. Порта ће поново, 1630. године, али опет без успеха, поновити наређење, да се новљанске фуесте униште.

Станојевић каже, да су традиција новске пиратерије и сталне размирице с Турцима, довеле до једног апсурда: бивши ага Херцег Новог, Ибрахим Шабановић, прво је прешао у Улцињ и ту је са две фуесте учествовао у пиратским акцијама, да би нешто касније одлучио, да на две миље од Херцег Новог, подигне личну кулу и почне своје самосталне акције. Против ове конкуренције, устали су не само Новљани, већ и Турци из Скадра, Бара и Улциња. Занимљиво је, да је Шабановић, као самовољни крцалија, изгледа само нападао Турке, а да је млетачке поданике штедео. Претпоставља се, да је то могао да буде једини разлог, што су га Млечи пустили на слободу једном приликом када су га њихове галије ухватиле на мору.⁶⁷³

II.9.12.d О пиратерији на млетачком поседу

Иако млетачке власти својим поданицима нису дозвољавале пиратерију, овим послом, повремено су се бавили и поморци Котора, Пераста, Паштровића и Будве. Свесни прекршаја, најчешће би после оваквих пљачки бежали у Пуљу.

⁶⁷² Г. Станојевић, *Прилози проучавању историје Боке Которске у првој половини XVIII века*, in *Историјски записи*, књ. I, Титоград, 1965, стр. 48-53.

⁶⁷³ *Ibid*, стр. 57-60.

Око 1530. године, под млетачком заставом по Јадранском мору, харао је у овакве немилосрдне походе, Перашганин Вицко Иванов Марковић. Приликом једног покушаја да га ухвате, успео је да побегне, па се након бекства, чак прикључио једној северноафричкој пиратској организацији. Пераст је имао, поред ненадмашног капетана Грила, и због чије афере се поприлично изменила млетачка политика према овом месту, у смислу његовог фаворизовања,⁶⁷⁴ још једног чувеног пирата, Палавичинија, кога је Република осудила док је био у бегству. И он је био члан афричке флотиле, па је са њом пљачкао по Средоземљу и Јадрану. До те мере су његови походи били сурови и срамни, да је у једном тренутку Венеција запретила Перашганима, да ће им због њега разорити место. Занимљиво је да су се овом делатношћу, у годинама XVII века, бавила још два Перашганина, које су прво били заробили пирати, Мартиновићи, Вицко и Никола. Осим извесних веза са Улцињанима, који су Перашганима касније постали љути непријатељи, Перашгани су почетком XVIII столећа, помагали посебно Сењанима, у акцијама против француских трговачких бродова. И у Паштровићима је током истог века, било пиратских акција, па је остало забележено, да се и сами људи из Паштровића, жале ванредном провидуру, на своје комшије пирате, братство Митровића, *‘да им због ових нема опстанка’*, како кажу. И породица Кажанегра, носила је пиратско обележје: њени чланови, нападали су подједнако млетачке, дубровачке, апулијске и турске бродове.

Из редова паштровских пирата, био је и Бошко Перазић, који је 1742. године, извршио одмазду која је имала карактер пиратске акције. Њему су Турци у Љешу, одузели две тартане, пуне житарица, позивајући се на султанов ферман, да је у тој луци забрањена трговина. Перазић је некакао успео да откупи бродове, додуше без терета. Том приликом се врло вешто снашао, отевши од улцињских трговаца две лађе претрпане робом. Овај догађај, осудила је не само Турска, већ и Република, али је здушну заштиту, Перазић имао од својих Паштровића. У поступку арбитраже и накнаде штете, који је уследио, Перазићу је наложено, да мора да преда брод на коме је пловио, који је иначе био у власништву владике Саве. Сматра се, а што стоји и у званичном допису из 1766. године, да је трговина Паштровића управо пропала због њиховог бављења

⁶⁷⁴ М. Монтани, *Поморство Пераста у портретима бродова*, Поморски зборник, том II, Задар, 1962, стр. 1862-1863.

пиратеријом, јер су они свој добар трговачки углед, изгубили првенствено у Пуљи и Дубровнику.⁶⁷⁵

Убиство прчањског капетана

Речит је догађај с почетка XVIII века, који говори о атмосфери у којој су Бокелји живели, радили и развијали поморство и трговину, и како су односили према пиратерији као највећем проблему тог доба. Оно што се збило 1711. године, држало је у напетости и узбуђењу Прчањ и целу Боку, пуних годину дана. Наиме, половином месеца јула те године, улцињски гусари су без икаквог повода изненада напали фрегатун капетана Петра Ћеловића из Рисна, са капетаном Луком Луковићем, док се овај враћао из Драча. Том приликом, убише капетана, унаказивши му тело са двадесетседам рана, а усмртише и једног морнара из Трстеног, Марка Ивова. Остали, некако успедоше да се спасу уз помоћ гаџе, која је била везана за брод, па се сакрише у Бигово. Када су мештани Прчања за ово сазнали, узбунише се, па се најугледније двадесетчетири породице договорише, да освете смрт свог суграђанина, по цену живота. Наоружаше се, те испловише у намери да нападну било који улцињски брод. У луци Роса, наиђоше на једну улцињску трговачку лађу, насрнуше на њу и убише четворорицу. За њима у потеру, пође млетачка ратна лађа, галеота *Fanfogna*, с капетаном Петром Логетићем. Кад на позив Прчањани не хтедоше да се зауставе, ови отворише на њих паљбу. Прчањани успеше да побегну, па запловише пут Будве.

У Боки наста запрепашћење, због одмазде коју би Улцињани и други Турци на Јадрану могли да учине бокешким бродовима. Тада Млечани брзо обавестише бокелјске поморце у Албанији, да буду на опрезу. Зарад овог немилог догађаја, провидур Филип Капело, прилично се бојао да се не изроди дипломатски спор између Венеције и Порте, те реши да поведе процес и кривце казни. Ипак, Прчањски начелник, Павао Марас, није желео да ода своје људе,

⁶⁷⁵ А. Соловјев, *Паптровске исправе XVI-XVIII века*, Споменик СКА LXXXIV, Београд, 1939, стр. 29-30.

али га провидур учени великом глобом, те онда овај њему предложи, да се на саслушање позову и други угледни мешгани, не би ли са себе скинуо одговорност, ако би га провидур ученио да ода заверенике. Овај процес је дуго трајао, те се завршио тако, што се констатовало да улцињски бродови непрестано узнемиравају бокелске бродове, као и да су они иницирали тај инцидент, без икаквог повода. Спор је окончан на миран начин, пошто су у међувремену размењене дипломатске ноте између Млетака и Турака. Исте године, општина прчањска, добила је дозволу од млетачких власти, да сме да наоружа једну тартану топовима, са посадом од шездесет људи, са намером да тај брод стражари на Јадрану, да улцињски гусари не би поновили трагични чин.⁶⁷⁶

Похара Пераста

Највише о окружењу које је пиратерија стварала у Боки, ипак, говори повест о похари Пераста. Непосредан повод за овај догађај и мамац за велике организације средоземне пиратерије, био је тај, што је Пераст у то доба, био најистакнутије поморско насеље у Боки, јер се у њега сливало енормно богатство. Али не и само то: Турци и Улцињани, нису могли да забораве раније перашке сукобе, са 'њиховим' Херцег Новим, па је тим пре, њихова жеља за осветом била веома чврста.⁶⁷⁷

Страховита пљачка Пераста,⁶⁷⁸ која је заправо била и једини циљ пирата, да се отме нагомилано благо из перашких домова и храмова,⁶⁷⁹ одиграла се јуна 1624. године. Тај месец није био случајно одабран, јер се унапред знало, да је због повољних временских прилика за пловидбу, мушко становништво махом било на бродовима.⁶⁸⁰

Овај догађај, довешће у сумњу даљи опстанак овог поморског градића, јер ће га напасти тринаест алжирских и туниских галија,⁶⁸¹ са двехиљаде

⁶⁷⁶ Н. Луковић, *Прчањ - Хисторијско-естетски приказ*, стр. 28-31.

⁶⁷⁷ А. С. Лалошевић, *Значајније борбе бокелских помораца против гусара и пирата*, in 12 вијекова Бокелске морнарице, Београд, 1972, стр. 74-75.

⁶⁷⁸ О помоћи коју су имали пирати у Прилогу XXXVII - *Хришћанске уходе*.

⁶⁷⁹ Мислимо на цркве Светог Ђорђа и Госпу од Шкрпјела, на истоименим острвцима, као и на ону Светог Николе у самом граду.

⁶⁸⁰ Две трећине перашких помораца, налазило се тада на трговачким бродовима.

⁶⁸¹ А. Саћердоти наводи да је на галијама било по 140 левената, који су били наоружани дугим пушкама-аркибузама, кратким сабљама и луковима и стрелама, А. Sacerdoti, *Africa overo*

професионалних северноафричких јаничара, левената,⁶⁸² који су се радо позивали на једну стару привилегију, да имају право да на мору нападну сваког, ко своју послушност не изрази чином спуштања једара. Ово је пак значило, да су Алжир и Тунис сматрали, да имају мирољубиве односе само са државама, са којима су они сами, а не Цариград, склопили уговоре. У доба похаре Пераста, то је био случај са Енглезима, Фламандцима и донекле Французима,⁶⁸³ али не и са Венецијом, што је пак значило, да до помирења једино може да дође, под условом да се склопи међусобни уговор. То је опет било немогуће, с обзиром да су Млечани без могућности откупа или замене, ухваћеним Тунижанима и Алжирцима, одмах одрубљивали главе, те је тако и пљачка Пераста, сматрана осветом за изгубљене животе.

Тих година, у Перасту није живело више од шестстотина људи. Како је, рекли смо, мушки живаљ у већини кућа био на бродовима, због повољних прилика за пловидбу, а самим тим и трговину, пирати ће том приликом заробити око четиристотинепедесет лица, махом жена, деце и стараца, заједно са првим човеком општине, Марком Крстовим и целом његовом породицом. Вредност опљачканог новца, злата и сребра, као и драгоцености из кућа и црква, вредела је преко 100.000 дуката.

Због овог што се догодило, власт ће велики део кривице преузети на себе, јер ће бити свесна, да се све ово не би десило, да је она била у могућности да обезбеди довољан број пловила, чији би основни задатак био да чувају Залив и спрече овакве ударе. Због ових, енормних страдања и генерални провидур, Франческо Молина, повући ће се са свог положаја након похаре.

Ово се засигурно није догодило ни случајно, ни због неспремности Млетака и њихове лоше организације, већ је ово Пераст снашло, пре свега због тога, што је тада већ било наступило време када Република више није била у свом зениту и када је изгубила своје место међу водећим светским силама.

И из списка млетачког провидура, који је неколико пута боравио у Перасту, може да се види, да су млетачке поморске формације заиста биле немоћне, да се војнички супротставе далеко спремнијем непријатељу. Он у свом писму од 25. јуна 1624. године, каже да располаже само са пет галија и неком недовољном

Barbaria, relazione al Doge Venezia sulle reggenze di Algeri e di Tunisi del Dragomanno Giovanni Batista Salvago (1625), Падова, 1937, с. 56.

⁶⁸² Пирате Северноафриканце, у Заливу зову још и левенти.

⁶⁸³ А. Sacerdoti, *ibid*, с. 36-37, 46 и 64.

опремом. Овде кори и Сенат, што му и поред упорног тражења, није обезбедио галије и наводи да је морао да мобилише веће бокешке трговачке бродове, који су иначе редовно били наоружани. Између ових редова, може да се наслути, да и пре саме похаре, однос међу водећим личностима на важним положајима, и није баш био у некој хармонији.

За которског ректора, Изепа Микијела говори, да је овај урадио све што му је била дужност, али да му је недостајало времена да изврши евакуацију обичног становништва и највећих перашких драгоцености, и да на тај начин покуша да спречи, или да знатно умањи пљачку и број људи који је одведен у ропство. Такође се види, да ректор за ово, директно упире прст на Фрању Болицу, подвлачећи да га је благовремено обавестио о могућој офанзиви, истичући да Болица његово упозорење није узео за озбиљно, па није ништа конкретно ни предузео.

У Венецију, у Сенат, прве вести о овом немилостиво догађају, стигле су са Пељешца, а биле су потврђене извештајем генералног провидура, у чијем прилогу је било писмо ректора Микијела, које је овај писао на дан похаре. У њему стоји, да га је стража у Лушгици, претходне вечери обавестила да је опазила дванаест галија на пучини, али да је он претпоставио да се вероватно ради о Шпанцима генерала Пиментелија, који су напуштали Напуљ, или да је у питању генерални провидур са својим бродовљем.

Даље наводи, да је све ово пренео Фрањи Болицу, како би он о овоме обавестио Перашгане и како би страже на време могле својом пуцњавом да утврде, да ли се ради о пријатељским или непријатељским бродовима. Потом каже, да је послао и војводу контада с муницијом и упутствима, да дође у везу са млетачким бродовима, ако се о њима ради, као и да заузме добре позиције.

Наводи и да је лично контролисао которско наоружање, као и да је јавио каштелану о могућој опасности и потреби да горњи део тврђаве буде спреман. Он у писму себе правда да је предузео све неопходне мере, с тим што се жали на гувернера.

Овде морамо да истакнемо, да је одбрана Котора тада била на несигурним ногама, да је главни град Боке у то време, био потпуно војнички немоћан, иако су постојале огромне потребе за артиљеријом, као и да војска, по пола године није примала плату, што нам све заправо употпуњује слику о потпуном осудству економске снаге Венеције. У том осетљивом тренутку, Котор је

преживљавао и такву несташицу брашна,⁶⁸⁴ да је претила опасност да град након три дана остане и без хране. Како которски млин није радио, житарице су морале да се носе и мељу на турској територији.

Да се вратимо Перасту: с друге стране, ни једна пиратска акција, која је изведена до тада, није била тако добро испланирана. Овоме су свакако највише допринели и Турци из Херцег Новог, којима су итекако добро биле познате локалне прилике, а међу пиратима је било и Перашгана, који су се као заробљеници, придружили њиховим редовима и који су им у овом походу послужили као водичи.

Саћердоти каже, да су турски каштелани, слали из Херцег Новог посебне гласнике, који су подстицали да се Пераст уништи. Наводи, да постоје и писма Новљана, за које Перашгани слове као смртни непријатељи, *‘које треба искоренити и опустошити’*. Исто тако истиче, да се уходама, хришћанима из Херцег Новог, богато плаћало, па даље наводи, да је тако један вођа и шпијун, за своју услугу био награђен са чак тринаест робова.⁶⁸⁵

Предвиђајући, да ће их прве окривити за пустошење Пераста, с обзиром да су пиратски чамци и приликом доласка, а и код напуштања Боке свраћали у Херцег Нови, Новљани су предузели поприлично наиван потез, тиме што су одмах по похари, ангажовали један чамац с неколико људи, чији је задатак био да оду у извидницу, не би ли од Перашгана искамчили одговор, да ли их ови сматрају пријатељима или не.

Како је становницима Пераста било доста свега, а и да би избегли сваки даљи сукоб, они им одговарају да их сматрају својим добрим суседима, и да од њих никакву накнаду за причињену штету не траже. Следеће, што није ишло на руку Новљанима, било је и то, што су аге из Херцег Новог, у одговору босанском паши, енергично одбацили сваку оптужбу, да имају било какве везе са овом акцијом, правдајући се тиме, да они нису могли да знају шта смарају Бербери, удаљени 2.000 миља од Боке. Због свих ових потеза, млетачки баило, био је потпуно уверен у саучесништво Новљана, па је у Цариграду, преко

⁶⁸⁴ У Историјском архиву града, постоји исправа везана за ову несташицу, заправо ради се о дукалу из марта 1692. године, који је био упућен Николи Ерику II, ванредном провидуру Котора и Албаније, којим се обавештава, да је дат налог *‘Магистрату за житарице, да преда 330 стара жита Вицку Бујовићу, као накнаду за позајмицу, коју је учинио которским властима, у тежким данима оскудице хране’*, ИАК, О 36, документ 21, стр. 9.

⁶⁸⁵ A. Sacerdoti, *ibid*, стр. 47 и 96.

кајмакама, издејствовао наређење за босанског пашу, да овај казни аге и остале одговорне у граду.⁶⁸⁶

Било је неспорно по важећим међународним нормама, да је ово што се Перасту догодило, био злочин у правом смислу, па су се Млетачке власти и Сенат прилично трудиле да се градићу надокнаде последице овог немилостиво догађаја, а ево шта их је на то мотивисало: на првом месту, Пераштани су поставили питање свог даљег опстанка у насељу, а међу њима је постојала чак и идеја да га потпуно напусте. Још у допису од 26. јуна 1624. године, четири дана по похари Пераста, који је упутио из Трогира,⁶⁸⁷ Молина сматра да ће Пераштанима бити врло тешко да живе на том месту, пре свега због тога што им је забрањено да га опашу зидинама,⁶⁸⁸ па констатује да ће Венеција вероватно изгубити те храбре људе, верне чуваре Залива, који сви заједно тако окупљени, невероватном снагом спремно коче турска насиља. У свом писму, послатом пар дана касније, тврди да би Котор, без Пераста, свакако био откривен и лишен готово сваке одбране, коју му пружају перашки јунаци.

Због великог материјалног губитка, долази и до сталних сукоба и свађа међу становништвом, житарица је видели смо све мање, бродови не плове, већ стоје усидрени у луци, а приличан број људи, одлази на своје невелике земљишне поседе, па тако само место полако почиње да губи свој одбрамбени значај. Ова депресија,⁶⁸⁹ ипак није дуго трајала, па након годину дана поново полако бива успостављена трговина са Албанијом.

Перасту се око ослобођења становника који су пали у ропство, помагало на више начина. У првом реду, Венеција је подржала захтев перашке општине, да ова директно пошаље своје људе, Николу Вицкова и Ђорђа Палавичинија, у Тунис и Алжир, ради преговора о откупу заробљеника. Морамо рећи, да иако стварни турски суверенитет над овим земљама није постојао, Тунижани и

⁶⁸⁶ М. Милошевић, *Поморски ратници, трговци и мецене*, стр. 119.

⁶⁸⁷ Сва његова писма долазила су из Трогира, јер се Молина плашио да у Боку дође, с обзиром да није било галија које би биле у функцији појачања, које је нешто касније и стигло. Он је и ипак и поред тога, допутовао само због Пераста, али се није усуђивао да уђе у Залив, бојећи се да његови бродови неће моћи добро да маневришу у скученом простору.

⁶⁸⁸ Нешто касније, озидане су само две куле. Иначе, Млечанима је било компликовано да граде зидине, зато што је насеље поприлично раширено уз обалу.

⁶⁸⁹ За Медитеран, чији је неизоставни део и Бока, карактеристична је и општа опуштеност људи, својеврсна лењост, нека општа индиферентност која се граничи са фаталистичким препуштањем судбини, по принципу 'све је исти ђаво', 'што ће бити биће, човек ту ништа не може', што на површини оставља утисак својеврсног мртвила, М. Стојнић, *Атмосфера медитерана у Љубишином делу*, in Стефан Митров Љубиша у контексту медитеранске културе, Будва, 2005, стр. 20.

Алжирци, то нису признавали, зато што нису хтели да формално-правно прекидају своје односе са Портом, јер им је ово омогућавало да слободно користе не само турске луке, већ и да имају проходан, сигуран пут до Меке, преко Каира.

За саму Порту, самовољни и ретко подређени Алжир, био је угледан поморски центар, који је прославио турску морнарицу на Медитерану, и чији су припадници заузимали водећа места на турским бродовима. И не само то, у доба ратова, за Турке је Алжир представљао незаменљиву силу на свим морима.

Ослобађање људи из ропства, било је изузетно осетљиво питање, јер је међу заробљенима, поред старца и жена, било много мушке деце, која би у турском ропству, свакако била припремана за будуће пирате. Акцију ослобађања, Сенат је помогао са 200 дуката, иако је постојао званични став Републике, да се робови и ствари, морају ослободити и вратити, без материјалне накнаде.

Поред Вицкова и Палавичинија, у Тунис и Алжир, упућена је и државна делегација Републике са турским драгоманом Салвагом⁶⁹⁰ на челу, који ће након годину дана боравка тамо, сачинити извештај, који је омогућио не само да се расветли похара Пераста, већ и да се дубље, и са више начина сагледа сам појам пиратерије. Поред њега, у делегацији је био и један јаничар, заједно са капуци-башом, а послати су и поклони.

Независно од Венеције, а ради обезбеђивања додатних и неопходних средстава за откуп, Пераштани у неким случајевима продају и своје бродове. Додуше, у неко потоње време, нешто од тога им бива и рефундирано.

Још једна акција ради спашавања робља, организована је септембра 1624. године, када се још тројица Пераштана упућују у Барберију на преговоре. Интересантно је, да су им ту дозволу за одлазак издали нико други, до сами левенти, којима је дато 200 дуката, по налогу Сената, а Фиренци и Ђенови је саветовано да им обезбеде превоз.

Цариград је ово осудио, траживши да се све штете надокнаде, па је нада у успех ових преговора, тиме била јача. И поред овог, пирати су одуговлачили са

⁶⁹⁰ Поред тога што је био послат да преговара о ослобођењу Пераштана, Салваго је имао и задатак да поради на ослобођењу заточених на острвима Самотрака, Паксос и Антипаксос, јер су након Пераста, пирати и тамо ишли у пљачкашке походе. Поред овог, њему је било наложено и да пажљиво испита терен, како би се евентуално успоставио шпијунски пункт. Салваго је поред поклона, носио и новац за мито, али пиратски терен није био погодан за ситније суме и ласкава обећања, о овој теми, видети детаљније код: А. Sacerdoti, *ibid.*

преговорима, желећи да став Цариграда изиграју, али и да што више материјалних средстава извуку, правдајући се тиме, да они, иако самостални припадници отоманске империје, од царског ерара не примају ништа, па су стога и принуђени да се баве овом делатношћу. Морамо нагласити да је и власт, несумњиво била повезана са пиратима, што поткрепљују и тврдње помораца, да се и самом поткраљу-паши, давала десетина од отетог плена.

Иако није био занемарљив број Пераштана који су успели да се избеаве из ропства,^{691, 692} ослобађање није ишло ни лако, ни брзо, јер је базу свега, чинила безосећајна пиратска рачуница, због које је положај перашких заробљеника био изузетно тежак.

Ево шта о томе каже Милошевић: *‘Пирати су се на лицу мјеста у Перасту увјерили да се ради о веома богатим људима и кућама пуних бираних одијела, оружја и стребрних и златних драгоцијености. Зато су очекивали велику зараду од откупа, а ослобађање без накнаде је изгледало сасвим апсурдно, тим прије што је представник из Херцег Новог изнио и перашко богатство у бродовима и некретнинама...’*⁶⁹³

Уз ослобађање људи, Млеци су Пераштанима због похаре, дали и низ олакшица: ствар која није била од малог значаја, било је и то, што су Пераштани успели да издејствују код Венеције, позивајући се на тежак економски положај и нужду да у неким случајевима морају да продају и пловила, могућност да спорове искључиво решавају пред Магистратом пет саветника за трговину.⁶⁹⁴ На тај начин, био је избегнут компликован судски и административни поступак, који је са собом често доносио и разна шиканирања.

Током 1625. године, Пераст је добио и звоно, чија је сврха била да звоњавом упозори становништво на предстојећи напад, а исте године, место је добило и два мала топа, која су коришћена за вежбу, у школи за будуће тобције. У том периоду, и Вериге бивају ојачане двома пушкама са носачима.

⁶⁹¹ М. Милошевић, *Самоуправни статус Пераста за вријеме Млетачке Републике*, стр. 57-60

⁶⁹² Те акције никако нису ишле без потешкоћа. Тек након две године по пожару, четири Пераштанке, Стана Баловић, Марија Грач, Луција Прогето и Марија Геге, биле су ослобођене. Иако им је Сенат доделио, свакој по 50 дуката, из депозита за ослобађање робова, било је неопходно да и оне ради свог ослобађања, продају сву своју имовину, што их је довело у пуко сиромаштво, М. Милошевић, *Поморски трговици, ратници и мецене*, стр. 121.

⁶⁹³ М. Милошевић, *Бока Которска, Бар и Улцињ...*, стр. 219.

⁶⁹⁴ *‘... alcune liti che li vengono promosse et girati da un ufficio all’altro, sempre con nuovi subterfugii et cavilli...; siano rimesse et dellegate tutte le difficulta, contese et liti civili, active et passive... al magistrato dei cinque Savi alla Marcanzia...accio possino finalmente vedere il fine dei travagli et conservare il restanti loro, vaseti’*, ibid, стр.123.

За Перашгане, свакако најзанчајније, било је то, што су им се код изградње бродова давале одређене повластице, па је тако и Вицку Петровом, Магистарт омогућио да дуг на конто позајмице, исплаћује једном годишње, на дужи рок и у више рата.

И за набавку бродских потребштина, давале су им се одређене олакшице, па је остало забележено, да је истом Вицку, заједно са Вицком Лукиним, дата дозвола, да у Венецији могу да откупе један део бродског материјала који је био довежен из Напуља.

И за крај списка млетачких повластица, рећи ћемо да су Одлуком из јуна 1627. године, којом се прецизира да се она даје због претрпљеног ропства, продаје бродова и позитивног мишљења провидура, Перашгани били ослобођени царина за превоз житарица из Албаније.⁶⁹⁵

За све Бокелје, не само Перашгане, ово је био један изузетно осетљив историјски тренутак, јер да је тада поклекла војно-економска моћ и необична виталност Пераста, свакако да би историја Боке Которске, имала другачији ток, јер Котор и друга места, по својој прилици не би имала довољно снаге да се одупру труској експанзији у Заливу.⁶⁹⁶

Оно што је сигурно Перасту ишло на руку, било је и то, што база његовог поморског просперитета није била уништена, јер су остали поморци и бродови,⁶⁹⁷ али то што су највећа страдања преживела деца, старци и жене, и што је отет енорман капитал, за Пераст је био темељ његовог будућег осветничког деловања.

Перашгани, али и сви Бокелји уопште, били су дубоко огорчени због страдања овог градића, што је утицало да још брижљивије раде на одбрани својих насеља и да енергичније делују у борби против левената.

После пуних четрнаест година од похаре, Перашгани су дочекали да се освете. Они у тој акцији додуше нису учествовали сами, већ у оквиру млетачке флоте. У близини Херцег Новог, 1638. године, сместили су се северноафрички

⁶⁹⁵ Ibid.

⁶⁹⁶ Ibid, стр. 111.

⁶⁹⁷ Видели смо да је било случајева, да су за ослобођење чланова своје породице, Перашгани морали да продају чак и бродове, највредније средство за опстанак и напредовање. У тим случајевима, Венеција их је као продавце, ослобађала плаћања пореза на промет, што је важило и приликом ослобађања Андрије, брата Крста Баловића, 1626. године: '*...sia liberamente rilasciato il datio della esssetaria per la vendita del sudetto vasello... essendo dedicato il danar alla ricuperatione di schiavitu del fedel Andrea, suo fratelo, et per merito particolare della sua natione...*', ibid, стр. 122.

пиратски бродови под пуним наоружањем, па је тако било сасвим јасно, да се спрема нови напад.

Левенте је у њиховој намери спречило невреме, па су се полако и повукли. У том повлачењу, флоту су им откриле млетачке галије, које су њихово бродовље блокирале у Валони, чак шест недеља, након чега је уследио ватрени окршај, који је Перашганима пружио макар мало сатисфакције за злодело које им је учињено.⁶⁹⁸

⁶⁹⁸ Г. Станојевић, *ibid*, стр. 61

ДУБРОВНИК

III ДУБРОВНИК

III.1. Дубровачко поморство

III.1.1. Најранији развој

Дубровник је старо поморско средиште. Од оснивања, његово становништво било је упућено на море У почетку је град био стиснут на каменим острвима и шкољима, без икакве плодне земље, па је тако прво занимање Дубровчана, свакако био риболов, којим су се бавили из нужде и којим су и касније, када је поморство почело да се развија, наставили да се баве становници села и острва. Дубровачки рибари, рибарили су и ван својих територијалих вода, чак до Виса. Претежно се ловила плава риба, која се и усољавала, а људи с Колочепа и Ластова, вадиле су и корале, чак и даље од својих насеља, у најбољим налазиштима, на простору од острвца Светог Андрије, до улаза у Боку, али и даље од тога: до Егејског мора и Малте. Све до половине XVIII века, главни трговци и снабдевачи корала, били су Дубровчани и Наполитанци. Становници Републике, извозили су их у стотинама килограма у Италију, Француску и на Левант.⁶⁹⁹

Први писани траг о дубровачком поморству, датира из IX века.⁷⁰⁰ Сведочи нам, да је та самостална комуна, још тада, располагала великом флотом и да је бродоградња за оно доба била врло развијена.⁷⁰¹ Управо због тога, Дубровник је већ у XI веку, постао веома важно војно-поморско упориште, јер су Дубровчани са својим бродовима, учествовали у бројним поморским операцијама, равноправно са византијском морнарицом.⁷⁰²

Током свих дугих столећа свог самосталног политичког и државног живота, поморство је, наравно уз поморску трговину, испреплетену с копненом, било примарна привредна грана Дубровника. Поморство је граду-држави дало све: и саму егзистенцију и извор благостања и напретка.

⁶⁹⁹ А. Мариновић, *Дубровачко поморско право*, књ. I, Сплит, 1998, стр. 18-19.

⁷⁰⁰ А. Мариновић, *Поморско правни прописи средовјечног дубровачког Статута*, in Поморски зборник Друштва за проучавање и унапређење поморства Југославије, књ. I/1963, Задар, стр. 414.

⁷⁰¹ Ј. Тадић, *Организација дубровачког поморства у XVI веку*, in Историјски часопис САН, год. I, бр. 1-2, Београд, 1948, стр. 54, А. Мариновић, *ibid*, стр. 414.

⁷⁰² Ј. Луетић, *1000 година дубровачког бродарства*, Загреб, 1969, стр. 7-8.

Видљиви економски успон који је током XII века захватио Европу, нарочито је утицао на Медитеран, жилу куцавицу на размеђу Запада и Истока. Те околности, наравно да су се рефлектовале и на Дубровник, коме је у вековима који су уследили, све више растао значај. Захваљујући повољним природним, друштвено-економским и политичким приликама, Град постаје један од најважнијих поморско-трговачких центара на Јадрану. Значајне податке из дубровачке поморске историје, дају нам и бројни Уговори с почетка XII stoleћа, које је Дубровник закључио са градовима на Јадрану, посебно са источно-јадранским и ближим италијанским, али и са другим, на копну. Један од најстаријих докумената који се чува у Државном архиву Дубровника јесте, Уговор између Дубровника, Пизе и Сплита, склопљен 13. маја 1169, за њим следи онај између Дубровника и Трогира, из 1250. године.⁷⁰³ За његову поморску трговину знало се и даље од Цариграда.

Дубровник је рано развио јаке трговинске везе и са залеђем, посебно са Босном и немањинском Србијом. И поред неких настојања, Србима међутим, никада није пошло за руком да потчине Дубровник. Ово није било само зато што је град карактерисала завидна средњовековна ратна вештина, већ пре свега због његовог изврсног географског положаја, што с једне стране излази на отворено море, а што је с друге стране, с копна, омеђан огромним брдом Свети Срђ. Први војни поход на Корчулу, предузео је 1184. године, Немањин брат Старицимир. Остало је забележено, да су га острвљани опколили, спаливши његове лађе, као и да су га приморали на склапање мира, који је подразумевао, да заједно са браћом Немањом и Мирославом гарантује, да Корчула неће имати никаквих обавеза према хумским господарима. Изгледа да Немањини ово нису примили као добар знак, пошто се Немања решио, да онда нападне Дубровник, не само с копна, већ и са флотом, али на мору га срећа није послужила: 18. августа 1184. године, 13 лађа и чамаца његовог брата Мирослава, уништила је дубровачка ескадрила од 13 бродова, код села Пољица, на обали између Орашца и Затона, наспрам Колочепа. И Мирослав се на челу велике војске, појавио пред Дубровником, годину дана касније и том приликом га са пловила напао

⁷⁰³ Арапски писац и географ, Ал-Едриси, 1153. године, описујући Дубровник, пише како су његови становници марљиви и ратоборни и да имају знатно бродовље које плови далеко. Мариновић наводи, да се за град тих становника 1181. године, по први пут употребио службени назив *Communitas Ragusina*. Само три године касније, та Општина је, у једној од двају поморских битака, у којој је Дубровник самостално учествовао, поразила бродовље кнеза Мирослава у водама испод Пељешца, А. Мариновић, *Дубровачко поморско право*, књ. I, стр. 23.

камењем и дрвима. До његовог повлачења, вероватно је уследило, зато што је примио глас о вези Дубровчана с Норманима: како Дубровник није уживао византијску заштиту, признавао је неколико година врховну власт сицилијанске краљевине (1185-1192), с тим што је остао под управом домаћих власти. Након овог догађаја, Немања је са браћом, склопио преко посланика мир с Дубровником, у присуству заступника норманског краља. Тим миром је уговорено, да се забораве и опросте, с обе стране, сва спорна питања о лађама, виноградима, људима, стоци и другом поседу. Дубровнику је још потврђена територија, а његовим становницима дата дозвола, да могу слободно да тргују у земљи три брата, нарочито на ушћу Неретве, а и словенском становништву из Хума, поново је омогућено слободно трговање.⁷⁰⁴

Даљи развој дубровачког поморства, кочила је Млетачка Република, којој је овај био главни конкурент, па га тако, искористивши четврти крсташки рат, 1205. године, Млечани потчињавају својој власти. Тај догађај је подробно описао Иван Христијан в. Енгел, наводећи како је издајом племића Пијерка Бенеса, тадашњи кнез Дамјан Јуда заробљен на млетачкој галији, те потом извршио самоубиство. Због разрушених институција Града, чему је допринео и сам кнез Јуда, не би ли се што дуже одржао на власти, Млечанима није било тешко да град ставе под свој суверенитет.⁷⁰⁵

И поред јасних ограничења, забране за дубровачке бродове да плове северно од Анконе и даље од Коринтског залива, дубровачко поморство је наставило да се развија крупним кораком, посебно након 1385, када се Град ослободио млетачке власти.⁷⁰⁶ Упоредо са настанком своје независне државе, па све до 1420. године, Дубровник ће учврстити свој положај и постати водећа лука на Јадранском мору.

Од XIV века, Дубровник успоставља своје конзулате и вицеконзулате, прво у Италији⁷⁰⁷ (у Месини и Сиракузи), чији број расте у XV и XVI столећу.

⁷⁰⁴ К. Лиречек - Н. Радонић, *Историја Срба*, том I, Београд, 1922, стр. 197-198.

⁷⁰⁵ Детаљније о томе у Енгеловом спису цитираном у Прилогу I - *Губитак суверенитета*.

⁷⁰⁶ А. Мариновић, *ibid*, стр. 10-14.

⁷⁰⁷ Трговачки амбијент Италије XIII и XIV века, био је врло разгранат и веома добро организован, са бројним стручним људима за различите бранше трговине, а током ова два века, дошло се и до многих значајних рачуноводствених, географских и финансијских сазнања везаних за трговину. Све ово, свакако да је погодно дошло и прилично утицало, и на оновремену дубровачку поморску трговину, А. Тененти, *Италија у петнаестом веку*, Београд, 2001, стр. 47.

Већина њих, била је у приморским градовима, а примарни задатак који су обављали, било је успостављање везе с дубровачким бродовима.⁷⁰⁸

У првој половини XIV века, уз развитак трговине на Медитерану, и економско уздизање суседне Босне и Србије, Дубровник у тим крајевима почиње снажно да развија и своју копнену, у првом реду посредничку трговину. Тако се стварају и велике колоније Дубровчана, у свим важнијим рударским и трговачким средиштима у Босни и Србији. Није необично, да је зато главни пут, који је долазио из Дубровника, па преко Требиња и Билеће ишао на Фочу, одакле се један крај одвајао ка Дрини, а други продужавао преко Пријепоља, Сијенице и Новог Пазара за Топлицу, Ниш и даље за Софију и Цариград, називан Дубровачким друмом. Из Требиња је опет водио још један пут, преко данашњег Никшића, ка Брскову, где су дубровачки трговци у својим најјачим конкурентима имали Которане.

С Дријевом, на ушћу Неретве, где се пре свега обављао промет сољу, Дубровник је био повезан с неколико путева. Један од њих, водио је морем преко Стона, у непосредном залеђу кроз Попово Поље, други је ишао преко Требиња, Љубиња, Стоца, и даље долином Неретве, спајао Град с рударским средиштима у Босни. На другој страни, ка истоку, постојао је пут, који је водио обалом, преко Боке и Зетског приморја, до ушћа Дрима, одакле се преко Скадарског језера настављао ка Косову, посебно Призрену, па још даље долином Вардара, ка Егејском мору. Уз ове, било је још, важних, или мање битних путева, који су сви, балканским земљама били природни излаз на Јадранско море, а Граду спона с балканским залеђем. Тим путевима, кретали су се дубровачки каравани, а највећи од њих, спомиње се 1428. године.⁷⁰⁹

Дубровнику је XIV век, донео и толико жељено проширење земље: 1399. године, Град-Република од босанског краља Стефана Остоје Котроманића, откупљује приморје од Пољица до Стона, *Terrae novae*, или Сланско приморје, чиме је своју стару територију, Астареу, повезао копненим путем с Пељешцем.

Почетком пак XV века, завладао је и својом највећом плодном жупом Конавлима, чији је удаљенији, источни део купио 1419. године од Сандаља

⁷⁰⁸ Ibid, стр. 81.

⁷⁰⁹ После смрти цара Душана, и краља Твртка I, када власт у Србији и Босни узимају моћни феудалци, у приликама које нису погодиле трговини, наравно да Дубровник у тим крајевима, више није имао јединствено и стабилно тржиште. На све то, утицао је и рат који је Град у периоду од 1359, па до 1362. године, водио с захумским кнезом Николом Алтомановићем и други, с његовим наследником Војиславом Војиновићем, од 1370 до 1371. године, *ibid*, стр. 45.

Хранића, а ближу, западну половину заједно с Цавтатом, 1426. године од Радослава Павловића, господара Требиња. На управу су му били дати од краља Сигисмунда, додуше на сасвим каратко време, од 1413, па до 1417. године, Корчула, Хвар и Брач.

Све до краја свог самосталног политичког живота, Република се протезала уским појасом уз море, нешто дужим од 70 км ваздушне линије, од Посреднице, острвцета на ушћу Неретве, до Оштрог рта, укључујући и Суторину, при самом улазу у Бококоторски залив. Уз то, Република је имала и Пељешац, Ластово и Мљет, као и Шипан, Лопуд и Колочеп, и острвца на југоистоку до улаза у Боку. Читаво то подручје, било је административно подељено на такозване ладањске кнежије - *comitatus (contrata)*, којима су управљали посебни кнезови, које је именовао Сенат из редова властеле.

Политичку и државно-правну промену, насталу ослобађањем од млетачке власти, властелини су на прави начин искористили: након што су из свог Града, заувек отпремили последњег млетачког кнеза, постали су у политичком и друштвено-економском погледу, потпуни и стварни господари Дубровника. Они су додуше и даље, толерисали *contio publica*, народну скупштину, али само као скупове формалног карактера, да би је сасвим укинули 1394. године.

Стварни и потпуни носилац целокупне власти и суверенитета, постало је од тада Велико вијеће - *Consilium maius*, скупштина коју су чинили сви пунолетни мушкарци, припадници властеле. Састајало се најмање једном месечно и из својих редова бирало кнеза-ректора, највишег (додуше само формалног) представника власти и суверенитета. Стварну власт, уз Велико вијеће, вршили су Мало вијеће и Вијеће умољених (Сенат), који су се исто бирали од чланова Великог вијећа.

Мало вијеће, заједно са кнезом, вршило је извршну власт. Чинили су га једанаесторица племића, бираних на годину дана. Вијеће умољених - *Consilium Rogatorum*, бирало се исто као и претходно на годину дана, а било је састављено од представника свих чланова Малог вијећа и искуснијих властелина. Оно се исто као и Мало вијеће, састајало по потреби и готово да је имало сву власт у вођењу комплетне спољашње и унутрашње политике, па је заправо представљало праву Владу. Поред тога што су се из редова властеле попуњавала сва три Вијећа, на челу с кнезом, из редова племенитих, бирани су службеници и на сва важнија чиновничка места у Граду.

Властела је била и један од главних носилаца привредних кретања града-државе. По Ј. Даниловић, у дубровачку властелу се издвојио одређен број породица, искључиво по основу богатства, стеченог у трговини и поморству. Оне нису биле наследници старих романских породица, које су се иначе једва одржале до XII краја века. Да се ради о онима, доцније насељеним, а које су се истакле само по основу свог богатства, показује нам и чињеница да је знатан број њихових сродника у XIV и XV веку, био међу припадницима пука у граду и сељацима у дубровачком залеђу. Дубровачка властела је, према томе имала специјални карактер; она је имала и обележја феудалаца, јер је држала земљишне поседе и била једини носилац политичке власти. Истовремено, била је и главни носилац привредног живота у граду, држећи у својим рукама највећи део спољне трговине и највеће учешће у поморству, а што јој је давало обележје трговачке буржоазије.⁷¹⁰

Из грађанско-пучког сталежа, долазили су и други носиоци целокупног економског развоја Републике: трговци, бродоградитељи, поморци. Временом су, кроз своја удружења, утицали да се власт нобила значајно децентрализује, што је посебно било видљиво на подручјима ван града и острвима Ластову, Мљету и Шипану.

Успон дубровачког поморства и даље се наставио и поред сталних сукоба са Млечима и ратовања с босанским владарима и суседним феудалцима током XV века. Управо тада, стижу и бројне повластице, од Напуљске краљевине, као захвалност за помоћ пружену у рату са Венецијом, али и од византијских и турских владара. Иван Божић, не мисли тако, већ каже да се претежни део тих привилегија, односио на трговачке послове, који заправо ни мало нису личили на модерне трговинске уговоре, већ су имали потпуно феудални карактер, с обзиром да су искључиво били везани за вољу одређеног лица које их даје, султана, те су се његовом смрћу и гасила. Исто онако како су Дубровчани после промене на престолу у Угарској, Србији или Босни слали своје посланство код новог владара, да му се поклони и затражи потврду старих привилегија и евентуално њихово проширење, тако су Дубровчани морали да поступе и после смрти султана Мехмеда. Његов наследник, Бајазит II, даровао их је новом

⁷¹⁰ Ј. Даниловић, *Историјско правне студије*, Правни факултет у Подгорици, Подгорица, 2002, стр. 16.

повељом. Уосталом, ово се није односило само на Дубровчане: и други су морали да поступају на исти начин, ако су имали намеру да тргују по Турској.⁷¹¹

Ево шта о развоју Дубровника каже Самарџић:

‘... Пре него што је 1205. године доспео под млетачку власт, Дубровник је, претежно, био дрвено насеље рибара, ситних занатлија, али и помораца који су, заштићени уговорима које је склапала њихова општина, већ пловили до далматинских, албанских и италијанских лука. У напору да сачувају улогу искључивих господара јадранске пловидбе, коју су узурпирали с доста среће, Млечани су, у току своје доминације, свим мерама спречавали развитак дубровачког поморства, упућујући тиме своје такмаце да на трговиштима и у рудницима широког балканског залеђа траже могућности зараде. Захваљујући томе што су се њихови грађани брзо размилели широм балканских земаља и велики део рударства и трговине преузели у своје руке и, више од тога, благодарећи и чињеници што су они остали привржени привредној политици своје матице и све своје послове усклађивали са захтевима њеног напретка, Дубровник је пустио тако гранат и жилав корен да су га сви суседи и сви доцнији освајачи морали поштедети. Да би се присније повезали с тржиштем у унутрашњости Балкана и Подунавља, Млечани су се увек служили незаменљивим системом дубровачких колонија и караванских путева.

Можда су српски владари понекад и помишљали да из својих земаља ишчупају тај паразитски корен, али су увек морали застати пред чињеницом да свог грађанства, које би заменило Дубровчане, нису скоро ни имали, а ти мирољубиви суседи били су ипак најсношљивији од свих странаца, јер нису представљали привредну снагу за којом би могао уследити и политички притисак. Готово сасвим тако било је у почетку и с Турцима: то је одговор на питање како су потекле легенде да су султани узели Дубровчане у заштиту пре него што су и закорачили у Европу и како се десило да они, после заузму цело Балканско полуострво и Подунавље, а поштеде један минијатурни град, претежак од злата на трошној морској литици. Турска освајања средњовековних балканских држава затекла су систем дубровачких колонија готово на целом том пространом подручју.

⁷¹¹ И. Божић, *Дубровник и Турска у XIV и XV веку*, Београд, 1952, стр. 219-220.

Турцима је као малобројним ратницима - освајачима, била потребна извесна трговачка спона са западним светом, и они су је, добрим делом, нашли у тој мрежи дубровачких насеобина. Зато та упоришта, која су преко своје матице имала непрекинуте везе с многим лукама Средоземља, не доживљавају с доласком Турака своју пропаст, него се још и умножавају, раскошују и богате, па дају Дубровнику хране да бујно процвета као ренесансни град. Дубровачкој трговини је свакако одговарало и јединствено царинско подручје Турске која је збрисала све старе и феудалне међе; ту трговину је потпомогао и чврст правни поредак који је владао у Османском Царству првих деценија његове власти над јужнословенским земљама и који је омогућавао да султанове повластице дароване Дубровчанима буду поштоване.

Тако је потекла златоносна река у Дубровник...⁷¹²

III.1.2. Бродоградња

У Дубровнику раде бројна бродоградилишта: у Грузу, на Лопуду, Шипану и Колочепу, а бродови се праве и поправљају још и у Цавтату, Стону,⁷¹³ Ријечи, Затону, Малом Стону, на ушћу Умбле, а почев од XVI века и у Оребићу.

На почетку је, највеће централно државно бродоградилиште, било смештено у дубровачкој луци. Касније је пресељено у Груз, на место звано Кантафиг, јер је због сталног развоја поморства, требало обезбедити више простора за изградњу бродова. Овоме је претходила Одлука Сената из новембра 1525, која је утврдила да је неопходно да се за будуће бродоградилиште обезбеди дужина од 80 и ширина од 20 сежања. Влада је и касније наставила да

⁷¹² Р. Самарцић, *Велики век Дубровника*, Београд, 2010, стр. 3-4.

⁷¹³ Ј. Луетић наводи, да је почетком XVII века, Никола Матков, био адмирал стонског арсенала. Даље каже, да се у исто време спомиње и Дамјан Гојзило, као заповедник државне ратне галијнице, уз коју се још помиње и једна ратна државна фрегата. Истиче, да је та ратна флотила, која је била стационирана у арсеналу Малог Стона, годинама бранила оба Стона од гусара, хајдука и других непријатеља и да је одржавала ред у стонским лукама и пристаништима. Уз ова два брода, био је и трећи, ратни државни брод, с главним погоном на весла, звани 'burchio', кога често помињу судије и кнез, приликом изрицања казни преступницима. Тај дубровачки ратни брод, штитио је стонске воде, 1646. и 1649. године, када су по њима крстариле две стране наоружане барке. Луетић завршава причу о пловилима стонског арсенала, тако што вели да је 1673. године, спроведена општа забрана бродског промета у Малом мору, због опасности од турских и других наоружаних лађа. Тада је burchio-у, као и другим ратним бродовима, наређено да чувају дубровачку, морску границу, Ј. Луетић, *Увид у међународно бродарство и научничко-комерцијалну дјелатност помораца, трговаца и бродова Стона (1563-1897)*, in Зборник радова у част 650. обљетнице планске изградње Стона и Малог Стона, Стон 1987, стр. 97-98.

се брине за бродоградиле - шквер, које је у Републици имало монополски положај. Уредно снабдевање водом, било је једно од његових најважнијих потреба, па је и о томе доносила Одлуке 1564. и 1573. године.

Сам Сенат, улагао је велике напоре да бродоградиле осигура довољно посла, па је тако, донео и два Закона, чија се садржина налази у VI књизи Статута, у одредбама LXVI и LXVII. Тим прописима, забрањује се закуп туђих бродова, ангажовање помораца странаца на домаћим пловилима и грађење бродова ван дубровачких бродоградиле. Сенат је Дубровчанима забранио и да купују уделе на туђим бродовима, с тим што ни странцима није било дозвољено, да купују карате дубровачких лађи.⁷¹⁴ Свакако, да је власт оваквом својом политиком, пре свега желела да искључи уплив страног капитала и да тежњу за слободом и независношћу учврсти несметаним развојем сопствене морнарице.

Што се тиче самог бродоградиле, засигурно да је на почетку држава имала свог представника - адмирала, који је надгледао послове и одржавао ред на шкверу. Земљиште на коме се налазио шквер било је државно, а све остало, дрвене конструкције, алат, коноп и друго, припадало је мајсторима. Дешавало се да је и влада, често позајмљивала како конопе, тако и дрвену конструкцију, ради спуштања већих бродова у море.⁷¹⁵

Сами бродоградитељи пак, били су независни у односу на државу и самостални у раду, јер су по сопственом избору закључивали уговоре с бродовласницима. Међу бродоградитељима, исто као и у Котору, истицали су се мајстори са Корчуле, за које се говорило да су по својој вештини први у Приморју. Они не само да су радили по дубровачким бродоградилеима, већ су за Дубровчане делали и код својих кућа. Почев од двадесетих година XVI века, срећу се врло ретко, јер је представка бродоградитеља с Лопуда, о угрожености због конкуренције мајстора других земаља, наишла на здушну подршку владе, пошто се установило да туђих мајстора има више од домаћих.

Бродоградитељи, дрводелци, калафати и ковачи, били су као и у Котору, организовани у две братовштине - *Fraternitas fabrorum lignaminorum* и *Fraternitas fabrorum*.

⁷¹⁴ А. Мариновић, *ibid*, стр. 15-33.

⁷¹⁵ Ј. Тадић, *ibid*, стр. 54-60.

Дубровник је одржавао тесне привредне везе са Сењом, одакле су стизала дрва за бродоградњу,⁷¹⁶ док је са Корчуле долазио камен за градњу. У корчуланском бродоградилишту и поред представке, наставило се да се за Дубровчане праве разни, по квалитету незаменљиви типови чамаца и једрењака. У XV веку, просечна носивост дубровачких бродова износила је од 70-100 кара, али су се градили чак и они од 200 кара.⁷¹⁷ Најпопуларнији тип једрењака, био је грип. Овај брод, који је имао и весла, истицао се по свом наугичко-маневарском квалитету и брзини. Правиле су се и марсилијане, каравеле, караке, коке и наве.

Међутим, за изградњу ратних бродова - фрегата, бирема и трирема и даље се ангажују странци, који су за ову врсту пловила, били много стручнији од домаћих мајстора. Постоје подаци, да је 1416. године, влада послала у Ђенову једног свог изасланика, да нађе и доведе у Дубровник '*unum magistrum galearum*', а познато је, да су касније, између 1551-1554. године, ангажовани и бродоградитељи Ђеновљани '*pro fabricando ligna armata*'.

Дубровачка Република, располагала је малом, незнатном ратном флотом, од фуести, али су зато, трговачки бродови били врло добро наоружани, односећи победе у поморским сукобима.⁷¹⁸ Дубровнику је управо изградња јаке властите трговачке морнарице и стална модернизација дубровачке луке, омогућила да вековима буде незаменљиво стециште поморских и копнених путева, и неопходан поморско-трговачки центар, на граници два различита, али међусобно условљена света.

Захваљујући доброј опреми бродова, спретности помораца и пловидбама у конвоју, Дубровчани успешно извршавају све што им је задато. У то време, можда најискуснији поморац и војни заповедник Мато Ђорђић, уводи на бродове артиљерију и на тај начин успешно сузбија гусарске нападе, заједно са Сплићанима, Трогиранима, и Шибенчанима.

⁷¹⁶ '...Особито су биле живахне дубровачке везе са градом Сењем, који се убрајао у далматинске градове. Оданде су Дубровчани добављали грађевно дрво. Од неког су времена темплари, који су имали кондоминиј у Сењу, почели од Дубровчана захтјевати да плате арборатик. Дубровчани су то ускратили, позивајући се на стари обичај да ниједан далматински град не треба плаћати арборатик у другом далматинском граду. Једном, кад је темпларски утјеривач затражио од неког дубровачког брода да исплати арборатик а дубровачки му брод то ускратио, утјеривач му заплијени бродски коноп. Грађани Сења при том сукобу стадоше на страну Дубровчана, те силом одузеше утјеривачу коноп и вратише га Дубровчанима. Поводом новог спора око тога, потестат Сења и суци су на темељу проведених извида, позивајући се на стари обичај, године 1257, одлучили да Дубровчани нису дужни у Сењу плаћати арборатик.', В. Форетић, *Повијест Дубровника*, први дио - Од оснутка до 1526, Загреб, 1980, стр. 102.

⁷¹⁷ Ј. Луетић, *ibid*, стр. 30.

⁷¹⁸ *Ibid*, 77-82.

Ш.1.3. Трговина и поморство

Дубровчани су имали и врло живу трговачку сарадњу са Сплитом, Трогиром и Шибеником. Ево шта о томе каже Винко Форетић: *‘... О трговини са Сплитом, Трогиром и Шибеником можемо сазнати и из додатог поглавља 46. дубровачког Царинског статута, што је прихваћено 1326. године. Дубровник је у XIII и XIV стољећу набављао сол из Шибеника. Кад је дубровачка влада 1335. преуређивала старе солане у Стону, позва два стручњака из Шибеника да раде на њихову усарвршавању. И 1339, те поновно 1341, унајмљује дубровачка влада радника из Шибеника за рад у стонској солани. Ганутљив је закључак дубровачког Великог вијећа од 5. рујна 1357, хитне нарави, да кнез с оним члановима Малог вијећа који се нађу на окупу, може отпослати брод жита у Шибеник ‘за сачување тог града’.*⁷¹⁹

Како су временом, везе дубровачких трговаца с муслиманским светом постајале све тешње, не само на Балкану, већ и на Леванту, у Сирији и Египту, а посебно од како су Дубровчани кренули да се оријентишу ка прекоморским земљама, Република је настојала, да од папе добије дозволу за трговину са ‘неверницима’, коју су већ имали поједини градови и државе, међу којима су били и Ђенова и Каталонија.

Поред дозволе, коју им је 1373. године дао папа Гргур IX, да могу да тргују *‘ad partes Saracenorum’*, стекли су и оне касније, да на Левант, могу да иду једном годишње, додуше с два брода ограниченог товара. Притом, у овом периоду је постојала општа забрана извоза одређених артикала: оружја, гвожђа и дрвене грађе, коју су западни трговци готово редовно кршили.

У другој половини XIV века, трговина Дубровника са Александријом и Сиријом, почела је да иде узлазном путањом. У почетку је била илегална, с тим што је највероватније и пре папске дозволе из 1373. године, било и легалних трговачких веза са овом египатском луком. Ангажовање око добијања папске буле, која је Дубровчанима омогућила да у Сирији и Египту тргују макар и у ограниченом обиму, започело је још 1371. године, преко дубровачког заштитника, угарског краља. Задатак посланика Републике у Угарској, био је да

⁷¹⁹ В. Форетић, *ibid.*

краљу објасне, да је Дубровник због несигурних политичких прилика у Србији, био принуђен да се окрене искључиво поморској трговини и развијању флоте, и да га зато моле, да се у њихово име заузме код папе, да би им дозволио слање двеју лађа годишње у Сирију. Дозволу су добили марта 1373. године, по којој им је омогућено да жељени број бродова годишње шаљу у Александрију и остале земље *'soldani Babilonie'*. Поморцима-трговцима није било дозвољено да носе забрањену робу, а сви они који су је крцали, морали су да се закуну да међу товаром нема ничег што је противзаконито. Практично већ од тада, Дубровчани су почели да набављају и дозволе које је папа издавао на захтеве појединаца, па су тако чешће могли да одлазе у Александрију и Сирију. Долази и до бројних злоупотреба, зато што се путовало и без папских дозвола, па је Влада 1376. године, била приморана, да под претоњом великих казни, изда нову, строгу забрану трговања *'loca Saracinorum'*, без папске дозволе, која је важила за све дубровачке грађане. За довитљиве поморце-трговце, малверзације-трговина папским булама, била је за оно време уобичајена. Једна иста дозвола, користила се и могла да буде препродата или изнајмљена више пута. Убедљив је пример из 1377. године, када је и сам кнез, одобрио једну такву дозволу, која је пре тога изменила чак четири власника.⁷²⁰

Некако баш у то време, дубровачка поморска трговина, постајала је по обиму све већа, а везе дубровачких трговаца с Турцима на Балкану, практично свакодневне. Историја каже, да су Дубровчани 1427. године, скренули пажњу папи Мартину V, да се поред осталих бродова који морем плове, у дубровачком пристаништу, на самом прагу, налазе и бродови врло моћних *'неверника'* и јеретика.

У потоњим годинама, дубровачка већа свом жестином утичу на папу, да се добију дозволе за трговину с Турцима. За то чак узимају и кредите, али папа на њихове захтеве не одговара. Дубровчанима се учинило, да ће уз посредништво принца Сигисмунда, који је 1432. године дошао у Рим, да би га папа крунисао, остварити своју намеру, те га моле, да у њихово име од папа тражи, *'да својим апостолским писмом у одговарајућој форми'*, дозволи њиховом граду и народу, да могу да иду и плове с робом, у поменуте неверничке земље.

⁷²⁰ Б. Крекић, *Дубровник и Левант 1280-1460*, Београд, 1956, стр. 102-103.

Поред тога, у жељи да успеју у својој намери, Дубровачани именују Ивана Газула, за Сигисмундовог посланика - *erregius et venerabilis artium doctor, magnus presbiter*, не би ли им и он помогао код Сигисмунда. Не желећи Дубровчанима да помогне без новца, они невољно пристају да му га дају, па му исплаћују трибут за осам година (1429-1426), вредан чак 4.000 дуката. Иако је добио тражену суму, Сигисмунд се оглушио о њихове молбе, правдајући се, да нема ни времена ни услова да се бави дубровачким проблемом, него да првенствено мора да мисли како да ублажи сукоб, који је у међувремену настао између папе и Базелског концила. После крунисања за цара, Сигисмунд је кренуо у Базел, па је Дубровчанима постало јасно, да ће дозволу за трговање с 'неверницима', добити једино од концила.

Сигисмунд је на концилу изнео, да Дубровчани, који му већ пола века исказују непоколебљиву верност, живе 'на љутој стени, у неплодној земљи', окружени са свих страна јеретицима и шизматицима, који их пак излажу свим могућим прогонима. Даље је још рекао, да су они принуђени, да би се државица одржала, да тргују и с 'неверницима'. У излагању га је подржао и Иван Стојковић, доминиканац, њихов земљак, па је Базелски концил, 22. децембра 1433. године, издао Дубровчанима *Privilegium navigationis ad partes Orientis*. Том повељом Дубровчанима је дозвољено, да превозе хаџије у Свету Земљу, да преносе робу у муслиманске земље, сем забрањених предмета, да одржавају везе с муслиманима, да у њиховим земљама подижу цркве и гробља, и да служе службу, да тамо бирају своје конзуле и друге чиновнике, као и да имају сва она права која је папа раније доделио другим градовима и државама. Концил је још изричито наредио архиепископима Ђенове, Напуља и Месине, што је у повељу нарочито унето, да предузму све мере, како њихово становништво не би злостављало и чинило Дубровчанима било какве сметње, јер су гусари из ових градова, често нападали и пљачкали дубровачке бродове, под изговором да одржавају недозвољене везе с муслиманима.

Касније, када су се прилике у католичкој цркви измениле, Дубровчани су тражили потврду ове привилегије од папе Павла II, Иноћентија VIII, Хадријана VI, Климента VII и осталих. Добијање ове привилегије било је посебно значајно, јер су тиме дубровачки трговци, од највишег католичког форума, добили могућност да тргују с муслиманима, затим, што су пре тога западне силе ово право могле да им оспоре, као и због тога, што им је овом повељом, на

индиректан начин дата могућност, да се нађу међу крупним трговцима на Леванту.⁷²¹

Са Сицилијом, Дубровчани традиционално, настављају успешну трговачку сарадњу, где су исто као и у Шпанији, дубровачки бродови ослобођени плаћања свих царина и даћа.

Повољне међународне прилике, током XV и XVI века, допринеле су да Дубровачка Република преузме примат на мору. Млетачко-турски рат,⁷²² омогућиће Републици Светог Влаха, да добије водеће место не само у источном делу Средоземља, него и у лукама Северне Африке. Турско освајање Балкана, такође погодује процвату државе, пре свега због образовања јединственог царинског система.

Све је то условило да дубровачка поморска трговина настави узлазном путањом. Дубровачки бродови обилазе све важније луке на Средоземном мору, тргује се, размењују се производи и стиче велико богатство.⁷²³ Због својих више него коректних односа са Турцима, Дубровчани постају важан посредник између Балкана и Запада.

Кад су Турци крајем XIV и почетком XV века, учврстили власт на Балкану, и с престанком ратних операција у већим размерама, створили су се услови да поново оживи дубровачка балканска трговина, с јединственим тржиштем, за које су се мудри Дубровчани побринули на време, преко пријатељских трговачких послова с освајачима. За годишњи харач, и повремене поклоне, видећемо, Турци су оставили Дубровчане и њихове трговце у релативном миру, мада је с времена на време било провокација на границама и уцењивања подручних паша. Након битке на Мохачу, 1526. године, Дубровник се нашао у сфери турске превласти. Чини се да ови догађаји нису изненадили Дубровчане, јер су они још од маричке битке, 1371. године, луцидно предвиђали долазак и успон османске моћи, па су тако на време с Турцима склопили трговачки уговор, по коме им они, уз годишњи данак од 500 дуката, гарантују слободу трговања по копну и мору, у свим тадашњим и будућим турским

⁷²¹ Ј. Радонић, *Privilegium navigationis ad partes orientis*, in Иван Божић, Дубровник и Турска у XIV и XV веку, Београд, 1952, стр. 57-69.

⁷²² Детаљније у Прилогу II - *Млетачко турски рат*.

⁷²³ О путевима дубровачке трговине видети у Прилогу III - *Поморска одредишта*.

земљама. Први сачувани ферман о слободној дубровачкој трговини, потиче из 1430. године.⁷²⁴

С друге стране, због своје добре сарадње са хришћанским светом, Дубровчани уживају непрекидне привилегије у свим већим државама јужне и западне Европе. Ова држава-град у XVI веку, у доба повремених и честих ратова између Турске и заподноевропских хришћанских земаља, користећи се пријатељским везама и заштитом и једних и других, остајала је неутрална, што јој је омогућило, да у то несигурно и немирно доба, развије до тада најразгранатију трговину и с једнима и другима.

Током XVI века, расте и носивост дубровачких бродова, када и дубровачка морнарица доживљава свој врхунац, поседујући 132 брода међународног значаја. По положају, била је трећа на свету: упола мања од холандске и готово иста као млетачка. Та морнарица, запошљавала је око пет хиљада људи у оквиру бродских посада. Сразмерно том податку од ње је живео најмање дупли број чланова њихових породица, уз све оне, који су искључиво, или посредно бивствовали од поморске делатности: бродовласници, бродоградитељи, трговци, предузетници и остали. Рачуна се, да је у Граду-Републици, било између 25.000 до 30.000 људи, чија егзистенција је зависила од поморства. Израчунато је и да је једна тона бродског простора, ишла на сваког дубровачког становника.⁷²⁵ Тако је било све до почетка француских освајања. Неумерени захтеви Француза према Дубровнику, финансијска криза, као и побуне сељака и морнара, урушавали су темеље Дубровачке Републике. Након француске окупације, дубровачки Сенат је августа 1806. године, упутио дописе конзулатима, којима је наређено, да се са свих дубровачких бродова отпусте посаде и да се на пловилима задржи само неопходна стража. Патронима је било дозвољено да своје бродове могу да продају и то је био крај Дубровачке Републике.

III.1.4. Домети

Поновићемо, да су управо захваљујући поморској привреди, огромна материјална средства стизала у Дубровник. Ј. Тадић каже, да су се сви делови

⁷²⁴ О овој теми, видети више код: Иван Божића, *Дубровник и Турска*, Београд, 1952.

⁷²⁵ А. Мариновић, *Дубровачко поморско право*, књ. I, стр. 7

мале Дубровачке Републике, користили економским напретком своје државе. На хиљаде Дубровчана, зарађивало је пловећи на бродовима под стегом Светог Влаха,⁷²⁶ у трговачким колонијама Балкана, Италије и других делова Еворпе, у домаћим занатима⁷²⁷ и трговини. Земљорадња и риболов,⁷²⁸ били су и остали, тек споредна грана којом су се бавили. Велика зарада са свих страна, допринела је напретку у сваком погледу, а његово становништво постепено је почело да живи много лепше и културније.⁷²⁹ Само од возарина, годишње се у дубровачку касу сливало између 180.000-410.000 златних дуката, с тим што су се ипак највећи приходи остваривали од пловидбе ван Јадрана.⁷³⁰

Просперитету Дубровника и дубровачког поморства, највише су допринели поморци. Они су међу првима пловили Атлантским океаном, и ишли у земље које су се тек откривале. Било је Дубровчана који су се истакли и својим научним радовима из области поморства, који су примењивани у пракси. Посебно су били добродошли у Шпанији, где су радили на сопственим

⁷²⁶ Поред међународних линија, било је локалних, сталних, редовних, дневних, међу којима је била и она Стон-Дубровник. На тој теретно-путничкој линији, Стоњански патруни су својим бродовима, баркама, превозили путнике, терет, пртљаг и осталу робу и за то наплаћивали, Ј. Луетић, *Увид у међународно бродарство и наутичко комерцијалну дјелатност помораца, трговаца и бродова Стона (1563-1807)*, стр. 97.

⁷²⁷ Уз поморство, посебно је на гласу било златарство Дубровника и Лопуда, чији су становници по свету пронели славу овог старог дубровачког заната.

⁷²⁸ Ј. Луетић наводи низ исправа које се тичу риболова: 1588. Марин Ников Браутовић из Броца, уговорио је да ће да рибари са својим баркама; Попис рибара (Франо Ненчић, Ђуро Најдић, Андрија Милић и др.) из Кобаша и Броца, који су имали барјеле сланих риба. Луетић каже да се међу исправама често налазе и оне које се односе на рибање тратама и мрежама на паламиде, туне и сарделе, као и оне које се тичу рибарнице у Стону. Даље вели, да има и оних које се односе на забране рибарења око трата срђелара с мрежама 'chiamate volgarmente mrescizze', с обзиром да је та забрана важила на територији целе Републике, како дању, тако и ноћу. Међу овим документима, налази се и одредба стонског кнеза, да се не сме забрањивати Аници Лазаровој да рибари, као и да јој се не смеју правити никакве штете, ни тешкоће код риба, јер 'questa provera si mantiene la vita con detta pesca'. Има и докумената који кажу, да се не могу продавати рибе сакривице, чак ни у крчмама и да се риба искључиво мора продавати у рибарницама, јавно. Из ових исправа, можемо да сазнамо и да су Стоњани, за рибарење употребљавали ости, парангале, гавунаре и друге рибарске справе. И у Тестаменту Дамјана Паскова Бетондића из Кобаша, види се да је поседовао трећину свих барки, трата, мрежа и друге опреме. Документи илуструју, да су се одувек у Малом мору (Стону), узгајале каменице, те да су Кути у XVII веку, били најповољнији за њихово узгајање, а посебно 'на постама, под локвом и под горњом локвом', као и су ова места у потоњем веку држали чланови породице Брборе. Ј. Луетић, *ibid*, стр. 92.

⁷²⁹ Ј. Тадић, *Михо Працатовић-Працат*, Прилог историји дубровачког поморства, Дубровник, 1933, стр. 7.

⁷³⁰ Јован Радонић каже, да се међу документима која се односе на финансијско пословање дубровачке државе, налазе књиге државних рачуна благајне, царинарнице, ковнице новца, солане, издаци за разне државне радње, војничке страже, попис утераних новчаних казни, лучких и бродских такси и најмови за државне зграде. У оквиру ове групе, спада и најстарија књига Дубровачког Архива *Statutae Doanae*-Царински законик, као и скупина пословних и благајничких књига дубровачких трговаца од XV века, па надаље, Ј. Радонић, *Извори за историју Јужних Словена*, Београд, 1935, стр. 2-3.

бродовима, који су били део чувене непобедиве армаде. Тако је десетак дубровачких бродова, учествовало у бици код Леванта. Као истакнути родољуби, обављали су и бројне поморске и државничке службе. Многи дубровачки конзули, били су поморски капетани, којима је ова функција поверавана као најбољим заступницима и познаваоцима дубровачких проблема и потреба.

Ево како је XVI, велики век Дубровника, сам град и његове становнике, видео Радован Самарцић: *‘...Дубровник је у контексту модерне европске цивилизације, док је напредовао и у својим основним настојањима успевао, развијао своја интересовања, простирао своје видике и носио се са свим претњама и сопственим слабостима и предрасудама. Понекад је и цело Средоземље било недовољно, тесно, и Дубровачани су за зарадом, знањем и искуством и новом приликом, одлазили на светско море, откривајући, и они, нове континенте и људске заједнице, док су најизузетнији међу њима, настојали да одгонетну најдубље тајне природе и механизме свемира (Марин Геталдић 1568-1626, Руђер Бошковић 1711-1787). У сваком од великих подухвата, у којима су модерна европска историја и цивилизација постајале светске, и опште, учествовао је неко из тог малог града под бедемима и на ободу балканског залеђа.’*⁷³¹

III.2 Liber Statutorum Civitatis Ragusii

III.2.1. Предстатутарни прописи

О дубровачком поморству све до XII века нема писаног трага. Разложно би ипак било да претпоставимо, да је свакако и у ранијим вековима његовог постојања, посебно почев од IX столећа, Дубровник морао да има појединачне поморске законе и одредбе, или барем правне обичаје, узансе, које су после реципиране у Статуту, и на основу којих је правно регулисана његова основна привредна делатност. Стога његов Статут никако није настао због несташице писаних закона, него из потребе да се ускладе постојећи писани закони, расути по разним књигама, које су због бројности стварале правну

⁷³¹ Р. Самарцић, *Велики век Дубровника*, стр. 638.

нејасноћу. Ако је и пре усвајања Статута било појединачних писаних закона, који су додуше сачувани у малом броју, природно је, да је свакако морало да буде и оних поморских.⁷³² Те сачуване појединачне правне одредбе с краја XII и почетка XIII века, можемо да сматрамо зачецима дубровачког статутарног права. Имале су облик исправе, неке су се називале *bandum*, или *bannum*, а неке *prescriptum*, иако се по својој природи и форми нису битно разликовале.⁷³³

Као први сачувани поморско-правни документ, поменућемо привилегију из маја 1192. године, која иако не представља законску одредбу у формалном смислу, чини видљив архивски доказ у коме се спомињу дубровачке галије.

*‘Да су обавезни Дубровчани примити у градску луку царску флоту и војнике унутар истога града Дубровника и да буду спремни на њихову одбрану. Ако се цар припреми за оружани напад против Млечана и Задрана, да су му Дубровчани дужни прискочити у помоћ с двије галије опремљене о свом трошку, узевши у зајам од цара једну одређену своту новца за сваки мјесец... Да за узврат Дубровчани имају слободу трговања по читавој Румуњској и краљевству Бугарске и да могу пословати без иакакве запреке. Да нису дужни плаћати никакве царине и да су слободни од свих намета. Ако дође до каквог бродолома, нека су Дубровчани слободни поћи спашавати. Нека робе, скупљене од бродолома од Драча у Албанији и његовом окружју и у војводству Андринопола (Једрена) буду враћене њиховим власницима’.*⁷³⁴

Други документ који се сачувао у изворној исправи на пергаменту, јесте формални поморско-правни пропис од 1. августа 1235. године, којим се Дубровчанима забрањује да купују бродове од Омишана и осталих гусара.⁷³⁵

⁷³² А. Мариновић, *Дубровачко поморско право*, књ. I, стр. 97-98.

⁷³³ Н. Лонза, *Увод - Дубровачки статут, темељна саставница правног поретка и биљег политичког идентитета*, in *Статут града Дубровника*, Дубровник, 2002, стр. 16.

⁷³⁴ Цитирано према: А. Мариновић, *ibid*, стр. 103.

⁷³⁵ *‘Године Утјеловљења Господњег тисућу дјестот тридесет пете, мјесеца коловоза првог дана. Сазвавши курију звуком звона, ми Теодор Crossi и Petar Bellislave, замјеници кнежеви у Дубровнику, скупа с вијећницима Малог и Великог вијећа, једногласно наређујемо вама Petru Scaritii и Petru Matijinot Dabrane и свим људима који с вама буду ишли по брод у Омиш и доведете га у Дубровник, да исти брод оставите у Омишу, гдје сте га узели. Ако га не оставите, све ћемо куће и винограде ваше уништити, и нећете се више сматрати Дубровчанима, и изгубит ћете своју вјеродостојност. И о својим пословима никакве користи нећете имати. И свим ћемо људима признати правду, који је буду против вас тражили. И све исправе ваше што их будете имали према другима, бити ће ништавне и без икакве вриједности, како у Дубровнику, тако и изван Дубровника. А све исправе које буду имали други према Вама у Дубровнику, или изван Дубровника, бити ће пуноважне и чврсте. И никакве пресуде нећете постићи према другима ни у Дубровнику, ни изван Дубровника. А све пресуде и одлуке које у Дубровнику или изван Дубровника буду дане против вас, бити ће чврсте, и којигод други Дубровчани буду купили брод у Омишу или код других гусара, стићи ће их и добит ће исту*

Пошто су Омишани били више него познати по својим пиратско-гусарским акцијама, али и због тога што су после ове забране, односи с гусарима били повод детаљније регулације, тај пропис је унет у VI књигу Статута, сар. XXI-XXII и LVIII-LXI. Очигледно је, да је као и овде, разлог за формулисање оваквих правних прописа, био конкретан случај, где се каже, да су неки Дубровчани купили брод од омишких гусара, па су им дубровачке власти наредиле да га врате, и да од таквих послова одустану, претећи им озбиљним санкцијама. Истовремено, одредиле су да ће таква казна снаћи сваког оног, ко би купио брод било од Омишана, било од других гусара. Решавајући појединачну ствар, дубровачки законодавац је истовремено обликовао општу норму, која је требала да важи за убудуће.⁷³⁶

Највероватније, да је међу најстаријим писаним појединачним законима, управо највише било оних с подручја поморства, па је зато било нужно, да се састави посебна поморска збирка или чак неколико њих, које се нажалост нису сачувале, али које су уметнуте у Статут, као његова VII књига. Постоји и друга претпоставка, мање вероватна, да су стари поморски обичаји источног Медитерана, реципирани и озакоњени у овој, VII књизи Статута.⁷³⁷

III.2.2. Статут

Дубровачки статут - *Liber statutorum*, представља најстарији правни зборник, настао под утицајем римског права и црквених канона.⁷³⁸ Носи печат јадранских комуна и обележје млетачке власти. Извори су му разни закони из

казну. Све је ово, пак, утврђено и одређено од свих пријеречених Дубровчана и од народа Дубровачког потврђено. Ова, пак исправа никаквим се свједочанством не може побити. Ови су свједоци: Иван Богданов и Велциј Владимиров... заклети суци. И ја свећеник Паскал и заклети опћински биљежник, писар сам и свједок', цитирано према: А. Мариновић, *ibid*, стр. 104.

⁷³⁶ Н. Лонза, *ibid*, стр. 16.

⁷³⁷ А. Цвитанић, *Увод у дубровачко статутарно, касније законско право*, in Статут града Дубровника из 1272, Дубровник, 1990, стр. 18, Исти аутор, *Наше средњовековно поморско право*, in Зборник радова Правног факултета у Сплиту, год. XVI, Сплит, 1979, стр. 210, Исти аутор, *Из далматинске правне повијести*, Сплит, 2002, стр. 530-535.

⁷³⁸ Статут града Дубровника - *Liber Statutorum civitatis Ragusii*, објављен је први пут у Загребу, у издању ЈАЗУ, 1904. године, готово 100 година након укидања Дубровачке Републике. Текст Статута, на основу четири редакције, приредили су В. Богишић и К. Јиречек. У издању Хисторијског архива у Дубровнику, 1990. године, поновно је штампан Богишићев и Јиречеков текст на латинском језику, обогаћен уводном студијом А. Цвитанића и преводом на српско-хрватски језик М. Крижмана и Ј. Колановића. Последње издање Статута, изашло је из штампе 2002. године, у издању Државног архива у Дубровнику, које су приредили и превели А. Шољић, З. Шундрица и И. Веселић. Државни архив у Дубровнику, има намеру, да ове или следеће године, објави још једно издање Статута.

претходних епоха, као и обичајно право. Мали број његових одредби, преузет је из Статута Венеције из 1213. године.⁷³⁹ Састављен је од осам књига, склопљених у једну целину. Донет је 1272. године, у време дубровачког кнеза Марка Јустинијанија, након борбе домаће властеле против млетачког патрицијата. Око 1270. године, број појединачних закона - 'куп листина', већ је био скоро непрегледан, па је било нужно да се приступи њиховој систематизацији и обједињавању у статутарну збирку. Засигурно да је поред прагматичног повода постојало и нешто друго: тежња већ зреле дубровачке комуне за јаснијом артикулацијом свог правног система, као и легитимацијом пред другима, јер није свака градска заједница, имала право да донесе статут (*ius statuendi*).⁷⁴⁰ Статут, као основни закон града, заједно са правном традицијом коју не треба да занемаримо, настао у једној аутономној комуни, живео је и када је она прерасла у самосталну државу и формално остао на снази све до њеног пада 1815. године.^{741, 742}

Прва књига Статута садржи одредбе које се тичу државне власти, уређује права и дужности чиновника и говори о правном положају цркве. Другу књигу чине заклетве које су полагали службеници приликом ступања на дужност, док се трећа књига састоји од прописа о организацији и надлежности Судова, као и о самом судском поступку. Његова четврта књига, чини петину Статута, а тиче се наследног, брачног и породичног права. Пета књига регулише аграрне односе, питања која се тичу некретнина и јавних служби. Шеста књига се бави кривичним делима и прописаним казнама за окривљене, са посебним освртом на сузбијање гусарства и кријумчарење. Поморском праву и пловидби, посвећена је седма књига, док осма књига садржи нове прописе и допуне старих, везане за судски поступак. Цела VII књига Дубровачког статута, посвећена је поморству, поморској трговини и поморском праву, њених 67 одредби. То није све, норме које се непосредно, или посредно тичу ове материје, наћи ћемо и у осталим његовим књигама, посебно у VIII, која практично

⁷³⁹ Б. Крстић, *Уз Статут*, in Посебан сепарат Информативног прегледа Савета за човекову средину и просторно уређење бр. 4/1978, Београд, 1978, стр. 2.

⁷⁴⁰ Н. Лонза, *Дубровачки статут, дионик еуропске правне баштине и књига свих закона*, Вијенац 485, стр. 2, www.matica.hr/vijenac/485.

⁷⁴¹ М. Благојевић, *Мираз у средњовековном праву Котора*, необјављен магистарски рад, Правни факултет Универзитета Унион у Београду, Београд, 2011, стр. 13-14.

⁷⁴² В. Чучковић, *Материјално обезбјеђење супружника у дубровачком средњовековном праву*, Посебан отисак из Годишњака Правног факултета у Сарајеву, XXVIII/1980, Сарајево, 1981, стр. 397.

представља допуну главне, претходне књиге, па са свима њима, у односу на друге статуте Јадрана, Дубровачки статут има највише прописа из области поморства.

Дубровник је свакако у XIII веку, својим Статутом из 1272. године, а вероватно и раније, добио толико потпуну кодификацију поморског права, да су одредбе VII књиге Статута и мањи број каснијих прописа, његових осталих законика, били основа за просуђивање поморско-правних питања за све време његовог трајања. Током тих векова, јесте да је било покушаја законодавних реформи, али је све на томе и остало, без конкретног резултата. Свакако да је најпресуднији разлог био тај, што је Статут због своје садржине и целовитости, посебно његова VII књига, нормирао читаво поморство, што је омогућило да судска пракса током низа векова буде задовољена. Управо зато, основа за проучавање и упознавање дубровачког поморског права лежи у Статуту, посебно у његовој VII књизи, у којој је *sedes* те најважније *materiae* за дубровачку прошлост.

Сасвим је јасно, да према данашњим мерилима, ми не можемо ни да одредимо, ни да класификујемо, нити да разврстамо поједине правне институте Статута, у границе националног, имовинског, управног или међународног поморског права, искључиво због тога, што систем и садржина оновременог поморског права, нису били ни издалека разрађени као данас, ни разврстани према савременим критеријумима.⁷⁴³ Пошто сви правни односи нису могли да се регулишу преко статутарних одредби, обичајно право се, као супсидијарни извор права и овде примењивало.⁷⁴⁴ С обзиром на важност правних обичаја као извора права у старом дубровачком праву, треба поменути и правне институте који се на њима заснивају, а који су реципирани у Статуту: разна давања, пригодне дарове за нову годину и друге празнике, које су међусобно размењивали морнари и општински функционери - дужносници. Сви ти поморско-правни прописи садржани у Статуту, у првом реду у његовој VII књизи, као и остали смештени по његовим осталим књигама, али и други правни извори, кодекси, вредели су *per analogium* и за поморство.

⁷⁴³ А. Маринковић, *ibid*, стр. 107-109.

⁷⁴⁴ Више о овој теми, видети код Ј. Даниловић, *Дубровачки статут и 'Consuetudo'*, *Анали правног факултета у Београду*, бр. 1-2, год. XXIII, Београд, 1975, стр. 1-25.

III.2.2.a О бродовима и путевима

Због поморства, које је било привредни темељ, па тиме имало и посебно место у Дубровнику, бродовима је због њихове свеколике важности и материјалне вредности посвећено више одредби у Сутатуту. Брод је посматран не само као пловило, него и као заједница људи на њему, као продужетак територије Републике, па и као општи симбол развоја њеног друштва и привреде.

Власништво

Брод је, пре свега, по Дубровачком статуту, третиран као покретна ствар.⁷⁴⁵ Власништво над њим, могло је да се стекне редовним и ванредним начином. Уосталом, из поморско правних одредби статуа нашег приморја, јасно је видљиво постојање свих главних типова уговора који су актуелни у савременом поморству, а за које се мисли да су резултат релативно новијих поморских прилика. Средњовековне статутарне одредбе додуше, нису тако разгранате, као савремене, али би се и данас, на њиховој основи, могла наћи решења за приличан број питања која се јављају у пракси.⁷⁴⁶

Редован начин стицања

Редовним путем, власништво на броду се најчешће стицалом куповином или изградњом на заједнички трошак, наследством и поклоном. Пренос својине, вршио се чином предаје брода - *traditio*,⁷⁴⁷ као и код сваке друге покретне ствари, или преко *constitutum possessorium*, уколико брод није био усидрен у луци. С обзиром на нарав брода, али и као код сих ствари веће вредности, власништво на лађама, стицало се увек нотарском исправом - *traditio per cartam*

⁷⁴⁵ Stat. Rag. Lib. III, cap. XLVI - De aptagi : '...Et si debitum illud fuerit tantum quod d. comes possit ponere creditorem in mobile debitoris, debet eum ponere in pactamentum de servis vel ancillis, et de bestialibus et de navibus, et habet potestatem vendendi mobile illud et paccandi se...'

⁷⁴⁶ А. Цвитаноић, *Из далматинске правне повијести*, стр. 737.

⁷⁴⁷ Током XIII и XIV века, купопродаја је сматрана реалним контрактом, па је за пренос власништва била довољна само стварна предаја брода., М. Шарац, *Развој поморског права у Дубровнику*, необјављена магистарска теза, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 1991, стр. 79.

(уговором о купопродаји у писаној форми), која је била конститутивног карактера, па се на овај начин купопродаја брода, иако покретне ствари, поистоветила са куповином непокретности. Уговор о купопродаји брода, садржавао је имена уговарача, назив брода и предмет продаје: сувласнички удео, или цео брод, место где је грађен и његову носивост. Уговорима је прецизирано и да је продавац дужан купца да уведе у посед пловила, као и да му пружи заштиту од евикције, што брод поистовећује са непокретношћу.⁷⁴⁸ Мариновић ово сматра зачетком каснијег обавезног уписа власништва на лађама, у Уписник бродова.⁷⁴⁹

У погледу стицања власништва на темељу одредаба последње воље, тестватор је могао да располаже својим бродом, како год је хтео, с тим што је био у обавези да се држи прописа наследног права комуне. И сам стицалац, морао је да буде подвргнут одговарајућим нормама.⁷⁵⁰

Врло ретко се дешавало да брод има само једног власника, и ово се претежно односило на својину на мањим лађама. Већи бродови, припадали су због своје велике вредности неколицини сувласника. Било је и веома ризично улагати велику суму новца у једно пловило, јер је поморски саобраћај са собом носио бројне неприлике. Због тога је инвестирање средстава у више пловила, уместо само у једно, био начин, да се против ризика, обрт капитала обезбеди кроз дисперзију инвестиција.

Ванредни начин стицања

Статут каже, да брод може да се стекне и ванредним путем, запленом или заузећем, а најчешће су се заробљавали бродови држава са којима се ратовало, или због одмазде - репресалија, услед неиспуњења обавеза везаних за трговачко право, или се једноставно догађала на темељу такозваног права јачег.⁷⁵¹

Брод је, уосталом као и свака друга покретна ствар, могао да буде предмет залогa, али је опет због своје специфичности, преко нотарске исправе могао да остане и у поседу зајмопримца - дужника, који је користећи га, пловeћи на

⁷⁴⁸ В. Брајковић, *ibid*, стр. 133.

⁷⁴⁹ А. Мариновић, *ibid*, стр. 240.

⁷⁵⁰ А. Цвитанић, *Наше средњовековно поморско право*, стр. 212, исти аутор, *Из далматинске правне повијести*, стр. 728.

⁷⁵¹ А. Цвитанић, *Из далматинске правне повијести*, стр. 729.

њему, постепено отплаћивао дуг зајмодавцу - повериоцу, што се често практиковало од XVI века.⁷⁵² На овај начин, зачет је данашњи институт бродске хипотеке, у Дубровачком статуту познат као институт подзалоге.^{753, 754}

Брод је, наравно, могао неке да се да и као јемство, за обавезе власника неvezане за сам брод. Да ли се у том случају брод сматрао покретном или непокретном ствари, тешко је рећи, али судећи по одредби XLVI, VI књиге Дубровачког статута, ипак су га третирали покретном ствари, што смо и напоменули на почетку текста. У том случају, за оснивање стварног права на броду, била је потребна одлука извршног органа комуне, која је морала и да се огласи преко извршитеља. Међутим, у ту сврху, по правилу, није могао да се заплени, односно заустави брод који се управо спремао да крене на пут, уколико је његов власник пружио довољно јемство, којим је гарантовао да ће према дужнику извршити своју обавезу. Таквим прописом, владајући слој настојао је да отклони, што је могуће више препрека за несметану пловидбу, не искључиво зарад економског интереса Града него и посредно, због остваривања личних интереса.⁷⁵⁵

Током протека година, са изградњом све већих лађи, прописи о покретним стварима су све теже на њих могли да се примењују, па се зато данас, и бродови попут некретнина, подвргавају режиму стварно-правних односа.^{756, 757}

Статутом је било предвиђено и ограничење могућности стицања власништва над бродом. Куповина брода је била забрањена, без сагласности његовог власника (кога Статут итекако штити),⁷⁵⁸ ако би се десило да брод заробе гусари, да буде силом узет у залог или да га пак неки владар задржи. Уколико би га неко, ипак, купио, његов патрон је имао право да га без икакве накнаде узме натраг, са свим користима које је остварио на путу.⁷⁵⁹ Статут чак

⁷⁵² Идентично, као код Уговору о лизигу данас.

⁷⁵³ Ibid.

⁷⁵⁴ Stat. Rag, Lib. III, cap. XLVI - *De aptagi*.

⁷⁵⁵ А Цвитанић, *ibid*, стр. 214.

⁷⁵⁶ В. Брајковић, *ibid*, стр. 123.

⁷⁵⁷ 'Бродови се у правом смислу имобилизирају', каже Грабовац, И. Грабовац, *Поморско право*, Загреб, 1971, стр. 85.

⁷⁵⁸ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XIII - *De nauclerio et mariariis quod non audeant vendere navem: 'Decernimus eciam quod nullus nauclerius vel marinarii audeant vendere aliquam navem vel lignum sine voluntate domini vel dominorum navis vel ligni. Et si nauclerius vel marinarii venderent ipsam navim vel lignum, solvere debeant totum quod dominus vel domini voluerint facere suum dampnum per sacramentum, in duplum; et medietas dupli sit Communis, et altera sit domini vel dominorum ipsius navis vel ligni'*.

⁷⁵⁹ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XXXIII - *De navibus captis a cursariis*.

детаљно наводи и области, познате по гусарима, у којима се бродови нису смели отуђивати.⁷⁶⁰

Национално одређење власништва

Дубровчани су своју трговачку морнарицу подизали готово искључиво својим средствима. Дешавало се врло ретко, да неки Италијан из Барија, Анконе или Напуља, буде сувласник на неком дубровачком броду, посебно имајући у виду, што дубровачка влада није с одобравањем гледала на удруживања својих грађана са странцима. Следствено томе, власници дубровачких бродова били су готово искључиво Дубровчани, који су као и у Котору, били међусобно повезани било родбинским, било пословним везама.

Само сувласништво, могло је бити изражено аликвотним деловима, али је најчешће изражавано каратима, као и у Котору, којих је знамо било 12 или 24. Ти удели, имали су своје вредности, а сувласници - каратисти, могли су њима потпуно слободно да располажу, независно од воље заповедника и морнара, сем уколико конкретна продаја није била у супротности с јавним поретком.^{761,762} Након обављене продаје, уколико је брод продат ван Дубровнику, и у зависности од даљине у односу на њега, патрун је био дужан, да морнарима да, на име путних трошкова за повратак у Град, одређену суму новца, сем у случају

⁷⁶⁰ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XIV - *De patronis volentibus vendere navem suam.*

⁷⁶¹ В. Брајковић, *ibid*, с тр. 133.

⁷⁶² Stat. Rag, Lib. VII, cap. XIV - *De patronis volentibus vendere navem suam: 'Quilibet patronus vel superpositus navis vel ligni habeat liberam potestatem vendendi navem vel lignum, ubicumque sibi placuerit sine contradicione marinariorum, tam euncium ad partes, quam ad marinariam: preterquam ad ista, vedelicet, in terra Saracenorum, Tartarorum, Dalmisii: Et si navis vel lignum venderetur intra Culfum, patronus vel superpositus dare debeat pro quolibet marinario causa veniendi Ragusium, ypperperum unum. Et si venderetur in Romania vel Cicilia, habere debeat nusquisque ypperpera duo; et si venderetur in ultramarinis partibus, habeat quilibet ypperpera tria, ut dictum est, causa veniendi Ragusium, pro expensis.*

Si vero aliquis marinarius remanere velet in aliquo loco ubi navis vel lignum vendita fuerit, habeat potestatem remanendi ad suam voluntatem, et nichil habeat pro expensis; et hoc intelligatur si navis vel lignum venderetur foresteriis. Si autem venderetur Ragusinis, et patronus velet in se tenere unum quarterium, vel quintum partem dicte navis vel ligni, nichil detur, sicut dictum est, marinariis pro expensis causa veniendi Ragusium, sed teneantur totum viagium complere, sicut fuerint in concordia cum patronis. Et si maior pars patronorum velet vendere navem vel lignum, vel inter se incantare, minor pars eorum nequeat contradicere. Si vero navis vel lignum venderetur ad dicta vetata loca, dare debeat patronus, vel superpositus tercium de eo quod vendita esset. Si autem venderetur in Dalmisio, perdat precium illud'.

када је брод продат Дубровчанину, или у ситуацији када је васник задржао одређени сувласнички удео на пловилу⁷⁶³.

Преузимајући одређен број карата, власници су се обавезивали да одмах уплате одређену суму новца, или пак да је исплаћују у оброцима ако је у питању била градња брода, по извршеном дефинитивном обрачуну свих трошкова.⁷⁶⁴

Каснијом одредбом Статута од 24. октобра 1358. године, брод је морао да буде у искључивом власништву дубровачких грађана. За прекршитеље ове одредбе, била је одређена висока казна од 500 перпера.⁷⁶⁵ Истим новчаним износом, кажњавао се и онај, који је противно овој одредби, имао са странцем уделе на броду, или их је на њега пренео.^{766, 767}

Дубровачки бродови могли су бити у власништву Комуне, и то још од ранијих времена, пре доношења Статута, што се односило углавном на ратне лађе, али понекад и оне трговачке.^{768, 769} Од врста бродова у државном власништву, најпознатија је била галија.^{770, 771} Од бродова у приватном

⁷⁶³ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XIV.

⁷⁶⁴ J. Тадић, *ibid*, стр. 67-68.

⁷⁶⁵ Stat. Rag, Lib. VI, cap. LXVI - *De pena illorum qui habent partem de navigio cum forensi, et non habent tot marinarios quot partes habent in ipso Rubrica LXVI.*

⁷⁶⁶ Stat. Rag, Lib. VI, cap. LXVII - *De pena illorum qui habent partem de navigio cum forensi.*

⁷⁶⁷ Овде бисмо могли да уврстимо и I одредбу VIII књиге Статута - *О баркама које се не смију давати Славенима и о казни за прекршитеље*: 'Будући да се чешиће догађало да су Славени с пловилма и баркама Дубровачана нападали оне који су долазили у Дубровник с намирницама и осталом трговачком робом, што је било веома штетно за град Дубровник, не хтијући то будуће трпети, одређујемо да се ниједна особа из Града ни из читаве дубровачке области не усуди изнајмити, ни продати, ни даровати, нити на било који начин ни за било какву излику којим изговором дати било којем Славену коју гондолу, ни барку, ни баркузиј, нити икакво пловило с више од три весла, и тко год то прекрши, да сваки пут за казну плати Опћини пет перпера, а од те казне нека половицу добије пријавитељ ако се темељем његове пријаве узмогне установити истина?.'

⁷⁶⁸ А. Мариновић, *ibid*, стр. 421.

⁷⁶⁹ Stat. Rag, Lib. VIII, cap. XCVIII - *Privilegium Venetiarum ad Raguseos - C*: '...*Super facto autem petitionis vestre possendi navigare, declaramus vobis quod, sicut scitis, beneficium ipsum non inmerito carissimum extimantes, nunquam extra nos et terram nostram illico concedere volumus, sed reputantes vos non extraneos, ymmo tamquam nos ipsos pro pura ac magna devotione et fidelitate vestra, ac volentes eundem amorem et curam erga vos, quemadmodum ad patriam propriam gerere, petitionem ipsam benigne duximus admittendam. Ita quod omnes Ragusci nati in ragusio et ex eis de cives Veneti, navigando cum navigiis nostris, tenendo in hoc talem modum, quod aliquis extrinsecus vel forensis, habitator Ragusii, qui non habitasset ibi annis viginti quinque suportando onera et factiones Ragusii, prout faciunt nostri in Veniciis (sic), non includatur in beneficio supradicto, et subiancendo omnibus ordinibus Veneciarum...*'.

⁷⁷⁰ Stat. Lib. II, cap. 10 - *Sacramentum custodium (sic) noctis*: 'Iuro ad evangelia sancta Dei bona fide sine fraude custodire civitatem nostram et galeas et burgum, et nec amicum iu vabo, nec inimicum nocebo per fraudem...?.'

⁷⁷¹ Stat. Rag, Lib. II, cap. XIV - *Sacramentum pitantarii et custodum arsane*: 'Iuro ad sancta Dei evangelia quod bona fide sine fraude et malo ingenio custodiam et manutenebo omnes res que ad manus meas pervenerint de Comune Ragusii, tam parvas quam magnas, pertinentes ad arsanam, et diligenter operabor et operari faciam, tam in galeas, quam in galiones et omnia alia ligna Comunis Ragusii et Comuni pertinencia; et in omni alio opere quod pertinet vel pertinebit ad Comune Ragusii,

власништву, у Статуту се помиње барка - *navicula*, пловило носивости мање од 20 миљара, која је могла да буде било самостална пловна јединица, или део неке друге, веће лађе, као чамац за спасавање,⁷⁷² баркозиј - *barcusius*, брод нешто већи од барке,⁷⁷³ кондура, брод носивости преко 20 миљара,⁷⁷⁴ гондола, мањи чамац,⁷⁷⁵ грип - *grippus*,⁷⁷⁶ лађа, бродница - *navicula*,⁷⁷⁷ те мали чамац, лондра.⁷⁷⁸

Сваки брод је имао своје име, а његова национална припадност, обележавала се заставом са ликом Светог Влаха или грбом Дубровачке Републике.⁷⁷⁹

Бродоградња

О томе да је брод представљао ствар од посебног интереса, сведоче нам и уговори о градњи брода.⁷⁸⁰

Пре него што би се приступило самој изградњи брода и закључењу уговора са бродоградитељима, његови будући власници, између себе су

non accipiens inde maius precium quam consueverant habere illi qui ante me fuerunt in officio de arsana, et ullo modo vel ingenio non dabo neque dare faciam aliquam rem dono, precio, neque inprestito de dicto Communi Ragusii, nisi hoc fecero de precepto d. comitis vel de eius certo nuncio, et si de eius precepto aliquid dedero studiosus ero repetere et custodire, ut predictum est...?

⁷⁷² Stat. Rag, Lib. I, cap. XIII - *De arboratico foresteriorum venientium per mare*, Stat. Rag, Lib. IV, cap. 79 - *De divisione patrimonii inter fratres facienda, et partium assignacione post divisionem, et eciam inter sorores...*? *Si vero duo sint tantum fratres qui inter se bona debent dividere minor frater, qui dividit domos, dividit eciam argacium domus, naves et barcas; et maior qui dividit vineas, dividet argacium vinearum, animalia, denarios et familiam...*?, Stat. Rag, Lib. VI, cap. LXV - *Anno Domini millesimo trecentesimo quinquagesimo octavo, inditione X, die XXIII mensis octubris*, Stat. Rag, Lib. VIII, cap. LXXIX - *De marinariis cuiuslibet ligni que arma secum portare debent* - C, Stat. Rag, Lib. VII, cap. I - *Qualiter patroni tenentur aptare naves suas*, Stat. Rag, Lib. VII, cap. VII - *De dampnis que eveniunt navibus in arboris et antendis*.

⁷⁷³ Stat. Lib. III, cap. XII - *De illis qui se iactant in terram et nolunt respondere?* ... *Istum autem ordinem servari volumus super assignandis bonis debitoris qui se iactavit in terram: quod primo assignentur denarii seu ulcimonia si ipsa debitor habeat; que si ad satisfacionem non sufficient, assignentur ipsius animalia; que si non sufficient vel non sint, naves, barcusii et alia navigia, sive in parte sive in totum sint ipsius debitoris, assignabuntur creditori ipsius pro illis videlicet partibus que sunt sue...*?, Stat. Lib. VII, cap. LX - *De hiis qui accipiunt barcas ad naulum ad partes*, Stat. Lib. VII, cap. LXI - *De hiis qui accipiunt lignum sine licencia patroni*, Stat. Lib. VII, cap. LXI - *De hiis qui accipiunt lignum sine licencia patroni*, Stat. Lib. VII, cap. LXII - *De hiis qui accipiunt barcam pro vindemiis*, Stat. Lib. VIII, cap. L - *De barcis non dandis Sclavis et de pena contrafacientium*.

⁷⁷⁴ Stat. Lib. VIII, cap. LXXVIII - *De armis portandis in quolibet navigio*.

⁷⁷⁵ Stat. Rag, Lib. VIII, cap. L.

⁷⁷⁶ Stat. Rag, Lib. I cap. X - *De eo quod comes recipit a piscatoribus*, Stat. rag, Lib. I, cap. XXVI - *De eo quod procuratores sancte Marie recipiunt a piscatoribus*, Stat. Rag, Lib. I, cap. XXVI - *De eo quod procuratores sancte Marie recipiunt a piscatoribus*, Stat. Rag, Lib I, cap. XXX - *De eo quod habet vicarius*.

⁷⁷⁷ Stat. Rag, Lib. VII, cap. 60 - *De hiis accipiunt barcas ad naulum ad partes*.

⁷⁷⁸ Stat. Rag, Lib. VII, cap. 62 - *De hiis accipiunt barcam pro vindemiis*, Stat. Rag, Lib. I, cap. X, Stat. Rag, Lib. I, cap. XXVI.

⁷⁷⁹ В. Брајковић, *Nationalite du navire, in Etude historique...*, стр. 120-122.

⁷⁸⁰ В. Брајковић, *ibid*, стр. 132.

склапали уговор којим су му пре свега одређивали назив, најчешће по имену неког свеца заштитника.⁷⁸¹ Тим уговором, сувласници су прецизирали и начин финансирања и управљања бродом, утврђивали врсту дрвета за његову градњу, будућу дужину брода, висину и носивост.⁷⁸² Ако би се међу сувласницима нашао поморски капетан, најчешће се уговором дефинисало, да се њему препушта заповедништво на броду и брига око његове изградње.⁷⁸³ Овај уговор, био је начин и да иницијатор за градњу брода, пренесе на друга лица, будуће сувласнике, одређени број својих карата.⁷⁸⁴ Њима, мада ређе, предвиђала су се и посебна права већинских сувласника, могућност да поставе за заповедника лађе лице по слободном избору, да слободно могу да одаберу посаду, или да изнајме брод за одређено путовање.

Што се тиче пак уговора који су каратисти склапали с бродоградитељима, њихови чланови, претежно су се односили на димензије брода, врсту материјала за градњу, цену брода у коју је улазила и бродска опрема, број радника који би изводио радове и рок изградње. За мање и средње бродове, обично се предвиђао рок од осам до девет месеци, док је за бродове веће носивости, било потребно између једне и три године.⁷⁸⁵

Награде за бродоградитеље, зависиле су од много чега: ту пре свега мислимо на квалитет градње, на тело брода, од којег и чијег дрвета се градило, да ли је будућа лађа требала да има једну или две палубе, а дешавало се и да готов брод, понекад буде већих димензија, него што је то било договорено, и слично.^{786 787}

Сваки брод је иначе, морао је да буде избаждарен и опремљен по јединици мере, према тежини робе која је могла на њега да се уговари. Капацитет брода

⁷⁸¹ В. Брајковић, *ibid*, стр. 112-113.

⁷⁸² Ј. Тадић, *Организација дубровачког поморства у XVI веку*, Историјски часопис САН, св. 1-2, Београд, 1949, стр. 68.

⁷⁸³ Ј. Тадић, *ibid*, стр. 65.

⁷⁸⁴ *Ibid*, стр. 68.

⁷⁸⁵ Ј. Тадић, *ibid*, стр. 66.

⁷⁸⁶ *Ibid*.

⁷⁸⁷ Шта се дешавало за случај непредвиђених трошкова на броду, под чему подразумевамо и онај, када је као готов, био већих димензија, него што је планирано, каже нам сам Статут у XVII одредби VII књиге - *О нужним трошковима на броду*: 'Ако би био потребан какав издатак на броду а већина би се патруна сагласила да се учини тај издатак, док мањина то не би хтјела, потврђујемо нека се зна да већина побјеђује мањину. А ако би прегласана мањина рекла да нема одакле учинити такав издатак или не би хтјела, нека се зна да други ортаци могу узети новац на камате на терет удјела у броду, то јест на терет удјела оних који нису хтјели учинити онај издатак, како најбољу могу. И такођер могу наредити нојеру да узме новац на терет ентега или на терет брода, или уз било које камате га успију пронаћи...?'

мерио се на римски начин, према количини пшенице која је могла да стане у његову утробу. Максимална тежина коју су бродови могли да носе, изражавала се у модијима. Сам Статут, као меру за носивост дубровачких бродова, наводи *modium*, једну од такозваних шупљих мера, за суве ствари: со, жито, овас или нешто слично.⁷⁸⁸ Модииум одговара једном спуду, који је тежио око 42 кг. *Milliarium, milliare*, износио је 1000 модија, док је пак тежина једног стара, била иста колико и један модиј.⁷⁸⁹ Изражавање носивости брода у колима, примењује се од XVI века, када се у Дубровнику прешло на систем мерења по попречним пресецима, што су заправо начела модерног баждарења.⁷⁹⁰

И на крају, из цитиране XVII одредбе VII књиге - *De expensis necessariis in navi*, јасно нам је да су бродом управљали већински сувласници, који су доносили све важније одлуке на њему, које је морала да поштује мањина, а које су се махом односиле на формирање поморских предузећа, најам брода, трошкове око уређења, на поправке, именовања заповедника, ноќјера⁷⁹¹ и друго.⁷⁹²

Опрема брода

У Дубровачкој Републици се посебно водило рачуна, да сваки брод мора да буде у добром стању, и да увек буде спреман⁷⁹³ и опремљен свим оним што му је неопходно, за безбедно путовање. Статут својом III одредбом VII књиге, таксативно прецизира, коју опрему који тип брода мора да има и каже: *‘Одређујемо да сваки брод од четрдесет до шездесет миљара мора имати: три нова конопа на витлу, три нова ендегара (пловца), пет сидара, три стара*

⁷⁸⁸ Било би врло незахвално да се упуштамо у истраживање којој би данашњој јединици мере он одговарао, јер су све оне у оно време, више или мање, макар и истоимене, биле по својој вредности врло различите, већ према месту и времену употребе, што констатује и А Цвитанић, *ibid*, стр. 211.

⁷⁸⁹ Stat. Rag, Lib. VII, cap. III - *De coredis et afisis navium*.

⁷⁹⁰ А. Мариновић, *ibid*, стр. 421.

⁷⁹¹ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XVIII - *De faciendo nauclerio: ‘Cum patroni alicuius navis vel ligni venerint ad elligendum et faciendum nauclerium, sciendum est quod maior pars patronorum debet vincere minorem partem patronorum, et qualemcumque hominem maior pars patronorum eligerit in nauclerium, ille debet esse nauclerius’.*

⁷⁹² В. Брајковић, *ibid*, стр. 133.

⁷⁹³ Stat. Rag, Lib. I, cap. 1 - *Qualiter patroni tenentur aptare naves suas: ‘Statuentes statuimus: quod omnes patroni debeant suas naves exhibere bene aptatas et calcatas de foris, et parietes, et coopertam, et barcam, et quod quelibet navis vel lignum palmicetur secundum quod patroni fuerint concordantes cum naucleris, ad expensas patronorum. Et cum navis vadit ad partes, brusca esse debeat de comuni marinariorum et navis, et expense omnes de accutis, stuppa et pice fieri debeat a patronis’.*

конопа, двије теје (конопа за сидрење) и једну прежу (коноп за вез) од седамдесет сежања. Брод од шездесет до стотину миљара мора имати: четири нова конопа, четири нова ендегара, четири стара конопа, шест сидара, двије теје и двије преже, велики артимон (лагано прамчано једро) од ланене тканине...А ово се подразумијева кад брод напушта Дубровник. А ако би се догодило да би који брод хтио испловити из Дубровника, а не би имао своју опрему како је речено у потпуном реду, због тога што се не би могла набавити ни унајмити у Дубровнику, патрун или патруни морају доћи пред кнеза и мало вијеће и предузети што у погледу опреме одлучи кнез и већина маловијећника’.

У Статуту се обавезна опрема брода помиње и у XXX одредби II књиге - Присега заповједника брода или заповједника бродова које шаље господин кнез, и у XXXI одредба исте књиге - *Присега веслача на галији, када се ради о бродовима у власништву Комуне*. Обавезна опрема била је, видели смо, прописана и за бродове у приватном власништву, што још једном потврђују и IV, V и VIII одредба VII књиге: *О онима који се укрцавају на брод као патруни*⁷⁹⁴, *О бродовима који крећу на пут без трговца и О уговору између патруна брода и трговца*.⁷⁹⁵ Законодавац Републике је строго водио рачуна да сваки брод у сваком тренутку има сву припадајућу опрему, јер, уколико је нема, Статут у овим одредбама предвиђа казне за одговорне, што се посебно види из VI одредбе исте књиге - *О штетама које претрпи роба на броду*.⁷⁹⁶

⁷⁹⁴ ‘...*Qui autem cum ipsa navi vel ligno exiret de Ragusio, et non haberet integre coredum suum, et sibi aliquid deficerit pro quolibet coredum, tam canaporum quam ancorarum, solvere debeat Comuni nostro yperpera tria, et pro quolibet velo yperpera quinque*’.

⁷⁹⁵ ‘*Ordinamus quod omnes naves que nauticantur tam in Ragusio quam extra cum mercatoribus Ragusii, patronus vel suprapositus debet esse in concordia cum eisdem, tam de marinariis vel temonibus, arboris (sic) antendis, quam de aliis coredis, que concordia scripta esse debeat per scribanum navis. Que hostendi debeat comiti et consiliariis infra dies octo, cum venerit ad exeundum de Ragusio, et si aliquid deficeret, secundum concordiam quam inter se habuerint, comes cum maiori parte Consilii Minoris, constringere debet patronum adimplere secundum concordiam habitam inter se. Et si patronus non adimplevit concordiam ipsam, et navis exhibit de Ragusio, quod patronus solvere debeat yperperum unum pro miliare de eo quod portat navis ipsa, de quo banno medietas sit Communis, et altera medietas mercatorum. Si vero mercatores ipsi, postquam venerint Ragusium, non lamentarentur infra dies octo, nichil inde in antea habeant rationis, et de ipsis pactis nullum dampnum substineat antedictus patronus. Et si extra Ragusium aliqua navis Ragusina acordaretur cum mercatoribus Ragusinis de marinariis et coredis, ut diximus supra, et non attenderetur per patronum, si mercatores conqueri voluerint coram comite, scribanus teneatur hostendere concordiam comiti et Consilio infra dies octo postquam Ragusium intraverint; et si ipsi lamentacionem non fuerint infra dictos dies octo, nichil inde in antea habeant rationis*’.

⁷⁹⁶ ‘Ако би се догодила штета на роби на неком броду јер није био добро калафатан, а патрун и његови морнари који плове на удио у добити не би могли доказати да је штета настала због временских непогода, наређујемо да ту штету насталу на роби морају надокнадити патрун и морнари. ...’.

Прописано је било и какво наоружање морају имати бродови, у складу са својом величином, и навео још шта сваки морнар мора да има од оружја.^{797, 798}

Закуп брода

И закуп брода, био је од од великог значаја за привредну и трговачку делатност Републике, што нам говори и велики број одредби у Статуту.⁷⁹⁹ Најам брода дубровачки законодавац не познаје као у римском праву, под термином *locatio conductio*, већ га означава са *naulicare*, *accipere ad naulum*, *accipere lignum*.

Постојали су разни начини закупа брода: могао је да се изнајми без морнара⁸⁰⁰ и неопремљен, или пак наоружан и са комплетном опремом. Што се тиче рока, постојала је могућност да се унајми само за одређено путовање, превоз од места до места, или да се узме на одређени временски рок.⁸⁰¹

Статути наше јадранске обале, у погледу искоришћавања брода, познају употребни и превозни тип уговора. Бродовласник је некемо могао свој брод да да у закуп, у превозне сврхе, уз одређену закупнину - *naulum*,⁸⁰² или је пак сам могао да се обавеже, да ће да превезе неку робу до одређене луке, за извесну накнаду, која се у статутима такође среће као *naulum*, мада је брод некемо могао и да се позајми, на бесплатну употребу. Уговор о искоришћавању брода, био је у писаној форми. Поред имена уговорних страна, садржавао је и назив брода, или неку другу ознаку по којој је пловило могло да се индивидуализује, затим његов капацитет и наоружање, потом ознаку места и времена укрцавања, односно искрцавања терета. У исправу се уносила и количина, односно врста робе коју је требало превести, као и износ закупнине, односно возарине за брод.

⁷⁹⁷ Stat. Rag, Lib. VIII, cap. LXXVIII - *De armis portandis in quolibet navigio* - C.

⁷⁹⁸ Stat. Rag, Lib. VIII, cap. LXXIX - *De marinariis cuiuslibet ligni que arma secum portare debent* - C.

⁷⁹⁹ Stat. Rag, Lib. VII, cap. VIII - *De concordia que fit inter patronum navis et mercatores*, cap. IX - *De mercibus non portantibus (sic) supra cohoptam*, cap. XXXVI - *De Raguseo, quod non possit naulicare lignum foresteriorum*, XXXVII - *De mercato quod fit de naulo et arris*, cap. XL - *De mercibus que debent poni in navi ad pondus*, cap. LIX - *De hiis qui accipiunt ligna ad naulum sine marinariis*, cap. LX - *De hiis qui accipiunt barcas ad naulum ad partes*, cap. LXII - *De hiis qui accipiunt barcam pro vindemiis*, cap. LXIV - *De hiis qui accipiunt lignum ad vindemiam in certo loco*, cap. LXV - *De eo qui discaricat vinum de una barca in alia* и cap. LXVI - *De eo qui non potest caricare lignum in vindemiis*.

⁸⁰⁰ Али је тад сам сносио ризик за брод или барку коју је закупио, ако другачије није било договорено, Stat. Rag, Lib. VII, cap. LIX - *De hiis qui accipiunt ligna ad naulum sine marinariis*.

⁸⁰¹ В. Брајковић, *ib id*, стр. 175.

⁸⁰² Одатле израз: 'дати брод у навал'.

Сваки од уговарача, задржавао је по примерак уговора и то су били почеци данашње *charter-party*. У доба настанка наших средњовековних поморских статута, налазе се и зачеци данашње теретнице. То је био управо онај попис, односно потврда о укрцаној роби, коју је према LXVII одредби Дубровачког статута, шкриван морао да уручи трговцима чија роба се превозила.

Сваки закупац брода, у првом реду је био дужан да плати *naulum*, према уговору. Сем тога, био је обавезан да надокнади сву штету бродовласнику, уколико би својом кривицом проузроковао оштећење или пропаст брода. Уговорени навал, није пак био дужан да плати, уколико би га на путу опљачкали. Ако би бродовласник некоме дао пловило у закуп, за пловидбу до одређеног места, ради извршења конкретног посла, па тај отпутује с бродом на неко друго место, или другим послом, и брод пропадне или се оштети, тада би сва штета ишла на терет закупца, сем уколико га на то одступање од уговора нису приморали временски услови, или неки други оправдани разлози. Из тога се *argumento a contrario*, може закључити, да закупца није одговарао за оштећење или пропаст брода ако се држао одредби уговора.

Закупац је морао сам да се побрине за благовремено укрцавање и искрцавање робе, чим дође у одређену луку, јер је за случај кашњења морао бродовласнику, да надокнади сву штету и трошкове које је имао због непотребног задржавања.

Уговорени *naulum*, морао је да се плати пре него што се роба искрца с брода. Закупцу је било дозвољено да пролонгира плаћање једино онда када би закуподавцу дао одговарајући залог, али је и тада, у том најчешће кратком року, морао да исплати навал, зато што би у супротном губио залог, који би остајао бродовласнику. Ако се *naulum* не би одмах исплатио, или се не би дао одговарајући залог, бродовласник је био овлашћен да се намири одређеном количином робе која је заложена, што значи да му је припадало право на *ius retentionis* и *ius distrahendi*.⁸⁰³

Сваки Уговор о закупу, склопљен у Дубровнику⁸⁰⁴, бродски писар морао је да упише у бродску књигу, и био је дужан, да га да на увид кнезу и вијећницима, осам дана пре него што би брод испловио из дубровачке луке. Ово

⁸⁰³ А. Цвитанић, *Из далматинске правне повијести*, стр. 737-738.

⁸⁰⁴ Позивајући се на VII књигу, VIII одредбу - *De concordia que fit inter patronum navis et mercatores*.

није био само начин да власт контролише и мотивише ово важно привредно пословање, него је то био и механизам, кроз који се и уговарачима пружала одређена сигурност.⁸⁰⁵

Знамо, да је Дубровчанима било забрањено, да изнајмљују стране бродове, сем млетачких и да се плаћала казна величине дупле суме закупа, уколико се ово није поштовало.⁸⁰⁶

Уговор о закупу

Уговор о закупу брода најчешће се закључивао између патрона и трговаца, којом приликом је било неопходно да се положи одређени износ капаре. Давање капаре у износу од једног фолара, или већем, представљало је конститутивни елемент Уговора о најму брода,⁸⁰⁷ о чему сведочи и XXXVII одредба VII књиге Статута.⁸⁰⁸ Видимо, да по датој капари у висини једног фолара, уговор више није могао да се раскине, и да је у том случају купац морао да испуни уговорну обавезу и да исплати бродовласнику, куподавцу остатак до пуног износа закупнине и онда када више није имао намеру да користи брод.

Очито је, да се другачије поступало у случају, када је капара дата у износу већем од фолара: како је тада имала карактер одустанице, куподавац је могао да задржи износ који је примио, али од купца није могао да тражи да му да било шта преко тога.^{809, 810} Дубровачки статут једино предвиђа могућност купца да одустане од уговора, али с тим да изгуби капару. Ово исто право, могућност да одустане од Уговора о најму, изгледа да није имао бродовласник, куподавац, чак ни онда када је био спреман да да двоструки износ капаре.⁸¹¹

⁸⁰⁵ А. Цвитанић, *Увод у дубровачко статутарно, касније законско право*, стр. 36.

⁸⁰⁶ Stat. Rag, Lib VII, cap. XXXVI - *De Raguseo, que non possit naulicare lignum foresteriorum*.

⁸⁰⁷ В. Брајковић, *ibid*, стр. 176.

⁸⁰⁸ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XVII - *О послу најма брода и капари: 'Трговци који би хтјели унајмити неки брод, требају у назночности бродског писара дати један фолар за капару да посао буде закључен, а писар је дужан уписати ту капару и све углавке који су истодобно уговорени. А ако би трговац или трговци хтјели одустати од тога брода, дужни су надокнадити патруну читав најам у уговореном износу, сваки за свој дио. Ако би пак за капару дали више од једног фолара, патрун брода се мора задовољити капаром...'* Кроз ову одредбу видимо, да је с патроном било засновано, практично онолико облигационих односа, колико је било и трговаца.

⁸⁰⁹ М. Костренчић, *Поморско право у статутима поморских наших градова и отока*, Мјесечник Правничког друштва у Загребу, бр. 6, Загреб, 1915, стр. 340.

⁸¹⁰ Опширније о овоме код Ј. Даниловић, *О капари у дубровачком праву крајем XIII и почетком XIV века*, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 1, Београд, 1956, стр. 22-26.

⁸¹¹ Ј. Даниловић, стр. 23.

Поред битних елемената које смо навели, у Уговор о закупу брода уписивао се и састав посаде, као и попис бродске опреме. Поред врсте робе, места утовара и истовара, понекад се уносила и клаузула, да пловило може да иде по товар и у неко друго место, од оног које је било предвиђено уговором. Поред цене превоза, уговором се одређивао и удео у добити патрона и посаде. Овај уговор, знамо, носио се на увид кнезу и Малом већу, да би они, као органи јавне власти, могли да га провере и да се увере, да ли се патрон у свему придржавао оног што је уговорено.⁸¹²

Најам брода

Други део XXXVII одредбе VII књиге Статута, каже, да уколико би се десило да трговац, закупац брода умре, пре него што би робу укрцао на брод, да тада његови наследници, нису ништа дужни да дају закуподавцу за закуп. Међутим, у ситуацијама када је тај трговац пре смрти, део своје робе већ укрцао на брод, тада су чланови његове породице, били дужни, да закуподавцу надокнаде, сразмерно утовареној роби, износ за возарину.⁸¹³

Дубровачки законодавац прецизно је одредио, да када је брод узет у закуп због путовања у Венецију и Анконитанску Марку, па патрон превари трговца, тако што не укрца или утовари мање робе него што је то прецизирано уговором, дужан је, да му на име настале штете, плати онолико колико пресуде кнез и Мало вијеће.⁸¹⁴

Другим делом одредбе, предвиђа се, да уколико пак неко изнајми брод, за ово исто путовање, али укрца више робе него што то стоји у уговору, да је онда за то 'прекрцано', дужан да исплати двоструки износ закупа.⁸¹⁵

⁸¹² В. Брајковић, *ibid*, стр. 177.

⁸¹³ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XXXVII - *De mercato quod fit de naulo et arris*: '...*Et si aliquis illorum qui naulicassent navem vel lignum, moriretur antequam poneret in nave et arras dedisset, nichil debeat satisfacere patrono de naulo. Et si aliquid in nave posuisset, volumus quod solvere debeat secundum rationem mercium que intus fuerint posite*'.

⁸¹⁴ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XL - *De mercibus que debent poni in navi ad pondus*: '... *Et si aliquis mercator naulicavisset tam ad Venecias quam ad Marchiam, et de mercibus eius remanerent in terram vel totum vel partem (sic), patronus vel superpositus emendare debeat eidem mercatori tantum quantum videbitur comiti et maiori parti Consilii Minoris*'.

⁸¹⁵ *Ibid*: '...*Si vero navis vel lignum naulicata esset ad eundem in Marchiam Anconitanam, et aliquis poneret in navem ultra numerum de eo quod naulicatum haberet, solvere debeat naulum duplum de eo quod superfluum intus poneret*...'

О најму брода, говори се и у IX одредби VII књиге - *О роби која се не смије крцати на палубу*, па се каже: *‘Нека се ниједан брод с једном палубом унајмљен у Дубровнику не усуди превозити било коју робу на палуби. Тко би прекршио ову одредбу, мора платити Опћини на име глобе двоструко од возарине коју је наплатио за ту робу укрцану на палубу. А писар је дужан ту робу пријавити кнезу и Вијећу, а ако би то пропустио, мора од свога платити нашој Опћини пет перпера, осим робе што се превози у сандуцима, која не подлијеже никаквој казни’*.

Статут неколико одредби посвећује и најму брода ради бербе грожђа. Каже, да све барке које се изнајмљују до Михољдана, и служе за превоз грожђа и вина, иду на ризик њихових власника. Наводи и да закупац, који је у ову сврху унајмио брод, може и другоме да га да ради исте ствари, али да је у том случају дужан, да све што је примио на име возарине, да патрону брода, што је исто дужан да учини и онда када сам крца туђе вино. Законодавац истиче и да је закупац дужан да да износ дуплог најма бродовласнику, уколико је уместо уговореног места, отишао на друго, да тамо обави бербу, у време трајања закупа. Дуплу закупнину, дужан је да исплати бродовласнику и онај, који је у договореној луци искрцао вино, па је непрекидајући путовање, отишао и у неку другу луку, да и тамо обави бербу, па је брод поново укрцао.⁸¹⁶

На терет закупца није падала било каква штета на броду, која је настала по окончању путовања, уколико га је закупац ваљано, по правилима усидрио, што је уређено одредбом LX, VII књиге Статута.⁸¹⁷

Лучке дажбине

Непресушан извор прихода о који су се отимала градска комунална вијећа и кнезови, биле су лучке таксе и разне дажбине за коришћење луке и пристајање бродова. Њих су плаћали сви страни бродови који би допловили у дубровачку

⁸¹⁶ Stat. Rag, Lib. VII, cap. LXII - *De hiis qui accipiunt barcam pro vindemiis*, Stat. Rag, Lib. VII, cap. LXIV - *De hiis qui accipiunt lignum ad vindemiam in certo loco*, Stat. Rag, Lib. VII, cap. LXV - *De eo qui disaricat vinum de una barca in alia*, Stat. Rag, Lib. VII, cap. LXVI - *De eo qui non potest caricare lignum in vindemiis*.

⁸¹⁷ Stat. Rag, Lib. VII, cap. LX - *De hiis qui accipiunt barcas ad naulum ad partes: ‘...conduxerit lignum illud in portum Ragusii completo viaggio, et traxerit eum in terram tantum, quod homo transire possit inter aquam et lignum non tangendo aquam...’*.

луку⁸¹⁸, сем бродова оних земаља и градова, у чијим лукама су по основу реципроцитета, дубровачки бродови били повлашћени или потпуно изузети од ових трошкова.^{819, 820} Лучких такси, биле су ослобођене и лађе, које су пловиле по дубровачким поморско-правним правилима - *secundum usum Ragusii*.⁸²¹ Мариновић истиче, да се чини, да су бродови свих далматинских градова, у било ком делу Далмације, били ослобођењи ових давања.⁸²² Дубровачки статут разликује три врсте ових давања и то: *arboraticum*, *sostaticum* и *savornae*.

Исто као и у Котору, арборађо је била лучка која се плаћала према броју јарбола. Њен износ није могао да пређе један перпер. Припадала је градском кнезу и његовом викару.⁸²³ *Sostaticum* је лучка такса која се плаћала *pro sosta*, за задржавање брода у луци.^{824, 825} *Radius savornae*, плаћала се према соврњи, крупном камењу, који су бродови узимали да би били стабилнији на мору, поготово кад је невреме или ако је лађа без терета.⁸²⁶

Уз ове три таксе, можемо да додамо и четврту, заправо новчану казну, коју су плаћали они, који су без посебног кнежевог одобрења, бацали у луку разно ђубре, лишће и отпатке.⁸²⁷

Поред ових обавеза, дубровачки бродови, били су обавезни и на извесну даћу, за потребе катедралне цркве Свете Марије, што је поближе одређено статутарном XXIII одредбом I књиге⁸²⁸. Овај пропис, доживео је бројне промене

⁸¹⁸ Поред градске луке, под дубровачком луком, треба подразумевати и ону на Шипану, Лопуду, Колочепу, Затону с Пољицом, Омблу, до вода Курила, Шумет, Груж с Лападом и Суматрином, Жупу са Сребреним и Млинима Плат и Цавтат, Stat. Rag., Lib. VII, cap. LXIV - *De hiis qui accipiunt lignum ad vindemiam in certo loco*.

⁸¹⁹ Stat. Rag., Lib. I, cap. XIII - *De arboratico foresteriorum venientium per mare*.

⁸²⁰ У уговору између Дубровника и Равене из 1188. године, грађанима оба града, оба уговарача гарантују исти третман и потпуно сигурност, значи и по питању плаћања лучких такси. Године 1192, византијски цар Исак II Анђело, такође је ослободио Дубровчане плаћања било каквих дажбина у његовој држави. И уговором из 1203, између Дубровника и италијанског града Термолија, договорено је да дубровачки и бродови из Термолија, буду ослобођени плаћања пристанишне таксе и оне за сидриште, кад год би брод из једног од ова два града, допловио у други, В. Форетић, *Неколико прегледа за поморску трговину Дубровника у средњем вијеку*, in Дубровачко поморство - у спомен сто година наутичке школе у Дубровнику, Дубровник, 1952, стр. 127.

⁸²¹ Ibid.

⁸²² А. Мариновић, *ibid*, стр. 423.

⁸²³ Stat. Rag., Lib. I, cap. XIII - *De arboratico foresteriorum venientium per mare*.

⁸²⁴ Ibid.

⁸²⁵ Stat. Rag., Lib. I, cap. XXXIII - *De eo quod recipiunt ripparii*.

⁸²⁶ Stat. Rag., Lib. VI, cap. LXIV - *De hiis qui non reddunt reditum savorne*.

⁸²⁷ Stat. Rag., Lib VI, cap. XXIII - *De hiis prohibiunt savornam in portu*.

⁸²⁸ *De parte que datur a navigantibus ecclesie Sancte Marie*.

за време прве управе кнеза Марина Бадуарија (1292-1294), и касније 1309. године.⁸²⁹

Поред ових, разне бродске дажбине, спомињу се још у уговору који је Дубровник закључио с јужноиталијанским градом Молфетом, 1148. године. Ради се о такозваним *familia*-ма, највероватније таксама за стални боравак у туђем граду. Застим је ту и *planteaticum*, такса која се плаћала при трговању, као и две лучке таксе: *scalaticum* и *ancoraticum*. *Scalaticum* је била пристанишна даћа, коју је сваки брод давао приликом пристајања уз обалу, док се *ancoraticum* плаћао за његово усидрење у луци. У начелу, можемо да сматрамо, да је *scalaticum* и *ancoraticum*, иста врста таксе, и да су се само по питању износа разликовале.⁸³⁰

Пловни путеви

Подручје по коме су пловиле дубровачке лађе, делило се по Статуту на јадранско - *intra Culfum* и ванјадранско - *extra Culfum*. Ризици пловидбе и трговине определили су овакву поделу, а према њима су прописане и одређене, специфичности у режимима трговања и пловидбе. Ове одредбе уредиле су, да су патруни морали унапред да се одреде у ком подручју плове и тргују, а то је онда и условљавало и друге битне елементе трговачко-поморског подухвата - поделу добити, али пре ње и ризика и штете које су могле током њега настати.⁸³¹

Статут у својим одредбама говори и о плати посланика који иду у разне крајеве и по мору и на копну.⁸³² У оквиру овог прописа, прецизно су наведене географске области, у које су дубровачки бродови и трговци ишли да послују и тргују.⁸³³ Очигледно, да се радило о крајевима с којима је Дубровник био у

⁸²⁹ В. Форетић, *Неколико прегледа за поморску трговину Дубровника у средњем вијеку*, стр. 126.

⁸³⁰ В. Форетић, *ibid*, стр. 127.

⁸³¹ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XLII - *De pecunia que vadit cum navi*, Stat. Rag, Lib. VII, cap. XLIII - *De navibus que exerunt de Culfo*, Stat. rag, Lib. VII, cap. XLIV - *De navibus que vadunt cum entegis*, Stat. Rag, Lib. VII, cap. XLV - *De entegis que debent scribi per scribanum navis*, Stat. Rag, Lib. VII, cap. XLVIII - *De hiis qui recipiunt entegas infra Culfum*, Stat. Rag, Lib. VII, cap. L - *De hiis qui accipiunt cologancias intra Culfum*, Stat. Rag, Lib. VIII, cap. XCVIII - *Privilegium Venetiarum ad Raguseos* - C.

⁸³² Stat. Rag, Lib II, cap. XXIV - *De salario nunciorum*.

⁸³³ Од Дубровника у Валону; Од Дубровника до Крфа морем; Од Дубровника до Валоне и од Валоне до Крфа копном; Од Валоне даље, до Армира, Од Дубровника до Арбана; Од Дубровника у Улцињ и Бар; Од Дубровника у Котор; Од Дубровника у Рашку, даље од Брскова;

најтешњим везама, па су посланици примали плату, јер су тамо често службено одлазили. Наравно, ова одредба никако не искључује могућност да су Дубровчани зарад зараде ишли и у неке друге крајеве, што су свакако и чинили, па се тада посланицима плаћало *per analogiam*, у зависности од даљине пута, опасности које су могле да их задесе и неких других околности.

О организацији пловидбе

Посада на бродовима била је веома важан фактор у организацији дубровачког поморства, јер је представљала значајну снагу економског живота Дубровника. Главно занимање Дубровчана, свакако је било поморство, којим су се нарочито бавили становници острва и западних крајева дубровачке државице, мада је по уложеном капиталу, несумњиво предњачио Дубровник. У Граду је живела готово сва властела, која је уз богате грађане радо и много улагала новац, пре свега у рентабилна поморска предузећа.

У крајевима где се земљорадњом готово није бавило, било је највише слободних или полузависних сељака, који су несметано напуштали земљу и одлазили на море. У неким селима, то је било у тако великом броју, да је *Razzi* у својој *Storia di Raugia*, написао како управо због тога на Лопуду није видео до неколико мушкараца. Са Пељешца пак, посебно из Оребића, одлазило се масовно на море, тек пред крај XVI века, када су сами мештани почели да граде своје бродове, претежно за обалну пловидбу.⁸³⁴

Трстеничка капетанија,⁸³⁵ заправо читав Пељешац, имао је много већу улогу у поморству Дубровачке Републике, од оног који му се придаје. Посебно се мисли на југозападни део полуострва, где су Мокало, Станковић, Оребић, Кармена, Билопоље, Жуковац, Кућиште, Вигањ, Басиљина и Накована. Иако је у првој половини XVII века поморска трговина у Средоземном мору углавном стагнирала, доносећи мале зараде бродовима, Пељешчани су управо тада, за своје бродове налазили сигуран посао и стално запослење, пре свега на Јадранском мору, свакако уз велики ризик од гусара и све озбиљније сметње од

Од Дубровника само до Брскова и Никшића, Од Дубровника до Попова; Од Дубровника до Неретве и Хума; Од Дубровника у Босну; Од Дубровника до Омиша, Сплита и Трогира, Од Дубровника до Задра; Од Дубровника у Пулу до Трста; Из Дубровника у Млетке и Анконску Марку, Од Дубровника у Бриндиси до Виесте.

⁸³⁴ S. Razzi, *Storia di Raugia*, Дубровник, 1908, стр. 122 и 124.

⁸³⁵ Трстеница је стари назив за Оребић.

стране Млечана. Бродови трстеничке капетаније, најчешће су у то време, превозили из албанских лука у Дубровник, а одтале у Апулију, Анкону и Венецију, разне врсте кожа, вуну и восак. Из Барлете су узимали со, а из других апулских лука, уље, жито и дрва. Ка Грчкој и Леванту, много ређе се пловило.

У другој половини XVII века, пељешко бродарство доживеће свој пуни успон, упркос томе, што Аустрија силно настоји да привуче стране трговце и поморске предузетнике у своје луке на Јадрану, што Дубровник преживљава своје катастрофалне дане, након земљотреса 1667. године и што Млетачка Република врши снажан притисак на дубровачку поморску трговину. У тим годинама, многе пељешке породице наћићемо у Сењу, Бакру и Ријеци, док има и оних које ће се окренути ка Венецији. Док пељешки бродови плове у аустријској служби и под млетачом заставом, у Дубровнику је поморско-трговачка активност готово замрла.

Сличне прилике, биће и у првим деценијама XVIII века: око 1740. године, стање на Средоземном мору се поправља, па Дубровник поново настоји да обнови своје традиционалне везе с Левантом и осталим лукама Средоземља. Тада се пељешки бродови враћају са севера Јадрана, па поново под дубровачком заставом тргују у Средоземном мору, од Цариграда, Солуна, Смирне, Кипра и Александрије до Сицилије, Напуља, Ливорна, Барселоне и Лисабона.⁸³⁶

III.2.2.6 Посада

Када говори о посади, Дубровачки статут је разликује према броду на којој се налази.

Посаду општинског, ратног брода, чинили су: капетан, морнари, веслачи - галиоти и заповедник - комитус, на већем броду и тобција.

У саставу посаде приватног брода, били су морнари, навигатор, писар, патрон и супрапозит.

На сваком броду, налазио се макар један бродоградитељ-марангон, као и калафат, задужен за поправке.⁸³⁷ На броду је било и бербера-лекара, куvara,

⁸³⁶ С. Векарић, *Поморци Трстенице у XVII и у првој половини XVIII стољећа*, in *Споменица Госпе Анђела у Оребићима (1470-1970)*, Омиш, 1970, стр. 195-196.

⁸³⁷ Марангони су дрводељци-тесари, док су други закрпљивачи, занатлије које смолом и кучином шупере бокове бродова, да не би пропуштали воду. Међу закрпљивачима су и бродски ковачи и сви они што раде на броду и око брода (који нису тесари). Статут их помиње у *Stat. Rag, Lib.*

морнара који су били вични оружју, оних који су умели с једрима, дечака - дјетића који су радили свакојаке послове, спремајући се за поморски занат, трговаца и обичних путника.⁸³⁸ Дешавало се да се понекад на броду нађе и бродовласник који је на њему пловио као морнар и који у том случају није имао никаква већа права, у односу на друге морнаре који су били на истој лађи.⁸³⁹

Капетан

Капетан - *capitaneus*, био је врховни наредбодавац, заповедник општинског, у првом реду ратног, али и трговачког брода, или пак конвоја⁸⁴⁰. На ову дужност, постављали су га дубровачки кнез и Мало вијеће, којима је био одговоран за свој рад. Пре ступања у службу, морао је да положи заклетву пред млетачким дуждом и дубровачким кнезом.^{841, 842}

Галиоти

За веслаче - галиоте на општинском ратном броду, Статут вели да су дужни да слушају капетана и заповедника брода, као и да имају обавезу да чувају брод, бродску опрему и да пријаве сваког, ко би пловилу нанео било какву штету. Најчешће су галиоти били кажњеници, или изузетно сиромашни

VIII, cap. LI - *De marangonibus et calofatis ut non vadant ad laborandum in barca Sclavorum, et de pena illorum qui contra hoc faciunt* и у Stat. Rag, Lib. VIII, cap. LX - *De igne*.

⁸³⁸ *Pivati* су путници који су уз одређену тарифу, путовали бродом. Они нису имали ништа заједничко са бродом и робом на њему, па зато и нису били заинтересовани за исход пловидбеног задатка. Статут их помиње само на једном месту, када каже да су се удруживали у заједничке кухиње, тзв. путничке заједнице, А. Мариновић, *Поморско право*, књ 1, Сплит, 1998, стр. 141, Stat. Rag, Lib. II, cap. XVIII - *Sacramentum illorum qui sunt supra vinum*.

⁸³⁹ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XVI - *О патруну брода који плови као морнар*: 'Патрун брода који плови на њему као морнар, не може на том броду ни у чему заповиједати, осим колико му припада према удјелу што га у њему има. А у име туђих удјела не може ништа заповиједати ако не би имао овлаштење других патруна, осим што смије заповиједати у погледу опреме, како је речено у овим одредбама'.

⁸⁴⁰ Stat. Rag, Lib. VII, cap. LXIV - *De navigiis euntibus in conserva*.

⁸⁴¹ Stat. Rag, Lib. II, рас. XXVI - *Sacramentum capitanei vel capitaneorum qui mittuntur a domino comite*.

⁸⁴² Капетан није био члан посаде. Функција му је готово истоветна с патроном на дубровачком трговачком приватном броду, с битном разликом, што он није, попут патрона, власник, него само правни заступник власника, тј. дубровачке општине. Могли би да га замислимо и на месту супрапозита, на дубровачком трговачком приватном броду, односно на позицији заменика патрона. За разлику од власника, којих може бити више, и најчешће их је и било више, капетан је увек само један, чак и када је у питању више бродова (у консерви). Сви на броду (или бродови који плове у конвоју), дужни су да га слушају: од веслача и морнара, до највишег бродског часника комитуса, А. Мариновић, *Дубровачко поморско право*, стр. 123-124.

људи, којима се за ову службу давала врло бедна плата. И они су, као и капетани, били у обавези да се пре ступања у службу, зајму на верност млетачком дужду и дубровачком кнезу.⁸⁴³

Комитус

Comitus ligni communis је начелник, префект на општинском ратном броду. Најстарији је члан посаде и први непосредни наредбодавац, заповедник на броду. На сваком броду, налазио по један, и за разлику од капетана, који иначе није спадао у посаду, заповедник није смео да напушта брод.

Поред заклетве коју је полагао на исти начин као капетани и галиоти, заповедник брода, морао је да положи заклетву и пред капетаном, коме је био одговоран за свој рад.⁸⁴⁴

Морнари

Дубровачки законодавац предвидео је бројне одредбе које се тичу морнара који су пловили на бродовима у приватном власништву, и назива их *parinari* или *nautae*. На њима је лежао сав терет управљања бродом: од његовог уредног одржавања, до бављења бродском опремом, вођења рачуна о исхрани и свему осталом што је било неопходно посади и путницима. Њихова не мала, свакако важна обавеза, била је и да се старају и одржавају трговачку робу која се превозила, као и да је бране од евентуалних напада.

Већина прописа који регулишу положај морнара, налази се у VII књизи Статута. Те одредбе дефинишу њихов правни статус, говоре о њиховим међусобним односима, као и односима према заповеднику, бродовласнику и властима Комуне.

Тешко је одредити колико је морнара укупно било на дубровачким лађама. Број морнара на бродовима средње величине, у XVI веку, износио је између 40 и 60, док је њих око 140, пловило на бродовима веће носивости.⁸⁴⁵

⁸⁴³ А. Мариновић, *Поморско- правни прописи средовејечног дубровачког Статута*, стр. 428-429.

⁸⁴⁴ Stat. Rag. Lib. II, cap. XXX - *Sacramentum comiti vel comitorum qui mituntur a domino comite*. Stat. Rag. Lib. II, cap. XXXI - *Sacramentum de galiotis*.

⁸⁴⁵ Ј. Тадић, *ibid*, стр. 90.

Морнаре на дубровачким бродовима, најбоље ћемо разврстати по групама, у односу на начин, на који су били плаћени, па тако разликујемо: морнаре најамнике - који су су пловили за плату, оне који су пловили на удео и морнаре *in integra*.

Морнари најамници - *marinari ad marinariciam et ad viagum*,⁸⁴⁶ о којима Статут подробно говори, нису имали право на учешће у добити и радили су за тачно одређену плату⁸⁴⁷. У службу су ступали тако, што су с патроном закључивали неформалан, консенсуални уговор, који је уређиво њихова међусобна права и обавезе.^{848, 849} Запошљавали су се на одређено време или за конкретно путовање. Онда, када се уговарало нешто неуобичајено, тада су уговарачи закључивали уговор пред нотаром, у циљу лакшег доказивања. Тај уговор се уписивао у канделаријске и бродске књиге. И сам законодавац прописује, да се такав уговор мора поштовати и да обавезује обе стране уговорнице.⁸⁵⁰

Морнари који су примали тачно утврђени износ зараде,⁸⁵¹ нису сносили ризик евентуалног губитка.^{852, 853} Поред тога што су морали да укрцавају и искрцавају терет⁸⁵⁴ и савесно извршавају све обавезе које смо навели, они који су се запошљавали ради конкретног путовања, били су у обавези то путовање и да заврше,⁸⁵⁵ јер уколико би поступили супротно одредбама уговора и

⁸⁴⁶ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XII - *De marinariis qualiter tenentur complere viagium*.

⁸⁴⁷ Stat. Rag, Lib. VII, cap. II - *De navibus que debent habere scribanum*.

⁸⁴⁸ Stat. Rag, lib. VII, cap. XV - *De pactis inter patronum navis nauclerium et marinarios: 'Si patronus alicuius navis vel ligni extra Ragusium dederit navem suam vel lignum nauclerio et marinariis, sive sit comparata extra Ragusium, sive sit propria, sciendum est quod omne pactum, quod patronus navis vel ligni fecerit cum nauclerio et marinariis, est firmum habendum'*.

⁸⁴⁹ За разлику од дубровачког права, италијански прописи предвиђају да је у овом случају морао да се склопи строго формални уговор, уз који се морнар и 'капарисао', или је пак био дужан да положи заклетву, Ј. Даниловић, *О најамним односима у Дубровнику у XIII и XIV веку*, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 4, Београд, 1961, стр. 725.

⁸⁵⁰ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XV.

⁸⁵¹ Плата, или најамнина, морнарима се исплаћивала искључиво у новцу, месечно, у неколико рата, или по обављеном путовању, Stat. Rag, Lib. VII, cap. XII, М. Костренчић, *Поморско право у статутима приморских наших градова и отока*, стр. 960-961.

⁸⁵² Stat. Rag, Lib. VII, cap. VI - *De Damnis que eveniunt mercibus in navi*.

⁸⁵³ Видећемо, да су штету насталу зато што брод није био адекватно испушарен, а која би се десила на роби која се превозила, били дужни да надокнаде искључиво патрун, навигатор или његов заменик, никако морнари који су били ангажовани за конкретно путовање или који су радили за плату. Њихове колеге који су радили на удео, су пак за разлику од њих, уз бродовласника, навигатора и његовог заменика, морале да плате новчану глобу, уколико је брод испловио без бродског писара, Stat. Rag, Lib. VII, cap. VI, Stat. Rag, Lib. VII, cap. II.

⁸⁵⁴ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XII.

⁸⁵⁵ Сваки морнар који се налазио на броду и примао одређену плату, морао је да заврши конкретно путовање, па и онда, када је бродовласник прекорачио рок на који га је унајмио у службу. За период за који је дуже радио, плаћало му се додатно, сразмерно ономе што му је

напустили брод, тада су власнику брода морали да надокнаде двоструки износ оног што су примили, или дупли износ оног, што је тек требало да им буде исплаћено. Исто тако, уколико им бродовласник, или његов заменик, не би дали плату на време, поред плате, а на име накнаде штете за закашњење, морали су да им дају још једну.⁸⁵⁶ Дубровачки законодавац предвидео је још један пропис који се односи на плате, који каже, да ће морнар који се разболи, и коме је исплаћена плата пре него што је отпочео путовање, па због болести не крене на пут, бити дужан да патрону врати све оно што је примио. Уколико би га пак болест задесила на путу, даће му се плата за онолико дана колико је радио док је био здрав. Ако би се пак десило да морнар који ради за плату умре, пре испуњења обавезе за коју је плаћен, његовој породици исплатиће се онолико пара, колико је укупно службовао на броду.^{857, 858}

За разлику од морнара најамника, за морнаре који плове на удео у добити - *ad partem*, Статут вели да су то они, који дају своју радну снагу уз ризик, за очекивани део добити, утврђен уговором и за много шире обавезе.⁸⁵⁹ Те карактеристике их не чине само морнарима, него и предузетницима, зато што одговарају и за робу која се бродом превози. Статутарним одредбама, прецизирало се, да су насталу штету на роби, надокнађивали морнари на удео, заједно с патроном, уколико није могло да се докаже да је до оштећења на роби дошло услед невремена, већ да су она настала зато што брод није био како треба припремљен за пут. Ово је подједнако важило и онда, ако би се утврдио мањак

претходно исплаћено, према броју дана. О овоме нам говори XXII одредба VII књиге Статута - *De termino marinariorum qui complent non finito viagio*.

⁸⁵⁶ Нигде у Статуту нема одредби које говоре, на који рок су морнари могли да се запосле, а нема ни конкретних износа везаних за њихове плате, зато што се управо о овоме слободно уговарало. Овакво решење, свакако да је ишло у корист бродовласника, који су могли уз малу надокнаду, да дођу до јевтине радне снаге. Патрун унајмљујући морнара, није стицао било какву власт над његовом личношћу, а морнар је продавајући своју радну снагу, на одређено време или за конкретно путовање, остајао и даље слободан.

⁸⁵⁷ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XII - *De marinariis qualiter tenentur complere viagium: 'Omnes marinarii qui vadunt ad marinariam et ad viagium, teneantur ipsum viagium explere, eundo et reddeundo, caricando et discaricando. ..Et marinarii teneantur explere viagium totum, ut dictum est; et si aliquis eorum contrafecerit et navem relinquerit, ipse teneatur restituere totum in duplum quod suscepit, vel quod suscipere deberet pro marinaria ipsi patrono vel superposito navis. Si vero patronus vel superpositus ad statutum terminum marinariis paccamentum non fecerit, ex tunc in antea teneatur ipsum paccamentum restituere ipsis marinariis in duplum'*, Stat. Rag, Lib. VII, cap. XXIV - *De marinario ad marinariam qui infirmatur*, Stat. Rag, Lib. VII, cap. XXV - *De marinario qui moritur*. У другом делу ове одредбе, законодавац прописује како ће се поступити уколико умре морнар који плови на удео у добити, па предвиђа другачије решење: *'...et si navigaret ad partes, et unus de marinariis moreretur vel plures, de ipso solo viagio sibi pars debeat laborare'*.

⁸⁵⁸ Ј. Даниловић, *О најамним односима у Дубровнику у XIII и XIV веку*, стр. 725.

⁸⁵⁹ М. Костренчић, *ibid*, стр. 961-962.

приликом њеног искрцавања. Такође су били одговорни и за штету коју би брод претрпео, до висине свог дела добити, што Статут прецизира одредбом која говори и о расподели добити ван Дубровника.⁸⁶⁰ Исто тако, уз навигатора су и морнари на удео који су спадали у његову *дружину*, зато што су били заједнички одговорни, кажњавани новчаном казном, уколико би се установило, да на броду који има више од 600 спуда, нема ангажованог бродског писара. Кажњавани су такође, казном од 20 перпера, за исти прекршај, уколико је брод имао више од 1000 спуда, за разлику од морнара који су пловили за плату, који ни за први, а ни за други пропуст, нису били одговорни. Морнари на удео, сносили су уз брод и трошак његовог уређења, стругања и паљења. Иако су на неки начин били и предузетници, морнари на удео, били су обавезни на послушност бродовласнику и навигатору, па без њиховог одобрења нису смели да напусте брод. Међу овим одредбама, налази се и она О најамнику који побегне, у којој се поред осталог прецизира, да ће његов удео у добити, уколико побегне с брода, ићи у корист патруна брода.^{861,862}

На основу ових статутарних одредби, можемо да видимо, да је статус морнара који су пловили на удео у добити, био знатно повољнији од оног који

⁸⁶⁰ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XXVIII - *О онима који хоће подијелити добит изван Дубровника: 'Ако би они од брода, док се брод налази ван Дубровника, хтјели подијелити добит коју су остварили и ако би је подијелили, бродски је писар дужан уписати сваку добит засебно како су биле примљене. А ако би тај брод претрпιο штету, та се штета мора надокнадити од те добити: нека сватко сам врати колико је примио. И ако би од добити подијелили више него што би била штета, не морају вратити више него колико би била штета. А ако би подијелили мање од штете, нису дужни вратити више него колико су примили.'*

⁸⁶¹ Stat. Rag, Lib. VII, cap. VI - *De dampnis que eveniunt mercibus in navi: 'Ordinamus quod si dampnum aliquod evenerit in mercibus alicuius vel ligni propter malam calcaturam, et patronus cum marinariis eiusdem qui vadunt ad partes non possunt probare quod ipsum dampnum evenerit per fortunam temporis, ipsum dampnum in eis mercibus habitum restitui debeat per patronum et marinarios. Et si minus de mercibus inveniretur ad extrahendum de nave vel ligno, de eo quod scriptum fuerit per scribanum, ipsum dampnum etiam restitui debeat per patronum et marinarios. Et si navis iret ad marinariciam et dampnum haberet superius denotatum, restitutionem facit patronus vel nauclerius vel superpositus de habere proprio pertinenti ad navem vel lignum', Stat. Rag, Lib. VII, cap. II - De navibus que debent habere scribanum: '...Si vero ipsum lignum scribanum non habuerit, solvere debeat nauclerius cum societate yperpera sex, et navis nichil solvat, medietatem cuius banni habeat accusator, et aliam Comune. Si autem fuerit lignum a modiis mille supra, et scribanum non habuerit, solvere debeant predicti yperpera viginti; et si iret ad marinariciam, ipsum bannum solvere debeat patronus vel patroni ligni', Stat. Rag, Lib. VII, cap. I - Qualiter patroni tenentur aptare naves suas: '... Et cum navis vadit ad partes, brusca esse debeat de comuni marinariorum et navis, et expense omnes de accutis, stuppa et pice fieri debeat a patronis', Stat. Rag, Lib. VII, cap. XXI - De conducto qui fugit: 'Si conductos alicuius patroni navis vel ligni fugeret, sciendum est quod pars illius conducti navigare debet domino suo, ac si conductus esset in nave vel ligno: aut nauclerius ligni debet ponere alium conductum pro tanto precio quanto illud fuit, qui fugit, positus, vel debeat tollere conducturam et ponere eam in comunitate navis vel ligni. Et dominus qui ante posuit dictum conductum, debet paccare conducturam illam, quantam ipse dederat primo conducto'.*

⁸⁶² А. Мариновић, *Поморски прописи средовејечног дубровачког Статута*, стр. 429.

су имали они који су пловили за плату. У Дубровнику је током XIII и XIV века, овај начин плаћања и службовања преовлађивао. Иако није био равноправан са патроном,⁸⁶³ морнар *на удео*, био је учесник поморско - трговачког посла, што му је свакако омогућавало да боље заради, него када му је унапред утврђена плата, а био је и заштићенији за случај болести или смрти: уколико би се разболео ван Дубровника, па је морао да остане у неком другом месту, тада се његов удео у добити рачунао за све време путовања, без обзира што је био отсутан с брода. Уз то, давале су му се и дневнице за редован живот. Законодавац додаје, да је морнар који је у међувремену оздравио, имао право да се врати на брод, који је допловио у место, у које се искрцао због болести, сем у случају када је на његово место, у међувремену ангажован неко други.⁸⁶⁴ За случај смрти морнара пре завршетка путовања, породици се исплаћивао једнак део добити, који би се и њему дао по завршетку путовања, а да је остао у животу. И још нешто, управо по установи *ad patrem* - на удео, коју Млетачки статут уопште не помиње, заључујемо, да је Дубровачки статут у односу на овај, далеко модернији.⁸⁶⁵

За нас, свакако најинтересантнију групу представљају морнари *in integra*, који су чинили трговачко друштво под истим именом. Не само да су учествовали у расподели целокупне добити на броду, остварене ентегама, већ су добијали и од возарине за осталу робу, као и од расподеле сваког другог добитка. Статут им дозвољава, да и сами имају право на ентеге, на бродовима на којима службују, с тим што наводи да ту робу морају, пре него што је укрцају, да пријаве патрону, да би и она, као сва друга, била уписана у бродску књигу. За штету насталу од олује или због пљачке на мору, како на ентегама, тако и осталој роби, нису били одговорни.⁸⁶⁶

⁸⁶³ Наравно да ни морнари *ad partem*, као ни њихове колеге најамници, нису били равноправни с бродовласницима, који су без икаквог ограничења могли да продају цео брод и да самим тим с моранрима раскину уговор. Морнари пак, за разлику од правих предузетника, нису могли, сем оправданог разлога да раскидају уговоре и напуштају бродове, како су хтели, уколико то није било из оправданих разлога, што су опет процњивали кнез и Мало вијеће. Све ово најбоље дочарава XVII одредба VII књиге Статута.

⁸⁶⁴ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XXIII - *De marinario ad partem qui infirmatur*.

⁸⁶⁵ М. Шарац, *Развој поморског права у Дубровнику*, необјављена магистарска теза, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 1991, стр. 91.

⁸⁶⁶ Stat. Rag. Lib. VII, cap. II - *De navibus que debent habere scribanum: '...Qui scribere teneatur omnes marinarios, tam euntes ad partem, quam ad marinariciam, et pueros vel conductos, et merces omnes per singulum, et ebtegas...'*; Stat. Rag, Lib. VII, cap. XLII - *De pecunia que vadit cum navi: 'Moneta sive pecunia que vadit cum nave vel ligno Ragusii que vel quod vadit per Culfum cum entegis, ire debeat ad fortunam dominorum ipsius monete maris et gentis clare factam...'*; Stat. Rag, Lib. VII,

Осим морнара који су по слободном нахођењу ступали у најамни однос и продавали своју радну снагу, као слободни људи, на бродовима је било и робова: морнара *слободњака* и морнара *најамника*. Робови *слободњаци*, имали су статус слободног човека, са карактеристикама *alinei iuris*, не *sui iuris*. То је значило, да је све оно што је тај морнар стекао пловећи, припадало искључиво његовом господару. Статут наводи, да ако би такав роб - морнар побегао или био заробљен пре повратка у Дубровник, да се његовом господару, за тај губитак, ништа није надокнађивало сем што је имао право на сву добит коју је морнар остварио на том путовању. Статутом је било утврђено, да је патрон могао на брод да укрца своје робове као морнаре најамнике, а не као слободњаке. Наводи се и да је њих кормилар имао право да шиба и физички кажњава, из чега видимо да им положај нимало није било лак.^{867, 868}

Статут садржи и одредбе о патруну који жели да плови на броду као морнар, па каже, да он у том случају сме да заповеда, само у оној мери, колико му припада према уделима на броду. Целим бродом може да командује, једино ако га за то овласте остали сувласници. Статут наглашава и да нико од осталих каратиста, није могао да се супротстави намери колеге, другог сувласника, да на пловилу има положај морнара.⁸⁶⁹

Патруни и њокери су морнарима дозвољавали, у намери да их што више вежу за одређени пловидбени подухват, да за сопствени рачун и уз симболичну,

cap. XLIII - *De navibus que exeunt de Culfu*, Stat. Rag, Lib. VII, cap. LVIII - *De hiis qui recipiunt entegas infra Culfum*, Stat. Rag, Lib. VII, cap. XLIX - *De hiis qui perdunt de entegis*.

⁸⁶⁷ Stat. Rag, Lib. VII, cap. II - *De navibus que debent habere scribanum: '... Qui scribere teneatur omnes marinarios, tam euntes ad partem, quam ad marinariam, et pueros vel conductos, et merces omnes per singulum, et entegas...'*, Stat. Rag, Lib. VII, cap. XIX - *De servis qui vadunt marinarii: 'Servi qui vadunt marinarii cum navibus vel lignis Ragusii, vadant pro liberis; et si servus aliquis, qui iret in ipsis navibus vel lignis marinarius fugeret vel captus esset, donec ipsa navis vel lignum venerit Ragusium, pars eius debeat laborare domino servi illius, et nichil aliud recipere pro eo, et ita laborare debeat uni alii libero, si caperetur'*, и Stat. Rag, Lib. VII, cap. XX - *De servis qui vadunt conducti: 'Sancimus quod omnes servos patronorum navis vel ligni, quos ipsi in sua nave vel ligno ponere voluerint seu mittere, nauclerius debeat recipere eos pro servis, et non pro libertas. Et sciendum est quod patroni habent potestatem ponendi in illo ligno servum suum pro conducto, quando illud lignum fuerit paratum. Et nauclerius qui eos servos suscepit, habent potestatem verberandi et percuciendi servum vel servos patronorum, et corrigendi eos cum navis ipsa vel lignum in viaggio fuerit. Et si ipse servus vel servi pro ipsis verberibus fugerent vel perderentur, sciendum est quod nauclerius aut comunitas eius nichil tenetur emendare pro servo illo vel servis, venuntamen pars eius navigare debet, ut dictum est'*.

⁸⁶⁸ А. Мариновић, *По морско-правни прописи средовјечног дубровачког Статута*, стр. 433.

⁸⁶⁹ Stat. Rag, Lib. VII, cap. II, Stat. Rag. Lib VII, cap. XVI и Stat. Rag, Lib. VII, cap. XVII - *De expensis necessariis in navi: '...Et si aliquis de patronis velet ire marinarius cum ipsa nave vel ligno, alii patroni non possunt contradicere ei, nec tenere eum quod non vadat'*.

или чак бесплатну возарину⁸⁷⁰, укрцају на брод одређену количину трговачких артикала - *paraspodium*, трговачку робу морнара, која се такође уписивала у бродску књигу и коју је било забрањено издвајати из заједнице брода.⁸⁷¹ Статутом је било забрањено и кажњиво, да се на брод као параспродија, или на други начин, унесе кријумчарена или крадена роба, па је и то био разлог што се сва роба пописивала.⁸⁷²

А. Мариновић вели, да се чини да је право на параспродију, припадало само морнарима *ad marinariciam vel ad viagium*. Каже, да ниједан брод који је путовао *ad partes*, није смео да издвоји параспродију из остале робе на броду, већ су за њу морнари плаћали пун износ возарине - *naulum*, исто као и морнари *in integra*. Напомиње, да би све ово значило, да су само морнари *ad marinariciam vel ad viagium*, имали пуно право да крцају такву робу, за умањену или бесплатну возарину. Будући да је категорија морнара *ad partem*, била преовлађујућа у Дубровнику, а да њихова параспродија није смела да се издваја од остале трговачке робе, Мариновић закључује, да зато овај поморско-правни институт и није био тако уобичајен у Републици и да отуда није ни постојала потреба да се он више него што стоји у Статуту нормира. Аутор још наводи, да се у Которском статуту параспродија јавља под појмом *portada*, а у Задарском као *miliaro*.⁸⁷³

Кормилар или навигатор - *naueclerius*, сматран је врло важним чланом бродске посаде, па му стога Статут и посвећује приличну пажњу. Иако га је

⁸⁷⁰ Изгледа да су само морнари који су пловили за плату, имали право на снижену или бесплатну возарину, с обзиром да законодавац прописује да морнар *ad partem*, мора да плати возарину за ствари које је укрцао, као и остали, Stat. Rag, Lib. VII, cap. XXIX.

⁸⁷¹ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XXIX - *De paraspodia non extrahenda: 'Nulla navis vel lignum que navigat ad partes possit extrahere paraspodiam de comunitate navis vel ligni, et si aliqua res poneretur in ipsa per aliquem marinarium vel conductum, debeat poni de voluntate patroni vel nauclerii, ita ut sciat scribanus de qua solvere debeat naulum, sicut alie res solverint que ipsa nave vel ligno fuerint'*, Stat. Rag. Lib. VII, cap. LIII - *De hiis qui non investiunt omnes denarios: 'Sciendum est quod, si in aliqua nave vel ligno extra Ragusium remanserit denarii de entegis, et incipit investire de ipsis denariis et non investit omnes, et marinarii per voluntatem nauclerii investiunt denarios suos in aliquibus mercibus quos marinarii habent de paraspodio, et per voluntatem nauclerii ipsi ponerent merces illas in nave ad naulum, et illa navis vel lignum veniret Ragusium cum salute, cum illis mercibus et cum denariis qui remanserunt eis de entegis, patronus ipsius ligni qui stetit in Ragusio et non ivit cum eo, habet potestatem tenendi se ad tantam investicionem, quanta remansit de dictis entegis in denariis qui non fuerunt investiti in eo quod partinet ei de suis partibus, et denarii debent remanere illis hominibus de quibus ipsi fuerunt'*.

⁸⁷² Stat. Rag, Lib. VII, cap. LIV - *О ономе који на брод укрца сумњиву ствар: 'Ако би морнар унио у пловило сумњиву или забрањену ствар, скривено од нокјера или патруна тога брода, који би био на броду или изван њега, тај морнар мора надокнадити сву штету која би настала због те сумњиве или забрањене ствари. А како је речено за морнара, тако се има разумјети и о патруну и нокјеру'*.

⁸⁷³ А. Мариновић, *Дубровачко поморско право*, књ. I, стр. 130-131.

бирала већина патрона,⁸⁷⁴ првенствено је третиран као морнар, па се све одредбе које се односе на морнаре, тичу и њих. За кормиларе се каже да су стручњаци за навигацију и да им је дужност да управљају бродском службом. Поред основног задатка, да маневришу бродом, њихов важан задатак је био и да воде бригу о бродској дисциплини.⁸⁷⁵

И навигатори су могли, као и други морнари, да плове за плату, или на удео у добити. У првом случају, плаћало им се довструко више него обичном морнару, што им је по Статуту и била једина повластица, јер на други начин, нису могли да се награђују.⁸⁷⁶ Сви морнари који су су зарађивали на удео у добити, међу њима и навигатор, нису смели да напуштају брод, уколико је већ испловио из Дубровника. Уколико би противно учинили, а да се претходно нису договорили са бродовласником, или његовим замеником, следила би им велика казна.⁸⁷⁷ На овом месту би могли да поменемо и ЛII одредбу VII књиге Статута - *De marinari qui mittitur cum denariis a sociis suis*, која каже да ће се у спору, између навигатора и обичног морнара, насталом због бродског терета, истоваара или посредовања, веровати морнару, сем ако кормилар не буде имао сведоке који би потврдили супротно.⁸⁷⁸ Такође, уколико би настао спор око удела у

⁸⁷⁴ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XVIII - *De faciendo nauclerio*: 'Cum patroni alicuius navis vel ligni venerint ad elligendum et faciendum nauclerium, sciendum est quod maior pars patronorum debet vincere minorem partam patronorum, et qualemcumque hominem maior pars patronorum eligerit in nauclerium, ille debet esse nauclerius'.

⁸⁷⁵ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XXXIV - *De obediencia debita nauclerio a marinariis*: 'Marinarii navium que vadunt in viagium teneantur obedire nauclerio, dum ipsum viagium durat. Et non possint dicere nauclerio vel superposito: 'revertamur Ragusium'; et nullum viagium pertubari possint quod facere velet ipse nauclerius vel superpositus...' , Stat. Rag. Lib. VII, cap. II - *De navibus que debent habere scribanum*: '... Si ver ipsum lignum scribanum non habuerit, solvere debeat nauclerius cum societate yperpera sex, et navis nichil solvat, medietatem cuius banni habeat accusator, et aliam Comune', Stat. Rag, Lib. VII, cap. XX - *De servis qui vadunt conducti*: '...Et nauclerius qui eos servos susceperit, habeat potestatem verberandi et percuciendi servum vel servos patronum, et corrigendi eos cum navis ipsa vel lignum in viagio fuerit'.

⁸⁷⁶ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XXX - *О посебном награђивању нокјера*: 'Наређујемо да ниједан нокјер или морнар не прима никакве посебне награде, осим што нокјер треба добити два дијела, како му припада, а не више. Од свих ствари које преостану од јела и пућа, тако и од других ствари, нокјер не смије ништа узети, већ све треба остати заједничко'.

⁸⁷⁷ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XI - *De naucleriis et marinariis non valentibus relinquere lignum extra Ragusium*: 'Nauclerius et marinariis non valentibus relinquere lignum extra Ragusium: 'Nauclerius et marinarii euntes ad partes cum aliqua navi vel ligno et exeuntes de Ragusio, non valeant relinquere navem vel lignum ipsum in aliquo loco, nisi essent in concordia cum patrono vel superposito. Et qui fecerit contra, solvat yperpera viginti quinque, medietatem quorum habeat. Comune nostrum, alteram habeat navis cum nauclerio et marinariis. Et qui navim ipsam in Ragusio sine voluntate patroni vel superpositi dimiserit, solvere debeat yperperos decem: medietas sit Communis, et altera navis cum nauclerio et marinariis. Salvo si haberent iustum impedimentum, quod cognosci debeat per comitem et eius Curiam'.

⁸⁷⁸ 'Si marinarius a suo nauclerio cum societate sua et suorum marinariorum mitteretur cum denariis ad aliquem locum per caricum navis vel ligni, vel per repustura (sic) aut per tramessam vel per

добити, између патрона брода, морнара и кормилара, Статут наводи да ће се веровати бродовласнику, уколико нема сведока.⁸⁷⁹

Дубровачки законодавац прецизира, да уколико би кормилар и морнари продали брод, без знања господара, да су тада власницима дужни да плате за претрпљену штету двоструко.⁸⁸⁰ С друге стране, морнари нису могли да спрече патруна или његовог заменика да продају брод.⁸⁸¹ Ако би био продат унутар Јадрана, морнари су добијали по један перпер да се врате у Дубровник, а ако би пловило било отуђено на Сицилији, или у прекоокеанским земљама, добијали су по два, односно три перпера. Дубровачки законодавац је оставио могућност морнару и да остане у месту где је брод продат, с тим што тада није имао право на трошкове.⁸⁸² Статут каже да је морнарима дозвољено да узму зајам на удео чисте добити, уколико немају довољно личних средстава, којима би набавили терет за свој брод.⁸⁸³ Да је кормилар сматран одговорном личношћу на броду, сведочи и LVIII одредба VII књиге Статута⁸⁸⁴, која одређује да се без пристанка навигатора и већине на броду, не могу бацати ствари с брода у море, за случај опасности. Ту је и XX одредба исте књиге - *О робовима који плове као најамници*.⁸⁸⁵ Последња одредба коју ћемо споменути, а која говори о навигатору је XVII - *О бродовима који доносе жито и који дају дио господину надбискупу* из I књиге Статута. Она није непосредно везана за поморско право, већ прецизира колику количину жита, соли и пшенице, мора да издвоји сваки

aliquem modum, marinarius ille habet redenciam de denariis et factis illis, pro quibus missus fuerit, contra nauclerium et dictos marinarios suos; salvo quod inter se haberent ydoneos testes, qui habere debent credenciam’.

⁸⁷⁹ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XXVI - *De discordio super numero parcium inter patronum et marinarios: ‘Si patronus navis vel ligni dederit ipsam navem vel lignum ad partes, et discordium aliquod erit inter ipsum patronum et nauclerium et marinarios de numero parcium, et super hoc non essent testes, volumus quod credenciam habeat patronus ipsius navis vel ligni*’.

⁸⁸⁰ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XIII - *О нокјеру и морнарима - да се не усуде продати брод: ‘Наређујемо такођер да се ниједан нокјер или морнари не усуде продати било који брод без приволе власника пловила, једног или више. А ако би нокјер или морнари продали брод, дужни су надокнадити у двоструком износу штету коју власник или власници брода под присегом изјаве да су претрпјели, с тим да пола двоструког износа иде Опћини, а половина власнику, или власницима брода*’.

⁸⁸¹ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XIV - *De patronis volentibus vendere navem suam*.

⁸⁸² Ibid.

⁸⁸³ Stat. Rag, Lib. VII, cap. LVI - *De hiis qui non habent denarios pro faciendo carico suo: ‘Si aliquis nauclerius cum suis marinariis non haberet tot denarios quod posset facere caricum sui ligni, licitum est ei cum marinariis accipere denarios a quocumque ipse potest, ad partem de lucro scalummiato*’.

⁸⁸⁴ *О онима који бацају штогођ с брода у море: ‘Ако би се нетко усудио бацити нешто с брода у море без приволе нокјера и већине оних који су на броду, наређујемо да је онај који би бацио дужан надокнадити све оно што баци*’.

⁸⁸⁵ *‘Sancimus quod omnes servos patronorum navis vel ligni, quos ipsi in sua nave vel ligno ponere voluerint seu mittere, nauclerius debeat recipere eos pro servis, et non pro liberis...’*.

дубровачки брод, за надбискупа и катедралу Свете Марије, када с овом намирницама стигне у Град.⁸⁸⁶

Статут не предвиђа било каква ограничења за примање у морнарску службу. Очигледно да је у тадашњем Дубровнику, постојала велика потреба за радном снагом у овој привредној грани, као и да је овај посао био доступан свакоме, без обзира на друштвени положај, класну припадност или године.

У обичном животу, изгледа да није било тако: већина дубровачких морнара, била је из западних делова Републике, са ближих острва, понеки из Жупе, врло ретко са Конавла или из села у унутрашњости Пељешца. Када су половином XVI века, дубровачки кметови кренули у приличном броју да се отискују на море, који се иначе до тада уопште нису бавили тим занимањем, властела се видно забринула за своја имања, па је новембра 1574. године, донела Одлуку, да се кметовима одлазак на море, ради посла забрањује. Ову своју Одлуку, влада је образложила тиме, да су због недостатка радне снаге, оранице и тако неплодне, остале необрађене, што је властелинима, али и обичним грађанима, нанело велику штету. По доношењу ове Одлуке, више није било дозвољено, да се без владине дозволе узимају за морнаре кметови, што је важило и за случајеве када су њихови господари били сагласни са тим. За кмета који оде на море, без ове дозволе, била је предвиђена казна затвора од шест месеци. Казном одузимања све личне имовине, кажњавао се и родитељ кмета морнара, ако је знао да му се син без дозволе отиснуо на море, а да надлежнима то није пријавио. И за оног који кмета поведе на море, али и за кметовог господара који је на ово пристао, такође је била предвиђена глоба од чак 300 дуката.

⁸⁸⁶ *‘Quaecumque navis vel aliud lignum que vel quod navigat secundum usum Ragusii, et portat partem ecclesie Sancte, Marie, venerit, Ragusium ad discarecandum et fuerit caricata vel caricatum de grano vel de blava aut de sale, ille cuius fuerit caricum debet dare domino archiepiscopo et sacristario ecclesie Sancte Marie et pitantario Comunis et ripariis, pro partibus suis, illud quod inferius declaratur. Et si comunitas illius ligni haberet partem in ilo carico, debet dare rationem suam omnibus supradictis...et si portaverit ei nauclerius vel aliquis marinarius modium unum completum, dabit ei dominus archiepiscopus vel nuncius eius dimidiam quartam unam vini; et si portaverit ei modia duo, dabit ei dominus archiepiscopus vel eius nuncius quartam unam vini, et si portaverit ei ultra de numero isto de frumento, non dabit ei dominus archiepiscopus vel eius nuncius plus quam quartam unam vini, et si portaverit ei ultra de numero isto de frumento, non dabit ei dominus archiepiscopus vel eius nuncius plus quam quartam unam vini.... Presciendum est quod nauclerii et marinarii de Ragusio vadunt ad dominum archiepiscopum in vigilia anni novi, et ipse pro honore sui dat eis pro kallendis yperperum unum’.*

Овом одлуком, настојало се, не само да се кметовима онемогући промена занимања, него и да се сузбије свака могућност да се ослободе зависног положаја.

Уз ову Одлуку, истовремено, влада је забранила дубровачким морнарима да служе на бродовима странаца. Ипак, Дубровчана морнара, било је увек на страним бродовима, али не у великом броју. Много више странаца, било је на дубровачким бродовима, из Грчке и Албаније, али и из Италије, Шпаније и са Кипра.⁸⁸⁷

У Дубровнику су постојали и морнари које је запошљавала сама Комуна. Статут општинске морнаре помиње као *marinarii communales*. О њима има тек неколико одредби којима се регулише њихов статус, за разлику од бројних прописа којима је регулисан положај морнара на приватном броду. Статут каже да су ови на општинским лађама, подвргнути дисциплинским прописима јавне службе, као и да не могу да буду страна уговорница,⁸⁸⁸ што је пак дозвољено њиховим колегама на приватним пловилима.⁸⁸⁹

Шкриван

Још једна значајна личност на броду, био је и писар - шкриван који је као особа од јавног поверења, обављао нотарску функцију на броду.

Статут му очигледно због овога, али и зато што су се све до XVI века бирали искључиво из редова властеле, посвећује доста пажње. Његови уписи у *quaternus scribani*, где је остављао траг о свим важним чињеницама о броду и његовој делатности, уживали су јавну веру.⁸⁹⁰ Шкриван је бринуо о администрацији и рачуноводству на броду,⁸⁹¹ о свим исплатама које се обављају

⁸⁸⁷ Ј. Тадић, *Организација дубровачког поморства у XVI веку*, стр. 75.

⁸⁸⁸ То је разумљиво, зато што су се слободном вољом су се определили за то звање, *ibid*, стр. 122.

⁸⁸⁹ А. Мариновић, *Поморско- правни прописи средовјечног дубровачког Статута*, стр. 427.

⁸⁹⁰ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XLV - *De entegis que debent scribani per scribanum navis: 'Navis vel lignum que vel quod exhibit de Ragusio, tam per Culfum quam extra cum entegis, omnes ipse entege scribantur per scribanum in quaterno navis vel ligni, et eciam a quibus personis ipse entege fuerint recepte, tam a patronis quam ab aliis. Et est sciendum quod omnis credencia est scribani'*.

⁸⁹¹ Stat. Rag, Lib. VII, cap. II - *De navibus que debent habere scribanum: '...Qui scribere teneatur omnes marinarios, tam euntes ad partem, quam ad marinariam, et pueros vel conductos, et merces omnes per singulum, et entegas....Si vero ipsum lignum scribanum non habuerit, solveat debeat nauclerius cum societate upepera sex, et navis nichil solvat, medietatem cuius banni habeat accusator, et aliam Comune'*.

пре, током⁸⁹² и по завршетку путовања, чувао бродска документа, у бродску књигу уписивао списак посаде, морнара, с ознаком на који начин су ангажовани, како им се плаћа и који су им услови запослења, уписивао све уговоре које је бродовласник склопио са посадом и трговцима, пописивао робу која се крцала,⁸⁹³ бележио име власника и марку коју је роба носила, име оног коме је упућена, висину возарине, и о свему томе издавао потврду и товарни лист.⁸⁹⁴

Како су исправе бродских шкривана сматране јавноправним документима, писари су стога уживали владино поверење, која је њихову функцију и потврђивала. Шкривана би претходно бродовласник или капетан бирао на ту функцију, па би га потом представио кнезу и Малом већу, пред којима би полагали заклетву, којом су потврђивали да ће своју будућу службу савесно да обављају.⁸⁹⁵

Бродски писари су биле особе од поверења не само патруна и владе, већ истовремено и гаранти власницима товара, да ће њихови интереси, заједно са робом, бити заштићени. За писаре су бирани вредни и честити људи, који су на

⁸⁹² Stat. Rag, Lib. VII, cap. XXVIII - *De illis qui volunt dividere lucrum extra Ragusium: 'Si nave vel ligno existente extra Ragusium velent ipsi de nave vel ligno dividere lucrum quod fecissent, et dividerint ipsum lucrum, scribatur per scribanum navis vel ligni quelibet pars per se, sicut fuerint recepte'*.

⁸⁹³ Stat. Rag, Lib. VII, cap. II - *De navibus que debent habere scribanum: '...Qui scribere teneatur omnes marinarios, tam euntes ad partem, quam ad marinariam, et pueros vel conductos, et merces omnes per singulum, et entegas...'*, Stat. Rag, Lib. VII, cap. IX - *De mercibus non portantibus (sic) supra cohoptam: 'Nulla navis de una cohopta nauticata in Ragusio audeat ferre aliquas merces super cohoptam...Et scribanus teneatur manifestare comiti et Consilio ipsas merces, et si manifestare comiti et Consilio ipsas merces, et si manifestare contempserit ipsas merces, ipse de suo proprio solvere debeat Comuni nostro yperperos quinque, preter merces que vadunt in casellis, que non debent aliquam penam sustinere'*, Stat. Rag, Lib. VII, cap. XL - *De mercibus que debent poni in navi ad pondus: 'Statuimus quod omnes merces que portantur de Ragusio Venecias debent ponderari, et per pondus poni in nave. Et scribanus teneatur scribere omnes merces per singulos per sacramentum, et si non faceret, solvere debeat yperperos quinque'*, Stat. rag, Lib. VII, cap. XLV - *De entegis que debent scribi per scribanum navis: 'Navis vel lignum que vel quod exhibit de Ragusio, tam per Culfum quam extra cum entegis, omnes ipse entege scribantur per scribanum in quaterno navis vel ligni, et eciam a quibus personis ipse entege fuerint recepte, tam a patronis quam ab aliis. E est sciendum quod omnis credencia est scribani'*.

⁸⁹⁴ Stat. Rg, Lib. VII, cap. LXVII - *Sacramentum scribani navium: 'Iuro ad evangelia sancta Dei quod, bona fide sine fraude et malo ingenio, scribam omnes merces quas mercatores ponent in navi, tam pro domino navis quam pro domino mercium; et omnes ille merces que posite fuerint in navi et fuerint signate, signum illarum faciam in quaterno meo. Et tertia die postquam exiverimus de portu ubi caraverimus vel ante, dabo in scriptis cuilibet mercatori merces suas cum suo signo, secundum quod scriptum fuerit in quaterno meo. Et si patronus navis vel nauclerius faceret aliquod pactum vel concordium cum mercatoribus vel cum marinariis, et ipsi per voluntatem ambarum parcium venirent ad me et velent ut pactum illud sive concordium scriberem in quaterno meo, scribam legaliter sine fraude'*.

⁸⁹⁵ Stat. Rag, Lib. VII, cap. II: *'...Qui scribanus per patronum navis vel ligni assignari debeat comiti et Consilio Minori ad iurandum...'*

броду представљали и одређени вид контролних органа, јер им је поред нотарске дужности, на броду била поверена и функција надзора. Посебно су водили бригу о понашању морнара на броду и о томе да роба не сме да се вози на палуби.^{896, 897}

Супрапозит

Супрапозит - *superpositus* је својој функцији на броду, био заступник патрона и заменик кормилара. Имао је заиста велика овлашћења, па му је Статутом било дозвољено, чак и да прода брод.⁸⁹⁸ Законодавац истом одредбом даље вели, да ће сносити штетне последице, уколико га отуђи супротно прописима јавног поретка, или ако је остало неукрцане робе на броду који је закупио трговац.⁸⁹⁹ Да је имао важну улогу, сведочи нам и статутарна одредба која каже, да уколико посада плови за одређену плату, да патрон, кормилар, или супрапозит, морају да надокнаде штету на роби која се превози, која је настала из било ког разлога, сем у случају када су за то криве временске непогоде.⁹⁰⁰

Његова битна улога огледала се и у томе, што су морнари морали да га слушају исто као и бродовласника и навигатора, да нису смели да ометају пловидбу и да им је било забрањено да од њега захтевају, да брод, пре завршетка пловидбеног задатка врати у Дубровник.⁹⁰¹

⁸⁹⁶ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XXXIV - *De obediencia debita nauclerio a marinariis*: ‘...Et scribanus navis vel ligni teneatur manifestare comiti et sue Curie ipsum turbatorem vel turbatores infra dies octo postquam Ragusium venerit; et si non manifestaverit, ipse solvere debeat yperperos decem’.

⁸⁹⁷ Stat. Rag, Lib. VII, cap. IX - *De mercibus non portantibus (sic) supra cohoptam*: ‘...Et scribanus teneatur manifestare comiti et Consilio ipsas merces, et si manifestare contempserit ipsas merces, ipse de suo proprio solvere debeat Comuni nostro yperperos quinque; preter merces que vadunt in casellis, que non debent aliquam penam sustinere’.

⁸⁹⁸ Већ цитирана одредба XIV из VII књиге Статута - *О патрунима који хоће продати свој брод*: ‘Сваки патрун брода, или његов замјеник слободан је продати брод гдје год зажели, осим у овим мјестима: у земљи Сарацена, Татара и у Омишу, а тому се не могу супротставити морнари, било да плове на удео у добити или за плаћу. А ако би брод био продан ван Јадран, патрун или његов замјеник, дужан је дати свакому морнару по један перпер да се може вратити у Дубровник...Ако би пак брод био продан у назначеним забрањеним мјестима, патрун, или његов замјеник, мора дати трећину продајне цијене. Ако би пак био продан у Омишу, нека му се одузме тај утржак’.

⁸⁹⁹ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XL - *De mercibus que debent poni in navi ad pondus*: ‘...Et si aliquis mercator naulicavisset tam ad Venecias quam ad Marchiam, et de mercibus eius remanerent in terram vel totum vel partem (sic), patronus vel superpositus emendare debeat eidem mercatori tantum quantum videbitur comiti et maiori parti Consilii Minoris’.

⁹⁰⁰ Stat. Rag, lib. VII, cap. VI - *De dampnis que eveniunt mercibus in navi*: ‘...Et si navis iret ad marinaricium, et dampnum haberet superius denotatum, restitutionem facit patronus vel nauclerius vel superpositus de habere proprio pertinenti ad navem vel lignum’.

⁹⁰¹ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XXXIV - *De obediencia debita nauclerio a marinariis*.

Дјетићи

Дјетића је било на сваком озбиљнијем броду и звали су их мали. На пловило су ступали пошто би њихови очеви, или они сами закључили уговор с бродовласницима, или с капетаном. Ти уговори, у свему су потсећали на оне које су иначе шегрти склапали са мајсторима, улазећи у трговачку или занатлијску радњу. Мали је био дужан да одређени број година поштено служи капетана, да пази и чува бродске ствари, док је пак капетан био у обавези да о њему брине, у здрављу и болести, да га храни и одева, као и да му на крају службе да договорену плату. Међу дјетићима, било је деце из свих крајева и друштвених слојева Дубровачке Републике, Боке и Херцеговине. Ипак, понајвише је било оних из сиромашних дубровачких и сељачких породица. Деца капетана, бродовласника и богатијих грађана, нису склапала поменуте уговоре, већ су одлазила на море препуштена бризи и васпитању самих капетана, заправо својих очева, стричева, ближих сродника и пријатеља. Сваки већи брод, имао је по десетак шегрта, који су помагали у припремању хране, чишћењу брода и мање важним и лаким пословима.⁹⁰² За мирних времена и одмарања, капетани су их упућивали у поморску теорију, те их тако спремали за будући поморски позив. Неретко су ти дјетићи, са навршених 18 година, постајали шкривани, да би између 20-25 године, стицали право да самостално заповедају бродом.^{903, 904}

Трговци

Осим бродске посаде, на броду је било и других људи, који су користили услуге превоза. На више места у Статуту, помињу се трговци, који су заузимали важно место у привредном животу Дубровника.⁹⁰⁵ Они су за возарину коју су

⁹⁰² Stat. Rag, Lib. VII, cap. X - *О трговачким дјетићима: 'Ниједан трговачки дјетић не смије носити сандук на било којем броду који испловљава из Дубровника, а унајмили су га дубровачки трговци'.*

⁹⁰³ Stat. Rag, Lib. VII, cap. II - *De navibus que debent habere scribanum.*

⁹⁰⁴ J. Тадић, *Михо Працатовић-Працат*, стр. 14

⁹⁰⁵ Stat. Rag, Lib. VII, cap. VIII, Stat. Rag. Lib. VII, cap. XXXII, Stat. Rag. Lib. VII, cap. XXXV, Stat. Rag, Lib. VII, cap. XXXVII.

плаћали, превозили своју робу на туђем броду,^{906, 907} а плаћали су и царину⁹⁰⁸ (исто као и трговци који су пословали на копну),⁹⁰⁹ за ону коју су извозили из Дубровника, чиме се издашно пунила републичка благајна.

Статут је налагао, да пре почетка сваког путовања, патруни или њихови заменици, треба с трговцима да склопе уговор, који је морао да садржи одредбе о морнарима, кормилима, јарболима, лантинама и другим предметима бродске опреме, који је бродски писар био дужан да запише у бродску књигу. Тај уговор се потом, давао на увид кнезу и Малом већу, чији је задатак био да процене његову ваљаност. Уколико би се утврдило, да није испоштовано све што је уговорено, трговцима се онда пружала адекватна заштита,⁹¹⁰ па су кнез и Мало веће, имали обавезу, да присиле патроне, да испуне све оно што се уговорима предвиђало.^{911, 912} Трговци су настојали, да се у уговор унесу клаузуле, којима

⁹⁰⁶ Stat. Rag, Lib. VII, cap. I - *Qualiter patroni tenentur aptare naves suas.*

⁹⁰⁷ Знамо да су трговци приликом склапања уговора о превозу робе, који су закључивали с патруном, били обавезни да дају капару, која је чинила битан елемент уговора.

⁹⁰⁸ Stat. Rag, Lib. II, cap. XXVII - *Присега царинских надзорника поморског извоза: 'Присежем на светаа Божја еванђеља да ћу поштено, вјерно, без пријеваре предано узимати присегу од свих трговаца који буду одлазили из Дубровника морем и пловили у Романију, и да ћу од свих њих наплаћивати пола посто од свега иметка што га буду са собом возили. Такођер ћу узимати присегу од свих нојера који буду пловили из Дубровника у Романију, да кажу истину о трговцима и о свему иметку који ће превозити својим бродом. Сличну присегу и сличну пристојбу узимат ћу од свих бродских нојера и од свих људи који хоће ићи морем из Дубровника у сва остала мјеста за која се некоћ плаћала царина...'. У тесној вези с овом одредбом су и Stat. Rag, Lib. II, cap. XI - *Присега надстојника утега и мјера* и Stat. Rag, Lib. II, cap. VIII - *Присега оних који су задужени да набављају сол за Опћину.**

⁹⁰⁹ Stat. Rag, Lib. II, cap. XXVIII - *Присега царинских надзорника копненог извоза: 'Присежем на сва Божја еванђеља да ћу у доброј вјери, без химбе, предано узимати присегу од свих трговаца који буду ишли из Дубровника копном у сва мјеста која су некад обичавала плаћати царину, и да ћу од њих наплаћивати пола посто од свега иметка што га буду са собом носили...'.*

⁹¹⁰ Stat. Rag, Lib. VII, cap. V - *De navibus euntibus in viagium sine mercatoribus: 'Decernimus quod si aliquis patronus navis vel ligni ire velet in viagium sine mercatoribus, et navis ipsa vel lignum non esset coredata secundum Statutum, ipse patronus venire debet ad comitem et Consilium Minorem hostendendo eius defectum, et tunc facere teneatur sicut eidem fuerit ordinatum'.*

⁹¹¹ Stat. Rag, Lib. VII, cap. VIII - *О уговору између патруна брода и трговаца: 'Наређујемо да на свим бродовима који се изнајмљују како у Дубровнику, тако изван Дубровника, на којима плове дубровачки трговци, патрун или његов замјеник морају склопити уговор с тим трговцима и о морнарима и о кормилима, јарболима, лантинама и о другим предметима опреме, и да тај уговор мора записати бродски писар. Тај уговор треба предочити кнезу и вијећницима у року од осам дана прије испловљавања из Дубровника, па ако би према међусобно склопљеном уговору нешто недостајало, кнез и већина малог вијећа морају присилити патруна да поступи према том уговору. А ако патрун не би испунио такав уговор а брод би испловио из Дубровника, патрун мора платити један перпер по миљару носивости брода, с тим да половица те глобе иде Опћини, а половица трговцима. Ако пак трговци не би поднијели тужбу у року од осам дана након доласка у Дубровник, убудуће не могу више ништа тражити, а прије речени патрун не смије трпети никакву штету из тих уговора. Ако би неки дубровачки брод склопио уговор с дубровачким трговцима изван Дубровника о морнарима и опреми, како прије рекосмо, а патрун се не би придржавао тога уговора, ако би трговци хтијели подигнути тужбу пред кнезом, писар је дужан предочити уговор кнезу и Вијећу у року од осам дана по упловљењу у Дубровник. Ако пак не би поднијели тужбу у року од осам дана, послје не могу ништа тражити'.*

патрони или њихови заменици, без посебног одобрења *mercatores*-а, нису могли ништа да предузимају везано за робу, посебно да је укрцавају или искрцавају,⁹¹³ као ни да врше њен јактус, да намерно избаце један део робе у море.⁹¹⁴

Дубровачки законодавац у неколико одредби регулише понашање трговаца током пловидбеног подухвата, па каже, да уколико трговац напусти брод на своју руку, па га потом заробе или би га по напуштању пловила снашла каква штета, да је у том случају био дужан сам да је сноси, и да брод тада није имао обавезу било шта да му надокнади. Супротно томе, Статут пак каже, да ако би изашао на копно због намирница, па га онда задеси нека штета, да у том случају, она мора да му се надокнади из заједничке мензе, у коју су се трговци иначе удруживали ради лакше организације исхране током путовања.⁹¹⁵ Још се напомиње, да ће му се из заједнице брода, надокнадити штета, ако је исту претрпео због туђег дуга, моравши да изађе на копно.⁹¹⁶ Статуларном одредбом LIX - *De hiis qui accipiunt ligna ad naulum sine marinariis* VII књиге, прецизирано је да ће трговци сами сносити ризик за брод или барку, уколико су је изнајмили без морнара. Други део одредбе прописује, да ово неће важити уколико су изнајмљене броднице ради бербе грожђа, јер тад оне иду на ризик њихових власника, а не закупаца.

⁹¹² Stat. Rag, Lib. VII, cap. XL - *О роби коју треба крцати на брод по тежини*: '...Ако би пак брод био унајмљен за путовање у Марку јакинску, па ако би нетко укрцао више од онога колико стоји у уговору о најму, за оно што је преко тога укрцао, мора платити двоструку најамнину. А ако би који трговац унајмио брод како за Венецију, тако и за Марку, а остало би од његове робе неукрцано или све или дио, патрун или његов замјеник морају надокнадити том трговцу толико колико просуди кнез и већина маловијећника'.

⁹¹³ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XII - *О морнарима - како су дужни завршити путовање*: '...А ако патрун, или његов замјеник, буде хтио у некоме мјесту искрцати мање од половице терета или укрцати другу робу за свој рачун, слободно му је то учинити ако плови без трговаца. А ако плови с трговцима, патрун, или његов замјеник, мора се с њима договорити...'

⁹¹⁴ А. Мариновић, поморско право, књ. I, стр. 133.

⁹¹⁵ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XXXI - *О заробљеним морнарима*: 'Ако би неки брод упловио у коју луку или друго мјесто гдје нема града и ако би који од морнара или најамника изашао на копно, али не у служби брода, и био од некога заробљен, штета која би му се догодила његова је ствар, то исто вриједи и за трговца и за било коју другу особу. Ако би пак неки морнар изашао на копно вољом патруна или њокера и претрпио штету, та се штета треба надокнадити из заједнице брода. И ако би трговац изашао на копно ради намирница за себе и друге и претрпио коју штету, та штета треба се надокнадити од његових намирница или од других за које је ишао'.

⁹¹⁶ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XXXII - *De eo capitur occasione pignorum*: 'Si navis vel lignum iret aliquam civitatem que haberet pignora super homines Ragusii, et aliquis mercator vel marinarius vel aliqua persona ipsius navis vel ligni caperetur pro ipsa pignora, et dampnum aliquod ibidem haberet, ipsum dampnum restitui debeat per comunitatem navis vel ligni, salvo si dictus mercator, marinarius vel alia persona captus esset pro suo proprio debito clare facto'.

Ваљало би напоменути, да су и трговци учествовали у подели остатка настрадалог брода, а добијали су и од заробљеног непријатељског пловила, све по 1/4.⁹¹⁷

Знамо да је трговцима било забрањено да унајмљују стране бродове, сем Млетачких, коју меру је увела је дубровачка влада, с циљем јачања домаће морнарице. Они који би поступили супротно овом пропису, морали су да плате Општини казну, у вредности трошкова дупле возарине.^{918,919}

Ш.2.2.в Поморска трговина

Хаварија

Појам

Пловидба морем је и поред свих техничких достигнућа и данас склона ризицима. У ранијим вековима, у недостатку модерне технологије, свакако да је била подложна и много више. То је био разлог, што су законодавци још од најстаријих времена, установили прописе о расподели евентуалне штете услед незгода на мору, на све учеснике поморско-трговачког подухвата. Те прописе разликујемо према времену и месту настанка, а сви они, изродили су се услед потреба које су наметале одређене друштвено-економских прилике. Циљ свих тих закона, без обзира на доба и средину из које су потекли, било је унапређење поморства и поморске привреде. У средњовековном поморском праву, код свих поморских народа, па тако и у статутима наших приморских градова, ти прописи су познати под именом хаварија - *avarea*. Овај назив, до данас се одржао за све штете настале услед незгода на мору, али се њиме уједно означава и општи институт поморског права, који регулише питање расподеле штете на учеснике одређеног поморског задатка.⁹²⁰

⁹¹⁷ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XXXV - *De affaturis*: 'Si navis vel lignum inveniret aliquam afflaturam, vel caperet aliquam navem vel lignum inimicorum, totum habere inventum in ea vel in eo quatuor partes debet dividi; unam partem habeat ipsa navis vel lignum, unam aliam habeat ipsum habere quod erit in nave vel ligno ipso, reliquas duas partes habeant marinarii et mercatores equaliter inter eos'.

⁹¹⁸ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XXXVI - *De raguseo, quod non possit naulicare lignum foresteriorum*.

⁹¹⁹ А. Мариновић, *Поморски прописи средовејечног дубровачког Статута*, стр. 439.

⁹²⁰ Који су по свим формално-правним особинама одговарали ономе што бисмо данас назвали једнокартним предузећем.

Дубровачки статут у односу на статуте суседних градова, садржи највећи број одредби о хаварији - *varea, avarea*. Одредбе које се непосредно тичу овог института, смештене су у оквиру његове II књиге, где се налазе два члана: *cap. XXVI Sacramentum capitanei vel capitaneorum qui mittuntur a domino comite* и *cap. XXX Sacramentum comiti vel comitorum qui mittuntur a domino comite*; у VII књизи има их три: *De dampnis que eveniunt navibus in arboris et antendis, cap. XXXI De marinariis captis* и *cap. XXXIII De navibus captis a cursariis*; један је, коначно, у VIII књизи: *cap. LXIV De navigiis euntibus in conserva*. На посредан начин се о хаварији говори, преко одредби којима се прецизирају различити трговачко-поморски уговори.⁹²¹

Дубровачки законодавац под појмом хаварије, подразумева, да брод и роба на њему, односно бродовласник и трговци, чине одређену заједницу ризика, и да сходно томе, морају да снесу последице свих невоља које их задесе на путовању, без обзира на који начин је штета настала.⁹²²

Поморски јактус

Средњовековни појам хаварије, много је шири од класичне установе римског права, *Lex Rhodia de iactu* (479. пре наше ере), реципиране у римско право преко Јустинијанових Дигеста касније у VI веку. Она је, наиме, допуштала допринос - *contributio* свих учесника поморског задатка, само и једино за штете настале поморским јактусом, вољним, намерним чином избацивања терета или његовог дела у море, због опасности од гусарског напада или олује, да би се у нужди спасао брод и терет на њему. *Lex Rhodia de iactu* полазила је од начела строге праведности, по коме нема разлога за заједнички допринос тамо где не постоји узајамна опасност - *periculum commune*, као жртве да се она отклони - *removendi communis periculi causa*, што ће рећи да нико није дужан да ублажи штету другог, уколико сам од тога није извукао неку корист.

Средњовековни институт хаварије пак, полази од практичног и сврсисходног гледишта, да сви учесници одређеног поморског подухвата, чине

⁹²¹ Stat. Rag, Lib. VII, cap. II - *De navibus que debent habere scribanum*, cap. XVI - *De patrono qui vadit cum ea marinarius*, cap. XVII - *De expensis necessariis in navi*, cap. XIX - *De servis qui vadunt marinarii*, cap. XX - *De servis qui vadunt conducti*, cap. XXI - *De conducto qui fugit*, cap. XIX - *De parasprodia non extrahenda*, cap. LIII - *De hiis qui non investiunt omnes denarios*.

⁹²² Сликвит пример даје Прилог IV - *Бродолом Бујовићевог фрегадуна*.

једну заједницу, од које сви имају, не само заједничку корист, него и заједнички ризик.⁹²³

Овај проширени појам хаварије, преузели су статуту градова на Јадрану, међу њима и Дубровачки, из византијског права, тачније, из поморско-правне збирке *Nomos nauticos* - *Νομος Ρηοδίων ναυτιχος*, с краја VI или почетка VII века,⁹²⁴ с истим циљем, да се због честих пиратских и гусарских акција и уопште несигурних прилика које су у то доба владале Медитераном, што боље осигурају брод, терет, трговци и путници. Практично, *Lex Rhodia de iactu* је кроз свој развој, услед заједничке опасности, коју је трпела заједница за време пловидбеног подухвата,⁹²⁵ потражио и озаконоио заједничку помоћ, за целокупну штету коју би у тој прилици претрпео брод или терет, или пак само један њихов део.

Прописи о хаварији, кажу и да сви чланови једног поморског удружења, треба да сносе заједнички ризик, зато што су део исте заједнице - *societas maris*, па управо зато, што сваки од њених учесника очекује неку корист као заједничар, мора солидарно и да допринесе накнади штете. Видимо, да ово заједништво не чине само субјекти на броду него и брод и објекти на њему.

Уз остале средњовековне статуте градова на италијанској и нашој обали, Дубровачки статут под појмом заједничке хаварије, подразумева све штете настале на броду и његовом товару, или обома, током поморског подухвата, те је тако обавеза на заједничку накнаду кроз контрибуцију, предвиђена у пет случајева: због олује, заплене брода и терета од пирата, гусара или напада непријатеља, хапшења морнара са брода на странијој територији, репресалија и плаћања разних даћа које брод мора да даје због сигурности пловидбе, међу којима су посебно *pro strina vel pro pedocia*.⁹²⁶

Римски концепте хаварије, примењиван је у средњем веку у градовима западног Средоземља. Источнојадрански градови у своје статуте утиснули су њене византијске карактеристике, уз доношење више или мање нових решења, која су наравно била условљена различитим економским и политичким дешавањима њихових комуна. Њеном изворишту, прво се вратила Венеција, а

⁹²³ В. Костренчић, *ibid*, стр. 340.

⁹²⁴ А. Мариновић, *ibid*, стр. 448, В. Костренчић, *ibid*, стр. 341, М. Хорват - К. Бастаић - Х. Сиротковић, *Рјечник хисторије државе и права*, Загреб, 1968, стр. 518.

⁹²⁵ А. Мариновић, *ibid*, стр. 449.

⁹²⁶ Н. Богојевић - Глушчевић, *ibid*, стр. 18.

потом и други јадрански градови, почев од XV века, због измењених прилика у поморској трговини и појави института поморског осигурања. Од тада се универзална поморска правила *Consolat del Mar*, примењују на читавом Средоземљу.⁹²⁷

Обрачун хаварије

Невенка Богојевић-Глушчевић, дели хаваријску масу на активну и пасивну и истиче да је она у темељу у свим градовима била иста. Наводи, да је активни хаваријски основ за ликвидацију накнаде штете био широко схваћен и да је готово обухватао сваку штету која би се десила броду или терету за време пловидбе. У пасивну хаваријску масу убраја брод, спашену робу на броду и сва лица, сем пролазних путника.

Поред тога, аутор усмерава пажњу на недоречено питање: сличност и различитост регулативе обрачуна и ликвидације хаварије у градовима западног Средоземља, у односу на оне на Јадрану. Констатује, да иако су та решења мање више иста, да имају и своје различитости. Враћајући се на почетак, у далеку прошлост, она закључује да је начин реализације хаваријске накнаде штете у градовима на источном Јадрану, заправо био наставак уобичајене праксе која се примењиваја још од античког доба, и која се нарочито може сагледати кроз рок пријављивања и реализацију хаварије, као и доношење одлуке о заједничкој хаварији, у сваком конкретном случају.⁹²⁸

Дубровачко право је обрачун штете и њену поделу регулисало на следећи начин: она се надокнађивала како из заједничке имовине брода, тако и из самог брода, из његовог неоштећеног и преосталог дела и бродске опреме. Из те позитивне масе, с тим што се претходно дефинисала и одвајала 1/3 вредности брода, подмиривало се све што је речено, а везано за пловило, и одатле су се обештећивали и бродовласници.

Брајковић сматра, да је тај одбитак, где се вредност брода утврђивала као да није ни дошло до хаварије, проистекао из тога, што су лађе током пловидбе, неупоредиво више изложене ризику, у односу на робу. Наиме, у случају

⁹²⁷ Ј. Даниловић - С. Аврамовић, *Предговор*, in Н. Богојевић-Глушчевић, *Из правног живота средњовековних приморских градова*, Подгорица, 2002, стр. 6.

⁹²⁸ Н. Богојевић - Глушчевић, *Из правног живота средњовековних приморских градова*, Подгорица, 2002, стр. 38-40.

бродолома, бродовласник готово никада није могао да се окористи остацима свог пловила, док се роба која се њиме превозила, за случај да је била спашена, ипак могла некако употребити, па је зато тај одбитак од 1/3, ишао у корист бродовласника.⁹²⁹ Дубровачки законодавац у оквиру заједничке хаварије познаје непосредну и посредну штету. Непосредна је она која је настала због олује, невремена *per fortunam temporis tempestatem*⁹³⁰ и подразумева сваку штету код које је оштећен брод, због продирања воде у његов труп, или роба, због уласка воде, где је терет укрцан. Посредну чини поморски јактус, избацивање терета да би се брод олакшао, на коју су по Статуту бавезни заповедник и већина с интересом на броду.⁹³¹

И Млетачки статут из 1255. године, такође је доношењем преузео принципе из *Nomos Rhodion nauticos*, да би их у потоњем периоду сузио, остављајући простора само за контрибуције које се свде на један поморски јактус - избацивање делова робе или целокупног терета од стране бродске посаде и штете проузроковане гусарским нападима.⁹³² За разлику од Млетачког статута, дубровачко право 1311. године, проширује појам хаварије и на бродове који плове у конвоју - *conserva*,⁹³³ а ради сигурније пловидбе и лакше одбране од готово свакодневних гусарских и пиратских напада, Неретљана, Омишана, али и осталих. Тако, заједнички окупљени бродови, често су пловили у конвоју, по налогу кнеза и Малог вијећа, који су им постављали одређеног капетана, за заједничког заповедника. Уколико би један од тих бродова у консерви био нападнут, па буде оштећен, или роба на њему, дужност читавог конвоја била је, да надоканди штету настрадамом броду, с тим што се и у том случају на исти начин одбијала вредност 1/3 свих бродова.^{934, 935} Институт заједничке хаварије унутар поморског права, у Дубровнику је прилично рано заснован кроз трговину уопште, па и копнену, па су због несигурних прилика у залеђу, дубровачки трговци најчешће путовали у караванима - *turma*. Те караване, као и

⁹²⁹ В. Брајковић, *Etude historique...*, стр. 187-195.

⁹³⁰ Stat. Rag, Lib. VII, cap. VII.

⁹³¹ Stat. Rag., Lib. VII, cap. LVIII - *De hiis qui prohibeant aliquid de navi in mari*.

⁹³² Н. Богојевић-Глушчевић, *ibid*, стр. 29-30.

⁹³³ Stat. Rag, Lib. VII, cap. LXIV - *De navigiis euntibus in conserva*.

⁹³⁴ М. Костренчић, *ibid*, стр. 345.

⁹³⁵ В. Брајковић, *ibid*, стр... 193.

код бродова, предводио је *capitaneus turmae*. И овде се штета настала на роби једног трговца, делила на све учеснике, сразмерно вредности њихове робе.⁹³⁶

Репресалије

Заплена, као нередован начин стицања власништва над бродом, била је у доба стварања статута слободних комуна, врло честа појава. Могла је да буде и последица оружаног сукоба међу градовима, а догађала се и на основу права јачег. Исто тако, постојала је могућност, да настане и због репресалија, као посебног феномена. Под појмом средњовековних репресалија, како га дефинишу статути и који се битно разликује од репресалија које се примењују у односима међу државама у новије доба, треба да подведемо мере за сузбијање неконтролисане самопомоћи, безграничне освете и сличне самовоље, којима је итекако обиловао средњи век. Ту се пре свега настојало, да се кроз правну регулативу, нађе начин, да се уз помоћ комуналне власти, наплати неко потраживање од становника других аутономних комуна. Додуше, не треба да сматрамо да се овде ради о неком правном институту, који није био познат и у осталим земљама средњег века, али је сигурно, да је на простору о коме говоримо, он имао своје специфичности.

Понајвише одредби о репресалијама, садрже Статути Шибеника, Трогира, Сплита и Задра, а садржај тих одредби је углавном у овоме: ако би се десило, да припадник једне комуне, ван њене територије буде опљачкан, морао је, пре него што би посегнуо за самопомоћи, да се обрати својој комуни, да пријави штету и своја потраживања. Поступак је даље текао, тако што је онда кнез комуне, био у обавези да најпре мирним путем изглади ствар, не би ли се оштећеном надокнадила штета. У ту сврху, он се обраћао комуни, на чијем подручју је извршена отимачина, или оној где је било пребивалиште пљачкаша, која је опет била дужна, да примора свог грађанина, да изврши обавезу према оштећеном. Ако и после другог покушаја, ово није могло да се испуни, онда је кнез, с осталим представницима извршне власти, утврђивао висину пријављеног потраживања. Потом је о висини утврђеног реферисао Великом већу, које је већином гласова одлучивало, на који начин треба да се изврши репресалија

⁹³⁶ О караванском саобраћају и организацији трговине више у Прилогу V - *Каравани*.

према комуни, односно грађанима комуне на подручју на ком је извршена пљачка или којој је припадао дужник. Ако би Велико веће одлучило да репресалија треба да се изврши, издавала би оштећеном посебну дозволу - *carta repressaliarum*, којом би га овластила да може слободно да плени имовину до потпуног намирења тражбине, било ког грађанина комуне где је пљачка извршена, или којој припада дужник. Тако заплењене ствари, поверилац је морао да похрани код кнеза, који је затим још једном позивао наведене комуне, наводивши да ће се ствари вратити, уколико оштећеном буде у целости намирена штета. Али, ако се ни тада не добије тражена задовољштина, комунални проценитељ - *extimatores*, процењивао је вредност заплењених ствари, па их досуђивао оштећеном.⁹³⁷

Јелена Даниловић наводи пример, да је до узајамних репресалија дошло за време рата између Дубровника и Котора, који је избио због депозита жупана Десе и његове жене Болеславе. Овај депозит, остављен у Дубровнику, Которани су после жупанове смрти преузели 9. јула 1281. године, под условом да га врате уколико га неко од Десиних наследника или сама Болеслава буду касније затражили. Када је након четири године, Болеслава дошла у Дубровник са писмом краља Милутина и затражила свој поклад, Которани нису испунили преузете обавезе према Дубровнику, па су иницирали рат и узајамне репресалије на мору.⁹³⁸

Репресалије, иако предвиђене Статутима, представљале су сметњу за слободну пловиду морем, а самим тим су кочиле и развитак економских интереса поморских комуна и њихових владајућих слојева. Цвитанић наводи, да су градови често, склапали међусобне уговоре, којима су елиминисали међусобну заплелу на мору, као меру репресалија. Каже даље, да је потоње време показало тенденцију за њиховим укидањем, и настојало да спречи такав начин стицања власништва на броду. Узима за пример неке градове на Јадрану, па констатује, да је још у XIV, а поготово у XV веку, против оног који је настојао да стекне власништво на броду, заплелом за репресалију, била примењивана казна за гусарство.⁹³⁹

⁹³⁷ А. Цвитанић, *Репресалије у далматинском статутарном праву*, in Зборник радова Правног факултета у Сплиту, Сплит, 1965, стр. 6-8.

⁹³⁸ Ј. Даниловић, *Репресалије у дубровачком праву XII и XIII века*, in Зборник радова Правног факултета у Београду, Београд, 1972, стр. 283.

⁹³⁹ А. Цвитанић, *Наше средњовековно поморско право...*, стр. 213-214.

Анализирајући репресалије у дубровачком праву, Јелена Даниловић истиче да се у Статуту о њима не говори на посебан и детаљан начин, већ да су једино садржане у оквиру одредби о накнади штете, у односу на оне, који су њима погођени. Она даље вели, да за разлику од Трогирског, Задарског и Шибенског статута, који дефинишу у којој ситуацији су репресалије допуштене и када се издаје дозвола за њихову примену, у Дубровачким статуту постоје само две одредбе којима је дефинисано у ком случају репресалије смеју да се врше и како ће се поступити у случајевима када неки Дубровчанин постане њихова жртва.

Прва одредба, за нас није од нарочитог значаја, с обзиром да говори о дубровачком грађанину који је претрпео штету због свог суграђанина, зато што овај први није измирио дажбине у неком месту, односно, остао је дужан, или је пак нешто отео - *Stat. Rag, Lib. VI, cap. XIII - De eo qui percusserit vicarium* (слична, прецизнија одредба, јавља се и у Которском статуту, *Stat. Cath, cap. CCCXCVI* из 1316. године - *De cive nostro pignorato extra civitatem nostram*).

Друга пак, за нас је итекако интересантна, јер се односи на примену репресалија према Дубровчанину који се налази на неком броду - *Stat. Rag, Lib. VII, cap. XXXII - De eo qui capitur occasione pignorum: 'Si navis vel lignum iret aliquam civitatem que haberet pignora super homines Ragusii, et aliquis mercator vel marinarius vel aliqua persona ipsius navis vel ligni caperetur pro ipsa pignora, et dampnum aliquod ibidem haberet, ipsum dampnum restitui debeat per comunitatem navis vel ligni, salvo si dictus mercator, marinarius vel alia persona captus esset pro suo proprio debito clare facto.'*

Из ње се јасно види, да ће штета коју претрпи неко од чланова пловидбеног подухвата, због туђе извршне тражбине, њима непознатог становника Републике, бити надокнађена из заједнице брода, сем уколико се не ради о трговцу, морнару или другој особи, која је ухваћена због свог властитог дуга. Аутор каже да су репресалије биле допуштене без икаквог посебног овлашћења, онда када је у питању био непријатељ (становништво земље са којом је Република у рату), што нам потврђује и сам Статут у првој одредби коју смо овде навели: *'Qui extra Raqusium in aliquo loco fraudaverit aliquod dacium vel abstulerit aliquid, nisi offendendo inimicos nostros, et propter hoc aliquod dampnum*

aliquo Raguseo evenerit, dampnum ipsum illi componat vel vadat ad terram ubi dampnum fecit et faciat racionem'.⁹⁴⁰

Заробљавање брода

Случај заробљавања брода од стране пирата, гусара или непријатеља, или пак на основу утеривања дуга под страним јурисдикцијама, регулисан је одредбом XXXIII, VII књиге Дубровачког статута, на нешто другачији начин и чини нам се шире од самог института хаварије, залазећи у заштиту виших правних принципа, пре свега заштите неповредивости приватне својине дубровачких грађана. Ова одредба гласи: *'Si naves vel lignum caperetur a cursariis, vel pignorareretur ab aliquo, vel per forcium a dominatore aliquo teneretur, et aliquis Raguseus sine voluntatem patroni illius navis vel ligni recuperaret eam, patronus ligni possit et debeat eam vel eum recipere sine aliquo precio. Et ille qui pactasset lignum pro recuperacione perdat precium quod pro ea solvisset, et patronus ligni possit eum accipere, ubicumque eum invenerit'*.

Одредба је јасно и недвосмислено уредила да уколико је нека дубровачка лађа заробљена, па је неки Дубровчанин откупи од невласника (пирата), а да о томе није упознат власник или је то мимо његове дозволе, патрон има право да му је одузме, без икакве обавезе да му надокнади оно што је дао за откупнину.⁹⁴¹

Она недвосмислено показује да је Република Светог Влаха свим средствима и до крајњих граница била посвећена очувању интереса и имовине својих грађана. Ако је патрун брода могао да га преузме без икакве надокнаде *'sine aliquo precio'* од онога који га је од гусара, или повериоца, или стране државе откупио, тиме се одузимао мотив за откуп таквих бродова, односно они који су их пленили, тешко би их или никако продавали. Свака инвестиција у њихову куповину од, по дубровачком праву, незаконитих стицалаца, била је унапред угрожена до потпуне пропасти *'perdat precium quod pro ea solvisset'*, односно до прве прилике када би власник пловила, свакако потпомогнут

⁹⁴⁰ Више о овој теми, видети код Ј. Даниловић, *Репресалије у Дубровачком праву XII и XIII века*, in Историјско правне студије, Правни факултет у Подгорици, Подгорица, 2002, стр. 29-55 (исти чланак је објављен и у наведеном Зборнику радова Правног факултета у Београду, 1972, стр. 275- 295, што смо већ поменули).

⁹⁴¹ Ову XXXIII одредбу VII књиге - *De navibus captis a cursariis*, смо већ раније цитирали и образложили.

властима Републике, поново успоставио власништво на њему, без икакве контрибуције.

То што се у истој одредби говори и о заплени због дуга, или заплени од стране државе, у истом значењу као и о заплени од стране гусара, говори да формално правно Дубровник није правио разлику између оваквих поступања, без обзира на мотиве, или евентуалну утемељеност у другој јурисдикцији. Напротив, само се дубровачка јурисдикција сматрала меродавном да, на пример, регулише поремећене дужничко-поверилачке односе.⁹⁴²

Сукоби на мору

Дубровачки статут, као уосталом и други Статути наших далматинских градова, не познаје прописе о подели и накнади штете условљене сукобима на мору. Судара бродова готово и да није било у то време, у односу на доба након индустријске револуције. Ако би и дошло до судара, штете нису могле да буду велике, због спорости бродова и њихове дрвене конструкције. Од једног до другог случаја, у односу на уговоре, или врсту поморског 'предузећа', надокнађивале су се према прописима о заједничкој хаварији, или другим општим прописима о накнади штете.

У Дубровачком статуту нема ни одредби о спасавању и пружању помоћи на мору. Он признаје обално право - *ius naufragii*, на предмете које море донесе на обалу и третира их као ничију ствар - *res nullius*, сем оних предмета, у које не спадају ситна дрва за огрев, које море нанесе од цркве Светог Јакова у

⁹⁴² А. Мариновић, такође, изводи закључак из ове одредбе да дубровачки брод не може бити предмет окупације, али он додаје како се ту мисли и на његове остатке у случају бродолома, иако изрека ове одредбе то не помиње. Мариновић у овој одредби препознаје и зачетак права власништва на предметима изгубљеним у мору, али ограниченог јер се не односи на оне који су у власништву странаца. Одредба XXXIII не говори, међутим, ни о предметима изгубљеним у мору. Напротив, она је изричита и јасна, логички заокружена, али се односи само на заплењене бродове и право власништва на њима, тако да Мариновић свакако има право када у њој препознаје заштиту приватног власништва Дубровчана, али ограниченог не само у односу на странце, него, барем у овом члану, и на предмет - на брод сам. Но, Мариновић, следећи оно чега у овој глави Статута нема, закључује на основу тога да овај институт очигледно није био довољно разрађен у самом Статуту, јер је оставио многа отворена питања, а међу њима и то, да ли налазач има право на награду, што изгледа да нема, ако узмемо у обзир XXXIII одредбу Статута. Затим, до када је онај који нађе предмете у обавези и да их врати, и на крају, у ком року је власник могао да тражи да му се врати оно што је неко други нашао... Опет, одредба XXXIII јасно говори о томе да је откуп заплењеног туђег брода незаконит поступак, па отуда не може бити ни речи о некој награди, или року за истицање пречег права, јер је Статут већ утврдио неприкосновеност власника, А. Мариновић, *ib id*, стр. 453.

Вишњици и од Рта Секе на Локруму према дубровачкој луци, за које каже да припадају цркви Свете Марије.⁹⁴³

Ако дубровачки брод наиђе на остатке бродолома, или на било коју напуштenu ствар што плута по мору - *afflatura*, или сам зароби непријатељски брод, Статут дефинише да се такав плен дели на четири дела, да четвртина припада патрону брода, друга целокупном терету на лађи, трећа морнарима и четврта трговцима.^{944, 945}

Стрина, педокија и пељарина

Под штетом услед хаварије, Дубровачки статут дефинише и даће које је брод давао због сигурности на мору: као прво, давала се стрина⁹⁴⁶ или пригодан дар, који је трговачки брод давао ратном, или наоружаном броду, кад би се са њим сусрео на мору.

Стрину не треба гледати као откупнину, зато што се од давнина давала и пријатељским бродовима.⁹⁴⁷ Уз стрину, давала се и педокија - *pedochya*, такса за услугу пилотаже на несигурним и неприступачним местима, као и код упловљавања и испловљавања из стране луке. Међутим, да би стрина и педокија биле урачунате у оквиру хаварије, било је неопходно да на то пристане већина учесника пловидбеног подухвата.⁹⁴⁸

Невенка Богојевић - Глушчевић, наводи да Гуднулић у *Рјечнику дубровачког статута*, тумачи стрину као обавезу коју ратни брод даје за време проласка градском луком у време празника⁹⁴⁹ - дажбина, коју је трговачки брод, већинском одлуком људи на њему, плаћао ратном или уопште наоружаном

⁹⁴³ Stat. Rag, Lib. I, cap. XXIII - *De parte que datur a navigantibus ecclesie Sancte Marie: 'Et sciendum est quod omnia que mare portaverit, ab ecclesia Sancti Iacobi de Visnica et Punta de Secco de Crumula versus portum Ragusii, debent esse ecclesie Sancte Marie, exceptis parvis lignis de foco'.*

⁹⁴⁴ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XXXV - *De afflaturis: 'Si navis vel lignum inveniret aliquam afflaturam, vel caperet aliquam navem vel lignum inimicorum, totum habere inventum in ea vel in eo in quatuor partes debet dividi; unam partem habeat ipsa navis vel lignum, unam aliam habeat ipsum habere quod erit in nave vel ligno ipso, reliquas duas partes habeant marinarii et mercatores equaliter inter eos'.*

⁹⁴⁵ Исто решење предвиђено је и у Хварском статуту. По Сплитском, уколико би брод нашао на мору неки предмет коме се не зна сопственик, две трећине, на једнаке делове поделиће сви који су на броду, док ће трећа да припадне његовом заповеднику. По Рабском статуту, половина иде заповеднику брода, а половина морнарима, В. Брајковић, *Спасавање и помагање на мору*, in *Живот и дјело Владислава Брајковића*, Загреб, 2003, стр. 26-27.

⁹⁴⁶ Од латиснке речи *strena*.

⁹⁴⁷ Stat. Rag, Lib. VII, cap. LVI - *De strina vel pedocia*.

⁹⁴⁸ Ibid.

⁹⁴⁹ Н. Богојевић-Глушчевић, *Из правног живота средњовјековних приморских градова*, стр. 26.

броду, дакле пријатељском, или непријатељском, приликом сусрета на путу, као и да све што се на тај начин отуђивало, морало је да се врати и намири из целокупне бродске имовине, а према начелима хаварије.⁹⁵⁰

По овом аутору, разлог за давање стрине, није сасвим јасан, па каже да Костренчић сматра да стрена није била откупнина јер се давала *'pro salute ligni vel navis'*. Напомиње, да овај институт Мариновић посматра још шире, имајући у виду и друге одредбе Статута, посебно XXVI⁹⁵¹ и XXX⁹⁵², његове II књиге. Каже даље, да он потврђује да је ово плаћање постојало и када су у питању били како пријатељски, тако и непријатељски бродови и да се по њему стрена зато никако не може сматрати откупнином, већ само њеним симболом, те да она једино представља реликт некадашње откупнине за брод. На крају Невенка Богојевић-Глушчевић закључује, да је засигурно стрена, због несигурних прилика које су важиле у оно време на Средоземљу и у источним јадранским водама, имала врло често карактер откупнине и да је давана као плаћање, првенствено непријатељским бродовима, за корист и спас брода, те да је у праву Мариновић, када тврди да је у пракси ово плаћање, увек постојало при сусрету наоружаних бродова.⁹⁵³

Као друго, неком другом пловилу, плаћала се такође одлуком већине и по истим правилима: *pedocia* - педокија - накнада за пилотажу, да би брод несметано прошао кроз опасна места, као и да би без бојазни упловио и испловио из луке, како каже Статут *'pro utilitate ligni'*.^{954, 955}

Дубровачки Статут познаје још једно давање везано за брод. То је пељарина, прилог ратном броду. У одредби LVI пељарина се недвосмислено третира као врста хаварије, и одређује се да, ако неко од своје имовине да пељарину да би умилостивио ратни брод на који се наишло, то треба да му

⁹⁵⁰ Крчани су, још давне 1133. године, плаћали стрену Млечанима, а била је касније до те мере раширена, да се користила и у сувоземној трговини, *ibid*.

⁹⁵¹ Stat. Rag. Lib. II, cap. XXVI - *Sacramentum capitanei vel capitaneorum qui mittuntur a domino comite: '... Et non offendam nec permittero offendere aliquem amicum Veneciarum vel Ragusii, nisi de consueta strina...'*

⁹⁵² Stat. Rag. Lib. II, cap. XXX - *Sacramentum comiti vel comitorum qui mittuntur a domino comite: 'Iuro ad sancta Dei evangelia bona fide sine fraude custodiam omne lignum de quo sum comitus, et sarcios et coreδος et omnia que pertinent ad Comune Ragusii, et in hac via non offendam aliquem amicum Veneciarum nec amicum Ragusii, nisi in consueta strina...'*

⁹⁵³ Н. Богојевић-Глушчевић, *ibid*, стр. 27.

⁹⁵⁴ М. Шарац, *ibid*, 114-115.

⁹⁵⁵ Н. Богојевић-Глушчевић, *ibid*, стр. 28.

надокнаде сви на броду, равноправно. Предуслов је да је пељарина дата уз већински пристанак свих на броду.⁹⁵⁶

Хаварија као осигурање

О извршењу хаварије, подели накнаде - *contributio* међу учесницима, водио је рачуна посебан орган: *impositores avariae* или *consules*.⁹⁵⁷ Одлуке овог органа, имале су снагу извршног наслова, а незадовољна странка, могла је жалбу да поднесе редовном Суду.

Широк опсег заједничке хаварије, изродио се као последица неизвесних околности кроз које се одвијао средњовековни трговачки промет, посебно поморски, па је из тежње да се развије поморска привреда, ризик зато и био пребачен на већи број учесника. Стога, оновремени институт хаварије, као друштвену потребу и доживљавамо као неопходан систем међусобног осигурања.

У средњовековним приморским статутима, па тако и у Дубровачком, нема помена о Уговору о поморском осигурању, јер за тим институтом очигледно да није ни постојала потреба, управо због широког простора института хаварије у пракси. Ни сама привреда, сва је прилика, без обзира на сву разгранатост трговине и њен обим, није била довољно развијена, да би могла да акумулира капитал у довољној количини, која би омогућила да се један њен део издвоји из самог трговачког обрта и упусти се у предупређивање ризика трговине и превоза на мору.⁹⁵⁸

Схватљиво је зато да се све до периода када се већ изашло из Средњег и загазило већ читаво столеће у Нови век, обележен на свом почетку и приливом до тада непознатих количина капитала из Новог света, све до тог доба, дакле, још није постојала установа поморског осигурања, по којој би трговац или бродар, могли да осигурају своју робу или брод, од штете настале на мору.

Установа хаварије, указује нам се, тако, као нека врста заједничког осигурања, за штете које би могле да настану у путу: било на роби која се превози, било пак самом броду. У њој ризик није распоређен као у систему

⁹⁵⁶ Stat. Rag, Lib. VII, cap. LVI.

⁹⁵⁷ А. Мариновић, *ibid*, стр. 451.

⁹⁵⁸ В. Брајковић, *ibid*, стр. 210-211.

осигурања на велики број свих оних који су му куповином полисе приступили, постали његов део и у њему учествују, без обзира на појединачни трговачки подухват; напротив, ризик се у институту хаварије распоређује само у оквиру појединачног и унапред познатог трговачког подухвата, и то само на оне који у њему непосредно учествују.

Поред реченог, институт заједничке хаварије, од посебног је значаја, јер су начела која су важила у поморском праву, која су га карактерисала, пренета као што смо рекли и на копнену трговину.

Поморски зајам

Поморски зајам је уговор о новчаној позајмици, који се закључује у нужди. Да ће зајам бити враћен, зајмопримац као гаранцију најчешће даје брод, возарину, терет или њихове делове, који су везани било за конкретно путовање било за тачно предвиђени рок. На поморски зајам, поред камате која се плаћа, као и за сваки други зајам и представља цену ангажовања туђег капитала, дају се и посебне награде за ризик - новац се враћа, заједно са каматама и наградама уколико не наступе ризици са губицима. Из овога се види, да посао поморског зајма у себи садржи, преко награде за ризик, и посао осигурања. Очигледно да су и зајмодавац и зајмопримац, у посао улазили знајући да зајам неће моћи да буде исплаћен у случају остварења ризичног догађаја и штете њом проузроковане.

За поморски зајам видимо, да се гарантовало било бродом, било опремом, било бродским товаром, или пак свим трома, или неком од комбинације два елемента. Због тога се као моменат настанка обавезе исплаћивања зајма са припадајућом каматом, сматрало приспеће брода у одредишну луку и његово пристајање уз док. Осигурање од ризика које је било укључено у посао поморског зајма, носило је додатно финансијско оптерећење по зајмопримца, па су се укупне камате могле кретати и до 60-70 одсто.

Поморски зајам је задирао у право приватне својине, па није ни могао бити склопљен без пристанка власника брода или терета, или њиховог пуномоћника. Изузетно, законодавци су допуштали да се у случају крајње нужде, која је подразумевала претњу физичком опстанку пловила и посаде, може задужити и заповедник, стављајући под хипотеку брод, или залогу на терет. Ове изузетне

прилике подразумевале су, на пример, потребу хитне поправке брода због оштећења у олујама, или нападима.

Правно нормирање овог посла старо је, по свој прилици, колико и сама поморска трговина, па се упоредо са њом и развијало, од Старог века и Феничана, Грка и Римљана, па преко средњег века и земаља средоземног басена, до Новог века. Увек се односило, осим на позајмицу капитала, и на пренос ризика на друге учеснике у послу, односно на оне који за то наплаћују одређену награду - зајмодавце-осигураваче. Читав овај ток развоја оставио је своје обележје и на савременим нормама поморског права које се баве поморским зајмом.

Прекретницом у осавремењивању поморског зајма, односно његово правно уобличавање какво данас препознајемо у свим битним чиниоцима, донео је *Code de commerce*. Овај закон је прописао садржину посла, као и документа који га прате, чинећи чак могућим и његово индосирано преношење све до доспећа.⁹⁵⁹

И у Дубровнику, с успоном трговине, множио се и нарастао, трговачки капитал, који је условио да и његови власници, трговци све више економски ојачају. Тако је у условима слободне конкуренције, унутар трговачког сталежа, постепено дошло и до њиховог раслојавања. Сиромашни трговци са незнатним капиталом и даље су наставили своју робу да превозе на туђим бродовима, зарађујући тако само за голи живот. Богати, уколико нису имали своје лађе, изнајмљивали су их од других,⁹⁶⁰ с посадом, потпуно опремљене или без свега тога, за једно путовање, или на дужи период. Закуп брода, дефинисао се писаним уговором.

Постојала је и друга група трговаца, растерећенијих, који нису пловили и који су своје трговачке послове водили с копна. Своју робу поверавали су патрону, заповеднику, или неком трећем лицу, као свом мандатару, да је само пренесе на одређено место, или да њоме тргује, под одредђеним условима, као комисионар.

⁹⁵⁹ *Поморска енциклопедија*, том 6, Загреб, 1960, стр. 276-277.

⁹⁶⁰ Брод је могао искључиво да се узме у закуп од дубровачких и млетачких грађана, никако од других држављана, све док је било бродова Републике и Венеције на располагању, што је иначе изричито било дефинисано Статутом, његовом XXXVI одредбом VII књиге - *De Raguseo, quod non possit naulicare lignum foresteriorum: 'Nullus Raguseus possit naulicare aliquod lignum foresteriorum, sub pena dupli de eo quod daret pro naulo ipso, quod bannum esse debeat nostri Comunitatis; excepto quod navem Venetorum bene possit naulicare'*.

Уз све њих, егзистирала је још једна, веома распрострањена група, коју су чинили они који су давали новац, капитал на зајам, и којима су велику зараду, управо доносили приходи од камата. Каматна стопа за Уговоре о зајму, који је морао бити закључен код нотара, није смела да буде већа од 20 одсто, што је било дефинисано у Статуту, одредбама XXII,⁹⁶¹ XXIII,⁹⁶² XXIV⁹⁶³ и XXV⁹⁶⁴, његове III књиге. Умањење овог постотка, на десет одсто, дошло је с каснијим Законима из 1451. и 1461. године.^{965, 966}

Зајмодавац је могла да буде било која особа, ту није било ограничења. За узврат, зајмопримац, заповедник или морнар који је узимао зајам, обавезивао се зајмодавцу, да ће му на име камате, исплатити део чисте добити. Дозвољено је било и уговарање уговорне казне, за неизвршење овог правног посла.⁹⁶⁷

Овај посао поморске трговине, одобрила је дубровачка влада, пре свега с намером да се сви бродови у Републици ангажују, али и да се омогући незапосленим морнарима да добију посао. Стога је Сенат и донео пропис, којим се дозволило заповеднику и морнарима, узимање зајма, да би могли да прибаве робу за свој брод. Поред тога што се влада старала о морнарици и водила рачуна о њеном напретку, бринула је и о исправности бродова, о чему нам сведочи XVII одредба⁹⁶⁸ VII књиге Дубровачког статута. Сенат је поред наведеног,

⁹⁶¹ *De foresterio qui habet cartam supra Raguseum: 'Si vocaverit foresterius aliquem Raguseum ad Curiam super aliquo debito de quo cartam vel cartas hostendat, ad usuram vel sine usura, et supra ipsum Raguseum vel bona eius appareant carte antiquiores, id est facte ante cartas vel cartam foresterii supradicti, volumus quod carta vel carte que prius facte apparent primo debeant iudicari et placitari et firme haberi, et bona illius Ragusei illi debeant assignari qui cartas primo factas ostendit. Nisi aliquis alicui in viagium eunti mutuaverit pecuniam vel crediderit merces suas, tunc enim in illo primo viagio prius debet ei satisfieri de bonis mobilibus, eciam si appareant alie carte prius facte, quod si plures fuerint ipsi creditores primi viagii, omnibus solvatur pro rata nec unus possit habere plus quam alter'.*

⁹⁶² *De cartis continentibus usuram vel penam de quinque in sex: 'Debitor alicuius, supra quem carta apparet cum usura aut pena de quinque in sex per annum, si decesserit, post mortem ipsius carte ipse vel carta in suo robore et vigore permaneant, sive in morte debitoris debitum ipsum quesitum fuerit sive non'.*

⁹⁶³ *Cartam maiorem penam continentem quam de quinque in: 'Si carta fuerit facta cum maiori pena quam de quinque in ex per annum ad certum'.*

⁹⁶⁴ *De carta sine usura vel pena de quinque in sex: 'Creditor qui supra debitorem suum cartam sine usura aut sine pena de quinque in sex per annum, vel testes sine carta habuerit, si in morte ipsius debitoris ipse debitum ipsum non pecierit, post mortem debitoris eiusdem debitum ipsum ulterius petere non possit. Sed carta vel testes ipsi sint vacui et nullius vigoris, nisi creditor ipse tempore mortis debitoris non fuerit in Ragusio, vel nisi debitor ipse morte subitanea moriatur vel extra Ragusium moriatur; tunc enim carta vel testes ipsi in suo robore remaneant, et creditor salva habeat iuras'.*

⁹⁶⁵ М. Шарац, *ibid*, стр. 116.

⁹⁶⁶ А. Мариновић, *ibid*, стр. 442.

⁹⁶⁷ *Star. Rag. Lib. VII, cap. LVII - De hiis qui non habent denarios pro faciendo carico suo: 'Si aliquis nauclerius cum suis marinariis non haberet tot denarios quod posset facere caricum sui ligni, licitum est ei cum marinariis accipere denarios a quocumque ipse potest, ad partem de lucro scalumniato'.*

⁹⁶⁸ *Ibid*.

надзирао и међусобне односе каратиста и трудио се да спречи сваку њихову евентуалну несугласицу, не би ли предупредио настанак штета, које су због сукоба међу сувласницима, могле да настану на борду, или да се одразе на пословање пловила. Тако је било и у ситуацијама када је требало да се издвоје средства за конкретне издатке на броду, што је опет изискивало сагласност већине сувласника. Мањина каратиста, није имала право да се супротставља оваквим одлукама, а ни да их поништава накнадно. Уколико би се мањина правдала тиме, да нема довољно средстава за предметне издатке, већина патрона могла је да узме зајам и да као гаранцију зајмодавцима, да ће им новац бити враћен, да уделе оних сувласника, који су се овом и противили.⁹⁶⁹ Иако је поморски зајам био од великог значаја за развој ове привредне гране, за разлику од Дубровачког статута, који га помиње у само своје две одредбе, статути других медијевалних јадранских комуна, сем Задарског, уопште га не спомињу.^{970, 971} Дубровачки статут, не регулише заложно право, као посебну правну институцију, па следствено томе, ни оно које се конституише на броду. Ипак, можемо да тврдимо, да је као мера обезбеђења за дати зајам, постојала могућност и да се конституише залога не само на броду, него и на његовим појединим деловима.⁹⁷² Посао поморског зајма није био одобран од стране цркве. Штавише, под њеним утицајем, још 1288. године, била је донета одредба којом је каматни зајам забрањен, под претњом великих казни, не само за зајмодавца, већ и за зајмопримца.⁹⁷³ Људи су се природно довијали на различите начине, па су се камате уговарале за неке друге, фиктивне правне послове, у

⁹⁶⁹ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XVII - *De expensis necessariis in navi: 'Affirmamus quod si expensum aliquod necessarium esset in aliqua nave vel ligno, et maior pars patronorum esset in concordia faciendi illud expensum, et minor pars nolet quod expensum illud fieret, sciendum est quod maior pars vincit minorem. Et si minor pars victa diceret quod non haberet aliquid, unde possit facere expensum aut nolet, sciendum est quod alii socii possunt accipere denarios ad lucrum supra partes navis vel ligni, videlicet supra partes illorum qui noluerint facere expensum illud, sicut melius poterunt; et etiam possunt precipere nauclerio, ut eos accipiat in entega vel infra navem, vel ad quodcumque lucrum eos invenire possit. Et si aliquis de patronis velet ire marinius cum ipsa nave vel ligno, alii patroni non possunt contradicere ei, nec tenere eum quod non vadat'.*

⁹⁷⁰ Видели смо да су то већ цитиране одредбе XVII - *О нужним трошковима на броду*, као и у LVII - *О онима који немају новца да набаве свој терет*.

⁹⁷¹ Б. Брајковић, *ibid*, стр. 198.

⁹⁷² Ј. Даниловић, *Залога у старом дубровачком праву*, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 6, Београд, 1987, стр. 642.

⁹⁷³ А. Мариновић наводи, да је сваки Дубровчанин који се усудио да да зајам под камату, па био откривен, морао да плати на име казне 20 перпера, уз коју меру му је слодовао и потпуни губитак новаца који је позајмио. Каже, да су судије и чланови Малог вијећа, по службеној дужности морали да оптуже сваког оног, за кога се сазнало да је позајмио новац уз камату, А. Мариновић, *ibid*, стр. 443.

којима су активно учествовали они који улажу новац, а постојала је и варијанта, да се у уговор унесе укупно дуговани износ који у себи садржи главницу и обрачунате камате, а не само позајмљен новчани износ, односно само главница. Цвитанић тврди, да су се и поред ове статутарне забране, у пракси закључивали Уговори о зајму, уз камате. Каже, да се то наравно односило и на Уговор о поморском зајму, који логично, по својој природи, и није могао да буде бескаматан.⁹⁷⁴ Да би прибавили неопходан новац за пловидбу и поморску трговину, поморци и трговци су прибегавали другим врстама поморског кредита: трговци и власници капитала, ступали су у трговачка друштва са заинтересованим трећим лицима, којима су препуштали део добити. На тај начин, настајала су различита удружења која су солидарно учествовала у ризику поморске трговине. Уз та предузећа, његови чланови закључивали су уговоре, који су садржавали не само елементе мандатног посла, него и Уговора о зајму или о делу. Иако су ове организације биле прилично различите, садржавале су и заједничке карактеристике: та удружења нису представљала сталне облике удруживања, већ су прелазила из једног у други облик, зависећи пре свега од тренутних друштвено-економских услова.

Трговачка удружења и послови

Средњовековно дубровачко право, познавало је три врсте удружења за поморску трговину: ентегу, колеганцу и роганцу. Од њих је једино ентега по својој правној природи, искључиви институт поморског права, док пак колеганца и роганца, припадају трговачком промету уопште.^{975, 976}

Ентега

У Дубровнику, веома развијеном трговачком центру, ентега је словила као најзначајније удружење за поморску трговину.^{977, 978}

⁹⁷⁴ А. Цвитанић, *Правно уређење сплитске комуне по Статуту из 1312*, Сплит, 1964, стр. 177.

⁹⁷⁵ В. Брајковић, *ibid*, стр. 132.

⁹⁷⁶ Г. Чремошник, *Наша трговачка друштва у средњем веку*, сепарат Гласника Земаљског музеја у Босни и Херцеговини, год. XXVI, Сарајево, 1924, стр. 10-11.

⁹⁷⁷ А. Цвитанић, *Наше средњовековно поморско право*, in *Зборник радова правног факултета у Сплиту*, год. XVI, 1979, стр. 222.

Можемо је, како је у Статуту помињу као *enticha*⁹⁷⁹ или *entica*,⁹⁸⁰ посматрати као специфични институт дубровачког поморског права. Нема је у другим далматинским градовима, а не познају је ни у Венецији, а ни у градовима северне Италије.^{981, 982, 983} Овом удружењу Статут посвећује значајан број одредби, управо због тога што су ентеге биле веома раширене и важне за развој поморске трговине.⁹⁸⁴

Оне представљају најбоље разрађени поморско-правни уговор средњовековног Дубровника, на коме је почивало тространо поморско трговачко друштво са истим називом и које је трговало под тачно одређеним условима. Ентега, а видећемо касније и колеганца, представљале су правне оквири за послове код којих се новац улагао како у прекоморску, тако и у копнену трговину.

Ентегу као правно лице, чинили су бродовласници, који су давали на располагање брод, са свом неопходном опремом, као основним средством, морнари, који су улагали своју радну снагу, у служби на броду, и трговци који су као власници капитала, најчешће улагали новац, као обртни капитал, али понекад, и то само као почетни улог, и робу.⁹⁸⁵

Овако формирано удужење, по својој правној природи представљало је одређену врсту друштвеног односа, асоцијацију у којој је сваки његов члан био обавези да доприноси, сразмерно односима одређеним у Статуту, и на томе заснованом добитку. Очигледно да се радило о заједници интереса, коју су на једној страни чинили брод, односно његови патрони и све што је било на њему, уз морнаре са заповедником, док се на трећој страни налазио капитал којим се

⁹⁷⁸ Позната је као стари облик поморско-привредног уговора, на основу ког се формирала пословна заједница између заинтересованих лица у поморском превозу. Преузета је из грчких извора, *Поморска енциклопедија*, том 2, Загреб, 1955, стр. 691.

⁹⁷⁹ Stat. Rag, Lib I, cap. XXIII - *De parte datur (a) navigantibus ecclesie s. Marie*.

⁹⁸⁰ Stat. Rag, Lib. III, cap. XIII - *De vocato ad placitum qui est supra viagium*.

⁹⁸¹ У самом Дубровнику, већ у XIV веку, полако почињу да падају у заборав, па Ј. Даниловић наводи, да Gondola, дубровачки правник из XVI века, спомиње да се ентеге више не примењују, Ј. Цвејић (Даниловић), *Облигациони уговори у дубровачком праву од средине XIII до средине XIV века*, необјављена докторска дисертација, Правни факултет у Београду, Београд, 1957, стр. 370.

⁹⁸² М. Костренчић, не без разлога, допушта могућност да је друштво *sum entegis*, било познато и у осталим 'недубровачким' правним подручјима, иако се овај термин нигде не спомиње, сем у Дубровнику. Врло је вероватно, да се ентега, у тим другим приморским подручјима, како је то иначе било уобичајено, нормирала обичајним правом, М. Костренчић, *Поморско право у статутима приморских наших градова и отока*, стр. 287.

⁹⁸³ Од медитеранских споменика, сличне уговоре познају *Constitutum usus* (Пиза, XII век) и Статут Барија (XIII век), *Поморска енциклопедија*, *ibid*.

⁹⁸⁴ В. Брајковић, *ibid*, стр. 200.

⁹⁸⁵ В. Брајковић, *ibid*, стр. 200-201.

трговало. Ови интереси били су формализовани кроз ентеге, којих је најчешће било више, а не једна, чинећи тако посебну заједничку масу - *inam comunem fortunam*.

Ентега је, дакле, мешовито удружење капитала, средства за рад и самог рада, настала пре свега због дисперзије ризика у поморској трговини. Ентега такође означава, као термин, и појединачни улог у једном оваквом удружењу.

Капитал, и то као новац за улагање у куповину робе за даљу препродају током бављења брода ван матичне луке, улагали су трговци. Једном унет новац у ентегу, бивао је формализован као појединачни улози уносом у бродску књигу. У начелу, у ентеге се давао само готов новац, много ређе роба, па се тада превозила на ризик оног који је шаље, и није имала ништа заједничко с осталим ентегама, у које није ни спадала, све док није била продата. Тек онда, уложени новац улазио је у ентегу, са свим правима и дужностима по власника.⁹⁸⁶ По приспећу брода са трговинског подухвата, трговци су добијали назад унету главницу, са релативно припадајућом добити, зарађеном обртом њиховог капитала.

Бродовласник је у ентегу уносио брод, који је вредео одређени део ентега - појединачних улога, већ према томе колико је било других ентега. Капетан, навигатор и морнари, као ентеге, у ово удружење су уносили сопствени рад. Законодавац је Статутом дефинисао дозвољене односе између чинилаца енетеге. Пре испловљавања брода, израчунавало се, колики удео чини сваки елеменат у укупној ентеги, па га је тако 'премереног', бродски писар и уписивао у бродску књигу - *quaternus*. Ентега је отуда добила своје име, по грчкој речи улог, уложак.⁹⁸⁷ Да би се спречила свака врста злоупотребе уписа, морнари су заједно са заповедником, још пре него што би брод испловио из луке, морали јавно да објаве пред патронима и осталим каратистима, колико тачно има ентега на броду, под претњом плаћања казне општини у вредности 25 перпера. И за

⁹⁸⁶ Ibid.

⁹⁸⁷ М. Костреничић се држи става, да је у Дубровнику највероватније овај институт поморског права, преузет заједно с термином из византијског права. Оставља могућност, да то није било баш тако, па сматра, да су Дубровчани могли, да овај свој нарочити институт, назову и једним 'опћенитим' именом, *Поморско право у статутима приморских наших градова и отока*, стр. 287.

бродског писара, предвиђала се казна од пет перпера, уколико би пропустио да ово нечињење пријави кнезу и Малом вијећу.⁹⁸⁸

Искључиво право да управља ентегом, имала је већина власника тако настале масе, односно власника ентега-улога, на истоветан начин, као и што је већина сувласника брода имала могућност да одређује у којим водама и чиме ће се трговати. Институционализацију одлучивања већином ентега унутар формираног удружења, посредно доказује и одредба Статута која утврђује санкцију за њено кршење. Уколико би се ово, правило већине прекршило, па би се и поврх тога морнари и заповедник брода својевољно упустили у трговину мимо договореног подручја и том приликом претрпели штету, онда су они, а не никако бродовласници и трговци, били у обавези да надокнаде сав губитак. Тако је бивало, на пример, у ситуацијама када су и поред тога што су ентеге биле дате за пловидбени подухват унутар Јадрана - *intra Culfum*, морнари својевољно, са заповедником, испловили у други акваторијум.⁹⁸⁹

Све оно, што су чланови дали у друштво, остајало је и даље њихова искључива својина, сваки оснивач ентега, и даље је остајао власник оног што је у њу и унео, па је тако бродовласник имао својину на пловилу, а трговац власништво на новчаном капиталу.⁹⁹⁰ Из ове чињенице проистиче и начин расподеле добити, односно губитка од трговачког подухвата за који је ентега склопљена.

Статут у одређеној мери преузима на себе и заштиту бродовља и радне снаге везане за њих од премоћи новчаног капитала, свакако мобилнијег и ефикаснијег, па тиме потенцијално претећег по читаво економско устројство Републике. То се види по томе што је Статутом миксимизирана добит која се могла стећи новчаним улогом у ентегу. Целокупна добит коју би брод остварио не само тргујући ентегама, него и од возарине наплаћене од остале робе која је могла да се нађе на лађи, у одласку и повратку, најамнине, такође у оба смера, као и сваки други могући добитак, делио се по претходно, тачно утврђеним правилима и у зависности од тога да ли се пловидбено путовање обављало

⁹⁸⁸ Stat. Rag, Lib. VII, cap. II - *De navibus que debent habere scribanum*, cap. XLVI - *De manifestatione facienda a nauclerio et marinariis patronis* и cap. XLV - *De entegis que debent scribi per scribanum navis*.

⁹⁸⁹ Stat. Rag, Lib. VII, cap. LXVIII - *De hiis recipiunt entegas infra Culfum* и Stat. Rag, Lib. VII, cap. XLVI.

⁹⁹⁰ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XLIV - *De navibus que vadunt cum entegis* и Stat. Rag, Lib. VII, cap. XLVII - *De navi que patitur naufragium*.

унутар или изван вода Јадранског мора. Ако се радило о пловидби на Јадрану, 2/3 добитка следовало је власнику брода и морнарима, док се 1/3 истог давала власнику новца.⁹⁹¹ За случај да је, пак, пловило путовало ван територија Јадранског мора, добит се распоређивала тако, што се од свега стеченог, половина давала трговцу, због повећаног ризика по капитал, док су другу, делили на једнаке делове, власник брода и морнари.^{992, 993}

Законодавац Републике штитио је, с друге стране, и новчани капитал. Да би се он заштитио од могућих злоупотреба, било је забрањено морнарима и навигатору, да улажу сопствени новац, укључујући и онај од параспродија у ма који трговачки посао, све док се не исцрпи сума дата за ентеге. Уколико би се десило, да морнари ипак падну у искушење, па поступи упркос овој забрани, зарад неког уносног посла, сваки власник брода, који није био на том путовању, био је по Статуту овлашћен, да уз накнаду откупи, преузме од морнара купљену робу, и то за суму до висине неискоришћених ентега.^{994, 995}

Губитак настао из трговачког подухвата због кога је ентега склапана, сразмено је распоређиван, на исти начин као и добит. Исто тако, у једнаким уделима као што су делили и добит, сви уговарачи у ентеги, сносили су губитак, надокнађујући штету свако за себе - *'Statutimus quod omnes naves vel ligna que vadunt cum entegis de hominibus Ragusii et perdunt de denariis qui sunt entegati, et eciam tam de mereibus quam de blado, vel de quolibet alio quod esset entegatum, sicut ipsi debent habere partem de prode, ita volumus ut ipsi debeant portare dampnum in restitutione, quilibet per se, tam navis quam marinarii'*.⁹⁹⁶

Трговачки ризик сносили су, види се из одредби Статута, сви који су се удружили у ентегу, али до висине вредности свог улога. Губитак настао у трговини није могао да пређе вредност уложеног у ентегу, ни за једну од три стране.

⁹⁹¹ *'... et de toto prode quod inde Dominus dederit de dicta moneta, et eciam de naulo eundo et reddeundo et de aliis utilitatibus quas habere possit ipse navis vel lignum, duas partes lucri habeat navis et marinarii, et terciam partem ipsa moneta habere debet'* - Stat. Rag, Lib. VII, cap. XLII - *De pecunia que vadit cum navi.*

⁹⁹² Stat. Rag, Lib VII, cap. XLII и Stat. Rag, Lib. VII, cap. XLIII - *De navibus que exeunt de Culfo.*

⁹⁹³ *'Si navis vel lignum Ragusii exiret de Culfo cum entegis de voluntate dominorum monete, ire debeat ipsa moneta ad fortunam dominorum maris et gentis clare factam. Et de toto prode quod habeant, entege predictae habeant medietatem lucri, et alteram medietatem habeat navis cum marinariis'* - Stat. Rag, Lib. VII, cap. XLIII.

⁹⁹⁴ Stat. Rag, Lib. VII, cap. LIII - *De hiis qui non investiunt omnes denarios.*

⁹⁹⁵ А. Мариновић, *ibid*, стр. 443-446.

⁹⁹⁶ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XLIX - *De hiis qui perdunt entegis.*

Штета коју би удружење претрпело услед више силе, посматрана је и регулисана двостепено. Оштећења на броду настала због лошег времена, или гусарског напада, падала су на терет бродовласника. Исто тако, губитак новца или робе у коју је новац од ентега уложен, падао је на искључиви терет власника новчаних ентега - трговаца.^{997, 998} Статут штавише наводи, да овима није дозвољено, да од власника брода и морнара траже, да штету надокнаде макар у неком делу. Власник капитала је, очигледно, сносио сав ризик за новац и робу која се превозила, било на Јадрану, било ван њега.⁹⁹⁹

Сви улагачи трговци сразмерно су сносили насталу штету на једној од новчаних или робних ентега, будући да смо рекли, да су све појединачно, заједно са осталима чиниле заједничку масу.¹⁰⁰⁰ Ова, XLIV одредба VII књиге Дубровачког статута, говори само о господарима ентега, не одређујући специфично да ли се ради о трговцима, каратиситима, или поморцима. Но, пошто је раније утврђено да у ентеги свако остаје власник свог улога, и пошто је изреком речено да штету на броду носе његови власници, мишљења смо да се овај пропис односи само на ентеге у власништву трговаца. Другачије тумачење би довело до преклапања правних норми и до правне конфузије.

Други став одредбе говори даље у прилог нашег тумачења. У њему се говори о роби која се поверава на почетку склапања ентеге, за продају и каснији улог у ентегу. Она је издвојена као посебна трговачка роба - товар, до тренутка продаје и трансформације у новац. Једном када се као новац придружи маси ентега, дели са њима исту судбину. Одредба, дакле, до краја и следствено говори о трговачким ентегама.

Потпуни нестанак брода у бродолому, или услед непријатељског или гусарског напада, практично је поништавао ентегу као удружење за појединачни трговачки подухват: целокупна штета нестанка пловила погађала је само његове пређашње власнике. Делимично учешће у надокнађивању штете, предвиђено је искључиво из добити коју је сам брод остварио, као и до висине добити трговаца, с тим да се никако не дира у њихов основни, уложени капитал.

⁹⁹⁷ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XLII и cap. XLIII.

⁹⁹⁸ Ibid.

⁹⁹⁹ Stat. Rag, Lib. VII, cap. XLIX.

¹⁰⁰⁰ *De navibus que vadunt cum entegis* - Stat. Rag, Lib. VII, cap. XLIV.

Потпуна хаварија и нестанак пловила, развргавао је ентегу као трговинско удружење, не остављајући никакве обавезе иза себе.¹⁰⁰¹

На бродовласнику је, тако, почивао сав ризик пропасти брода, што значи да ентега није била до краја развијено друштво капитала, које би било власник све имовине којом је располагала. Напротив, бродовласник је остајао власник брода и све време док је он чинио део ентеге.

Елеменат демократичности прати ентеге као њихов саставни део, јер се добит од ентега бродске посаде распоређивала на једнаке делове између свих чланова посаде, без обзира да ли се ради о капетану, или морнарима.

Ентега, као начин удруживања рада, капитала и средстава - брода, показује велику прилагодљивост тржишту и условима пословања у поморској трговини средњег века. Статут је због тога на ово удруживање обратио посебну пажњу, чувајући интересе сва три његова сегмента, и то у оквирима трговачког подухвата због кога је настајало.

Све изван тог подухвата, изван ентега самих, враћало се у уобичајене власничке и привредне односе. Тако је бродовласник сносио ризик за пропаст брода, јер његовом пропашћу пропада и трговачки подухват, па ентеге губе суштину и смисао. Пропаст саме трговине, у потпуности опет пада на трговце, оне који дају капитални део ентеге, и не може теретити посаду, јер ентега није испунила задатак због кога је основана, па онда ни за морнаре не може бити никаквих последица. Ризик који су они сносили није се тицао ни брода, нити новчаног капитала, већ само измакле добити у случају пословања с губитком из различитих разлога. Њихов рад као улог, без ризика везаног за капитални део ентеге, даје јој обележје друштва лица.

Новчани капитал, као најфлексибилнији и најбржег промета, лако би угрозио и бродовласнике и поморце, да није било ове статутарне заштите. Без ње би брзо читава трговина, сви који у њој учествују и сва средства којима се обавља, завршила у рукама неколико породица, власника финансијског капитала. А то би Дубровник лишило демократије, као толико цењеног друштвеног уређења, макар и у аристократском облику, и претворило га у олигархију, временом селећи друштвено богатство у само неколико фамилија,

¹⁰⁰¹ *De navi que patitur naufragium* - Stat. Rag, Lib. VII, cap. XLVII.

осиромашујући све остале грађане и нобиле, и свакако узрокујући друштвене турбуленције.

Но, то не значи да и сам новчани капитал није био заштићен. Интерес самог капитала, као окоснице ентеге, био је сачуван институтом права пречег улагања: ниједан члан посаде није могао улагати сопствени новац у куповину робе, пре него што се исцрпу трговачке ентеге, оне дате у новцу. Примат зарађивања даван је, тако, власницима новчаног капитала, што са своје стране говори о пуној свести законодаваца Републике о важности обрта капитала и трговине.

Коначно, као и рад и бродовласништво, и сами трговци, са својим капиталом, заштићени су били док се трговачки подухват остварује, односно док ентеге постоје, али губитак од његове пропасти сnose само они.

Република Светог Влаха пажљиво је чувала у енетегам сва три неопходна сегмента свог привредног и друштвеног просперитета: они који су се бавили поморством, оне који су трговали и оне који су улагали у бродовље. Запостављање само једног од њих, подређивање интересима другог, или друга два сегмента, срушило би темеље дубровачке трговачке моћи у кртаком времену. Законодавци су очигледно били свесни да, стешњени између планина и мора, немају ништа друго до бродова, оних који њима управљају и оних који на њима тргују. Ентеге су, свакако, настале спонтано, али их је Статут нормирао у најбољем облику и тиме учврстио начине пословања и богаћења Дубровника.

Колеганца

Поред ентега, Статут нам даје податке и о другој врсти поморског трговачког удружења - *collegantia*,¹⁰⁰² које је било од посебног значаја за оне Дубровчане,¹⁰⁰³ који нису имали могућности да самостално путују и тргују. *Collegancia* (*collogancia*, *colligancia*) представља средњовековно трговачки удружење које се поред Дубровачког, јавља и у статутима других далматинских градова.¹⁰⁰⁴ По Костренчићу, *collegantia* је типично наше трговачко друштво,

¹⁰⁰² Порекло води од латинске речи *colligere*, скупити, здружити, *Поморска енциклопедија*, том 2, стр. 252.

¹⁰⁰³ Статут каже да је дозвољена само између дубровачких грађана, *Stat. Rag, Lib. VII, cap. L.*

¹⁰⁰⁴ Сплитском (1240), Задарском (1305), Пашком (1433) и Шибенском (XVI век), *Поморска енциклопедија*, *ibid.*

везано за домаће обале Јадрана, с тим што по типу припада и могло би да се уклопи у много шире друштво *commenda*, које је озбиљно деловало на Средоземном мору.¹⁰⁰⁵

Колеганцу, као врсту уговора *commenda marittima*, могла су да чине само два уговарача.¹⁰⁰⁶ На око, врло је личила на римску *societas*, али само споља, јер за колеганцу је мање битно удруживање, а више добијање кредита удруживањем.^{1007, 1008} Та два уговарача, у правној литератури, најчешће се називају *socius stans* и *tractator*. Прва уговорна страна *socius stans*, уносила је у друштво искључиво новац или робу, коју је поверавала и којом је трговала друга уговорна страна, *tractator*, и који је уместо капитала, у друштво улагао свој рад.^{1009, 1010} Стога, ма колико да са коначном прецизношћу не можемо да одредимо правну природу колеганце, што смо уосталом већ имали и код ентеге, сматраћемо, да овај трговачки институт свакако понајвише одговара правном послу генералног кредита.¹⁰¹¹

Супротно статутима осталих далматинских градова, по којима је *socius stans*, могао у друштво да уложи и брод или пак неки карат, по дубровачком праву му то није било дозвољено, јер се колеганца заснивала само и једино на улагању новца или робе. Али, пошто је Статутом било дозвољено и да се другачије уговара, није немогуће, да је вероватно и у Дубровнику, у каснијем периоду, овај институт од првобитне једноставне форме, касније добио нов и сложенији облик и да није искључено, да је тада у колеганцу могао да се унесе и брод, или пак неки његов део.¹⁰¹² Овај уговор, заправо, представља извесну комбинацију уговора о ортаклуку и уговора о налогу, па се може третирати и као један и као други, односно и као успостављање привредног друштва, и као трговачки посао.

¹⁰⁰⁵ М. Костренчић, *Поморско право у статутима поморских наших градова и отока*, стр. 288.

¹⁰⁰⁶ По одредбама неких Средоземних статута, колеганца је била једностранни уговор, јер је искључиво *socius stans*, уговарач који је у друштво уносио капитал, сносио сав ризик уговореног посла, док је *tractator* који је уговарао, само обављао послове, *Поморска енциклопедија*, *ibid*.

¹⁰⁰⁷ В. Брајковић, *ibid*, стр. 196.

¹⁰⁰⁸ А. Цвитанић, *ibid*, стр. 222.

¹⁰⁰⁹ В. Брајковић, *ibid*, стр. 197.

¹⁰¹⁰ Ј. Цвејић (Даниловић) истиче, да термине *socius stans* и *tractator*, не можемо баш да вежемо за дубровачке изворе, већ за касније, за италијанско право, Ј. Цвејић, *Облигациони уговори у дубровачком праву од средине XIII до средине XIV века*, стр. 357.

¹⁰¹¹ А. Мариновић, *Поморско-првни прописи средовјечног Дубровачког Статута*, стр. 446.

¹⁰¹² Ј. Даниловић, *О уговору 'collegantia' у дубровачком праву у периоду млетачке власти*, Зборник филозофског факултета у Београду, том XI -1, Споменица Јојра Тадића, Београд, 1970, стр. 289-290.

Посебан значај који је имала колеганца, било је то, што је представљала један од начина да се дође до кредита, а претпоставља се да се изродила из поморског зајма, пошто је уговарање камата, знамо, Статутом било забрањено. Њен прототип, имамо у византијском уговору *ηρεοκοινωνια*.¹⁰¹³

Иако колеганца није строго везана за поморство, већ је институт трговачког промета уопште, регулисана је у оквиру VII књиге Дубровачког статута,¹⁰¹⁴ у којој се налази *sedes materiae* поморског права, што нас несумњиво доводи до закључка, да је дубровачка трговина, свакако у ери статутарних прописа, била претежно поморска.¹⁰¹⁵ Уз ове одредбе, наћи ћемо је и међу оним процесним, у оквиру III књиге Статута: XIII,¹⁰¹⁶ XX¹⁰¹⁷ и XLVI.¹⁰¹⁸ Дубровачки статут је кроз своје одредбе предвидео само најједноставније форме уговора о колеганци, које су се свакако кроз практичан живот мењале и усавршавале.

Ј. Даниловић истиче да је по *Besti*, овај институт произашао из обичаја који су били раширени међу трговцима по Средоземљу, али да су га свакако познавали и Арапи, под именом кирад и сциркатинан. Она даље наводи, да постоје и подаци, да су се под именом колеганца, закључивали и уговори, код којих се новац није улагао у поморску трговину, нити у трговину уопште, већ се под истим, или сличним условима давао на коришћење занатлијама. Али, она скреће пажњу, да су занатлије могле да буду и трговци, и да не треба сматрати, да се ради о апсолутном преношењу овог института у неку другу правну област. Истиче и да се у тим уговорима наглашава, да ће трактатор користити новац само у оквиру своје делатности, да ће радити '*de arte sua*', као и да се у тим

¹⁰¹³ Ibid, стр. 290. □

¹⁰¹⁴ Stat. Rag, Lib. VII, cap. L - *De hiis qui accipiunt cologancias intra Culfum: 'Si Raguseus accipit in colloganciam tam denarios quam merces ab alio Ragusino causa navigandi infra Culfum, ipsos denarios seu merces debent habere ad fortunam ejus cujus sunt clare facte. Et de lucro quod habebit dominus denariorum vel mercium, debet habere duas partes, et ipse habebit terciam; salvo si ipse dominus pactum aliud cum eo fecisset. Et est sciendum quod ipse non debet exire de Culfu sine voluntate ejus, et si exiret sine ejus voluntate et aliquid deveniret de denariis, totum periculum maneat super eum et super bona sua' u Stat. Rag, Lib. VII, cap. LI - De hiis qui accipiunt aliquid in cologancia et amittunt de eis: 'Si aliquis Raguseus accipit in colloganciam tam denarios quam merces et ipse amitteret de ipsis denariis vel mercibus, et dominus monete vel mercium velet recipere ipsam, licitum sit ei facere; et ille qui perdidit de eo, nullum dampnum substineat. Si vero dominus denariorum voluerit ipsos dimittere eidem, ille tenetur ipsos denarios tenere et cum eis navigare, donec satisfacere poterit dampnum ipsum. Et hoc intelligatur de mercatore et non de nave, salvo si aliud pactum esset inter eos'.*

¹⁰¹⁵ А. Мариновић, стр. 447.

¹⁰¹⁶ *De vocato ad placitum qui est supra vigium.*

¹⁰¹⁷ *De hiis que petuntur in stanico.*

¹⁰¹⁸ *De aptagi.*

уговорима често налази и клаузула којом се занатлија обавезује да новац неће износити из Дубровника.¹⁰¹⁹

По Одредбама Дубровачког статута, код колеганце се добит распоређивала тако, што је власник капитала добијао њене 2/3, док је трактатору следовала 1/3 исте, сем уколико није другачије било уговорено, што је било допуштено и самим Статутом и што у Дубровнику није била реткост.

Чремошник, пак, сматра да се добит распоређивала у складу са декларацијом о сношењу у ризика, што је морало да се унесе у нотарску исправу, у коју се уписивало на чији ризик иду у промет, уложена роба или новац.¹⁰²⁰

Млетачки статут пак, за разлику од Дубровачког, за улагача капитала предвиђа чак 3/4 од остварене добити, док се за трактатора издваја само 1/4 оствареног прихода.¹⁰²¹

У Дубровнику су трговачки ризик за евентуални губитак у пословању сносила оба уговарача, али с битном разликом: *socius stans* сносио је ризик за свој капитал, док је *tractator* рескирао само уговорену добит, накнаду за уложени рад. Сходно оваквом решењу, уколико је *tractator* завршио предузети посао уз делимичан губитак, није био у обавези да га надокнађује *socius stans*-у, власнику капитала, већ је само остајао без планираног прихода. У оваквој ситуацији, власник капитала имао је две могућности: прву, да од *tractatora*-а тражи да му врати преостали капитал, и другу, да да налог *tractator*-у, да и даље настави с послом, не би ли покушао да надокнади губитак. Законодавац у цитираној одредби LI, изричито наводи да *tractator* нема обавезу да настави с радом на истом броду, већ да се то искључиво односи на трговца, који ће обртом капитала покушати да врати изгубљену добит.

По Дубровачком статуту, ризик за евентуалну штету и губитак главнице, у свим случајевима више силе, у целости је сносио *socius stans*, што је и разумљиво, јер је он био искључиви власник капитала.¹⁰²² Од овог правила се одступало (*cap. L*), за случај када би *tractator* неовлашћено напустио Јадран

¹⁰¹⁹ Ј. Цвејић (Даниловић), *Облигациони уговори. у дубровачком праву од средине XIII до средине XIV века*, стр. 357 и 360-361.

¹⁰²⁰ Г. Чремошник, *Наша трговачка друштва у средњем веку*, стр. 9.

¹⁰²¹ Ј. Даниловић, *О уговору 'colegantia' у старом дубровачком праву у периоду млетачке власти*, стр. 293-294.

¹⁰²² Питање ризика и тога ко сноси штету услед више силе, образлаже нешто шире Ј. Даниловић, поредећи одредбе дубровачког Статута са млетачким правом, али долазећи до истог закључка, како га наводимо у тексту, Ј. Даниловић, *ibid*, стр. 292.

(*extra Culfum*),¹⁰²³ у којим приликама би једино он био одговоран за насталу штету, и коју је био дужан да надокнади не само својим радом, него и личним добрима.¹⁰²⁴

Међутим, ту је и посебна одредба која штити *tractator*-а, за случај да нема средстава, личних добара из којих би намирио насталу штету, и којом се прецизира да тада неће одговарати за дугове настале из колеганце.¹⁰²⁵ Осим овог, каже се и да се туженом, дужнику, расправа одлаже на дужи рок, од уобичајеног, да би имао времена да заврши путовање које је започео.¹⁰²⁶ Из ове статутарне одредбе, можемо да видимо, да је Републици и дубровачком законодавцу општи интерес био изнад личног, да им је поморска трговина очигледно била на првом месту.

Роганца

Роганца¹⁰²⁷ - *rogantia, rogadia* је у према Дубровачком статуту, уговор којим се заснива специјална врста мандатног посла, којим прва уговорна страна - *rogans*, поверава другој уговорној страни - *rogatus*-у, да нешто, одређену ствар - *aliquid* пренесе и преда неком трећем.^{1028, 1029} Овај уговор, представља комбинацију између уговора о ортаклуку и уговора о налогу, па се може третирати било у оквиру једног или другог.¹⁰³⁰

Иначе, под роганцом се најчешће подразумевала услуга, коју би неки путујући трговац најчешће учинио свом колеги, да на његову молбу, преда

¹⁰²³ Колеганца се махом уговарала за пословне подухвате на Јадранском мору.

¹⁰²⁴ Позивајући се и анализирајући одредбе Статута средњовековних градова које смо поменули на почетку овог текста, а које се тичу колеганце, Брајковић је мишљења да су ризик за штету сносила оба уговарача *pro rata*, В. Брајковић, *ibid*, стр.197-200.

¹⁰²⁵ Stat. Rag., Lib. III, cap. XLVI.

¹⁰²⁶ Stat. Rag., Lib. III, cap. XIII.

¹⁰²⁷ Од латинске речи *rogo*, тражити, питати.

¹⁰²⁸ Stat. Rag, Lib. VII, cap. LV - *De rogancia: 'Quicumque recepit aliquid pro rogancia, sciendum est quod ipse non debet dovodere nec separare a se et suis rebus illud quod ipse recepit, et si separare a se et suis rebus illud quod ipse recepit, et si separaret a se et a suis rebus illud quod recepit pro rogancia, et dampnum aliquod adveniret de eo vel perderetur, ille qui eum portavit et recepit tenetur emendare illud illi persone a qua recepisset salvo quod, si inter se fecissent aliud pactum, secundum illud pactum ille recepisset coram ydoneis testibus rem illam'*.

¹⁰²⁹ Брачки статут, Lib. II, cap. XI, каже: '*...si alicui personae datum fuerit, siue commissum aliquid per aliquam personam, quod deberet alteri dare, vel ad domum illius qui daret'*. О рогацији говоре и Статути Раба, Lib. III, cap. XX, Скадрина, cap. XVII, Сплита, Lib. VI, cap. XXXVII..., Цитирано према В. Брајковић, *ibid*, стр. 203.

¹⁰³⁰ Ј. Даниловић га у свом раду сврстава у оквир уговора о налогу, Ј. Даниловић, *Облигациони уговори у дубровачком праву од средине XIII до средине XIV века*, стр. 196.

трећем лицу на одређеном месту робу или новац, или се пак поверавало извршење неког привредног посла.¹⁰³¹ Уговарачи су могли и другачије да се договоре, да склопе уговор који би рогатуса обавезивао не само да прими одређене ствари пред сведоцима, него и да их пред њима и пренесе и преда.¹⁰³² Несумњиво, да се на овај начин, губио однос поверења међу уговарачима, тим пре што су уговор о роганци најчешће међусобно закључивали познаници, тако да су спорови који су се тицали роганција, стварно били ретки.¹⁰³³

У Дубровачком статуту, роганца се помиње и у LII одредби исте књиге, кроз израз *tramessa*.¹⁰³⁴ Овај правни посао, најчешће су склапали капетан и морнари на једној страни, са одређеним морнаром на другој. Обично би овде прва уговорна страна, поверавала другој, рогатусу-морнару, да пренесе новац у одређено место, или пак да обави неки посао за њих. Статут још каже, да уколико би дошло до спора између уговарача, треба да се верује рогатусу, сем ако није у питању уговор који је склопљен пред ваљаним сведоцима, чијем исказу ће се онда дати предност.

Роганција није била обичан мандатни посао, већ као што смо на почетку рекли, специјални, јер је постојала обострана корист уговарача, али и ризик за евентуални губитак, што се види из тога да мандатар одговара за *omnis culpa*, као у римском праву, која се овде испољава као *culpa levis in concreto*, што ће рећи, да је мандатар био дужан да уобичајено поступа са стварима које су му поверене, истоветно као што би чинио и да су његове, да их чува уз своје.¹⁰³⁵ То значи, да уколико његовом *culp*-ом, ствар претрпи неку штету, да је дужан у целости, сам да је надокнади *rogans*-у - ‘... *et si separaret a se et a suis rebus illud quod recepit pro rogancia, et dampnum aliquod adveniret de eo vel perderetur, ille qui eum portavit et recepit tenetur emendare illud illi persone a qua recepisset...*’,¹⁰³⁶

¹⁰³¹ *Поморска енциклопедија*, том 6, 1960, Загреб, стр. 661.

¹⁰³² Stat. Rag, Lib. VII, cap. LV.

¹⁰³³ М. Костренчић, *Поморско право у статутима приморских наших градова и отока*, стр. 289-290.

¹⁰³⁴ *De marinario qui mittitur cum denariis a sociis suis - ‘...i marinarius, a suo nauclerio cum societate sua et suorum marinariorum, mitteretur cum denariis ad aliquem locum per caricum navis vel ligni vel per repustara aut per tramessam vel per aliquem modum, marinarius ille habet credenciam de denariis et factis illis pro quibus missus fuerit, contra nauclerium et dictos marinarios suos; salvo quod inter se haberent idoneos testes, qui habere debent credenciam’.*

¹⁰³⁵ Stat. Rag, Lib. VII, cap. LV - ‘*Quicumque recepit aliquid pro rogancia, sciendum est quod ipse non debet dividere nec separare a se suis rebus illud quod ipse recepit....*’.

¹⁰³⁶ Ibid.

¹⁰³⁷ што се наравно никако није односило на штету насталу услед гусарског напада или због бродолома.

Иако рогатус није имао право на удео у оствареној добити, не треба сумњати, да је и код овог правног посла, мада то нигде не стоји, мандатар свакако имао користи од оног што му се поверавало.¹⁰³⁸ Посебно стога, што и овде, видели смо, Статут прецизира да уговарачи могу и другачије да се договоре - ‘... *salvo quod, si inter se fecissent aliud pactum...*’.^{1039, 1040, 1041}

III.3. Постстатутарни прописи

III.3.1. Развој законодавства

Развој дубровачког поморског права, наравно да се није зауставио на одговарајућим одредбама Статута из 1272. године, тим пре што је преломна и најзначајнија година у дубровачкој историји, 1358, донела Граду ослобођење од Венеције, па је новонастала држава, паралелно са својим уздицањем, развијала и своје законодавство, прво кроз Књигу свих реформација - *Liber omnium Reformationum*, с прописима од 1335. до 1410, чији садржај чине раније и касније одредбе које се нису нашле у Статуту, затим преко Зелене књиге - *Liber Viridis*, с прописима почев од 1358, па све до 1460, потом са Жутом књигом - *Liber Croceus*, с одредбама почев од 1460. године, па све до завршне од 26. јануара 1803. године, која је остала на снази све до пада Републике. *Liber Croceus*, садржи бројне поморско-трговачке прописе, посебно уредбе о морнарици - *Ordo marinaritiae* из 1511. и 1535. године, али и Закон о поморском

¹⁰³⁷Которски статут, такође у сар. CCCLXXII - *О рогацијама*, говори пре свега о кривци за губитак поверене ствари и о накнади штете: ‘Због тога што су се многе штете дешавале услед рђаве бриге за рогације, стога одлучујемо да ако би неко рогацију изгубио и могао доказати парничним путем да му је била силом отета, нека се рачуна као изгубљена, а ако не би могао доказати, онај који је носио дужан је да надокнади од свог сопственог’.

¹⁰³⁸ И Владислав Брајковић сумња, да се код уговора о роганци, ради о обичном мандатном послу, пре свега због тога, што се никако не може искључити одређени против терет роганса, јер нам је онда потпуно несхватљива толика обавеза коју на себе преузима рогатус. По овом аутору, роганс је на себе узимао одређене дужности, али које и у ком обиму, не може се закључити ни из постојећих статутарних прописа, а ни из доступних архивских исправа, В. Брајковић, *ibid*, стр. 203-205.

¹⁰³⁹ Stat, Rag. Lib VII, сар. LV.

¹⁰⁴⁰ А. Мариновић, *Поморско правни прописи средовејечног дубровачког статута*, стр. 447-448.

¹⁰⁴¹ А. Цвитанић, *Из далматинске правне повијести*, стр. 533 и 739-741.

осигурању - *Ordo super assecuratoribus* из 1562. године, као најстарији и први закон те врсте, донет на свету уопште.

Поморско и трговачко право испреплетено је једно с другим. Превоз робе, руковање њом и њен промет, не би било могуће уредити да на одређени начин нису уређени и односи који, у ужем смислу, припадају поморском праву: они о броду, о посади, о режиму пловидбе...

Тако је и у праву јадранских комуна, па и Дубровника и Котора, где су се и поморци бавили трговином, а трговци се сматрали делом и посадом, где је брод био и предмет стицања, и превозно средство, и заједница људи који на њему плове, а режим пловидбе, омеђен међународним уговорима, одређивао на којим тржиштима се може пословати и који су трошкови таквог пословања.

Царински прописи су несумњиво утицали на трговину, па и ону поморску. Они стоје на размеђу између трговачког права и одредби којима се уређују јавне финансије. Утицај на поморство остварују, пре свега, преко трговине, успостављајући различите режиме трговања за различите робе, по врсти и по пореклу. У Дубровнику је царинско право било кодификовано у два посебна зборника: у Одредбама Велике Царинарнице - *Capitulare della dogana grande* из 1413, који је допуњаван до 1674. године, а којим се детаљније регулише начин наплата царине, надзор над мерама, евиденција прихода и расхода државне благајне.¹⁰⁴²

Овом зборнику, претходио је Статут царинарнице града Дубровника - *Liber statutorum Doane* из 1277, који је кодификовао већ постојеће царинске одредбе, уносећи у њих више реда.¹⁰⁴³ Ове одредбе, пак мишљења смо да припадају више фискусу и трговини, него самом поморском праву, иако смо их анализирали у нашем раду.¹⁰⁴⁴

Ради целовитости приказа поморско-правних прописа старог Дубровника, не могу се занемарити ни локални прописи подручних, ладањских дубровачких кнежија, садржане у статутима локалних самоуправа, острва Ластова из 1301. године и Мљета из 1345. године, којој групи припада и Статут Лопудске братовшгине из 1416. године.

¹⁰⁴² У овај Зборник су дословно преписане 73 одредбе из првог Зборника из 1277. године, са незнатним изменама. Од првог се разликује пре свега по језику: није писан на латинском, већ на италијанком, односно на романско-далматинском дијалекту.

¹⁰⁴³ А. Цвитаноић, *Из далматинске правне повијести*, Сплит, 2002, стр. 516.

¹⁰⁴⁴ Целовити, детаљан приказ дубровачког царинског права, дао је А. Мариновић, *ин Дубровачко царинско право*, књ. I, Сплит, 2008.

При крају свог самосталног политичког живота, дубровачка влада је током 1745. године, усвојила 60 чланова, које је 1794. године скупила у јединствен кодекс и као једини, за све време свог вишевековног постојања, објавила у штампаном издању у Дубровнику, као Зборник одредаба о националној пловидби - *Regolamenti della Republica di Ragusa per la navigazione nazionale*.¹⁰⁴⁵ Правилник о националној пловидби, није самостални законодавни акт, него је искључиво допуна и разрада ранијих законских зборника, Статута и других, који никада у целости нису били дерогирани и који су остали на снази не само до слома дубровачке државе, него су је и надживели.

Увођењем француских закона *Code civile* и *Code de commerce* 1812. године, у илирске провинције, под које је потпало и подручје бивше Дубровачке Републике, дубровачко право живело је своје последње дане. Када је на Бечком конгресу 1815. године, укинута Дубровачка Република и њено подручје припојено Далмацији, закони Аустоугарске Монархије, примењивали су се и на бивши Град-Републику. У погледу поморског права, 1774. године на снагу је ступио *Edito politico di navigazione*, који се према царском рескрипту Марије Терезије, којим је и уведен, у доброј мери ослањао и на прописе дубровачког поморског права.

III.3.2. Књига свих реформација

На Дубровачки статут, временски се надовезује Књига свих реформација - *Liber omnium reformationum*.¹⁰⁴⁶ Она садржи измене и допуне статутарних прописа у периоду између 1300, па до 1410. године, Подељена је на 21 део - *странице*, са укупно 379 одредби, међу којима има и 57 поморско-правних. Бројеви одредби увек почињу испочетка, *страницом*, која представља ново поглавље. Има делова који не садрже поморско-правне одредбе.

¹⁰⁴⁵ А Цвитанић, *Увод у дубровачко статутарно, касније законско право*, стр. 37-38.

¹⁰⁴⁶ Књигу свих реформација у штампаном издању на латинском, објавили су први А. Соловјев - М. Петерковић, in *Зборник за историју, језик и књижевност*, СКА, треће одељење, књ. VI, *Извори за историју Јужних Словена*, уредио Ј. Радонић, серија пета, *Историјско-правни споменици*, књ. I - *Дубровачки закони и уредбе*, Београд, 1936, стр. 13-183. У делу А. Мариновића: *Дубровачко поморско право*, стр. 379-437, по први пут је објављен и текст превода (истог аутора) Књиге свих реформација с латинског на наш језик. Сам Мариновић, напомиње да је изворни текст исправио и допунио где је сматрао за потребним, што због погрешне транскрипције, што зарад неприхватљивог схватања и тумачења текста. У нашем раду, користили смо ове прописе према Мариновићу.

Већина поморско-правних порписа, тиче се поморске трговине, па се њима регулише промет разном трговачком робом, пре свега житарицама, уљем, сиром, вином, живом стоком и сувим месом, гвожђем, па чак и робљем, свим оним што је доприносило уносној заради Дубровчана. Ове одредбе заједно чине посебан режим промета најзначајнијих роба за економију Дубровника, који је укључивао и унутрашњу и спољну трговину.

У Дубровнику се рано, у односу на друге приморске градове, још 1312. године, вршио надзор над највишом допуштеном мером утовара на брод, а нормирање овог надзора, резултирало је свакако највреднијим прописом ове књиге, законом усвојеним 1361. - *De operatione navigiorum fienda*.¹⁰⁴⁷

III.3.2.a Бродови и бродоградња

Прописи Књиге свих реформације осликавају сав значај појединих делатности и роба за живот и бољитак Дубровчана. На првом месту, по важности су без сумње, бродови, од којих је зависио читав Град, па се тако већи број прописа ове Књиге, односи се на бродоградњу, бродску опрему и посаду, те располагање бродовљем.

Сам значај бродоградње уочљив је у одредби која забрањује бављење на бродоградилишту било коме, без дозволе кнеза. Ова, одредба VII - *О лађама, (баркама), и радовима који се не смију обављати у арсеналу*, са шесте странице, којом је јасно речено, да ниједна особа без дозволе кнеза, не може да уђе у општински арсенал, због неког свог посла, или да ту остави барку, чун или неко друго пловило, увела је неку врсту овлашћења за приступ арсеналу.

¹⁰⁴⁷ Pagina XI, cap. I - *De operatione navigiorum fienda*: 'Anno suprascripto mense ac die, in eodem maiori consilio captum fuit et firmatum quod omnes condure tam magne quam parve et quodlibet aliud lignum que vel quod onerantur mercacionibus, non possint onerari a die prima mensis aprilis usque per totum mensem septembris ultra iridinem hunc, sc (ilicet) quod de la catena aliqua sit medius pes, et barche similiter del vivo usque ad aquam sit medius pes, sub pena iperperorum V solvendo per patronum dicte condure comuni, seu barche sive ligni que reperirentur contra predicta vel aliqua predictorum fecisse et qualibet vice et pro quolibet digito onerato contra dictum ordinem. Et a mense octubris usque per totum mensem marcii quelibet condura tam magna quam parva et quodlibet aliud lignum debeant habere vivo palmum unum de carina de la catena usque ad aquam; et barche similiter habere debeant palmum unum de vivo usque ad aquam sub dicta pena. Et quod nullus patronus dictorum lignorum possit secedere de portu Ragusii, nisi prius fuerit cercatus per officiales comunis deputatos super predictis sub pena iperperorum L pro quolibet contrafaciente et qualibet vice. Neque discaricare possit in eorum reversione mercancias, nisi de consensu dictorum officialium sub pena iperperorum quinquaginta'.

Држава је посебно водила рачуна управо о онима којима је давала овлашћења да се баве бродоградњом. Тако је и стипендирала оне који су кренули да уче овај занат, што је регулисала одредба V - *О слугама калафата и дрводелаца, (тесара)*, на четрнаестој страници. Она вели, да ће Општина сваком калафату и дрводелцу, који има шегрте на занату, исплаћивати по 10 перпера годишње. Из ње се види да су будући тесари и столари, били на практичном школовању код мајстора чак читавих десет година.

Смола за заптивање отвора при градњи бродова, била је неопходна за прављење безбедних пловила, а њена производња била је ограничена у том времену када нисту постојали вештачки материјали. Због тога одредба VI - *О паклини (негули)*, са прве странице, утврђује неку врсту данка у природи који обезбеђује Општини неопходну смолу за њене лађе. У њој се каже да свако ко купи борову смолу за препродају, мора прво Општини да да део, за калафатање општинских бродова. Изгледа да трговци смолом нису били ради да овај данак поштују, па је VI одредба допуњена IX истог назива и истог поглавља, која забрањује да нико борову смолу за продају не може да држи у кући, него искључиво у дућану. Овде се ради, рекли бисмо, о забрани скривања смоле и обавези њеног држања на јавном месту. Могло би се помислити да је ова одредба имала смисао и заштите од пожара, с обзиром на запаљивост смоле, но изложеност тој опасности иста је и у радњи, као и у било којој другој згради, тако да је овде ипак реч о могућности власти да надгледа количине смоле у промету и да од тога узима оно што јој припада.

Опрема на бродовима морала је увек да буде очувана и у употребљивом стању. Због тога не чуди изрека V одредбе - *Како се смију, (могу), посуђивати општинске бродске опреме и јарболи*, са друге странице, која прецизира, да су сви они који су уз допштење кнеза и Малог вијећа, позајмили за личне потребе нешто од бродске опреме из општинског арсенала, дужни, да уместо тих рабљених, позајмљених, врате нове ствари. О овоме сведочи и Одредба IX - *О штетама које се не смију учинити (направити)*, у Светом (великом) тједну, дванаесте странице, у којој се строго забрањује чињење штете, између осталог, на бродовима. Напомиње се да се свака таква штета мора надокнадити, уз плаћање новчане казне пет перпера. Онај ко нема да плати, у његово име штету мора да надокнади родбина, а за малолетника његов отац, или старатељ. Иако одредба везује забрану штете за Страсну седмицу, свакако је ова забрана била

општеважећа, док је, због значаја верских догађања које симболише Велика недеља, у том периоду била посебно наглашена.

Бродови који су били власништво Дубровчана, и Републике, сматрани су јединственом и недељивом флотом. Право власништва приватних лица није било оспоравано, нити икада у дубровачком законодавству довођено у питање, али поједина права изведена из њега, јесу. Право слободног располагања, као и у Статуту, било је ограничено у односу на странце, јер је у неколико одредби забрањено да се бродови продају или дају у најам странцима. Одредба XV - *О пловилима на весла*, са пете странице, каже да је Дубровчанима забрањено да странцима продају, поклањају, или дају у закуп, пловила 'која се могу поставити на весла'. Допуњава је одмах одредба IX - *О лађама (баркама)*, да се не смију давати странцима, шесте странице, која ову забрану проширује на све бродове.

Власници бродова, или трговци који су делом финансирани поморско-трговачке подухвате, били су вођени изгледима на зараду. У непромењеним условина, на одређеном тржишту, одређена количина робе никада не може да обезбеди већу зараду од уобичајене. Зато је трговац који жели да увећа ову лако предвидиву добит, упућен да то уради на трошковној страни подухвата, настојећи да их смањи. Ни ту му се не пружају неограничене могућности, напротив - и брод, и његов закуп, и опрема, представљају задате величине, чак и законом прописане. Остаје онда посада; мање посаде, мање исплаћеног новца, остаје више на страни прихода. Но, управљање бродом је процес сложене технологије, и ако се не обезбеди довољан број оних који тај процес спроводе, безбедност и брода и товара и пловидбе се смањује до те мере, да је изгледност штете много већа од изгледности неког увећања зараде.

Трговци и бродовласници нису, како се чини, до краја изводили овакав закључак. Отуда је, очигледно, било нужно да се пропише колико сваки брод мора да има посаде, и ко мора да је сачињава. Одредба XII - *О броју морнара који плове, из десете свеске, одређује, да свака кондура, или брод носивости између 20 и 30 миљара*, мора имати и у одласку и у повратку по осам морнара, од којих је један слуга на лађи. У одлуци је даље видљиво, да се брод морнара повећава сразмерно носивости брода. Такође се каже, да су и овде бродски службеници дужни да обаве контролу, и утврде њихов број, пре него што лађа исплови из Дуборвника. О упорном настојању да се овај пропис, бар на неки

начин, изигра, сведочи и његова допуна у одредби II - *О пловилима која иду (плове) према Дриму и о броју морнара*, једанаесте свеске.

Дубровник није поседовао засебну ратну морнарицу. Постојале су лађе у државном власништву, али посебна независна ратна флота, осим у малом обиму, није била никада формирана. Ово је надомештено на начин који одговара једној држави трговаца и помораца - трговачке лађе и њихове посаде биле су обавезне да носе оружје. Одредба IX - *О оружју које се мора носити на пловилима, десете странице, прописује које оружје морају да имају свака кондура, баркозиј, или било које друго пловило чија је носивост већа од 20 миљара, без обзира на путовање које предузима*. У одредби се каже, да таква лађа, не може да исплови, пре него што два властелина не утврде да ли поседује све што је предвиђено. Следећа, одредба X - *О истоме и тако даље*, са исте странице, прописује и обавезно лично наоружање посаде. У њој се наводи да на свакој барци или пловилу накрцаном робом, носивости 20 миљара, без обзира где плови, одређену опрему и оружје морају имати и сами власници лађе и морнари.

Безбедност флоте и Републике уређена је била и одредбом III - *О вратима града које треба затварати за галије*, на петнаестој страници. Ово је Одлука Великог вијећа која каже, да уколико у исто време доплове две галије или више њих, да се тада морају затворити сва врата у граду, сем оних од Пила, као и мала врата од царинарнице и бастиона-тврђаве Светог Луке. Даље се прецизира, да код тих трију врата и на тврђави од Мула, мора да буде постављена стража с оружјем. Ти стражари, у току ноћи не смеју никога наоружаног, да пуштају с галије у град. Трговце, неког од посаде и друге с брода, ненаоружане и који им се учине да су безопасни, смеју.

III.3.2.6 Пловидба и луке

Књига свих реформација бави се посебно и пловидбом, утврђујући и њен режим у неколико одредби. Одржавање лука такође спада у ову групу прописа, у коју бисмо уврстили и јавне приходе - таксе, за одређене намене, прикупљане на основу провоза.

Такса, по одредби VII - *О превозници обалом коју треба платити*, са 28. странице, одређивана је на основу уговорене вредности превоза. Овај пропис

каже, да свако ко плови између Дубровника и Сланог, или дуж обале Ријеке Дубровачке (Омбле), мора у року од осам дана од повратка с пута, да плати превознину, по одредбама Уговора о превозу, под претњом казне од два перпера. Додаје се, да се од ове дажбине ослобађају они, који превозе дрвену грађу за кућу и породичне потребе. Пример наменске таксе, опет, даје нам одредба IV - *О исплатама која морају извршити пловила за обнову луке*, четрнаесте странице. Овом одредбом се свим бродовима од 500 модија, утврђује за наредних пет година, а почев од новембра месеца 1365. године, свакодневна обавеза доприноса за обнову луке у вредности од 36 фолара. Наводи се да се ради о истој обавези, коју лађе плаћају за катедралу Свете Марије. Каже се да и ће се евентуални вишак, уколико преостане од новца за катедралу, искључиво искористити за поправку луке. Прецизира се и да ће се сакупити сума од 200 перпера, која ће послужити за изградњу теренских бродова. Давања за катедралу Свете Марије, утврђена још Статутом, а поменута у овој Одредби, поново се регулишу у одредби V - *О пловилима обавезним плаћати (допринос) Свете Марије*, тридесете странице.

Режим пловидбе обухватао је пловидбу по територијалним водама Републике и на отвореном мору, јасно их раздвајајући и не дозвољавајући њихово мешање. Свакако је то било и због прихода од царине, која се наплаћивала за товаре бродова приспелих из прекоморских крајева, у самом Граду.

Пристајање ових бродова на неком од Елафита, на пример, могло је бити повезано само са контрабандом, или избегавањем плаћања царине. Јасна је, у том погледу, одредба VIII - *О баркузијима који иду на путовање, да не смију пристати на отоцима*, са странице девете. Овом одредбом се забрањује свим баркузијима који крцају робу у Дубровнику, ради њеног извоза на Запад, да у току пута било шта искрцавају на острвима Колочепу, Лопуду и Шипану, па се каже да то исто важи и за бродове који иду из Апулије у истом смеру. Додаје се, и да је њима дозвољено искрцавање робе једино у Дубровнику, што важи и за дубровачке, када с трговачком робом иду са Запада.

Одредба прецизира, да је заустављање на острвима једино дозвољено у случају невремена. Режим спољне пловидбе био је уређен, уз дубровачке прописе, и на основу обавеза Републике према Ватикану, што нам говори одредба I - *О мјесту у која је од цркве забрањено пловити*, странице осамнаесте.

И ово је одлука Великог вијећа, која прецизира да дубровачки трговци могу једино уз папску дозволу, да иду у градове Сарацена - неверника, под претњом казне од чак 500 дуката. Наводи се да ће поред трговаца новчану казну, додуше мању, морати да плате и власници пловила, навигатори, писари и морнари.

Унутрашњој пловидби посвећена је једна одредба са 28. странице, X - О цијени - путном трошку обалне пловидбе из Дубровника у Стон и обратно. Овим порписом из 1375. године, утврђена је цена превоза на редовној линији Стон-Дубровник и Дубровник - Стон, за физичка лица, пртљаг, кућне потрештине и животиње (мање, али и за коње и волове).

III.3.2.v Крцање

Упућен на море и трговину морем, Дубровник је био под сталним притиском, да у оштрој конкуренцији са Венецијом и другим трговачким градовима и државама Средоземља, а стешњен великим силама оног доба, развија основну делатност од које живи и напредује.

Отуда и његово разуђено законодавство, посвећено поморству, које се трудило да уреди што већу област, како би га усавршила и учинила ефикаснијим. Међу другим правним актима, где је предњачио, издваја се и пропис о начину крцања намирница на бродове. Свакако желећи да обезбеди њихово одржање током пловидбе, одредба I - *О крцању што га треба обавити на пловилима*, са једанаесте странице, јасно прописује на који начин треба смештати намирнице у бродски товарни простор, означен као део брода од сидреног ланца до површине мора.

Пропис разликује два годишња периода - летњи од априла до конца септембра, и зимски од октобра до краја марта, па за њих уређује и различит начин укрцаја и смештаја - у летњем периоду по пола стопе од граничних линија, а у зимском по целу стопу. Закон забрањује и испловљавање пре него што надлежни службеници провере да ли је роба укрцана по овом пропису, а забрањена казна за прекршиоце износи 50 перпера.

III.3.2.g Жито

Житу је у целом дубровачком законодавству увек, па и у Књизи свих реформација, посвећивана посебна пажња, чиме се само прати кључни значај ове намирнице за одржање живота становништва. Зато је она подлежала посебном режиму превоза, прераде и трговања утврђеном у бројним одредбама.

Највећи део жита био је намењен задржавању на дубровачком тржишту. Због тога је његов извоз и увоз био изложен контроли власти. Одредба XIV - *О онима који превозе жито непотврђено печатом*, из прве свеске, говори да је за извоз била неопходна дозвола. Она каже, да нико из Дубровника не сме да извози жито које није запечаћено (потврђено) општинским печатом. Ко би учинио супротно, губио је целу количину, и поред тога морао је да плати Општини један перпер. Одредба X - *О житу које се не смеје крцати сем у фонтик*, са пете странице, донекле ублажава претходно наведени пропис, дозвољавајући ограничени превоз жита без претходне сагласности. Овде се ради о измењеној одлуци из 1317. године, па се каже, да и без кнежеве дозволе, онај ко има намеру да крца пшеницу или жито, да би га извезао морем, то може и да учини, уколико се ради о количини од једног стара, док за већу количину која мора да буде смештена у фонтику, мора пак да тражи допуштење.

Овај спољнотрговински режим употпуњава одредба VI - *О житу које се не смеје носити другдје осим у Дубровник*, са друге странице, одређујући као одредиште за товари жита само Дубровник и Венецију. По овој одлуци Малог вијећа, за супротно делање, предвиђене су казне за власника лађе, његовог заменика, заповедника, морнара и трговца. Одредба I - *За пловила за жито да се не смеје носити другамо осим у Дубровник*, петнаесте странице, понавља и донекле прецизира преходне наводе. Овим прописом, каже се да ниједан Дубровчанин који жито укрца унутар Јадрана, не сме нигде да га искрца сем у Дубровнику, под претњом казне од једног дуката за сваки стар. Одредба пак дозвољава Дубровчанима, да могу своје жито да искрцавају где хоће, почев од Венеције, дуж приобалне обале Марке и читаве Апулије (гледано географски с друге стране), без икаквог ограничења. Одредба II - *О житу да се не смеје искрцавати*, са стране седамнаест, детаљније утврђује одредишта на којима није дозвољено Дубровчанима да искрцавају жито, дозвољавајући и неке изузетке. Ради се о још једној одлуци Великог вијећа из 1373. године, која прецизно

одређује обални појас (изван Јадрана од Драча, преко, са стране истока, и од Ловишта на Пељешцу, преко, са стране запада) на коме Дубровчанима није дозвољено да искрцавају жито, сем у Дубровнику. Истовремено се каже, да им је дозвољено да жито искрцавају како хоће и без икакве забране, с друге стране наведене обале, сем што онда не могу да пристану у градску луку, унутар верига. Уколико се успротиве пропису, па уђу у у луку унутар верига, тада су дужни целокупну количину жита да искрцају у Дубровнику, под претњом казне од једног дуката, за сваки стар жита. У другом делу ове одлуке, стоји да је Дубровчанима дозвољено и да жито искрцају у Бару, с тим што се претходно морају обавезати Малом вијећу, да ће жито у тој количини и истом квалитету, довести у Дубровник, одмах, истим бродом, пре него што предузму ново путовање.

Жито које се нашло на дубровачком тржишту, било је подвргнуто даљим процедурама, од мерења, преко мљења и превоза ка млину и од њега. Република је унификовала мере за жито, и наметнула њихово поштовање свима који су се њиме бавили. По одредби XVIII - *О тежини жита које се носи на мљење*, са прве странице, донетој у Вијећу умољених, било је одлучено, да жито које се морем шаље у млин, мора бити извагано и пре него што се укрца на брод, и још једном, када се вреће с брашном враћају. Речено је и да треба да се изабере два човека, која ће бити задужена да га мере. Њима ће власници за ове намирнице, плаћати фолар по стару. Садржај ове одредбе поновљен је и у II одредби - *О житу које треба послати у млин*, и у одредби VIII - *О житу које се шаље у млин*, обе са четврте странице, те још једном, у одредби III - *О пшеници која се шаље на мљење и о брашну које треба, (како треба), самљети*, шесте странице. Сам стандард мера одређен је у одредби III - *Године горе записане (1387.) дне 15. студенога о мјерама, са стране четири*. Овом одредбом Малог вијећа, речено је да мере за жито и пшеницу која се продаје, морају да одговарају количини од 264 стара, за 100 товара из Апулије.

Жито је до млинова превозено бродовима, и то онима у власништву млинара. Да би то могли да раде, били су обавезани у неколико одредби да држе барке. Тако им одредба XIX - *О лађама баркама које треба држати за млинаре*, са прве стране, коју је донело Мало вијеће, прописује да сви власници млинова, према старом обичају, треба да држе по једну барку, која мора да служи искључиво за превоз жита. Истоветна са овим прописом је и одредба II -

О млиновима и лађама (баркама), које морају држати млинари, са странице шест, којом се налаже власницима млинова, да уместо једне барке, сада имају по две, које једино треба да служе за превоз жита које се меље. Поновљена је и одредба X - *О лађама (баркама), које треба држати за млинаре*, са шесте стране, с тим што се додаје да два брода која млинари морају да имају на располагању због жита, морају да буду носивости 60 стара. На страници петнаест налази се још једна одредба истоветног садржаја, одредба II - *За жито*.

Млинарима којима је одређено колико и каквих пловила морају да имају за превоз жита, одређује се коначно и изреком обавеза превоза. Одредба XI - *О рубрици (наслову, поглављу) за млинаре*, са осме странице, каже да су они дужни да на својим баркама превозе жито и кад треба да се меље и кад се враћају вреће брашна у Дубровник, за суму која не може да буде већа од 18 фолара. Још се напомиње, да млинари не смеју од оних којима само мељу жито, али га не превозе, да наплате више од 12 фолара.

III.3.2.д Спољна трговина

Осим жита, и друге робе су стављане у посебне режиме трговине, пре свега извоза. Које ће робе бити како третиране, одређивало је пре свега стање на тржишту Републике, количине које се производе - да ли су довољне или не, да ли је роба погодна за убирање јавних прихода...

Посебни третмани роба односили су се, пре свега, на намирнице и живу стоку. Тако, одредба I - *О црном луку, осталоме, сиру и уљу*, са странице прве, коју је донело Мало вијеће, забрањује сваком становнику Града, да без дозволе кнеза, извози из Дубровника морем: црни лук, сир, живину, или уље. Уколико би неко поступио противно овој одлуци, на име казне, одузимале би му се све намирнице, а морао је да плати Општини и једна перпер. У ову групу одредби спада и она XVII - *О сланом (посољеном) месу, сиру и пуини (скути)*, исте странице. Мало вијеће је овим прописом одлучило, да нико из Дубровника не сме морем да извезе ни суво месо, ни сир, нити пуину (скуту), без претходне дозволе кнеза, под претњом казне од пет перпера и одузимања свих намирница. На ову одредбу се надовезује I - *О сиру и усољеном месу*, са четврте странице, којом је било забрањено сваком, да у Дубровнику укрцава живе животиње, суво месо и сир из Залеђа, ради извоза. Изричито се каже, да те намирнице, морају да

остану у Граду. За оног ко би поступио супротно, предвиђа се казна од 100 перпера и губитак целокупне робе. О живим животињама, односно забрани њиховог извоза говори и одредба XVII - *О животињама које не треба водити*, са друге странице. Овом одредбом, забрањује се трговцима, да живе животиње, или пак месо бродом извозе у Апулију, као и у места између Ловишта на Пељешцу и Молунта, под претњом казне од шест гроша, за сваку животињу. Још се наводи, да трговци на брод могу да унесу само месо за личне потребе.

Вино заузима посебно место у прописима о извозу, као и иначе у другим збиркама прописа. Извоз вина био је под строгим надзором и под режимом посебних дозвола. То јасно показује одредба III - *О вину да се не смије превозити пловилима изван Дубровника*, забележена на једанаестој страници. Њом се обавезују власници бродова, да с вином које треба да се извезе, могу да исплове из Града, тек пошто о том вину и количини буду упознати јустицијари. Поред опште забране извоза без дозволе и пријављивања количине, постојале су и периодичне забране увоза, као и забране везане за промет унутар самог дубровачког тржишта. Пример прве је одредба VI - *О вину које се не смије извести*, исте године (1314.) и индикције и дне 11. липња, за вријеме (управљања) племенитог мужа господина Петра Гена (Зена), Часног кнеза Дубровника, са шесте странице. Овом одредбом утврђено је, да ниједан Дубровчанин, не сме ни за себе, а ни за другог, с било којим пловилом (властитим или изнајмљеним), да извози ма коју сорту вина, од Драча до Пуле. Напомиње се и да је кажњиво, ради извоза давати у најам, поклањати или позајмљивати бродове. У другом делу овог прописа, стоји и да је забрањено заснивати морнарску службу, на бродовима Дубровчана и странаца, који извозе вино у Дубровник, с реченог подручја. Одредба је допуњена 1327. године, прописом којим се дозвољава трговина у транзиту, преко дубровачке луке, односно дозвољава се извоз вина, али које није произведено на територији Дубровника. Овиме се, очигледно, и даље задржава домаће вино у посебном режиму трговања.

Пример забране у унутрашњем промету је, опет, одредба III - *Повише вина (О вину)*, на страници 21, којом је забрањено свима да бродовима превозе вино из Стона и Пељешца, у крајеве од Ловишта, па све до Бококоторског залива, под претњом новчане казне од 50 перпера, и губитак све количине вина.

Под посебним третманом било је уље, које је подлегало забрани извоза, само под одређеним тржишним условима. Одредба II - *О уљу*, са прве странице, прво одређује цену уља у малопродаји и каже да она не може бити већа од шест фолара за либру, под претњом казне од једног перпера. Да ово не треба схватити као максимирање цене, говори други део ове одредбе, који допушта могућност раста цене, али у односу на раст, уводи и условну забрану извоза. Каже се да уколико либра уља буде вредела три гроша, па навише, да тада нико не сме уље да извози морем, под претњом казне да изгуби сву количину коју је наменио за извоз.

И со је била од изузетне важности за становништво Дубровника, а у то време свакако и стратешки артикал, чији је промет ваљало строго надгледати. По својој важности и општем значају и примени, била је свакако везана за поморство и трговину. Због тога и одредба VII - *О соли и мјери за сол*, са исте странице, наређује јустицијарима (службеницима инспекције), да посебно обрате пажњу на продавце соли, док је мере за продају, да се не би десило да испоруче мању количину, од оне коју су наплатили, под претњом казне од пет перпера.

Од роба које не спадају у намирнице, Књига свих реформација бавила се само двама металима - гвожђем и сребром. Одредба III - *О жељезу да се не смије извозити*, са једанаесте странице, забрањује сваком, да било копном, било морем извезе, било прерађено, било непрерађено гвожђе из Дубровника, под претњом одузимања робе и новчане казне од 25 перпера. Гвожђе је било стратешки материјал, без кога је немогуће замислити било бродоградњу, било грађевинарство, било одбрану.

Сребро је било незаменљиво за функционисање читаве привреде државе, слично гвожђу, али из других разлога. Ковањем у новац омогућавало је самеравање свих вредности на једноставан и јединствен начин, пружајући средство за трансформацију имовине у капитал, на чему се заснивао раст богатства ове Републике племића - трговаца и помораца. Одредба V - *О сребру које се поставља у ковници новца*, са дванаесте странице, упознаје нас са организованом контролом протока сребра у Дубровнику. Ова одредба каже, да свака особа која донесе сребро у Дубровник, било морем, било копном, мора о томе известити службенике ковнице, најкасније у року од три дана. Даље се одређује, да су ти службеници власни, да за потребе ковнице узму десети део од

тог сребра и да су дужни да плате ономе чије је, по 14 перпера и два гроша, за сваку његову либру (чистог сребра). Одредба још дозвољава службеницима, да у сваком тренутку, по сопственом нахођењу, могу да траже увид у довежено сребро.

III.3.2.ђ Риба и месо

Група одредби која се односи на рибе и промет рибама, делом се дотиче поморства и трговине. Поморства због рибарења на баркама, а трговине јер је највећи део улова био предвиђен за утрживање. Одредбе које се баве рибама у Књизи свих реформација, међугим, имају пре свега и значај за одбрану јавног здравља. То се јасно види већ у одредби III - *О рибама*, са прве странице. Овом одредбом било је строго прописано, да ако неко има намеру да продаје рибу, то може да учини, искључиво уколико је она уловљена претходне ноћи. Прецизира се, да се таква риба може продавати само пре подне, и да ју је након истека тог времена, забрањено и продавати и чувати. Уколико би неко поступио противно овом члану, месо од рибе му се одузимало. Препродаја рибе била је забрањена, свакако због ограничених могућности њеног чувања. О томе говоре одредба I - *О рибама*, са следеће странице, која каже, да нико сем рибара који су рибу уловили, не сме да је продаје у рибарници, под претњом казне од једног перпера. Њој се придружује и одредба VIII - *О рибама на продају*, записана на трећој страни, да само онај ко улови рибу, а не препродавац, може истог дана да је продаје на пијаци, све до вечери. Све оно што му преостане, не сме ни да чува, а ни да продаје, под претњом одузимања свег рибљег меса.

На сличан начин као и рибе, Књига у једној одредби третира и свињско месо. Из ње сазнајемо да трговци могу на бродовима, у Дубровник да доведу само живе свиње, и да се оне могу клати само у Граду. Свакако су разлози јавног здравља били примарни код писања ове, одредбе VIII - *О свињама да се не смију клати изван Дубровника*, са странице прве. Овим прописом, Мало вијеће је забранило свим трговцима, да с копна у Дубровник, ради продаје доносе већ заклане свиње. Каже се да оне морају да се у Град доведу живе, па да се ту кољу. Други део одредбе вели, да је сваком ко иде морем, забрањено да коље свиње, на потесу између Пељешца и Котора. Запрећена казна за све трговце, износила је перпер који се давао Општини.

Ш.3.2.е Трговина људима

У Дубровнику се положај робља није разликовао од оног у античко доба,¹⁰⁴⁸ па је било незамисливо, да свака племићка, богатија трговачка или занатска кућа, нема макар по једну ропкињу. Често су их имали и по више.

У Дубровнику је роб, или робиња, сматран уносним и трговачким артиклом. Кроз Дубровник су ишли каравани с робљем, а оно се продавало на пијацама и трговима, па је тако Статутом, робу била одређена вредност од 12 перпера, као и царина, у случају да се даље продавао.¹⁰⁴⁹ Прве писане трагове о извозу робља преко Дубровника имамо из 1253. године, мада је несумњиво да је ова пракса постојала и много раније.¹⁰⁵⁰ У Граду се, задњих година XIII века, почело са систематским вођењем пословних књига, које садрже бројне податке о продаји робова странцима.¹⁰⁵¹ Толико их је довођено, да у Републици више није ни постојала потреба за њима, па је њихова продаја била одличан посао за дубровачке трговце.

С обзиром да је трговина робљем постала велика срамота за Град, заједничким настојањем дубровачке владе, босанског краља¹⁰⁵² и обласних господара, са овом праксом се престало око 1418-1419. године. Словенски живаљ као робље, није више могао да се купи, али су уместо њих куповани Татари, Сарацени и Црнци. И са овим се полако прекинуло, те се уместо робова, ангажовала сиромашна, слободна радна снага, из околине и Залеђа.

О ограничавању трговине робљем сведоче прописи записани у Књизи свих реформација, почевши од одредбе XI - *О слугама и слушкињама*, са четврте странице, којом се забрањује свим странцима, да држе, односно крију у кући или на броду слуге и слушкиње, које имају намеру да отпреме изван Града. Каже се да је странцима ово што је речено дозвољено, једино ако имају

¹⁰⁴⁸ Г. Чремошник, *Правни положај нашег робља у средњем веку*, Гласник Земаљског музеја, Нова серија, књ. 2, Сарајево, 1947, стр. 69-70.

¹⁰⁴⁹ А. Соловјев - М. Петерковић, *ibid*, стр. 404.

¹⁰⁵⁰ Те 1253. године, Конавовски кнез Чрномир, протестује код Дубровника, што су му отели силом, а потом продали неколико његових слободних људи, Д. Динић-Кнежевић, *Прилог проучавању миграција нашег становништва у Италију током XIII и XIV века*, Годишњак филозовског факултета у Новом Саду, књ. XVI/1, Нови Сад, 1973, стр. 40.

¹⁰⁵¹ В. Винавер, *Трговина босанским робљем током XIV века у Дубровнику*, Дубровник, 1953, стр. 125.

¹⁰⁵² Видети више о овој теми код: Б. Петрановић, *О ропству по српским споменицима и статутима приморских далматинских градова*, Рад ЈАЗУ, XVI, Загреб, 1971, стр. 59-75.

нотарску карту. Очигледно да су овде ради о робљу, а не о класичној послузи. Овде ваља уврстити и одредбу V - *О Славенима које се не смије водити у Апулију*, са седме стране, којом се забрањује сваком Дубровчанину, да особе из Залеђа, Словене, крије у својој кући или на броду, да би их превезао у Апулију. Одредба IX - *О Славенима које се не смије одвести у Апулију*, записана на истој страници, понавља ову забрану, јер се тај пропис, по свој прилици, није поштовао.

Одредба XI - *О Славенима да се не смију слати на Пељешац*, са десете странице, забрањује превоз живља из Рашке, као и њихових животиња, на полуострво Пељешац, под претоњом казне од 25 перпера за власника лађе и пет перпера за морнара. И док се у овој одредби не помиње изреком трговина робљем, одредба X - *О Славенима да се не смију доводити из краљевства Славоније*, тринаесте стране, изричито забрањује Дубровчанима, да на својим или туђим лађама, укрцају неког становника Рашке, да би га довели било у Дубровник, било у неко друго место где постоји јавни трг за куповину робова.

III.3.2.ж Котор

По много чему упућени једни на друге, Которани и Дубровчани нису увек имали складне и добросуседске односе, а дешавало се и да зарате. Которани су чак у свом законодавству имали и прописе који су пречили сваку трговину са Дубровчанима. С друге стране, блискост културних модела и начина живота који су их изнедрили, чинила је да се, на пример, међу Которанкама сматрало престижним удати се у Дубровник. Трговина и интереси испреплели су ове две заједнице бројним везама. Трговина, међутим, као што подразумева комуникацију и приближавање, тако носи и суревњивост и надгорњавање. Отуда је и пропис о реципроцитету, вазда опрезног Дубровника, забележен у Књизи свих реформација. Одредба II - *О праву које треба учинити, (дати), Которанима како сами чине нашим*, са петнаесте странице, представља одлуку Великог вијећа из 1366. године, о начелу реципроцитета између Котора и Дубровника, где се каже, да се Которанима признају иста права, као Дубровчанима у Котору, у погледу нотаријата, исправа, саслушања сведока, старатељства, адвоката, одлагања расправа, рокова и пресуда.

III.3.3. Зелена књига

Законски зборник Дубровачке Републике - *Liber Viridis*, који се наставља на *Liber omnium reformationum*, устројен је 1358. године, када се Дубровник ослободио млетачке власти *de iure*, и *de facto* постао самостална држава. Од почетка 1358. године, па све до свог пада, Република Светог Влаха, доносила је своје законе потпуно слободно, јер је део Угарског краљевства била само формално. Тако, дубровачки закони, представљају израз воље слободног Дубровника, тачније, они су воља владајућег властелинског staleжа Републике.¹⁰⁵³

Liber Viridis, настајао је паралелно са успостављањем аристократске републике, у време које је изискивало изузетну законодавну делатност. Свакодневна законодавна правна пракса дубровачког XV века, захтевала је да се нови закони окупе у јединственој збирци, да се не би губило време на тражење прописа по бројним књигама записника, па је посебно радно тело дубровачке властеле, извршило одабир закона 'достојних памћења' који су уврштени у нови Зелени кодекс.

Зелена књига, садржи 507 одредби, усвајаних почев од 28. фебруара 1358, па све до 27. новембра 1460. године. Први уписи изгласаних одредби, датирају негде између 1407. и 1414. године, када је нотар *Ivan Adamov de Mugla* преписао првих 127 закона из записника Великог вијећа. У каснијем периоду, закони су постепено и хронолошки уношени у *Liber Viridis*, након што би били усвојени у Великом вијећу. Како је временом збирка расла, наметнула се потреба за додатном евиденцијом, па су тако у XV веку настали регистри *Ivana Adamovog de Mugla* и *Ivana de Ugonicis* из Риминија, а у XVI столећу, Франа Гундулића.¹⁰⁵⁴

Међу овим одредбама *Liber Viridis*-а, 68 је поморско-правног садржаја, од којих су неке у непосредним, а неке у посредним везама с поморством.

Тај број је невелик за једну привредну грану и значај, какво место је заузимало поморство у Дубровнику. С друге стране, то је још један доказ више, да је средњовековни Дубровачки статут, у својој VII књизи, али и делимично

¹⁰⁵³ Б. Недељковић, *Liber Viridis*, САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, III одељење, књ. XXIII, Београд, 1984, стр. 9-10.

¹⁰⁵⁴ З. Јанековић-Ромер, *Рецензије и прикази књига, часописа и зборника - Бранислав Недељковић, Liber Croceus, САНУ, Зборник за историју језик и књижевност српског народа, III одељење, књига XXIV, Београд 1997, 645 стр, in Радови 32-33, Филозофски факултет свеучилишта у Загребу, Завод за хрватску повијест, Загреб 1999-2000, стр. 501.*

кроз остале, правно омогућавао, да се поморство и поморска трговина, несметано одвијају и развијају столећима.

Већина за нас значајних прописа из *Liber Viridis*-а, односи се на правно регулисање поморске трговине, разном, у првом реду прехранбеном робом, и то житарицама, сољу и вином, уљем, лојем - машћу и сиром, затим ланом, вуном и сукном, коначно, и сребром и другом робом. Уз ову групу може се додати и велики број одредби посвећен царинама и таксама.

Осим уређења посебних услова за трговање појединим робама, Зелена књига бави се и нормирањем поступања у случају карантина и доласка бродова из кужних крајева, као и безбедношћу самог Града и луке. Међу прописима овог законика, има и неколико одредби посвећених штети и хаварији. Посебно место у њеном садржају заузеле су и неке управно-правне одредбе.

III.3.3.a Управно-правне одредбе

Администрација

Зелена књига обезбеђује и нека општа начела, међу њима, на пример, правну сигурност, чланом CXVII - *Да поклицари, гласници, капетани (заповједници ратних бродова) и синдици (заступници) послани од Опћине не чине (раде) за себе нити за другог преко даног им овлаштења (налога)*. Овде су становници Републике и њихови послови очигледно заштићени од самовоље њених службеника. Заштити овог начела могу се придружити и три члана овог Кодекса који се односе на територију ван градског језгра, на острва Колочеп, Лопуд и Шипан и на копнени део Астареу: према XCV одредби - *Да кнезови Стона, или остали дужносници изван Дубровника, не оптерећују рибаре ни остале становнике неправедно (неоправдано, безразложно)*, усвојеној 1399. године. Ладањски кнезови, према овој одредби, нису смели додатно да оптерећују рибаре и друге становнике, мимо оног што је записано и објављено у локалним прописима, под претњом казне од 25 перпера.

Посебним делом територије Републике, бави се и члан CXXXI - *О отоку Мљету који је подложен (подвргнут) кнежији (подручју) Шипана*, у смислу административног уређења. Поред тога што се овом одредбом каже, да је острво Мљет, под јурисдикцијом Шипана, додаје се и да је сваки новопостављени кнез

Шипана, дужан да у року од два месеца од дана ступања на службу, дође на то острво, с барком с шест весала, коју су дужни да му пошаљу људи с Мљета, да би током његовог боравка на том острву, биле постављене нове судије и други службеници. Додаје се, да је кнез док је на Мљету, у обавези и да дели правду заједно са судијама, свима онима који то буду затражили, у парницама и кривичним предметима, а према одредбама и обичајима тог острва.

О постојању извесне фискалне аутономије појединих територија говори члан CDXLVIII - *Одредба о дужносницима Стона*. Овај члан каже, да општински службеници у Стону, имају право из практичних разлога, да код себе, уз рачуноводствену књигу, држе новац који су прикупили од царина за трговачку робу, да се не би сваки час из Дубровника, слао новац за гласнике, чамце или барке које треба да служе за државне послове. Напомиње се, да су на крају свог или кнежевог мандата, службеници дужни да скупљени новац врате у општинску благајну.

Безбедност

У ову групу одредби спадају оне које се тичу опште безбедности - обезбеђивања самог Града, односно уласка у њега, као и у луку. Безбедношћу се, осим тога, законодавац бавио и на нивоу пловила.

Општу безбедност регулишу чланови II, IV и XXVIII. Тако члан II - *Да се сва градска врата и отвори према мору изузев четири затворе*, представља Одлуку Великог вијећа, које је изгласало да се сва врата и отвори према мору затворе, с тим да четворо остану отворена: Светог Луке, врата Месаре, врата од Пила и врата за улаз лађи. И члан IV - *Да се затворе врата и прозори градски с морске стране изузев она (мисли се на прије означена)*, такође представља Одлуку Великог вијећа, која каже да се поред врата споменутих у претходном члану, морају још затворити и она унутар изграђене морске обале, сем врата код звона, која ће се ноћу закључавати кључем.

Напомиње се и да треба да се ставе решетке на прозорима који су ниско, на кућама близу градске луке. Значај утврђења око Града осликава одредба XXVIII - *Да се нико не усуди начинити отвор (рупу) у зидинама и обали Града, и сусједство је обавезно*, којом се прецизира, да ће сваком оном ко сруши или направи неки отвор у зидинама око Града уз обалу, следовати казна од 500

перпера. Одредбом се још каже, да ако нико из суседства не пријави починитеља, да ће онда цела улица, или трг, морати да плате Општини 25 перпера.

Отклањању опасности од пожара и умањењу штете, као његове последице, посвећена је одредба XVI - *Да се за гашење пожара и за чување Града донесе (усвоји) таква одредба.*

Она вели, да су уз каменоресце и сви морнари дужни (с адекватним алаткама), да притекну у помоћ, за случај пожара, под претоњом казне. У другом ставу овог члана, стоји и да у бродоградилишту, увек за то, морају да стоје спремне мердевине, њих шест комада, различитих величина, које не смеју да се дају за неке друге општинске прилике, или да се некеме позајмљују. Такође се још једном наглашава и да су морнари дужни да учествују у гашењу пожара, када се са својим пловилом нађу на месту догађаја.

Штета

Држава је била дужна да обезбеди за трговце одређену врсту бродова као заштиту, да би се предупредиле штете које би могле да настану због пиратских напада, али и да сама Република не би трпела велике штете и губила добит. Ову обавезу нормира CXV одредба - *Како галије (брзе ратне бродове), галеоте (галијуне-двовесларке) и бригантине (брзопловке) треба дати (уступити) у Дубровнику онима који (то) траже*, којом се прецизира, под којим условима и о чијем трошку ће трговачке бродове обавезно да прати ратни брод, у циљу заштите од пиратско-гусарских напада.

Међу одредбама Зелене књиге посвећене штетама насталим на мору, значајно место заслужује члан CDXXI, којим је делимично промењена, укинута VII одредба, VII књиге Статута - *О штетама које настану на бродским јарболима и лантинама*. Овај пропис уведен је пре свега због тога, што је Република тежила да се смање бројни спорови око накнаде штете, између Дубровачана и странаца.

Они су надасве били узроковани недовољно развијеним инситутом хаварије. Овим чланом Зелене књиге, каже се, да убудуће има места хаварији, искључиво међу Дубровчанима.

Карантин

Законодавство Дубровачке Републике било је савремено, и веома напредно за доба у коме је настајало. Заштита Града и државе, схватана је и шире од физичке одбране оличене у одржавању зидина. Заштитом се сматрала и превенција од зараза које су тада харале и Средоземљем и дубровачким Залеђем. Посебно је, стога, било уређено на који начин се организује и спроводи карантин.

Чланом XLIX - *Онај ко долази из окупљених мјеста да не уђе у Дубровник, или дистрикт (окружје)*, било је предвиђено да сви Дубровчани, као и странци, који бродовима стижу из кужних места у Град, не могу у њега ући, уколико нису провели барем месец дана у карантину на Мркану, или у Цавтату. Истим чланом било је забрањено да се посећују лица која бораве у лазаретима, као и да им се односи храна и друге потребне ствари, за шта је требало обезбедити посебну дозволу. На овај члан надовезује се и онај XCI - *О одредбама против оних који долазе из окупљених мјеста*. Из ове одредбе се види које је све механизме Град користио да у њега не би дошла нека зараза. И овде се обавезују сви они који долазе из кужних места, на обавезни карантин, односно одређену временску изолацију у самостанима на Мљету и Мркану. И поред свега реченог, овај пропис дозвољава, засигурно због неопходних залиха хране за становништво, али и несметане трговине, да и сви они који долазе из заражених места, смеју да оставе у Граду жито које су оданде донели, које је могло и да се извози.

Томе у прилог каже и члан CCXXV - *Одредба о лађама (баркама) које долазе из окупљених мјеста*, који говори о режиму према лађама које долазе из окупљених крајева и о обавезном карантину за њих у Молунту. Ова одредба из 1428. године, уведена је пре свега да би се помогло сиромашним патронима и морнарима, који су искључиво живели од поморства, а који су у Дубровник долазили из заражених крајева. Њоме се каже, да им је могуће, слободно да путују и да дају бродове у најам, како у правцу Запада, тако и у правцу Истока, али да не смеју да се задржавају на дубровачким острвима, ни на копну, сем за случај невремена. За прекршитеље, биле су предвиђене строге казне, од тога да се кужна лађа спаљивала, до тога да су њен патрон и морнари морали да проведу по шест месеци у затвору.

Последње одредбе ове групе су СССИХ - *Одредбе које треба опслуживати у вријеме заразе (епидемије, смртности)* и СССV - *Одредба о чувању (стражарењу) отока против куге*, донета 1436. године. Првом се прописује на који начин треба да буде опремљена галија која је задужена да чува стражу у време епидемије и одређује јој се положај на мору, у тим приликама, те се такође предвиђа и умањење плате, било дневне, било месечне, за патроне, капетане, стрелце, бродске војнике, и веслаче, ако поступе супротно пропису. Друга каже, да је Сенат дужан да изабере једног припадника властеле, старијег од тридесет година, који треба да се пошаље на лађу која стражари током двадесетчетири сата, по мору и између острва. Његова дужност је да води рачуна, да се не дозволи лицима која долазе с бродова који су стигли из кужних места, да се искрцају, пре него што буду прегледана.

III.3.3.6 Роба

Намирнице

Жито

Зелена књига нам бројношћу својих одредби указује на то којом робом се у Дубровнику највише трговало, и која роба је за његову економију и живот становништва била најзначајнија. Без икакве сумње, над свим осталим предметима трговања, предњаче жито, со и вино, с тим што су житарице свакако биле на првом месту.

Унутрашњи промет житом, Дубровчани су, судећи по одредби LXVII - *Да су бродови (пловила) Дубровчана, накрцана житом до Улциња (за Улцињ), дужни исто (жито) возити у Дубровник*, желели да задрже под својом непосредном контролом. Овом одредбом се предвиђа, да се житарице које су укрцане у Дубровнику, а које плове у места између Сплита и Улциња, искључиво морају превозити дубровачким бродовима. Одредба се завршава речима, да је свакој другој лађи, која плови по Јадрану или ван њега, дозвољено да крца било коју врсту житарица и носи је куда год хоће, без казне.

Житарице којима се трговало изван територије Дубровника, по одвајању једног дела за државу, биле су слободне у промету, о чему сведочи члан LXXII -

Да онај који довози у Дубровник жито изван Јадрана може три његова дијела носити (возити) камо жели (хоће). Овде се каже, да је сваки онај ко донесе, с подручја ван Јадрана, било коју житарицу сем проса, ослобођен било какве царине, уколико приликом искрцаја жита, остави његов четврти део у градско спремиште за жито и остало, и гостињац за трговце. Та даћа, коју неће морати да плати, односи се на оне $\frac{3}{4}$ од преостале количине житарица, коју сме слободно да превози и искрцава где хоће, сем по копну, на подручју од Бара, па до Далмације. Исти смисао, слободан промет житарицама изван Дубровника, има и члан LXXIX - *Да онај који довози жито изван Јадрана није дужан на плаћање царине за три четвртине, него само на плаћање складишта (ускладиштења)*. Одредбом се каже, да сваки онај који у Дубровник донесе жито ван територија Јадрана, и остави четвртину у фонтик (градско складиште) за продају, може с остале $\frac{3}{4}$ радити шта му је воља, чак и да га слободно извезе из Дубровника, без царине.

Трговање житом могло је да рачуна и на посебан финансијски третман, односно финансирање позајмицом из градске благајне. О постојању такве праксе, сведочи одредба којом се санкционише њена злоупотреба, CCXI - *Одредба о довозиоцима жита*. Овај пропис је уведен да би се спречило да они који узимају зајам од Општине, да би донесли жито у Дубровник, тај исти новац даље позајмљују другима, за набавку других житарица. Каже се, да почев од те 1426. године, ни једно пловило које је стигло у луку са житом које је купљено позајмицом од Општине, а које се оставља у Дубровнику, не може да отпочне с искрцајем, док не стигне кнез са двојицом маловијећника, који су дужни да утврде, да ли се ради о количини терета која је била предвиђена уговором између Општине и зајмопримца. Пропис даље вели, да уколико је све како треба, тај товар треба да напишу благајници, кад је стигао, чији је и колико га има, а слично морају да учине и представници фондуса и представници општинске благајне.

Посебне финансијске олакшице биле су предвиђене и за плаћање возарине за жито, ако је оно доведено, према члану CCXLIV - *Одредба о ограничењу плаћања за оне који довозе (робу) из Цавтата и Молунта*, из ова два места. Овом одредбом ограничило се плаћање за пшеницу, жито и остало што се довозило из Цавтата и Молунта у Дубровник, па је утврђено, да возарина за житарице из тих места не сме да буде већа од 10 фолара по стару.

Со

Прва у низу тих одредби којом се уређује трговина сољу, XV - *Да ниједан власник соли (који има сол) у Стону не прода некоме који би је понио у забрањено мјесто*, каже, да је Мало вијеће, по овлашћењу великог вијећа, прихватило, да ниједан солар - службеник у солани у Стону, ни било који други власник соли из тог места, не сме да прода, поклони или да на било који други начин да со, некоме из Стона или са Пељешца, ни на велико ни на мало, који би је отпремио било копном, било морем, почев од Омиша, па до Дубровника, под претњом великих казни, што не важи уколико со иде за Дријево, трговиште на Неретви. Одредба се завршава тиме, што се каже да ће бити кажњени и сви они који буду извезли со из Стона и довели је на забрањена места. Напомиње се и да стонски кнез и капетан мора - заповедник Малог мора (између Пељешца и Неретве), под заклетвом и с великом обазривошћу, не смеју ни са ким да се нагађају, ни да дају дозволе људима који би хтели да изнесу со, упркос овом пропису, под претњом казне од 500 перпера.

Следи, када се ради о соли, одредба XIX - *Да се брод (пловило) које иде у Стон крцати сол не усуди ући (упловити) у Замаслину с баластом (пијеском, шљунком)*, где се забрањује под претњом казне, бродовима са смећем и прљавштинама (соврњом), упловљавање у Замаслину. Каже се и да је стонски кнез у обавези да нареди чуварима Гаршипијеска,¹⁰⁵⁵ да прегледају и утврде, да ли је брод с баластом.

Слично као код жита, тако исто и код соли, можда још и строже, Дубровчани су желели да контролишу њен промет. У одредби XXIII - *Да Дубровчани не смију довозити сол од Улциња преко*, одређује се, да нико не сме да превози со ни у Улцињ ни из Улциња, под претњом казне губитка све соли, плус 500 перпера у новцу. Ово показује и члан ХСП - *Да ниједан Дубровчанин не носи сол унутар краја од Сплита до Будве*. Овом одредбом је било забрањено сваком Дубровчанину, да превози со између подручја Будве и Сплита, сем уколико за ово има одобрење Канцеларије монопола соли Дубровника, под претњом казне губитка све количине, уз новчану глобу од 500 перпера. Забрана промета соли проширује се и на Паг, чланом С - *Да ниједан Дубровчанин нема*

¹⁰⁵⁵ Мариновић претпоставља да се ради о локалитету где се некада вадио песак, А. Мариновић, *Дубровачко поморско право*, књ. II, Сплит, 2005, стр. 100.

добављати на Пагу ни сол, нити да оданле извози трговачку робу. Овим прописом било је забрањено било ком Дубровчанину, па и трговцу и морнару, да иде с бродовима на Паг, ради куповине соли и друге трговачке робе. У његовом завршном делу, предвиђају се казне за прекршитеље, па се прецизира да ће се трговцу одузети сва со и трговачка роба, док ће патрони изгубити сву најамнину за со и трговачку робу, и све преко тога што су требали да имају од закупнине.

Трговање сољу било је по свој прилици толико уносно да су ове строге одредбе кршене. Томе у прилог говори и потреба да се посебном одредбом санкционише кријумчарење соли. Чланом ССXXXIX - *Одредба о кријумчарењу и крађи соли и о просипању соли у домовима Стона и Пељешца*, допуњени су прописи о соли, па се каже, да се у сврху очувања општинске соли, ниједан Дубровчанин, не усуди да искрца со у неком месту између Омиша и Сплита, ни на Корчули, нити на другом месту уз обалу, које је *'подложно госпарима Дубровника'*, све до Будве. Даље се прецизира, да ће свака лађа, и мала и велика, уколико се утврди да је супротно учинила, морати да плати глобу од 100 перпера, у року од месец дана, од дана учињеног дела, а буде ли се дрзнула да не плати, да ће бити спаљена. У циљу бољег спровођења овог прописа, речено је и да чамци и барке, када се нађу на одређеном месту на мору, морају бити затворене. Да се со не би крала у овим крајевима, Општина је наредила, да се свакој кући у Стону и на Пељешцу, да по један мали вагон соли. Овај члан се завршава речима, да се овај пропис може увек исправљати, побољшавати и допуњавати. Ова одредба морала је бити исправљена, јер је законодавац у жару да заштити овако важну робу, направио превид којим је угрозио један број својих становника. Члан ССXL - *Исправак горе записане одредбе о кријумчарењу соли*, донет је зато што се закључило да је један део члана који се односи на кријумчарење соли, прилично строг. Мисли се на чамце који су морали све до Михољдана, да остану у кашгелу Малог мора, због чега се људима из тог краја наносила стална штета, јер њима нису могли да плове уз обалу чак ни за властите потребе, да иду да набављају дрва за огрев и у прикупљају своје усеве. Овим новим прописом, речено је, да од капетана морају да траже за то посебну дозволу, коју је он дужан и да им изда.

Кажњивост кантрабанде сољу додатно је појачана чланом CDLXXIV - *Одредба о соли, наиме (тј.) о лађама (баркама) које довозе сол.* Она утврђује, да

ниједан дубровачки брод, не сме да извози со у места на потесу од Сплита до Улциња, под претњом затворске казне за морнаре и патроне, уз губитак сувласничког удела на лађи. Овај пропис предвиђа, да ће тај одузети карат од брода, да припадне оном који је пријавио прекршиоца. Каже се и да 'потказивачу' сама Општина мора да да 50 перпера, уколико се буде испоставило, да заповедник нема удела на броду.

Сама производња соли посебно је била заштићена одредбом CCLXV - *О забрани рибања у стонским соланама и у непосредној њиховој близини*. Ова забрана, донета је стога што је све до њеног усвајања, било уобичајено да се рибари по соланама у Стону. Рибарење у плићаку солане било је много лакше и са извеснијим успехом, од оног у дубљим водама, али се на тај начин процес производње соли нарушавао, па се тако и узроковала штета.

Вино

По броју одредби, вино је у Зеленој књизи на првом месту. Оволики број норми, као и њихов садржај, установили су практично посебан режим трговања и прометовања вином. Њихов циљ био је, да се производња вина у Дубровнику обезбеди од конкуренције, али и да се сама трговина вином готово превасходно веже за дубровачке трговце. Посебне повластице, биле су зато установљене за домаће трговце, и ускраћиване за вино из увоза. Већ прва одредба која се односи на вино сведочи о томе. То је одредба XIV - *Да се не изда (направи) повластица ономе који тражи довести (увести) страном вино у Дубровник или његово подручје (дистрикт)*. У одредби се истиче, да се овде подразумевају и Мала браћа и Доминиканци, другим речима, да се чак и припадницима иначе повлашћених и моћних црквених редова ускраћују повластице за увоз вина.

Спољна трговина вином била је под посебним надзором, установљеним чланом XLIV - *Да брод (пловило) не (смије) испловити из луке без допуштења цариника вина и једног опћинског одвјетника*, којим је било забрањено сваком броду, да исплови из дубровачке луке и крене на пут, без дозволе цариника надлежног за вино и једног опћинског службеника. Уколико би цариник био спречен, морала су да буду присутна два опћинска чиновника. Њихов задатак је био да утврде, да ли сваки брод превози и тачно одређену количину вина, предвиђену за извоз.

Да је чак и лична потрошња била изложена овом режиму спољне трговине, говори одредба LXXIII - *Они који иду на путовање нека су обавезни носити (понијети) половицу оне количине вина коју су прије били обавезни.* Овом одредбом се каже, да су сви трговци, њихови послужитељи, патруни и морнари који иду на путовање, дужни да понесу вина и то 1/2 од количине која је раније била обавезна. Део овог корпуса је и члан DII - *Одредба о вину што га могу (требају) носити (возити) из Дубровника поморци.* Ова одредба се, иако каснија, надовезује на претходну. У њој се каже, да сваки трговац и патрон лађе која плови Јадраном, може са собом, за сопствене потребе, да понесе на брод ведро вина. Док морнари и слуге на лађама, имају право да понесу по пола ведра. Онима који плове ван Јадранског мора, дозвољава се да понесу пак дуплу количину.

Успостављање строгог режима трговања наставља се већ у наредном члану LXXIV - *Да се страном вино не довози у Дубровник, нити у дистрикт,* који забрањује, сваком патрону и морнару, да довозе у Град или његову околину, страном вино, под претњом казне од чак 100 перпера. У другом ставу истог члана, додаје се, да сваки отац породице, патрон и становник Дубровника, без глобе може, уколико је остао без овог пића, једном годишње да доведе или да поручи да се за њега увезе, одређена врста вина у ограниченој количини, неопходна за текуће потребе. За ту количину вина, дужан је да плати царину. У истој одредби се каже, да је кнез обавезан, да с времена на време, пошаље своје изасланике на Елафитска острва, да утврде да ли се и тамо вино превози у складу с одредбама Статута. И овде се напомиње да овај пропис важи и за све редовнике и редовнице у Дубровнику.

Режим трговања вином био је прилагођен сезонској технологији његове производње. Тако се пазило да се у време бербе, с краја лета и почетка јесени, не сме извозити вино из одређених крајева. Тада би могло да се извози само квалитетније, старо вино, преостало од претходне сезоне, што је законодавац очигледно желео да избегне и да такво вино сачува за домаћу употребу. Норма XCIII - *Да се од средине коловоза до благодана светог Михајла не извози (не смије извозити) вино из Стона, с Пељеица и Ластова осим ако се не одвози у напријед споменута мјеста,* тако допуњује детаљније разрађене и донекле измењене статутарне одредбе о вину. На њу се надовезује члан XCVI - *О одредбама за недавно стечене земље,* у коме се забрана везана за Стон и

Пељешац проширује и на крајеве који су од скоро под јуристикцијом Дубровника.

Република је била одредила и из којих земаља се не сме увозити вино, и то одредбом ССVIII - Додаци и исправци одредаба (закона) над кријумчарењем вина потврђени као ниже (доље), која је била допуњена чланом СССXXX - *Одредба за објаву наредбе о забрањеним винима*. Овај пропис каже, да ће се убудуће и за Дубровчане, а не само за странце, који долазе из Венеције, или са Запада, па иду ка Истоку, с дубровачком лађом на којој је накрцано страно вино, примењивати једнаки прописи, уколико страно вино не искрцају на дубровачкој територији, него само укрцају ново домаће, па све даље одвозе.

О економичном поступању, пословичном за Дубровчане, говори и члан ССLIII - *Одредба о исправљању да се не пролије туђе вино, и да се не спаљују туђе барке*. Борба против контрабанде вином, и даље је остајала ригорозна, али је место егземпларних санкција заузело понашање примереније савесним трговцима. Ова одредба, донета је зато што се увидело да никоме не иде у прилог ранији пропис којим се оном који је ухваћен у кријумчарењу вина, а да није имао новца - 200 перпера, спаљивала барка и проливало вино по земљи, па је одлучено, да се уместо спаљивања, лађе дају на јавну продају, а да се вино не пролива, него да се да дубровачким утврђењима и подели сиромашнима.

Економичност у прописивању понашања може се пратити и кроз друге норме, које указују на то, да је законодавац Републике био свестан, да је друштвени однос старији од правне норме, односно да ниједна правна норма не може да се спроведе ако се коси логици живота и привређивања. Сиромаштво удаљеног дубровачког поседа - Ластова, определило је Велико вијеће да одступи од ригорозних мера којима се уређивао промет вином и да дозволи изузетак у члану СССXCVIII - *Одредба по којој људи с Ластова могу (смију) возити своја вина према Западу*. Овај пропис уведен је да би Ластовчани могли лакше да поднесу трошкове боравка кнеза на свом острву, као и због других, сличних потреба. Но, и изузетак је имао своја строга правила, па иако се Ластовчанима овим чланом дозволило, да могу своје вино да превозе и извозе и ка Западу, морали су да о томе претоходно обавесте кнеза, који је био дужан, да о баркама и количнама вина води евиденцију. Такође се у одредби наводи, да је неопходно да се води књиговодство и по приспећу лађе, назад у Ластово, да се

кнезу да одговор, по питању количине вина и месту где је искрцано, како се не би посумњало да је у питању кријумчарење.

Уз овај члан ваља ставити и CDLXXXIII - *Одредба по којој људи с Ластова могу (смију) продавати своја вина прије благодана светога Михајла.* Ова одредба вели, да Ластовачани и пре, а и после Михољдана, могу своје вино да дају за галије или на продају другим бродовима који пристану на ово острво. Даље се каже и да им је допуштено да и пре овог празника, ову намирницу могу да возе у Венецију и у друга места на Западу, али да о томе претходно морају да обавесте кнеза, који је дужан да информише канцелара, да о томе сачини уредну белешку. У оквиру овог прописа, прецизира се и да сви Ластовачани, који возе дрва за огрев у Дубровник, могу са собом, за властите потребе да носе, без забране, по пола ведра вина.

И само спровођење утврђеног строгог режима подлегао је изменама због даље примене начела економичности. Члан CDLXVI - *Одредба о вину које се не може (не смије) довозити с Пељешца и из Стона,* не мења ништа у раније установљеним забранама, него само њихово спровођење олакшава и појевтињује. Овом одредбом, мењају се оне из 1453. и 1454. године, па се каже да ће се у време бербе грожђа, убудуће слати само једна бродница да стражари, као што је то било некада, али да се морају поставити и људи који ће стражарити по пристаништима. Овај пропис даље каже, да ће се именовати и два властелина, која ће водити рачуноводство о вину које се превози морем, и два пучана, која ће бринути о оном које иде копном.

Маст и уље

Уље и маст - лој, спадали су такође у намирнице под посебном заштитом, односно режимом прометовања, због значаја за свакодневни живот и одржање становништва Републике. Зелена књига њима се бави у два посебна члана, од којих први по реду, члан XXXVIII - *Да се маст (лој) не извози из Града без допуштења,* установљава забрану свакоме да из Дубровника извезе, без допуштења Малог вијећа, ни за себе, а ни за другог маст, под претњом казне одузимања целокупне количине и новчаног износа од 100 перпера. Одредба се завршава речима, да већ утврђене казне, предвиђене и усвојене за бродове, патроне и остале, остају на снази.

Право свакоме да ускладишти у дубровачком подруму, уље које има намеру да извезе, установљава се 1416. године, одредбом CLV - *О уљу које треба ускладиштити у подрум (конобу) за извоз изван Јадрана*. У њој се додаје да се тим извозницима, који превозе уље ван Јадрана, на дубровачким бродовима, неће наплатити никаква такса. Очигледно је у Републици произвођено много више уља него што је то њено тржиште могло да апсорбује, па се овом мером, практично, подстиче његов извоз.

Сир

Сир се у Зеленој књизи помиње у једној одредби, чији је смисао, по нашем мишљењу, више хигијенска заштита посаде на броду, него било какав режим спољне трговине. Садржај одредбе XXIX - *Да патрон (власник и заповједник брода) не носе на путовање сир или маст (лој) без допуштења* говори томе у прилог. Одредба вели, да одговорно лице које жели ове намирнице да понесе на пут, мора да тражи одобрење Малог вијећа, под претњом казне од 100 перпера. Уколико се поступи противно овој одредби, уследиће казна и писару, а и сваком морнару на броду. Очигледно да је било забрањено појединцима да носе сир за властите потребе, с обзиром, да се у овом члану истиче, да ово не важи за сир који се користи за бродску кухињу.

Мануфактурна роба

Текстил

Производња тканина била је још једна привредна делатност која се у Дубровнику посебно развила и која је умногоме доприносила просперитету Републике и богатству њеног живља. Отуда је у Зеленој књизи посебна пажња посвећена и трговању сировинама за тканине - лану и вуни, као и сукну самом. Слично као и код намирница, мрежа одредби формирала је посебан режим трговања и пословања, са преференцијалима у односу на порекло робе, или на дестинације извоза.

Јасан пример оваквог третмана, у циљу унапређења домаће производње текстилом, представља члан СССXXIV - *Одредба по којој се не плаћа царина на*

вуну довезену изван Јадрана, усвојена 1440. године. По њој је сваки онај ко би увезао вуну изван Јадрана, с намером да је преради у Дубровнику у сукно, био ослобођен плаћања царине током три године.

И док се увоз вуне поспешивао, истовремено је њен извоз ограничаван. Сведочанство о томе пружа члан ССLXXXIII - *Одредба о обрту вуне, најпре на рок потврђене, затим трајно с додацима и исправцима како ниже слиједи и како ће бити на упораби*. Овај пропис прецизира, да нико из Дубровника не сме да извезе вуну у било каквом облику, док не извести службенике надлежне за ову делатност, о својој намери. Каже се, да ће се у супротном, та вуна прогласити за кријумчарену. Поред тога, вуна ће му се одузети, уз новчану казну, једнаку која је предвиђена и за патрона барке.

Сам извоз вуне није био спречаван, али је подлегао царињењу, што је читав посао трговине чистом вуном поскупљивало, па тиме и отежавало. Члан ССССХL - *Одредба о ланеном сукну да се не сме извозити без полице (потврде) процене*, у том је смислу јасна: њиме се утврђује да сви они који желе да извезу чисту вуну из Дубровника, то могу да учине, само ако имају потврду да су претходно платили царину. Напомиње се да ће се вуна која се извезе, а да на њу није претходно плаћена царина, сматрати за кријумчарену.

Сва вуна која би се, иначе, увезла у Дубровник, потпадала је под посебан режим трговања. Тако одредба СССХVI - *Да се вуна (од оних) који су је довели у Дубровник не може (не смије) купити ради препродаје (поновне продаје) унутар одређеног рока*, прецизира да је сваком ко је купио вуну која је стигла на обраду у Дубровник, забрањено препродавање у року од четири дана, под претњом великих казни. Овиме је остављан рок у коме су произвођачи сукна могли да набављају вуну за своју производњу од 'прве руке', дакле са минималном трговачком провизијом.

Законодавац је штитио тржиште и у односу на порекло вуне. Берберска вуна, од оваца узгајаних у приобаљу северне Африке, очигледно је била јевтинија од оне произведене на тржиштима ближим Републици. Толико јевтинија, да се исплатило превести је са веће раздаљине, па је затим продавати као вуну другог, а не афричког порекла. Доношење члана ССCLXXXII - *Одредба о берберским вунама да се не довозе*, имало је за сврху да се овоме стане на крај, односно да се не би кривотворила вунена производња преко берберске вуне, која се из Дубровника даље извозила. Налагало се, стога, да се

сва таква вуна, током новембра 1446, мора извагати и забележити у царинарници, уз писмено - потврду одакле и од кога је купљена и у којој количини.

Извесно изузеће од овог режима трговања вуном и сукном, и то само у једном делу, уживали су трговци из Бара. Члан CCLXXXVIII - *Исправак (поправак) одредбе за Баране* каже, да су Барани за своју робу у транзиту, коју донесу у Дубровник, дужни да дају 1 одсто, док су за сукно, које ће им се израдити у Дубровнику, платити онолико, колико предвиђају прописи сукнарске мануфактуре. У другом делу овог члана, стоји да су Барани за робу у транзиту, ипак дужни да плате само за превоз.

Сребро

Сребро, монетаризовано или тезаурисано, било је, као мера свих вредности на тадашњем тржишту, од изузетног значаја за економију. Дубровчани, када су желели да посебно уреде његово изношење из Дубровника, или његов унос, нису у томе представљали никакав изузетак. Прекомерно изношење, без покрића у роби која би се као противвредност увезла, представљало би одлив богатства из Републике; с друге стране, унос сребра по било којој основи, па и депозита страних владара, који не би пратио раст производње и промета, изазвао би инфлацију. Зелена књига посветила се овом проблему у укупно четири одредбе.

Први у низу, члан CCLXIX - *За одредбе ковнице новца*, у делу који се односи на поморско право, каже, да је сваки власник пловила које плови изван Дубровника, дужан да одлазећи на путовање, без обзира да ли носи или не носи сребро, пре него што изађе из верига - ограђене градске луке, обезбеди царинску пропусницу. Одедбом се дозвољава царинцима, да уколико посумњају да се ради о некој превари - кријумчарењу, могу детаљно да претраже брод. У наставку овог прописа, речено је и да је сваки Дубровчанин који има намеру да превози и продаје сребро од Драча до Сплита, дужан пре испловљавања да уплати на рачун царинарнице 6 одсто вредности укупне количине.

Уз овај члан додате су и две исправке, под истим бројем, CCLXXI, у којима се каже, да се *Одредба ковнице новца* исправља, тако што уместо 6 одсто, грађанин треба даплати 1/2 одсто а странац 1 одсто, у односу на вредност

целокупне количине, односно, у другој допуни, да грађанин треба уместо 1/2 одсто, да плати укупно 2 одсто, од свега оног што је извезао.

Многи извозници сребра из Дубровника избегавали су, изгледа, да плате царину за ту робу, штетећи на тај начин државу. То се да закључити из прописа који је она донела да се брани од овакве делатности, члана CCCCLXXX - *Одредба о извозу сребра изван Дубровника*. Овим прописом се прецизира да је сваки онај ко има намеру да га извезе, дужан да плати царину ковничарима Општине, под претњом казне.

Истом одредбом се наводи, да сребрне реликвије које се извозе, морају да се печате бродским печатом. Овим чланом, даје се и овлашћење патронима, да могу да изврше увид у робу трговаца, када сумњају да ови раде супротно пропису.

Остала роба

Грађа и огрев

У Зеленој књизи налазе се и одредбе посвећене још неким робама, свакако од мањег значаја за економију и добробит грађана. Међу њима је одредба XXXIV - *Да се цријепови увозе (носе) и продају у Дубровнику*, која говори о недостатку црепа као грађевинског материјала. У овој одлуци Великог вијећа стоји, да нико не може да износи из Дубровника црепове. Каже се, да ће оном ко поступи супротно овом пропису, као и патрону лађе, на чијем броду би се они превозили, следовати казна од 25 перпера.

И ССХСV норма - *Одредба о дрвима која се не смију износити (извозити) изван овласти (судбености) Дубровника*, из 1436. године, указује на недостатак одређене робе на тржишту, овога пута на огревно дрво. Овом одредбом се забрањује сеча дрва за огрев на острвима, намењена за извоз, јер су све до доношења овог прописа, не само острвљани, него и становници у Граду трпели штету због тога.

Даљи текст овог члана каже, да они који буду и поред ове забране и даље извозили дрва за огрев, било на домаћим, било на страним бродовима, треба да плате новчану казну, што важи и за патруне и морнаре.

Робље

Зелена књига може се подичити и нормом која забрањује трговање робљем. Одредба CLXII - *Да нико не купи или прода прода роба*, донета 1416. године, не само да забрањује саму трговину робљем, него и посредовање у трговини. Ропство, међутим, не укида, пошто у даљем тексту допушта да се робље и даље држи у кући као послуга. Штавише, и поред великих казни предвиђених за прекршитеље, овај пропис се због уносне зараде често кршио.

III.3.3.в Царина и таксе

Један од основних инструмената одређивања и вођења економске политике у Дубровнику тог доба, биле су царине, као и низ такси. Њиховим наметањем, односно ослобађањем, утицало се на то да неке робе буду јевтиније, а друге опет скупље, на домаћем, или на страном тржишту. Тако се и поспешивало, односно отежавало трговање или производња одређених роба. Коначно, и једнако важно, царине и таксе биле су јавни приходи, пунили су државну касу и тиме финансирали јавне делатности Републике.

Шта се све могло финансирати из државне касе, шта се све сматрало јавном делатношћу Републике, ближе се може сазнати из члана CCCCXLV - *Додатак одредби о ризници (благајни, фиску)*. Овај члан каже, да се без обзира на пропис који се односи на општинску благајну, њен новац може употребљавати за посебне сврхе: куповину оружја, опремање и изградњу нових галија и брзопловки, бригантина и ратних лађи, за поправке у градској луци, трошкове око празника Светог Влаха, у Стону и Дубровнику, награде за такмичаре и лучке таксе. Прецизира се, да се новац царинарнице, а ни онај који се убере од соли, не може користити.

Неке друге јавне делатности, биле су строже прописане. Недостатак огревног дрвета чинио га је скупим, па је било неопходно да се пропише на који начин се може организовати његова куповина за кнеза, као часника Републике. О томе говори члан CCCLXI - *Одредба о продаји царине за дрво за огријев за госпара* кнеза. Овом одредбом се утврђује да је Општина дужна да купује дрва за огрев, на јавној лицитацији, те се још каже где тако купљена дрва морају да се чувају.

О оснаживању система јавних прихода говори, тако, члан CLVIII - *Како унутар којег рока треба платити царину на трговачку робу и о њезину кријумчарењу*. Ова одредба уведена је пре свега зато, што дубровачка Велика царинарница није приходовала како треба, јер су бројни трговци избегавали да робу коју су износили из Града, ради даљег прометовања, уредно пријаве, како би се пописала, проценила и оцаринила. Ова одредба нормира и обавезу плаћања царине за сву осталу трговачку робу, коју су Дубровчани превозили из Венеције до Сплита и од Љеша према Оријенту.

Уз овај члан, може се сврстати и члан CCXVI - *Одредба за једну (сваку) стотину фунта тежине за робе (трговачке) које се извозе*, пошто се и ова одредба тиче оснаживања јавних прихода. Уведена је зато, што дотадашњи приходи државе, нису могли да подмире све њене потребе, пошто се она све више развијала. Поред осталог је било предвиђено, да за трговачку робу која иде морем у Ромању, у вредности 100 перпера, уместо 27 гроша који су се плаћали, треба издвојити три перпера; да за сву другу трговачку робу која се извози из Дубровника, а која се не царини (восак, крзно, олово, бакар, сукно и друго, сем злата и драгуља), а иде морем, треба унапред платити по 1 одсто њене вредности; за кожу од куне златице, која се извози ван земље, морем, унапред треба да се да два гроша по крзну.

Међу робу која је донекле имала специфичан третман на тржишту Дубровника ваља убројати и усољено месо, према коме се законодавац одредио с обзиром на место порекла. Члан CCCLXX - *Одредба о објави прописа за (посољена) суха меса*, каже, да ће се за сва меса, која се увезу из Валоне и Апулије, плаћати царина, без обзира да ли су усољена или не.

Као што је прикупљање јавних дажбина стална брига и посао државних чиновника, тако стоји и стална амбиција трговаца да избегавањем плаћања дажбина учине своју робу јевтинијом и тиме конкурентнијом. Две одредбе Зелене књиге говоре о напору Републике да се избори са фискалном евазијом.

Прва од њих је члан CDXXII - *Одредба према којој су довозачи сребра и остале трговачке робе од Драча до Сења, и од Сења до Драча, дужни платити царину у Дубровнику*. Ова одредба је донета, јер су многи који су били обавезни да плаћају царину у Дубровнику, за робу коју су довозили из Залеђа, избегавали то да учине, тако што су је искрцавали у Трогиру, или још северније, па је онда даље превозили у Венецију и Анконитанску Марку.

Њој се придружује члан CDXL - *Одредба о житиу које треба искрцати*. И ова одредба као и претходна, уведена је због избегавања плаћања царине, али за житарице и сочиво: многа дубровачка пловила, која су била дужна да је плате пошто је искрцају у Дубровнику, избегавала су ову обавезу, тако што су део житарица искрцавала на острвима, или другим местима.

Стога ова одлука каже, да убудуће све лађе које доплаве у Дубровник са пшеницом или варивом, не смеју да отпочну с искрцавањем свог терета, пре него што га патрон брода пријави благајни општинског рачуноводства. Текст овог члана завршава се речима, да уколико се утврди да робе има мање него што је речено, да су тада трговци дужни да плате царину за све што недостаје.

Од такси су се финансирале и друге институције, које нису чиниле државу у ужем смислу речи. Пре свега се то односи на цркву. Такса плаћана по јарболу - арборатик, непосредно је ишла у касу катедрале. Према члану CLXXXIV - *Одредба за царину терета*, из 1424. године, каже да је свако пловило које је имало обавезу да плаћа арборађо, морало да се у року од осам дана, по повратку у Град, пријави и плати надлежнима допринос са катедралну цркву Велике Госпе.

И раније смо код одређених роба видели да је промет њима могао бити ослобођен неких дажбина, или због значаја робе, или места њеног порекла. Слично је било и са арборађом, кога су били ослобођени бродови са Ластова, намењени вађењу корала. То осликава члан CCCXXXIV - *Одредба по којој лађе (барке) с Ластова нису дужне на (плаћање) арборатика (лучке пристојбе према броју јарбола)*.

По слову овог прописа, сви бродови и рибарске барке у власништву стално настањених острвљана с Ластова, које су служиле за лов на корале, били су ослобођени плаћања арборађа. Уколико би пак Ластовчанин изнајмио неком другом, ван Ластова своју лађу, за ову исту делатност, закупац је тада био дужан да плати арборатик.

Изузеци ни у једној политици јавних финансија нису чести. Напротив, чешће се дешава да се целокупне делатности и обвезници ставе у исти режим плаћања дажбина. Отуда не чуди ни норма Зелене књиге CCCLXVI - *Одредба о трговачким робама које се довозе морем из Стона и с Пељешца*, којом се и стонски, пељешки и неретљански трговци изједначавају са осталима у Републици.

У њој се прецизира, да су стонски трговци, као и други с Пељешца и Неретве, дужни да за сву робу коју доведу у та места морем, да би је потом извезли копном, плате онолико мерних јединица, колико се плаћало у Дубровнику. Суштина ове одредбе је, очигледно, била та, да се сви и поменути и непоменути трговци, припадници Републике подведу под једнак царински режим.¹⁰⁵⁶

III.3.4. Жута законска књига

На Зелену књигу, временски се надовезује нови законски кодекс у два тома - *Liber Croceus*, или Жута књига, названа исто као и Зелена књига, према боји корица аутентичног, службеног примерка Дубровачке Републике.¹⁰⁵⁷ Прва збирка прописа ове књиге, обухвата оне почев од децембра 1460, па све до јануара 1749. године, с тим што су они чија је садржина поморско-правна, настали у периоду између марта 1462, и јануара 1568. године.

Поморство, и уопште привредни и сваки други друштвени живот Републике Светог Влаха, јачали су током XVI века и доживели процват у XVII столећу. Овај процес, успешно и активно, пратила је Република и на пољу законодавства, посебно поморског, када је половином XV века устројила Жуту књигу са 320 прописа од којих је 44 поморско-правног карактера. Ти поморски

¹⁰⁵⁶ Одредбе поморског права Зелене књиге, анализирали смо на основу Поморски закони и уредбе из тзв. *Liber Viridisa* - Зелене књиге Дубровачке Републике (1358 -1460), in *Поморско право*, књ. II, Сплит, 2005, стр. 21-152, аутора А. Мариновића, који их је дао у изворно латинско-романском тексту и личном преводу, а на основу исписа из једног од сачуваних рукописа овог кодекса који се чува у библиотеци Завода за повјесне знаности ХАЗУ у Дубровнику. Поред Мариновића, текст Зелене књиге, први је објавио Бранислав М. Недељковић, у *Зборнику за историју, језик и књижевност српског народа*, III одељење, Историјско-правни споменици, издање САНУ, књига XXIII, Београд, 1984. Овај аутор је навео да је идеја о издавању Зелене књиге, постојала још 60-их година XIX века, код неких Дубровчана окупљених око годишњака Дубровник. Повод дубровачких патриота није била само љубав према старини, него да народе словенског југа и ширу научну јавност, упознају с богатим дубровачким законодавством, као необоривим доказом државне независности и слободе, и да на тај начин укажу, на одређену врсту континуитета и сличности положаја маленог Дубровника и оновремене Србије у односу на велике силе; при томе се Србији намењивала улога будућег пијемонта Јужних Словена. Први уредник часописа Дубровник, Нико Пуцић, хтео је у духу тих идеја, да дубровачко право и идеју слободног Дубровника узиде као један од каменова темељаца будуће југословенске државе, исто дело стр. 9-10.

¹⁰⁵⁷ У Државном архиву у Дубровнику, обе књиге, воде се одвојено у серији XX/1 под бројем 12а-1 и 12 а-2. Сачувано је и неколико рукописа, од којих су неки у двома књигама, док је већина њих повезана у јединствену књигу, али подељену у два тома. На основу једног таквог примерка, који се чува у библиотеци Завода за повјесне знаности ХАЗУ у Дубровнику, али служећи се и аутентичним текстом, А. Мариновић је приказао поморско-правне одредбе *Liber Croceus*-а, на латинском и нашем језику, у делу *Дубровачко поморско право*, књига II, Сплит, 2005, стр. 153-305, које смо користили у овом раду.

закони, сви сем једног, смештени су у првој збирци Жуте књиге и углавном се тичу питања организације и управе, судско-процесних питања и поморске трговине разном робом, од којих се највећи број унутар те последње групе, у првом реду тиче јавних прихода које је доносило поморство.^{1058, 1059}

Након што је Дубровачка Република 1568. године, донела *Ordo super assecurationibus*, најзначајнији поморски закон, за читаво време свог самосталног државо-правног и политичког бивствовања, у њеном поморском законодавству, настао је одређени вакум. До краја XV века, Велико вијеће наставило је да ради несмањеним интензитетом. Почетком XVI столећа, већ долази до слабљења законодавства, што је видљивије од његове средине. Време политичког успона дубровачке властеле и њихове Републике, као и привредног процвата града, одражавало се и кроз богату правну активност. Насупрот томе, слабљење властеле и маргинализовање Републике Светог Влаха, као економске силе, са собом је донело и ослабљено законодавство. Свет се око властелинске већнице мењао, док су се већници у црвеним тогама, све грчевитије држали старих закона, који нису одговарали новом времену, али којима се чувао политички монопол. Док су у XV веку, готово на свакој седници доношени *ad hoc* и трајнији закони, уз расправе, усвајање њихових допуна, промена и укидања, у XVII столећу све је мање нових предлога, идеја и уредби. Следећи и последњи закон с поморском тематиком, уследио је тек после скоро два века, 1750. године.¹⁰⁶⁰ Ради се о одлуци Великог вијећа, под насловом *Super directione navigationis - О управљању пловидбом*, која је уписана на 7. карти, главе CCCLXXXVIII, II тома Жуте књиге (1749-1803).

Ова друга књига *Liber Croceus-a*, садржи укупно 74 чланова, од којих је само један с поморским садржајем, управо овај закон из 1750. године. Према том пропису, сва имовинска добра, било које врсте, која су у својини капетана и власника дубровачких пловила, а који су правноснажно осуђени на накнаду штете осталим каратистима истог брода, могу се и морају користити за ту

¹⁰⁵⁸ А. Мариновић, *Дубровачко поморско право*, књ. II, Сплит, 2005, стр. 153.

¹⁰⁵⁹ В. Stulli, *Ordines artis nauticae secundum consuetudinem civitatis Ragusii*, Дубровник, 1952, стр. 90-95.

¹⁰⁶⁰ З. Јанковић-Ромер, Бранислав М. Недељковић, *Liber Croceus, САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, III одељење, књига XXIV, Београд 1997, 645 стр*, in Радови 32-33, Филозовски факултет Свеучилишта у Загребу, Завод за хрватску повијест, Загреб, 1999-2000, стр. 502.

накнаду штете.¹⁰⁶¹ Од тих добара, законодавац каже да се једино изузимају добра одређена за мираз, или која служе за алиментацију чланова породице.

Законски зборник под именом Жута књига, који се поклапа с временом врховне власти Османске империје (од 1458, до краја Републике), посебно његова прва књига, свакако да је после Статута из 1272. године, и његове VII књиге, најважнији извор поморског права овог града-државе.¹⁰⁶² Одредбе које су забележене у Жутој књизи, нису једини правни прописи донети у том раздобљу. Наиме, низ закона остало је записано у записницима Великог вијећа или Вијећа умољених. Чињеница да нису преписани у *Liber Croceus*, не значи да нису били на снази. Примера ради, низ закона који су донети против раскоши, којих је само у првих петнаестак година било барем десет, а и у касније време, уопште нису унети у Жуту књигу, иако су многи били кажњавани због предугих рукава или златних врпци на хаљинама. У ову законску збирку, уписана је једино забрана раскошних погребца и парастоса, као и услови којима се ублажава увоз фландријске чипке, обе из XV века. Сличних примера има још пуно, што значи да би се комплетна слика дубровачког законодавства, могла да стекне, тек ако би се објавили и они закони који се налазе у кодексима вијећа.¹⁰⁶³

Односи друштвених односа и правних норми, њихов утицај и преплитање, јасно су видљиви у Жутој књизи. Ово њеном проучавању даје тим више на значају, јер поједине њене одредбе очигледно показују како се друштво унутар Републике мењало, како су поједине друштвене групе напредовале, а друге назадовале, те како је покушавано законодавством, да се стари односи сачувају и да се у име тог очувања подеси систем права не би ли преусмерио, или бар успорио, друштвена кретања. Делатности којима се племство није бавило, докле год је из свог привилегованог положаја могло да ужива довољне бенефиције, да се и материјално издваја од остатка становништва, постају привлачне онако и онолико, колико је брзина зараде и, тиме, акумулација богатства прешла на

¹⁰⁶¹ Мариновић претпоставља, да су се највероватније до доношења овог закона, као накнада за остале сувласнике брода, могли давати само сачувани удели на пострадалом броду, па је управо то и био разлог његовог усвајања, А. Мариновић, *Дубровачко поморско право*, књ. II, Сплит, 2005, стр. 211.

¹⁰⁶² Б. Недељковић, *Liber Croceus*, САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, III одељење, књига XXIV, Београд, 1997, стр. 9.

¹⁰⁶³ З. Јанековић-Ромер, Бранислав М. Недељковић, *Liber Croceus*, САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, III одељење, књига XXIV, Београд 1997, 645 стр, in Радови 32-33, Филозовски факултет Свеучилишта у Загребу, Завод за хрватску повијест, Загреб, 1999-2000, стр. 501-502.

страну трговаца, наспрам земљопоседа. Да су поједине племићке породице почеле да се баве и нечим што је до тада сматрано за њих недостојним, на пример закупом рибарница, говори одредба Жуте књиге која им то изричито забрањује. И одредбе које наређују да бродови морају као писаре да упосле некога из редова аристократије, уколико крцају велике терете, упућује на то да аристократија жели да задржи надзор, па тиме и регулативу над главним трговинским и економским токовима.

Ш.3.4.а Морнарица

Један од најзначајнијих и најважнијих закона Дубровачке Републике - *Ordo marinaritiae* (Одредба о морнарици), записан је на карти 151 *Liber Croceus-*а, усвојен у Великом вијећу 17. марта 1511. године. Овај закон, чија је сврха превасходно била даље успостављање реда у поморству, чини његових 14 ставова. Њима се допуњавају ранији статутарни прописи и поопштравају казне за одржавање реда. Овај закон тиче се и дисциплине и послушности људи на броду, а говори и о уредном извршавању обавеза чланова посаде.

Његовим првим ставом, допуњују се и проширује XI одредба VII књиге Статута. Уз задржавање новчане казне од 25 препера, која се предвиђа Статутом, додаје се и казна затвора у трајању од шест месеци, за науклера и морнаре који плове *ad partem* и који без писаног допуштења патрона, његовог заменика, или бродског писара, не могу напустити брод за време путовања. Овим законом, каже се да ће сем тога, да изгубе и право од возарине, уколико самовољно напусте брод. Даље се прецизира, да ако им је нешто већ исплаћено на име навла, да се из затвора не смеју пустити, све док оно што су примили не врате. Патрон брода пак, властан је, да на трошак овог који побегне, прими уместо њега, неког другог у службу. Каже се и да ће половина новчане казне да иде у државну благајну, док ће другу добити брод и морнари који су остали на њему.

У другом ставу овог закона, допуњује се и поопштрава статутарна XXII одредба VII књиге, по којој су само морнари који су радили за плату, били

дужни да заврше започето путовање,¹⁰⁶⁴ уколико је то од њих захтевао патрон, или његов заменик, иако је уговорени рок њихове службе већ истекао. Овим законом, утврђује се, да ће статутарна одредба да важи и за ове прве, као и за оне који раде *ad partem*.

Наравно да је сврха и овог става, била, да се искључивим искрцавањем терета у градској луци, учинковитије осигурају државни царински приходи.

Трећим ставом овог закона, удводстручује се казна за одбеглог морнара, предвиђена XXI чланом VII књиге Статута.

Четвртим ставом овог закона, допуњује се XXVI одредба VII књиге Статута, која се тиче евентуалног спора између (живог) патрона и морнара, у погледу удела између господара и бродске посаде, а у недостатку сведока. Њиме се, поред тога што се исто каже, да ће се веровати патрону брода, у недостатку сведока, када дође до спора између њега и морнара, овде, сада говори и о случају када патрона задеси смрт, а да се путовање није завршило. Закон каже, да су и тада морнари дужни да заврше предузето путовање, као да је патрон жив, до повратка брода у Дубровник. Ономе ко напусти брод, следоваће казна од 50 перпера и два месеца затвора, као и губитак плате, или удела за то путовање. Половина те казне, треба да иде у државну благајну, док ће другу да добију брод и морнари који су на њему наставили да плове. Њима, ако су имали статус морнара *ad partem*, исплатиће се њихов удео исто као и да је патрон остао у животу, док ће се онима који плове за плату, исплатити од патронове имовине.

У петом ставу овог закона, дефинише се статус одбеглог морнара (члана посаде), па се каже, да ће се морнару који се искрцао због болести, исплатити пуна плата, или његов удео у целости, предвиђен за то путовање. Међутим, ако брод пре него што се врати у Дубровник, предузме ново путовање, тада болесни морнар нема права на примања из тог путовања; уколико у међувремену оздрави и жели поново да се прикључи бродској посади, тада је патрон дужан поново да га прими у бродску службу, сем ако међу њима није било другачије уговорено.

¹⁰⁶⁴ Путовање се сматра завршеним тек када брод дође у градску луку и ту искрца робу. Ако се роба искрца у некој другој луци, па макар и та била дубровачка, и у том случају ће се путовање сматрати завршеним, тек кад брод стигне *nel Porto di Ragusa*.

У шестом ставу овог закона, каже се да ће се уговор између патрона и морнара сматрати закљученим, када један другом дају обећање, стиском руке,¹⁰⁶⁵ па од тада, па све до завршеног путовања, морнар не сме нигде да оде, без допуштења патрона, или његовог заменика, а није му могуће ни да раскине уговор. У супротном, морнару ће уследити казна од 50 перпера и два месеца затвора, када брод није на путовању. Уколико је брод пак на путовању, непослушни морнар казниће се затворском казном од шест месеци. На крају овог члана, наводе се три случаја, која предвиђају ситуације, када морнар некажњено сме да напусти брод, било док брод плови, било док је код куће, у земљи: ако морнар сам постане патрон неког брода; ако постане навигатор на неком броду и ако напушта брод уз допуштење патрона.

Седми став говори да су морнари дужни да разбацују баласт, као и да укрцавају и искрцавају сваки терет, како у луци, тако и ван ње, где год је потребно и у сваком месту.

Осми став допуњује претходни, па каже, да су морнари по налогу патрона, дужни да слажу и преслажу терет.

У деветом ставу, морнари се обавезују да возе трговце и путнике и у смеру одласка и у смеру повратка, као и да активно учествују у теглењу брода, као и код његовог полагања на бок и истезању на крај, кад то буде било неопходно и кад ово од њих буду тражили патрон или његов заменик, што ће им бити накнадно плаћено, ако тај посао раде док су у домовини. Морнари су исто тако дужни и да без противљења, обављају све остале послове, не само на броду, него и друге, које се тичу пловила. У обавези су и да патрону надокнаде све трошкове, који настану, уколико би патрон на њихово места морао да ангажује друге морнаре.

Десети став овог закона, налаже, да су морнари дужни да у свему слушају наређења патрона, његовог заменика и навигатора. Каже се и да је навигатор, исто у обавези на сваку послушност патрону и његовом заменику. Речено је и да док брод плови, морнари не могу да иду на спавање, да би били у приправности ако треба да се уради неки хитан посао. За непослушност, запређена је казна од 50 перпера, уз затворску у трајању од шест месеци. Сем тога, патрон је

¹⁰⁶⁵ Такође се додаје, да ће се и за ово, исто веровати патрону, ако не буде било других сведока.

овлашћен, да с брода протера сваког ко се не придржава реда. У тим случајевима, морнару није дужан ни да да плату, а ни накнаду од навла и робе.

У једанаестом ставу, прописује се да ће се сваки морнар који украде нешто од терета или других ствари на броду, казнити губитком плате, или удела од возарине и робе, за читаво путовање. Уз све то, мораће да служи и затворску казну у трајању од шест месеци. Овај став се завршава речима, да ако морнар украде нешто што има велику вредност, за шта је запрећена било смртна казна, или одсецање удова, да ће се тада његов случај решавати по кривичним прописима државе.

Дванаести став нормира случајеве када морнар започне кавгу с патроном, или му се обраћа претећим и увредљивим речима. Законодавац вели, да ће се морнар тада казнити са два месеца затвора. Али, уколико морнар патрона нападне и окрвави, тада ће се казнити губитком све своје робе на броду, и уделом који му следује од возарине. Сем тога, окривљеном ће се судити по кривичним прописима Републике. Каже се и да су тада колеге дужне да га вежу, и да га тако везаног предају властима кад брод стигне у луку. За морнара који одбије да веже друга, запрећена је казна од шест месеци затвора. Сличне санкције, примењиване су и уколико је дошло до убиства или крвопролића међу морнарима.

Следећи став прописује, да су морнари дужни, у чијој год се земљи налазили, да по налогу надређених с брода, а уколико затреба, бране брод и срчано се боре за њега, опрему, терет и осталу трговачку робу, под претњом казне губитка дела од возарине и то како удела које су примили, тако и оног који треба да им се исплати на крају пута. И не само то: Општина ће им конфисковати сва добра која имају на дубровачкој територији, јер ће бити окарактерисани као бунтовници Републике. Уз све то, биће дужни и да проведу годину дана строгог затвора, одакле ништа неће моћи да виде сем пучине.

Последњи став овог закона, каже, да је патрон, када отпушта морнара из службе, дужан да му образложи зашто то чини. Уколико се не ради о морнаревом пропусту, тада је патрон у обавези да му исплати све што је до тада зарадио. Још се каже, да ће о томе просудити сам патрон.

Овај закон, важио је двадесетак година, након чега је, 1534. године, Сенат покренуо поступак за његову ревизију. Нов закон, такође под именом *Ordo marinaritiae*, усвојен је годину дана касније, 1535. године. Смештен је у Жутој

књизи, са ознаком карте 157. Овај закон доноси и нека процесно-правна правила.¹⁰⁶⁶

У новом тексту Одредбе о моранирици, прописано је и да ниједан патрон дубровачког брода, који долази с било којег путовања, с робом подложном царинењу, не сме без оправданог разлога да искрцава такву робу, ни на којем од дубровачких острва, ни у било ком другом крају који је под влашћу Републике, сем и једино, у старој дубровачкој луци. Иста одредба, била је усвојена и 1481. године, али су овим законом санкције за патрона и брод, иако се не предвиђају затворске казне, већ само новчане, много строже.

Ш.3.4.6 Бродски писар

На почетку је сваки већи дубровачки брод, морао да има свог шкривана, посебно ако се радило о онима од преко 600 спуда носивости.¹⁰⁶⁷ Када су у каснијем периоду у Дубровнику грађени већи бродови и када је знатно ојачала морнарица, измењене су и одредбе о бродским писарима: Велико вијеће је 1462. године, прописало да шкриване морају да имају само бродови од преко 40 кола носивости, као и да писар треба да буде припадник властелинског рода. Даље се наводило, да уколико сам капетан није могао да пронађе одговарајућег писара, да је у томе морало да му се нађе Мало веће. Прецизирано је и да уколико одговарајућа особа не буде могла да се нађе, да брод може да пође на пут и без писара. У мају 1504. године, донета је одлука да писаре морају да имају само бродови од 70 кола, па навише, а почев од 1535. године, само они од 100 кола и више.^{1068, 1069}

Задржавање увида и регулисање главних токова трговине, па тиме и читаве привреде Дубровника, у рукама оних који су то и до тада радили, руководило је, изгледа, Велико вијеће да донесе пропис по коме су сва пловила од (носивости) 40 кола навише, дужна повести писара властелина, записан на карти (листу) 16.¹⁰⁷⁰ Ради се о одлуци Великог вијећа, где се каже да сва пловила и караке

¹⁰⁶⁶ Више о овом закону, у нашем раду у тексту Поморско судство.

¹⁰⁶⁷ Stat. Rag, Lib. VII, cap. II - *De navibus que debent habere scribanum*: "Statimus quod omne lignum a modis sexcentum supra habere debeat unum scribanum...".

¹⁰⁶⁸ Б. Недељковић, *Liber Croceus*, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, III одељење- књига XXIV, САН, Београд, 1997, стр. 16, 127 и 187.

¹⁰⁶⁹ В. Брајковић, *ibid*, стр. 256-257, 259 и 263-265.

¹⁰⁷⁰ Одредба се надовезује на одредбе II и LXVII, VII књиге Статута.

Дубровчана, носивости 40 кола, па навише, морају за сва путовања која предузимају, на броду, да имају по једног писара из редова властеле, чија је дужност била да као особа од поверења Сената, надзире бродско пословање.

У одредби се каже, да је ступањем на лађу, дужност шкривана да устроји књигу о трговању, као и другу о рачуноводственим пословима на броду. Поред тога, у пропису се прецизно, поред дужности које има према патрону и посади, одређују и његова права, као и оно на параспродију.¹⁰⁷¹ Истом одредбом, говори се и о казни за патрона, ако крене на пут без писара, односно поступи супротно пропису.

Ову одредбу, модификовале су донекле две одредбе: *О бродским писарима* са карте 127, која каже, од се од те 1504. године прописује, да тек сваки брод од 70 или више модела мора да има писара док плови, као и један став из *Ordo marinaritiae* - карта 187 из 1535. године. Тим последњим прописом, налагало се патрону брода или неког друга пловила, да је у обавези, да на брод који има 100 или више стара, са собом поведе и шкривана властелина. Каже се и да је патрон дужан, писару да да, све повластице и додатке, према дубровачким законима, као и бесплатну храну. Наводи се и да шкриван мора да буде ослобођен свих намета, и то не само оних који се тичу његове службе на броду, него и ван ње. Законодавац вели, да је његова једина дужност да држи у реду бродске рачуне, како доликује марљивом писару - '*... che tener ben in Ordine li conti della Nave secondo si conviene a uno diligente Scrivano...*'. Овде се, видећемо понавља обавеза патрона, да је дужан да се обрати кнезу и Малом вијећу да му помогну, уколико не може да нађе писара за одређени пловидбени задатак. Међутим, законодавац каже, да уколико ни ти који су дужни да му помогну, не успеју да му нађу писара из редова властеле, да је тада слободан, да за шкривана за конкретно путовање узме и неког од пучана. Овај став о шкриванима из 1535. године, завршава се тиме, што се каже да ће прекршилац ове одредбе морати да плати новчану казну од 50 дуката, можда више, а можда и мање, у зависности како буде проценио Сенат.

¹⁰⁷¹ У одредби ове књиге на карти 20, која говори о фонтику, каже се да има исто право као и патрон, на осам стара жита.

Могло би се закључити да, или није било довољно властеле да попуне писарска места према претходној одредби,¹⁰⁷² или да властелини нису желели да се ангажују на тај начин, претпостављајући обичаје, колико год економски погубне за њих саме, могућности да се баве конкретним послом и да зарађују. На то би могао да нас упуги и садржај раније Одредбе о писарима пловила са карте 74 из априла 1480. године, која очигледно жели да привуче писаре на бродове, снижавајући узраст за шкриване, обезбеђујући им и тада привилегије и ослобађање од тешких послова током пловидбе, уз које се још предвиђа и могућност, да и поред свега, патрун дође у ситуацију да никога не може да нађе за ту службу. Ова одредба каже, да писар мора имати најмање 18 година, односно 16, уколико патрон процени да је адекватно обучен за ту дужност.

Од краја XV века, писарима је било дозвољено, да могу да извозе из Дубровника, али и да увозе без плаћања царине, као и остали морнари, робу у вредности од 50 дуката, и да могу за време путовања да преносе своју трговачку робу у тежини од 1 1/2 стара, а да не плаћају возарину. Истим прописом, било је забрањено капетанима да остављају писаре у другим местима, без њихове сагласности, али ни њима самима није било могуће, да самоиницијативно напуштају путовање.¹⁰⁷³

Писар је имао право да се искрца и остане у неком месту, ради сопственог трговачког посла, али само уз договор с патроном, коме је иначе одговоран. Прецизира се, да патрони и морнари писаре не смеју да стављају на чамце за спасавање у случају опасности, ни да их одређују да стражаре, нити да им дају да раде неке друге, непримерене послове. У то време, писари су имали и своје кабине на броду. Овом одредбом, такође је речено, да су патруни дужни, да уколико не нађу никога за ту функцију, ко би с њима пошао на одређено путовање, о томе да обавесте кнеза и Мало вијеће, најмање три дана пре планираног пута, како би им помогли да неког за ту службу пронађу, али

¹⁰⁷² У овом периоду, сталешка подела у Републици, остала је иста. Током XVII века, донети су закони о примању новог племства, јер се постојећи нобилитас видно смањило. Заправо, на самом крају XVI века, расправљало се о могућностима за очување и бројчано јачање племства, укидањем ограничења код склапања брака, снижавањем старости градских магистратура, па и 'нобилирањем' изабраних пучанских породица. Године 1667, нису се потресле само зидине и палате, него и властелински политички састав: предлози о примању 'нових' у већницу, одбијени неколико година раније, морали су да се прихвате. Поделом на *саламанкезе* и *сорбонезе*, *старе* и *нове*, друштвене прилике у Републици, биле су обележене до њеног самог краја, З. Јанековић-Ромер, *ibid*, стр. 503.

¹⁰⁷³ В. Брајковић, *ibid*, 258-259.

видимо, да се не каже, као што је речено прописом из 1535. године, да на путовање могу да поведу и шкривана из пука.

Овим прописима, дубровачка аристократска влада, посебо се побринула, да њена млада властела боље живи и више заради док је на броду. Сенат је о овоме прилично водио бригу, јер је почев од друге половине XV века, број чланова властелинских породица знатно почео да расте стремићи ка већим материјалним приходима. Преко писарске службе, влада је омогућавала свом нобилитасу, да на лак начин, на бродовима стекне практично знање за вођење трговачких и поморских предузећа, што им је наравно отворило врата да управљају дубровачком трговачко-поморском велесилом.

У другој половини XVI века, видимо, не захтева се више од заповедника бродова, да са собом воде шкриване. Прво, 11. маја 1569. године, позивајући се на раније законе о обавезном држању бродских писара, влада одређује да ће бродови без бродских писара, унапред да плаћају држави, онолико, колико је било обавезно да се шкриванима даје на име плате и хране. Истим прописом, каже се да ће држави припасти и све оно што се писару не плати, уколико би напустио брод пре краја путовања. Из оваквог решења, слободно можемо да закључимо, да влади више није било стало, да ову службу сачува само за властелине. У времену које је уследило, она се поверавала било заповеднику брода, било неком од образованијих чланова посаде. Своју незаинтересованост за посао шкривана, влада је показала и тиме, што је једним чланом, те 1569. године, опозвала дипломе одређеном броју грађана, којима је претходно дала привилегије да се баве овим занимањем.

Овакав став Сената према шкриванима, озакоњен је, када Одлуком од 21. јуна 1597. године, да бродови нису у обавези да са собом воде писаре властелине. Тада су се они капетани, који су желели да на броду, за конкретно путовање имају писара, договарали између себе, од људи коју су желели да иду на море, кога ће да поставе на ту дужност. Овим прописом, било је још речено, да бродови који немају писара, нису дужни држави било шта да плате. Засигурно, да је ова Одлука донета, пре свега да би се ублажиле фискалне обавезе бродова, али и због тога што Сенат више није марио за то, ко ће уместо

властелина бити на положајима шкривана, јер у то време, млади припадници нобилитаса, више нису показивали занимање за одлазак на море.¹⁰⁷⁴

III.3.4.в Официри морнарице

Положај помораца у Републици Светог Влаха свакако је био нарочито цењен, и предмет посебне пажње и обезбеђивања, о чему сведоче бројни прописи посвећени управо њима. Но, трговачки дух, који је водио дубровачку стварност и живот у њему, није дозвољавао комотан однос према делатности која је толико доносила. Поморци су, практично, били подстицани да стално раде, помажу ширење трговине и интереса Републике, а ако то не раде, они за Републику немају значаја и она се неће старати о њима. Потврду за то налазимо у *Одредби по којој часници пловила (нека) немају никакву плаћу*, записаној на карти 17. Овом одредбом се каже, да часницима Општина неће исплаћивати плате, за месеце када не раде.

III.3.4.г Режим пловидбе

Одраз друштвених прилика у Жутој књизи видљив је у неколико прописа. Они забранама одређених делатности властели, указују на промене у материјалном статусу појединих дубровачких сталежа, шта су они тим поводом покушавали да ураде, и шта им је традиција и обичај, преточен у кодификовану правну норму пречио. Тако одредба под именом *За пријевоз преко Омбле (Ријеке Дубровачке)*, са карте 92, забрањује властелинима, да убудуће буду закупци или јемци, свих послова који имају било какве везе с превозом преко Омбле.

И опште политичке и привредне прилике тадашњег света, а посебно Средоземља, нашле су одраза у прописима. Обавезе према јавно успостављеној политици према одређеним земљама, народима и појавама, преточене су биле у прописе, па *Одредба о онима који плове у крајеве Сарацена*, карта 126, из 1303. године, за коју и сам законодавац каже, да је допуна оне (*De locis vetitis per ecclesiam in navigando*) из Књиге свих реформација, прецизира да прекршитељи,

¹⁰⁷⁴ В. Брајковић, *ibid*, стр. 150-156.

они који иду у земље неверника, без дозволе, не могу остати некажњени, сем уколико им ‘опрост’ да 3/4 маловијећника.

III.3.4.д Цавтатско бродоградилиште

Одредбом *О бродовима и осталим поморским пловилима*, да се не могу (не смију) правити (градити) у Цавтату - карта 165, из 1516. године, забрањује се Дубровчанима, да у бродоградилишту у Цавтату, граде било каква пловила, под претњом казне одузимања читаве зараде и прихода од превоза.¹⁰⁷⁵ Овим прописом, поред тога што се настојало, да градско бродоградилиште ради пуном паром, што се види и из текста када говори о броју дрводелаца и калафата, који могу да буду ангажовани у Цавтату, за рад на свим бродовима и скелама, желело се показати Турцима, који су из године у годину захтевали све већи данак, ‘*да зараде од бродоградње, нису нарочито велике*’.¹⁰⁷⁶ Законодавац предвиђа новчане казне од пет перпера, за сваког ко се не придржава ове одредбе, а том казном су обухваћени и сви патрони домаћих и страних бродова. Највећа казна, одузимања трећине плате, предвиђа се за управника Цавтатске капетаније. Одредба ипак прави један изузетак, па каже, да се у овом бродоградилишту, једино могу поправљати трајекти (скеле) за превоз путника, животиња и робе, као и да Дубровчани могу у цавтатском арсеналу, да оставе оне лађе, чија је градња већ почета, односно које су пре ступања овог прописа на снагу, ту дате на поправку.

Овај пропис, није дуго остао на снази, па је Велико вијеће, морало да реагује по жалби помораца из Цавтата, те је већ 1520. године, постојећи пропис заменило новим - *Одредбом о пловилима која (се смију) је потребно (треба) поправљати у Цавтату* - карта 169. Њоме се каже, да је патронима из Цавтата, допуштено, да своје бродове (мада се у одредби једино наводе наве и грипови) поправљају у месном бродоградилишту, како се не би излагали непријатностима и трошковима, које изискују одласци у Котор или Корчулу, ради поправки

¹⁰⁷⁵ Мариновић додаје: ‘... и конфискације брода од стране Општине’, А. Мариновић, *Дубровачко поморско право*, књ. II, Сплит, 2005, стр. 193.

¹⁰⁷⁶ Интересантно је да се у законодавству дубровачког XVI века, не осећа да се ради о раздобљу врховне власти Османлијског царства. Турци се помињу у одредби о повећању царина и трговачких даћа, због плаћања харача из 1478, у забрани продаје људи неверницима који им одузимају ‘тело и душу’, као и у пропису којим се регулише транзит Турака преко дубровачког подручја, морским путем, З. Јанковић-Ромер, *ibid*, стр. 502.

пловила. И овде се прецизира брод калафата и дрводелаца који могу да се ангажују, као и запрећене казне.

III.3.4.ђ Управа

Начин управљања Републиком, организација њене администрације, старање о ономе шта *res publica* и значи, о јавним пословима, одговарало је у потпуности духу времена и расправама великих ренесанских мислилаца о последицама добре и лоше владе. Дубровачка власт ту није имала дилема, једном устројен систем аристократске републике, препознала је као добру владавину и трудила се да је одржи до краја, јер опште добро, и у њему добро за сваког појединца, може проистећи само из поштовања принципа и устројства добре владавине. Прописи који се односе на организацију управе тичу се стога, не на опште устројство институција, него на њихово конкретно функционисање и побољшање њиховог оперативног рада. Додатни прописи доношени су, на пример, због ефикаснијег убирања јавних прихода, побољшања одбране, сврховитије територијалне поделе, или заштите јавног здравља.

Одредба *О Стону и о капетанији у Сресеру*, забележена на карти 23, доноси тако, измену територијалне организације управе, али и неке промене код убирања прихода за Републику. Овим прописом, каже се, да ће се убудуће, мимо обичаја, из редова дубровачких властелина изабрати један капетан, који ће с мандатом од шест месеци да управља Врућицом, Трпњем, Куном, Дубравом, Јањином, Сресером и Дубом према западу. Прецизира се, да ће му дужности¹⁰⁷⁷ и плата, бити једнаки, као и капетану који већ управља Трстеницом. Још се додаје, да кнез Стона, под својом управом треба да држи Стон, Стонско Поље, Поникве, Црну Гору, као и друга места у оквиру кнежије која је под његовом јурисдикцијом, док ће осталим местима на Пељешцу, управљати капетан Трстенице (Оребића). У другом делу одредбе, утврђују се границе острва Мљета, па се наводи, да оне треба да буду између Стона до Оног мора и до Стонског поља, те се каже, да ће тај крај надzirати служба мљетског кнеза. Одредба се завршава речима, да се фискалних обавеза, сем оних који се тичу најма за куће и крчме, на период од годину дана, требају ослободити сви

¹⁰⁷⁷ Да обавља уз војну и грађанско-цивилну управу на подручју за које је биран, посебно да врши надзор над припадајућим обалним морем.

Неретвљани и становници Нових земаља (садашњег Дубровачког приморја, некада с називом Сланско приморје).

Капетани Трстенице и Сресера, поред управно-цивилне функције имали су и војну, на свом подручју, од којих је најважнија била да надзиру обално море, због чега су најпре и били устројени. Тако је и на другом крају дубровачке територије, формиран и капетанат у Цавтату, такође у првом реду, као војна територијална јединица, али с цивилним овлашћењима у управљању.

Одредба из прве свеске без ознаке карте, најверовтније донета 1497. године, која се зове *Капетан Цавтата*, каже, да је последњи старешина у рангу *comes-a extra urbem*, цавтатски капетан. Прецизира, да је територија којом управља, издовјена из Конавовске кнежије и да се протеже од Цавтата до Ускопља. Цавтатска капетанија, установљена 22. јуна 1497. године, била је једина капетанија изван Стона и Пељешца (Трстеница, Јањина и Сресер). Овај пропис казује нам, да се капетан бирао у Великом вијећу и да је морао да има, једнако као и кнез Ластова, најмање 30 година. Није могао да буде биран из редова маловијећника, ни од судија кривичног и грађанског суда. Мандат му је трајао седам месеци, с платом од 80 перпера. Напомиње се да је са собом водио и двојицу слуга, који су претходно морали да буду потврђени у Великом вијећу, а које је месечно плаћала држава, с по четири перпера. Одредба вели, да је изабрани капетан, могао да одбије да иде на ту дужност, без каквих последица.

Овлашћења су му била једнака онима која је имао Конавоски и Стонски кнез, с тим што законодавац прецизира да није имао право 'да мучи' окривљене, али је истом одредбом речено, да се мора побринути, да једно место у граду 'преудеси', да би кривци и дужници могли да се хапсе. За канцелара, имао је цавтатског свештеника, који је за ту функцију добијао по пет перпера годишње. Дужност му је била и да чува кључеве од цавтатских врата према копну, док су његове слуге пак, замењивале цавтатског вратара. Поред наведених обавеза, капетан је у време бербе грожђа, обављао и задатке које су иначе радили властелини и други чувари који су се слали у Цавтат и Обод док траје берба.

Међу његовим примарним дужностима била је и та, што није смео да дозволи било какво искрцавање, ма какве трговачке робе, без знања цариника. Од ове забране, била је изузета роба, која је служила за личне потребе становника овог места. Поред тога, морао је и да контролише и да не дозволи било какво крцање товара, сем ка Дубровнику, јер у Цавтату није постојало

складиште. Уколико би неко поступио противно овој одредби, капетану је следила казна од 25 перпера, док су власници трговачке робе кажњавани за кријумчарење. Капетану брода, следовала би казна од три месеца затвора. Поред свега тога, задатак му је био и да се стара, да се у његову капетанију не довози и не продаје забрањено вино.

Јуна месеца 1516. године, донета је допуна овог закона, па је речено да се овим капетанима плата повећава на 150 перпера, док су слуге морали да плаћају сами, који опет нису могли да буду из Цавтата и Конавла. Каже се, да се изједначавао с кнезовима Шипана и Лопуда, уколико није желео да ступи на дужност за коју је изабран.¹⁰⁷⁸

Пропис који се зове *О кнежији Ластова*, са карте 86, брза је реакција, опет, на ванредне околности наступиле у поморству. Овом одредбом појачава се управа Ластова, тако што се прецизира да сви будући службеници за кнежију острва Ластово, морају да имају најмање 35 година, како би имали довољно искуства у управљању. Одредба је донета у периоду када је постојала забрана пловидбе за бродове из Дубровника, из разлога који се не наводе, само се констатује да је забрана привремена. Онима који су пловили под стегом Светог Влаха, а затекли су се ван дубровачких вода у време проглашења забране, Ластово је, као на пучину најистуренији део Републике, остајало једина лука у коју могу да пристану. Управљање Ластовом и организација лучких делатности на њему постају тако сложеније, па захтевају и људе већег искуства.

Убирање прихода, брзо и ефикасно, и контрола тог процеса, основни је циљ *Прописа о управљању опћинских управитеља (економа и благајника)*, карта 213. Овај пропис каже, да су економи и благајници за жито дужни, да када се брод са житарицама који је закупила Општина, врати у Дубровник, његово пословање одмах да презентирају Рачуноводственој канцеларији.

Стално растућу снагу поморства и трговине Дубровника обезбеђивао је управо тај континуитет заснован на једном установљеним принципима организације државе и њених активности, као непромењивим категоријама. То је, онда, обезбеђивало извесност и сталност у пословању, планирање и старање

¹⁰⁷⁸ Ову одредбу А. Мариновић, само успут помиње, нема је међу онима које је презентирао ни у изворном тексту, ни у преводу. Нашли смо је код Б. Недељковића, у *Liber Croceus*, САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, III одељење - књига XXIV, Београд, 1997, стр. 20.

из генерације у генерацију да се једном донети прописи, докле год служе сврси, поштују и ојачавају.

Књига свих реформација била је прва у том времену, која је увела прописе о крцању терета на бродове. Жуга књига доноси два прописа која даље операционализују ову одредбу. Први носи назив *Три дужносника (часника) за пловила да (назе да) се не прекрцавају* - карта 68. Овом одредбом се прецизира да ће се из редова Вијећа умољених, изабрати тројица службеника, који ће без накнаде, на одређени рок, бити у обавези да обаве контролу бродова када пођу на пут и кад дођу с пута. Посебни задатак ће им бити, да утврде да ли лађе имају прописану опрему и да ли је терет укрцан према прописима морнарице за спас. Овим прописом, одредба из Књиге свих реформација је не само потврђена и тако оснажена, него и проширена и даље прецизирана.

Једном препозната мера као добра, била је предмет сталног настојања да се доследно примењује, и поред отпора на који је могла наићи. Отуда су у дубровачком законодавству честе и поновљене одредбе, па се понавља и ова у *Одредби о морнарици* - карта 187.

Законодавац каже, да је ову одредбу из 1535. године, донео стога, што она с карте 68, није донела жељене резултате. Наводи и да тројица вијећника који су бирани из редова Вијећа умољених, а чији је задатак био да конторолишу бродове и њихов терет, нису радила савесно и како треба. Стога се, овим прописом вели, да међу великовијећницима или из Вијећа умољених, треба да се изаберу петорица од најмање 30 година, који ће бити задужени, да надзиру службенике који контролишу да ли су бродови дубровачких поданика који иду на путовање, или пак који с њега долазе, накрцани теретом у складу с прописима и према годишњем добу.

Организацијом старања о јавном здрављу бави се *Одредба о куги* са карте 25. Овом одредбом прецизно је утврђено, да се ради спречавања ширења куге, на Данчама морају подићи зграда за болеснике, као и пратећи објекти за чланове њихових породица који би ту били у обавезном карантину. Каже се још, да поред тога, мора да се обезбеди и адекватна цистерна за воду, као и да дуж целог тог комплекса, треба да се подигне зид. Прописује се на крају, да ће то место даноноћно да буде под стражом и да ће се зидати средствима која се буду прикупила од грађана.

III.3.4.e Дажбине

Жута књига највише се бави јавним приходима. Где год говори о одређеним робама, то је због прикупљања царина, или ослобађања од њих. Поред прихода Републике, заснованих на проценту од вредности робе којом се тргује, она потврђује и неке парафискалне намете којима се финансирају цркве и удружења при њима.

Арборатик

Скоро сви прописи Жуте књиге допуњују неке друге, раније донете, или их пак прецизирају. Тако и *Одредба о проглашењу плаћања арборатика (јарболарине) и о разлици реченог плаћања између (за) мањих и већих пловила - карта 156*, јасно каже, да се употпуњују сви претходни прописи који се односе на арборађо. Одређује се, да патрони који нису у поседу својих барки, зато што су заробљене од гусара или услед неке друге, сличне околности, нису дужни да плате ову дажбину, све док им лађа не буде враћена. У другом делу одредбе, наводи се, да није праведно да све лађе плаћају ову даћу једнако, па се дефинише, да ће убудуће сва пловила и барке носивости од 200-400 стара, давати по 12 фолара, а она изнад 400 стара, по 24 новчића дневно. За бродове од 1000 стара, па навише, ова лучка такса ће износити грош и шест фолара (као што се и плаћало).

Наплата царине

Многе одредбе баве се и фискалном дисциплином, што упућује на праксу избегавања пореза. Да су власти биле детаљно упознате са начинима како се то ради, говоре конкретне забране искрцавања робе на тачно одређеним местима. У групу одредби које се баве начином наплате царина спада, као прва, *Одредба о повишењу (плаћања) царина и за трговачку робу*, записана на карти 71. Ова одредба из 1477, о повећању царина, донета је пре свега због неопходних прихода које је Општина морала да скупи, и да као редовни годишњи данак, да Турцима. Пре свега, утврђено је да се повећавају царине на увоз страног сукна, свиле и баршуна, за борову смолу и сву робу која одлази на копно и ону која

иде морем ка Валони, да би се продавала по Рашкој и у местима Византијског царства. Напоменуто је и да ће се у сврху штедње, смањити плата државних службеника. Одредба се завршава речима, да ниједном броду није дозвољено, да трговачку робу искрца на неком од Елафита, ради избегавања царине, већ само у градској луци (где ће се у Спонзи ускладиштити сва роба која стигне морем), под претњом казне плаћања, двоструке царинске таксе.

Плаћање царина за робу искрцану ван територије Републике регулише *Одредба о царини коју су дужни платити Дубровчани за сву трговачку робу коју обаве изван Дубровника* - карта 76. Овим прописом из 1481. године, прецизно се одређује колико су и где, дужни да плате царину они који трговачку робу крцају ван Дубровника, по Јадрану и изван његових вода, па је искрцавају у Дубровнику, као и они који је не искрцају у Граду, већ у Венецији или регији Марке, а како би царинарница могла да скупи све припадајуће таксе. У пропису се наглашава, да су и сами трговци дужни да најдаље, у року од три месеца, од дана искрцавања робе у некој од дубровачких лука, цариницима пријаве количину, каквоћу и вредност робе, под претњом казне од 25 одсто вредности робе, уз обавезне плаћање царине од 1 одсто. Ова одредба, каже и да ће патрону брода који је искрцао терет мимо прописа, следовати казна затвора од месец дана, као и да ће писару те лађе, бити забрањено да ту службу обавља у наредне три године, на свим дубровачким бродовима.

Овој одредби се, унеколико придружује и *Одредба о морнарици (бродовљу)* - карта 91. Овим прописом из 1488. године, обавезују се сви дубровачки трговци и грађани, да плате увећану царину, уколико у Дубровнику, или местима под његовом јурисдикцијом, искрцају са дубровачких или млетачких бродова пшеницу, друге житарице, уље или суво месо. Одредба даље вели, да се то не односи на оне, који ову исту робу доведу на туђим бродовима, па каже, да су такви у обавези да царину на ову трговачку робу плате како је уобичајено. Пропис се завршава речима, да дубровачки бродови смеју слободно да крцају, прекрцавају и превозе робу унутар Краљевства Сицилије, за коју нису дужни ништа да плате, што указује и на постојање озбиљно промишљене царинске политике, спровођене и инструментима међудржавних уговора и повластица.

Још један пропис бави се учвршћивањем финансијске дисциплине и централизацијом фискаса. То је *Одредба о допуни члана о повећању плаћања*

царина - карта 166. Овом одредбом употпуњује се пропис - карта 71, по којој је забрањено да се житарице које дођу морем, искрцавају на дубровачким острвима. Ова одредба каже, да ће се постојећи пропис, односити и на жито које се довози у Стон и на цело пељешко подручје. Одредба поново наглашава, да се житарице искључиво морају довозити и искрцавати у Дубровнику. Сам законодавац вели, да је примећено да фискални приходи Града нису у порасту, иако је очигледно да се по читавом Стону тргује свакојаком робом, која долази и с мора и с копна, као и да су многе нове радње отворене. Одредба се завршава речима, да је сваком забрањено, да у споменутом граду, без дозволе Вијећа за умољене, продаје уље и остале масноће на велико.

Жутом књигом уведени су и прецизни деловодници о царинењу неких роба, о чему говори *Одредба о фонтику Велике царинарнице и његовој Управи* - карта 175. Овај пропис из 1524. године, потврђује видећемо онај - *Одредба о Великој царинарници за извоз сукна (тканина) и чоха (свилених тканина), који се извозе у наш Град* - карта 162 из 1516. године.

Одредбом о Великој царинарници за извоз сукна (тканина) и чоха (свилених тканина), који се увозе у наш Град, записаној на карти карти 162, прописано је да Велика царинарница треба да установи нову књигу за увоз и извоз, под називом *Огледало увоза*, у коју ће цариници бити дужни, да власторучно уписују све тканине и чоје од сваког трговца, по балама и врсти, које дођу и иду из Дубровника. Каже се и да су патрони и писари на лађама, с овом робом, дужни да цариницима тражене податке потврде под заклетвом. Ту увозно-извозну књигу, цариници су у обавези да пошаљу Канцеларији за процену, чији су проценитељи, најкасније у року од осам дана, дужни ту трговачку робу да процене и да о томе издају дознаку. У пропису се наглашава, да се ова увозно-извозна књига, на крају сваке календарске године, мора послати у општинску канцеларију за рачуноводство, чији службеници имају задатак да сравне све податке о овој роби и њиховим власницима. Њихов првенствени задатак, био је да утврде, да ли су тканине заиста изашле из Града. Они трговци који су признали да су робу продали у Дубровнику, морали су да се детаљно изјасне о тој продаји. Уколико би поступили супротно, били су у обавези да без одлагања, плате царину у двоструком износу.

Прописом из 1524. године, обавезано је Вијеће умољених, да пронађе и ангажује посебног писара задуженог за фонтик, који ће од цариника да преузме

књигу о увозу и извозу (*Огледало*), у коју ће уписивати све инвентаре трговачке робе, са сваког брода, који се презентирају цариницима. Велики значај производње тканина за привреду државе, потврђен прописаним уредним вођењем евиденције о свим количинама тканина и чоја које приспеју у градску Луку. Свакако да је законодавац, желео да на овај начин стане на пут и избегавању плаћања царина, тако што би, на пример, трговац пријавио да превози робу за страна тржишта, а у ствари је остављао на територији Републике.

Уз ту главну књигу, писар *Огледала* био је у обавези и да води друге две - дневнике, у којима је записивао количине бала које су се дневно доносиле у фонтик, и сву осталу робу која је у њега улазила и излазила, као и имена њених власника. Те књиговодствене књиге, писар је био дужан, да почетком сваког месеца, да на увид општинској канцеларији за рачуноводство, која је имала задатак да утврди, да ли се подаци из *Огледала*, подударају с онима из књига процене (да ли су све процене и уписане). Одредба у свом другом делу наводи, да се сва роба која стигне морем, а која је подложна царини, мора сместити у фонтик, а да се посебно не пакује. Ту су у обавези, да је у року од осам дана, процене општински проценитељи. Законодавац даље каже, да ће на сву робу која не буде изашла из фонтика у року од осам дана, морати да се плати најам, у зависности на колико је процењена. И за тај најам, писар мора да установи још једну књигу, коју је дужан да прикаже цариницима сваки пут, кад се извози нека роба за коју закуп мора да се плати, а да би се он намирио. У овој истој одредби, таксативно се одређују тарифе за превознике и носаче, према утврђеним путевима, каквоћи и врсти робе, како једни другима не би наносили штету, плаћали мање, односно више него што треба. Пропис каже, да ће писари и цариници Велике царинарнице, оне непослушне и који се оглуше о наведено сместити у затвор.

Парафискални намети

Намети који нису били везани за јавне приходе, али су свеједнако морали да се плаћају, били су намењени одржавању цркава, пре свега катедралне цркве Блажене дјевнице Марије и цркве заштитника Дубровника - Светог Влаха, као и дружби које су се око њих окупљале и бавиле се добротиним и другим

друштвено корисним активностима. О приходима цркве Светог Влаха говори одредба *О авареји (хаварији) Светог Влаха*, записана на карти 18. У овом пропису из 1463. године, одређује се износ ‘аварије Св. Влаха’ за унапред побројане робе које се из Дубровника извозе, и то уколико им вредност прелази 20 перпера. Назив *аварија* упућивао би на то да се средства прикупљају ради покрића штета насталих на роби током превоза морем, дакле некој врсти прелаза са система хаварије на систем осигурања. Да то није исправно тумачење у овом случају, показује садржина одредбе у другом делу, из које се види да се ради о парафискалном намету за одржавање и украшавање цркве Светог Влаха, као и за празновања дана овог свеца у Млецима. За потоње се одређује и прецизна сума од 20 дуката.

Одредба такође јасно и детаљно описује начин прикупљања овог намета, тако што на брод пре испловљавања улазе проценитељи, који сачињавају посебан документ за сваку робу на лађи, а која је побројана у првом делу одредбе; исправе се потом предају цариницима или службеницима ковнице новца, јер је једна од тих роба и сребро, који су дужни да наведене износе наплате, да их чувају и да их свака четири месеца предају прокураторима Светог Влаха. Робе на које је овај намет ударен биле су: сребро, олово и бакар од метала, а затим и коже, вуна и платно, но и остале трговачке робе чија вредност прелази у товару 20 перпера. Чисто злато, изузето је од плаћања овакве хаварије, која је утврђена стопом од једног гроша на сваких 100 перпера. Сама одредба налаже, да се ова дажбина више неће прикупљати у Венецији, него у Дубровнику.

Приходи за цркву Велике Госпе скупљани су, знамо,¹⁰⁷⁹ на основу арборађа, па тако *Одредба о арборатику (јарболарини) пловила* - карта 134, налаже свим власницима лађи, и онима који имају мање барке и чамце, да су дужни да плаћају јарболарину Општини и старатељима цркве Свете Марије. Јасно нам је, да се и овде ради о поновљеним прописима. Оно што из одредбе можемо ново да сазнамо јесте то, да је током априла 1485. године, на кратко укинута ова обавеза за бродове.¹⁰⁸⁰

¹⁰⁷⁹ XIII одредба I књиге Статута.

¹⁰⁸⁰ ‘...а које је ослобођење тада било дано у случају неповољног времена на захтјев за неке мање ослобођење од потешкоћа којима су наши морнари тада били притиснути’, Жута књига- карта 134.

III.3.4.ж Жито

Жито је у свим збиркама прописа Републике Светог Влаха заузимало посебно место, због очигледног значаја за живот становништва. Жута књига се, за разлику од других збирки прописа, бавила скоро искључиво фонтицима - амбарима за складиштење житарица и односима који су се стварали између њихових власника и трговаца. Кроз ове прописе провлаче се и одредбе које уређују неке друге односе везане за жито, као што је и она, која прецизира колико сваки члан посаде може са собом да носи жита за сопствену трговину, или за личне потребе. Ово је утврђено у *Одредби о продавачима фонтика* са карте 20, која вели колико стара жита патрони, писари и морнари, на бордовима који превозе жито, могу да носе на име параспродије. Даље се каже, да они нису дужни ништа да плаћају складишту за жито, јер та количина служи искључиво за њихове властите потребе. У наставку се наводи, да је сваки трговац који на броду или у житници прода жито, обавезан складишту да измири шта је дужан.

Исправност евиденције о ускладиштеном житу, установљава *Одредба о продавачима фонтика* - карта 55. Ово је одредба из 1477. године, која упозорава све службенике фонтика, да су под заклетвом дужни исправно да поступају са количинама жита које се доведе у Град, под претњом губитка службе, уколико поступи противно пропису. Одредбом се такође прецизира, да су и патрони лађа које дођу у Дубровник са житарицама, дужни да дају тачне податке о његовом пореклу службеницима фонтика, а што ће бити записано у Комори.¹⁰⁸¹ Надгледање укупног промета житарицама надовезује се на овај пропис Одредбом о продавачима фонтика са карте 94, која каже, да је од те, 1490. године, забрањено трговцима да на пловилима продају кукуруз, сочиво и остале житарице, него да су у обавези да сву количину однесу у фонтик или у општински амбар, одакле ће је даље дати у продају, под претњом казне од 50 перпера. Други део прописа вели, да странци пак слободно могу да продају

¹⁰⁸¹ У питању је одредба која је само оснажила и санкцијама проширила ону 47 из 1463. године, истог имена Жуте књиге, по којој су патрони бродова, писари и морнари, могли искључиво за себе, као параспродију да увезу у Дубровник, одређену количину жита, без обавезе на плаћање било какве провизије државној житници. По тој одредби, ако су патрони нешто од житарица продали, морали су да плате таксу, које су иначе били ослобођени, с тим што нису трпели никакву санкцију. Овом новом одредбом пак, уколико би продали део жита из личне параспродије, или само учествовали с другима у продаји, уз казну, био им је забрањен рад у следећих пет година, као и могућност да остваре било какву повластицу.

жито и на лађама, уколико је претходно забележена количина која је утоварена. У пропису се даље каже, да су и сами патрони бродова, дужни да обавесте писаре Канцеларије и фонтика о количини такве робе коју превозе, док су писари и Канцеларије и фонтика, дужни сваки за себе, да успоставе посебну свеску у којој ће то и записати, а све, како би се у сваком моменту знала тачна количина житарица и сочива који су допремљени у Дубровник. На крају стоји, да сваки трговац те робе, има право да за себе и своје раднике на имању, понесе количину до 30 стара, за коју продавци фонтика немају право да му наплате било какву провизију. Видљиво је да је и ова одредба установљена, да би се имао свеукупан увид у количину житарица за које је морала да се плати царина.

Онај део законодавства Републике, који се односио на конкретно пословање, пратио је промене услова на тржишту. Тако, уколико би нека одређена одредба штетила трговини, била је укидана. То је разлог доношења *Одредбе о исправку одредаба (прописа) о продаји фонтика, и посебно о одредби унесеној (записаној) у Жутој књизи, на карти 94 - карта 160*, којом се укида плаћање провизије, установљено 94. картом, па се каже, да сви они, како странци, тако и домаћи, који довезу жито бродом у град, ради продаје, нису дужни да дају провизију која припада фонтику, уколико сами продају житарце и сочиво, било на бродовима, било у старој луци или у житницама унутар Града.

Жута књига, коначно, уводи ред и у наплату неких трансакционих трошкова, смањујући их и показујући још једном жељу дубровачког законодавца да добру праксу утврди и пратећим прописом. У *Одредби о продавачима фонтика* са карте 125 стоји да ће убудуће десеторица продаваца у фонтику добити плату и провизију само за оно жито које се ту прода, а не и за оно које се отуђи на броду или у амбарима.

III.3.4.3 Рибарнице

Две су одредбе које се баве рибарницама у Жутој књизи, и обе су значајне више по томе што говоре о промени друштвене збиље у Дубровнику, него о самом промету рибом, или најму рибарница. Прва, *Одредба (по којој) ниједан властелин да не закупи (купи) царину рибарнице Дубровника, нити да у њој судјелује, нити за њу буде јемац*, записану на карти 58, забрањује сваком дубровачком властелину, да закупи или купи царину рибарнице, односно, да на

било који начин учествује, или да буде јемац у таквом послу. Послови ове врсте очигледно су били сматрани недостојним једног аристократе, али сама забрана говори да је у то време наступило и сиромашење неких властеоских породица, чији су се припадници прихватили и таквих послова. Иако органи власти нису на то гледали благонаклоно, протоком времена схватили су, да потреба за проширењем послова којима се властела бави не јењава, и да већина аристократије клизи ка сиромаштву. И ето опет на делу примене начела о доброј владавини, као оној која обезбеђује добар живот што већем броју људи којима се влада, у доношењу нове *Одредбе о царини рибарнице у Дубровнику* са карте 104, којом је стављена ван снаге одредба по којој властелинима није било дозвољено да буду закупци царине рибарнице.

III.3.4.и Сукно и платно

Развијање мануфактуре текстила, као и освајање околних тржишта овом робом произведеном у Дубровнику, учинило је да се законодавац посебно бави уређењем промета материјала везаних за ову мануфактуру. Тим прописима, подстицана је производња, стављањем сукна и платна у посебан царински режим. *Одредба о вуненом обрту*, из карте 78, прва је која о томе говори у Жутој књизи. У циљу унапређења прераде сукна, 1481. године, утврђено је да се царине ослободе, приликом уласка у Град, а на период од две године, сва квалитетна француска сукна, као и она из Мантове.

Уколико се није радило о сукну и платну увезеном у Дубровник ради даље прераде, него о роби у транзиту, није постојала потреба заштите, па је пропис, донет скоро три деценије после овог првог, одредио плаћање царина у зависности од крајњег тржишта. *Одредба о каризеји*¹⁰⁸² *и осталим платнима (сукнима) са запада која се превозе морем не улазећи у Јадран*, са карте 135, из маја 1508. године, обавезују све трговце на плаћање царине од два одсто, за каризеју и сукно, и онда када су ову робу укрцали изван Дубровника, на Западу, или Сицилији, да би га продавали ван Јадрана, у Александрији или Сирији. Законодавац каже, да су већу, царину од пет процената вредности ових тканина, дужни да плате они, који су ову робу наменили за тржиште Турске. Каже и да су

¹⁰⁸² Јевтина вунена тканина.

трговци под заклетвом, дужни цариницима да дају изјаву, о количини и каквоћи робе, о чему им се најдаље, за шест месеци, мора издати дознака о њеној обављеној процени. Ако поступе супротно пропису, биће у обавези да плате двоструко већу казну, него што је прописана царина. На све ово, придодата је нота, одлука Сената, која налаже трговцима, да за сву робу коју доведу у Град, морају да плате 7 одсто при упловљавању и исто толико при испловљавању, с назнаком да се сваки поједини комад- бала тканине треба проценити на осам дуката.

Ш..3.4.ј Уље

Што је нека роба била значајнија, а режим њеног прометовања детаљнији, то се више на њој зарађивало у контрабанди. Пример за то је и уље. Многи трговци, у намери да избегну плаћање царине, довозили су ради продаје ову намирницу у Дубровник, под изговором да је она само у транзиту.¹⁰⁸³ Управо о томе, говори и *Одредба о уљу доведеном у Дубровник и има се превести у транзиту (пријевозу) за пловидбу изван Јадрана*, са карте 130.

Да би се спречиле разне шпекулације и избегавања плаћања царине за овакво уље, овом одредбом из 1505. године, утврђено је да су проценитељи у обавези, да обаве контролу све количине уља која је стигла у Дубровник, како оног смешеног по бачвама и пилама (каменим посудама), тако и другог за које се тврди да је намењено за Левант. Законодавац препоручује овим сужбеницима, *‘да до праве истине’* о овој намирници, стигну преко рачуноводствених књига, исправа и изјава трговаца.

Када службеници дођу до резултата и утврде о којој количини уља је реч, за њега ће трговци (власници) морати да плате два процента његове вредности. Пропис даље каже, да уколико ти трговци, који су пристали с уљем у Дубровник, тврдивши да су *‘само у транзиту’*, у року од три месеца не извезу ову масноћу ван Јадрана, поред речених два одсто, биће дужни да плате и уобичајену царину од 20 фолара по сваком стару.

На исти начин, поступиће се и с уљем, које се ради *‘транзита’*, прекрцава с брода на брод, без да се носи у складиште царинарнице. Каже се још, да и то

¹⁰⁸³ За робу у транзиту, по члану СЛП Зелене књиге, једино се плаћала такса.

уље морају да процене службеници, да би и за њега наплатили два процента од његове вредности. На ово уље, примењиваће се све као и за претходно, уколико се и оно, у року од три месеца не буде извезло из Дубровника, ван Јадранског мора. Овај пропис напомиње, да трговци и проценитељи, кључеве од магацина где је уље ускладиштено, морају да депонују у државном Нотаријату, који ће потом моћи да се узимају, једино уз дозволу Малог вијећа.

Слична је била намера законодавца и када је доносио *Одредбу о уљу доведеном у транзиту (пријевозу) у Дубровник*. Ова одредба из 1524. године, проширена је и намером, да Град у сваком тренутку буде опскрбљен довољном количином уља. Каже се, да је сваки трговац слободан, да ову масноћу донесе у Дубровник из било ког места, ако има намеру да је даље извози у друге градове по Јадрану и изван његових вода, и да ће му се у том случају дати повластица прописана за транзит робе. Када се уље донесе у Дубровник, проценитељи су дужни одмах да га процене, према важећим ценама у Граду, и да о томе издају дознаку.

Тек после тога, доведено уље може да се смести у каменице или бачве, којом приликом треба да се плати и два посто од његове процењене вредности, што се односи на транзитну таксу, не на царину. Законодавац вели, да кључеви од магацина за уље, морају да се предају цариницима Велике царинарнице, који ће их депоновати у Нотаријату, који пак само уз дозволу Малог вијећа, сме неке да их да.

Цариници Велике царинарнице, морају да устроје посебну књигу, у којој су дужни да напишу сву количину уља, да би се константно имао увид о његовој количини у Граду. По овој одредби, рок коришћења повластице за транзит, који је раније износио три месеца, продужава се сада на две године. У том периоду, ако неки трговац одлучи да га изнесе морем, неће му бити наплаћена било каква царина, сем оних два процента што му је већ наплаћено.

Ако до извоза не дође, у току две године, власници уља имали су обавезу и да плате царину од 20 фолара за сваки стар. Законодавац прецизира и да ће оним трговцима који одлуче, да у овом року од две године, увезу уље у град, а пре истека годину дана од како су га ускладиштили, а ради његове даље продаје у Залеђу, бити наплаћена посебно одређена царина, од два гроша по стару. Одредба се завршава речима, да ће се и даље, за уље које се донесе у Дубровник, за потребе становништва, плаћати провизија како је уобичајено.

III.3.4.k Махунарке

Значај који се придавао махунаркама, које могу дуго да стоје осушене, за поморство и, уопште, за прехрану не само морнара него и становништва, видљив је, као и код других роба, из посебног царинског режима. На пасуљ и сочиво плаћала се мала царина, или је чак бивала и укидана у одређеним периодима. *Одредбом о смањењу царине за сочива (грах)*, са карте 134, из 1507. или 1508, речено је, да се до новембра следеће 1509. године, неће плаћати царина, сем обавезе да се да један грош за сваки дубровачки стар, за сочиво и остале житарице, међу којима је и жито, када се морем доведу у Дубровник и Стон.

Одмах потом, већ у октобру 1508. године, највероватније зато што су државна складишта остала празна, или зато што у њима није остало довољно ове основне прехранбеним робе за становништво, донета је и *Одредба о измјени и смањењу плаћања царине за грах, и остале житарице и сочива*, карта 137, којом је умањен износ царине за сочиво и житарице које морем довозе у Дубровник и Стон. Важење овог прописа, било је ограничено на месец дана, до краја новембра исте године. Исти третман настављен је и шест година касније: *Одредба о промјени и смањењу царине за кукуруз, житарице и сочива*, са карте 157, из 1514. године, смањује царину за сочиво и житарице које се бродовима довозе у Дубровник и Стон.

III.3.4.l Трговци робљем

Сузбијање трговања робљем предмет је и Жуте књиге. Иако је раније била забрањена, очигледно је доносила толику добит, да се контрабанда развијала и упркос прописима. О размерама незаконите трговине људима говори и драстично поопштровање казне. Одредбе *О Стону и о Капетанији у Сресеру* - карта 23¹⁰⁸⁴ и *О продавачима људима*, карта 25, потврђују да су се и поред оштрих забрана, и током XV века, у Дубровнику и даље бавили трговином

¹⁰⁸⁴ Мислимо на први део ове одредбе (коју смо иначе већ анализирали, када смо говорили о управи), који забрањује дубровачким бродовима с Пелешца, 'да крцају' и одводе људе из новостечених крајева.

робљем. Овим прописима, пре свега, предвиђају се казне, првом одредбом затворска за патрона у трајању од шест месеци, а другом чак и смртна, за прекршитеље закона.

III.3.5. Поморско осигурање

Установа поморског осигурања, у правом смислу речи, у Дубровнику се развила у XVI веку, када се склапају појединачни уговори о поморском осигурању, јер за тим раније није постојала потреба, пре свега због уходаног института заједничке хаварије.¹⁰⁸⁵

Да су послови осигурања постојали и више од века пре тога, сведочи Уговор о поморском осигурању закључен у Дубровнику 1395. године, који је остао до данас најстарији сачуван овакав уговор. Иако је у односу на остале приморске градове, овакво уговарање било прилично рано, он свакако још увек није представљало део правног система.¹⁰⁸⁶ И за ово је главни разлог лежао у економским, тржишним приликама. Изгледа да се појам заједничке хаварије толико проширио, да су у једном моменту заповедници почели да злоупотребљавају оквире овог института, па су под хаваријом сматрали све могуће трошкове и штете, те се тако институт хаварије, осмишљен пре свега у

¹⁰⁸⁵ У Дубровачком архиву, сачувани су бројни уговори о поморском осигурању. Смештени су у његовим следећим серијама: XXV - *Archiva Diversa Cancellariae*, XXVI - *Archiva Diversa Notariae* и у специјално за то устријеним књигама - *Sicurta e nolegiamenti di Notaria*.

¹⁰⁸⁶ *Die VII mensis Marcij MCCCLXXXV, Indictione III. Ego Paulus de Gondulla de Ragusio, confiteor, quod super me et super omnia bona mea assecuro ser Jouencho de Bastarijs de Florencia praesenti, volenti et capienti assecuramentum de ducatis ducentis aurj ad rationem grossorum XXX pro ducato super quatuor pondis piperis ad pondus Ragusii librorum MVIIIJXLVIIIJ (sic!), quod piper ipse ser Jouencho carichavit super quodam navigio civitatis Jadre, constat caricatum ducatorum IICJLXVI, cuius est patronus Misser Cille Nicolai de Jadra a marj, a gentibus, ab jgne, et quocumque casu fortuito quod occureret in dicto pipere a die quo dictum navigium recessit de portu Ragusii, et applicabit in portum ad saluamentum cum dicto pipere in portum Jadre, ibi sunt ferro horis XXIIIJ naturallibus, intelligendo quod ego assecurator praedictus non portet risichum si dictum navigium mutaret viagium saluo justo jmpedimento. Et se casus occurreret quod in dictum caricatum piperis reciperetur dampnum in totum vel in partem, quod ego teneat dare et solvere dicto ser Jouencho pro dicto dampno pro rata assecuramenti dictorum ducatorum ducentorum, a die quo novum erat clarum in Ragusio usque ad duos menses proxime futuros. Et quod assecuramentum ego Paulus assecutor praedictus facio dicto ser Jouencho pro ducatis duobus pro centenario qui intellicantur lucrati ex nunc per Dominum assecuratore praedictum, et quod confiteor integre habuisse et recepisse ab ipso ser Jouencho, pro dicto risico et periculo in me suscepto. Ser Luchas de Bona iudex et ser Nificho de Bodaca*, На левој маргини при врху стоји: *‘Поништено вољом странака које су изјавиле да је речени терет стигао без незгода, сретно, у одредишну луку.’*, *Diversa Cancellariae*, свеска 31. (1391-1396), п. 152, XXV серија Државног архива Дубровник, цитирано према: А. Мариновић, *Поморско право*, књ. II, Сплит, 2004, стр. 259.

циљу развоја и унапређења поморске привреде, претворио у своју супротност, кочницу промета.

С XVI веком, у Дубровник је стигло доба његовог најснажнијег привредног, посебно поморског успона, када институт поморског осигурања преузима пуни мах, лагано сужавајући и истискујући институт заједничке хаварије, ограничавајући га на поморски јактус и друге намерне чинове у сврху спасавања брода и робе. Ове карактеристике, красиле су, уосталом, и његов првобитни, класични облик, који је све до данас остао да живи као општи институт поморског права.

Новим економским приликама, и трговачком капиталу у пуном замаху, много више је одговарао еластичнији и слободнији институт поморског осигурања, где учествују и лица, која нису непосредни учесници једног пловидбеног подухвата. С једне стране, овакво решење је растеретило учеснике одређеног пловидбеног задатка, од перманентног страховања за ризик, и дало им могућност да слободније плове, па су се власници великих бродова и терета, веома често осигуравали, посебно на далеким путовањима. С друге стране, власницима капитала осигурање је допустило да улажу новац, без потребе да се излажу непријатностима за време пута. Осигурању се поклањала велика пажња, и због тога што су богати трговци и поморци у њему нашли велики извор зараде.

Овако развијени послови поморског осигурања, навели су дубровачки Сенат, да донесе посебан закон о поморском осигурању, да би ту материју систематски регулисао. Велико вијеће је 5. марта 1568. године, донело *Ordo super assecurationibus* - Закон о поморском осигурању, записан на карти 224 Жуте књиге. Тим прописом, озакоњени су дотадашњи поморско правни обичаји.

Пошто је Дубровник XVI века, по снази представљао трећу трговачку поморску силу на свету, располажући с око 200 бродова, укупне носивости од преко 25.000 тона данашње вредности, можемо да тврдимо, да прописи дубровачког поморског права, поред својих специфичности, свакако имају карактеристике универзалног поморског права свога времена, што је Дубровнику омогућило да да значајан допринос светском поморском праву.

Будући да је поморско осигурање, најстарији облик осигурања уопште, то овај наш *Ordo super assecuratoribus*, као најстарији до сада пронађени и

сачувани правни споменик о овој материји, представља и прво законско нормирање осигурања уопште.^{1087, 1088}

III.3.5.a Закон о поморском осигурању

Првим општим прописом о поморском осигурању, на овим просторима - *Ordo super assecuratoribus*, могли су да се осигурају роба, брод и возарина, уз различиту премију. Њиме се регулишу најважније установе поморског осигурања. Писан је на италијанском језику.

Превод текста Закона с италијанског језика у целости гласи: *Уредба о осигураватељима 1568, дне 5. ожујка, карта 224:*

1. Наредба издана од Вијећа Умољених (Сената) Провидницима да изнесу своје мишљење око осигурања које треба успоставити (установити) у Граду.

2. Мишљење речених провидника.

3. Да се у Вијећу Умољених (Сенату) изабере пет Часника на три године, и тако унапријед (узастопце).

4. Да прије речени Часници одреде цијену свих осигурања (висину премије за сва осигурања) која треба успоставити (установити) за путовање свакога брода, према њиховој просудби.

5. Да прије речени Часници код утврђивања речених цијена (премија) увијек имају на уму (воде рачуна) о временима (годишњим добима), мјестима (одредитима пловидбе), о бродовима (стању бродова) и осталим околностима.

6. Да прије речена осигурања забиљеже (запишу) само (искључиво) наши канцелари и нотари (биљежници) у нашој Држави, а иначе да немају никакве правне снаге-ваљаности (учинка).

7. За речена осигурања да прије речени Часници објаве од њих утврђене цијене (премије).

¹⁰⁸⁷ А. Мариновић, *Дубровачко поморско право*, књ. II, Сплит, 2005, стр. 8.

¹⁰⁸⁸ На нашим просторима најстарије трагове нормирања послова осигурања можемо да нађемо у Душановом закону, или на пример у Будванском статуту, а као целовит систем у *Ordo super assecuratoribus*, чије доношење је било скопчано са значајним развојем бродоградње, трговине и осигурања у XV и XVI столећу. Ови прописи, представљају најстарији и најцеловитији закон о поморском осигурању, Д. Марковић, *Импликације климатских промена на катастрофалне штете у осигурању*, необјављена докторска дисертација, Факултет техничких наука, Департаман за индустријско инжењерство и менаџмент Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2013, стр. 19.

8. Да ректор (кнез) одреди за мјесец, прије истека трогодишита, избор Часника насљедника, прије избора којих пријашњи Часници да се никад не држе (сматрају) ослобођенима од службе.

9. Да се у исправама о осигурању додају уобичајене клаузуле (ограде, увјети). Ако би се пак тражила додатна (виша) осигурнина (премија) или изјава, да (нека) се иде к реченим Часницима који ће поступити (учинити) како се буде њима чинило правичним и поштенним.

10. Да премије осигурања, које се намјеравају закључити на утврђено вријеме (рок) за бродове, буду (износе) од 16 посто на мање (ниже) за годину и да се не могу (не смију) закључити на рок краћи од шест мјесеци.

11. Да се у осигурањима не може (не смије) постављати увјет (захтјев), то јест да онај који ће закључити (неко) друго осигурање, може (смије) се изјавити (како привремено одступа) од овога (садањег) и да остаје обавезан уз то осигурање за касније (даљње) вријеме (рок) у реченом изјављеном захтјеву; али мора (треба) изјавити точно одређени рок.

12. Да нитко не може (не смије) примити (узети) премију (награду) за осигурање веће (више) од 300 дуката. А ако узме, да му се није дужно повратити преко 300 дуката ако (осигуране ствари) пропадну (ако се изгубе).

13. Ако пропадне (изгуби се) ствар за коју је закључено осигурање, нека се изврши цјеловита правда против онога који је примио премију, (уложио у осигурање - осигураватељ), за (у корист) онога који је дао (премију, тј. осигураник). А ако се (осигуратељ) буде осјетио оштећеним, нека послје поступи против онога (осигураника) па ако побиједи (у парници), нека добије исплаћени новац и још преко 20 посто као (на име) добит (камате) за тај новац.

14. Ограничивши речену регулу (пропис-правило), нека има мјеста (нека се по том пропису поступи), само ако се унутар 15 дана послје извршене исплате заподјене расправа (парница) пред Судом. Ако би се за то затражила кауција (новчани полог), нека се добије (има). Међутим, након што истекне рок од три мјесеца, ако се до тада не буде побиједило (у парници), нека кауција пропадне, (тј. нека се врати положитељу).

15. Прије речени Часници нека за своју плаћу имају (добију) на рачун један промил (на тисућу) дуката осигурања од оних који дају (улажу) у осигурање.¹⁰⁸⁹

Дубровачки законодавац је у оквиру петнаест чланова колико их Закон има, предвидео, да ће висину премије осигурања, одређивати одбор петорице чланова, који су претходно дужни подробно да размотре све релевантне околности - могућност невремена, одредиште куда иде лађа, њихово стање, сезону када брод плови и друге околности. Сам одбор петорице бирао је Сенат на три године, на предлог кнеза.

И овај Закон, прати дубоко установљену праксу да се уговори веће вредности морају закључивати пред нотаром или канцеларом, дакле у писаној форми. Само тако закључени, уговори о осигурању, били су правно ваљани и утуживи.

Прецизирани су и обрасци, према којима уговори морају да буду сачињени, а ако су странке хтеле да унесу и неку нову клаузулу, морале су да поднесу молбу Одбору за одобрење.

Законом је прописана и премија осигурања, која није смела да буде већа од 16 одсто од вредности брода, или робе која се осигуравала. Рок осигурања није могао да буде краћи од шест месеци и морао је у уговору да буде тачно одређен. Затим је било забрањено, да се улаже више од 300 златних дуката, па осигурање изнад ове суме, није могло да буде утуживо.

Осигуранику је одштета морала да буде исплаћена одмах, након што би наступио случај предвиђен Уговором о осигурању. Ако би осигураник преварио осигуравача, и наплатио већу одштету од оне која му је следовала, морао је накнадно да му врати оно што је неоправдано присвојио, уз 20 одсто камате. Ако би осигуравач посумњао да је осигураник несавесно поступао, имао је право да у преклузивном року од 15 дана, након исплате суме осигурања, покрене судски поступак против осигураника, захтевајући да положи одређени новчани износ, као јемство да је поступао савесно.

Ако у року од три месеца, осигуравач није могао да успе с тужбом, био је дужан да положени износ кауције врати осигуранику.

¹⁰⁸⁹ *Liber Croceus*, карта ССХХIV, Државни архив у Дубровнику, цитирано према: А. Мариновић, *ibid*, стр. 303-304.

III.3.5.6 Уговор о осигурању

Приликом закључивања Уговора о осигурању, власник брода или товара, изјављивао је да жели да осигура свој брод или терет за време одређеног путовање. При томе је морао да наведе име брода и капетана, као и смер путовања. Било је могуће осигурати брод на одређени део године, без обзира на смер путовања, али не на краћи рок од шест месеци.

На интерес за осигурање једног пловидбеног подухвата, или за осигурање брода на одређени временски период, као и на висину премије осигурања, утицало је више фактора: мирнодопске прилике на одређеним линијама и регионима, присуство гусарских бродова, годишње доба и временске прилике, стање брода, способност капетана и посаде, смер и удаљеност путовања, као и његово трајање.

Изјава власника брода или терета о осигурању, морала је да се унесе у државне књиге нотаријата или канцеларије. После ове изјаве, заинтересовани грађани или властела, пред нотаром су изјављивали са коликом сумом новца сваки од њих осигурава брод или терет.¹⁰⁹⁰ Било је неопходно да сваки крцатељ посебно осигура свој део терета, јер се најчешће дешавало да роба на једном броду припада разним крцатељима.

Према томе, сваки акт о осигурању, морао је да садржи одређене клаузуле, па су се због тога ови Уговори, састављали према тачно утврђеним обрасцима. У њима је морало да се наведу: датум када је склопљен, име осигураника; уколико се осигуравао брод, назив брода и име власника, а ако се осигурање односило на терет, природа, вредност или процена вредности робе или бар ознака брода на коме ће та роба да се превози. Требало је одредити и време на које је осигурање уговорено, моменат од којег ће почети да тече, луку из које ће брод да исплови, место укрцавања и искрцавања терета. Веома важна клаузула је била висина премије осигурања.

У једној општој клаузули предвиђени су ризици које је осигурање обухватало: опасност од временских прилика, ватре, јакгуса, репресалија, задржавања робе, напада од стране других лађи и разне друге незгоде.¹⁰⁹¹

¹⁰⁹⁰ В. Брајковић, *ibid*, стр. 215, Ј. Тадић, *О Поморству Дубровника у XVI и XVII веку*, стр. 132-134.

¹⁰⁹¹ В. Брајковић, *ibid*, 215-216.

Ш.3.5.в Послови осигурања

За послове осигурања владало је велико интересовање и њима се бавио свако ко је располагао значајнијим средствима. Осигурање је било лак и уносан посао, а у XVI веку и веома рентабилан. Осигуравачи никада нису много ризиковали јер у осигурање једног брода нису улагали веће суме новца, него су капитал распоређивали на осигурање више бродова и терета. Тако су могли лако, да евентуалну штету и губитак из једног осигурања, надокнаде зарадом из другог. Зарада од осигурања могла је да износи годишње између 30-50 одсто.

Закон је границу за улагање у осигурање, знамо поставио на 300 дуката, а најчешће се улагало између 25-100 дуката.¹⁰⁹² Због тога су укупне суме осигурања, увек биле испод праве вредности брода или терета, што наравно није био случај када се осигуравао државни брод или терет, јер се тада вредност осигураних ствари у потпуности покривала.

Најниже премије осигурања, давале су се за најсигурније и најкраће линије. Тако су се премије осигурања бродова или терета на путу из Дубровника до италијанских лука, кретале од 2-5 одсто, за Сирију и Александрију од 6-8 одсто, за Лондон од 9-15 одсто и за Шпанију од 7-8 одсто.¹⁰⁹³

Дубровачки поморци су поред брода и товара, осигуравали и свој живот. Осигуравали су се за случај разних незгода: гусарског напада, ропства, напада Турака и Сарацена. У тим случајевима, висина премије осигурања је износила од 2-4 одсто.

Ш.4. Поморско судство

Иако Дубровачки статут за своје време садржи приличан број систематизованих поморско-правних одредби, у њима нема ни једне која говори о поморским судовима. Мариновић каже, да ни остали статути наших приморских комуна не садрже такве прописе, чак верује да их није ни било, сем у Задарском статуту, који је по узору на италијанске градове (Пизу, Ђенову,

¹⁰⁹² А. Мариновић, *Поморски протиси средовјечног дубровачког Статута*, стр. 23.

¹⁰⁹³ Ј. Тадић, *Организација дубровачког поморства у XVI веку*, *ibid*, стр. 69.

Венецију, Трани...), једини већ у XIII веку познавао специјални поморски Суд.¹⁰⁹⁴

Наравно, то никако не може да значи да су се односи у поморству, у условима живе трговине, која је собом носила и сукобе сваковрсних интереса, одвијали без икаквих потреса и да су били у потпуном складу. Спорова је свакако било, што се може наслутити из самих статутарних одредби, као и да их је, уз све остале, у ери строго централистичке и недељиве власти, уместо судске, решавала ужа извршна власт.¹⁰⁹⁵

То значи, да је редовни грађански Суд, био надлежан и за поморске спорове како у време доношења Статута, тако и касније у XIV и XV веку, који је сам кроз поменута столећа, реорганизован у више наврата и трпео поделе рада и надлежности, између кнеза и Малог вијећа, Сената и посебних судских органа, али у којима је сва судска власт, у свим споровима, чврсто остала концентрисана у рукама властеле.¹⁰⁹⁶ О томе нам сведочи и Статут, у коме нема било каквог помена о евентуалним функцијама помораца и трговаца у Суду, приликом расправљања у поморским предметима.¹⁰⁹⁷

Поморство је представљало основну привредну грану и главни ослонац економске моћи Дубровника, и то је био главни разлог, зашто су се племенити толико дуго борили да се решавање свих поморских спорова управо обавља у оквиру централистичког система судске власти. Република је, да би осигурала примену својих прописа на све Дубровчане, па макар се налазили и ван њеног подручја, још у XIII веку наложила оснивање конзулата, који су обављали и судску функцију.¹⁰⁹⁸

¹⁰⁹⁴ А. Мариновић, *ibid*, стр. 444-445.

¹⁰⁹⁵ *Stulli* вели да би могло да се помисли, да су можда државни функционери, који су управљали поморском царинарницом - *dohana maris*, имали поред својих царинских и неке управне и судске функције у поморству. Сличних случајева је стварно и било у другим приморским градовима, као рецимо у Ђенови, где су 1306. године *Consules introitus maris*, били не само управници царинарнице, него су и надзирали опремање бродова, обављајући кроз тај посао и одређену полицијску и дисциплинску функцију. За дубровачке царинике - *dohane maris*, ово није био случај, јер нам доступни извори о томе ништа не говоре. Из 27 одредбе II књиге Статута - *Sacramentum illorum qui sunt supra doanam maris*, која садржи њихову заклетву, искључиво се спомињу њихове царинске функције, В. *Stulli*, *Из хисторије поморског судства у старом Дубровнику*, in Дубровачко поморство - У спомен сто година научке школе у Дубровнику, MDCCCLII-MCMLII, стр. 336-337.

¹⁰⁹⁶ В. *Stulli*, *ibid*, стр. 337.

¹⁰⁹⁷ Брајковић каже да се око овако уређеног система судства, братовштина помораца уопште није питала, нити је могла на њега да утиче. И он вели, да поморци и трговци, готово да уопште нису учествовали у поморском правосуђу, за разлику од својих колега у Шпанији, Италији и Француској, В. Брајковић, *ibid*, стр. 128-129.

¹⁰⁹⁸ А. Мариновић, *ibid*, стр. 455.

Тако већ у XI одредби VII књиге Статута, стоји, да ће кнез са куријом пресудити у случају када су заповедник и морнари, напустили брод без оправданог разлога.¹⁰⁹⁹ И одредба II, VII књиге - *О бродовима који морају имати писара*, говори да је писар пре ступања на дужност, заклетву полагао пред кнезом и Малим вијећем.¹¹⁰⁰ И у оној *О извештају који заповедник и морнари треба да дају патронима*, XLVI исте књиге, каже се, да је писар дужан да пријави кнезу и Вијећу оне заповеднике и морнаре, који би испловили из Дубровника с ентегама, а да нису претходно патронима и власницима ентега, поднели извештај о томе коју робу и у којој количини возе на том броду.¹¹⁰¹ Писар је такође био и у обавези да пријави кнезу и његовом Суду, све смутљивце, морнаре који су ометали дисциплину на броду за време путовања, у року од осам дана, од повратка брода у Дубровник.¹¹⁰² И у одредби XL - *О роби коју треба крцати по тежини*, стоји, да ће спор између трговца и патрона, који настане око укрцане робе, решавати кнез и Мало вијеће.¹¹⁰³

О поморском Суду, каже се на посредан начин и у одредби која говори о томе какву опрему морају имати лађе одређене носивости, када напуштају Дубровник, у којој се прецизира, да ће онда, када није било могуће да се опрема услед несташице у потпуности набави, патрони морати о томе, да извести кнеза и Мало вијеће, који ће одлучити како треба приступити по питању овог недостатка.¹¹⁰⁴ Међу овим прописима, налази се и V одредба исте књиге Статута - *О бродовима који крећу на пут без трговца*, која гласи: 'Ако би неки

¹⁰⁹⁹ *De mercibus non portantibus (sic) supra cohoptam: 'Nulla navis de una cohopta naulicata in Ragusio audeat ferre aliquas merces super cohoptam; et qui contrafecerit solvat Comuni pro banno duplum eius quod recepit pro naulo de ipsis mercibus de super cohopta. Et scribanus teneatur manifestare comiti et Consilio ipsas merces, et si manifestare contempserit ipsas merces, ipse de suo proprio solvere debeat Comuni nostro yperperos quinque; preter merces que vadunt in casellis, que non debent aliquam penam sustinere'.*

¹¹⁰⁰ *De navibus que debent habere scribanum: '...Qui scribanus per patronum navis vel ligni assignari debeat comiti et Consilio Minori ad iurandum...'*

¹¹⁰¹ *De manifestatione facienda a nauclerio et marinariis patronis: '...Et scribanus teneatur manifestare eos comiti et consilio, et si non manifestaverit, solvere debeat Comuni nostro yperpera quinque'.*

¹¹⁰² Stat. Rag, Lib. VII, cap. XXXIV - *De obediencia debita nauclerio a marinariis: '...Et scribanus navis vel ligni teneatur manifestare comiti et sue Curie ipsum turbatorem vel turbatores infra dies octo postquam Ragusium venerit; et si non manifestaverit, ipse solvere debeat yperperos decem'.*

¹¹⁰³ *De mercibus que debent poni in navi ad pondus: '...Et si aliquis mercator naulicavisset tam ad Veneciam quam ad Marchiam, et de mercibus eius remanerent in terram vel totum vel oartem (sic), patronus vel superpositus'.*

¹¹⁰⁴ Stat. Rag, Lib. VII, cap. III - *De coredis et afisis navium: '... Et si adveniret quod navis aliqua velet exire de Ragusio non habendo suum coredu, ut dictum est, integre preparatum, ob defectum non inveniret in Ragusio ad comparandum vel ad imprestitum, patronus vel patroni venire debent ad comitem et Consilium Minorem (sic), et illud quod comiti et maiori parti eorum videbitur, pro sua varnacione facere teneantur'.*

патрун брода хтио предузети путовање без трговца, а његов брод не би био опремљен како је прописано, одлучујемо да тај патрун мора доћи пред кнеза и Мало вијеће пријавити недостатак, и да је онда дужан поступити како му се нареди'. Поред ових прописа, ту је сродна IX одредба - *О роби* - да се не смије крцати на палуби, чија је садржина следећа: 'Нека се ниједан брод с једном палубом унајмљен у Дубровнику не усуди превозити било коју робу на палуби. Тко би прекршио ову одредбу, мора платити Опћини на име глобе двоструко од возарине коју је наплатио за ту робу укрцану на палуби. А писар је дужан ту робу пријавити кнезу и Малом вијећу, а ако би то пропустио, мора од свога платити нашој Општини пет перпера, осим робе што се превози у сандуцима, која не подлијеже никаквој казни.' Као последњу одредбу ове групе, уврстили бисмо и VIII у оквиру исте књиге - *О уговору између патруна брода и трговца*, која говори, да сваки уговор који је склопљен и оверен пред нотаром, између дубровачких трговаца и патрона, а по питању најма брода и његових морнара, кормила, јарбола, лантина, и других делова опреме, како у Дубровнику, тако и изван њега, мора уписати бродски писар, који је у обавези и да га пријави кнезу и Малом вијећу.¹¹⁰⁵

У III књизи Дубровачког статута, где су садржане одредбе о судијама и судском поступку, децидирано се говори о могућим споровима пред куријом, између учесника једног пловидбеног задатка, али видећемо, да се и тада итекако водило рачуна о интересима пловидбе. Каже се, да се по тим споровима мора хитно поступати, уколико се односе на предстојеће путовање, наравно, зато што поморство и трговина, нису трпели одлагања.^{1106, 1107} Овде ћемо навести и

¹¹⁰⁵ *'Ordinamus quod omnes naves que naulicantur tam in Ragusio quam extra cum mercatoribus Ragusii, patronus vel suprapositus debet esse in concordia cum eisdem, tam de marinariis vel temonibus, arboris (sic), antendis, quam de aliis coredis, que concordia scripta esse debeat per scribanum navis. Que hostendi debeat comiti et consiliariis infra dies octo, cum venerit ad exeundum de Ragusio, et si aliquid deficeret, secundum concordiam quam inter se habuerit, comes cum maiori parte Consilii Minoris, constringere debet patronum adimplere secundum concordiam habitam inter se'*.

¹¹⁰⁶ Stat. Rag, Lib. XVI - *Vocatus super hiis que spectant ad primum viagium non habeat terminum: 'Si inter patronum navis et mercatorem, vel inter nauclerium et patronum, vel inter patronum et marinarios, seu inter aliquos simul euntes ad viagium, super aliquibus pertinentibus ad ipsum viagium presentem questo oriatur, vocatus ad Curiam super hiis incontinenti respondere teneatur, et aliquod inducium habere non possit'*.

¹¹⁰⁷ Илустративан пример даје нам Тененти: '...Тако је неки млетачки трговац тога доба - који наравно, није био изузетак - писао свом кореспонденту, не без ироније, да у њиховим односима година не сме трајати осамнаест месеци. Природно, пошто су зараде биле у блиској вези с тим, настојали су да на најефикаснији и најуноснији начин искористе однос између кретања робе и бродова и времена које је оно захтевало. Исто се дешавало и са сумама које су се с времена на време враћале после сваке трансакције. Требало је искористити најповољнији и

следећу, XVII одредбу - Онај кога је тужио странац не може напустити Дубровник. Тим прописом се прецизира, да онај који је позван пред курију, због спора чији је предмет трговачко удружење, може да одложи расправу, уколико докаже да је започео путовање, да је отпочео с крцањем робе, па ће му кнез и курија омогућити да свој пловидбени задатак и заврши, те ће му одредити рок, у коме мора да се јави по повратку с пута. Али, у другом делу ове одредбе, каже се, да то неће важити за случај, када је због исте ствари Дубровчанина тужио странац (што не важи за становнике из Залеђа), јер тада неће моћи да отплови, зато што ће морати да приступи на расправу, па макар у потпуности био спреман за пловидбу.

Мариновић наводи, да су се сви спорови, па и поморски, између Дубровчана и странаца, по Дубровачком статуту решавали према општем правном начелу *actor sequitur forum rei*, што је значило да је у таквим споровима био надлежан Суд државе из које је тужени.¹¹⁰⁸

Треба имати на уму, да је и у Дубровнику, као и у свим тадашњим градовима и државама, посебно у трговачким центрима, било врло развијено и у приличној употреби, арбитражно суђење. Својом великом традицијом, али и као претходник редовног Суда, арбитража је поготово у трговачким споровима, била средство коме су често и радо странке присупале, настојећи да на много ефикаснији лакши и јевтинији начин, реше своје спорове.¹¹⁰⁹

Арбитражно решавање спорова, помиње и Статут у III књизи, у одредбама I,¹¹¹⁰ III¹¹¹¹ и IV.¹¹¹² По тим прописима, странке су имале право да 'заобиђу' надлежност редовног Суда и да саме изаберу судије од свог поверења. Те изабране судије, судиле по правилима обичајног права, и начелима савесности и поштења.¹¹¹³ Странке у спору, имале су право да предлажу арбитра, све док се не сложе по питању њиховог избора. Самим избором арбитра, оне више нису могле да се предомишљају око надлежности. Изабрани арбитра, или арбитра,

најприкладнији тренутак за закључивање новог посла и избећи да добит остане неоплођена, чак и само на тренутак', *ibid*, стр. 59.

¹¹⁰⁸ Stat. Rag. Lib. III, cap. L - *De consuetudinibus inter homines Ragusii et homines de Sibirico, Tragurio, Dalmisio et Spaletto*.

¹¹⁰⁹ B. Stulli, *ibid*, стр. 337.

¹¹¹⁰ *De ordine iudiciorum et terminis qui dantur in iudiciis*.

¹¹¹¹ *De iudicibus qui de foris eliguntur*.

¹¹¹² *De uxore vocata ad placitum cuius vir est absens*.

¹¹¹³ У IV одредби III књиге Дубровачког статута - *Qualiter iudices de foris electi iudicare debent*, јасно стоји, да арбитра морају и да се придржавају уобичајеног поступка, установљеног за редовни Суд, кнеза и курију.

био је дужан да реши спор под претњом кнежеве казне. Пресуду у писаном облику, са снагом извршног наслова, избрани судија, морао је да донесе најкасније у року од 30 дана, од дана њеног изрицања.¹¹¹⁴ У ситуацијама када није дошло до заједничког избора, предмет се враћао редовном Суду. Нема сумње да су лица везана поморством, засигурно у великој мери користила услуге арбитраже, јер је то био начин, да искажу своју вољу и своје интересе у послу. Позивајући се на једну Пресуду из 1610. године и Штули каже да у њој стоји: ‘...да арбитражна пресуда има исту извршну снагу према дужнику као и пресуда редовног суда Конзула за цивилне спорове’ - ‘*Sententie arbitrare, secundum dispositionem ordinum et consuetudinis Ragusii, habent eandem vim et executionem paratam contra debitores, prout habent sententie DD. Consulium in rem iudicatam transacte*’.¹¹¹⁵

За спорове, међу њима и поморске, чије су странке биле државе, односно општине као политичке јединице, формирао се међународни Суд, који Статут помиње као *stanicum* - станак.¹¹¹⁶ Одржавао се или у месту које је било прецизирано у уговору, или на граници између политичких јединица у спору. У Статуту се наводи, да се станак између Задра и Дубровника, најчешће одржавао код цркве Свете Марије на Хвару,¹¹¹⁷ а између Дубровника с једне стране и Омиша, Шибеника и Сплита с друге стране, одвијао се код Стонске Превлаке.¹¹¹⁸

Тек у XVI веку, видљив је први значајан корак у правцу слабљења, односно децентрализације овог јединственог система судске власти, концентрисаног у рукама властеле. Упоредо с настојањима дубровачке владе да развије сукнарску делатност, законом из 1432. године, државним

¹¹¹⁴ Stat. Rag, Lib. III, cap. III - *О суцима који се бирају извана: ‘...А пресуда коју они донесу, нека буде обавезујућа и коначна. О тој су пресуди споменути суци обавезни издати јавну исправу странци која добије парницу у року од тридесет дана од времена пресуде. А не буде ли издана, нека та пресуда након тог рока не обавезује’.*

¹¹¹⁵ ‘*Index sententiarum definitivarum DD Consulium, alfabetice ordine dispositus, ac in duos tomiculos divisus*’, Ркп, у Државном архиву у Дубровнику, свеска II, стр. 353, цитирано према: В. Stulli, *ibid*, стр. 338.

¹¹¹⁶ ‘*Станак је особита врста збора, обично на пограничном месту, ради развијања и таложјења међусобних заплета и размирица двају племена, двију општина, двију земаља; или ради расправе и суђења парница међу појединим људима таквих двију политичких заједница. Станак је дакле установа претежно међународнога или међуплеменскога значаја. Будући да се наш главни извор (из 1272.) њиме бави као судском установом...’*, В. Богишић, *Станак по дубровачком закону*, in *Правни чланци и расправе*, књ. I, Београд, 1927, стр. 99.

¹¹¹⁷ Stat. Rag, Lib. III, cap. XLIX - *De consuetudinibus inter homines Iadre et Ragusii.*

¹¹¹⁸ Stat. Rag. Lib. III, cap. L - *De consuetudinibus inter homines Ragusii et homines de Sibirico, Tragurio, Dalmisio et Spaletto.*

функционерима, који су обављали надзор над том производњом, дата је и извесна судска власт, у споровима везаним за ову делатност. Током XV и XVI века, судска јурисдикција ових *officiales artis lanae*, се проширила и на цивилне и кривичне ствари, тако да су сукнари све спорове настале између себе, морали искључиво сами да решавају, а пресуђивали су по прописима везаним за свој занат - *ordines artis lanae*. Такав посебан Суд, за спорове који су се тicali једне целе гране економског живота у Дубровнику, остао је прилично дуго, једини важнији специјални Суд у склопу правосуђа Републике.¹¹¹⁹

Иако је поморска привреда одувек представљала извор просперитета Дубровника, она све до XVI века, није имала своје посебно судство. Све што је учињено да се поморски спорови ефикасније и боље реше, била су три закона, донета 1470, 1477. и 1508. године. Првим је одређено да су судије у грађанским стварима, надлежне и за поморске парнице, и да их морају решавати по хитном поступку, да би парничне странке могле несметано да послују,¹¹²⁰ што је такође дефинисано и трећим законом, који се односи на поступак по жалби.¹¹²¹ Другим законом - *Officiali tre per li navigli da non stracargarsi*, постављен је посебан државни орган од тројице функционера, бираних сваке године у Сенату, међу властелинима старијим од 30 година, чија дужност је била да прегледају све бродове по упловљавању и испловљавању и да утврђују да ли су снабдевени неопходном опремом и натоварени робом у складу с прописима. Ти функционери, имали су ингеренције да доносе одлуке и изричу новчане казне против прекршитеља. На њихове одлуке могла је да се уложи жалба Малом вијећу, у року од три дана. Ово јесте био један посебан поморски орган Републике, али је он у свом раду, ипак био ограничен искључиво на једну поморско-правну функцију, зато што није био властан да решава грађанско-

¹¹¹⁹ Детаљније видети код D. Roller, *Дубровачки занати у 15. и 16. стољећу*, Загреб, 1951.

¹¹²⁰ Овај пропис Жуте књиге: *Одредба на који начин су измјењени прописи (одредбе) конзулата* - карта 38, каже и, да су убудуће, у циљу ефикаснијег судског поступка, конзули поред дана када имају редовна заседања, у обавези и да за одређене парничне ствари суде и током недеље. Истим законом, налаже се редовном суду, да парнице заказује оним редом, како су поднете Тужбе, што се односи и на канцелара, чија је обавеза да чита парничне списе. Пропис се завршава речима, да се морнарима и странцима мора дати предност (што налаже и Статут), као и оним правним стварима које не трпе одлагања.

¹¹²¹ Пропис Жуте књиге: *Одредба о призивима (који се односе) на парнице (расправе) морнарице* - карта 137. Она вели, да се поморски спорови, као и спорови странаца, морају решавати чим дођу на Апелациони суд, не да се чека њихов ред приспећа (*cause privilegiate*). Скреће се пажња да је ово већ речено и усвојено од стране Великог вијећа, 29. новембра 1470. године.

правне односе странака у поморском промету.¹¹²² Током 1535. године, дубровачка влада је одлучила, да за потребе поморства и поморске трговине, а зато што се *Offiziali tre per li navigli da non stracargasi*, практично није примењивао у пракси, формира посебан државни орган с много ширим судским компетенцијама. Тако је исте године, донет *Ordo marinaritiae*, који спада међу најважније поморске законе Дубровачке Републике XVI века. У сврху што бољег уређења и организације дубровачког поморства, усвојен је предлог државних заступника, да се од тада, па надаље, сваке године, у Великом вијећу изабере петорица функционера, који ће по овом закону да управљају поморским пословима. Поред дужности, да надзиру бродове и њихов терет, на овај орган пренета је и широка судска надлежност, да расправља и доноси одлуке у предметима везаним за бродску посаду, између патрона, официра и морнара и онима везаним за дисциплину на лађи. Функционерима се плаћало, а што је било прецизирано самим прописом, два процента од вредности сваког пресуђеног спора.

Овим законом, изричито је наглашено да патрони, капетани и морнари, у свако доба могу да приступе овом Поморском суду, са захтевом да се пресуде ствари из поморске делатности. Законом је наглашено и да ће ови Судови да суде о навлу, и то како између патрона и трговаца, тако и између каратиста и патрона. Њиме је прецизирано и да незадовољна странка, може поднети жалбу Колегијуму судија за грађанске спорове, или Сенату, као и да ће пресуда овог Суда, постати правноснажна у року од три дана, уколико ни једна од парничних странака не уложи жалбу.¹¹²³

Додаћемо, да су се приликом пресуђивања, примењивали и прописи донети у марту 1511. године, којима су одређене строжије казне, за морнаре уколико би својевољно напустили брод, извршили крађу, увредили капетана, поступили мимо његовог наређења или одбили да бране брод од гусара.¹¹²⁴ *Ordo marinaritiae*, следио је ове прописе, с тенденцијом да посебно заштити

¹¹²² Законодавац у самом пропису Жуте књиге: *Три дужносника (часника) за пловила да (пазе да) се не прекрцавају* - карта 68, каже, да га је увео пре свега стога што се много пута дешавало, да су пловила долазила у опасност, јер су била прекрцана, па су морала да баце део терета у море, или стога што нису имала прописану опрему, па зато одређује, да се из Вијећа умољених, изабере тројица функционера, који ће да воде рачуна о количини укрцаног терета и о бродској опреми. Уз то, као најважније, даје им и могућност, да за оно што је противно овом пропису, могу не само да воде истраге, него и да пресуђују.

¹¹²³ В. Stulli, *ibid*, стр. 339-341.

¹¹²⁴ Ј. Тадић, *Организација дубровачког поморства у XVI веку*, стр. 72.

бродовласнике зајмодавце, налажући морнарима дужницима, да зајам врате кроз рад на бродовима зајмодаваца. Овим законом, било је дозвољено и члановима посаде с брода, чија је носивост тежила више од 100 кола, а чије су породице живеле у Дубровнику, да без плаћања царине, могу да извезу, односно да увезу, одређену количину робе: морнари у вредности до 20 дуката, а капетани и до 100.¹¹²⁵

Да би стимулисао и привукао што већи број поморских предузетника, Сенат је усвојио и низ других потстицајних мера: да ниједан дубровачки грађанин, не сме да изгради брод од 100 кара носивости, за неког патрона, који нема своју, примерену кућу у Граду, у којој живи са породицом. Оним патронима који су живели у Граду, а хтели су да саграде брод речене носивости, Општина је уместо дотадашњих 200 дуката, давала на зајам 300. Потом се прописује и да ће се оним патронима који не желе да живе у Граду, одобрити уобичајени зајам. Додаје се, да се под одредбе овог закона, не могу сврстати они бродови, чија је градња у време усвајања и ступања на снагу тек почела или се није завршила. Како се често дешавало да су многи морнари узимали зајам од патрона, па после тога бежали с тог брода на други брод, овај закон прописао је казну од 100 перпера, за сваког оног ко би примио одбеглог.¹¹²⁶

На самом крају овог закона, а да би се предупредили спорови између патрона и деоничара, усвојене су на предлог државних заступника, допуне и објашњења XIV члана VII књиге Статута, који говори о патрунима који желе да продају брод, и оне гласе: *‘Кад петорица за послове поморства утврде да се патрон већ изграђеног брода или оног који се гради, није придржавао уговорених услова, тада су сувласници са претежним уделом овлашћени, слободно да продају брод на јавној дражби, без обзира на противљење патрона или на постојање неке раније долуке Вијећа умољених’*. Из тако утржене цене, сваки каратиста је имао право да добије део којим му припада. Против такве пресуде Петорице за послове поморства, патрон је имао право апелације код Сената, који је његов призив морао да решава што хитније, у интересу брзог и несметаног одвијања поморског промета.¹¹²⁷

¹¹²⁵ Ibid.

¹¹²⁶ А. Мариновић, *Дубровачко поморско право*, књ. II Сплит, 2005, стр. 182-183.

¹¹²⁷ А. Мариновић, *ibid*, стр. 183-184.

Тако су и поморци, уз сукнаре, добили 1535. године свој посебан, Поморски суд - *Officiales quinque artis marinaritiae*, али у оквиру органа који није имао искључиво судску компетенцију, него је обављао и одређене поморско-управне функције, што му каже и сам назив.¹¹²⁸ Овај ‘специјални’ Суд, није био дугог века, јер није донео очекивану корист, зато што је нередовно заседао и споро решавао спорове, па је већ почетком 1540. године, орган петорице функционера укинут Законом *Ordo revocationis officialium marinarizze* и његова надлежност пренета на Конзуле за цивилне спорове.¹¹²⁹ Међутим, на ове *Consulae causarum civilium*, нису прешле ингеренције контроле носивости терета на бродовима, ни контроле бродске опреме,¹¹³⁰ па су с укидањем закона из 1535. године, ова два важна питања очигледно поново враћена у надлежност редовног Суда.

Велики поморски просперитет Дубровника у XVI веку, свакако да је наметнуо потребу експедитивнијег решавања спорних питања у овој области, па је 1564. године, Сенат својом одредбом - *Provedimentum super naulis*, донео одлуку, да спорове настале услед штета на терету и о навлу, изузме из надлежности Конзула и да их да у надлежност дубровачких цариника Велике царинарнице. Овакво решење, донето је пре свега због тога, што су и конзули заседали искључиво одређеним данима у недељи, што је наравно за трговину и поморство, поново било споро. С годинама, судска пракса је ишла ка томе, да спорове које је решавала Царинарница, сведе само на оне о навлу, па је 1568. године, формиран још један нов поморски орган - Петорица за послове поморског осигурања. Тај орган, био је надлежан код одређивања висине

¹¹²⁸ Надлежност овог органа, подробно регулише, већ цитирана *Одредба о морнарици (бродовљу)* - карта 187 Жуте књиге, која каже: ‘... Ради отклањања могућих и, чини се честих спорова између дионичара и патрона, усвојене су, на приједлог државних заступника, допуне и објашњења XIV чланка VII књиге Статута, који говори о патронима који желе продати свој брод, и оне сада гласе: кад се пресудом по овом закону устројенога државног органа Петорице за послове поморства утврди како се патрон неког већ изграђеног брода, или оног који се има тек градити, не придржава уговорених увјета (клаузула) с дионичарима у цијелости, или и само дјеломично, овлаштени су тада дионичари, који имају у власништву карата брода, слободно продати тај брод на јавној дражби, без обзира на противљење патрона, па чак и без обзира на било коју ранију могућу противну одлуку Сената. Из тако утржене цијене сваки каратист има добити одговарајући, припадајући му дио...’.

¹¹²⁹ *Одредба о опозиву часника морнарице* - карта 193 (*Liber Croceus*), каже да се овом одредбом мења она из 1535. године и да се поморске парнице поново дају конзулима на решавање, зато што их петорица функционера којима су биле поверене, нису решавали благовремено и по принципу приоритета.

¹¹³⁰ М. Шарац, *ibid*, стр. 154.

премије за поморска осигурања, а био је задужен и да надзире склапање уговора о поморском осигурању.^{1131, 1132}

Из свега овог што смо до сада рекли, закључићемо да Дубровник, ни у време свог највећег успона и поморског просперитета, није усталио самостално поморско судство, јер није успео да афирмише и одржи посебан Поморски суд. Само су спорови о навлу, нешто дуже на посебан начин третирани, али су и они у крајњој линији, били дати у надлежност једног посебног не поморског, него царинског органа.

Правни историчари попут Јорја Тадића, тврде да у Дубровнику XVI века, готово и да није било спорова између патрона и бродовласника, а ни оних међу патронима и бродском посадом.¹¹³³ С овим се не можемо сложити, јер је очигледно, да је законодавац управо из тих разлога, устројио поменути закон 1511. године - *Ordo Marinaritiae* и други истог наслова 1535. године,¹¹³⁴ да би увео један поредак у поморству, или барем више или мање, покушао да га заведе. Да је таквих спорова морало да буде, у не баш малом, већ напротив у забрињавајућем броју, видљиво је већ из самог увода овог закона, где се наводи и разлог његовог усвајања: ‘... *per ouiar alli scandali, li quali seguiuano alla giornata, nelle Nauti, e Nauigli delli subditi, e uassallari nostri...*’.^{1135, 1136}

III.5. Regolamenti della republica di Ragusa per la navigazione nazionale

Дубровачки *Правилник о националној пловидби - Regolamenti della Republica Di Ragusa per la navigazione nazionale*, који садржи шездесет одредби везаних за поморско право, са једним анексом од 17. маја 1800, донет је у периоду између 1745-1802. године, када је организација дубровачког поморства добила коначну форму.¹¹³⁷ *Regolamenti* представљају последњи законодавни акт Дубровачке Републике, тачније, низ аката, донетих такође у сутон, непосредно пред велике политичке и економске догађаје који ће уздрмати

¹¹³¹ Уредба о осигураватељима - карта 224 (*Liber Croceus*).

¹¹³² В. Stulli, *ibid*, стр. 344.

¹¹³³ Ј. Тадић, *ibid*, стр. 22.

¹¹³⁴ *Одредбе о морнарици* - карта 151 и 157 Жуте књиге.

¹¹³⁵ ‘Да би се избегли скандали који се свакодневно догађају на лађама и пловилима наших грађана и поданика’.

¹¹³⁶ А. Мариновић, *Поморско право*, књ. II, Сплит, 2005, стр. 175 и 179.

¹¹³⁷ Ј. Луетић, *Поморац и дипломат Иван Казначић: с освртом на дубровачко поморство 18. и поч. 19. ст.*, ЈАЗУ, Загреб, 1954, стр. 5.

Европу, када су засигурно и брижни чланови древног Вијећа Умољених, били свесни, да оно што ће уследити ‘не проходи само поред мира њиховог мирног града, него неуздрживо доходи да уздрма и темеље њиховога већ вјековима дотрајалог повлаштеног положаја.’¹¹³⁸ Основне одредбе Правилника потичу из половине XVIII века, уз које су, током времена, у наредним деценијама, додаване и остале.

На почетку су ови прописи, које је сваки капетан морао да има на броду, били у рукописним примерцима.¹¹³⁹ После четрдесетак година њихове примене и због повећања броја једрењака дубровачке трговачке морнарице ванјадранске пловидбе, схватило се,¹¹⁴⁰ да употпуњују претходне законске изворе, па је ова потврда њихове ваљаности, наметнула неопходност, да их сваки капетан, али и бродовласник има уз себе, те су због тога и штампана.¹¹⁴¹

Одредбе Правилника о националној пловидби, донете у размаку од 1745-1793. године, махом су административно-организационог карактера. Оне су служиле пре свега да осигурају ефикасну контролу над онима који служе у поморском пословању бродова који плове ван Јадранског мора, ка Блиском Истоку, у ком смеру је половином XVIII и самом почетку XIX века, углавном и била оријентисана дубровачка поморска трговина. С друге стране, овим прописима, дубровачка влада је настојала да спречи сваки чин, који би је у то несигурено време, дипломатских и политичких заплета, увукао у нежељени спор, као што је ратна контрабанда или било који други посао прикривене шпекулације бродовљем, за време напетости и сукоба.

Посебан акценат у *Regolamenti*-ма, стављен је на дужности и функцију дубровачких конзула, који су имали значајну улогу у развоју поморства. Уз ово, идући у корак с временом, Правилником о националној пловидби, додирују се,

¹¹³⁸ Б. Брајковић, *Дубровачки едикт за пловидбу 1794*, in *Дубровачко поморство - у спомен сто година Наутичке школе у Дубровнику*, Дубровник, 1952, стр. 395.

¹¹³⁹ У Историјском архиву у Дубровнику, чувају се таква два примерка: први од четрдесет поглавља, припадао је Јакову Шодрњи, капетану дубровачког једрењака *L'Immacolata Concenzione e S. Francesco Saverio*, док је други, са истим бројем одредби, из 1768. године, користио капетан Петар Кристић, заповедник брода *SSma Concenzione, S. Giuseppe e S. Francesco Saverio*, И. Строчал, *Статуту поморских градова и опћина*, Загреб, 1911, стр. 82.

¹¹⁴⁰ В. Форетић, *Цртице из поморске повијести*, Задарска ревија, година XI/5, Задар, 1962, стр. 382-383.

¹¹⁴¹ Од свих дубровачких закона, ово је био једини који је Република дала да се штампа, чак два пута, 1784. године и 1805, *Поморска енциклопедија*, том 2, Загреб, 1955, стр. 551, Ј. Луетић, каже, да је Правилник први пут штампан 1784, у малом броју примерака, па је како због тога, али и зато што је употпуњаван новим прописима, штампано и његово друго издање 1794. године, Ј. Луетић, *Уводни текст*, in *Грађа за поморску повијест Дубровника*, Дубровник, 1972, стр. 73-79.

понешто исправљају, мењају и допуњују већ постојеће установе, још прецизније се регулише надзор над бродовима, дисциплина, рад и обавеза посаде, капетана и писара, па *Regolamenti* заправо представљају логичан наставак законодавних аката из књиге Реформација од 1341. године, Жуте књиге од 1462, 1477, 1480 и 1504. године и на крају *Ordines Marinaritiae* из 1511. и 1535. године.¹¹⁴² Сходно томе, претходну легислативну грађу треба узети као основну, а *Regolamente* као допуну дотадашњег поморско-правног врела Дубровачке Републике.

Неке одредбе из Правилника, садрже типична обележја сличних нормативних аката Средоземља, донетих у то време,¹¹⁴³ условљених истоветним потребама и приликама. Међутим, у односу на гласовиту француску Ордонансу из 1681. године, ове законодавне акте XVIII века, од ње разликује, пре свега њихова претежно административно-политичка садржина. Упоређујући споменике статутарног права Средоземног мора, видећемо упадљиве сличности у изражавању, стилу, али и распореду грађе. Ипак, наш Правилник уопште не садржи прописе о физичком кажњавању, а камоли смртној казни, због повреде дисциплине на броду, већ поред новчаних глоба, предвиђа губитак звања и у ретким случајевима тамничење. *Regolamenti* је остао ускраћен и за недовољан број одредби о платама, обештећењу морнара за случај бродолома, прекид путовања, рањавање, болест и смрт, којим нормама иначе обилују тоскански Едикт из 1748. године, или француска Ордонанса.¹¹⁴⁴

III.5.1. Садржај Правилника

Сами *Regolamenti* могу се поделити на четири целине:

- * на првом месту су ту одредбе о начину рада управних и надзорних органа, чије ингеренције се тичу искључиво поморске делатности у Дубровнику;
- * следи група правила о конзуларној служби;
- * у оквиру треће целине, нашле су се одредбе које се тичу бродова;
- * и на крају, оне о посади.

¹¹⁴² В. Брајковић, *ibid*, стр. 396- 397.

¹¹⁴³ Мислимо на тоскански Едикт из 1748, Политички Едикт Марије Терезије, донет 1774, Наполитански нацрт из 1781. године и Венецијански законик донет 1788. године.

¹¹⁴⁴ В. Брајковић, *ibid*.

III.5.1.a Управа и надзор

По узору на *Ordines Marinaritiae* из 1535, којим је основан *Одбор петорице за послове поморства*, Правилником је формирана *Област за пловидбу - Sopraintendenza della Navigazione*, коју су чинила петорица сенатора, који су се бирали на три године.¹¹⁴⁵ Основна дужност овог органа, била је да се бави поморским пословима, да спроводи поморску политику, води надзор над задацима пловидбе и да расправља питања и спорове о ангажовању и раду помораца, као и да у својој Канцеларији за пловидбу, води евиденцију бродских заповедника, официра и морнара. Задатак сваког капетана или патрона брода, чија је намера била да плови мимо вода Јадрана, састојала се у обавези, да се пријави Канцеларији за пловидбу и да достави списак укrcаних официра и морнара. Ингеренција Канцеларије била је да поморцима, на сваке три и по године издаје дозволе за пловидбу и да води рачуна о томе, да ли је њихово понашање у складу с Правилником.^{1146, 1147}

Од маја 1759, за морнаре, официре, капетане и патруне бродова Дубровачке Републике, установљена је и обавеза, да одмах, по повратку у матичну луку, морају да се јаве Канцеларији. У тим приликама, ова лица морала су Канцеларији да ставе на увид одговарајуће исправе, под претњом казне од 60 цекина, што је било прописано за официре, капетане и патруне, док је за морнаре важило нешто друго: они су затварани у тамницу, на период од три месеца.¹¹⁴⁸

Поред тога што је канцеларија доносила и закључке о понашању помораца на конкретном путовању, као много важније, водила је и евиденцију о сувласништву на бродовима - власницима, али и другим особама које су имале макар и незнатан интерес на дубровачким пловилима. Ова лица, заклетвом су се обавезивала Канцеларији, да своје сувласничке уделе неће продавати странцима, као и да ће у случајевима отуђења, или чак само намере да то учине, обавестити њене управне органе, да је њихово сувласништво прешло на другу особу, односно на кога ће бити пренети њихови сувласнички удели.¹¹⁴⁹

¹¹⁴⁵ Reg. X (1745).

¹¹⁴⁶ Ibid.

¹¹⁴⁷ Reg. IX.

¹¹⁴⁸ Reg. XLI.

¹¹⁴⁹ Reg. IV.

III.5.1.6 Конзули

Regolamenti се углавном тичу пловидбе ван Јадрана - *Navigazione fuori di Golfo*, па сходно томе одредбе у Правилнику нормирају права и дужности дубровачких конзула, како оних у Отоманском царству, тако и других, на служби у хришћанским земљама. Од једанаест одредби које регулишу ову материју, десет је донето у периоду између 1750-1751, док је последња из 1790. године. Оне прецизирају надзор конзула над бродовима и посадом, говоре о њиховој дужности да убирају таксу и предвиђају мере за случај њихове утаје или злоупотребе.¹¹⁵⁰

Конзули који су службовали у крајевима под Турском империјом, морали су да имају писано овлашћење - *Patenta publica*, којим се потврђивала њихова функција, па су једино њима, а не намештеницима других земаља, дубровачки капетани и патруни, могли да се обраћају.¹¹⁵¹ По правилу, заповедници су лично морали да им се обраћају, и да им кроз извештаје предоче попис терета који превозе.¹¹⁵²

Правилник о националној пловидби, детаљније говори и о тарифи коју је прописала Канцеларија за поморство 1747. године, па се прецизира, да се ни једном конзулу, у чијој се луци преузима терет, не сме платити више од 2% од његове вредности. Још се каже, да уколико капетани и патруни својевољно конзулима дају више, да за ту разлику одговарају сувласницима бродова.¹¹⁵³

Тарифа се, пак, није плаћала конзулима који су службовали у лукама у којима се уговори нису закључивали, као ни у онима, где се терет није крцао или искрцавао. Ако би неко од капетана или патруна, својевољно конзулима нешто исплатио, био је такође одговоран сувласницима брода.¹¹⁵⁴ Иста ова

¹¹⁵⁰ Reg. XXVIII-XXXVIII и Reg. LI.

¹¹⁵¹ Reg. XXVIII.

¹¹⁵² Reg. XXIV.

¹¹⁵³ Reg. XXIX - '*Che la Tariffa, fatta dall'Ufficio alla Navigazione sotto li 8. Novembre 1747. sia, ed esser debba dichiarata in quella parte che dice: Doversi pagare dalli Bastimenti in caravana sopra li noli in beneficio del Console, nella di cui Scala sara passato il contratto e due per cento; e tal dichiarazione sia e s'intenda la seguente, cioe: Che caricando in caravana i Bastimenti di nostra Bandiera a scanso sia uscita, o entrata, o altrimenti, si debba pagare al suddetto Console non ostante che il contratto fosse passato altrove, a quel Console, sulla di cui Scala sara preso il carico, ma in nessun caso si possa prendere pia di due per cento, ne possan piu darne i Capitani, e Padroni de' Bastimenti di nostra Bandiera soto pena di essere responsabili, e di restar debitori per il piu ai loro Parzenevoli*'.

¹¹⁵⁴ Reg. XXX.

одредба, потврђена је још једном 30. јуна 1790, с тим што је важила и за луку Барберију.^{1155, 1156}

Капетани и патруни дубровачких бродова, издвајали су и одређена средства за тумаче, преводиоце који су у раду помагали конзулима Републике, с тим што та давања нису смела да буду већа него што је било прописано. И овде се Правилником регулише, да све што је исплаћено мимо *Regolamenti*, мора да се надокнади сувласницима пловила.¹¹⁵⁷

Правилник дефинише, да се и мешетарима дубровачких конзула, за посредовање у уговорима које су склапали капетани и патруни дубровачких лађи, плаћало 'уобичајено'. И ту се наводи, да уколико је дато више од тога, да ће се одговарати сувласницима брода.¹¹⁵⁸

Прописом од 26. јуна 1751. године, дефинисана је јурисдикција Конзулата Смирне, Солуна, Канеје, Александрије и Каира.¹¹⁵⁹ Ово је било важно, пре свега због тога, што су капетани и патруни лађи морали, да када се нађу у овим областима, и лично да се пријаве у Конзулат ради подмирења такси, чије плаћање је условљавало добијање дозволе за наставак пута.

Правилником се прецизира и да су капетани бродова, у ситуацијама када су далеко од конзулата, дужни да саставе писано, у коме ће детаљно обавестити конзулат о свим подацима који се тичу најма пловила и укрцаја и искрцаја терета, и у коме ће се обавезати, да у што краћем року исплате благајни конзулата свој дуг. Овај документ, чувао се код вицеконзула или конзуловог писара.¹¹⁶⁰ Онда, када се дуг директно измиривао њима, смештао се уз признанице у благајни конзулата.¹¹⁶¹

¹¹⁵⁵ Reg. LI (1790).

¹¹⁵⁶ За луку Барберија у Аденом заливу, која данас припада Сомалији, знало се још у античко доба, када се навелико трговало одевним предметима од текстила, бакром, гвожђем и кованицама од сребра и злата. У IX веку, важила је за највећу тржницу робова. 1564. године Османско Царство, окупирао је Барберију, пре свега због изузетног стратешког положаја на Црвеном мору. У овој луци, у следећим столећима, сваког октобра, па све до априла, одржавао се годишњи сајам, на коме није био дозвољен приступ европским трговцима, Berbera, <http://en.wikipedia.org/wiki/Berbera>.

¹¹⁵⁷ Reg. XXXI.

¹¹⁵⁸ Reg. XXXII.

¹¹⁵⁹ Reg. XXXIII.

¹¹⁶⁰ Reg. XXXIV.

¹¹⁶¹ Reg. XXXV.

По повратку у Дубровачку Републику, капетани и патруни бродова, били су дужни да Канцеларији конзулата на Леванту, поднесу доказе о свим плаћањима која су имала у току пута.¹¹⁶²

Једна од важнијих обавеза која је била у оквиру конзуларне службе, односила се на контролу робе на дубровачким бродовима. Конзули који су службовали у хришћанским земљама, имали су задатак, да детаљно напишу сву робу која се крцала или искрцавала, према врсти и тежини, као и да своје записнике упореде са извештајима царинарница и теретним листовима. Извештај који су сачињавали по сваком оваквом обављеном послу, морали су да пошаљу *Канцеларији за поморство*.¹¹⁶³ У хришћанским земљама где није било дубровачких конзула, ова обавеза била је на капетанима и патрунима бродова.¹¹⁶⁴

Конзуларна служба на Леванту је стара институција. Развијала се још од средњег века, с тим што је своју коначну форму добила тек у XVI веку. Читав низ држава, не само мањих, него и већих, уочило је вредност и значај ове институције, прихватајући конзуларну службу. Она се од тог доба развијала у складу са трговачким везама и напретком поморства појединих земаља. Неке од држава, сем на Медитерану, имале су конзулате и у најудаљенијим деловима Европе. Конзулати на Леванту и у Барберији, одликовали су се по посебном угледу и положају, не само због привилегија које су уживали, већ и због битних разлика у односу на остале, по трговачким лукама и градовима Европе и Америке. Конзуле на Леванту и Барберији, од оних у хришћанским земљама, издвајали су и посебни услови рада, као и начин њиховог избора и организација службе. На то је утицало у првом реду, што је Порта, на рад конзулата гледала другачије, него у вековима који су претходили. Затим, читав низ закључених државних споразума-капитулација, гарантовао је земљама одређена права и давао им повластице за рад у Турској, што је наравно утицало и да конзулати много мање зависе од локалних турских функционера. Конзули на Леванту,

¹¹⁶² Reg. XXXVI.

¹¹⁶³ Reg. XXXVII - *'Che tutti i Consoli nazionali stabiliti in Cristianita debbano ogni volta che arivasse alcun Bastimento di nostra Bandiera nelle loro rispettive Giurisdizioni, prender nota delle robe che si scaricassero, o caricassero dal detto Bastimento, e mandarla quanto potranno piu distinta riguardo a pesi, e qualita di dette robe, e colazionata con le polizze di carico, e documenti delle rispettive Dogane all'Ufficio della Navigazione, dal quale si significhi a detti Consoli il tenore di questo Capitolo, e s'inculchi l'esecuzione'*.

¹¹⁶⁴ Reg. XXXVIII.

постављали су се у првом реду у већим градовима и лукама. Поред Смирне, Солуна и Александрије, било их је и на Криту, Кипру и Мореји, док су у највећем броју осталих градова и лука, службовали вицеконзули, најчешће трговци у тим местима. Поједине државе, имале су своје вицеконзуле на Родосу и у Дарданелима, да би своје бродове могли лакше да спроводе у тим водама.

Обично је у појединим лукама Леванта, на челу сваке европске колоније, постојала организација - *нација*, коју су водили конзули, вицеконзули, драгомани и канцелари, службеници одређене државе, која је имала интересе на Леванту. Поред њих, у телу нације, били су и трговци, занатлије, али и други који су живели у местима на турској територији. Овакве организације, у градовима и лукама Леванта, поседовале су само велике трговачке државе, док друге мање, међу којима је била и Дубровачка Република, оваквим телима нису располагале. У организацији конзуларне службе у XVIII веку, Република Светог Влаха, имала је за узор конзуларну службу Холандије, пре свега зато, што је ова водила ону исту делатност 'поморског кириције', коју је од ње и других држава с великим успехом преузимао Дубровник. Дубровачка држава, подражавала је Холандију не само формално, него и у погледу суштинских и практичних питања рада конзула, јурисдикције конзулата, тарифа и конзуларних такси. Објашњење за овакав став Републике и њеног законодавца, пре свега треба тражити у чињеници да је Дубровачка Република правилно знала да оцени предност једне врсте организације над другом, као и снагу појединих држава учесница у промету на Медитерану. Сматрајући да су Холанђани ти, који могу да учине тек незнатну сметњу и конкуренцију њиховој Републици, али и због саме чињенице да је Холандија исто као и Дубровник, била поморска држава чије је залеђе далеко изван Медитерана, без неких јачих привредних могућности, такође оријентисана искључиво на поморство, Републици је то био довољан разлог, да у организовању своје конзуларне службе, узме холандски пример.¹¹⁶⁵

Финансијско пословање на сваком броду, контролисало се и преко бродске књиге-дневника коју је водио шкриван, или евентуално капетан брода, уколико на броду није било писара. Бродски дневник, предавала је Канцеларија за пловидбу, истовремено када се пружимала дозвола за путовање. У бродску

¹¹⁶⁵ Д. Р. Живојиновић, *Организација дубровачке конзуларне службе на Леванту у другој половини XVIII века*, Европа и Дубровник у XVII и XVIII веку, Београд, 2008, стр. 229-235.

књигу су се бележили сви закључени уговори, као и сва средства која је приходовао брод. Те податке, био је дужан да овери дубровачки конзул при испловљавању из луке. Уколико се правила о уписима, односно бродском књиговодству нису поштовала, капетан на том броду, не само да је губио даљу могућност да њиме заповеда, већ му се заповедништво и на неком другом броду ускраћивало, а и онемогућавало му се да у будуће време обавља функцију шкривана. Иста ова казна, за злоупотребу бродског дневника, следовала је и бродском писару. У оквиру ове уредбе, предвиђала се и казна за кривоклетнике, уколико је њихово понашање било у супротности са Заклетвом коју су полагали пред Канцеларијом за поморство, чији садржај их је обавезивао да ваљано обављају све своје дужности.¹¹⁶⁶

III.5.1.v Прописи о бродовима

Изузетан значај, као уосталом и у ранијим периодима, имало је власништво на броду, па се о овоме, као и о повластицама на броду, говори већ у *Regolamentu* од 15. јуна 1745. године.¹¹⁶⁷

Дозвола за пловиду, давала се само поданицима Дубровачке Републике, па и онима који су накнадно примили њено држављанство, без обзира да ли су бродове стекли на оригинарни или деривативни начин. Да би је добили, Дубровчани су морали да докажу да су власници брода, чак и онда када је пловило грађено на територији Републике. Осим исправа којима се доказивало где је лађа грађена, или пак купопродајног уговора, на увид се давало и уверење конзула Дубровачке Републике којима се потврђивала веродостојност исправа о пореклу пловила. Уколико на конкретном подручју није службовао дубровачки конзул, ово уверење, могао је да изда и страни конзул, или пак трговац, или неки други поданик Републике.¹¹⁶⁸ Овај пропис, имао је за циљ, да разради начело материјалног права о власништву дубровачких бродова, које је било прописано још у Статуту, 1358. године (*Lib. VI, cap. LXVII*).

Не само да би се предупредиле евентуалне политичке несугласице, већ и да би се онемогућио страни утицај и учешће туђинаца у морнарици Републике,

¹¹⁶⁶ Reg. XXXVI.

¹¹⁶⁷ Овом одредбом допуњена је статутарна одредба - *О праву власништва на дубровачким бродовима*.

¹¹⁶⁸ Reg. I.

Правилником је допуњена још једна статутарна одредба (Lib. VII, cap. XXXIII), која се односи на заплешени брод, којом се забрањује издавање повластица - патента, сваком заплешеном броду, чак и онда када је та заплена обављена у складу са законом, као и пловилу које је изграђено у држави која је учесник у рату. У одредби се још додаје, да на ово неће утицати ни презентирање доказа из којих се види да су та пловила на најлегалнији начин прешла у руке поданика Републике.¹¹⁶⁹

Овај пропис, имао је пре свега за сврху, да се због стицања на овакав начин, не стварају непотребни политички заплети. Врло је вероватно да се ова одредба није строго поштовала, па је управо то био разлог њеног понављања. Повластица се није могла добити ни за брод који је купљен новцем позајмљеним од неког страног држављанина, у форми поморског зајма. Ова одредба значајна је из више разлога: прво, ставља нам до знања, да је забрањено залагање бродова странцима, пружа нам податке о формама кредита, и на крају доказује, да је у Дубровачкој Републици постојала пракса уговарања архаичног облика поморског зајма, који се дуго провлачио кроз скривене форме, да би се коначно јавио у посебном облику, поморском кредиту - неправом поморском зајму.¹¹⁷⁰ Лађа није могла да се стекне ни залогом, већ једино личним средствима или већ поменутиим зајмом који је дао неки дубровачки поданик.¹¹⁷¹ Патент, исправа о националној припадности брода, обнављао се на сваке три и по године.¹¹⁷²

За свако путовање ван Јадранског мора, нужно је било прибавити и посебно овлашћење Канцеларије за поморство, које није могло да се добије, уколико брод није имао Султанов ферман.¹¹⁷³

Не треба заборавити ни XIII одредбу Правилника, која се тиче неговања традиције бродоградње - '*per lo momento dello schero... e beneficio dell arte*', која прописује да дубровачка пловила која плове ван Јадрана, обавезно морају да се поправљају и да им се дно чисти у Грушкој луци. Напоменуто је и да ће од овог правила моћи да се одступи једино из оправданих разлога и када је то неопходно.

¹¹⁶⁹ Reg. II.

¹¹⁷⁰ В. Брајковић, *ibid*, стр. 399.

¹¹⁷¹ Reg. III.

¹¹⁷² Reg. IX.

¹¹⁷³ Reg. VII.

У погледу власништва на броду, *Regolamenti* не садрже неке посебно нове одредбе. И овде се сувласници означавају с ‘парћеневоли’, што наводи на закључак, да је сувласништво на карате и овде било преовлађујуће. Уколико се желело да се добије поморска повластица, сви сувласници брода, али и остали који су за пловило били везани ма каквим интересом, били су у обавези да се пријаве у Главну управу за поморство. Пред функционерима Управе, полагали су заклетву, да ће тај орган сваки пут обавестити о намери за продају свог сувласничког удела, као и да ће га информисати уколико су своје уделе већ отуђили или бестеретно пренели на трећа лица.

За заповедника брода који плови ван Јадрана, могао је бити биран сувласник који је у свом власништву имао макар два карата брода, и њих ни под којим изговором, није смео да залаже, под претњом казне од 100 цекина.¹¹⁷⁴ Правилником је било предвиђено и да сувласник, који је желео да буде на дужности капетана, мора да купи пропорционално од свих карата који се нуде на продају, у ситуацији када се продају истовремено.

Сваки вид шпекулације строго се санкционисао, па су тако карати купљени под туђим именом, а за свој рачун, проглашавани за прокријумчарене, те су се такви, потом делили онако како Канцеларија нареди. За сваки такав карат, плаћала се казна од 50 цекина. Ова казна, на три равна дела, ишла је канцеларији, тужиоцу и благајни.¹¹⁷⁵ С овим прописом, у тесној вези је и IV одредба Правилника, која прописује да поред заповедника и остали сувласници морају да пријаве своје уделе на броду, уз заклетву којом се потврђује веродостојност њихових изјава, а све како не би доспели у руке странаца.

Теба напоменути, да је прописом из 1791. године, сваки заповедник који је имао намеру да осигура свој интерес у целости, на броду којим заповеда, био дужан да о томе обавести ‘*al Direttore del Bastimento*’ - *пословођу у сувласништву*,¹¹⁷⁶ као и конзула под чијом се јурисдикцијом брод налазио. О овој врсти осигурања, конзул је морао да сачини веродостојну исправу и да је достави Канцеларији за поморство, под претњом казне за капетана, у износу од 100 цекина.¹¹⁷⁷

¹¹⁷⁴ Reg. LIV.

¹¹⁷⁵ Reg. LIII.

¹¹⁷⁶ В. Брајковић истиче да се овај термин као новина, први пут помиње управо у Правилнику, и да не можемо сасвим да будемо сигурни, да има баш то значење, В. Брајковић, *ibid*, стр. 399.

¹¹⁷⁷ Reg. LV.

III.5.1.g Прописи о посади

Највећи број одредби у овом Правилнику, односи се на одредбе о посади: о њеном положају, дужностима, служби на броду, раду и дисциплини, али и о националном саставу.

Истоветно као и статутарним прописом из 1358. године (Lib. VI, cap. LXVI), прописом у Правилнику о националној пловидби означеном под *Regolament V*, наређује се да сви официри и морнари на броду, морају да буду поданици Дубровачке Републике. Изузеци се предвиђају једино за морнаре који треба да буду на дужности пилота, врсног наугичког стручњака и тесара,¹¹⁷⁸ као и за случај смрти, односно неки други несрећни догађај због кога је лађа остала без морнара. У тим приликама капетан брода или патрун, могао је посаду да допуни и морнарима странцима, али само до повратка у домовину и то искључиво држављанима земаља с којима Дубровачка Република није била у рату. Да би оправдао ову чињеницу пред Канцеларијом за пловидбу, капетану је била неопходна и потврда конзула о веродостојности његове тврдње. За оне који се нису придржавали овог важног прописа, била је прописана казна од чак 100 дуката.¹¹⁷⁹

Ова одредба, после само три године, замењена је новом, која дефинише да је капетану и патруну дозвољено, да трећину посаде чине и морнари странци, уколико би брод пловио изван вода Јадрана.¹¹⁸⁰ О саставу посаде, пре и после путовања, водила је бригу Канцеларија за пловиду.¹¹⁸¹ Ови прописи још једном су били промењени, по захтеву француских власти, заправо њиховог конзула, године 1765, па је било забрањено да се на дубровачким лађама ангажују француски морнари, пре свега због мањка морнара на француским ратним бродовима, те је још наређено свима онима који послују упркос овој забрани, отпуштање Француза с дубровачких пловила.¹¹⁸² Поштовање овог прописа,

¹¹⁷⁸ Они немају својство сталних чланова посаде.

¹¹⁷⁹ Reg. V.

¹¹⁸⁰ Reg. XII

¹¹⁸¹ Reg. V, XI, XII и XL.

¹¹⁸² В. Брајковић детаљније каже: *‘Познато је, да у то доба влада несташница морнара за службу на француским ратним бродовима и да се у Француској опет наново приступа познатом поступку тога времена: затварању лука ради насилног одвођења морнара с трговачких бродова на ратне, али нам ова одредба баца и посебно свијетло на тадашње не баи најбоље односе између Француза и Дубровчана, када се развија упорна борба око позиција на Истоку, о чему имамо лијепи податак у протесту Марсељске Коморе ради утакмице коју врши*

били су дужни опсежно да контролишу конзули на Леванту и у другим хришћанским земљама.¹¹⁸³

Заповедник

Велики број прописа у оквиру Правилника о националној пловидби, регулише дужности заповедника брода. Њихови основни задаци били су да обавештавају сувласнике лађи и надлежне органе о томе како она послује, њеним приходима и расходима, да чувају документа, признанице и белешке конзула, као и да се старају о поштовању прописа.¹¹⁸⁴

И сам капетан, итекако да је био заинтересован за добро пословање лађе којом је заповедао, самим тим што је био један од сувласника, са најмање два карата на пловилу.¹¹⁸⁵

Дубровачка влада, веома је водила рачуна о међународном положају Републике, тежила је да спречи било какве међународне сукобе и трудила се да држава не буде увучена у рат. Један од таквих прописа у оквиру Правилника, забрањује капетанима и патрунима бродова, да превозе оружје муницију за било коју земљу која се налази у рату. Из сваког закљученог Уговора о превозу, морали су да се бришу чланови који су се односили на превоз оружја и муниције. Уколико се ова наредба није поштовала, следила је казна од 200 цекина.¹¹⁸⁶

Да би се прописи Правилника поштовали, већ на почетку смо казали, да је сваки капетан уз себе морао да има примерак *Regolamenti*, о чему је влада врло водила рачуна, преко својих конзула.¹¹⁸⁷ Правилником се пре свега регулисао однос заповедника према посади, па уколико би капетан или патрун, лоше поступао са њеним члановима, морнарима је било дозвољено да напусте брод. Важно је рећи, да ни капетан, ни патрун брода нису смели да одстране морнаре са брода, сем уколико се радило о злочину који би морао бити доказан пред

дубровачка морнарица француској на Истоку двадесет година касније', В. Брајковић, *ibid*, стр. 399-400.

¹¹⁸³ Reg. XLIII.

¹¹⁸⁴ Reg. XXXV-XXXVIII.

¹¹⁸⁵ Reg. LIV.

¹¹⁸⁶ Reg. VIII.

¹¹⁸⁷ Reg. XI.

дубровачким конзулом. У случајевима када би заповедник својевољно одстранио морнара с лађе, кажњаван је затворском казном од годину дана.¹¹⁸⁸

Правилник говори и о примањима заповедника и чланова посаде, тачније кроз Тарифу правилника из 1793. године.¹¹⁸⁹ Заповеднику је следовало 20 дуката, за месец дана,¹¹⁹⁰ а за капетане и патруне лађи стоји да је забрањено да се око примања погађају. Питање њихове плате, подпадало је под норме обичајног права на Леванту и ако се тога нису придржавали, све што су мимо тога уговорили, или стекли, одузимало им се.¹¹⁹¹

Што се тиче возарине, капетанима и патрунима, следовао је само онај њен део, према месту које су унапред за њих одредили каратисти, као и у комори, а никако за возарину за терет укрцан на палуби¹¹⁹² или у неком ненаменском простору. Преостала средства од возарине, делили су сувласници, с тим што су према личном нахођењу, један њен део могли да дају и капетану.¹¹⁹³ Капетанима је било забрањено, да за свој рачун уговарају било какве награде, а ако би поступили мимо овог прописа, ова 'нерегуларна' примања, дељена су сувласницима.¹¹⁹⁴

Капетани су били одговорни каратистима за сваку штету која је настала због смештања терета у делове брода, непредвиђене за крцање робе, пре свега намењене за бродску опрему.¹¹⁹⁵ Одговарали су деоничарима, уз патруне и за сваку другу штету, као и измаклу добит, због задржавања брода, на неком непредвиђеном месту,¹¹⁹⁶ а због пропуста заповедника.¹¹⁹⁷ Капетан је био одговоран и за штету насталу због личне преваре, па су каратисти имали право, да га у року од месец дана, од момента када им је поднео рачуне на увид, а

¹¹⁸⁸ Reg. VI.

¹¹⁸⁹ Налази се на крају текста правилника, пре додатог Анекса.

¹¹⁹⁰ Reg. LX.

¹¹⁹¹ Reg. XX.

¹¹⁹² *'Каратисти и патруни бродова наше заставе не смију водити или извлачити на палубу гумине из гротла, које је одређено мјесто за те ствари, или друге дијелове опреме брода, за уговарање пријезова на том мјесту, па било и у корист сувласника; они су њима одговорни и сматрају се таквима у сваком случају за све претрпљене штете'* - Reg. XXII.

¹¹⁹³ Reg. XXI.

¹¹⁹⁴ Reg. XX.

¹¹⁹⁵ Reg. XXII.

¹¹⁹⁶ Нису смели да се задржавају на неком непланираном месту, наравно ни због робе коју су крцали искључиво за свој рачун, Reg. XIX.

¹¹⁹⁷ Reg. XIX.

најдуже за 30 дана, од када се лађа вратила у домовину, туже Канцеларији за пловидбу.¹¹⁹⁸

Каратисти су могли и заповеднику да дају овлашћење да тргује њиховим новцем, с тим, што он у таквим ситуацијама, није могао да улаже властити, све док претходно не уложи сав новац који су му дали сувласници.^{1199, 1200}

Да би се спречиле евентуалне преваре по питању терета, капетани и патруни нису смели да потписују лажне уговоре и теретне листове. У супротном, кажњавани су затворском казном у трајању од годину дана, а и трајно им је било забрањено, да заповедају неким дубровачким бродом.¹²⁰¹ Капетани су се кажњавали са под 100 цекина и у приликама када су достављали лажне спискове запослених морнара, у намери да поткрадају јавну благајну.¹²⁰²

Капетанима се понекад дешавало у току пловидбе, да морају да подигну зајам, да би завршили путовање. Да би се оправдали пред сувласницима у Дубровнику, неопходно им је било да поседују писано конзула, у коме је потврђивао да им је зајам био нужан и да им је уз дозволу било допуштено да га узму. Тај зајам, важио је искључиво за то, завршено путовање, а уколико би се утврдило да га је капетан користио и за неке друге послове, следила му је затворска казна од шест месеци, и ускраћивало му се заповедништво на било ком броду Дубровачке Републике.¹²⁰³

Капетанима и патрунима бродова, није било дозвољено да примају жене на бродове, сем као путнице, за шта је била предвиђена казна од 50 цекина, уз затворску у трајању од четири месеца, као и гупитак могућности да се у будућности нађу на тим положајима на било ком броду Републике.¹²⁰⁴ На ову одредбу могла би се надовезати XLIV, којом се заповедницима забрањује, да превозе ходочаснике муслимане у Мароко, без посебних исправа надлежних турских органа.

Тим исправама се утврђује, поред број ходочасника и укрцаних путника, и њихова народност, како би се спречило укрцавање неког путника или хације на путовање за неку од северноафричких лука, под претњом казне строгог затвора

¹¹⁹⁸ Reg. XXIV.

¹¹⁹⁹ Reg. XVIII.

¹²⁰⁰ Старо правило из Стату та, које се односи на ентеге, поновљено је и у Правилнику.

¹²⁰¹ Reg. XXXIX.

¹²⁰² Reg. LVI.

¹²⁰³ Reg. LII.

¹²⁰⁴ Reg. XLVI.

од годину дана, губитка звања и сваке имовине која је на било који начин везана за бродове. Овај пропис, не само да је интересантан због података који нам говоре о политичким односима и приликама везаним за дубровачко поморство на берберској обали у то време, већ је за нас важнији, јер се у њему, по други пут, исто као и у претходном, говори о превозу људи. То нам казује, да је појам путника тада већ правно био излучен, у односу на превоз трговца као пратиоца терета.

Још једна интересантна одредба тиче се капетана и посаде: разборита опрезност дубровачког законодавца, дошла је до изражаја 1784. године у одредби XLVII, којом је забрањено поморцима који путују ван Јадранског мора, да се облаче у свилу (није се односило на свилене чарапе) и баршун и да гардеробу украшавају чипком, златним и сребрним украсима, под претњом казне од 50 цекина, за капетана и патруна и 30 за шкривана.

Писар

Правилник о националној пловидби, приличан број одредби посвећује бродском писару - шкривану, знамо, особи од јавног поверења, са бројним дужностима. И њих можемо да сматрамо наставком претходно донетих, врло опсежних прописа, који сви заједно чине једну целину. У односу на друга сродна законодавства XVIII века, за дубровачко се може рећи, да су његови творци врло рано уочили од каквог значаја је функција шкривана, с обзиром на мали број описмењених људи, па су стога настојали, да ту функцију уведу где год је то било могуће. И не само то, дубровачко поморско право је свакако једно од најподробнијих у погледу бродског писара, јер поред обавезних права и дужности прописаних за то звање, прецизира и одређен узраст и способности једне такве особе, као и припадништво одређеном сталежу. Брајковић истиче да на тој функцији није само уредни рачуновођа, него и присутан представник привилеговане властеле.¹²⁰⁵

Уз заповедника, видели смо да је шкриван био представник јавне власти - *'sciendum est quod omnis credencia est scribani'*,¹²⁰⁶ па је самим тим морао да буде дубровачки држављанин. Капетани и патруни лађа, нису смели да користе

¹²⁰⁵ В. Брајковић, *ibid*, стр. 402.

¹²⁰⁶ Stat. Rag, Lib. VII, cap. 45.

услуге странаца шкривана, под претњом казне од 50 цекина и месец дана затвора. Шкриванима се плаћало месечно између шест и једанаест дуката, што је било утврђено Тарифом Канцеларије за поморство од 4. августа 1733. године.¹²⁰⁷ Бродски писар није могао бити нико од капетанових сродника, те је стога у Правилнику изричито било забрањено, да у избору писара за конкретан брод, одлучују чланови капетанове породице.¹²⁰⁸ Најважнији, нови прописи који се тичу ове функције јавно-правног карактера, донети су 1750. године: они говоре да је шкриван у обавези да присуствује сваком закључењу уговора о превозу, наплати трошкова за сидриште, бродску таксу, путовања брода и приликом исплата конзулима. Важна обавеза бродског писара, односила се и на његово обавезно присуство и контролу приликом поправки брода, и у пословима набавке бродске опреме и муниције.¹²⁰⁹

Поред овог, писар је морао да контролише и све издатке које је имао један брод, да сравњује сва примања од возарине и од робе која је припадала том пловилу, као и да има стални неомеђени увид у трговачке послове, које су капетан или патрун, склапали у име сувласника.^{1210, 1211} Укратко, писар је био дужан, да о целокупном бродском пословању води рачуна и да све финансијске ставке бележи у бродском дневнику. По повратку у домовину, податке о бродским приходима и расходима био је обавезан да презентира каратистима и Канцеларији за поморство.

Пре сваког путовања, писар је у Канцеларији за поморство полагао заклетву, да ће савесно обављати своју дужност, поштујући одредбе Правилника. Пред овом истом Канцеларијом заклињао се и по повратку с пута, заклетвом да су сви подаци које је изнео и уписао тачни.¹²¹² Исто као и капетану и патруну, и писару је било забрањено да се по својој вољи искрца током пута, зато што му је дужност налагала, да је у обавези да заврши путовање и врати се у домовину.¹²¹³

¹²⁰⁷ Reg. XL.

¹²⁰⁸ Reg. LVII.

¹²⁰⁹ Reg. XIV.

¹²¹⁰ Reg. XV.

¹²¹¹ Reg. XVI.

¹²¹² Reg. XVI.

¹²¹³ Ibid.

Писара је за случај болести током пута, замењивао најстарији официр, или морнар који је био писмен.¹²¹⁴ Уколико би шкривана, капетан или патрун, током пловидбе ометали у раду, могао је отворено да протестује и да их пријави код вође палубе и морнара, уз претњу казном Канцеларији за пловидбу.¹²¹⁵ Читајући одредбе Правилника, видећемо, да је само седам година касније, прописом из 1757. године, шкриван очито постао потчињен заповеднику, с обзиром да је овај био тај који је представљао бродара и бродску власт.

То може да се види и на примеру бродских теретница, које су тада почеле да попримају значење хартија од вредности, које је издавао, потписивао и за њихову истинитост одговарао искључиво заповедник, а не писар.¹²¹⁶ Али не и само на том месту: у већ цитираном *Regolametu XXXIX*, о његовом обавезном присуству приликом закључења уговора о превозу, уопште нема ни помена, већ је та дужност пренета на капетане и патруне лађи, који су сматрани представницима бродара и власти на броду.

Морнари

Као и остали чланови посаде, и морнари су према пропису из 1745. године, морали искључиво да буду поданици Дубровачке Републике. Видели смо да су само у ретким случајевима могли да се ангажују морнари странци, као пилоти, тесари или као замена за болесног или умрлог колегу¹²¹⁷, али и да је због потреба дубровачког поморства, које су биле веће него је Републици могао да пружи домаћи живаљ, 1748. донет пропис, да трећину морнара на бродовима који плове мимо вода Јадранског мора, могу да чине морнари странци.

Године 1745, да би се спречило својеволјно напуштање морнара с бродова који су већ започели своје путовање и безразложно мењање службе преласком с једне лађе на другу, донети су прописи којима је наређено, да ни један официр, или морнар Републике, под претњом затворске казне од годину дана и губитка четворомесечне зараде, не сме напустити брод ван вода Јадрана, све док се

¹²¹⁴ Ibid.

¹²¹⁵ Reg. XVII.

¹²¹⁶ Reg. XXXIX.

¹²¹⁷ Reg. V.

путовање не заврши и пловило не врати у домовину. Те неисплаћене плате морнара, по повратку спута, предаване су Канцеларији за поморство.¹²¹⁸

Постојао је изузетак од овог правила, који се односио на неоправдано лоше поступање капетана и патруна брода према морнару, с тим што ни у оваквим ситуацијама, морнари нису могли својевољно да напусте брод, већ су морали да се обрате националном конзулу који је морао да размотри њихове жалбене наводе. У приликама када је морнар успео да докаже да су његове тврдње истините, конзул је морао да му изда декрет о искрцавању, чија садржина се поново испитивала пред Канцеларијом за поморство, која је била дужна да процени да ли је конзулов декрет ваљан. У ситуацијама када мишљење Канцеларија није било у сагласју са донетим декретом, морнару је следовала казна, јер се сматрало да је својевољно напустио брод.¹²¹⁹

Истина је да је Правилник морнарима пружао заштиту од безразложног отпуштања с лађе. Заповеднику је било дозвољено да искрца морнара, једино ако би пред конзулом Дубровачке Републике било доказано да је морнар починио неки злочин. И у оваквим случајевима, конзул је морао да изда декрет о искрцавању, који је такође ишао на верификацију у Канцеларију за поморство.¹²²⁰ За својевољно отпуштање морнара са брода и заповеднику је следовала не само новчана казна, него и затворска. Пошто овај пропис није у довољној мери поштован, влада га је поново донела 1784. године, под претњом још строжијих казни, затворске и новчане у вредности од чак 50 дуката, од које суме је половина ишла ономе ко пријави случај, док је другу узимала државна благајна.¹²²¹

Да би се осигурало спровођење овог прописа, дужност свих капетана била је, да по повратку са пута доставе Канцеларији исправан списак свих пријављених чланова посаде, који су започели и завршили путовање, под претњом казне од 100 цекина, уколико је списак лажан,¹²²² као и да презентирају декрете конзула за морнаре којима је било дозвољено искрцавање.

Уколико би се установило, да конзулов декрет не садржи оправдане разлоге за искрцај одређеног морнара, или је овај својевољно, мимо капетанове

¹²¹⁸ Reg. L.

¹²¹⁹ Reg. VI.

¹²²⁰ Ibid.

¹²²¹ Reg. LVIII.

¹²²² Ова одредба, Reg. LVI, морала је да се чита приликом сваке евиденције пописа посаде.

дозволе напустио брод, сам капетан био је дужан да Канцеларији, од свог прихода, исплати износ вредности предвиђен за четири месечне плате конкретног морнара.¹²²³ Истоветан пропис, Дубровачка влада је још једном, 1793. године морала да донесе, да би се спречило стално искрцавање официра и морнара, изван вода Јадранског мора.¹²²⁴

Капетан једног дубровачког брода, није смео да прими за члана посаде, морнара с друге дубровачке лађе, под претњом затворске казне и новчане у износу од 50 цекина, а губио је и могућност да у будућности ту функцију обавља на неком другом дубровачком пловилу.¹²²⁵

У Правилнику, заправо посебно у већ поменутој Тарифи из августа 1783. године, садржани су прописи о плати морнара и начину њихове исплате: морнар кормилар, најчешће је месечно зарађивао осам дуката, обичан морнар седам, а омладина која се обучавала за будуће поморце, у зависности од способности, примала је од четири до шест дуката. Тарифник помиње и плату гвардијана од девет дуката.¹²²⁶ Уз Тарифу, уведена је и посебна књига у којој су бележене плате и сваки укрцај и искрцај неког члана посаде. Морнарима је било дозвољено да унапред приме по две плате, ако су пловили за унапред утврђену зараду,¹²²⁷ или 1/3 зараде, уколико су пловили на удео у добити.¹²²⁸ Свака исплата припадљивости, морала је да се потврди потписом, односно рукознаком онога коме је исплаћена, као и потписом бродског писара, или најстаријег писменог официра. Прописи под XLVIII и LX, пружају нам податке и о различитим валутама у којима су се обрачунавале плате. Као јединице новца, наводе се млетачке, напуљске, тосканске, ђеновљанске, малтешке, шпанске и француске, што нас наводи на закључак, да је с интензивнијим прометом са земљама Средоземља, уследило и познавање њиховог не само привредног живота, већ и законодавства.

¹²²³ Ibid.

¹²²⁴ Reg. LVIII.

¹²²⁵ Ibid.

¹²²⁶ Одмах иза ове одредбе у Правилнику, налази се и курсна листа - *Размјена новца*, као и текст Анекса који гласи: *'Сви национални бродови који долазе из луке западног Медитерана, кад заврши њихова 'каравана' дужни су се вратити у Јадрански залив с пуним теретом соли за јавни рачун; а други бродови који су завршили три године караване, а хоће да празни дођу у тај залив, морају донијети пун терет соли за јавни рачун и то на основу и за извршење Одлуке Узвишеног Вијећа умољених од данашњег дана'.*

¹²²⁷ Reg. XXIII.

¹²²⁸ В. Брајковић, *ibid*, стр. 400.

Преостале плате, морнари су примали по заврштеку пута, по доласку у домовину. Постојала је могућност, и да се током пута, део неисплаћених плата морнара, на њихов захтев, да њиховим породицама, за издржавање.¹²²⁹

Дјетићи

На сваком дубровачком броду, пловио је бар по један дечак, 'мали од палубе', који се обучавао за позив поморца. Ово је била мера Дубровачке владе у решавању проблема младића скитница, без посла и занимања¹²³⁰ - '*raggazi vagabondi...che non avessero nessun arte, a propria elezione*'. На овај начин, момци су се упућивали привредном, друштвено корисном раду и с друге стране, стварао се поморски подмладак. Обавеза сваког капетана и патруна, а што је контролисала Канцеларија, била је да узме на брод макар једног таквог дјетића. Капетани су, у одређеним временским размацима, морали да подносе извештаје Канцеларији о понашању и професионалном напредовању тих омладинаца.¹²³¹

Правилником је било прописано и како морнари морају да се понашају, када брод дође у карантин¹²³² - контумац у неку хришћанску земљу, ван вода Јадрана: '*... морнари су дужни све послове укрцаја и искрцаја, крцања соврње и остале поморске радове обављати само за бродску храну, а иначе припада им зарада по договору. Контумац је наглашен у хришћанским земљама, јер га у другим није ни било, а истакнут је само један, ради заједничког снашања терета.*'¹²³³ У свим осталим случајевима контумација, поступало се у складу са уговором склопљеним са посадом.¹²³⁴

Капетан и патрун, примали су плату, тек пошто су каратистима била дата на увид сведочанства конзула, о томе, да су морнари обавили укрцај и искрцај

¹²²⁹ Reg. XXIII.

¹²³⁰ Ова поморска мера, била је позната код свих народа и примењивала се до другог светског рата. Илустративан пример дала је Карен Бликсен у приповетци *Прича малог од палубе*, in Зимске приче, Тузла-Зеница, 2011, стр. 5-21.

¹²³¹ Овај пропис, Reg. XI. сведочи нам и о томе, да се заповедници овог обичаја нису баш приджавали, те да је ова 'присилна' одредба за капетане, стога и уведена. Очигледно, да се нису отимали да укрцају младе морнаре, о којима су морали да воде рачуна, да за њих одговарају и '*ogni tanto presentar*', канцеларији за поморство.

¹²³² Први лазарет (зграде са имањем у којима су поморци били у карантину), подигли су Млечани 1423. године на острву Свете Марије од Назарета. Од имена Назарет, изведен је назив Лазарет, па су њиме прозване све сличне установе у Свету, Р. Јеремић - Ј. Тадић, *Прилози за историју старог Дубровника*, Београд, 1938, стр. 115.

¹²³³ В. Брајковић, *ibid*, стр. 400-401.

¹²³⁴ Reg. XXV.

робе, а што је морала да потврди и Канцеларија.¹²³⁵ Да је и црква бринула о поморству, сведочи и одредба, којим се наређује капетанима, патрунима, официрима и осталим члановим посаде, да морају после сваког завршеног путовања, да поднесу Канцеларији доказ, да су извршили ‘обавезну ускршњу побожност’. За спровођење овог прописа, били су одговорни капетани, официри и патруни, под претњом казне од стране Канцеларије.¹²³⁶ Црква је забрањивала и да се на одређене црквене празнике терет укрцава или искрцава, односно да се то само у изнимним случајевима ради у што је могуће мањој мери, када је неопходно, под претњом кажњавања од стране Канцеларије.¹²³⁷ Треба додати и да се накрцани и изнајмљени брод, или онај који је закључио уговор да оде по терет, није могао задржавати у дубровачким водама дуже од недељу дана, сем у случају лоших временских прилика, као и да по истеку седмог дана, ни један морнар није могао да ступи на тло, сем уколико је ишао у цркву на службу, или да обави неки поморски задатак.¹²³⁸

На крају можемо да закључимо, да *Regolamenti* или Поморски едикт Дубровачке Републике, како га је назвао Владислав Брајковић, свакако нису један целовит закон дубровачког поморског права, већ представљају допуну законских прописа ранијих векова, с обзиром да га сачињава низ недовољно повезаних одредби, изазваних потребама времена, условљених развијенијим друштвено-економским односима XVIII столећа. Посебна његова вредност, састоји се у томе, што чини завршни потез једног дуготрајног и брижљиво изграђиваног ‘стварања’, који уз све неминовне подударности у оквиру тадашњег макроекономског дешавања, карактеришу поприлична оригиналност и умеће његових славних твораца.¹²³⁹

III.6. Статути дубровачких ладањских кнежија

Примена Статута и других дубровачких правних извора мењала се и током времена, али и по појединим управним областима Републике, и то онако како се

¹²³⁵ Reg. XLV.

¹²³⁶ Reg. XXVI.

¹²³⁷ Reg. XXVII.

¹²³⁸ Reg. XLII.

¹²³⁹ Тест Правилника Дубровачке Републике о националној пловидби који смо користили, како у преводу, тако и на италијанском језику, штампан је, in *Грађа за поморску повијест Дубровника*, Дубровник, 1972, у редакцији Г. Новака и Ј. Луетића, стр. 82-137.

ширило подручје дубровачке комуне, потом државе, и како су се на тим новим просторима успостављале посебне територијалне административне јединице.

Будући да статус тих локалних заједница у Републици Светог Влаха, није био одређен на једнак начин, сасвим је логично, да ни правни поредак није могао да буде истоветан. На обликовање односа Града и периферије, утицали су и историјски и политички разлози.

Правни поредак периферних, али важаних геостратешких заједница, Ластова и Мљета, темељио се на широј самоуправи, па је било природно, да су уз Статут, важиле и посебне правне збирке тих острва, донете у првој половини XVI века, које су опет за основу имале *Liber statutorum*.¹²⁴⁰

Ти прописи, прилагођени локалним приликама, ублажавали су репресивне мере предвиђене Статутом, и остављали прилично простора за примену обичајног права.

Град је проширио територију на Стон и Рат 1333. године, а од 1335. године, почеле су да се уписују у посебну књигу и одредбе по којима је службовао стонски кнез. Тако настала законска збирка, усталила се под именом *Ordines Stagni*,^{1241, 1242} мада се односила и на друга новостечена подручја, Приморје и Конавле, где су се примењивала сродна устројства локалне власти. На овим 'новим областима', дубровачко право, прилагођавало се приликама на терену, што значи, да снага *Liber statutorum*, није била једнака на читавој дубровачкој територији.

Ако би хтели, сликовито да прикажемо просторно важеће дубровачког статутарног права, онда би најстарије дубровачко подручје: Град, Астареа и Елафити, били означени најјаркијом бојом, Рат, Приморје и Конавле светлијом, а Мљет и Ластово најблеђом.¹²⁴³

¹²⁴⁰ На тим подручјима, све до постанка дубровачке државе, важило је тројно законодавство: централне-млетачке власти, слободног града и локалних кнежија.

¹²⁴¹ Ова збирка прописа, посебно је вредна за проучавање правног и економског положаја Стона и Пељешца унутар дубровачке државе. *Ordines Stagni*, садрже судске и управне наредбе које је дубровачка централна власт доносила пре свега за стонског кнеза. Зато, Стонске наредбе, никако не можемо да сматрамо Статутом, јер Стон никада унутар Републике Светог Влаха, није уживао било какву аутономију, А. Цвитанић, *Из далматинске правне повијести*, Сплит, 2002, стр. 517.

¹²⁴² О овој теми, видети више код: А. Соловјев, '*Ordines stagni*', *Историјско правни споменици*, књ. 1, Дубровачки закони и уредбе, САН, Београд, 1936, стр. 349-385.

¹²⁴³ Н. Лонза, Увод - *Дубровачки статут, темељна саставница правног поретка и биљег политичког идентитета*, in Статут града Дубровника, Дубровник, 2002, стр. 28-29.

III.6.1. Ластово

Када је Ластово 1252. године, добровољно дошло под власт Дубровника, како би се одбранило од настртаја неког другог слободног града или државе, дубровачка комуна је зајемчила његовим становницима, махом слободним сељацима, *‘да ће им задржати све њихове старе обичаје које међусобно сами одржавају’*.¹²⁴⁴ На тај начин се Дубровник обавезао, да ће с Ластовом да поступа као с посебном комуном унутар своје шире комуналне заједнице.

Ластовљанима је дакле било допуштено, да и даље, као што су и пре тога радили, доносе сами, на својим народним скуповима опште норме и утврђују своје старе обичаје, које можемо да сматрамо статутарним одредбама и које су 1310. године, по одобрењу дубровачког кнеза Бартула Граденига, сакупљене у посебан зборник - Ластовски статут. Непосредан повод да се овај Статут донесе, било је то, што је становништво Ластова настојало да се заштити од самовоље Дубровчана. Ластовом су, преко својих заменика, управљали дубровачки кнезови, који су и сами касније имали исто звање.

Првобитно је Статут садржавао 30 глава, да би већ 1316. године, била додата још једна. Током година, Статут се проширивао и допуњавао, све до XVIII века, па међу њима има и одредби уврштених у Зелену и Жуту књигу. Текст Статута писан је на италијанском језику, сем неколико глава које су на латинском. С укидањем млетачке власти у Дубровнику, 1358. године, централна власт државе почела је да намеће све веће фискалне обавезе и да се уплиће у ластовске послове, па је Збор, као највиши орган власти на острву, изгубио на значају. У потоњим деценијама, његов рад готово да је био само формалан. По укидању Дубровачке Републике, престао је да важи и Ластовски статут.

Овај Статут, један је од најстаријих приморско-острвских статута, представља јединствени пример правног живота једне мале острвске самоуправне комуне, која је деловала унутар слободног града, касније државе. Слично Мљету, Ластово је у још јачој мери, свој посебан статус-локалну самоуправу, правно утемељило и осигурало у свом Статуту. Међу његовим одредбама има и оних које се у већој, односно мањој мери тичу поморског

¹²⁴⁴ Stat. Rag, Lib. I, cap. XV - *Како су Ластовци предали себе и оток Опћини дубровачкој.*

права, па тако она 7. - *О крађи животиња*, предвиђа казне за патроне чамаца и барки, уколико би на њима превозили животиње, отете власницима на силу.

И 77. одредба, без наслова, каже да ће сви они за које се буде утврдило да су противзаконито морем превозили смолу - *'изгуљени корен неког шумског стабла'*, бити бичевани и жигосани, као и да ће им та роба, заједно са барком бити одузета. Глава 96, такође без наслова, прецизира да ће све оне који посеку дрвеће које је намењено само за потребе Ластовљана, као и оне на чијим се бродовима оно превози, али и морнаре, стићи новчана казна. О истоветном, говори и 109. одредба - *Одредба о јелама (боровима)*.

102. одредба - *За вина странаца*, вели да је противзаконито свако довожење страног вина на Ластово. За прекршитеље се предвиђа казна, а под њима законодавац подразумева не само власнике вина, него и патроне бродова на којима се оно довози, као и морнаре.

Затим, 106. одредба - *О плодовима (воћу) и осталим живежним намирницама*, каже, да су Ластовљани ослобођени плаћања свих такси, када с барки продају своје производе у дубровачкој луци.

112. глава - *Одредба о вијећницима Ластова*, не односи се на поморско право, већ на опозив вијећника, али се на овом месту помињу два дрвена грипа, (и трећи у изгледу), које су Ластовљани слали Дубровчанима.

Члан 113. из 1508. године, ослобађа Ластовљане арборатика, и наглашава да су они од ове даће и раније били изузети. Члан 139, прецизира, да ће свима онима који Збор буду сазивали без пристанка и знања кнеза, уследити казна протеривања с острва, уз обавезу да шест месеци с окованим ногама веслају на *'фрегати'* у власништву општине дубровачке.

Следи Одлука Сената из 1709. године, којом се строго забрањује ладањским кнезовима онемогућавање трговине острвљана, неопходном, свакодневном робом коју довозе на својим бродовима. Претпоследњим ставом ове Одлуке, наређује се рушење постојећих и свака нова изградња кућа, у напуштеним лукама на острву.

Чланом 173. - *Ректор и вијећници Републике Дубровачке*, омогућено је, заправо поново потврђено Ластовљанима, да своје вино могу да извозе на Левант, уз претходну дозволу Сената.

Последња одредба, 184. - *Величанственом госпару Орсату Михајла Менчетића, кнезу на Ластову, Кнез (Ректор) и вијећници Дубровника*,

прописује, да је острвским кнежевима допуштено да се склоне на копно, уколико постоји бојазан од напада с берберских фусти.¹²⁴⁵

III.6.2. Мљет

Када су почетком XIV века, највероватније 1305. године, сељаци с Мљета учестали с побунама за ослобођење од кметске зависности према бенедиктинском самостану, као посредник умешао се Дубровник. Преговоре с бенедиктинцима водио је дубровачки надбискуп и важна политичка личност, Илија Сарака.

Сукоб је повољно решен по становнике Мљета, те је 1345. године основана *‘слободна сељачка опћина’*. То је за сељаке значило, да су се решили зависности самостана и разних новчаних давања и обавеза. Иако су постали господари своје земље, Споразумом с бенедиктинцима су били у обавези да за самостан одвоје 300 перпера годишње и од сваког домаћинства по једну кокошку, за празник Светог Влаха. Такође, прецизирано је, да ће сељацима да остане земља коју су до тада обрађивали, а самостану она коју је користио *‘у властитој режији с помоћу радничке снаге’* мљетских сељака. Та самостанска земља, плоднија и пространија, била је углавном у западном делу острва, док су се виногради који су му дати, налазили у Бабином Пољу.

Споразум (Уговор), склопљен је под окриљем дубровачке владе, и том приликом је општина кодификовала и свој Статут. Дубровник је за трајања ових побуна, Мљећанима пружио издашну помоћ, али са скривеном намером, да своју власт прошири и на ову територију. Без обзира на отпор становника острва, Велико вијеће је 1410. године, донело Одлуку о потчињавању острва Мљета кнезу Шипана и острва. Исте године, Велико вијеће доноси и прописе о Мљету, када дефинитивно постаје део Дубровачке Републике.

Уз Ластово и Мљет је уживао статус аутономне комуне, унутар слободног града, касније државе. Исто као и Ластовом, и Мљетом је управљао један дубровачки властелин као кнез, с тим што је поред њега, на тим острвима

¹²⁴⁵ Овај Статут, први је објавио Франо Радић у едицији ЈАЗУ, под насловом *Књига о уредбама и обичајима скупштине и општине отока Ластова*, Загреб, 1901. године, А. Цвитанић, *Из далматинске правне повијести*, стр. 556-559, А. Мариновић, *Дубровачко поморско право*, књ. II, Сплит, 2005, стр. 353-354 и 365-374, В. Форетић, *Повијест Дубровника до 1808*, Први дио - Од оснотка до 1526, Загреб, 1980, стр. 123.

деловала и посебна локална самоуправна власт *Universitas* - Заједница општине. Та власт и управа, усвојила је и своје правне акте-прописе (уредбе), по којима је, уз поштовање дубровачких закона, и управљала, и које је кодификовала у Статуту без наслова, који почиње речима: '*Liber de ordinamenti e delle usance della universitade del comun de Melida*' - '*Књига одредаба и обичаја Университати-заједнице Општине Мљета*'.

Изворни примерак Статута није сачуван, али постоји неколико преписа, на основу којих се текст Статута може реконструисати. Најстарији од тих примерака је из XV века и писан је калиграфском готицом архаичним италијанским језиком локалне средине (далматинско-романским дијалектом), за оно доба, службеним језиком на нашем Приморју. Тај примерак је после пада Дубровачке Републике доспео у Беч, где је 1851. године, изашло и његово штампано издање, које је објавио Густав Вензел, а само годину дана касније, на наш језик превео Матија Бан. И у овом Статуту, има одредби које се мање, односно више тичу поморског права.

На самом почетку, као и у Статуту Ластова, налази се одредба под бројем 7. - *О крађи животиња*, којом су запрећене казне за све оне који силом отму животиње од власника, с тим што се наводи, да ће се те казне односити и на крађе чамаца и барки.

Следећом одредбом која има везе са поморством, 47. - *О Стаблима борова*, запрећене су казне за све оне који без знања власти дођу на острво да би секли стабла. Том одредбом, казне се предвиђају не само за оне који секу четинаре, него и за власнике барки и морнаре.

Одредба 55. - *О нађеним стварима на мору*, вели, да свако ко нађе неку ствар која плута по мору, а да је то на страни самостана, то мора и да пријави том самостану. Каже се и да ће налазачу следовати половина нађеног, али и да ако манастир не обавести, да ће тада изгубити све што је нашао, с тим што ће морати да плати и казну општини од 25 перпера.

На ову одредбу се надовезује 56. - *Још о налазима у мору*, која каже, да ће 1/4 од оног што се нађе у мору, а на потесу од Глоговца до Ропе, припасти цркви Светог Панкратија.

И 62. одредба - *О стварима нађеним у мору*, вели да ће 1/4 свих ствари које се нађу у мору, од Крижића до луке Собри, од Собри до Оукља, од

Окукља до Глоговца у Блату и од Глоговца до Ропе, такође да припадну истој цркви.

У Статуту се налази и Одлука из књиге Вијећа Умољених из 1528. године, где се наводи да ће трошак превоза бродовима (с најмање шест весала), кнежева и капетана, сносити становници овог острва. Следи Одлука Вијећа умољених из 1654, која каже да нико на острву не може бити ослобођен страже. Те страже, надзирале су с висова бродове који су се приближавали и у случају опасности по острво, алармирале становништво. И службеници надлежни за здравство, стражарили су, водили рачуна о доласцима бродова у мљетске луке. Бирали су се из редова пучана, сваке године за поједино село.

Међу овим прописима, налази се и одредба под бројем 7. из Књиге Разних одлука Канцеларије Мљета од 1774. године, која прописује, да су сви власници пловила који иду с Мљета у Дубровник, претходно дужни да благовремено о томе обавесте кнежеве и остале надлежне на острву. Наводи се, да ће им у супротном, уследити затворска казна од осам дана, као и новчана у износу од пет перпера.

Ту је и Одредба из исте књиге, само из 1767. године, којом је забрањено Мљећанима да продају дрва странцима и да их извозе из државе, под претњом казне губитка земљишта с ког су дрва посечена. Пропис предвиђа, да ће онима који немају своју земљу која би ишла у корист државне благајне, уследити другачија казна: две године веслања на галији, уз бичевање.

Пропис под бројем 26, без наслова, тиче се градње гондола за превоз дрва, па се каже, да свако ко има намеру да гради гонодлу било сам, било с четворицом ортака, мора да се придржава овог правила, тако што ће то новоизграђено пловило морати да има уобичајену носивост за превоз дрва с Мљета у Град. Прецизира се да та лађа може да служи само за превоз дрва, и да се никако не сме користити у службене сврхе, сем у једном случају: ако у Дубровачку Жупу треба да се превезе боровина ради производње црепова.

Члан под бројем 30. из 1778, без наслова, тиче се јавног здравља и обавезног боравка у карантину, за све домаће становнике и странце, а који на ово острво стигну бродовима из иностранства, под претњом смртне казне.¹²⁴⁶

¹²⁴⁶ В. Форетић, *Повијест Дубровника до 1808*, Први дио - Од оснутка до 1526, Загреб, 1980, стр. 99, стр. 299, *Поморска енциклопедија*, том 5, Загреб, 1958, А. Мариновић, *Дубровачко поморско*

III.6.3. Лопуд

Острво Лопуд, највероватније да је дошло под окриље Дубровника, између IX и X века. До тада је, уз друга елафитска острва, припадало Захумљу. Поред Ластова и Мљета који су били у посебном правном статусу у оквиру дубровачке комуне, касније државе, и острво Лопуд, уживало је одређен вид локалне самоуправе, у историјским изворима познат као *Universitas*.

Лопудској административној јединици *Три острва*, припадали су Шипан и Колочеп, на чијем челу је био кнез, који је имао седиште на Лопуду.¹²⁴⁷

С општим напретком Дубровачке Републике, највише се развијао Лопуд, чије се готово целокупно становништво бавило поморством, јер готово да није било човека с тог острвцета, који се овом делатношћу није бавио, или није живео од ње. На Лопуду је током XVI века, било осамдесетак капетана, који су били или заповедници на својим бродовима или на онима које су имали у сувласништву. Заправо, 1/4 читаве дубровачке трговачке морнарице, чинили су бродови Лопуђана, њих око 70. На острву се налазило и бродоградилнице, које је запошљавало тридесетак мајстора. Богатство острвљана, било је видљиво је и кроз раскошно грађене виле, са лепо уређеним вртovima, бујне и разноврсне вегетације, па је Лопуд често називан '*Мали Дубровник*'.¹²⁴⁸

Међу Лопуђанима, посебно се истакао Михо Працатовић, у младости сељак-морнар, касније велики поморац, трговац и добротвор, коме су упорност, марљивост и поморско-трговачка спретност, донеле велико, непроценљиво богатство. Ево шта се зна о његовом Тестаменту: своју прву Опоруку, написао је у Дубровнику, 17. априла 1596. године. Прво каза, да за спас своје душе, после своје смрти, оставља знатну суму новца црквама и манастирима,¹²⁴⁹ а пологе и непокретна имања, родбини и добротворним установама. Жени остави приходе од својих улога у Ђенови, као и оне од кућа и имања у Приморју и на Лопуду. Такође одреди, да после њене смрти, те непокретности и приходи, има

право, књ. I, Сплит, 1998, стр. 45, исти аутор, *Дубровачко поморско право*, књ. II, Сплит, 2002, стр. 396-397 и 405-410.

¹²⁴⁷ В. Форетић, *ibid*, стр. 123.

¹²⁴⁸ Поморска енциклопедија, том 4, Загреб, 1957, стр. 688.

¹²⁴⁹ На Лопуду и данас постоје двадесетчетири цркве и манастири које су градили фрањевци и доминиканци. На видиковцу Белведере, налази се црква Светог Јована, подигнута у IX, односно X веку. То је једнобродна капелица бачвастог свода, с куполом. У зидовима, с унутрашње стране, узидано је деветнаест глатких земљаних посуда, ради боље акустике.

да буду дати родбини Балоковићима, а када ни њих не буде било, да се све утроши на ослобођење заробљених становника дубровачке државе. Даље рече, да својих четрдесетак улога у Риму, оставља болници *'Domus Christi'* и братовштини дубровачких свештеника, све по пола. За улоге које има у Напуљу, наводи да их даје братовштини Госпе од Шуња на Лопуду, ради служења служби за њега и његове почивше претке. Још написа, да од тог новца што преостане, нека се откупе робови. Кућу код Три цркве, наведе да оставља братству Светог Рока у Дубровнику, да је дају у најам и да потом разделе приход у добротворне сврхе. Све залогe и нешто ситног новца, рече да такође оставља својој жени, а рођацима да даје куће у Грузу, Пријекоме и на Лопуду. Дугове који има да буду утерани и приходе од карата и лађа, одреди да и они послуже за откуп робова... У свом Тестаменту, сетио се и својих верних слушкиња, као и својих кметова. Како је проживео 85 година, и све до своје смрти стицао нову имовину, Михо је свој Тестамент допунио још четири пута.¹²⁵⁰

И та лопудска комуна, такође је устројила свој Статут 1416. године, за време Антуна Растића, дубровачког надбискупа. Поред Статута, средњовековни Лопуд имао је и свој грб, симбол самосталности, који је уз дубровачки био видно истакнут на јавним местима, међу којима је и онај који и данас стоји на жупној цркви Госпе од Шуња. Треба рећи, да је на Лопуду, њена *Universitas*, поистовећена с Братовштином Госпе од Шуња.

У њеном Статуту - *Matricola della Confraternita di Santa Maria dell' isola di Mezzo*, има и поморско правних одредби. Оне с почетка, готово да су једнаке с некимa из Статута Братовштине Светог Николе Морнара у Котору, па тако већ на почетку, у одредби под 3, каже се да су братими дужни да оду по тело преминулог члана братовштине, или пак оног који је болестан, а кога је смрт задесила, или се пак разболео ван острва. Истом одредбом се помиње, да ће сиромашне братиме, као и чланове њихових породица, сахранити удружење.

Одредба под 7, говори о обавезном доприносу братима за цркву Марије од Шуња, што нас у многоме подсећа на давања помораца за столну цркву Свете Марије у Дубровнику. Ова одредба у свом наставку, предвиђа искључење свих чланова, патрона и морнара из цеховског удружења, уколико одбију да

¹²⁵⁰ Ј. Тадић, *Михо Працатовић Працат-Прилог историји дубровачког поморства*, Дубровник, 1933, стр. 49-51.

плате што је одређено за храм. Одредба се завршава речима, да ће се имена оних који буду искључени, објавити у цркви, 'да народ чује'.

Ту је и Одлука кнеза Франа Пуцића, објављена на Збору 1656. године, која каже, да сви рибари и други који лове рибу ради продаје, морају да је продају искључиво у јавној рибарници, под претњом казне да на галији веслају шест дана. Наредни став исте Одлуке почиње речима, да под претњом казне од месец дана веслања на галији, нико не сме пре него што се ноћу прочита 'Здрaво Маријо', да искрцава уловљене сарделе, локарде и врнути. Даље се наводи, да се од тог улова, морају издвојити 2/3: једна за дубровачку рибарницу, а друга за лопудску, на којој тај улов може да се продаје до 15 часова. Даље се наглашава, да све док се риба продаје, нико ко није дошао због куповине ове намирнице, не сме да улази у рибарницу. Посебним ставом ове одредбе, прецизирано је, да нико од 'угледних', у своје, или туђе име, не може да купује сарделе за сољење, све док има купаца из пука. Овом одредбом се наглашава и да нико од лађара ко има намеру да напусти острво, то не може да учини, све док се о томе не обавести кнез. У овом пропису, наглашено је и да је забрањено острвљанима да се укрцавају у бродове који долазе на острво из нужде, ради помоћи. Следећим ставом каже се да нико од острвљана у циљу превентивних медицинских мера, не сме да се меша с онима који пристижу бродовима из иностранства. Следи текст који каже, да нико не сме да дира ствари које је нашао у мору, или на обали, све док се о томе не извести кнез. Затим, забрањује се свака сарадња с пиратима и гусарима.

И овим Статутом, прописује се обавезна ноћна стража за све острвљане, па се каже, да је заповедницима ноћне страже забрањено, да било које лице ослободе од те обавезе. И на крају, прецизно се утврђује обавеза страже на жалу, сваке четврте ноћи, која важи за сваког мушкарца на Лопуду.¹²⁵¹

¹²⁵¹ А. Мариновић, *Дубровачко поморско право*, књ. II, Сплит, 2002, стр. 413-141 и 418-420. Осим овог извора, где се помиње Статут Лопуда, на друге изворе нисмо наишли, током рада на тези.

APPENDIX

IV Статут Братовштине Светог Духа

IV.1. Увод

Међу најстаријим братовштинама Котора, налази се и Братовштина Светог Духа.¹²⁵² Основана је 1350. године, у време владавине цара Душана. Исте године, организација је донела и свој Статут - Стаут Братовштине Светог Духа из Котора (*Statuto fraternitatis S. Spiritus de Cattaro*).¹²⁵³ Некако баш у то време, ван градских зидина, њени братими, подигли су и своју цркву на реци Шкурди.¹²⁵⁴

Сам Статут, с годинама се проширивао и мењао, прилагођавајући се проблемима на које је наилазио. Његове одредбе, најчешће су недатиране. По бројности, издвајају се оне религиозног, хуманитарног и организационог карактера, након којих следе друге, с економским и социјалним обележјем. Део Статута, представљају и разне друге одлуке, за које се претпоставља да су донете на крају XIV века. Поред њих, Статут садржи и опсежан попис чланова братовштине.

Иако се у првом реду радило о удружењу, чија су стремљења и главни прокламовани циљеви били пре свега религиозне природе, да се стара о очувању побожности и негује милосрђе међу Которанима, и које није имало конкретан сталешки циљ који нас првенствено интересује, поморство и привреду уопште, ми никако не можемо да занемаримо његово деловање, тим пре што се радило о асоцијацији која је окупљала припаднике свих професионалних¹²⁵⁵ и друштвених слојева. Међу њима је било грађана, племића, свештеника, послуге, сељака и помораца и занатлија везаних за ову привредну

¹²⁵² М. Милошевић, *Братовштина св. Духа у Котору и њени чланови поморци (XIV-XVI) стољеће*, Годишњак Поморског музеја у Котору XI/1963, Котор, 1964, стр. 115-129.

¹²⁵³ Оригинални примерак овог документа чува се у ХАЗУ, под сигнатуром: I.c. i2, док је на поткорици ознака Cod. ital N. DCXII.

¹²⁵⁴ И. Стјепчевић, Катедра св. Трипуна, Сплит, 1938, стр. 60.

¹²⁵⁵ В. Живковић наводи, да нам српске народне песме кажу, да је сабљу за Краљевића Марка, исковао најбољи которски мачар, Новак ковач. Заједно са сином Марком, Новак је готово целу Србију и Зету опремао оружјем. Поред успеха у послу, Новак је имао и изузетан углед у граду, јер је једно време био на челу Братовштине Светог Духа, В. Живковић, *Средњовековни Котор*, Београд, 2011, стр. 21.

грану. На основу њихових имена и презимена, можемо да видимо, да су сви они били словенског порекла.¹²⁵⁶

Ту групу, чинили су адмирални (у Статуту: *armiraio* или *armiralio*), морнари (*marinaro, marinar, mariner, marinarius, или marinario*) од којих су двојица били и патрони, мајстори бродоградитељи (*calafatus, calafato, calafat, calafado, calafao, calafat* и *chalafao калаџат*), рибари (*pescador или peschador*), трговци (*mercantante* или *merchatante*), навигатори (*pedoth, pedot*), надзорници луке, лађари (*barcharol, rimer* или *remicar*),¹²⁵⁷ конопари (*licar или lichar*)¹²⁵⁸ и носачи (*bastasio, bastasyo, bastasso, bastaso, bastaxo, bastach, bastah и bastayo*).¹²⁵⁹ Ваљало би да истакнемо, да се последње три категорије, не помињу ни у Статуту града Котора, а ни у Статуту Братовштине Светог Николе Морнара, већ само у овом.

Статутаране одредбе социјално-економског карактера, свакако се тичу и братима помораца, па тако, преко тих прописа, можемо да добијемо и слику о једном сегменту друштвеног живота тадашњег поморског, трговачког и занатлијског Котора.

Братовштину је формирало неколико, за нас, непознатих грађана, 1350. године, који су уз успостављање основног организационог језгра, усвојили и примарне статутарне принципе.

Статут братовштине Светог Духа и збирка докумената из раздобља од скоро два века, повезаних у једну књигу, која се данас чува у ХАЗУ,¹²⁶⁰ омогућују нам да претпоставимо, да је сама Братовштина прошла кроз две фазе, прву која је започела оснивањем и која је трајала све до 1499. године, и другу коју карактерише пуна млетачка контрола.

¹²⁵⁶ Међу њима су и Никола Рашковић, морнар из Доброте, Никола Радов, морнар из Луштице, Лука Радосалић, морнар из Његуша, калафати Никола Јакобовић и Дабижив Радовановић, рибари Никола Барбић и Радичко Ђурђевић, носачи Радоје Цвијетковић и Божидар Тасовац...

¹²⁵⁷ Несумњиво да су и лађари били уско повезани с поморством, иако су деловали на локалном нивоу. И они су исто добрим делом доприносили, да се промет одвија што боље: и људи и робе у Заливу.

¹²⁵⁸ И занатлије конопари, који су израђивали ужад од лике, тесно су везани за поморство.

¹²⁵⁹ Величанствена средњовековна барселонска катедрала Санта Марија, грађена је искључиво градским и народним новцем. И данас је сматрају црквом носача-амала, јер су искључиво они, у данима када није било посла у луци, преносили на својим леђима тешке комаде стења за њену изградњу. Пре него што је подигнута, амалима је била поверена на чување капела Госпе од Мора, тако да је њихов иако сиромашни еснаф, у то време био једини који је имао своју цркву, Више о овој теми, видети код: И. Фалконес, *Катедрала на мору*, Београд, 2008.

¹²⁶⁰ У которском Архиву чува се фотокопија.

Ове периоде развоја одредио је Милош Милошевић, у чланку 'Братовштина св. Духа у Котору и њени чланови поморци (XIV-XVI) стољеће'.¹²⁶¹ Даље проучавање текстова које збирка докумената садржи, требало би да потврди, или евентуално баци ново светло, на ову поделу.

Прву фазу, према овом аутору, пре свега прати тежња братима, да остваре што ширу аутономију, не само у економском, већ и у судском погледу. Овде пре свега мислимо на њихово настојање, да се ослободе племића који су у својим рукама држали целокупну комуналну власт. С остварењем тог циља, добијена је могућност, да чланови своје сваковрсне проблеме и сукобе, решавају једино и искључиво у оквиру Братовштине.¹²⁶² Додуше, которски племићи, чланови Братовштине, наравно да су тражили своје место у управи, поготово после првог периода преминације занатлија, крајем XIV века, да би се након тога постигла релативна равнотежа утицаја једних и других.

Нажалост, други период, биће обележен као што смо напоменули, потпуном контролом и одлучивањем од стране млетачких власти, које су свој поступак правдале тиме, да је аутономија једино донела низ негативних појава.

IV.2. Опис садржаја - прилог транслитерацији и преводу

Статут Братовштине Светог Духа увезан је у кожу, сада тамно смеђу. На предњој корици видљиви су рељефни отисци, вероватно од некадашњег окова са бравицама; на њој је налепљена маркица у горњем десном углу (архивска ознака) на којој пише: *I. c. i2*. На поткорици стоји ознака: *Cod. Ital. N. DCXII*, а испод тога, ситнијим словима, нечитак натпис.

IV.2.1 Прва група докумената

Прва страна носи текст одлуке скупштине Братовштине, сазване на уобичајени начин - 'на звук звона' ('... *a sono de campana...*'), у време када је старешина Братовштине био Никола Адам. Форма одлуке је таква да је доноси

¹²⁶¹ М. Милошевић, *ibid.* Исти чланак објављен је и у књизи истог аутора Поморски трговци, ратници и мецене, стр. 182-195.

¹²⁶² А. Мариновић наводи, да су и у Дубровнику, готово све братовштине настојале, да свађе међу својим члановима буду решаване у оквиру самих братовштине, а не да о њима суди и пресуђује редовни, државни Суд. А. Мариновић, *Прилог познавању дубровачких братовштине*, in *Анали Хисторијског института ЈАЗУ у Дубровнику I*, Загреб, 1952, стр. 235-236.

старешина, а скупштина потврђује, јер именом старешине овај акт и почиње. Скупштина је радила у пуном сазиву ('... *plenamente agregada*...'). За непридржавање донетим одредбама, предвиђена је казна која се Братовштини плаћала у воску ('... *che paga fraternitatis nre*...').

На другој страни налази се списак имена, из два дела. У краћем делу има тринаест имена, па испод њих: - *en i sotoscriti in fo*. Следи још 52 имена. Испред највећег броја имена, на оба списка, стављен је крстић, свакако знак присуства састанку Братства. Крстићи су између себе различити, очигледно је сваки мајстор, братим, стављао неки крстић за њега особен. То што крстића нема испред сваког имена, говори да списак није сачињен на самом састанку, него је унапред припремљен. Начин писања одлуке – калиграфски, на претходној страници такође упућује на то да је и она написана унапред, па онда на самом састанку само прочитана.

Први пасус на трећој страници тешко је читљив, осим краја првог реда писаног црвеним '... *evangely secundum Johannem*...' (еванђеље по Јовану). Други пасус, цео, писан је црвеним мастилом, са јасно читљивим датумом у последњем реду: '... *fuit die primo ms Aprilis MCCCCXXXIII*...' (сачињено првог дана месеца априла 1434, ознака индикта је нечитка). Прве речи пасуса јасно означавају да се ради о попису покретних ствари Братовштине: '*Inventarium omny bonos mobilium (?) fraternitatis*...' Сам попис, који се малим делом преноси и на следећу страну, има петнаест ставки, од којих уз многе стоји да су од сребра.

Попис добара, овога пута непокретности, наставља се од пете стране, на којој текст почиње: '*Inventarium omnis bonos... stabiliis scolle fraternitatis spiritis sancti*...' Уводни текст пописа, протокаларан је и истоветан ономе којим почиње попис покретних ствари. Као и попис покретних добара, тако је и овај записао Јован Лукин, канцелар града Котора, оставивши запис о томе у првом пасусу, на исти начин као и у претходном попису: '... *Iohannis de Luca cancelariis civitatis catari*'. Исти је и датум сачињења, с тим што се у овом пасусу јасно чита и индикт - XII. Оба пописа сачинили су часници Братовштине: Јован Адам, и Марин Бућа - '... *magistri de scolle spiis sancti*...', и Драгоје Болица и Миахаил (?) - прокуратори.

Попис се наставља на тој и наредној страни, истим уредним рукописом. Последња два пасуса на 6. страни исписана су другачије, очигледно брже. Може се претпоставити да се ради о накнадно стеченим и уписаним добрима.

Текст на седмој страници није латинска вулгата (са словенским примесама), као на претходним странама. Овај текст писан је италијанским дијалектом. Или је, дакле, накнадно написан, убачен између низа докумената које је сачинио, са истим датумом - 1. априлом 1434. године нотар Јован Лукин, и то на месту где се нотару чинило да по логици ствари треба да се нађе - иза списка непокретности, или је сам Јован Лукин, користећи при том и други облик слова, саставио овај текст тако да буде разумљив онима који га буду читали, а који се нису служили службеним латинским. Ради се, рекло би се о рачуноводственом списку плаћања ренте, која је додељена на коришћење Капелану ('... *et sono assignata al uso Capellano...*'), на добра која су од старине ('... *antiqui...*') дата на коришћење одређеним породицама. Јасно су видна имена: Марко Томов (*de Thomo*), Лука Лудовнић и госпођа Радула Г(о?)лубовић, Добрило Бранетић, Антонио Бакетин, домаћинство Мароја Докића (*Docina*), домаћинство Николе Мо(и?)ковића, Симко Велизаров (*de Velisana*), Веселин (*Aligreto*) (?). Уз имена су ознаке да је плаћено, а уз нека и колико. Различита боја мастила указује да је прво сачињен списак, а ознаке да је потраживана сума плаћена уношене су накнадно, свакако онда када је новац предаван.

И текст на деветој страни исписао је Јован Лукин ('... *scripte p me Johannem deLuca notarum cancelariis civitatis catary...*'), оставивши сведочанство о томе на крају друге реченице уводног пасуса, писаног црвеним мастилом, што указује на његов протоколарни карактер. Датум је исти као и код претходна два пописа: 1. април 1434, индикт XII. Исти су и часници Братовшгине. На почетку увода наводи се да се ради о наставку пописа. Уводни део следи седам пасуса, од којих се у сваком наводи име приложника Братовшгине, са описом дара и датумом када је учињен. Година прве даровнице је 1385, а последње у низу 1437. Ово упућује на закључак да је списак допуњаван и после првобитног сачињења, тим лакше што иза њега, пренетог на наредну страницу, остаје две трећине стране неисписане. И сама година последњег прилога исписана је, уместо римским, арапским бројевима.

На десетој страници наставља се попис са још девет ставки. Прва ставка писана је црвеним мастилом и почиње навођењем да се ради о имовини Дома

Братовшине Св. Духа (*'Domus fraternitatis spiritus sct...'*) датој у дугорочни (стални) закуп - *'...ippetui...'*. На дну стране је 1437, написана арапски, у последњем реду последње ставке. Текст дванаесте странице почиње формално, навођењем имена Братовшине и именима иста четири часника, као и на почетку ових неколико пописа, односно као и код пописа покретне имовине: Јован Адам, те Марин Бућа - *'... magistri de scolle spiis sancti...'*, и Драгоје Болица и Миахаил (?) - прокуратори. Уводни део писан је црвеним мастилом, а текст настављен црним мастилом, почиње ознаком године написане латински: МССССХХХИИИ, те ознаком индикта.

После датума, описује се, усвојеном формом која се може наћи и код других аката те врсте, у другим братовштинама, на који начин се састала скупштина (*'... congregatio...'*) Братовшине, наиме 'на звук звона' (*'... ad sonu campanae...'*). Одлука коју је скупштина Братовшине овом приликом донела јесте понављање забране да било ко може, на било који начин отуђити имовину Братовшине, под претњом чак и избацавања из Братовшине. Посебно се наводи да је таква врста обавезе неважећа и неодржива у сваком погледу (*'... no valeat nec teneat nullo modo.'*). Овом страном завршава се први блок докумената у књизи Статута Братовшине. Слободни смо да претпоставимо, као полазну хипотезу, коју ваља даље доказивати пажљивим ишчитавањем и превођењем текста, да се ради о сету докумената које је написао которски канцелар Јован Лукин, а која представљају попис покретне и непокретне имовине, као и приходе на основу ње, ради примопредаје између двојице старешина и часништва Братства. Примопредаја би, тако била 1. априла 1434. године, а последњи документ - одлука требало би да служи као опомена новим часницима да имовином располажу 'са пажњом доброг домаћина', односно да имовину Братовшине могу само увећавати, а никако смањивати. Они су ово, изгледа, добро схватили и применили, јер на овим страницама налазимо и накнадно уписану имовину, датирану три године касније.

IV.2.2. Друга група докумената

Најдужи, најцеловитији и, по начину писања, најједначенији текст следи иза ове прве групе докумената. Почиње призивањем Бога, кратко, у скраћеници и бележи датум и годину МСССЛ. Очигледно, ради се о првом

тексту статута, односно његовом препису. То што се испред њега налазе млађи документи, везани за скупштину Братовштине осамдесет година касније, могло би да указује на време настанка преписа Статута. Сам препис је педантан, исписан верзалом, на локалном италијанском дијалекту, са пуно примеса славенизама. И језик упућује на то да се не ради о оригиналном тексту с половине четрнаестог столећа.

Свака одредба (*capitula*) почиње иницијалом црвене боје, и над половином је исписан наслов, такође црвеним мастилом. Укупно има шеснаест насловљених одредби. Свим одредбама уређује се унутрашња организација Братовштине, начин избора часника, суд, као и поступања у одређеним приликама, попут смрти братима изван Града. Иза овог текста, настављајући се на њега, исписане су допуне Статута. Оне нису поређане по редоследу усвајања. И рукописи су различити, па је очигледно да је и различитим писарима поверено да старије одредбе преписују без обзира на редослед настанка. Није искључено ни да је препис старијих докумената поверен једној нотарској канцеларији, у оквиру које су делове текста преписивали ученици, јер већ на прва два наредна писмена примећујемо грешку у писању године: прво МШVШ, па МШV, где је очигледно да су стотине погрешно написане, па је изнад четири јединице (Ш) написана стотина (С) да би се знало да су јединице ту грешком уместо стотина.

Документ из МССССV доноси још три насловљене одредбе. Начин писања, иако је рукопис другачији, остаје исти: свечани верзал, иницијал на почетку сваке одредбе исписан црвеним мастилом, као и наслов. Таквим начином наставља се и документ који је на самом почетку датиран МСССLXXXVШ година, дакле шест година пре претходно преписаног. Статут је ове, 1399. године, значајно допуњен, јер иза прве следе још две опширне одредбе, са истом годином у заглављу. О значају преписаног текста, односно првобитног текста Статута, говори и то да је иза ове целине докумената, црвеним мастилом, сачињен списак братима, који су крстићем поред имена свакако потврђивали поновно прихватање прописа. Низ краћих одлука повезан је тако да следи основну статутарну текстуалну целину. Неки записи само сведоче о одржавању скупштине Братовштине и о томе ко је био присутан. На тих двадесет седам страница највише места заузима евиденција присутности чланова, односно спискови имена братима, поред којих су они који

су присуствовали скупштинама стављали свој знак - нарочито обликован крстић. Жеља за индивидуалношћу истиче братиме од опште сталешке - еснафске одређености човека у средњем веку. Замеци буржоаског, градског средњег слоја видљиви су у тим покушајима да се, чак и ознаком која треба да је универзална за све - крстом, постигне разликовање од осталих и остави траг о посебности.

Године одржавања скупштина, су МССССII, МССССIII, МССССVI, МССССXV, МССССXI, МССССXII, МССССXIII, МССССXVI, МССССVII, МССССXXIII, МССССXXX. Записници и одлуке скупштина писани су црвеним мастилом, верзалом, краснописом. И поред очигледног труда да рукопис буде свечан, садржина је сведена, често без инвокације Бога на почетку текста, већ само са датумом одржавања. Спискови имена братима припремљени су унапред, па се на самој скупштини само потврђивало присуство. Хронолошки редослед и даље не постоји, мада се види да су писари који су припремали текстове за увезивање, покушали да га следе. Оно што га нарушава јесте што се на два места налазе записници и спискови присутних, уписани на деловима страница који су остали непопуњени после скупштина одржаних неколико година раније, односно касније скупштине су бележене на првом празном месту. Отуда и ситнији рукопис записника и спискова са каснијих скупштина. У овој групи докумената издваја се одлука скупштине одржане 14. децембра 1414, уредно исписана црним мастилом, после црвеног датума и почетног иницијала. На почетку се потврђује да је Братовштина Светог Духа (*scola fraternitate sci sps*) сазвана у пуном сазиву (*plenamente agregado*) на звук звона (*a sono de câpana*), при цркви Светог Вартоломеја (*ecclia de sco Bartholomeo*). Констатује се и да је одлука која следи настала из незадовољства, јер су се поједине старешине лоше односиле према добру Братовштине (*lo mal portamto de alguni maistri dela ... nra scola.*) и нису, при убирању прихода Братовштине, водиле рачуна о општим интересима удружења, односно, како се каже у одлуци, о вољи свих братима (*de volunta de tuti*). Одредба усвојена на овој скупштини говори о томе да ће четири прокуратора (*deli quatro pcuratori*), нарочито изабрана од скупштине Братовштине, на дан Свете Луције (*in di de sca lucia*) прикупљати приходе. Они ће служити једну целу годину, 'с пажњом доброг домаћина', односно најбоље што знају (*secondo lor sciencia bona*). У другом ставу одлуке, пошто је у првом установљено трајање мандата,

прокуратори се упућују на сарадњу са капеланом Братовштине (*capelan dela nra fraternita*), односно да део прихода од кућа и земљишта (*de chase e de vig[n]e e de altri tereni*) дају њему, ради служења миса у цркви Братовштине, према њеним обичајима (*piagi plee messe qale celebrara i ecclia i fratnita nra secodo usanca dela fratnita nra*).

IV.2.3. Трећа група докумената

Текстови који следе писани су црним мастилом, са тек понеком реченицом исписаном верзалном беневентаном црвеним мастилом. Од текста до текста све је приметније да се напушта свечана форма бележења одлука Братовштине, па се већ на другој страници ове групе докумената од четири странице укупно, прелази на обичну рукописну латиницу. На трећој и четвртој страници она је чак невешта, очигледно писана руком несвикнутом на перо. Датуми се бележе и арапским и римским бројевима. Одлуке на првој страници носе годишта МССССXXXI и МССССXXXII, а већ на врху наредне странице, иако исписане црвеним калиграфским верзалом, наилазимо на арапски забележену годину 1439. У доњој половини ове странице, јасно одвојеној линијом, налази се годишњи рачун, исписан обичним латиничним курзивом, са ставкама обавеза братима (*ogni frateri sia obligato... al summo L 8*), али и по којима и колико је издаван новац (*deli morti - - L 20*). На трећој страници, налазе се четири јасно одељена текста. Први је исписан краснописним латиничним курзивом, свакако нотарском руком. У заглављу му је година MDXXVIII (?), што би било први и једини пут да се у овој збирци докумената употреби слово D као ознака за 500. Преостала три су краћа, а последњи делује чак да је писан ужурбано. И последња страница ове групе докумената доноси различито писане текстове: од црвене калиграфске беневентане у прва два реда, са три имена испод и четвртим додатим црним мастилом, преко неколико кратких белешки, све писане различитим рукописима, до једва видљивих неколико речи у самом дну. То су приступнице новопримљених братима, у време када је Братовштином руководио Трифон Барбиер. За сваког новог брата постоји забелешка, а неки од њих су чак умели да напишу и сами своје име на почетку. Тако сазнајемо да су у време када је Трифон Барбиер био *m(a)stro de la sedia* у Братовштину примљени мештри Франческо и Цветко, односно како је то записано: *Io*

Francescho & m Fiorio intro fradelo intempo de m trifion Barbier m delasedia, после чега је другим рукописом и дискретније дописано 1527 *adi 25 aprile* - на дан 25. априла 1527. Истог тог дана примљен је и извесни Петро, који је, судећи по различитом рукопису, сам исписао целу своју приступницу. Напротив, Никола Рашковић, морнар из Доброте (*Nicolo Rascovic d dobrota mariner*), умео је само да напише име, крупним, тешким и великим словима, а онај који је постао братим одмах иза њега, извесни Недељко Ратковић (*Domenego Ratcovic*), чак ни то: иза Николиног имена, исписане лепим рукописом, сачињене су њихове две приступнице. Списак новопримљених, завршава се извесним Николом, који је постао братим 8. маја исте године. Понављање чињенице да је приступање Братовштини било у време када њоме руководи одређена личност, нема сврху само временског одређења - за то боље служи датум који је наведен у свакој приступници. Пре се ради о потврђивању прихватања институција и хијерархије Братовштине, једном када се постане њен братим.

IV.2.4. Четврта група докумената

Спискови братима настављају текст књиге аката Братовштине Светог Духа. У њима се повремено Братовштина назива и Братовштином Светог Спаса. Ова два имена, односно божје еманације, изгледа да су коришћене синонимно. Први списак није датиран и почиње пуном инвокацијом триличног Бога: *In noie pats & fili & sps sci am. Questi i fra scritti sono li fradeli dela fratrnita de santo saluador*. Начин писања ову евиденцију чланства свакако смешта у XIV век: верзална калиграфска беневентана исписана црвеним мастилом. Списак садржи преко двеста имена укупно; његових шест страница може се поделити у неколико делова, што указује на његове допуне у релативно кратком времену. Сваки део писан је на исти начин, мада су разлике у рукопису евидентне. После првобитних спискова, у књигу је увезано још пет страна са именима братима, али овога пута са датумомима у заглављу. Тако сазнајемо да је Братовштина допуњавала своје редове MCCCLXXXIII, затим MCCCLXXXVIII и MCCCLXXXVIII. Сви братими су, по сачињењу списка, своје чланство, а тиме и обавезе које из њега произлазе, потврђивали особеним, персонализованим крстићем. Начин писања је исти, једино што према крају, на последње две странице, постаје ситнији и мање формалан и свечан.

IV.2.5. Пета група докумената

Књига се наставља двома одлукама, које су увезане једна до друге, иако их дели неколико деценија. Прва, са црвеним заглављем, исписана црном верзалном беневентаном, усвојена је MCCCLXXXVI, а друга, у целини исписана црном курзивном беневентаном, MCCCXXXVIII. Десетке наредних страница попунили су списикови чланова у одређено време, на пример: *1551 in fra scriti fradeli sera notadi qvi di soto...* Спискови су хронолошки измешани, на оне из четрнаестог века надовезивали су се неки и по век и по млађи. На исти начин измешани су и стилови писања. Записане су и поједине одлуке усвајане на скупштинама, попут две из MCCCCLXXXVIII и MCCCCLXXX, те оне из MCCCCI. Уз њих, налазе се и приступнице, такође уписиване без реда, већ на првом празном месту на папиру на које би се наишло: тако приступницу из 1531. следи она из 1594, а онда, на наредној страни, неколико приступница из 1540. Најневештијим рукописом исписане су управо приступнице Братовштине. По начину писања издваја се одлука Братовштине, усвојена 1500. године, у целини исписана, после датума и заглавља који су написани плавим мастилом, црним ситним латиничним верзалом, педантно изведеним, са смислом за графички изглед текста. На крају ове групе докумената, издвајају се спискови братима, писани црвеним мастилом, поново калиграфском беневентаном, али са нумерацијом година арапским цифрама, од 1444, сваке године до 1448. Само је претходна година забележена римски: *millessimo.cccc xl vii*. Исти начин бележења упућује да је у тих неколико година евиденција Братовштине била поверена једној бележничкој канцеларији.

IV.2.6. Шеста група докумената

Бележење докумената Братовштине било је, по свему судећи, поверавано неколиким бележничким канцеларијама у XV столећу. Она документа која нису писали сами братими, или неко од њих, највичнији перу међу њима који би био присутан сачињењу, попут приступница, писали су увежбани писари од заната. Користили су скоро по правилу у том веку беневентану, свечану, верзалну, комбинујући црвено мастило за заглавља одлука и црно за сам текст.

Разликовали су се према бележењу година, на пример, или према организацији самог текста на страници. Године су бележили римским или арапским бројевима, а неколико докумената су датирана годинама написаним целим речима, попут оних којима почиње шести блок књиге (условно подељено). Такође, документи записани у овој нотарској канцеларији исписани су у две колоне по висини странице, са заглављем на горњој половини леве колоне. Коришћено је и црно и црвено мастило, али не у комбинацији. За документа која су записана касније, у XVI столећу, коришћени су често празни простори остали на страницама после записивања одлука из ранијег времена. Основано се може закључити да је у једном тренутку Братовштина одлучила да повеже све до тада донете одлуке и списе у једну књигу. Та иста књига коришћена је касније за уписивање нових одлука, на преосталим празним просторима. Отуда велика разлика у начинима писања на појединим страницама, као и нелогичан хронолошки след писмена. У шестом блоку списа то је највидљивије. У њему се налази и једна одредба, која у заглављу има само годину: MCCCCLI, и која је писана црном курзивном беневентаном. Ова одредба прецртана је одлучним потезима пера, што може да наведе само на један закључак - да је Братовштина у једном тренутку одлучила да више не важи. Датума поништења, као ни било каквих ближих околности доношења такве одлуке, међутим, нема. И у овом блоку, најчешћи су спискови постојећих чланова и приступнице нових. На једној страници, тако, читају се чланови наведени године MCCCCLV, исписани нотарском руком, беневентаном, а испод тога приступнице из 1573.

IV.2.7. Седма група докумената

Текстови у књизи Братовштине нису систематично поређани. Прве две целине, описане на почетку, јасно се издвајају, али ни оне не прате хронолошки ред. Ипак, обе су обједињене по смислу. Касније странице носе подједнако све три врсте текстова који се налазе у књизи: и одредбе и одлуке скупштине Братовштине, и спискове чланица, и приступнице нових братима. На појединим местима види се, ипак, напор да се поједини текстови по неком критеријуму групишу. Тако ћемо на почетку седме групе докумената, по нашој прелиминарној подели, затећи два текста која су датирана следећим годинама. На страници са леве стране налази се одлука скупштине, а на страници десно

списак братима, прво из 1461, а друго из наредне године. Већ на први поглед евидентно је да су сами текстови настали у различитим епохама. Старији по години, новији је по настанку: писан је курзивном краснописном латиницом, ситно и ситематично, црним мастилом; други по датуму свакако је старији по настанку: сачињен је црвеном свечаном верзалном беневентаном. Прва година писана је речима (*Mille quattrocento sesanta uno*), а друга римским бројевима - MCCCCLXII. Свакако је лева страница стајала празна, па је неки савесни часник Братовштине дао бележнику да на том месту препише одлуку од пре, свакако једног века. Може се претпоставити и да је оригинални документ био оштећен, да се због тога морао преписати и да му је згодно пронађено место уз списак скоро истог годишта.

Сама одлука донета је када су старешине (*maistro de la schuola e fratnita de spirito sco*) Братовштине били Матија Адам и Михаил Бућа (*Mathia de Adama & Michiel de Buchia*). Инвокација Бога и Богородице исписана је, за разлику од ранијих средњовековних докумената, пуним речима. У целом тексту скраћенице су ретке (*chon la gra de x* - милошћу Христовом). Одлука скупштине, сазване на уобичајени начин звоном, у пуном сазиву, односи се на одређена поступања прокуратора и синдика Братовштине. Одлука није потписана, него су на месту потписа наведена имена двојице старешина и још пет часника, што такође упућује на то да се ради о препису. Испод одлуке и списка чланова, преко две странице, у континуитету, с почетком на левој страници и преносом на десну, записана је одлука, ситном курзивном латиницом, црним мастилом, из године 1541, такође исписане речима. На наредне две странице, такође подвучене под старије спискове, исписане су две одлуке из 1542. године. Рукопис је сличан оном из одлуке од претходне године, само неуреднији и ужурбанији. Изнад ових одлука забележено је црвеном верзалном беневентаном, на средини странице, који су нови братима ушли MCCCCLXVI у Братовштину - укупно четири нобила и један грађанин. И у самом врху странице, лепом и ситном црном курзивном беневентаном, сачињен је списак новопридошлих братима у 1461. години, међу њима и два женска имена: Катарина Богдана Решетара и Маруша (витеза ?) Дабижива из Прчања (*d. katarina de bogdan ressetar, d. Marussa de q.s dabisiu d prichen*). Имена новопримљених у Братовштину забележена су и на наредној страници, свечаном црвеном беневентаном, великим верзалним словима, у две сукцесивне године, различито исписане:

MCCCCLXIII и 1464. Спискови новопримљених братима налазе се на страницама књиге до краја ове групе докумената, у годинама од MCCCCXLXV, до MCCCCLXX. Последњи спискови сачињени су ружним, нечитким рукописом, можда и као прва белешка, која је касније требало да буде преписана.

IV.2.8. Осма група докумената

Последња група докумената у књизи почиње преписима одлука из MCCCCLXXIII и MCCCCCX. Преписи су уредни, у курзивној беневентани, сачињени са трудом да буду и оку угодни. Датуми и почетни иницијал су писани црвеним мастилом, а сам текст одлука црним. Друга одлука је дугачка, заузима половину прве стране, целу другу и четири реда треће. Испод та четири реда, користећи преосталу белину странице, уписане су две одлуке од 1538. и 1584. године. Потоња је именовање часника Братовштине. Следи одлука из 1576, на следећој страници. Година је исписана речима. Инвокација и заглавље одлуке, са именом тадашњег старешине Братовштине, исписани су црвеним мастилом, а сам текст црним. Одлука је написана обичном писаном латиницом, уредном и уз показивање напора да се и графички обликује - наглашена су, на пример, прва слова пасуса, мада нису иницијали. До краја књиге више нема записаних одлука, већ само спискова новопримљених братима, из XV и XVI столећа. Више нема ни свечаних слова, ни посебног обликовања текстова, него само белешки, сачињених мање или више читљивим рукописом. Као и у претходним деловима књиге, и овде нема никаквог редоследа у бележењу имена братима. До краја су се, изгледа, новаци уписивали на првом слободном листу, или његовом делу, на који би онај који записује наишао.¹²⁶³

¹²⁶³ У анализи Статута Братовштине Светог Духа, користили смо његов оригинални текст, љубазношћу Др Зорана Ладића, док смо код тумачења текста, несебичну помоћ, добили од Др Милка Штимца.

ПРИЛОЗИ

Прилози о Котору

I Трговачке привилегије у доба Немањића

Странце је на територију српске државе готово искључиво доводила трговина, па се њихов правни положај одређивао према захтевима трговинског промета; што значи да су добијали сва она права, без којих не би могли успешно да обаве свој трговачки посао. Међународни промет између две земље у средњем веку, обично се обављао на начин, што је једној земљи припадала знатно активнија, а другој знатно пасивнија улога; тако су трговци једне земље долазили у другу и увозили и продавали своју робу, док су домаћу робу куповали у месту и сами извозили у своју земљу, због чега су у иностраној земљи боравили дуже време, а понеки су тамо били и за стално настањени. Немањићка држава је своју главну трговину, обављала са Дубровником и преко Дубровника, с тим што су активну улогу у томе имали Дубровчани. И Срби су свакако ишли у Дубровник, али то није било опште правило, већ изузетак; редовно су пак Дубровчани долазили у Рашку, ту боравили, а и насељавали се. Чвршћи трговачки промет између Дубровника и Рашке, изискивао је низ уговора, који иду систематским редом, почев од Стефана Немање, па све до краја Немањићке државе. У тим уговорима, према захтевима правног промета, првенствено се регулисао правни положај Дубровчана на територији Србије.

М. Јасински каже: *‘При закључивању уговора са српским владаоцима, Дубровчанин је имао у виду, да се не само сачува мир који му је преко потребан за трговину, и који се не баи тако често нарушава, него истовремено и поглавито да се потврде раније дариване повластице или да се постигну нове трговинске олакшице у Србији, па такође добијање од српских владара граничних земаља (винограда и томе слично) толико неопходних за проширење сопствене мале територије Дубровника. Може се чак рећи, да се главни циљ, ако не свију, то огромне већине тако званих уговора Дубровника са српским владаоцима састојао у добијању (или потврди) разних трговинских олакшица и у добијању (или учвршћивању за њима) неопходних му земаља. Овим се објашњава, да већина од прегледаних докумената у ствари нису уговори између српских владара и Дубровника у строгом смислу те речи, већ тако рећи једностранни акти и наиме само трговинске повластице или баштинске повеље,*

дариване од српских владара Дубровнику...Само су ретки изузеци од ових уговора одређивали дејство и примену на територији обе државе, тј. на територији како Србије, тако и Дубровника. Највећа је пак количина уговора (тачније појединих тачака ових уговора) имала у погледу само пределе српских земаља тј. назначена је била за регулисање у самој Србији узајамних односа између локалног становништва и Дубровчана, који су долазили у српске земље због трговинских послова’.

Како трговински промет и онда, али и сада, захтева пре свега слободу кретања трговаца по земљи, и независност у обављању трговачких послова, те су се слободе гарантовале Дубровчанима у свим Уговорима, почев од оног из 1186. године, па закључно са оним из 1387. Свако узнемиравање Дубровчана на њиховом путу и спречавање њихових послова или како се у тим исправама наводи ‘забава’ коју би им неко учинио, најстрожије су били забрањени. Од времена краља Милутина, око 1283, та работа је кажњавана глобом од 500 перпера.

Слобода трговачких послова, наравно да је искључиво морала да се базира на неприкосновености трговачке робе, која је због немирних средњовековних прилика, морала да има и специјалне, свечане гаранције, па је тако цар Душан, 1334. године, повељом забранио, да се Дубровчанима-трговцима, било шта одузима без купа: *‘Створи милост краљевство ми исем трговцем дубровачким, који ходе по земљи краљевства ми, и такози им се обећа краљевство ми на Господа Бога и на пречистују Матер Божју, да им не узме ништа краљевство ми без купа, ни кнез краљевства ми, ни ки властелин у земљи краљевства ми да не узме ништа без купа, ни само краљевство ми да не узме силом без купа, разве да си продају, слободно ходе по земљи краљевства ми, ни на панађури, ни у којем тргу у земљи краљевства ми да им ништа не узме силом краљевства ми, разве да ходе по трговех, и што својом вољом продају краљевству ми, да им краљевство ми плаћа куп, како и прочи људије. И на моју веру на краљеву да се ни у чем не потвори краљевство ми, што сам писал’.*

Из овог што смо навели, види се да се и за Дубровчане пошговао принцип неприкосновености својине, који се примењивао онда, када се радило о властелинима у немањифкој Србији. Дубровчанима се допуштала свака трговина, како увозна, тако извозна, али и транзитна, с тим што им је било

забрањено да тргују оружјем, које би им се у случају непоштовања ове одредбе, конфисковало. Тачно је било одређено, и где Дубровчани морају да плате царину, као и да се она мора узимати у складу са законом, што је такође доприносило сигурности трговине. Исто тако, важило је, да ако Дубровчанин не плати краљевски доходак по закону, да роба има да му буде одузета.

Треба нагласити, да су Дубровчани уживали судску заштиту као и домаћи, а овде посебно мислимо на реплесалије, које су се у средњем веку примењивале против странаца. Да су оне према Дубровчанима биле забрањене, сведочи нам Уговор из 1215. године, где се прецизира: *‘Да не сме да буде изма (узимања) - et ut non faciant pressalia.’*

Важно је рећи, да је под краљем Милутином, примена *удаве*, права повериоца да свог дужника преко суда или самовласно ухвати, лиши слободе, свеже па суду преда, па га овај мора држати све док дуг не намири, према Дубровчанима била забрањена и то Уговорима из 1302. и 1308. године, али и касније 1428. године, за време владавине Ђурђа Бранковића. Како су Дубровчани уживали пуну судску заштиту, тако су били дужни, и да сами сносе судску одговорност за своје кривице, као и да изврше све што им је било пресуђивано. Дубровчани су имали и велике повластице, које су се састојале у томе, да им је за нанету штету одговарала шира територијална заједница, а овде пре свега мислимо на жупу, околна села или оближње село. Предвиђало се, да ако се штета од ових не би намирила, морала је онда да буде наплаћена од самог владоца. У тежњи за одлучним осигуравањем безбедности трговаца, цар Душан, у свом Уговору са Дубровником, из 1349. године, одредио је да је за сваку штету дужан да плати прво владар, као и да тек потом има право да тражи накнаду од самог кривца. Тај тзв. нови поредак, видљив је и у два Уговора са Дубровником из 1357. године.¹²⁶⁴

II Становништво Котора

Дејан Медаковић је једном приликом признао како осећа извесну кривицу, као огрешење, што није у довољној мери сагледао сав онај значај који

¹²⁶⁴ Т. Гарановски, *Историја државног права у Немањинској држави*, Београд, 1931, стр. 110-114, М. Јасински, *Уговори српских владара са Дубровником као споменица старог српског права*, Архив за правне и друштвене науке, књ. XXXVIII, Београд, 1939, стр. 177.

је Котор имао у развоју српске културе. Он каже: *‘Док је Дубровник био патрицијска република са великим степеном потпуне самосталности, Немањићи Котор је већ 1420, добровољно ушао у састав Млетачке републике, а његово локално племство зависило је од политичке судбине ове велике поморске државе. Постоје довољна сведочанства да се у овом граду, на стешњеном простору у загрљају камених масива успостављао духовни континуитет, а истовремено и значајно стваралачко посредовање истока и запада. У време немањиће власти Котор је неометано стварао своју романску и готску, касније ренесансно-барокну културу, а сви ти њени домети оплемењивали су српску средњовековну државу, а касније и државе обласних господара. Веома постојано, пред Которанима се отворио цео свет, а њихови бродови и домаће посаде стећи ће у XVII, XVIII и XIX веку глас највештијих помораца. У тим вековима Котор и цела Бока Которска претвориће се у необичну ризницу, која ће бити испуњена најразличитијим драгоценостима. Све те поморске везе створиће на овом простору и посебан тип светског човека, чији духовни видици нису били ни скучени, ни замрачени верским супротностима и фанатизмом.’*¹²⁶⁵

Радован Самарцић пак, никако не мисли тако: *‘Готово сви млетачки представници истицали су у својим извештајима тешку беду поданика Републике и у Котору и у селима око њега. Истичући да су Которани људи надмене, загрижљиве и зле природе, један млетачки синдик који је обишао Котор средином XVI века изражава бригу да ће једног дана бити немогуће спречити властелу и грађане тога града да се због силне мржње не исеку на комаде.’*¹²⁶⁶

III Стицање племићког статуса

‘Године 1388, индикције једанаесте, дана 6. априла, у Општем вијећу племенитих мужева града Котора, сакупљеном у цркви св. Трипуна, по наређењу Кнеза и судија, на звук звона као што је обичај, у коме Вијећу је било укупно 52 вијећника; а 40 вијећника ставили су своје куглице у црвену кутију ‘за’, не обазирјући се на 12 ‘против’. Ако неко, ко не би припадао Вијећу

¹²⁶⁵ С. Стојковић, *Медитеранска загонетка*, Београд, 2008, стр. 277-288.

¹²⁶⁶ С. Стојковић, *ibid.*

племенитих мужева града Котора, затражи милост да постане један од племенитих и горе реченог Вијећа, треба да добије у Малом вијећу три четвртине реченог Вијећа и после тога се прослијеђује Великом вијећу и у Великом вијећу треба да добије три четвртине гласова, иначе не важи.¹²⁶⁷

IV Апотекари у Котору

Котор је често страдао од епидемија, које су највише преношене увозном робом из Италије и Грчке, где су опет заразне болести биле редовне, услед живих трговачких веза са Истоком. Котор је куга - *pestis*, пустошила више пута током XIV века, па чак и у следећа два века. Град је још од 1431. године имао карантин, пре тога хоспитал, а од 1434. године и санитет. Први помен о апотекарима у Котору, имамо у судско - нотарским списима из 1326. и 1327. године, готово у исто време када долазе у Дубровник и Трогир, а помињу се чак њих тројица. Поред ових, Котор је имао и лекаре, Италијане, као и једног марвеног лекара. Оно што је за нас значајно, плату, станарину и друге привилегије, плаћала им је Општина. У време економске кризе, исплаћивани су од пореза за вино.¹²⁶⁸

Било да је лекове прописивао апотекар, лекар или травар, лечење је најчешће подразумевало коришћење лековитог биља. Вртови апотекара били су у крепису, а тамо се највероватније налазила и прва апотека, у близини цркве Свете Марије Колеђате. Једна од апотека се налазила и у палати Грубоња, где се и данас могу видети остаци амблема; лобање, кроз чије очне дупље излазе змије, а испод је преломљена бутна кост са мишем, гушпером и корњачом.¹²⁶⁹

V Лечење

У манастирима се, као културним центрима, полагала посебна пажња превођењу античких и средњовековних медицинских књига, а лекари су образовани за профани начин лечења. Српски владари и најистакнутији

¹²⁶⁷ Статут града Котора, књига II, Глава III - *О начину провјеравања оних који желе да постану властела Котора*, Државни архив Црне Горе, Котор, 2009.

¹²⁶⁸ Р. Ковијанић - И. Стјепчевић, *Културни живот старог Котора (XIV- XVIII вијек)*, књ. II, *Лекари*, in *Апотекари - Апотеке*, Цетиње 1957, стр. 17

¹²⁶⁹ М. Милошевић, *Поморски трговци, ратници и мецене*, стр. 512.

средњовековни великаши, позивали су најчешће лекаре из Дубровника и Италије, да лече и њих, а и чланове њихових породица. Зна се да је извесни магистар Епидус, долазио краљу Стефану Дечанском у два наврата 1326. и 1327. године. У оквиру манастира, апотекарством су се бавили и монаси, који су лечили болесну браћу, најчешће травама. Траварством су се још бавиле и жене, те је у народу било снажно присуство веровање у лековите моћи ових *вештица*. Тамо где средњовековна медицина није могла да помогне, цветало је надрилекарство, или је пак било раширено веровање у чудотворну моћ хришћанских светитеља и њихових моштију.¹²⁷⁰

VI Религиозност и верски редови

‘...Религијска, језичка и етничка различитост која је проистекла из географског и политичког положаја Котора, створила је погодно тло за формирање једне особене културе и начина живота током XIV, XV и XVI века. Са друге стране, ове околности су битно утицале на црквену политику. Управо са снажењем просјачких редова као чувара католичке вере, градска црквена политика је формирала свој преовлађујући правац развоја. То је у првом реду значило окретање ка лаицима, односно снажно ширење религије међу свим социјалним категоријама верника. Остваривање овог задатка је било посебно омогућено развијањем проповедања на народном језику и активним укључивањем лаика у религијску црквену праксу. С друге стране, чести продори унионистичких религиозних идеја, а посебно у временима када је ово питање бивало актуелно на ширем политичком плану, представљали су одраз политичке и верске реалности на подручју которске општине. У овим активностима католичке цркве у Котору посебно су се истакли просјачки редови...’¹²⁷¹

По Радовану Самарцићу, упоредо са материјалним пропадањем которског становништва, и немогућношћу зараде, растао је и број католичких мисионара, који су владавину Републике користили како би проширили утицај Ватикана. Наводи да је у граду курија имала своје сталне поверенике, и да је ово

¹²⁷⁰ Р. Радић, *Болести и лечење*, in Приватни живот у Српским земљама средњег века, Београд, 2004, стр. 410-412.

¹²⁷¹ В. Живковић, *Религиозност и уметност у Котору XIV-XVI век*, стр. 72.

мало место, поред племића трговаца, занатлија и помораца, врвело од црних, мрких и белих фратора и думни, који су нарочито користили глад, да са неколико лађа двопека натерају људе на конверзију. У католичку веру, често је прелазило словенско становништво из залеђа, које је најчешће у град долазило за послом. Са овим се престало, 1657. године, када је православни живаљ добио цркву Светог Луке.¹²⁷²

Почеци историје доминиканског реда у Котору датирају из 1263. године, када је Павле Бари саградио цркву Светог Павла коју је 1266. године предао доминиканцима, о чему је которски бискуп Марко, писмом обавестио колегиум. У њему се каже, да је брачни пар Бари, будући да нема деце, а надахнут Светим Духом, усвојио као сина, брата Михаила, приора браће Реда проповедника из Дубровника и Котора, као и браћу Флоријана, Трифуна и Марка. Доминиканцима није поклоњена само патронатска црква, већ и кућа са другим објектима који су јој припадали.¹²⁷³

У скоро исто време када и доминиканци, из Дубровника су у Котор, 1265. године, дошли и фрањевци, којима су Богдан и Пицинег, синови Драгона де Скепча, поклонили као малој браћи фрањевачког реда, кућу за становање која се налазила изван бедема, у јужном делу града. Претпоставља се да је на истом месту, 1288. године, подигнут и манастир са црквом Светог Фрање, касније и дозиданом капелом Свете Катарине и великим гробљем где су сахрањени многи припадници которског племства и бројне занатлије.

Ктитор овог манастира била је краљица Јелена Анжујска, која је исте године основала и манастире у Улцињу, Скадру и Бару, а чије су фрањевачке мисије биле под дубровачком кустодијом. Јелена није била ни прва, а ни једина католикиња на српском двору, везана за папску курију и западни свет. Као велики заштитник католика и значајан приложник католичких манастира и цркава у Приморју, појавила се у право време, онда када су и унутрашње и спољње политичке прилике омогућиле такву појаву.

Идеја о повезивању земље за папску курију, била је, уосталом, почев од Стефана Првовенчаног, у више махова коришћена, и то у ситуацијама када је од ње тражена политичка подршка. Политичко тактизирање с Католичком црквом, поготово је карактеристично за Јелениног сина Милутина, који је у неколико

¹²⁷² С. Стојковић, *ibid*, стр. 175-176.

¹²⁷³ *Monumenta Montenegro VI*, стр. 86-97, цитирано према, В. Живковић, *ibid*, стр. 63.

наврата изражавао своју спремност да прихвати католичку веру, што је Римска црква и подржавала, руководећи се традиционалним настојањима, да прошири свој утицај у православном свету. Милутин ју је у Приморју не само помагао, већ је и обновио бенедиктинску цркву посвећену Светим Срђу и Ваху, док је на Бојани, саградио цркву Светог Николе у Шати, па онда никако није случајно, што је у тавим условима и могла тако активно да делује његова мајка.¹²⁷⁴

Њихова улога је одговарала новим захтевима црквене политике чији је основни постулат било јачање и ширење католичанства. Нарастајући значај фрањеваца и доминиканаца, хронолошки можемо јасно да пратимо на основу динамике подизања редовничких цркава, а затим и све чешћег преузимања богослужења у другим градским храмовима.

VII Недеља и празници

‘... У складу са напорима око успостављања црквене дисциплине било је и инсистирање Марина Контарена на поштовању светиње црквених празника. У граду је од давнина постојао обичај одржавања недељних сајмова, а которски трговци се нису устручавали да своје послове обављају чак и на велике празнике. .. Пошто се недељом у Котору окупљало мноштво света из залеђа, кнез је баш тог дана, под сводовима своје палате, доносио пресуде у грађанским парницама, нарочито у случајевима када су један или оба парничара били из околине. Често се дешавало да је кнез недељом судио и у кривичним споровима, у присуству окупљеног народа. Тако је недељни дан све више губио свој свечани и верски карактер и претварао се у обичан пазарни дан. Марин Контарено је утицао на которског кнеза Лоренца Виктурија да 1. јануара 1435. године изда наредбу која је свим житељима Котора и околине забрањивала да се на велике црквене празнике баве трговачким пословима...’¹²⁷⁵

За средњовековног човека, празник је пре свега био нерадан дан, а могло је да се добије и нешто ‘на трошак коморе’, као што је био стари которски обичај даровања вина о празнику Светог Трипуна, у износу од 80 и више дуката, због чега је у град долазило толико турских поданика, да је било дупло више

¹²⁷⁴ Г. Суботић, *Краљица Јелена Анжујска - ктитор црквених споменика у Приморју*, Историјски гласник 1-2, Београд, 1958, стр. 138-140, В. Кораћ, *Градитељска школа поморја*, стр. 13 и 10.

¹²⁷⁵ К. Митровић, *Млечани епископи Котора 1420-1513*, стр. 176-177.

странаца него домаћих, па је о тим светковинама месту увек претила *‘погибель’*. Иначе, которска општина је имала устаљен календар празника која је светковала, а чији списак је био уклесан на плочи изнад катедралне цркве Светог Трипуна. Уз 37 календарских празника, празновало се и неколико дана око Ускрса (*‘Све се весели. На крсту се свршило дјело људског избављења. Над урвином мрака и незнања слави побједу свјетлост богознања, над стравичним гробом богоморства и братоморства ликује љубав према Богу и ближњему.’*), два дана за Педесетницу и по један дан за Вазнесење и празник *Corporis Christi*, све заједно 44 дана, не рачунајући оне недељне.¹²⁷⁶

Такође се и у Дубровнику народ забављао на сличан начин. И Свети Влахо се прослављао уз фрулу, коло и витешке игре. Марко Поповић истиче, да је Херцег Стефан Вукчић Косача, на свом двору, ради забаве држао различите музичаре, глумце и дворске луде, које је због тога што су били врсни уметници, слао Дубровчанима да увеличају прославу њиховог заштитника града.¹²⁷⁷

Литије или процесije које су биле организоване поводом преноса светих мошти и светих ствари, припадале су масовним свечаностима у којима је учествовао целокупан народ - свештеници и лаици, племићи и обичан свет. Таква једна литија, усталом као и свака друга свечаност, омогућавала је излаз из реалног и свакодневног живота. Обележавале су је церемонијално понашање, јаке емоције заједничке свим окупљенима и колективно учествовање у *‘драми’* процесije.¹²⁷⁸

VIII Катедрала као узор

Которска катедрала Светог Трипуна, поштована је не само у оквирима града у коме је подигнута, већ и на ширем подручју на коме се простирао њен верски и уметнички утицај. Њена архитектура, структурни систем и скулптурална декорација, без прекида су били инспирација за градитеље и каменорезце рашких храмова. То се поготово види на примеру крстастог свода, ојачаног јаким ребрима, у најзначајнијим рашким манастирима: Светом

¹²⁷⁶ С. Бојанин, *Забаве и светковине у средњовековној Србији од краја 12. до краја 15. века*, Београд, 2005, стр. 43- 44, 80, 84- 85 и 99, В. Ивошевић, *Из Дионисијеве проповеди на Ускрс*, из Архимандрит Дионисије Миковић, Ко тор 1968, стр. 110.

¹²⁷⁷ М. Поповић, *Владарски и властeosки двор у средњем веку*, Београд, 2010, стр. 29.

¹²⁷⁸ С. Бојанин, *ibid*, стр. 99.

Георгију у Расу, Студеници и Жичи, касније, мало модификованог у Дечанима. Ову последњу, велелепну грађевину, маузолеј, посвећен Христу Спаситељу на Дечанској Бистрици, градио је са својим колегама из Котора, вајар-каменорезац, теолог и фрањевац, Вита Которанин. Изнад врата овог храма, остало је уклесано: *‘Фрад Вита, мали брат, протомајстор из Котора, града краљева, сазида овузи цркв... за 8 годишит и доспела је савсем цркв в лето 1335’*.¹²⁷⁹ Ова црква је иначе, била највећи подвиг краља Стефана Уроша III, по којој ће бити назван и прослављен као Дечански.

Још јаче и дуже, преносили су се у ове крајеве мотиви которског скулптуралног украса, што можемо јасно да видимо у Градцу, Ресави и Студеници. Немањина Студеница, у много чему је служила као образац за његове потомке: иако овај манастир има све што је карактеристично за храмове рашке школе, код њега су посебно видљиви романички украсни елементи на спољним зидовима и богата пластична декорација која уоквирује отворе. Пошгујући наслеђено, његови потомци, зидали су манастире-задужбине код којих су се укршгали источни и западни елементи. И не само то: иако су инструкције за будуће грађевине стизале искључиво од њихових поручилаца, попут Вите Которанина, мајстори који су долазили с мора, у њих су и ненамерно уносили многе детаље својствене тамошњој архитектури. Утицај те архитектуре посебно је био јак у насељима где су се стварале јаке колоније грађана из Приморја, уз руднике и тргове.¹²⁸⁰

IX Суд добрих људи

Међу споровима који су вођени и окончани арбитражним путем, велики је број и оних који су поморског, односно поморско-трговачког карактера. Од оних који су сачувани, има неких још из предмлетачког времена, а све их карактерише сложеност поморског спора, али и ауторитативна примена одговарајућих узуса и критеријума, заснованих на већ добро устаљеним обичајним принципима.

¹²⁷⁹ Р. Ковијанић, *Которски медаљони*, Пераст, 2007, стр. 83-85.

¹²⁸⁰ М. Чанак-Медић, *Которска катедрала Светог Трипуна као инспирација немара и скулптора рашких храмова*, in Зборник радова Византолошког института XLIV, Београд, 2007, стр. 245, С. Ђирковић, *Блага трајна и блага пролазна*, in Срби у средњем веку, Београд, 1998, стр. 130, *Црна Гора у доба Немањића*, in Историја Црне Горе, том II, 2004, стр. 199, С. Марјановић-Душанић, *Свети краљ*, Београд, 2007, стр. 269-271.

‘Дана 10. марта 1719, ступио је пред ванредног провидура Молина у Котору, ‘господин’ Јелесага Јеркочевећ из Жабљака и ‘покорно’ замолио преко драгомана, јавног тумача славенског језика, доктора Антона Валери-а, да би се узела у претрес његова потраживања против ‘господе’ (il domini) Ника Стефанова Перазића и Давида Иванова из Паитровића и Мартина Ђунковића и Ивана Алексића из Браића, те да би се Његова Преузвишеност ‘удостојила’, да позове на саслушање споменуте особе и да би након саслушања странака изрекао ону пресуду, коју буде сматрао праведном. Пошто је провидур уважио ову молбу, наредио је да се позову пред његов суд именована лица, те је у вези с тим позивом дне 13. марта приступио Никац Перазић у име своје и својих другова и замолио да се на судски претрес позове тужилац Јеркочевећ да лично изјави што потражује од тужених особа, и да му они у лице кажу своје разлоге. Међутим, када је провидур подробније проучио наводе изнесене у тужби Јелесага Јеркочевећа и изјаву Никаца Перазића, који је говорио и у име осталих тужених лица и заступао њихове интересе као заједничке, и пошто се увјерио да спор потиче из трговачког односа (materia di negozio), то је с обзиром на личности из Отоманског царства, које су највише заинтересоване у тражбеном захтјеву, а нарочито имајући у виду разлику језика, који Турци не разумију (diversita dell’idioma non intelligibile al Turco), одлучио да спор повјери на рјешења вијећу од четири најпрактичнија суца (арбитра) који су најбоље верзирани у трговачким питањима и наредио странкама да овакве људе споразумно пронађу, како би у року, који им је одредио, предмет био расправљен и довршен.’

Рекло би се да су се странке овој провидуровој одлуци и надале, јер су млетачке власти овакве спорове скоро редовито повјеравале на рјешавање споразумно одабраним суцима, тзв. добрим људима или арбитрама и пријатељским посредницима (amichevoli compositori) према обичају овог краја (secondo l’uso del paese), те су се, по свој прилици већ раније биле споразумјеле које ће личности изабрати за добре људе. Одмах су обавијестили провидура да су се сложили да им буду суци четворица између најугледнијих људи у Боки и то: конте Фрањо Јакоња и Марко Грегорина из Котора, говернатор Никола Буровић, капетан (општински предсједник) Пераста и Иван Луковић, капетан Прчања.

Ови изабрани људи су пристали да рјешавају у спору између Турчина, Јелесаге Јеркочевића, капетана у Жабљаку и Ника Перазића из Паштровића и његових другова. Перазић је био познат као вриједан поморац и имућан трговац који је на својем броду превозио разну робу из наших крајева и продавао по разним лукама млетачке територије, а нарочито у Венецији на оном дијелу обале *Riva degli Schiavoni*, који је био резервисан за Паштровиће, те и до данас носи ознаку *Pastrovicchio* (Паштровићи). Спор је настао у вези с квалитетом лифероване рибе са стране Јеркочевића и његових ортака и получене цијене на тржишту.

Споразум (нагодбу, *compromesso*) о избору добрих људи у име Јелесаге потврдио је на записнику у провидуровој канцеларији свештеник (прота) Ђуро Брчела, којег је Јелесага био довео са собом као тумача нашег језика, а и као поузданог човјека својега и ортака му хришћанина. Потврда писана старом ћирилицом гласи: *‘Ја протопол Ђуро Брчела потврђујем горње писмо на име господина Јелесаге Јеркочевића, капетана от Жаб(ја)ка и бих тако од њега молен не умијући он писат како рече и за веће вјеровање удри његов мохур’*. С лијеве стране, на маргини, налази се мали печат (мохур) Јелесагин на турском језику. У име Перазића и његових другова споразум је потписао капетан Андрија Рафаели из Прчања.

Овај споразум о именовану добрих људи од стране парничара одобрио је провидур још истог дана и добри људи су се непосредно иза тога састали на вијећање и донијели слиједећу пресуду: *‘14. марта 1719. у Котору Ми конте Фрањо Јакоња, Марко Грегорина, говернатор Никола Буровић и капетан Иван Луковић, суци арбитри и пријатељски посредници изабрани и примљени с једне стране од Турчина Јелесаге Јеркочевића из Жабљака, а с друге стране од Ника Стефанова Перазића из Св. Стефана да пресудимо, одлучимо и окончамо спор који је међу њима настао у предмету трговања с укљевима (scoranze), састасмо се у кући споменутог Грегорине изван градских врата Гурдића, на Пучу и пошто саслушасмо странке, колико је која од њих хтјела живом ријечи да изјави у своју корист, саслушавши више свједока предложених од једне и друге странке, видјевши споразум постигнут посредством угледних лица и прихваћен од странака и све то узевши у обзир, једнодушно и сложено овом арбитражном пресудом одлучисмо и пресудисмо како слиједи:*

Пресудили смо да је Никац Перазић дужан да даде и непосредно исплати Турчину Јелесаги Јеркочеву из Жабљака стотину реала и четрдесет грошића (grosetti) - сваки реал по 40 грошића - и да се та исплата има сматрати потпуном подмиром сваке штете и губитка, што је претрпио споменути Турчин у трговини укљевима (scoranze) са Перазићем, којему ће издати признаницу када прими у своје руке своту од стотину реала и четрдесет грошића и тиме се подразумева да је међу њима подмирено свако потраживање из ове трговине укљевима и да се по овом предмету не може више отворити никаква нова парница, јер је с овом пресудом све потпуно ријешено и окончано.

За наше карате (тј. за рад и губитак времена судија) не тражимо ништа, него смо радили бесплатно (gratis).

Судском уреду припада један златни цекин, који треба да плати половину једна, а половину друга странка.'

Ову су пресуду добри људи исти дан поднијели на потврду ванредном провидуру у присуству свједока Алвиза Враћена (*Vrachien*) и Стефана Симонетиа.

Пошто су споменути арбитри положили један за другим прописану заклетву 'дотакнувши се светог божјег Еванђеља' да су право судили и да нијесу починили никакву хотимичну грешку, ванредни провидур, видјевши да је пресуда донесена по свим законским прописима, исту је одобрио у цјелини и у појединостима с наредбом, да се иста има у потпуности извршити.

На овај начин, пресудом добрих људи, у целости је окончан овај спор трговачко-поморског карактера, између трговца Јеркочевића и пашпровског трговца и поморца Перазића. Добри људи, судије су засигурно из поштовања и пријатељства са странкама, потпуно бесплатно у овом спору решавали, како је то изричито наглашено у пресуди. Овај предмет је важан и стога, што се из истог види како је и у прошлости била развијена трговина укљевима (*scoranze*) из Скадарског језера, која је углавном била у рукама имућнијих Турака. Турци су рибу или сами ловили или је откупљивали од појединих рибара, па је као осушену продавали нашим поморцима-трговцима, или су је пак ређе, поверавали да их домаћи људи превезу својим бродовима на страна тржишта.

Спор је карактеристичан и због тога, што у њему на почетку пресуде, нема уобичајене инвокације, призива имена Божијег, већ стоје само датум и

место где је пресуда донета. Овако се највероватније поступило с разлога да се не вређају верска осећања Турчина Јелесаре. И сама млетачка власт, увек је у оваквим приликама тактично поступала, избегавајући да повреди верска осећања муслимана, настојећи да се с њима у миру живи и тргује.¹²⁸¹

Х Две пресуде

Цитираћемо две пресуде: *'Millesimo trecentesimo nonagesimo ono, indictione septim, die XXVIII octobris. Ego Petrus Inzenerio... arbiter, arbitrator et amicabile compositor de jure et facto inter ser marinum Vrachien et Zaninum de Rosa parte una, et pro duabus partibus unius navizii quod habent in societate cum Tripcho filio quondam ser Marini de Buchia, et Dapchum quondam Baxe de Besantis, dominium Jacobum de Lechia et Matheum Vladdi parte altera, vigore compromissi in me facti per predictos voluntarie cup certa avaria fienda pre retencione dicti navizii facta in partibus Apulie. Habita plena informatione quod dictum navizium minime navigavit contra ordines Appulie ex quibus posset dici fecisset contrabandum, dicho, arbitor, laudo atque sentenzio quod dicte due partes prefati navizii cum duabus partibus sui corecii stent et ponantur ad avariam dampni facti in rebus et mercantiis dicti navizii et in ipso navizio tunc caricato, sicut dicte merancie. Que avaria fieri debet secundum modum et consuetudinem cuiuslibet bone civitatis, hoc modo videlicet; in primis extimari debet dictum navizium cum suo coredio per inteligibiles personas, et facta extima de dictis duabus partibus dicti navizii et duabus partibus sui corecii, de dicta astima debet diffaalcarci tercia pars; et due partes poni debent in dicta avaria. Unde nos Nicholaus de Boliza, Laurentius de Buchia et Nicholaus Glavati, jurati iudices civitatis Cathari omnia predicta, presentibus dictis partibus, per sententiam confirmamus'*.¹²⁸²

'Die 28 Junii 1487 - Ser Petris de Hostola et Milatchus Tomasii de Cataro tamquam patroni et domini unius navigii, patronizati per suprascriptum Milatchum, videlicet ser Petrus pro uno tercio et Milatchus pro duobus terciis, pro differentiis inter eos ortis circa navigium seu corredum eiusdem, volentes parcere litibus et expensis, et unde vivere sicut decet bonos viros se compromisserunt de jure et de

¹²⁸¹ Цитирано према: П. Шеровић, *Један трговачко-поморски спор повјерен рјешавању 'добрих људи' у Котору 1719. год*, Годишњак Поморског музеја у Котору XII/ 1964, стр. 275-278.

¹²⁸² ИАК, СН, књ. 2, стр. 148.

facto et de jure tantum et de facto tantum in infrascriptos, videlicet: ser Antonium de Marinze, ser Johannem Michaeli, ser Marinum de Tichoe et ser lucam de Todoro, cives Cathari, tamquam arbitros, arbitratores. Et quicquid factum fuerit per eos aut per maiorem partem ipsorum habere firmum et ratum et in nullo contrafacere vel contravenire sub obligatione etc. Actum Catari in pre entia jurati judicis ser Francisci de Zaguris et jurati auditoris ser Jacobi de Gabro'.¹²⁸³

XI Жигови галиота

Жигови за обележавање галиота у Млетачкој Републици, били су плод јединствене уметничке имагинације. У Венецији је све било подложно украшавању, па је тако и ужарено гвожђе које се утискивало у живо месо, носило снагу естетског. Један од најпознатијих жигова, који се у различитим варијацијама јавља на раменима окованих робова и осуђеника веслача, већ почетком XIII века, представљају два полукруга који се дотичу леђима. Претпоставља се да приказује одраз гондоле у води. После XIII столећа, сличан жиг је видљив на телима робова у Далмацији, с тим што је допуњен годином изградње галије, или именом Светог Марка, у дну круга. Облик се дакле развијао у смеру поштовања симетрије. Горњем полукружном натпису супротстављен је доњи, као да је у питању игра одраза.

Сличном развоју и мање-више јасним тумачењима, подложни су и други галиотски жигови: саламандер окружен пламеном, из прве половине XIV века; птичија маска кугина лекара из 1468; арлекин који игра с почетка XV века. Крајем XVI века, долази до квалитативне промене: митске ликове замењује профил војних заповедника и дуждева, као да су у питању новчанице, а не људско ткиво.

У XVI столећу, долази до појаве *la nuvola rossa*, аморфног облика, несумњиво најлепшег и најтајновитијег млетачког жига. Сматра се да је настао у радионици маистра Ђузепе Дандола, крајем 1570. године. Нажалост, већ четиристотине година, не може да се постигне консензус око тога шта тај мотив представља. Експерти венецијанског занатства, сматрају да је то црвени облак, па га зато и зову '*la nuvola rossa*', међутим ова теорија не може да нађе своје

¹²⁸³ ИАК, СН, књ. 13, стр. 310.

упориште у значајнијим историјским фактима. Неке касније теорије, аморфни облик доживљавају као црвени корал, гледан кроз мутну воду, а има и оних који га тумаче као две преплетене гране приморског бора - пиније. Тајновитости тумачења, допринела је и једна не мање важна чињеница: метални облик је изгубљен, па тако у млетачком поморском музеју у Венецији постоји само његов одраз у месу, и то на делу одеране и препариране надлактице неког ислуженог роба.¹²⁸⁴

ХП Которски рибари

Поред рибара из Мула и других насеља, који су град снабдевали свежом рибом, и у самом граду био је понеки рибар. Први за кога се зна је Грдо Богданов - *Gherde filius Bogdani, piscator*. У исправи према којој своју причу гради Ковијанић, за тог рибара се каже, да је заједно са својом женом Домом и њеним оцем Богојем Мазалом, закупио 1326. године, на двадесет година, једно земљиште у власништву цркве Светог Луке, за 18 гроша годишње закупнине.

Године 1332, спомиње се Ћивоња рибар.

Лоре Стефанов, рибар, јавља се у више докумената у периоду између 1326-1335. године. Једна од тих исправа говори, да је Лоре узео у најам земљу чији је власник била црква Светог Трипуна, да би ту засадио лозу на осам квадрањола по осамстотина чокота. Био је дужан, како је то обичај налагао, и да плаћа десети део прихода.

У годинама када се помиње Лоре рибар, у Котору је живео и овом делатношћу се бавио и Иван Првец из Задра.

У једној исправи из 1397, неки Бранко рибар, обавезао се на две године Ивану Звоници, да са њим лови рибу мрежом.

Две године касније, имамо податке о кући на Крепису која је била у власништву покојног Вите рибара.

У Јануару 1397, старатељи манастира Свете Кларе, уступили су на годину дана закуп царине, по одредбама Статута и одлукама Вијећа, Милатку Милинову за 36 перпера, за кога су јемчили Милгост кројач и Радеља Огорличић.

¹²⁸⁴ З. Ферих, *Форма аморфа*, Загреб, 2012, стр. 8 и 9.

Годину дана касније, Иван Звониц се обавезао монахињама манастира Свете Кларе, да ће да плати 30 перпера, за закуп царине, за који је остао дужан. Договорио се са монахињама да им да сваке недеље по два которска гроша, уколико у рибарској мрежи буде било рибе у Котору. Још се предвиђало, да онда када је не буде било, да тада за ту недељу не мора ништа да им плати.¹²⁸⁵

XIII Которске братовштине

Током XVI века, занати су били у сталном опадању, па се самим тим смањивала и снага братовштина. На удару су прво биле оне које су окупљале златаре, клесаре и коваче. Њихови чланови, занатлије постепено се иселавају у потрази са сигурнијим политичким и економским срединама. Насупрот њима, кожари, ципелари и папучари опстају, постижући чак и приметан успон, пре свега због велике потрошње познатих которских ‘кордованских’ кожа на тржишту. Река Шкурда, код северних градских врата, према Доброти, посебно им је била од користи, па се тај крај и данас назива Табачина. Када је градска власт 1577. године, намеравала да та врата затвори, како би се подигао још један мост, Которани су се побунили инсистирајући да та врата остану, истичући, да се добар део града на том месту снабдева водом, као и да су она неопходна за кожаре. И унутар зидина, радили су бројни кожари, које је у током дугих година Општина желела да исели, пре свега због непријатног мириса од шпављњења коже, заправо из хигијенских разлога. То јој је успело тек 1795. године, уз помоћ провидура Зорзија. Све ово нам указује, да је Братовштина кожара, са својим Статутом из 1528. године, и са својих четранест мајстора изузетно добро функционисала, као и да је од 1717. године, сматрана је најјачом братовштином у Котору.¹²⁸⁶

Нагласићемо још, да се од кожарског заната врло добро живело, па тако Валентина Живковић наводи, да је још крајем XIV века, двадесетак которских обућара, личним средствима саградило кућу изван града, за потребе свог заната. Каже, да је уз зграду била подигнута и радионица за прераду коже.¹²⁸⁷

¹²⁸⁵ Р. Ковијанић, *Которски медаљони*, стр. 143-144.

¹²⁸⁶ М. Милошевић, *Бока Которска, Бар и Улцињ од XV до XVIII вијека*, стр. 121.

¹²⁸⁷ В. Живковић, *Средњовековни Котор*, Београд, 2011, стр. 21.

XIV Значај Братовшине Светог Николе Морнара

Значај и нарочита улога Братовшине Светог Николе Морнара (морнарице), по Гелчићу се огледа у следећем:

'Nel secolo XIII cranvi in Cattaro due fratrie: quella di S. Croce che allora incomincio a sorgere e quella di S. Nicolo detta altrimenti la Marinerezza che esisteva gia da quattro secoli e che poscia ebbe tanta parte nella storia di Cattaro. Nel secolo seguente furono instituite altre fratrie ancora e durarono per parecchi secoli; solamente le due prime restano tuttora monumento della patria politica economia di quei tempi. Alla prima potevano appartenere fin certo tempo esclusivamente i nobili, alla seconda i marinari. L'una e l'altra nelle adunanze generali erano presiedente dal Maestro di Sedia, ed erano amministrate dai rispettivi gastaldi, ufficiali, capellani, secretari, ecc. La confraternita di S. Nicolo o la Marinerrezza era composta dal ceto deo marinai e costituita sulla base delle ordirne societa di mutuo soccorso. Il capitale forvatosi dalla minella che ogni marinaio doveva contribuire era tale che poteva soccorrere i confratelli inferni e gli impotenti, provvedere la ote alle loro figliuole ed assumersi il trasporto in patria delle salme dei propri morti su scogli o in paesti infedeli. La Marinerrezza rappresentava l'armata navale del comune di Cattaro anche al tempo del veneto dominio. Riconosciuta dai re ed imperatori serbi, prediletta dao cittadini consigli, essa frui di sempre maggiori poteri; regolava l'approdo alle rive di Cattaro, risenoteva minelle da tutte le localita delle Bocche; ogni marinaio nazionale era obbligato di appartenervi. Ebbe privilegi nei mercati di Venezia, nelle Marche, nel Levante e nelle vicine rive di Dalmazia. Essa intine fu nal medio evo parte importante dell'economia politica del comune, e come nei secoli a noi piu vicini, in quelli eziandio contribui grandemente alla gloria della patria, rimanendo sempre per pieta e ricchezza, per fasti civili e glorie militari, per antichita e quantita di privilegi, superiore alle tante che, nuspice il dominio veneto sorsero a Venezia, nel Levante ed altrove ancora. Le cariche dalle quali essa veniva governata distinguevansi in maggiori e minori. L'ammiraglio, il maggiore ed i due capitani appartenevano alle prime, alle seconde tre ufficiali dell'anziuardia, tre della retrogradia, il tenente ed due sergenti, L'ammiraglio scelto da principio tra i nobili, poscia (dal. sec. XVII) anche tra i cittadini era eletto a vita, doveva risiedere nella cita, andava col bastone e governava non solo le file dei marinari, ma fino all'epoca del domino veneto egli sovraintendeva agli affari marittimi del porto, era il

capo della flotta del golfo, il direttore dei pubblici arsenali, ecc. Gli altri ufficiali rimanevano in carica per un anno.

Il tre febbraio, giorno consacrato al protettore della città, festeggiavasi non solo con splendidissima pompa ecclesiastica, ma con pubblici e privati banchetti, con giostre, fuochi, luminarie e specialmente col ballo religioso e solenne che, come oggi, veniva pure condotto dai più svelti marinari, dinanzi la cattedrale. La ricorrenza di tale solennità veniva annunciata otto di prima, al tocco del mezzogiorno da un giovinetto volgarmente appellato 'il piccolo ammiraglio' perché ornato, meno che del bastone, di tutte le insegne militari che distinguevano l'ammiraglio. Le sue parole (le Lodi) si chiudevano sempre in mezzo alle esultanti acclamazioni del popolo, allo scampanio dei bronzi, al suono dei pifferi e dei tamburini, alle lagrime de' commossi vegliardi che vicendevolmente abbracciandosi e baciandosi s'auguravano il ripetersi di quella lieta ricorrenza per una lunga serie di anni futuri. - A renderla vie più importante fu dato alla marinerezza il privilegio di chiedere la libertà di qualche esule o carcerato. Per quell'occasione poi ogni autorità cittadina era in essa riposta. Riceveva per quei giorni dal conte le insegne cioè il vessillo della città e il grande stemma del comune; l'ammiraglio cingevasi della spada e portava il bastone del conte. Le insegne venivano deposte nel tempio; le chiavi della città si conservano presso l'ammiraglio. Così le autorità spogliavansi per quella festa delle proprie prerogative cedendole al corpo della Marinerezza che nelle notti (2-3-4 febbraio) accompagnato da due cavalieri in completa armatura i quali portavano le chiavi, chiudeva ed apriva le porte della città e corvegliava l'ordine pubblico.

Straordinaria era del pari, la solennità delle funzioni ecclesiastiche. Come al giovedì santo, così alla sera del 2 febbraio, durante il vespero ed i matutini sei nobili dei più ragguardevoli invitati dai procuratori delle reliquie, dai quali ricevevano nobili presenti, e sei scelti dall'ordine civico, incensavano, come oggi pure si usa, due a due in grande assetto di gala le St. Reliquie. La marinerezza partecipava a tutti i sacri riti. Il conte, i giudici, i consiglieri del maggiore e del minore consiglio, i medici, i notari e tutti gli altri ufficiali erano tenuti a offrire alla cattedrale in tale circostanza un cero di peso determinato a seconda del grado dell'obblatore; per chi avesse mancato erano stabilite delle ammende. - In occasione di queste feste il consiglio maggiore di Cattaro aveva (1343) stabilita la tregua di Dio. Fu concessa cioè libertà ai profinghi e latitanti per delitti che non avessero importata la pena

*capitale di accedere impunemente nella cita nei tregiorni precedenti e nei tre seguenti la festa di S. Tripfione...'*¹²⁸⁸

XV Култ Светог Николе

Уз култ патрона града, Светог Трипуна, у Котору је следећи, најразвијенији, био култ Светог Николе, кога су као свог заштитника посебно поштовали морнари и путници. Како је још од старих времена град био оријентисан на поморство, манифестација култа Светог Николе у которској религиозној пракси, може се пратити на основу различитих типова извора, од писаних докумената, до архитектонских и сликарских дела. О снази култа Светог Николе у Котору, говори чињеница да је тесно везан за култ патрона града, што можемо да видимо из лекције старог бревијара, који је 1227. године, написао бискуп Блаж. То писано говори о преношењу главе Светог Трипуна из Цариграда у Котор. Ево шта се каже: *'када је Матија Бонасције купио ову реликвију од једног грчког монаха, оставио ју је замотану као трговачку робу у манастиру Светог Николе, код неког калуђера кога је познавао. Ту је реликвија остала, све док Матија није обезбедио брод за повратак кући. Када су кренули пут Котора, имали су мирну пловидбу, вођени 'добрим' ветровима. Тек у Улцињу, због узбурканог мора, морали су да се задрже два дана. Тада се море, као неким чудом - quasi miraculose, умирило и Матија је са главом Светог Трипуна мирно отпловио пут Залива.'*

Боравак реликвије у манастиру посвећеном Светом Николи и чудо везано за мирно море, говоре нам о темама и светитељском култу који су били блиски и познати которским верницима. Свети Трипун и Свети Никола, насликани су као пандани у XV веку, у олтарском простору, у цркви Светог Михаила у Котору и у цркви Светог Василија у Столиву. Заједно су представљени и поред Богородице, на палију од дамаска, који се помиње 1523. године, у попису предмета из Катедрале.

Фреска са представом Светог Николе, смештена је у оквиру сликане декорације катедрале Светог Трипуна. На потрбушјима њених лукова, налазиле су се представе светитељки и светитеља које је посебно поштовала католичка

¹²⁸⁸ G. Gelcich, *Memorie storiche sulle Bocche di Cattaro*, Zara, 1880, стр. 157-160.

црква, али и чији су култови нарочито били развијени у граду. Једна од таквих, била је и фреска овог свеца, која нажалост није сачувана, али за чије постојање имамо доказ у једној судско-нотарској исправи, тачније Тестаменту Марина Рога из 1433. године, у коме каже, да у оквиру своје последње воље, жели да буде сахрањен у катедрали Светог Трипуна '... *sub volto sci Triphonis ubide picta est figura S. Nicolai.*'

И у писаним изворима, у првим деценијама XVI века, такође се помиње једна фреска Светог Николе, коју је својом опоруком, завештао 1327. године, Никола Главатијев - '*Item relinquo quod pingantur in ecclesia sancti Gregorii ymagines virginis Marie, sanctorum Nycolai et Iohannis Batiste.*' Као важно место ходочашћа за Которане, била је и црква Светог Николе у Барију и то почев од XI века, када су његове мошти похрањене у истоименој базилици.¹²⁸⁹

Пишући о несталим црквама XV-XVIII века у Котору, Мартиновић говори да је постојала и црква Светог Николе од Вртова, лоцирана код истоименог самостана који постоји и данас, као и да не треба заборавити ни знаменити самостан на Табачини, подигнут 1344, срушен 1537. године, на самом извору Шкурде, посвећен истом свецу, који је такође задужбина члана породице Бућа, Николе, протовестијара цара Душана. Не зна се са сигурношћу, да ли је ово здање страдало у великом земљотресу, или су га пак млетачке власти уклониле, да би се предупредила најезда Барбаросе на град. Нови самостан, посвећен Светом Николи, подигнут је 1540. године, и егзистирао је све до Наполеонове окупације, 1807-1814, када је по наређењу француских власти претворен у касарну Свети Доминик. Сама црква, дата је тада на коришћење православном живљу, да би све изгорело у пожару 1869. године. У периоду од 1902-1909, сазирана је данашња црква Светог Николе. Из свега овог, можемо да видимо колико се култ овог свеца поштовао.¹²⁹⁰

Као заштитник путника, ходочасника и помораца, култ Светог Христифора, био је посебно раширен по прометним трговачким средњовековним градовима, самим тим и у Котору. Веровало се да овај светац може да заштити од олује и свакаквих незгода на води, а након појаве куге, у Котору је сматран и заштитником од ове болести. Оно што је посебно утицало

¹²⁸⁹ Све цитирано према: В. Живковић, *Религиозност и уметност у Котору XIV-XVI век*, стр. 218-221.

¹²⁹⁰ Ј. Мартиновић, *Сто которских драгуља*, Ријека Црнојевића, 1995, стр. 46-48.

на широку заступљеност култа Светог Христифора, било је веровање, да поглед на слику или скулптуру са његовим ликом, спасава од изненадне смрти, или несреће тог дана. Због свега овог, Светог Христифора су често сликали на фасадама цркава, на спољним зидовима јавних зграда и на станицама дуж ходочасничких путева. У Котору, на западном pročелу цркве Свете Ане, до данас је остала сачувана представа овог свеца, настала у XIV веку.¹²⁹¹

Которске цркве и манастири, углавном су грађене ктиторством которског племства и пучана. Патронатско право над њима је било наследно. Познато је, да је цркву Светог Павла саградио Павле Бари, а цркву Светог Луке, Мавро Кацафранги. Поред њих, уз Трифуна и Николу Бућу, као ктитор се јавља и Марин Душко, од чијег прилога је подигнута црква Светог Антуна Опата. За остале цркве, постоје подаци о знаменитим породицама које су биле херeditари патронатског права. Тако су херeditари цркве Свете Марије Колеђате, прво били Дерса и Бизака, а касније Бизанти, Драго, Грубоња, Пасквали, Бућа и Загури, док је црква Светог Марка, била под венецијанским патронатом. На челу цркава, налазио се опат - *abbas*. Њих су на основу старог обичаја - *ut antiquitus extitit ordinatum*, бирали патрони цркава, да би 1334, ово било преточено и у законску одредбу. Како су цркве приликом свог оснивања добијале земљишне поседе, а стремећи ка циљу да управа црквених добара остане у рукама њених грађана, 1370. године, било је прописано, да на месту ректора цркве не може бити странац. Због тога што је постојала потреба да се очувају црквена добра, 1403. године, уведен је још један члан, који је налагао избор четворице властелина, који би сачињавали одбор, са задатком да решава спорна питања која настану око црквене имовине. Законом од 1422. године, статутарно су одређена права и дужности црквених патрона у погледу управитеља цркве и црквеног имања. Пошто је у Котору постојала готово устаљена пракса, да паторни осудствују из града, односно околине, а да се притом и даље користе црквеним приходима, законом је прецизирано да црквене старешине искључиво морају да бораве у Котору, односно његовом дистрикту.¹²⁹²

¹²⁹¹ В. Живковић, *Култови светитеља заштитника од куге у Котору (XIV-XVI век)*, Историјски часопис, књ. LVIII, Балканолошки институт САНУ, Београд, 2009, стр. 187.

¹²⁹² В. Живковић, *Религиозност и уметност у Котору XIV-XVI век*, стр. 60 и 61.

Највећи наручиоци олтарских слика у Котору, свакако су биле братовштине. Потреба за олтарским сликама, лежала је самој суштини ових лаичких удружења, односно у њиховом спајању струковних и еснафских потреба са религијским захтевима. На који начин су олтарске представе утицале на драговољно посвећивање и побожност братима, можемо управо да видимо из њихових Статута. У једном члану Статута дубровачке братовштине Светог Лазара (*mercanti di Levante*) из 1536. године, говори се како се првенствено морају пошговати они светитељи који су ликовно представљени на главном олтару цркве посвећене патрону братовштине: *'Item ad honor de Dio et de la Vergine Madona nostra speranza...et refugio, et de Sancto Lazaro nostro protectore et de tutti li sancti et sancte de Dio, e spetialmente de quelli sancti de li quali representa le figure lo altare grande in la giesia de Sancto Lazaro et ala salute et prosperita spirituale et temporale de nostri fratelli et sorelle.'*

Которска братовштина кројача имала је свој олтар посвећен патронима свог заната, Светом Хомобону и Светој Барбари, који се славе истог дана. Тај олтар, првобитно се налазио у Катедрали, да би приликом доношења Статута ове братовштине, 1528. године, прво био премештен у цркву Светог Марка, а касније у цркву Свете Марије Колеђате, а потом у цркву Светог Бартоломеја.

И братовштина кожара, имала је свој олтар Светог Бартоломеја, у цркви Светог Николе, на коме су приказани Свети Ђорђе како убија аждају (ранији заштитник града), Свети Бартоломеј (чији се култ веома пошговао у Котору, а у исправама се помиње почев од 1326. године) и Свети Антонин, фирентински надбискуп, док је братовштина которских обућара, имала свој олтар Светог Крешина, прво у цркви Светог Бенедикта, који је потом премештен у цркву Светог Јеронима.¹²⁹³

Далеко касније, услед последица декаденције поморске привреде у XIX веку, Братовштина више није била у могућности да издржава цркву, па су је аустријске власти користиле у друге сврхе. По њеном рушењу, главни црквени олтар, пренет је, где се и данас налази, у цркву Госпе од Здравља, на брду изнад града, док су олтарска пала са ликом Светог Николе и велики сребрни крст, однети у Катедралу. Велико црквено звоно, ради и данас, а уграђено је у сат-кулу.

¹²⁹³ *ibid*, стр. 130, 132 и 133.

XVI Будванска братовштина помораца

Говорећи о унапред добро смишљеној млетачкој политици Б. Јелушић и М. Јелушић се осврћу и на будванску братовштину морнара: *‘...Тешко је повјеровати да је будванска братовштина св. Николе била мање активна и незаинтересованија од которске, или да није била у току са свим варијантама поморског пословања.*

Сумњамо да у Будви није било почетног капитала за отварање првих линија: знамо да се већ из масе нових грађанских породица издваја слој имућнијих, а да племство, за разлику од которског, није имало алтернативу у трговини на копну. Сигурно је да је ова структура заинтересованих за излазак на море истовремено и језгро популације могућих наручилаца.

Посада бродова за Будву није била никакав проблем.

Не можемо да објаснимо феномен неуспјеха будванског сна о Медитерану, а да изгубимо из вида већ поменути тврду и рестриктивну млетачку политику чији је основни циљ био да спријечи било какав економски просперитет комуне, која је Венецији била довољна као гранично војно утврђење...’¹²⁹⁴

XVII Политика Балше III и српске Деспотовине

Настојања Балше III да поврати породичне поседе, непрекидно су се сукобљавала са интересима ојачалог племства у Зети и суседним крајевима, али и с Венецијом. Исцрпљујући осмогодишњи рат с Млетачком Републиком, окончан је споразумом о миру, крајем 1412. године, ратификованом годину дана касније. У то време, последњи Балшић, стекао је важног савезника у личности босанског војводе Сандаља Хранића, који је управљао пределима од Неретве до залеђа Боке Которске (око 1415.), горњим Подрињем и Полимљем. За њега се иако у позним годинама, удала Балшина мајка Јелена, кћи кнеза Лазара, 1411. године, па је и то био разлог, што је Хранић свесрдно подржавао Балшу III и заступао његове интересе у Венецији. Против Котора, заједнички су ратовали 1412-1413. године. Операције су обустављене тек пошто су пропали покушаји

¹²⁹⁴ Б. Јелушић - М. Јелушић, *Како је Будва сањала Медитеран*, Будва, 2008, стр. 45.

да се град нападне с мора, али је преговорима постигнут споразум, да Которани уступе Хранићу приходе од продаје соли, с тим да се од тога исплаћује Балши, которски данак од хиљаду дуката.

Балша је успео да успостави врховну власт у целој Зети. Измирио се с браћом Ђурђем и Алексом Ђурашевићем, рођацима и наследницима Црнојевића, који су иначе управљали Пашпровићима, Луштицом и пределима између Котора и Будве. У очима савременика, Балша је опет постао зетски господар, како су га називали Дубровчани и Млечани. Настојао је да одржи добре односе са суседима у северној Албанији, где су се Турци с успехом полако учвршћивали. Прво је у Кроју ушао Амер-бег а затим је из Валоне, 1417. године, протерана госпођа Руђина, удовица Мркше Жарковића. Сматрајући да треба да јој помогне, пошто су били у сродству, Балша јој је дао да управља Будвом (1418-1419.).

Турско присуство у северној Албанији, реметило је цео систем односа који се временом ту усталио. Били су угрожени и сви околни крајеви, посебно трговачки путеви, што је опет највише користило Дубровчанима. Венеција је своје поседе у Скадру, Дривасту и другим местима, шпитила преговорима с турским војним заповедницима. Делила је и поклоне и провизије, али је с друге стране настојала и да се споразуме са султаном.

Дубровчани, опет, животно заинтересовани за проходност пута преко Скадра за Србију, тражили су помоћ и од српског деспота и од краља Жигмунда, свог врховног господара. У писму упућеном Стефану Лазаревићу, године 1413, истицали су да ‘Зета припада Србији, Балши и њему (деспоту)’ и да ‘све зетске реке до Валоне, треба да буду отворене за жито и мрс’. Ступали су у преговоре и с локалним млетачким властима у Скадру, а сребро из Србије, извозило се преко Скадра у Дубровник.

Свакодневни односи међу људима на територијама Балшића и Венеције, доносили су многе спорове, најчешће око граница, на царинама, због неразјашњених права на поједине приходе, због прихватања одметника и услед разних локалних штета и сукоба. Венеција, уз то, није поштовала стара правила цркве у земљама Балшића, тако да сукоби представника католичке цркве и Српске православне цркве, нису били ретки. У таквим околностима, Балша III је поново заратио с Млечима, а изгледало је и да му међународне прилике иду на руку. Наиме, нешто раније, избио је нови рат између Угарске и Млетачке

Републике (1418.) и краљ Жигмунд је предузео офанзиву према Фурланији, чиме је непосредно угрозио подручје Венеције, што је опет значило да Република није била у ситуацији, да знатнијим војним снагама пружи отпор противнику на зетском тлу. Уз све то, Балша је имао сву подршку свог ујака, деспота Стефана Лазаревића, важног савезника краља Жигмунда.

Охрабрен тиме, Балша је наредио да се у Зети похапсе сви Млечани, а затим је напао околину Скадра и Дриваста, марта 1419. године, па је Венеција била принуђена, да се више користи дипломатским средствима и новцем, него ратом. Истог месеца, расписана је награда за хватање Балше, али резултата није било, иако је износ више пута повећаван, да би чак достигао суму од осам хиљада дуката. Мада је и појачање послато у Зету, ситуација се није мењала, а Балши је пошло за руком, да исте године освоји и Дриваст и да Млечанима онемогући да користе реку Бојану, тако што је подигао два утврђења, на ушћу, код опатије Светог Николе и код Светог Срђа.

Како није имала другог начина, Венеција се одважила да против Балше потражи помоћ Турака. Испрва се рачунало на скопског намесника Исака и турске заповеднике у Албанији. Нудило им се, да за прихватање сарадње и допринос протеривању зетског господара, добију пет хиљада дуката и скадарску провизију, уколико Република успе да преузме Балшине поседе, а обнављају се и преговори са султаном о сређивању односа. Након дугих натезања, споразум о миру, закључен је новембра 1419. године. Његова једна одредба, односила се и на млетачке поседе у Албанији: Венеција се обавезала да султану плаћа данак за Скадар, Дриваст и Љеш, а за узврат су Османлије прихватиле да бране поседе које је Република имала у Албанији.

Све ово, прилично је утицало на односе снага у Зети, па је Котор одлучио да се приведу крају преговори о признању врховне власти Млетачке Републике, што се знамо и догодило годину дана касније, на свечаности јула месеца, када су практично истовремено, млетачким поседима у Скадру дотурена појачања. Поред поштовања Статута, комуна је с Венецијом договорила и да се градски дуг отплаћује из редовних прихода града, а Которанима је признато и право на подручје Светомихољске метохије. Балши је с доласком Венеције у Котор, свакако био отежан положај, па је заједно са Ђурашевићима, у зиму 1420-1421, напао околину града, док су паралелно с тим, сељаци у Грбљу, дигли устанак против властелина. Како није било нарочитих помака, Балша је покушавао

преговорима, да успостави стање пре избијања непријатељства, али му то ни на тај начин није успевало, с обзиром да Венеција није хтела да се одрекне скадарске провинције, Луштице и солана у Боки.

Република је иницирала, да се уз посредство Сандаља Хранића успостави мир с Балшом, јер су се некако већ у то време, пронели гласови о његовој болести. Пред крај живота, Балша је одлучио да се повуче у Србију, на двор свог ујака, изразивши жељу да његову земљу преузме деспот Стефан Лазаревић. Тамо је и умро, априла исте године. Тако је Зета, те 1421. године, припојена држави српског деспота, што је истовремено наметнуло обавезу, да се поседи Балшића бране од свих који су их угрожавали, што се на првом месту односило на Венецију. Обећањима и уз новац, Републици је успело да придобије полако поједине градове, прво Дриваст, затим Улцињ и Бар. У горњој Зети, главну реч су водили Ђурашевићи, који су признали власт деспота Стефана. Двојица најпознатијих Ђурашевића, Ђурађ и Алекса, постали су деспотове војводе. Сви ови догађаји, учинили су да рат са Венецијом није могао да се избегне.

Међутим, тада су се испречиле и изненадне тешкоће у односима с Турцима. Након смрти Султана Мехмеда I, априла 1421. године, и тек пошто је дефинисао односе с његовим наследником, деспот Стефан је већ августа, морао да предузме војни поход у Зету. У међувремену је Венеција, уз помоћ приморских градова које је придобила, стекла знатна преимућства у борби за земље Балшића, па деспотов захтев да му се уступе већ запоседнуте области, није усвојен. Ратним операцијама, Срби освајају Дриваст и Бар, као и највећи део територија ван утврђених градова. Примирје с Венецијом, на још шест месеци, склопљено је исте године. У пролеће 1422. године, деспотов посланик, војвода Витко, водио је у Венецији разговоре, у циљу сређивања међусобних односа. У средишту дешавања био је Скадар, где је српска војска изградила утврђење на Бојани, пресекавши тако главни пут за снабдевање града. Тек на вест о доласку турских одреда, деспотове снаге су се некако повукле, па је Венеција све чешће тражила подршку од султана. Исте године, деспотова војска бива поражена код Скадра, али Венецији не успева да приволи Ђурашевиће за себе, који остају верни Стефану Лазаревићу.

Ратовање у Зети, завршено је склапањем скадарског мира, августа 1423. године. Венеција је задржала Котор, Улцињ и Скадар, а Срби су добили Бар и Дриваст, и деспоту је обећана Будва, са соланама у Грбљу. Као наследник

Балшића, добио је право и на скадарску провизију. Отворена и спорна питања, разрешена су и потврђена тек 1426. године, споразумом у Вучитрну, а последња разграничења су обављена у новембру исте године у Дривасту. Те године, на сабору у Сребрници, деспот Стефан је свог сестрића, Ђурђа Бранковића прогласио својим наследником, што је на свом путу у Тати, потврдио и краљ Жигмунд, уз напомену, да уколико Ђурађ не буде имао наследнике, да се у том случају, Београд, Голубац и Мачва, морају вратити Угарској. Султан Мурат II, испровоциран оваквим уговором о наслеђу, почео је с нападима на Деспотовину, који су текли упоредо с побунама рудара у Сребреници и Босни, које је деспот успео да угуши.¹²⁹⁵

У суседној планинској области Зете, и даље се одржавала извесна мера независности. У време првог пада Смедерева, 1439. године, Зета, у коју Турци још увек нису били продрели, прешла је у руке локалне властелинске породице Црнојевић. Када је Ђурађ Бранковић, 1444. године, обновио српску деспотовину, покушао је, додуше без већег успеха, да поврати власт и над њом. Њему се супротставио Стефан Црнојевић, ставивши се под млетачку заштиту. Његов син и наследник Иван (1465-1490.), у великој мери је наставио очеву политику. Када су се Турци борили са Млечанима око Скадра, заузели су и Иванову територију, па је он морао да се склони, побегавши у Италију.

Међутим, Ивану су на руку ишли метежи у Анадолији, проузроковани смрћу султана Мехмеда II, што му је омогућило и да се 1481. године врати у Зету, и оснује престоницу на Цетињу, где је успео да сачува свој положај, додуше као турски вазал. Након његове смрти, сукоби између његових синова, убрзали су припајање Зете Турцима, 1499. године.

Динић истиче, да се мора рећи, да се чак и у тим мрачним временима, када су у Зети уништени остаци средњовековне српске државе, њен културни развој наставио. Иван Црнојевић је у својој престоници, саградио манастир, мада скромних размера, док је његов наследник, Ђурађ (1490-1496.), основао прву српску штампарију, у којој је монах Макарије штампао *'opera per tutto laudata et apreciata'*.¹²⁹⁶

¹²⁹⁵ Ј. Калић, *Срби у позном средњем веку*, Београд, 2012, стр. 128-131, М. Јовић - К. Радић, *Српске земље и владари*, Параћин, 1989, стр. 79.

¹²⁹⁶ М. Динић, *Балкан од 1018. до 1499*, in *Из српске историје средњег века*, Београд, 2003, стр. 54-55.

XVIII Грбаљске буне

Грбаљске буне, било их је четири (1421-1428, 1432-1433, 1448-1452 и 1462-1469.), спадају у најзначајније догађаје који су обележили Залив у XV веку. Карактерише их видна класна поларизација становништва, спољна интервенција, неретко крваве борбе и разарања, у укупном трајању од четврт века. Грбаљ за Боку представља највећу површину плодне земље, од 16 миља дужине и ширине, а смештен је између Котора и Будве, са две реке, на којима је у оно време било активно више десетина млинова, који су производили око 300 тона жита. Изузетан привредни значај Грбља, подстакao је которску комуноу, да много пре него што су Млечани дошли на власт, изврши поделу грбаљске земље, по феудалном принципу и да утврди правне односе у најзначајнијој жупи, коју је повељом из 1308. године, даровао Котору краљ Милутин (Хрисовуља краља Стефана Уроша II Милутина и краљице Јелене о поклону Котору жупе Грбаљ: *‘Краљ Стефан Урош II Милутин са мајком краљицом Јеленом поклања граду Котору жупу Грбаљ са свим међама и правима која су имали и раније’*. Иако оригинал ове Одлуке није сачуван, позната је из фалсификоване повеље цара Душана из 1351. године, а о овом дару, имамо и потврде у нотарским књигама IV века. Милутинова исправа се може датирати у време између 1306 и 1308, јер је од 1309. године, Стефан, будући краљ Дечански, већ управљао Зетом као краљев намесник. Издавање овог документа, требало би повезати са боравком краља Милутина у Котору, 1308. године.

Оно што је изузетно битно и што је остало и у потоњем времену, јесте да је которска комуна била једини прави власник грбаљске земље, па је зато искључиво она била овлашћена да је дели лицима, најчешће уском кругу племића, ређе пучанима, на доживотни закуп - ливел, познат и као емфитевза, од грчког *emfiteyo* - засадити, без могућности да је они стекну у својину. Закупац је стога није могао отуђити, већ ју је могао дати у мираз, или је за случај своје смрти, могао да је остави у наслеђе, тачно одређеним ближим или даљим сродницима. У Риму се иначе емфитевза, уобличила као стварно, отуђиво и наследно право, тек у поткласичном периоду. Поред закупнине, на закупцу је било да сноси све трошкове пореза, с тим што је уживао стварно-правну и посесорну заштиту. Узрок настанка ове установе, било је пре свега да се приведе намени закупљено земљиште, као и да се замени култура која се на

њему до тада гајила (да се уместо воћњака, или ораница, на земљишту засади виноград или маслињак), што га управо и разликује од права плодуживања, где је и промена на боље, била забрањена. Цар Јустинијан је увео јединствена правила за емфитевзу, па тако овај облик дугорочног закупа, под истим именом можемо да сретнемо не само у средњовековном законодавству, већ и у неким модерним. Што се тиче Котора, са доласком Венеције, многе ствари се знатно мењају. Најважније је било то, што су нека права, која су била у искључивој ингеренцији града, прешла у руке *Commune Venetiarum*, коју су представљали кнез и други службеници, које је постављала Република. Самом Котору, били су остављени само спољашњи атрибути: поштовање Статута и *Communitas Cathari*.

Логична последица ове нове ситуације у аграрним односима, била је та, да су сада чланови нове которске комуне, али и други странци, који нису имали статус которских грађана, а и црква, и који нису до тада могли да буду закупци грбаљске земље, добили могућност да стичу поседе у Грбљу. За правнике, грбаљске буне су од вредног значаја, јер су се кроз те побуне, формирала и посебна схватања о својини, државини и плодуживању, што је у основи и била њихова покретачка снага.¹²⁹⁷

XIX Гелчић о природи Братовшгине Светог Николе Морнара

‘У расправи о лаичким братовштинама у Далмацији, имао сам прилику да кажем да није било школе, међу свим таквим организацијама у овој провинцији, која је могла да се подичи тако сјајном прошлошћу, каква је била она бокељских морнара. Неколико појединости које су наведене у прилог овој тврдњи, поред оних, што су о овој племенитој институцији већ рекли Raffanelli и надаље, ослободили би ме дужности да се овим даље бавим, да ме открије нових докумената (мисли на алегате), није навело на исцрпнији рад о њеној историји. Сложенији, што је разумљиво, у поређењу са оним што је до сада истакнуто, и у односу на питања која су ми приватно постављена, у вези с њеном прошлошћу и карактером у средњем веку. На некадашњу Морнарицу, истина,

¹²⁹⁷ III. Љубић, Маријана Болице Которанина опис Сањаката скадарског од 1614, Старине ЈАЗУ XII, Загреб, 1880, стр. 190, В. Мошин - С. Ћирковић - Д. Синдик, *Зборник средњовековних ћириличних повеља и писама Србије, Босне и Дубровника (1186-1321)*, књ. I, Београд, 2011, стр. 403, Ж. Бујуклић, *Римско приватно право*, Београд, 2012, стр. 279-281, М. Благојевић, *Мираз у средњовековном праву Котора*, стр. 68-73.

ова данашња је тек сећање, али како у оно време, тако и данас, кроз њу се прожимају два снажна осећања: вера и родољубље. Зато сматрамо, да уколико будемо у прилици да расветлимо само неки од њених дирљивих обичаја, да ћемо барем делимично узмоћи да скренемо пажњу на њен значај и повратимо нешто од њене сјајне прошлости.

У том смислу, корисно је, на првом месту, потпуно познавање њеног првобитног Статута, којег нажалост нисам успео, као што је била моја жеља, да видим похрањеног у Котору. Приказ институције којом сам се бавио, по први пут је угледао светлост дана 1872. године, са Белијем и Пасторијем из Трста. Од тада су се појавили о Бокељској морнарици и други натписи, посебно у бечкој периодици, али се заправо ни из једног, није могла стећи права представа о улози коју је Братовићина имала у развоју јавног живота Бокеља, током толиких векова. Ти аутори, уместо да су у Морнарици препознали братовићину која се јесте формирала под утицајем вере, али која је у чудесном складу успела да обједини, не само интересе појединаца, које је упућивала у струку, мотивисала да што боље раде, стичу и да буду на корист државе, видели су у њој ништа друго, до племениту и милосрдну организацију, чији је задатак да празник свеца заштитника буде још свечанији. Ако је и данас посматрамо на такав начин, то је највероватније због тога што смо навикли да о њој судимо према критеријумима овог времена, који сигурно нису ни налик онима којима су се руководили наши преци, када су оснивали толике мудре и дичне отаџбинске институције. Порекло највећег броја наших верских светковина сеже у средњи век; у оно време у коме је свака појава, ма колико била безначајна, имала свој разлог постојања и који смо дужни да утврдимо. Пошто сматрам, да сам овим радом, макар и делимично, остварио тај циљ, препуштам драге воље на процену другим оштроумнијим истраживачима, да исправе и допуне оно мало ствари које сам успео да утврдим из прошлости Морнарице, а мени преостаје и чиниће ми довољну сатисфакцију, уколико сам својим проучавањем подстакао и друге да кажу нешто више и боље о овој организацији. У изучавању историје домовине, ово надметање, вођено са достојном пристојношћу, независно од дневних несугласица, које немају ничег

заједничког са нашом прошлошћу, омогућиће, да се у најповољном светлу прикажу сва славна дела овог краја.¹²⁹⁸

XX Алегати по Гелчићу

Дајемо приказ алегата, онако како их је презентирао Гелчић и справом можемо да закључимо, да су његови сажетији, у односу на начин како су приложени уз Сагут Светог Николе Морнара из 2009, (на нешто мање од 130 страна, додуше двојезично, на италијанском и српском језику):

'Descrizione dei beni stabili, livelli, affitti ecc. della Maarineressa (fol. 33-35)

Grazie accordate alla Marinerezza i di 2 e 4 Febbraio degli anni 1767-1807 (fol. 54-69).

1453. Aprile 17. - I Fondatori della Capella di S. Nicolo in via S. Agata, rinunziano a favore della Marinerezza a tutti i loro diritti sullo medesima. Le rovine ne furono da tempo utilizzote per la nuova. Chiesa di S. Nicollo dei Marinari, i quali percio ne diventano gli assoluti proprietari - Pare che nella chiesa predetta vi siano stati piu altari (fol. 25,26).

1501. Luglio 15. - Testamento di Antonio Gisdavac prete - Tra gli altri lasciti e quello di una rendita per l'acquisto di frumento da dividersi annulmente 'in perpetuum a li pupilli de Marinari', e certa somma per l'acquisto di 'rascia per vestiti una volta tanto agli stessi'.- Indi certi terreni, coi redditi de' quali si acquisteranno grani da dividersi annualmente 'a li vecchi poveri marinari et a li orfani de li marinari poveri'. (fol 31,32).

1593. Aprile 27- Capitolo - Spese della Maarineressa per le feste di S. Trifone - Assegno usato fin da antichissimo tempo per la redenzione degli schiavi (fol. 27).

1509. Genn. 4. - Giov. Gavlovich risarcira alla scuola i danni da lui inferiti ad attressi datigli per il carenaggio di una sua nave. (fol. 15). E riconfermata la sudetto pena sub. d. 22 Apr. 1515 - (ibid).

1523. Maggio 20. - Riforma del capitolo 1 Marzo 1499 sulla mercede ai Calafati (fol. 15).

1525. Marzo 16. - Riconferma (Moise Venerio Ratt.) dello Statuto. (Matricola) dei Marinari (fol 169).

¹²⁹⁸ Бузепе Гелчић, *Storia documentata della Marinerezza Bocchese*, превод аутора тезе.

1527. Ottobre 31. - Domenico Gritti riconferma il capitolo sulle mercedi oi calafati (v. s. ad 10 Mag. 1523) (fol. 17).

1543. Ottobre 5. - Adesione della Marinerezza alla fabbrica del monastero di S. Croce - Ammiraglio Giacomo Belli (fol. 17).

1552. Gennaio 10. - Livello assunto da Trifon de Bucchia verso la Marinerezza in Marcevac (fol 19).

1553. Agosto 3. - Affitti pagati da Marino Colenda (fol 20).

1554. Dicembre 5. - Palen tavernaro dona un calice in voto, per la grazia avuta da suo figlio Domenico, e chiede di essere con tutti i suoi ammesso alla Scuola del Marinari (fol. 22).

1555. Febbraio 4. - Dono dei nobili alla Chiese dei Marinari di alcuni ducati, fatto nell' occasione della grazia di un bandito. De quei ducati si ricava certa somma per redimere della argenteria data gia in pegno dalla Marinerezza per i bisogni della Chiesa medesima (fol 22).

1568. Gennaio 13. - In Capitolo - Disdetta a Girolamo Cascalieri per il magazzino della Marinerezza da esso occupato, lasciandoglisi l'uso dei piani superiori della casa (fol. 20).

1574. Dicembre 22. - I Marinari acquistano la mano destra di S. Nicolo - nonche un paramento, il pennello della Arte, 4 candellieri e la lancia per la croce - Si ristaura una casa della Scuola - Si acquistano 'vasi per tirar li navilii in terra' (fol. 24).

1579. mars 13. - Agostino Valerio vescovo di verona, visitatore apostolico, sull' esattezza nella percezione dei canoni, dei livelli ecc (fol. 25).

1583 Luglio 9. - Capitolo - Tutte le ragioni concesse nelle feste di S. Trifone, siano divise fra la chiesa, di S. Nicolo e l' Ammiraglio (fol. 26).

1585 Agosto 5. - Capitolo - La Marinerezza si Catharo e Perasto invia ambasciatori a Venezia (fol. 27).

1629. Novembre 10. - Persagno e esconerata dai lavori manuali, essendo obbligata al trasporto dei dispacci (fol. 36).

1631. Dicembre 30. - Capitolo - Diritti dell'Arte sui viaggi dei bastimenti, e necessaria iscrizione di questi nei ruoli di essa. - L'elezione dei Capitani della Marinerezza abbia luogo il di 13 Gennaio (fol 26).

1633. Gennaio 5. - Una partita di formaggi esportati da Trau per Venezia e Cattaro dalla Marinerezza bocchese, e esente da dazio (fol. 37).

1635. Gennaio 31. - *Ordine osservato dalle Arti e dai Monaci nelle processioni (fol. 18).*
1657. Febbraio 23. - *Levato il dasio sul formaggio (fol. 349).*
1643. Aprile 12. - *Terminazione sulla decima alle credita (fol. 18).*
1644. Luglio 4 - *Acquisto d'un penello per la croce, e di una pianeta ecc. di dimasco bianco - Amm. Giorgio Scuri (fol. 35).*
1649. Luglio 12. - *Capitolo - Richamato in vigore il Capitolo sul dovere che tutti i marittimi hanno di essere iscritti nei ruoli della Marinerezza (fol. 29).*
1652. Gennaio 13. - *L'elezione dei Capitani seguira, come di solito, per Capitolo (fol. 33).*
1655. Marso 15. - *Acquisto di paramenti - Ammiraglio Nic. Calcetti (fol. 35).*
1660. Settembre 30. - *Trifone Patra fabbrica a sue spese una tomba nella Chiesa di S. N. per i marinari forestieri (fol. 35).*
1661. Novembre 20. - *Assegno di Zecch. 15. a saldo della legatura in argento di un'altra reliquia di San Nicolo (fol. 24).*
1666. Febbraio 27. - *Terminazione Provv. Gen. Morosini - Il Ruolo dei Marinari bocchesi sia redatto e tenuto dall' Ammiraglio per l'evidenza e distribuzione di essi nei servivt di stato. Amm. Luca Lazzari (fol. 42).*
1666. Marso 25. - *Term. Gen. Cornaro - Perzagno chiese l'annessione delle Terre di Clicich, Mulla e Stolivo, per il servivio dei dispacci. - Negata questa, e affidata all' Ammiraglio della M. la regolazione di quel srevisio (fol 43).*
1667. Gennaio 25. - *Transazione fra la famiglia Bisanti e la Chiesa di S. N. dei marinari, per l' ampliamento della loro casa fino alle mura di questa (fol. 57).*
1668. Gennaio 16. - *Il Rettore sancisce il Capitolo sorpracitato sub. d. 30 Dec. 1631. (fol. 29).*
1670. Gennaio 11. - *Term. Provv. Gen. A. Barbaro - Enumera i privilegi della Marinerezza nelle feste di S. Trifone (fol. 43,44).*
1672. settembre 29. - *Privilegi della Marinerezza alla riva degli Schiavoni a Venezia. - Esensione di dasio in esportazione (fol. 38).*
1675. - *Febbraio 8. - Soppressione del dasio consumo sull' acquavite in base a Terminazione Rogati 9 Gennaio a. s. (fol. 21).*
1676. Febbraio 2. - *Esensione dei dasi sulle carni affumicate (fol. 38, 39).*

1678. Agosto 29. - *In seguito a requisitoria della Marinerezza e levata la Terminazione 16 Luglio 1677 che obbliga la registrazione in Cancelleria de' debiti e crediti contratti con carte private - I passaporti sono esenti di tassa (fol. 40).*

1680. Settembre 20. - *Terminazione Cornaro sul ceremoniale dello stendardo all'arrivo dei pubblici rappresentanti (fol. 40).*

1680 Dicembre 29. - *Capitolo - Periti al mercato delle Scoranse, stabiliscano i prezzi, ed a questi siano obbligati i Marinari nei loro acquisti (fol. 42). Questo Cap. e confermato dal Rettore (fol. 429).*

1683. Luglio 7. - *Assegni a saldo di tre lampade per la chiesa (fol. 24).*

1688. Gennaio 13. - *Capitolo. - Elezione di Pasqual Prendoni da Clicich in Capitano della Marinerezza (fol. 47).*

1688. Gennaio 19. - *I due Capitani della Marinerezza siano eletti un anno dal seno dei Cattarini, l'altro anno da quello dei Persagnotti, secondo l'usato (fol. 44,45); e cio sulla base del verbale 23 Gennaio 1687 (fol. 46).*

1688. Agosto 9. - *Quelli di Clicich pretendono al diritto di levar gli stendardi dei pubblici rappresentanti all'atto del loro primo ingresso - Questo diritto non spetta che alla Marinerezza quidata dal suo Ammiraglio (fol. 46,47).*

1689. Aprile 24 - *Capitolo. - Non verranno rilasciate le spedizioni che a quei Capitani che proveranno con atto legale di aver assolti tutti i loro debiti colla Scuola di S. Nicolo dei marinari (fol. 48).*

1689. Aprile 26. - *Terminazione che sancisce il Capitolo predetto (fol. 48,49).*

1690. Gennaio 31. - *Capitolo. - Vincenzo Bronza Ammiraglio di Castelnuovo (citta di recente acquisto e quindi costituita in Ammiragliato autonomo) fa innovazioni in linea arboraggi. Chiedesi che non siano sancite senza che si abbiano a sentire le ragioni della Marinerezza boccchese (fol. 50).*

1691. Gennaio 22. - *Terminazione Balbi - Non accelta le dimissioni di Trifone Michele orese eletto in Capitano, salve le pene stabilite dal Capitolo (fol. 49).*

1691. Febbraio 15. - *Term. Provv. Gen. Molin. - Riconferma il Capitolo 26 Aprile 1689 sulle modalita nell'assegno delle spedizioni (fol. 49,50).*

1714. Febbraio 19. - *Capitolo. - Riconferma del privilegio alla Riva degli Schiavoni (fol. 51).*

1754. Agosto 11. - *Termin. Provv. Gen. Grimani, - Richiama in vita, con nuovi benefizi, i privilegi sulle riva della Marca, Puglia ecc. Riconferma i privilegi delle insegne, delle grazie ecc. alla festa di S. Trifone (fol. 52,53)'.*

XXI Запис и Извод из легенде

Међу документима које је Гелчић објавио у Статуту Братовшине Светог Николе морнара, - *Storia documentata della Marinerezza Vucchese*, 1889. године, у Дубровнику налазе се и *Запис о телу Светог Трипуна* и *Извод из легенде о Светом Трипуну*. На основу њих, он је закључио да се оснивање удружења помораца у Котору може пратити већ од самог почетка IX века. У науци су, потом, изнета и слична, али и битно другачија мишљења. Због тога дајемо препис ових текстова у целости, почевши од *Записа о телу Светог Трипуна*:

'Anno a Cristi Incarnatione ocatangentesimo nono, die decima tertia Januari. Ego Andracius et cum conjuge mea Maria et cum filio meo Petro, et cum filia mea Maria, et cum mea filia Theodora, edificavimus Ecclesiam sancte Marie Infuarie. Et fila mea Maria tulit virum, et alia noluit virum, et dixit ad patrem suum: Fac mihi inclausuram in Sancta Maria, ad partem dexteram: et fecit audivit quod esset pulcra et voluit eam tollere per forzam; et deinde audientes amici eius, dixerunt ei et patri eius, domino Andreacio. Et Dominus Andreacius dixit filie sue: filia, audivi hec, quia judex in illa nocte habet te tollere. Illa respondit: Pater mi, melius est mihi mori, quam hoc scelus perpetrare. Et illa nocte pater eius excludit illam, et in illa die venit judex cum gente multa, et querebant filiam domini Andreacil, et non invenit eam. Et post annorum curriculum venerunt Venetici et adduxerunt corpus sancti Tryphonis, et quando audivit dominus Andreacius quod habent ipsi Veneticos: Rogo vos, amici carissimi, vendite mihi corpus sancti Tryphonis. Ei dixerunt Venetici: Si tu promittia servire ei cum tota mente et amore vendimus tibi; et si non, non debimus tibi eum. Et deinde promisit se vovere ecclesiam in eius nomine, et vendiderunt eum domino Andreacio, et compravit illum per du gentum solidos romanos, et una gemmetam per centum solidos romanos, et una coronam gemmatam per centum solidos; fiunt simul trecenti solidi. Et quando eum exposuerunt de navi venerunt clerici secundum ordinem qui pertinet, ad sacrum corpus; quando autem portaverunt per viam fixit se Corpus Sancti Tryphonis et stetit. Et venit nauclerius qui eum aduxerat et dixit; Oh sancte Tryphon, tanto tempore te adduxi et modo hic passum perge. Et extorsit eius os usque ad aures; et hoc fecit primum miraculum, et clerici oraverunt ad Sanctum Tryphonem, et fecit misericordiam suoer ipsum nauclerium. Et portaverunt eum paulo, et fixit se, et dominus Andreacius cum conjuge sua Maria fecit in illum locum ecclesiam in nomine eius, et permanet usque in ordiernum diem ad laudem et

honnorem sancti Tryphonis. Et hec fuit subliecta domini Andreacii, quam habuit et dedit eam filiis eius; ad unum filium dedit centrum solidos. Et hi sunt liberti eius Marinus et Premarus et sunt comparati in una scaranza de Sancto Tryphone, et alia generacione de Saracenis nomine Granci et sunt liberti et non dicatis eis liberti sed fratres.'

Извод из легенде о Светом Трипуну:

'Lezenda de Miser San Tryuphon martire confalon et protector della cittada de Catharo - Andonica ne l'antico tempo, conciosa per doversi poesti de L'Oriente, alcuni mercadanti Venetiani navegando pervenero alla contrata del beatissimo martire Tryphone nominata Camsada, nella Frigia minore... unde per relacion di molti et pluxori intendendo la in Camsada il corpo del preciosissimo sancto Truyphone ritrovarsi, et questo sanetissimo corpo con mirabil effecto et con tutte sue forze, adoperandosi la divina gracia, tolseno et alla marina portando, nella nave honorevolmente allocarono. Unde destese le vele et solcando el mare, sollicitavano allocarono. Unde, destese le vele et solcando el mare, sollicitavano quel corpo de Sancto T. alla loro patria, si como el corpo dello Evangelista havevano facto portare. Ma, disponendo quello al quale i venti et il mare resistere non possono, i altri mari solcavano, lassando da driedo ogni paexe, non se ne advedendo. Dove pensavano a Venexia arivare, facte plui experiencie, la nave trarre pon potevono. Inspirati dal miracolo divino, conbeno quel sanco Martire in quel loco, et so loco cattolico havere ellecto. Allora si aconseglarono insieme et de diverse sentencie et voluntade, fra loro intervene de quello i dovevano fare; unde con le mente devote, l'altissimo in questo modo pregarono: 'O altitonante Conditore ecc... se l'e licito questo Sancto la sua memoria'. Parendo a loro de ta oracione essere alquanto recreati, et levate le ancore con tutto el desiderio suo si sforzavano il porto lassare. Ma che vale la possanza di homeni...? Adonca loro cognobeno, per patent miracolo, non potere con el sancto martire partire, ne per prieghi ecc. Convocati per loro zintilhomeni et migliori delai ditta cattade de Catharo, l'advegnimento loro li narro in questo modo: 'Petclari nobeli et dilecti nostri, ve manifestemo uno segreto al quale fin a hora he sta zelato. De Oriente Sancto Tryphone martire qui habbiamo conducto; non volendo lui andar plui oltera, longamente ne ga faticato. Adonca vedete et sanamente ne consigliate quello habbiamo a fare del martire sancto de Cristo. Prima nui volessamo con le mobeel nostro perire, che resistere a questo sancto in colpa nostra'. Le qual parole d'icte, i predicti zintilhomeni e cittadini in questo modo brevemente risposeno:

'Dilecti a nui proximi per loco equalmente et per amore, el quale chiaro habbiamo consciuto, et spesse volte probato. Se possanza humana vi sforzasse qui remanere, noi consiglio et auditorio ve porgessimo; all excelsa potentia et virtu divina nullo ardi tenere; se dea poi el sancto questa citta abbandonare non vole, che qui el sia posto et in perpetuo venerato, et continuamente nostro et vostro el sia intercessore'. El qual salubre consiglio aldito che ebbero quelli spectabeli Veneciani, s'acquetarono et in quello renzia et diligente studio, la chemenza de Cristo laudando, quello beatissimo martire S. T. al loco li havevano provisto con a maxima reverentia et con alegrezze portarono. Et dove ad quello piacque de riposare, con patente miracolo el dimostro; imperocche con diverso apparichiamiento della Ecclesia, religiosamente quello portando coactamente, nel loco della porta cittade, sforzando le spalle di portatori, a sua voluntade ristette. Del quale loco alcuno, ne molti con tutte sue forze movere el pote de vano, over poteno. La qual cosa et mariore de marinari vedendo, impaciente disse certe parole de improprio alla generatione de sancto martire: ' Talamente, Triphon martire, me tractarai avendote continuamente conducto dala fine de Romania fin a qui, che tu non habbi vogliuto alla patria mia trapassare; ne deve questi te vaglion, te lassi portare!' Dicto l'ebbe questo, la bocca de colui inurio el sancto martire si revolve et alla orcchia se soniunse.

El sancto, qual per salute era vegnuto, per vendicta dimostro, et alle preghiere del popolo, per dimostrare la potentia sua, alla bocca informa comando che ala sua essenza naturale si riformo. Adoperacto questo miracolo, et offerte azione de grazie, certo cittadino, nobile zintiluomo si de generacione como de ricchezze precloro, nominato Andreacio Saracenis de 'meriti triumphanti, i marinari de grandi et preciosi doni decoro si factamente, con honore non piccolo et ellegrezza alla lor patria se ne andarono. Quel medesimo nobile, nel tempo conseguente, in quel medemo luoco, con quanta possibilitate la have, a l'honore del beatissimo m. T. fece edificare una chiesa si alle sue spense, come di altri zintilhomeni zittadini, richita et adoranta de molti doni. Imperocche l'altissimo Iddio questo S. M. nel predicto loco di Cattaro per protectore di sui habitanti per el mezzo di furestie ri condusse.

Un certo Scemuel lungo tempo stette in ribellione dal romano imperatore Basilio. In tale ribellione tirannicamente i confini de Vulgari et de Macedonia et alcune cittade de dalmazia depopulo et guasto venendo l'escrito suo a Catharo. El popolo de quella cittade de li se partisse per dubio della vita; unde el comando el corpo el beatissimo

m. T. de lui portato fusse. Si como el dicto sanctissimo corpo, si per terra come per mare fel de'molti miraculi, fama mirabile de quello per tutto scorreva.

Ordenando Colui dal quale ogni sptesta e sublimata, l'hoste desmessa et pace renduta si alla ghiesa come a l'imperio, tutti alle sue proprie habitacioni ritornati sono. I cittadini dell'assenza del . T. con pianti si cindolseno, sapiano quelli el loco dove el venerabil martire non potendo, ellecti fra loro alcuni fecondi si de nobilitade come de loquella, et fina el pallacio dell'imperatore constantinopulitano con lettere mandarono, in le quae la sententia de questo parole si conteneva:

'Triumphatore et cristianissimo Impertore monarca et sempre augusto, la cittade de Catharo, Clero, zintilhomeni et popolo te porgeno debita familiare fedelta. Signore illustrissimo del quale la dextera plui summe potencie forza, et nella quale le barbare nazioni mirabilmente si spavanta de queste parole, alla prudencia tua la quale il mondo suavemente tempera, l'ansietada nostra per molte casione ne sforza ad te denotare qualmente, contra el rebello del tuo imperio, fedelemente, resistavamo, et come della camara imperiale spezial servidore, della prosperitade tua auxilio aspectando, fra l'altre cose della republica, et miserande depopulatione, el corpo del prociosissimo m. S. T. noi perdessimo con immenso dolore. Et certo habiamo consciuto dove, per comandamento di quel sever tiranno, el fu mandato. Adona la preccellente clemencia della tua celsitudine devetissiamamente supplicamo, che a noi humeli servidori tuoi, preparati ad ogni tuo bisogno per te morire, tu vogli potencialmente comandare el ne sia renduto. iddio te conversi'.

Letto che l'hebbe la lettera sopradicta, a suoi fedeli compasione havendo, concesse euxilio della sua auctorita imperiale, uno privilegio bollato de bolla imperiale a tutti et a suci subditi comando in cadauno loco, dove el corpo de S. T. si trovasse, ogni excusazione remota, el fusse resuido. Et i mexi veramente de Cattarini, referendoli humilmente grazie infinite, et a quella cittade dove el sancto essere cognobeno, el dimandarono; dalla qualle, la gracia de Cristo adiuvente, et la maiesta imperiale comandante, li fu concesso, si como desideravano; unde exultando nei animi et con decente servizio alla cittade de Cattaro, mediante l'adiutorio de Iddio e del S.M. felicemente el condussero. I segni veramente et miraculi i quali de suo ritorno per lui fu facti, Cristo mediante, secondo il referire de quelli el condussero, furono mirabili et innumerabili...

Unde attrovandosi presso alla sua cittade vegnuda la novella subito tuta la cittade se lieva, et, come fare si suole, preparata la ecclesiastica religione, con ordine

de processione, de cadauna generacione et etade, stando i nobeli cum i nobeli, i vecchi cum i zoveni, le maritate convenzene, tutti con senziere mente, el volto bagnato di lagrime, el martire santissimo vennero a scontrare, non altramente che i fiuoli spirituali et vigilantissimi famigli, et le expectante el elimentissimo patre et suavissimo Signore, el bello et benigno sposo, vegnendo de lengo bandazamento, sogliono fare exultando et allegrandosi dell'advegnimento del suo protectore in questi versi gracia a Iddigo referendo...

De tanti miracoli do almeno retraro... Un altro: Sotto tempo de grande lassivita de peccati, essendo la deita affensa, una peste mortifera mandata da Iddio gravissima, la cittade de Cattaro depopulava, perocche senza numero i morti per dicta citta cadevano. Conzosia uno di della dicta peste pluxor chadesseno; horando il populo S. T, misericordioso patrono alla gregge a se comessa compassionando, a tre sacerdoti homeni religiosi et de Iddio temorosi, apparse manifestamente dicendo ad quelli l'arca sua aprisseno et el corpo suo per la cittade fosse portato, imperocche in quella processione saria presente laclemenzia del Salvatore. La qual revelacione manifesta essendo, i sacerdoti certificando dove le clave erano per la vixione del sancto, perocche in quel tempo e le clave et le corpo sanctissimo, non come se conviene governavano, el corpo del S.M. come lui aveva comandato trasseno fuori, a con studio diligente et de reverenzia, com palme, inni et cantici spirituali et devote voce per cadauna ghiesia della citta el portarono; si factimente, per la intercessione ecc. dalla pestifera morte sanato fu el populo Cattarino'.

У фусноти напомиње, да је легенда коју је презентирао, стара верзија оне на латинском, о обреду Светог Трипуна, настале око 1000. године, која је претрпела неке измене 1561. године. Те исте године, под которским бискупом Луком Бизантијем (белешка конта *Trifone-a Smeccchia*, који је направио поређење 18. маја 1812. године), каже да је штампана у молитвенику Светог Трипуна у Венецији. Истиче, да треба додати, да према мишљењу у већ поменутог *Smechia* и *Raffaelli-a*, којима се придружио и *Bassich*, италијанска верзија ове легенде вероватно да потиче из 1466. године, и то из простог разлога што већ на почетку рукописа, на пергаменту пише: *'1466, дана 8. марта, почиње у следећој књизи, легенда о милостивом господару...'*

Да су аутори обратили пажњу на последњу напомену истог рукописа: *'...завршена је ова књига у част Бога и милостивог господара Светог Трипуна 1466, месеца марта'*, приметили би да претходно наметнути датуми не указују

на дело преводиоца, већ на краснописца. Мијушковић сматра пак супротно, да се време изворног текста поклапа са временом превођења,¹²⁹⁹ и да би баш због тога, та верзија могла бити још старија, као што се заиста и чини, барем због неких форми које су у другој половини XV века, потпуно нестале из наших докумената. Напомиње, да је извод који је дао, узет из једног примерка из XVII века, који сматра тачнијим и потпунијим, што се пак не може рећи за онај из прошлог столећа, у коме су на груб начин репродуковане и илустрације из оригинала рукописа на пергаменту. По Гелчићу је лошији и онај који је преузет од *Smechi*-а, а још је гори онај који поседује М. р. Форти.

XXII Алегати према адмиралу Русију

Алегати према подацима добијеним од адмирала Русија, које иду у прилог подршци правима и привилегијама које има Бокелска морнарица:

30. јули 1454 - Дукал Франческа Фоскарија, којим се захтева да се привилегије и обичаји Котора увек поштују.

17. јули 1475 - Дукал Пиетра Моченига, којим је потврђено претходно.

30. новембар 1486 - Дукал Агостина Барбадиге, којим такође чврсто потврђује дато, уз нове повластице које се односе на вино.

27. април 1507 - Прегаци (законске одредбе) - Стоји да је уз Захтев за помиловање потребно и мишљење Ректора.

18. април 1512 - Дукал Леона Лоредана - такође потврда претходног.

10. маја 1520 - Дукал Леона Лоредана - као претходно, уз упутство за Ректора Котора, на који начин треба да се понаша везано за поштовање права и обичаја овог града.

8. јануар 1553 - Сенат (каже да треба да се види стр.13) - а односи се на службу и дужности адмирала.

28. јануар 1673 - Терминација Генералног провидура Антониа Барбара, којом се Луки Лазарију, изабраном адмиралу, признају права и привилегије, везане за његов положај - помињу се и терминације од 23. августа 1663, 3. фебруара 1665 и Дукал из 1666. године.

¹²⁹⁹ С. Мијушковић, *Которска морнарица*, стр. 16-17

8. јуни 1750 - Терминација Ректора Контаринија - тиче се избора Вицка Букарина за адмирала и признају му се посебне повластице које су уживали његови претходници.

26. јуни 1750 - Потврда (инквизитора) претходне.

11. август 1754 - Терминација Гриманија-потврђене привилегије *ut supra* (као горе), у вези са уредбама које је донео Сенат 1563, 1565 и 1666. године.

1. јуни 1756 - Терминација изванредног провидура Болдуа - Јавна вага под надзором адмирала - Права које адмирал има у вези исте.

7. (без ознаке месеца) 1767 - Прегаци - О избору адмирала.

16. фебруар 1771 - Привилегија (Дукала Моченига), која се односи на помиловања.

1. мај 1781 - Терминација провидура Балбија којом је Антонио Роси постао вице-адмирал, будући да је адмирал Букарин морао брзо да напусти Котор.

2. август 1782 - Терминација Барбара - Похвала Росију у обављању службе у својству вице-адмирала.

10. март 1793 - Терминација Долфинија - унапређење А. Росија у адмирала.

19. март 1793 - Терминација провидура Г. Маринија, којом се потврђује претходно.

26. април 1794 - Прегаци - потврда две претходне.

4. март 1795 - Информација фискалног адвоката, које се односе на положај адмирала и на привилегије које има Морнарице, стр. 87-88.

11. мај 1795 - Магистрат, службеник катавера (који се бави откривањем и пленидбом скривеног богатства које се сматрало јавним) - Упражњено место адмирала Росија.

XXIII Прокламација Статута

‘Нека са нама буде милост Духа Светога, која нека се удостоји распалити и обасјати срце и разум наши, да би је могли сачувати и управљати Братовштином за нас морнаре из Котора, на славу Бога и част великог свештеника Господина св. Николе, чиме се отпочело са неизвештаченом љубави да би ми деловали спремно и правовремено за њен развој тако да име

Бога свемогућега увек међу нама остане слављено, а да се велики покровитељ наш који се части увек сазивајући Христа милосрдног удостоји сачувати међу нама своју свету реч коју је казао својим ученицима: Где су двојица или тројица окупљена у моје име, ја се налазим међу њима. Он по својој великој љубави и милосрђу спушта се да буде увек међу нама да би управљао, увећавао и сачувао нашу садашњу Братовитину, на част свог пресветог имена отпочетог путем молитава Господина св. Николе нашег заштитника. И како ми морнари Котора желимо то добро са којим смо отпочели, нека то добро има добар пут и још бољи крај. Међу нама, на звук звона, сакупљена је Скупштина, у нашој цркви сабрана, а да нико од нас није томе противан. У тој Скупштини било нас је сер примо Ратковић, гасталд, са четрдесетосам било патруна било морнара.

Хиљадучетиристотинешездесеттреће, дана XXI јуна, у присуству часних људи оца Рикарда, оца Ивана Божидаровог, оца Луке Радојчиног и оца Луке Мекинића, капелана наше Братовитине, срдечно смо, са циљем очувања наше садашње Братовитине, установили закон доле наведеног садржаја да би га се сви ми присутни и будући чланови придржавали. Наиме’.

XXIV Везани трговачки посао

Људевит Драго имао је велику баркозију ‘Св. Марија и Св. Никола’, коју је средином маја 1444. године унајмио Радовану Петрову из Бара. Људевит се обавезао да брод стави на расположење снабдијевен опремом и довољним бројем морнара, и да одмах предузме пут за Апулију, под казном од 10 дуката у случају задоцњења. Прво је имао отпловити за Бар, да Радован укрца 27 коња и 600 козјих или овчијих кожа. Могао је укрцати и два коња више, да подмире превоз, од којих је половину добити морао дати морнарима и броду. Са тим товаром, дозвољеним вишком и са три особе, осим Радована, Људевита и морнара, брод је имао кренути за Монополи (јужно од Барија), гдје је имао искрцати коње и коже, а да капетан добије за закупца 26 дуката за подвоз,

најкасније три дана по завршеном путовању. За сваки дан задржавања брода преко уговора, имао је платити један дукат. (X, 30)'.¹³⁰⁰

XXV Мираз

'Item ordenemo che quando fosse alchuno di nostri fratelli impotente a maritar le sue fiole, quello sia sovenuto de una gonela per una del prexio serra el nostro capitulo ut supra ordinato.' Овде се ради о једној изузетно важној одредби, а ево зашто: у средњовековном Котору, Дубровнику, а ни у суседној Будви, нису биле могуће удаје без мираза (сем у случају када је девојка пристала да се уда за оног који ју је силовао, у супротном, примењивао се стари обичај - *antiqua consuetudo*, да се девојка зареди или се прибегавало отмици, најчешће уз сагласност родитеља).

Обавезност његовог давања (Stat. Cath., cap. 17: *Quod filiae maritatae cum parhivio, in residuo nullum ius habeant:...quae non sunt maritate, volums quod debeant cum parhivio maritari...*) није била искључиво укореењена у њиховим градским Статутима (сва три Статуга врло исцрпно регулишу ову материју, посебно Дубровачки статут, који миразу посвећује целу своју V књигу), већ је своју чврсту основу имала и у обичајном праву. Следствено томе, у предстатутно време, његово давање се једино темељило на обичају, а његово претварање у статутарну норму, имало је за циљ да се прецизније регулишу имовинско-правни односи у породици и да се што боље заштите женска деца.¹³⁰¹

¹³⁰⁰ Цитирано према: Р. Ковијанић, *Једрењаци которске луке, 1441-5. године* (по подацима из Државног архива у Котору), стр. 35.

¹³⁰¹ М. Благојевић, *Мираз у средњовековном праву Котора*, необјављен магистарски рад, Правни факултет Универзитета Унион, стр. 32, 33 и 129, Београд, 2011, Н. Никезић, *Мираз у которском праву у првој половини 14. вијека*, Историјски записи, Подгорица, 1995, стр. 2, В. Чучковић, *Материјално обезбјеђење супружника у дубровачком средњовековном праву*, посебан отисак из Годишњака Правног факултета у Сарајеву, XXVIII, 1980, стр. 307, Исти аутор, *Породица и породични односи у средњовековном Дубровнику*, Годишњак Правног факултета у Сарајеву, XXXI, 1984, стр. 267-272, Л. Блехова-Челебић, *Жене средњовековног Котора*, Подгорица, 2002, стр. 65 и 66, С. Шаркић, *Средњовековно српско право*, Нови Сад, 1995, стр. 89, С. Ћорић, *Основна питања о Душановом законнику*, Архив за правне и друштвене науке, VII, бр. 3, 1914, стр. 193, С. Шаркић, *Одредбе римског права о миразу у српском праву*, in *Зборник Матице Српске за класичне студије*, бр. 8, Нови Сад, 2006, стр. 187, Д. Јанковић, *Историја државе и права феудалне Србије*, Београд, 1953, стр. 7 и 8, С. Новаковић, *Законик Стефана Душана цара српског 1349 и 1354*, Београд, 1898, стр. 39, 40, 250 и 251, С. Шаркић, *Provision of Roman law on Dowry in Serbian Medieval law*, in *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Bohlau Verlag, Wien-köln-Weimar*, 2008, стр. 686 и 687, А. Соловјев, *Законодавство Стефана Душана, цара Срба и Грка*, Скопље, 1928, стр. 130 и 131, В. Станимировић, *Установа мираза у нашој*

XXVI Јавно-правне дужности Братовшпине Светог Николе Морнара

‘... Братовштина је дакле, уза своју унутрашњу задаћу осигурања својих чланова у случају незгоде или потребе, вршила једну веома важну јавно-правну задаћу. Њој је наиме повјерена организација Морнарице, једне милиције, која је не само служила за одбрану которских вода у ратном случају, него је имала у својим рукама пристанишну полицију Котора и цијелог которског Приморја. Братовштина је не само држала спискове појединих припадника те милиције, него је бирала адмирала, то јест врховног поморског заповједника которског залива. Адмирал је имао да врши своју службу доживотно, али тек пошто је његов избор потврђен са стране саме Сињорије. Он је главни представник самоуправне власти, која је у которском заливу била веома опсежна и дапаче јача од саме млетачке. Млетачке поморске власти нису имале право да се пачају у послове, који су се тицали которских територијалних вода, а Giustiniani примећује, не без љутње, да Которани не пуштају, да им галија уђе у залив са заставом св. Марка, него траже од заповједника, нека подигне заставу св. Трипуна (Љубић Сотт, II, 241: 15. априла 1553.).

Уз адмирала бирала је скупштина (capitulum) мајора, поручника и два наредника. Шест часника (uffiziali) и два капетана бирани су од скупштине, а да им није требало потврде са стране врховне власти. Посебни одред морнара постављен је у свечаним приликама, али и у рату, око стијега св. Трипуна, који бијаше повјерен доживотном барјаку. Остале службе (мајор, поручник, наредници, часници, капетани) вриједиле су само за годину дана.

Јурисдикција которског адмирала ишла је, прије млетачког господарства, и изван которског залива. Сада је она заустављена на Росама, гдје су вршили службу и млетачки врховни заповједник Јадранског мора и

традицијској култури, Београд, 1998, стр. 27, 169 и 170, Д. Урошевић, Правосуђе и писано право у средњовековној Србији, Београд, 1939, стр. 53, 99 и 157, В. Станимировић, Брак и брачна давања у историји, Београд, 2006, стр. 174-177, Д. Динић-Кнежевић, Положај жена у Дубровнику у XIII и XIV веку, САНУ, Посебна издања, књига CDLXIX, Одељење историјских наука, књ. 2, Београд, 1974, стр. 91 и 93, Исти аутор, Миграције становништва из јужнословенских земаља у Дубровник током средњег века, САНУ, Нови Сад, 1996, стр. 148-150, Ж. Бујуклић, Правно уређење средњовековне Будванске комуне, Никшић-Будва, 1988, стр. 85, Д. Марковић, О ррџији - миру, жене Св. Стефана Штиљановића, Српски магазин, 1986, стр. 181 и 182, П. Стојадиновић, Положај жена у Црној Гори у XIX вијеку, необјављена докторска дисертација, Правни факултет у Београду, 1965, стр. 180-190, А. Радовић, Право и морал у Иловачком законом правилу Светог Саве, Зборник радова са научног скупа ‘Грбаљ кроз вијекове’, Грбаљ и Котор, Грбаљ, 2005, стр. 5-10.

бокељски адмирал. Упоредо с братовитином држао је и адмирал матицу помораца од којих су неки имали од времена на вријеме да врше службу на млетачким галијама. Он је одређивао, који су бродови имали ићи на пут за рачун млетачке државе, па састојала се та служба у транспорту војске или војничких потрепитина или напросто у отпремању поштанских пошљака и дипломатске преписке с Цариградом. Касније ће се одликовати брзом и поузданом службом избјеглице из Дриваста које је Сињорија настанила у Прчањ. Редовито се тражило од стране млетачких власти, да поједини капетан обавијести политичке власти у поједином млетачком пристаништу о свему што је чуо или видео. Такви записници су се водили редовито у канцеларији которског ректора. Прчањани који се бијаху истакли у служби Сињорији покушали су неко вријеме, под утицајем перашког примјера, да буду и они ослобођени свих обавеза према братовитини св. Николе, али нису имали успјеха. Тек касније је Прчањ, нешто прије Доброте, подигнут на положај самоуправне опћине са својим капетаном и својим локалним суцима, али никад није постигао, као Пераст, потпуну независност од которске морнарице.

Поред ове јавноправне задаће вршења унутрашње полиције у которском заливу и подупирања војничких операција млетачке флоте, вршила је морнарица зарана неку санитарну службу. На лађе, које су имале пристанути у Котор или у друга мјеста которске јурисдикције, ишао је с мјеста орган адмиралата, који би тој лађи одредио сидриште, начин и вријеме њезина истоварења. Особито се пазило, како се видјело из инструкција млетачког ректора и провидура, да лађа не долази из заражених крајева. Зато се тражило од сваког капетана, да може несумњиво исказати, из којег је мјеста дошао. Лађа је смјела приступити обали тек онда, кад се установило, да су капетан и морнари у добром здравственом стању. Кад је било повода каквој сумњи, одредио би се, барем у касније вријеме, свакој лађи причек код болнице за кужне болести такозваног лазарета, а таква лађа није смјела никуд даље, прије него што се довршио прописани рок од шест недјеља. Карантенска станица била је обично у Росама, при уласку у которски залив. Ту су се заустављали и робовски транспорти, који су касније ишли за Млетке, снабђевени пропратним потврдама духовних власти, да том трнспорту не стоје на путу вјерски разлози. По који пут, кад је пријетила опасност какве епидемије, одређивале су пристанишне власти перлустрацију цијеле обале, не би ли се која лађа криомице

дошуњала у који забивени затон или пред сами Котор. Код Кумборских врата и пред самим Веригама, између Каменара и Лепетана, крстариле су у том случају стражарске фусте или гаете, брзе једрењаче. Имале су да зауставе сваки брод и да се увјере о томе, може ли бити припуштен у унутрашњи залив. Лађе које нису биле грађене у Котору, а имале су отпутовати одавде, нису то смјеле учинити, а да се нису подвргле прегледу са стране царинске и пристанишне власти. Технички преглед, вршио се је на тај начин, да је лађа потегнута на сухо (*alboraggio*), а капетан је морао дати начинити на њој све поправке, које би му наредила пристанишна власт, иначе га не би пустили да отпутује. Допуст за пут издао би се писмено. Потврда о томе имала је вриједност пропуснице за цијели јадрански басен, то јест за цијели опсег, куд је ишла власт главног заповједника 'Млетачког залива'...'.¹³⁰²

XXVII Грилова афера

Гусари су са Бокелјима размењивали робове по систему 'роба за робу'. Тако је Марко Крисофолов, капетан из Пераста, 1661. године, превозио једног младог Турчина, да би њиме откупио из ропства Марка Вицкова Глегиа, који је био на галијама, у Напуљу. У Перасту је највише робова било у време Кандијског рата, који су махом били у власништву перашких капетана. И Мурату Рабадановићу из Херцег Новог, била је дата дозвола да дођеу Пераст, у ропство код Марка Маноле, уместо своје мајке Фатиме, све док се не прибави новац за његов откуп. Робове Турке, из различитих крајева, имао је Марко Штукановић. Власници робова, стицали су их или заробљавањем у борбама на мору, или су их пак куповали на пијацама робова, од хајдука и ускока. Зна се да је код породице Мазаровић у ропству био и Мезит из Љутомира, са читавом својом породицом. 1662. године, дошао је у Пераст Усеин Ибраимовић, како да би на острву Госпа од Шкрпјела, уговорио са Перашганима откуп више робова, који су били власништво Зуана Замбеле, иначе познатог трговца робовима, међу којима је била и жена турског валије из Херцег Новог. На Веригама се поред купопродаје робља, уговарала и њихова размена: Криле Силопи, капетан на једном броду браће Палавичини, напао је 1664. године, на повратку из Албаније

¹³⁰² А. Дабиновић, *ibid*, стр. 126 и 127.

један турски брод. Том приликом, Пераштани су савладали противника и узели у робље пет Турака и једну Туркињу, који су остали на лађи, све док их нису разменили за шесторо људи из Пераста, који су пак били у турском ропству. Важно је да кажемо, да је било неопходно, да би уопште дошло до размене, да се прво упути молба генералном провидуру, како би Млетачка Република дала одобрење за овакве трансакције. У Перасту су хајдуци размењивали турске робове за своје најближе, турске сужње, па је тако и сину неког Синана из Попова, било дозвољено да дође у Пераст, како би постао талац хајдука Војина Петровића, уместо свога оца, све док се не прибаве средства за његов откуп. Уз робове који су се чували за размену, и који су у Перасту кратко боравили, било је и других који су служили у капетанским породицама, по више њих, међу којима је било и ропкиња хришћанки. Тако је код Милутина Лелековића била у ропству Стоја, сестра Милутина Вучетина, која је пуштена после интервенције генералног провидура. Власт је често захтевала да се пуне хришћани који су служили као радна снага код породица исте вере. Међутим, било је и супротних захтева којим се изричито забрињавала било продаја, било размена, одређених робова, за ма коју цену. У једном писму из 1661. године, које је Франо Ориа послао перашком капетану Вицку Мазаровићу, каже се да је један роб из Улциња, иначе врло важна личност међу улцињским гусарима, власништво харамбаше Поповића и да се по сваку цену мора довести у Котор, те да се никако не сме разменити или откупити. Из још једног писма Перашке општине, генералном провидуру Контаринију, можемо да сазнамо, да је харамбаша Поповић откупио четири заробљеника из чете познатог гусара Устелића, који су били својина перашког трговца, као и да је за свакога платио по 120 дуката, што нас наводи на закључак, да су трговци исте вере међусобно препродавали робове, а све у сврху што боље зараде. Пераштани су од хајдука и ускока откупљивали и турску децу, да би је кршћавали и упознавали са хришћанском религијом. У Перасту је било и прилично турских робиња, прешлих у хришћанство. Оне које би одбиле да се крсте, одвозили су у Италију, где су на пијацама робова продаване. Ту се обављала купопродаја, не само Туркиња, већ и Српкиња, Бугарки, Гркиња и Албанки. Много је теже било робљу у Италији, него оном код новских и улцињских гусара, или онима у ближем залеђу, где нису обављали најтеже физичке послове. Ови заточеници, с обзиром на близину својих некадашњих домова, најчешће су живели у нади да ће ускоро бити

ослобођени. Из једног писма 1660. године, можемо да сазнамо, да је капетан Вицко Мазаровић требао да се састане у Морињу са Сулејманом Делалијем, херцеговским Турчином, ради договора око откупа неких робова из Пераста и Мула. И Јане, жена Зауна Ћорка, била је добила дозволу да може доћи на Вериге, и да ту постане таоц уместо свог сина, све док јој муж не дође с откупнином

Некада су се робови враћали својима и уз употребу силе. Један такав покушај, *'Грилова афера'*, претворио се у инцидент са политичким последицама, с обзиром да је то била велика, самостална иницијатива Пераштана, против одлука централне млетачке власти.

Грило (Крста) Цвјетковић, који је провео детињство у Перасту, био је гусар од заната. Овим послом бавио се, према оценама генералног провидура и у мирно доба, када то није било дозвољено. Као врло храбар и способан, стекао је велики углед, тако да су му бродовласници поверавали не само своје бродове, већ су му давали и уделе у подели плена, због чега се енормно обогатио. Своју каријеру поморца, почео је на крајње легалан начин, као шегрт, да би је наставио на једном малтешком броду, као плаћени војник, у којој служби му је додељен и поручнички чин, мада су малтешки витезови којима је припадао, у оно време сматрани друштвом међународних авантуриста. Иако је римска папска конгрегација, 1587. године, одобрила слободну трговину са Турцима, хришћанима и Јеврејима, настањеним на Леванту, Малтежани се тога нису придржавали. Очигледно да се сам Грило, Венеције није плашио, да њене бродове раније није дирао, чим је намеравао да се лати гусарења и да у месту порекла и рођења, проведе остатак живота. Знао је, да је као Пераштанин, прихваћен од стране општине, код које су се уосталом чували и неки његови капитали. Али, управо тада, приликом његовог коначног повратка у Пераст, 1746. године, њега и породицу, на француском броду, напала је оружана улцињска тартана, јер га је Драчу један Улцињанин препознао. У погубном окршају, Грила су обесили о јарбол, док су му жену заробили и одвели у сарај скадарског паше. Сви покушаји да се она откупи, остали су без успеха. За Пераштане је ово представљало велику, колективну срамоту, те је стога сама перашка општина донела одлуку да се удовица Гарофалија, заједно са свитом отме. Са 400 цекина, отмичарима, Скадранима који су за ово били ангажовани, успело је да поткупе стражаре и да жене избеаве и доведу у Пераст. Тај случај,

довео је до великог дипломатског спора између Турске и Венеције. Млетачки провидур је захтевао да се Гриловица доведе у Котор, јер су њену екстрадицију тражили Турци, што су Перашгани глатко одбили, прво кријући удовицу и њену пратњу у кући конта Стјепана Бујовића, да би јој потом несебнично помогли да побегне. У принципу, отимање робова силом, било је уобичајено само када се радило о изузетно значајним личностима. Овде бисмо морали још једном да напоменемо, да је иза целог овог подвига, пре свега стајала перашка општина, са тајно разрађеним планом и финансијском подршком. Врло је важно и да кажемо, да је Пераст Улцињанима, на срамоту одговорио срамотом, тим пре што су ова два места, између себе имала неку врсту прећутног договора, о избегавању међусобних сукоба и наношења штете. Ако би до конфликта ипак дошло, постојао је разрађени систем умира, што се наравно дешавало без представника власти, по незваничној линији. Управо због тога, Грил се Улцињана није плашио, јер пошто их сам није дирао, није ни очекивао да ће они да га нападну, па како се овде није радило о ситуацији умира, јавила се жеља за осветом. До примирја се није дошло лако, јер су Млечани прво преко провидура, а после кроз забрану давања здравствених дозвола, за пловидбу и трговину, као и наредбе државним галијама на Росама и у Лепетанима, да перашким бродовима не дозвољавају излазак из Боке, вршили притиса на Перашгане, да одају кривце. И поред опирања, механизам локалне самоуправе морао је да делује, па се сазивају оба дома која ће властима лажно изјавити да ће кривце открити и казнити. Када су Перашгани схватили, да на својој страни немају провидура, окренули су се самом центру Венеције, њеним сенаторима и највишим властима Републике. Чим су кривци били утврђени, Сенат је донео дукал, да се они казне и да им се имовина одузме, што наравно није било изводљиво, јер су се ови на време склонили. Тек ово је Перасту донело једну велику непријатност: Сенат је захтевао наплату трошкова за спорове са Турцима, у огромном износу од 7.000 златних цекина, али и укидање општине Пераст, поништај свих перашких повластица и материјалне помоћи Вићенце, као и одузимање статуса чувара државног барјака. На срећу, овај предлог није усвојен. Септембра месеца 1747. године, после дугих преговора, потписан је хоџет са Улцињанима, свечани правни документ о намирењу крви и нанетој штети Перашганима. Ипак, за још неко време, Сенат ће им одложити трговину са Албанијом. Два месеца касније, дукалом ће службено бити утврђено, да за

бег Гриловице нико није одговоран, као и да се општински претставници, који су због тога били затворени, пуштају на слободу, па је тиме, ‘Грилова афера’, у правном, политичком и економском смислу била завршена. Све ово, не би могло да има овако позитиван исход, да није почивало на аутентичном угледу Перацгана, као познатих помораца и јунака, који су Републици били од највеће користи.¹³⁰³

XXVIII Школовање за поморце

Драго Мартиновић описује лична искуства из времена око 1715-1720: *‘Своје дјетињство сам провео, захваљујући мојим родитељима, школујући се у Перасту, у близини самостана велечасних редовника. Имао сам само једног учитеља, са именом оца Изидора... А када сам навршио 14 година узео ме отац на наоружану лађу са шест весала да возим њега и другу господу до Венеције. И тако сам јадник, морао возити све до Истре...Затим ме отац, на моју несрећу, укрцао на тартану изопаченог човјека кап. Матије Бронза, за путовање у Албанију. Са њим сам проводио пасји живот, испуњен батинама, пљускама, ударцима ногом у трбух и истезањем ушију, уз свакакве погрдне ријечи. Мој отац је у то доба био предузео укрцавање житарица разних бродова у Албанији и када је ондје стигао и видио мене у онаквом стању с тим изопаченим човјеком, одмах ме узео к себи. Ја сам му помагао код укрцаја оних бродова, а затим ме послао с још неким нашим, да држимо карантену у которским лазаретима. Могао је отац и да ме не укрца са оним изопаченим човјеком, али је то учинио намјерно да у самом почетку осјетим што су теškoће, као што сам стварно и осјетио’.*¹³⁰⁴

И перашки фратри, давали су основна знања из наутике, почев од 1637. године. Та школа, радила је прилично дуго, а ђаци су јој били и Марко Мартиновић и Матија Змајевић. На том истом месту, после бројних искустава на мору, и сам Мартиновић, обучавао је поморским наукама и овој вештини седамнаест руских кнежева и бољара. До тога је дошло, на иницијативу Петра

¹³⁰³ Т. Гргуревић, *Бокелји у борби против гусара и пирата*, http://www.montenegrina.net/pages/pages1/istorija/odcrnojevica_dopetrovica/bokelji_u_borbi_protiv_gusara_i_pirata_t_grgurevic.html, М. Милошевић, *Самоуправни статус Пераста за вријеме Млетачке Републике*, стр. 82-92, исти аутор, *Аналисти, хроничари и биографи*, стр. 299.

¹³⁰⁴ М. Милошевић, *Поморски трговци, ратници и мецене*, стр. 96.

Великог, пред којим је опет Мартиновић, полагао свој испит за чин адмирала у Карловим Варима. Поред Мартиновића, а како се у Русији у време првих година самосталне владавине младог Петра I, наметнула потреба за развојем поморства, нашли су се и Матија Змајевић (који је на погребу овог руског владара, 1725. године, носио круну Романових и коме је те исте године, царица Катарина доделила Орден Александра Невског, а две године касније и чин адмирала) и први историчар који је у новије доба покушао да напише историју Русије, Иван Крушали.

За Змајевића се може слободно рећи, да је ако не најславнији, онда један од најпознатијих представника вековних поморских традиција Боке, који се посебно истакао у великом северном рату (1700-1721), кад је Русија надвладала Шведску и тиме стекла велику власт. У Русији је, не само организовао балтичку, већ је основао и јужну речну флоту, па је тако почев од његовог доба, она постала вема важан фактор у политичком развоју земље. Уз ова три имена, треба се сетити и капетана, конта и сакупљача архивске грађе, Петра Смеће, који је нешто касније, својим бродом, отворио 1741. године, прве поморско-трговачке везе са Балтиком, а не треба заборавити ни грофа Саву Владиславића из Херцег Новог, који је био на положају тајног саветника и дипломате на двору истог владара, као ни Петра Бјеладиновића из Рисна, који је такође деловао на том простору и здушно подржавао наше поморце. И као последњег, поменули бисмо и Марка Војновића, такође из Херцег Новог, који је ударио темеље руској Каспијској флотили. Поред тога што је био оснивач поморске базе у Севастопољу, налазио се и на челу Црноморске ескадриле код Фидонисија, која је за Русе извојевала, 1788. године, прву поморску битку над Турцима. За нас је ово пре свега од велике вредности, да бисмо схватили, у којој мери је слободно можемо рећи од светског значаја, ова 'наша историјска покрајна', којој је вишевековни снажан поморско-трговачки развој, донео зреле плодове на стручно-поморском, привредном и културном подручју и чија је истовремено, стална граничарска, противгусарска или хајдучка герила, развила посебне ратничке способности на мору и на копну.

И Прчањ је имао своју повремену поморску школу, коју су такође држали фратри у оквиру манастира Светог Николе, почев од XVIII века. Пре свега је значајна по томе, што је њен ученик био Иван Висин, први поморац са нашег Приморја, који је на свом једрењаку опловио свет. Званична средња

поморска школа ‘Капетан Марко Мартиновић’, основана је након грбальске буне, 1849. године. Имала је врло важну улогу у поморско-привредном животу Боке, јер за 120 година свог постојања, изнедрила чак 1.500 поморских капетана.

Овде ћемо још додати, и да је Јулије Баловић, године 1693, сачинио уџбеник од 59 листова, чији је наслов *Рад шкривана-писара на броду - Pratichae schrivaneschae di me Giulio Ballovich, nelle quali si contengono diverse suppliche, nollegiati, pretesti et molte altre scritture, le quali servono ad ogni Scrivano di qualsisia navilio pratticandosi nella cita, scalle et armata che con la sua idea et presente prattica impari ogni cosa per non falare, Venetia MDCXCIII*. У тим невеликим списима, налазе се бројни примери из практичног рада, како самог аутора, тако и неких других, који су преузети из осталих, писаних искустава (о пословним односима с конзулатима, о пословима везаним за трговину, царину, право, проблемима с осигурањем, санитаретом, хаваријама, дужностима у случају смрти...). Циљ списа је дидактички и педагошки, што је речено већ у самом наслову. Јасно се каже ‘... да шкриван треба да научи сваку ствар, да не би грешио’. Нешто од тога, били су дужни да знају и морнари.

На крају ове књиге, додат је и речник од 488 речи, на српском, италијанском, грчком, турском и албанском језику, које су груписане према тематској сличности. Неке грешке и рецепције, које се у речнику јављају између језика, резултат су терминологије која се формирала на вишенационалним медитеранским трговима, и то као нека посебна хибридна лексика, али зато заједничка свету поморских трговаца с краја XVII века.¹³⁰⁵

XXIX Опатија Светог Ђорђа

‘На једном од двају романтичних оточића пред градићем Перастом у Боки Которској још се запажају рушевине негдашњег манастира и цркве св.

¹³⁰⁵ Р. Ковијанић, *Просвјета и књижевност*, in Котор, Загреб, 1970, стр. 108, М. Милошевић, *Достигнућа и двојбе у проучавању доприноса тројице Пераштана Русији Петра I (Марко Мартиновић, Матија Змајевић и Иван Крушала) 1697-1735*, in *Из прошлости Боке которске*, Загреб, 2008, стр. 225-226, Исти аутор, *Бокељски поморци у свијету*, in *Бока которска*, Бар и Улцињ од XV до XVIII вијека, Подгорица, 2008, стр.198-199, исти аутор, *Поморски трговци, ратници и мецене*, стр. 97, П. Буторац, *Писма руског адмирала Матије Змајевића*, www.rastko.rs/rastko-cg/umjetnost/mpantic-xvi-xviii/xviii_c.html, Ј. Васиљевић - Б. Висковић, *Велике поморске битке и операције кроз историју*, стр. 46, П. Ковачевић, *Учешће Бокеља у развоју руске морнарице*, in *12 вијекова Бокељске морнарице*, Котор, 2013, стр. 84-99.

Јураја. Само што манастирски остаци не потјечу, као ни црква у садашњем облику, из времена постанка ове стародревне опатије. Потпуно мртвило на оточићу, гдје је у средњем вијеку цвао редовнички живот, пристаје романтичну положају и устроју оточића, што својим витким чемпресима и пустим камењем даје осебујан дојам нутарњему фјорду бокељског залива. Мирноћа овога краја у складу је са гробном тишином Пераста, некад огњишту јунака и смионих помораца. А и са тихим животом, што се проживљује у убавоми светишту Госпе од Шкрпјела на суседноме оточићу истога имена...¹³⁰⁶

Буторац каже, да су постојала 'исхитрена' мишљења, да је опатију Светог Ђорђа основао неко од српских владара. Наводи, да такав закључак уопште није чудан, с обзиром на чињеницу да су сви они носили исто име Стефан (Стјепан). Тако је и перашки опат Јосип Мазаровић, 1850, у једном извештају за бискупа, приметио да је на основу неке старе перашке предаје, цар Душан, 1356. године, понудио Пераштанима оточић Светог Ђорђа, на коме је подигао црву и усталио редовнике бенедиктинце. Овај Буторчев закључак никако није усамљен, јер ову тврдњу поткрепљује и Гелчић, који цитира повељу Стефана Првовенчаног: *'Blagosloviem Otza, i pospesienjem Sina, svrscenjem Svetoga Duha. Az Stefan prvovjenciani Kragl Siin Simeona Nemagne, po postavliegnu otza moga i vanciagnu Bratta moega Svetitelia Sava na Kragliostomi: Pridoh zemglie i Darscave svoje, i prodoh u Graad Kottor. Ne obretoh u niem Hrama, i zgradih Hraam Svetu velihomu Muceniku Tripunu, i drigu Vavedeniu prisvete Bogorodize. I pridoh na Prevlaku, i izgradi Hraam Svetoga Arkangela Mihaila; i postavih u gnem patriarka Arseniu i doh joj peet selaa na službi; Lustizu, Kartole, Gliiscevichie, Barda i Bogdascicchie. I priidoh u mjesto Pirast i zgradih Hraam Svetomu velikomu Muceniku Georgiu na Otoko, i postava igumena 5 bracchiom. I dah Czarqui Svetoga Georgia na sluxbu Bielu do potoka, Iosizzu do visce Risna, i Stoliv stranom do Argiakova, i Kavac, i Marcevez u Tivtu i zapovidjeh Pirastu da se tuu nazirre i da je sluxe...az rasonni Iguman Milloscevski Vassilie Jermonak vaobrazih na lieto 7141 a at exe poplti Rodstva Kristova 1'33 Ind. I. Krug Sulnzu I. Luni Krug 16 Epattamiesseza Junia 13...'*¹³⁰⁷

¹³⁰⁶ П. Буторац, *Опатија св. Јураја код Пераста*, стр. 163.

¹³⁰⁷ G. Gelcich, *Memorie storiche sulle Bocche di Cattaro*, Zara, 1880, стр. 68.

Катарина Митровић тврди да су опатију Св. Ђорђа код Пераста, основали бенедиктинци у непознато доба, па каже да се тај манастир у изворима први пут помиње у исправи од 19. јуна 1166. године, која сведочи да је тог дана которски епископ Мајо, уз помоћ албанског, дривастинског и улцињског епископа, осветио три олтара у новоизграђеној цркви Светог Трипуна. Аутор даље истиче, да је которска комуна имала патронатско право над овом опатијом од 1247. године, када је 12. септембра которски епископ Деодат, по молби капитола Светог Трипуна, читаве которске општине и опата Ђорђа, осветио манастирску цркву, а што је било у време папе Иноћентија IV и краља Уроша I.¹³⁰⁸

XXX Богородица Перашка

Међу сликама у цркви Госпа од Шкрпјела, посвећеној Вазнесењу Богородичином, издваја се на централном пољу представа Смрт Богородице, која чини део маријанског циклуса и која је иконографски и композиционо, рађена по византијском узору. Њу је, као и све остале слике на таваници и зидовима, насликао перашки сликар Трипо Кокоља, крајем XVII века, као синтезу читавог свог рада, а по налогу свог мецене, барског надбискупа, просветитеља и књижевника, Андрије Змајевића. Начин на који је Богородица представљена, на самртном одру, представља готово изузетак у барокном добу, с обзиром да су тадашњи водећи писци католичке реформације, сматрали да је недолично Богородицу представљати као обичну смртницу која лежи на постељи. Подстакнути критикама, касније ће многи сликари њено упокојење изражавати сценом, како седи на трону окружена апостолима.¹³⁰⁹

XXXI Славјанска читаоница у Доброти

И надаље, у потоње време, за Доброту је поморство најважније. Приликом оснивања Славјанске читаонице у Доброти, донет је и њен Статут, 27. априла 1862. године, а том пригодом, одржан је и инаугурациони говор

¹³⁰⁸ К. Митровић, *Економске прилике у опатији Светог Ђорђа код Пераста с посебним освртом на servitium communitatis (14. и 15. столеће)*, in Бока, Зборник радова из науке, културе и умјетности, бр. 30, Херцег Нови, 2010, стр. 203.

¹³⁰⁹ С. Брајовић, *Смрт Богородице у цркви Госпе од Шкрпјела*, Пераст, 2000, стр. 21 и 22, К. Пријатељ, *Сликар Трипо Кокоља (1661-1713)*, стр. 14, www.rastko.rs/rastko-bo/casopisi/boka/23

њеног првог и дугогодишњег председника, Вида Каменаровића. У првом члану Статута износе се циљеви друштва карактеристичним редом: поморство, трговина и неговање народног језика - *Viene istituito in Dobrota un Gabinetto di lettura sotto la denominazione Slavijanska Ćitaonica, per scopi di Navigazione. Commercio e coltura della lingua Nazionale (Progeto di Statuto della Slavjanska Ćitaonica in Dobrota*, а Милошевић још о томе каже: *‘И надаље, поморци су на првом мјесту, што није ни чудно јер су чинили већину становништва мјеста. Између осталог, мјесна младеж која је похађала поморску школу могла се бесплатно служити књигама у читаоници, а капетани и часници на трговачким бродовима, који због пловидбе нису били стално у мјесту, могли су бити чланови само једно или више тромесечја, уз наплату од укупно 2 фиорина. У набави листова посебно се помињу наутичке карте. То је давање предности поморству очито и у свечаном говору Вида Каменаровића од 4. маја 1862. - ‘Малахну како снаге наше, убогу како стање наше, на крепосну како љубав наша, ево установисмо, великому Богу хвала, Ову Славјанску читаоницу, а намењеном да се поморство, трговина и гајење народног језика успомаже’.* Аутор даље наводи, да Каменаровић своје излагање доводи у везу са препородним идејама, јер се овако обраћа: *‘Поморство би сјеме сваке честитости добројске, трговином процватје свака срећа у Доброти, ну некад јунаштво, а сада треба да наука плодове добројске кити... Језик мили, хвала мајкама нашим, кроз драче и коприве здрав се чист међу нама сахранио... тријеба дакле, поморство наше, једини занат и дику нашу, свиема снагама подупирати, тријеба трговину како средство благостања свакога, настојати оживјети’.*¹³¹⁰

XXXII Стонска солана

Вишевековну важност имале су стонске солане и њени солари. Остало је записано, да је административне послове 1586. године, у стонским соланама, с успехом водио Стоњанин, судија Антун Сасин. Иначе, било је бројних барки и бродова, које су превозиле со из Стона у Неретву и на друга места, а било је и обавезно, да се на сваки брод који се упути у Дубровник, укрца и део терета у

¹³¹⁰ М. Милошевић, *Бока Которска, Бар и Улцињ*, стр. 120-121.

соли. Тако је и Иван Фрамаринић *'patron della barca del traffico di sale'*, у неколико наврата превезао со, па је захтевао да му се исплати навоз за тај посао. Барку соларицу, имао је и Стијепо Фицојев из Ходиља у сувласништву са Матом Гргуревим из Малог Стона. Та бродница, имала је поред осталог јарбол, пута-сарије, ланцану, коноп, сидро, качуо, кормило, облицу-лантину за једру, два тањира и друго.

Остало је записано, да су поред обичних радника, овај претешки посао у соланама, обављали и кажњеници, као бесплатна радна снага. О значају ове делатности, говори нам податак, да је годишњи приход од продаје стонске соли, износио 100.000 дуката, што се све сливало у касу Дубровачке Републике.¹³¹¹

XXXIII Трифун Бућа

Трифун Бућа је потицао из знамените которске породице, надалеко чувене не само у Котору, већ и у средњовековној Србији, чији су чланови заузимали угледна места на двору краља Милутина, Стефана Дечанског и цара Душана. Зна се да је он са Павлом Томиним Драгом, својим рођаком, био изасланик краља Милутина у Француској, код папе у Авињону и код брата француског краља Карла де Валоа, те да је са његовим сином Томом, био државни судија, саветник и финансијер на двору Стефана Дечанског (*in curia domini Regis*). Он је био тај који се код краља залагао да се Пељешац уступи Дубровнику.

Трифунов отац, Михаило јесте био угледан грађанин, али је Трифун тај који је прославио род Бућа и коме је било дато, да у породични грб дода и цвет љиљана, симбол француских краљева. Био је не само веома богат, већ су га бирали на највише положаје у Котору. Основао је и неколико трговачких друштва, чији капитал није био само которски, већ и онај барански, дубровачки, али и италијански.

Са синовима Петром и Павлом, одржавао је живе трговачке везе по свим крајевима земље, са Дубровником и Задром, али и са Италијом. Тај Бућин брод, купио је, иначе, Задранин Фрањо Фумади за 540 перпера, ради довоза соли и дрвене грађе и одвоза сировина из Зете и Рашке. Занимљив је податак, да је

¹³¹¹ Ј. Луетић, *Увид у међународно бродарство и научико-комерцијалну дјелатност помораца, трговаца, и бродова Стона (1563-1807.)*, стр. 95.

Фумади са Општином уговорио 1326. године, да доведе 3.000 омдија соли (скоро 27.000 л.), за цену од 1.050 млетачких перпера, коју су имали да му плате у новцу, или чистом сребру. У уговору је стајало, да ако Фумади не испуни уговорну обавезу, да на име учињене штете треба да дâ 300 перпера новчане казне, што једино није важило за случај рата.¹³¹²

XXXIV Света Лига

Турци су 1570. године објавили рат Млечанима, настојећи да им отму Кипар. Нашавши се у невољи, Венеција се за помоћ обратила свим хришћанским земљама. Изгледа да је једино папа Пије V, разумео озбиљност овог проблема, па се здушно zaloжио, да се створи једна моћна хришћанска лига, која би била у стању да организује неку врсту нових крсташких похода. Одзив је био мали, и папи су се једино придружиле Шпанија, Ђенова и Малта. Иако невелика, ипак је створена хришћанска лига.

Савезници тада поведоше рат против Турака, који се, као у осталом и сви други савезнички, водио без икаквог заједничког интереса и команде. Чланови лиге, јуначки савладаше Турке у бици код Лепанта, 1571. године. Међутим, вођа савезничке морнарице, чувени Дон Хуан Де Аустрија, тежећи за својим интересима, пренео је ратиште у западни део Седоземног мора, оставивши тако Турцима, довољно времена и простора, да створе нову флоту.

Што се тиче турске сувоземне војске, она је остала потпуно неоштећена. Видевши све ово, Млеци и поред тога што је Лига основана ради њих, сепаратно са Турцима склопише мир, 1573. године.¹³¹³

То су године, и када је додуше нешто раније Хајредин Барбароса, 1539, поново освојио Херцег- Нови, и када се пред Котором колеба, да ли да освоји и његову трђаву. Али он у тим акцијама није пират, већ беглербреј Алжира и адмирал, капудан-паша турске флоте. Независно од тога, што се Порта здушно трудила, да у Алжиру и Тунису, почев од 1587. године, формира регентства над пашама и поткраљевима, мењајући их на сваке три године, трудећи се тако да

¹³¹² Р. Ковијанић, *Которски медаљони*, стр. 101-102, Ј. Мартиновић, *Сто которски драгуља*, стр. 91.

¹³¹³ Р. Кроли, *Поморска царства - завршина битка за Медитеран, 1521-1580*, Београд, 2011, стр. 245-263.

има чврсту организацију, управо тамо, супротно њеним стремљењима, настављен је процес децентрализације.

Диван који стално јача, у рукама је веома богатих локалних реиса, који заправо у њему фактички и држе политичку власт, јер све одлуке доносе независно од мишљења Порте. Реиси и представници помораца, не воде само политику града, већ одређују чак и дипломатске односе са другим државама, што се управо може видети на примеру похаре Пераста. И портиним пашама, једини циљ је да се добро обогате и да се што пре врате у Цариград.

Све ово недвосмислено нас наводи на закључак, да је фактичка, локална власт, била искључиво подређена интересима организоване месне пиратерије. После похаре Пераста, практично се у Алжиру живело од фантастичних прихода које су донели заробљени бродови. Веџија је утврдила, да је у периоду између између 1613-1621. године, упловило у алжирску луку неколико стотина заробљених бродова, као и да о потопљеним, нема ни оквирну евиденцију.

На богатом тргу у Алжиру, али и у Тунису, продавала се опљачкана роба, за коју су најчешће били заинтересовани и коју су куповали трговци са Корзике, Ђеновљани, Фламандци, Французи, Енглези, Јевреји, али и сами Млечани. Та украдена роба, слала се често и у Ливорно, с обзиром да се тамо за трговачку робу није плаћала царина. Да та уходана трговачка мрежа није егзистирала, ни пиратерија се не би толико дуго одржала.¹³¹⁴

XXXV Бокељски јунаци

‘... Међу њима су Буро Бан и браћа Марко и Јозо Ивановић. Банов вашел је 1716. године, био 7 пута, а Ивановића тартана, 1756. године, чак 10 пута слабији, у људству и наоружању, у односу на много спремније непријатељске бродове...’¹³¹⁵

Капетан Петар Желалић, морао је да се због неког убиства склони из Бијеле, па је гусарио на броду прчањског капетана Мараса на Малти. Његову лађу, заробили су Турци, 1753. године, уз помоћ брода *Велика султанија*, који је по налогу самог султана, скупљао харач по околним острвима, и који је бројао

¹³¹⁴ М. Милошевић, *Поморски ратници, трговци и мецене*, стр. 124-126, Исти аутор, *Бока Которска, Бар и Улцињ*, стр. 206.

¹³¹⁵ М. Милошевић, *ibid*, стр. 226.

посаду од 800 људи, са још додатних 83 робова хришћана. Желалић је успео тек након седам година, да се избави из ропства и то пуком срећом, пошто је заповедник лађе, са посадом отишао на молитву у џамију.¹³¹⁶

XXXVI Вицко Бујовић

У периоду између 1685-1704 године, готово сваки ванредни провидур, сматрао је да се треба јунаку и поморцу, Вицку Бујовићу, одужити неким признањем, с обзиром да је он на поморском и ратном плану био ненадмашан. Млечане је посебно задивљавао способношћу да организује Перашгане за ратне походе, и да их иако малобројне користи са успехом у тешким окршајима. Исто тако, није им промакло ни његово врбовање војске у Албанији, а ни његова урођена вештина за сарадњу са шпијунима убаченим у турске редове. Прва похвалница Бујовићу, везана је за Бенета Валијера, за 1685. годину и говори о двобоја Бујовића с Осман-агом, капетаном Херцег Новог, коме је сачувао живот (ИАК, О 36, документ 3, стр. 1). Овај догађај, не само у предању, већ и у делу П. Буторца, *Змајевићи*, Загреб, 1928, стр. 34, није се завршио овако витешки, већ стоји да је Бујовић усмртио Осман-агу, на Крвници код Каменара. Друга млетачка захвалност, уследила је четири године касније, а тиче се Суда, у време када су му Турци луке опколили, у намери да изазову несташицу хране. Бујовићу се одаје почаст, што је својим вашелом Госпа од Шкрпјела, успео да пробије кордон турских бродова, само са својим људима, без динара трошка из државне касе (ИАК, О 36, документ 4, стр. 2).

Исте године и Антонио Зено, донеће документ по коме га похваљује за сва учињена јуначка дела, посебно истичући да је Бујовић са својим бродовима, увек пошговао свако наређење власти, немислећи за свој живот. У исправи се видно наводи, његово грозничаво учествовање у паљењу и уништавању Херцег Новог, приликом искрцавања млетачких снага, као и његове заслуге у време када се албански Сулејман-паша спустио на терен Будве и Паштровића и када је постојала озбиљна бојазан, да ће и на Котор извршити инвазију. Каже се, да је том приликом Бујовић, са својим иако натовареним бродом, о свом трошку, четрдесет дана чувао Тиват (ИАК; О 36, документ 5, стр. 2). И Калбо, ванредни

¹³¹⁶ П. Шеровић, *Јуначко дјело капетана Петра Желалића*, Годишњак поморског музеја у Котору XV/1967, стр. 115-122.

провидур Котора и Албаније, 4. јануара 1689. године, похвалиће браћу Бујовић, посебно зато, што су на властити трошак, неколико пута успели да одбију нападе Улцињана, али и да им приликом тих сукоба, отму 11 тартана пуних соли и разних других предмета, све у име службе дуждеве ((ИАК, О 36, документ 7, стр. 3).

Данијел Делфин, генерални провидур, сабирајући послове на крају свог службовања, 1696. године, за Вицка Бујовића каже, да је као вођа Пераштана, пустошио Љубомир, Попово, Љубиње и Требиње, као и да је помагао код пада Клобука. Наводи и да је са своја три брода, са својим мешганима гонио гусаре, приликом њиховог напада на горњи део Залива, као и да се у другим приликама, придруживао са својим гаетама, млетачким галијама, пружајући тако додатну снагу млетачкој морнарици. Провидур истиче, да се Бујовићу за ово учешће није плаћало, зато што је користио општински новац, као и да је од државе добијао само двопек (ИАК, О 36, документ 10, стр. 4). Овде бисмо могли и да наведемо један такав документ, писани налог ванредног провидура, од 24. марта 1695. године, којим он наређује сваком писару, патрону или капетану, са било ког брода, који је натоварен државним двопекком, да је дужан да изда капетану Бујовићу, ову намирницу у количини од 5.000. Још се наводи, да ће казна за оне који се овог не придржавају, износити 100 дуката, као и да ће потврда о подигнутој роби, бити исписана на полеђини налога (ИАК, УП III, стр. 814).

Вероватно је провидур Делфино, мислио на догађај од 6. фебруара 1696. године, где је Бујовић јавио провидуру Алвизу Марћелу, да ће о свом трошку, са три велика брода и 378 људи, који чине посаду, протерати и спречити свако деловање гусарских бродова, који крстаре по албанској обали и пљачкају хришћанске бродове. Због овога је настала не само највећа јавна и приватна штета, већ је и трговина с Боком била потпуно обустављена, што је само по себи изазвало незапамћену оскудицу. У исправи се даље наводи, да је тада Бујовић до Сасена, отпратио три државна брода, са својим лађама, пошто се ови млетачки, нису усуђивали да плове без заштите. Интересантно је, да се у документу наводи и то, да се Сенат захвалио и властима, које су Бујовића, који је на путу боравио дуже од 50 дана, пре поласка снабделе храном и муницијом, па се каже, да им се мора дати нова залиха из которских војних магацина, а на терет државне благајне, и то: 1.000 либара двопека, 209 либара препарираног

ужета, 836 либара праха, 283 либре пушчаних зрна, као и 6 квинтерна папира за фишеке (ИАК, УП Ш, 639).

Овај документ нам, поред Бујовићевог спонтаног пријављивања, које је иначе било пропраћено изјавом, да ће целу ову акцију да изведе личним средствима, сведочи и о томе, да је то од почетка, апсолутно било неизводљиво, с обзиром да се радило о бројним морнарима, на три брода и о дугом путовању, те да је не само у овом случају, већ и у другим сличним приликама, свакако стизала помоћ и од државне благајне. Претпоставићемо и то, да је Бујовић од ‘спонтаног пријављивања’, у борби са пиратима, засигурно имао велику корист и да га је у осталом то и мотивисало на овакав подухват. Алвиз Приули, ванредни провидур бродовља, издаће Бујовићу ‘Потврду’, због његове изузетне вештине и познавања навигације, у којој ће бити истакнуто, да је Бујовић верно служио током рата са својим бродом Свети Криж, и на истоку, а и у провинцијама Далмације и Албаније. Напоменуто је и да је тај брод својим декретом унајмио Сенат, као и да га је Приули, припојио својој ескадрили (ИАК; О 36, документ 13, стр. 5).

И за крај, навешћемо још два документа, први је из 1701. године. Говори о томе да је због великих патњи које је доживео у борбама, Бујовић смештен у херцегновски лазарет. У исправи се истиче да је Бујовић у биткама много пута учествовао и као добровољац и да му се због тих заслуга морају дати највиша признања (ИАК, О 36, документ без броја, стр. 8) . Друга и последња исправа, заправо је писмо Диета, адмирала бродовља, које је упутио Бујовићу, новембра 1701. године, са лађе *Ercole Almirante*, у коме му се посебно захваљује што је под његовом командом учествовао у борбама на мору, у коме је показао велико искуство и умешност у пловидби и ратовању. Диедо истиче, да је Бујовић, због свог ауторитета и личне снаге, допринео да се Бокелји, а посебно Перашгани, ангажују у тешким приликама (ИАК, О 36, документ 23, страна 10).¹³¹⁷

Приликом доделе признања браћи Ивановић, у пропратном документу стоји, да се они тим чином мотивишу, на још успешнију трговину у опасним приликама. У исправи се поред осталог и помиње, да су управо они, убиством

¹³¹⁷ Цитирано према М. Милошевић, Которски трговци, ратници и мецене, стр. 326-332.

опасног пирата, Хаџи Ибрахима и уништењем његове велике лађе, веома допринели да пловидба, а самим тим и трговина, постану сигурније.¹³¹⁸

XXXVII Хришћанске уходе

Ни једна од ранијих пиратских акција, није досегла обим напада на Пераст. Тај удар на градић, био је веома добро испланиран, чему су у многоме допринели и Турци из Херцег Новог, којима су локалне, перашке прилике биле добро познате. Ситуација у месту, била је врло знана и оним Пераштанима, који су се као заробљеници пирата, касније укључили у њихову службу, у редове водича. В. Винавер наводи мишљење једног туниског заробљеника, за које каже да је истинито, који је иначе био родом из Сланог, па каже: *‘Турци никада не би освојили ни једно село, ни земљу, када не би сами хришћани били уходе за њих..., а ове издајнице су просто заљубљене у наше крајеве јер су у Перасту нашли силно благо у злату, сребру и хаљинама’*.¹³¹⁹

Принцип поделе плена, био је следећи: ухваћени људи, припадали су капетану, или гувернеру галије, а роба левентима, заједно са великим предметима који су се давали њиховој заједници. Такође, следовао им је и сваки двнаести, односно девети роб. Посебне награде, даване су онима који су се изузетно истакли. Целокупан инвентар, пописивао је хоџа, а сваки онај који је желео нешто да утаји, кажњавао се. Ако су у питању биле трговачке лађе на мору, ухваћени поморци, предавали су се капетану, заједно са 3/4 трговачке робе, а остало је следовало левентима. Од овога се одступало само онда, када су се леванти посебно истакли у нападу на ратни брод: једино су у том случају имали право на половину од оног што је отето. Касније, сва та роба продавала се у луци, а новац се делио. Што се тиче заробљеника, виђенији људи су се одвајали и делили између главних на броду, од оних који су одређивани за веслаче и од других који су се продавали на јавној дражби.¹³²⁰

¹³¹⁸ М. Милошевић, *Извор Качићеве пјесме о Марку Ивановићу*, Споменик САН СЦ, Београд, 1959, стр. 116-117.

¹³¹⁹ В. Винавер, *Похара Пераста 1624. године*, Историјски записи, књ. I, Титоград, 1952, стр. 320-321.

¹³²⁰ М. Милошевић, *Бока Которска, Бар и Улцињ*, стр. 219.

Прилози о Дубровнику

I Губитак суверенитета

Услијед француско-млетачког освојења Цариграда Дубровнику несташе источне заштите. Мало прије тога тражио је Комнен од Дубровчана таоце, јамце вјерности, које сад већ није требало слати. Напротив бијаше знаменитије и теже по Дубровник, што се Млеци осилише за владе дужда Хенрика Дандула. Под изговором крсташке војне, Млечићи се г. 1202. опет дочепаше Задра и још много далматинскијех приморскијех мјеста, освојивши Драч и Крф, па на сврху овладаше и самим Цариградом.

У тако погибелно доба владали су чак и унутрашњи немири у Дубровнику. Кнез републике бијаше онда Дамјан Јуда. Кад прође годишњи рок његова кнежевања, знаде да задржи још за годину дана своју част а када и то вријеме протече, не допусти да се састане велико вијеће да му бира насљедника. Он се поуздаваше у свој ум, у свој углед, у своје богатство и јаку чету туђијех плаћеника под заповједи неког Угринга Гашпара. Изговараше се, да хоће да остане на челу републике једино ради погибнијех прилика државе од стране Млечића, и да ће се одрећи части тек мине погибао. Међу племићима највећма му се опријечи породица Бохали чији су чланови Власиј, Волеиј и Домања имали бит одмах ухваћени, али они ипак умакоше у Босну помоћу капетана Гашпара. Кнез је задобио за себе пук својом популарношћу и митом, а племиће је настојао да уздржи у стези страхом и женитвеним везама, и тако се одржа на влади двије године дана.

Најпогибелнији му непријатељ бијаше његов властити зет Пијерко Бенеса. Он сакупи око себе главне противнике самовладаоачеве, те им стави пред очи да је ствар прем икакљива, кад би се проти њему употрејебила сила и да се не могу надати помоћи ни од Грчке ни од Србије, него да се треба каквом корисном погодбом по Дубровник бацити у наручај млетачки, и да се за обезбијеђење домаће слободе и слободна трговања има склопити ужи политички савез с овом републиком, која је на гласу са свог изгледног устава и велике поморске силе, и која је веома знаменита за Дубровник с трговачкијех прилика. Михо и Вита Бохали најжешће се опираху овој погибелној туђој

овисности, али бише замукнути, те сам Пијерко одједри пут Млетака тобож ради трговачкијех послова.

Овдје он склопи са сенатом уговор, у којем бијеше главна погодба, да Дубровчанима има бит поглавар кнез млетачки властелин, чијем би се учинила достојна почаст Млетачкој Републици, а у исто доба сасвијем смириле и домаће свађе дубровачке властеле око највише државне части, али да нема бити никаквијех другијех измјена устава и стезања дубровачке слободе. Тад Млечићи, под изговором да се иду приклонити новом цару у Цариграду, наоружаше 6 галија под заповиједи Јакоба Морсини на којима је био и Бенеса. Ове галије пристадоше на Локрум, те сам Пијерко позва таста Дамјана Јуду да дође на Локрум, да се поразговори с млетачкијем посланицима и да види дарове намијењене за Цариград. Он дође; али тек што је ступио на млетачку галију дигосе сидро. Из очаја што је тако грозно био преварен удари главом о предњи дио брода и оста мртав. Тад постаде млетачки властелин Лоренцо Квирина, први кнез у Дубровнику, и ако су се опирали и Бобали и друга поједина властела овиј наглој промјени државној¹³²¹.

II Млетачко - турски рат

У првој половини XVI века, Турска је полако почела све више да угрожава европске земље. Њени напади и извојеване победе, угрожавали су хришћански свет, чији народи, због међусобних ратова, нису били у стању да се енергично одупру Османлијама. На тај начин, Турска је постала најача сила у Европи. У то време, шпанским поседима, Немачком и новооткривеним земљама у Америци, владао је на једној страни шпански краљ Карло V Хабсбурговац (1516-1557.), док су на другој страни, Европа, Аустрија, Чешка, Хрватска и Угарска, биле под влашћу његовог брата, Фердинанда I. Готово непрестано, обојица су се борили с Турцима. Као јачи, Карло V, не само да је окупљао и друге угрожене земље, већ је био и њихов заповедник у тим борбама. Како су се ти сукоби углавном одржавали на мору, Дубровник је у тим борбама неколико пута био тешко

¹³²¹ И. Христијан в. Енгел, *Политичка буна у Дубровнику с које досје под власт млетачку 1203*, in *Повјест Дубровачке Републике*, Српске дубровачке штампарије А. Пасарића, Дубровник, 1903, стр. 33-35.

погођен, губећи на махове и своју слободу. Вешто вођеном политиком, Дубровачани успевају да стекну наклоност Турака и Шпанаца.

Дубровачкој влади никако није било лако, да с једне стране испуни све захтеве ратујућих страна, и да с друге стране, својим грађанима обезбеди све што им је неопходно. Иако се власт прилично вешто чувала, тиме што се трудила да нико од њених становника не учествује у тим борбама, дубровачки поморци су, и поред озбиљних претњи, са својим бродовима приступали шпанској морнарици, да би јој помагали у борбама с Турцима. Међу њима је било оних, који су из тога извукли велику материјалну корист, а нажалост и других, који су страдали у великом броју. Због сталних напада Турака на јужни део Европе, Шпанија, Венеција и Аустрија, уз папу, почињу да преговарају 1537. године, о савезу, до чијег конституисања, Свете Лиге и долази у Венецији, фебруара 1538. године. Удружене бродове Свете лиге, водио је Ђеновљанин, адмирал Андреја Дорија. Када је код Превезе у Грчкој, 1538. године, требало да дође до битке, Дорија се није усудио да је иницира, те се прилично нечасно повукао пред турским заповедником, Хајредином Барбаросом.

Уласком у Јадранско море, хришћани освајају Херцег Нови. И пре формирања Свете лиге, Млечани су, заједно са својим помагачима, крстарили морем и на тај начин прилично отежавали слободну трговину Дубровчана. Нападали су бродове, надзирали их и отимали са њих жито. И не само то: пред дубровачком луком, стајале су ратне лађе, које су напросто блокирале град. Тада је скоро потпуно била замрла свака поморска трговина с Дубровником, а када су и Турци затворили своје границе, бојећи се да Дубровчани своје производе не извезу у земље које су биле чланице Лиге, Република је са свих страна била затворена. Некако у то исто време, због опште несигурности на Средоземљу, многи трговачки поморци, враћали су се кућама, склањајући своје бродове у домаће луке, док су Млечани, уз остале пљачкаше, стално упадали у дубровачка насеља, нарочито она неутврђена и недовољно заштићена.

На свом путу за Левант, 1538. године, у лето, папине галије, заједно са млетачким, пролазиле су поред Дубровника. Тада се један део папине морнарице, којим је заповедао Гримани издвојио и усидрио на Лопуду. Лопуђани су тада побегли у унутрашњост острва. Не осташе, дуго, јер се вратише на позив заповедника. Тада папини морнари свом жестином нападоше ненадано становнике и похараше им куће, цркве и све што су могли. Одведоше

мушкарце и разместише их по галијама, а жене продаваху као робље, између себе. После овог догађаја, дубровачка влада је упутила папи протест, у коме је поред осталог што се догодило, стајало и да се чак ни Турци никада нису на овакав начин, опходили према становништву Републике, као што су то урадили његови војници. После војничких неуспеха хришћанских савезника, Лига се полако и распала. Свакојака несигурност на мору по Дубровчане, није престајала, па је због те дуге блокаде, Дубровник остао без хране. Млечани су на све начине желели да осујете дубровачку трговину са Левантом, те су у јесен 1537. године, објавили, да ће сваку трговину с овим крајевима сматрати за ратни контрабанд. Несумњиво, да је у то доба, Дубровник заиста био суочен са великим невољама.¹³²²

III Поморска одредишта

У току XVI века, дубровачки бродови иду по земљама Средоземног мора, у Бугарску, Португалију, Енглеску и Фландрију. Везе с неким земљама, биле су толико честе, да се с њима временом успостављају сталне линије. Од педесетих године овог столећа, граде се посебни бродови, често уз помоћ владиних зајмова, који искључиво саобраћају с Венецијом и Анконом. Када би се у дубровачкој луци нашло по неколико бродова, с намером да иду ка овим местима, власт је посебним наређењима осигуравала првенство крцања терета и полазак управо ових 'сталних' лађа, које су стално саобраћале на овим линијама. Октобра 1545, истовремено је ка истој дестинацији, пловило у конвоју осам бродова, а 1546. године, чак дванаест.

И за Апулију су постојале од давних времена сталне дневне линије, на којима су саобраћали углавном мањи бродови, а неретко је било и оних већих, који су крцали жито за Дубровник, мада ипак чешће за луке Шпаније, Француске и Италије. Изван Јадранског и Јонског мора, за Дубровчане је било најважније сицилијанско-напуљско подручје, са луком Месином, као средиштем. На том подручју, било је највише бродског простора дубровачке морнарице, бројног људства и највише уложеног капитала. Месина је за XVI век, била по значају чвориште Средоземља, исто оно, што је касније годинама

¹³²² Ј. Тадић, *Михо Працатовић-Працат*, стр. 16-18.

представљао Ла Манш. Сама Месина, имала је улогу и претоварне станице, за бродове који су са запада доносили енглеске и фландријске тканине, па су их ту предавали другим лађама, да их носе у Цариград или на Иос, где се исто роба претоваривала. Велики дубровачки бродови, одржавали су и везу између јонских острва и Крита са Енглеском. Из Грчке су преносили у Лондон, вино и суво грожђе, а оданде су се враћали натоварени разним тканинама. Дубровчани су били у тесним везама и са Шпанијом, којој су доносили сицилијанско и балканско жито, док су из њених лука увозили фину вуну, за италијанске и своје тканине, со са Питијуза и Балеара, као и колонијалну робу из Америке. Како је пространа шпанска држава, морем одржавала везе између својих удаљених поседа, тако су и Дубровчани имали много загарантованих послова, посредујући између њих. Управо је зато, кроз читав XVI век, дубровачко поморство од Шпаније енормно зарађивало, а бројни поморци Републике, заузимали су врло угледна места у шпанској поморској служби.¹³²³

IV Бродолом Бујовићевог фрегадуна

Бујовићев фрегадун *Ана Марија*, доживео је бродолом у Драчу, 8. септембра 1685, о чему су хитно обавештене власти. Према његовој изјави главном провидуру, с тим што су своје исказе њему морали да дају и морнари, шкриван, али и трговци, чија је роба била, он каже, да је четрдесетак дана раније са једанаест морнара кренуо за Драч, како би натоварио робу за Млечане. Наводи да је већ био накрцао 251 товара жутог воска, 175 свежања бивоље коже, 35 свежња шпанске коже-кордована, 300 скјавина-дугих огртача или покривача од дебеле вунене тканине, као и 68 врећа вуне. Помиње и да је још требало да укрца 150 товара воска, 15 бала свиле, 10 врећа пшенице и 20 свежања шпанске коже, па би се тиме потпуно испунио брод. Али тог дана после подне, око 5 сати, када се са посадом налазио на броду, наишао је нагли и силовити западни ветар, који је преврнуо једрењак, иако је био добро опремљен за северо-западњак.

За робу каже, да није одмах потонула, већ да се расула по мору. Како су се у близини његовог брода наша и пловила неких других перашких капетана,

¹³²³ Ј. Тадић, *Организација дубровачког поморства у XVI веку*, стр. 91-92.

одмах се кренуло са спашавањем товара, његовог лично, као и оног који су му поверили разни трговци. Наводи, да је успео да спасе, захваљујући фрегадуну капетана Мозаревића, 18 товара воска, 10 врећа вуне, 4 или 5 свежања бивоље и око 10 свежања шпанске коже, али и понешто од бродске опреме: жице, катарке, једно сидро и једра, а да је на броду капетана Буровића, похранио 10 или 11 товара воска, 18 врећа вуне, 4 или 5 свежања бивоље коже и око 10 свежања шпанске коже. И тартана капетана Јакобице, покупила је неколико товара воска, заједно са три вреће смоле, Бујовићевог власништва, па је сутрадан, без његовог знања одједрила пут Боке, тако да он заправо није ни могао поуздано да утврди о којој количини спашене робе се радило.

Исто тако, док се Бујовић, са осталима трудио да покупи оно што је плутало по мору, Турци из Драча, испалили су осам топовских хитаца, како би онемогућили да се роба спасе, јер се емин драчке луке држао става, да само њему припада роба која се у мору нашла услед бродолома. Неколико дана касније, Бујовић је прешао на грип свог брата Ивана, који је туда пловио у намери да у Албанији крца пшеницу. На његов брод, пренео је 19 товара воска, 10 врећа вуне и 3 или 4 свежња бивоље коже, али и три товара воска и три вреће вуне, које му је вратио капетан Мартини, одбивши без икаквог разлога да му да и осталу спашену робу која је била смештена на његовој лађи..., ИАК, УП Ш, 156-205.

Како трговци чија је роба наводно била уништена, нису веровали Бујовићу, да је брод на коме је она била, заиста доживео бродолом, а и сумњали су да провидур Зено уопште може да им помогне, обратили су се ни мање ни више него молбом Сенату, у којој су отворено рекли, да сумњају да је цео терет са *Ана Марије* спашен, и да поред пријављене, нађене робе, која се налази код которског провидура, има и оне, која је утајена и смештена код разних приватника. Захтевали су од Сената, да нареди генералном провидуру Валиеру, да отпочне процес којим би се утврдили држаоци преосталих ствари. Након овог, уследиће дукал Јустинијанија, са инструкцијама, у коме се каже, да се мора предузети све, како би се смањили трговачки губитци, али се наводи, да се прво, од спашене робе, мора одузети оно, што по закону мора да се да онима који су робу спашавали, а да се остатак допреми у Млетке.¹³²⁴

¹³²⁴ Цитирано према: М. Милошевић, *Которски трговци, ратници и мецене*, стр. 332-333.

Пишући о караванском саобраћају, као основном облику товарног промета на територији Србије током читавог средњег века, Сергије Димитријевић наводи да је за време турске окупације свих српских крајева, почев од друге половине XV, па све до почетка XIX века, територија данашње јужне Србије, била тесно повезана са околним крајевима, специјално са Дубровником, Београдом, Софијом и Скопљем. Ипак, у том читавом снопу трговачких веза, пословни односи ове регије, били су најјачи са Дубровником, јер су трошкови транспорта робе били најмањи. Трговина између данашње јужне Србије и Дубровника, била је у сталном порасту, да би средином XVII века, у време Кандијског рата, достигла свој врхунац. Сав извоз робе из јужне Србије у Дубровник и увоз робе из Дубровника у јужну Србију, искључиво се одвијао караванима - *caravanima*, како су их звали дубровачки трговци.

Поред многих фермана којима се потврђује да дубровачки трговци могу слободно да тргују, или да преносе у Дубровник восак, кожу и крзно, у току XVII века, потписано их је још неколико, у којима се изричито потврђује, да дубровачки трговци могу слободно да преносе било коју робу. Аутор даље наводи, да сви дубровачки документи који говоре о превозу робе из јужне Србије за Дубровник, и обратно, помињу искључиво њен транспорт коњима, које у то време није било лако набавити, и који су могли да понесу товар у две вреће, тежине и до 140 кг. Употреба и изнајмљивање коња, била је повезана и са ангажовањем водича каравана - кирицијама (*chirigi, cherici, chiriggi, uitturini, viaticari* или *uiatticari*), који су се бринули како о коњима, тако и о самој роби која се њима преносила. Димитријевић каже да су кириције биле и власници коња, па даје као пример једно писмо дубровачке владе од 8. јуна 1665. године, у коме се тражи од млетачког ванредног провидура у Котору, да се врате 24 коња које су хајдуци опљачкали кирицијама на повратку из Дубровника, мада с друге стране не искључује могућност да су кириције понекад радиле и за туђ рачун. Поред кириција, наводи да су о роби на путу бригу водили и крамари, када у каравану није било трговаца који би је пратили. Крамари су иначе уз кириције били задужени да приме робу и да је утоваре. Имали су своје *scriuane* који су се бавили административном страном караванског пословања, водили књиге, исписивали караванска документа, тескере и задужнице о превозу робе и

водили њихову преписку. Објашњавајући на који начин и због чега су се формирали каравани, Димиријевић вели, да појединачне пошиљке робе које су крамари преузимали, или које су сами трговци слали пут Дубровника, најчешће нису биле велике, да углавном нису ишле свака за себе, сем једино у густо насељеним крајевима, на сеоским путевима у непосредном залеђу градова, тамо где је било безбедно. На дужим путовањима, где се пролазило кроз несигурне крајеве, долазило је до њиховог груписања, па су тек тада, те груписане пошиљке, на непрегледним и опасним путевима, постајале каравани.

Сваки караван, био је сачињен од најмање стотину товарних коња и путника. Заправо, низ околности, условљавало је стварање каравана: груписање пошиљки, готово да се обављало по аутоматизму, због велике количине робе која се слала из Дубровника, па је логично било, да се та роба на неки начин обједини зарад смањења транспортних трошкова. Следеће што је утицало, био је сезонски моменат, јер се највећи део робе отправљао у летње доба и у рану јесен, између маја и октобра. Дубока јесен, зима и рано пролеће, нису били пригодни за каравански саобраћај, а дешавало се да на слање каравана утичу и друге околности: жегга, жетва, брање виноградав, стрижа оваца... Треће, роба која се слала, претпостављала је приличну вредност, а пролазило се путевима кроз шуме и планине, пуне хајдука и разбојника, па је зато први корак ка њеном обезбеђењу било да се уз путнике окупи у караван, те се на тај начин повећавао и број њених пратилаца. О заштити и безбедности каравана, великог буљука на легалан начин наоружаних путника, робе на коњима и кирицијама, водила је бригу специјална оружана пратња, с једним јаничарем. Како су њихове услуге скупо коштале, и то је био један од разлога окупљања у караване, ради смањења трошкова. Димитријевић истиче, да су са свих страна, изван градова, на путу Дубровник-Цариброд, вребале разбојничке и јуначке дружине, па узима за пример велико разбојничко гнездо на Чемерну, између Гацка и долине Сутјеске, коме су погодовале велика шума и тесни пролази. Наводи да се тамо могло проћи само караванима, или у пратњи амбасадора.¹³²⁵

¹³²⁵ Више о овоме код: С. Димитријевић, *Дубровачки каравани у јужној Србији у XVII веку*, Београд, 1958.

ЗАКЉУЧАК

ЗАКЉУЧАК

Поморско право чини скуп правних одредби којима се дефинишу односи физичких и правних лица, везаних за поморство и пловидбу на мору. Међу тим одредбама, налазе се оне које регулишу статус бродова, које се тичу стварних и других права на њима, као и оне које дефинишу положај субјеката у поморском праву. Такође, у оквиру ове гране права, садржане су и норме о безбедности пловидбе, о хаварији, о пловним путевима и лукама. Његова особеност, пре свега лежи у два битна елемента која га одређују : у пловном путу који скоро и да не захтева било каква улагања, сем у луке, а притом је једноставан за масовни превоз људи и робе, и брод који тражи прилична улагања и одржавање, али који у свом кретању, исто као и море, не зна за просторна и временска ограничења.

Упркос медијевалном партикуларизму наших приморских комуна, који у почетку није дозвољавао интензивнију размену ни међу првим суседима, временом, а како је јачала робно-новчана привреда и са опадањем натуралне производње, наметнуло се питање размене у ширим оквирима. Та размена, нарочито када су у питању били мали слободни градови, најбоље је могла да се обавља морем. Свакако, да је такве послове било неопходно сместити у правне оквире, па је тако поступно, настајало наше поморско право, прво као обичајно, да би се касније кодификовало кроз Статуте градова и братовштина.

Предмет нормирања средњовековног поморског права, били су односи који су се успостављали око пловила, не само као објекта, него посматраног и кроз специфичну заједницу, и бродског товара, односно робе намењене за трговину и њен укрцај и прекрцај. Одредбе овог права, имале су за циљ и да заштите својину над товаром. Како је поморство нераскидиво од трговине, ове одредбе, нормирале су и саме односе између поморских трговаца, куповину и продају, као и посебне режиме трговања одређеним робама.

Целина нашег поморског права настајала је постепено, из потребе коју су наметали друштвени и привредни односи. Они су условљавали и њихов каснији развој, све до самог краја комуна и њиховог утапања у шире оквире модерних држава на почетку деветнаестог столећа. Овакав начин настанка, развоја и одржања, омогућио нам је да из норми поморског права Котора и Дубровника, сагледамо како су изгледали њихови унутрашњи друштвени односи и државна

организација поникла на њима. Наше истраживање правних извора и систематизација њиховог садржаја, указала нам је на битне разлике међу њима.

Преовлађујући значај поморства и поморске трговине за живот Которана, био је истакнут на јединствен и особен начин. У овом раду, јасно је показано, да су Град и јавна управа у њему, бар када се ради о предмету поморског права и свега онога што оно уређује, били подређени струковној организацији помораца, данас познатој по општеприхваћеном, мада сматрамо погрешном имену, Бокелска морнарица. Право име - Братовштина Светог Николе Морнара, указује на две битне особине овог удружења, од којих је она опредељујућа везана за заштиту и управљање поморским активностима, свих који се њима баве у Котору. Она друга - њен религиозни карактер, иако није примарна, свакако је битна. Црква и њена организациона инфраструктура, били су повезани са Братовштином, не само персонално, него и институционално. То је Братовштини барем у почетку њеног рада, пружало заштиту од евентуалне самовоље цивилних власти, а у каснијем периоду развоја, помагало да одржи преовлађујући утицај над градским институцијама.

Братовштина је самостално преговарала са носиоцем врховне власти над Котором - Млетачком Републиком, и од ње добијала трговинске повластице и јавне послове у надлежност. И у том погледу премошћавала је градску управу, омогућавајући и самој Серенисими да се у Котору бави првенствено оним што је највише занима: приходима од поморства и трговине. Све ван тога, што није доносило приходе, или их доносило у недовољном обиму да побуде интерес Млетака, као и остала питања управе и уређивања односа и интереса других друштвених групација у Комуни, било је остављено њеној самоуправној јавној власти.

Статут Братовштине Светог Николе Морнара белодан је показатељ ових наших закључака. Садржином и правима која утемељује, дајући их искључиво својим припадницима, издваја Котор не само у односу на друге слободне градове Источног Јадрана, него и у односу на сам Дубровник. Особеност коју је делатност Братовштине успоставила, а која је касније и правно уобличена, пре свега се односила на овлашћења која су Братовштини била дата. Иако је сама Братовштина била цеховско удружење, и то остала највећим делом читавог свог постојања, јер је настала ради заштите и бољитка једне професије и оних који се њоме баве, независно од тога, временом је добила и значајна јавно-правна

овлашћења. Њена делатност, прописи које је доносила и начин њихове примене, одређивали су не само живот њених чланова, него и живот читавог Котора, и свих који су у њему живели. Упркос томе, што је одлучивање у Братовштини било поверено уском кругу изабраних међу члановима, њихове одлуке тичале су се читаве привреде овог Града, а тиме и свега другог, па је Котор, скоро да се може рећи, у једном историјском периоду, постао град око Братовштине Светог Николе Морнара.

Постојале су у Котору и друге братовштине, што смо показали дајући пресек садржаја Статута Братовштине Светог Духа (Спаса). Први смо се код нас позабавили систематичним описом овог извора, као и покушајем класификације и општег описа садржаја. Оно што смо успели да сазнамо из увида у Статут Братовштине Светог Духа, потврдило је оно што смо претпостављали - по садржају, уређености, ажурности и систематичности, овај документ далеко заостаје за Статутом Братовштине Светог Николе Морнара.

Историјски извори упућују на то, да је ова Братовштина била бројнија, па и, са данашње тачке гледишта демократскије уређена, у односу на Братовштину Светог Николе Морнара. И Братовштина Светог Духа окупљала је поморце, али заједно са припадницима других занимања. То је ову Братовштину не само битно одредило, него и узроковало, да њен утицај буде ограничен. Да би се неко у Котору бавио поморством, морао је да буде члан Братовштине Светог Николе Морнара, па поморцима чланство у Братовштини Светог Духа није доносило ништа. Остале делатности нису могле да остваре утицај који би се мерио са поморством, јер су њихови приходи далеко заостајали. Због тога је за ову Братовштину и интерес Цркве, и Млетака био мањи, него за Бокелјску Морнарицу. Коначно, иако религиозног имена, чак верски гледано значајнијег од Свеца заштитника Бокелјске Морнарице, за њом није било потребе ни у том погледу. Црква је пружала бољу организацију, и утеху, онима са јаким верским осећањима. Тако је и улога Братовштине Светог Духа, па и сваке друге у Котору, била далеко иза Братовштине Светог Николе Морнара, свдећи се готово само на функцију узајамне потпоре чланова.

Постојала је у Котору и градска власт, независна или под туђим патронатом. Њена функција је, такође, по значају за живот Которана, далеко заостајала за Братовштином Светог Николе Морнара. Градска управа решавала је све оно што се није односило на поморство, поморску трговину и уређење

тржишта, другим речима, све остало што је доносило много мање од поморства. Утврдили смо у овом раду, да је то ставило градску власт, не у функцију поморства као делатности, него у функцију удружења помораца и поморских трговаца. Поређење одредби градског и статута Братовштине Светог Николе Мрнара, показује да су значајне делатности јавно-правног карактера стављене у надлежност Братовштине, док их Град не познаје. Тако је за Котор, који је већим делом живео од поморства, од пресудног значаја, а било оно што се дешавало у Братовштини. У томе је, свакако, ако не јединствен, а оно веома редак пример организације јавне власти око еснафског удружења. Вероватно ни у једној другој средини поморско право није у себе преузело и толика јавна овлашћења.

Дубровник је, са своје стране, на другачији начин развијао и примењивао одредбе поморског права. Његова организација није била толико особена као она у Котору. Јавна власт била је у Дубровнику јача и организованија, пре свега захваљујући чињеници да је Дубровник уживао скоро потпуну независност. Чињеница да се Висока Порта није мешала у унутрашње уређење, нити политику Републике, дозволила је да Дубровник до краја развије уређење аристократске републике, са свим њеним установама и инструментима.

То не значи да организација јавне власти, није била и у Дубровнику обележена одређеним ограничењима, с тим што она никако нису долазила из струковне области. Напротив, та ограничења била су уобичајена појава у сличним градовима, аристократским републикама тога доба. Она су се пре свега односила на сталешки приступ организацији јавне власти, који је прожимао све сегменте делања и живота Републике. Правни оквир свих делатности, па и поморске и поморско-трговачке, одређиван је у оквиру установа које су чинили представници племства, који су расправљали и доносили одлуке не само о најважнија питањима, него и о најситнијим детаљима. Уређење интереса и односа унутар Дубровника, његовог тржишта и његових послова, тешко се могло одвојити од заштите интереса који је племство, готово искључиво, држало у тим односима, до самог краја постојања дубровачке државе.

Овакав начин уређења јасно је видљив у нормама поморског права, у свим правним изворима које смо проучавали. Детаљно смо их описали, неке од њих први у нашој теорији, и проучили њихов међусобни однос, утицај једне на друге и укупни значај. Кроз њих се види и историјски развој друштвених односа, који

је пратио успон дубровачког поморства и трговине. Видљив је покушај за штите привилегованог положаја племства у каснијим документима, на пример. То нам је указало да је поморска трговина донела могућност богаћења и припадницима других друштвених слојева, мимо *nobila*. Но, Град-Република упео је био све своје снаге не би ли нормативно ограничио вертикалну друштвену проходност.

Истовремено, показали смо и да су они који су Дубровником управљали, иако намерни да сачувају свој повлашћени положај, били далеко од тога да буду неосетљиви на интересе припадника других слојева. Пажљиво одмерена и уравнотежена регулација удруживања капитала и рада у ентеге, пример је који би и данас требало да буде инспиративан и, можда укаже, на неке правце у развијању управљања трговином и трговачким подухватима и друштвима. Показали смо како се овим одредбама штите и они који општем привредном напретку доприносе радом, и они који га подупиру својим капиталом, али како се привреда и друштво у целини штите од, за сваки даљи развој, погубне концентрације финансијског капитала у рукама неколицине. Сматрамо и да је ово један од ретких примера где се, уз поморско право, везују одредбе толико далековиде и толиког општег значаја.

Пажљиво праћење развоја саме поморске делатности, али и трговине и ширења и продубљивања тржишта, омогућило је дубровачким законодавцима да одговарају на измене окружења које су регулисали нормама поморског права. То је уродило и заменом института генералне хаварије поморским осигурањем. У раду смо дали у целини документ којим се оно регулише, по многим изворима, први пут у правној историји.

Овај документ саставни је део Жуте књиге, зборника који разрађује одредбе поморског и трговинског права из претходних докумената. Поред Закона о поморском осигурању, у овом зборнику нашао се и акт о морнарици, као и његова допуна. Ово Жуту књигу ставља одмах уз Статут Града. Жутој књизи претходила је Зелена књига, чији предмет регулације је био исти. У овом раду смо по први пут у нашој теорији детаљно описали све одредбе ова два зборника, класификујући их по материји, а затим их на основу тога анализирајући. Ова анализа омогућила нам је увид како у развој поморског права, тако и привредних односа који су овај развој подстакли и условили.

Даље прилагођавање поморског права изменама које је само поморство и трговина везана уз њега доносила, довело је и до уобличавања посебног

зборника пред крај XVIII века. То је уједно и последњи документ који је Република донела, јер је убрзо престала да постоји. Њен крај јесте узрокован суочавањем са много већом силом, али и запостављањем свега онога што поморско право не регулише. Осетљива и брза када је требало усавршити начине задовољења интереса поморства и трговине, управна структура Дубровника није била у стању да се прилагођава променама које је та трговина доносила у измени друштвене структуре. Залудне и бесплодне борбе саламанкеза и сорбонеза, доносиле су анахрона решења, попут сопствених имена. Управљачка структура Дубровника остала је крута и непромењена, чиме је из учешћа у јавном животу искључила највећи део становништва. Тиме га је учинила и незаинтересованим за опстанак старе Републике, а пријемчивим за начела нове и велике Француске републике. У крајњем исходу, Дубровник није искористио на прави начин сво богатство и знање које су му поморство и трговина дали, и једноставно се угасио превазиђен. Иза њега је остао изузетан корпус поморског права, који смо у овом раду детаљно описали, докуменат по докуменат и одредбу по одредбу, показујући и које од њих би ваљало из садашњих прилика посебно проучити.

На крају рада, приказали смо детаљно, не изостављајући ни једну одредбу која се односи на поморство, трговину и уређење тржишта прекоморских и извозних производа, садржај свих одредби цитираних докумената: Статут Котора, Статут Братовштине Светог Николе Морнара, Статут Дубровника и др. У табели су побројани и сви предмети поморског права: брод, дјетић и др., као и места у документима у којима се налазе одредбе које их регулишу. Овиме смо омогућили и јасан упоредни преглед садржаја тих одредби, који поткрепљује наше закључке, али уједно пружа и општи увид у развој поморског права у Котору и Дубровнику. То ову табели чини и погодним полазним инструментом за даља истраживања у овој области.

У раду је, тако, обрађено седам статута - два градска, три посебних самоуправа унутар Дубровачке Републике и два братовштина, као четири правна зборника. Описани су у целини, са начином настанка и приликама које су тада владале. Детаљно је приказан њихов садржај, а посебно све оне одредбе које су се односиле на уређивање делатности поморства и поморске трговине, и све оно што је за ове делатности везано: послови од јавног значаја, судство, уређење тржишта и трговинске политике, роба којом се тргује и њен квалитет,

превоз робе и припадајући ризици, пловила и њихово грађење и поступање њима, те односи између учесника у поморству и трговини и њихове посебне улоге и места. Укупно је анализирано и посматрано кроз упоредни преглед осамдесет један предмет регулације, од чега тринаест везаних за брод и опрему, једанаест везаних за посаду, петанест везаних за послове управе, седам за трговину, четрнаест за фискална и парафискална давања, четрнаест и за намирнице, те седам за осталу робу.

У раду су коришћени и други правни извори, попут нотарских исправа, као и обимна шира литература.

**ИЗВОРИ
И
ЛИТЕРАТУРА**

Извори:

1. *Forma Matricule marinariorum et piscatorum Jadre*, Brunelli V., Дубровник, 1882.
2. *Liber Croceus*, Недељковић Б., САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, III одељење, књ. XXIV, Београд, 1997.
3. *Liber Statutorum civitatis Ragusii compositus anno 1272 cum legibus aetate posteriore insertis atque cum summariis, adnotationibus et scholis a veteribus iuris consulis Ragusinis additis*; Monumenta historico-iuridica slavorum meridionalium, vol. IX, објавили Јиречек К. - Богишић В., Загреб, 1904.
4. *Liber Viridis*, Мариновић А., in *Поморско право*, књ. II, Сплит, 2005.
5. *Liber Viridis*, Недељковић Б., САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, Историјско-правни споменици III одељење, књ. XXIII, Београд, 1984.
6. *Ordonance de la marine marchande*, на http://fr.wikipedia.org/wiki/Grande_ordonnance_de_la_marine
7. *Privilegia et usus Consulatatus maris civitatis Barchinone, Consolat de mar*, на <http://mdc.cbuc.cat/cdm/ref/collection/manuscritBC/id/29407>
8. *Regolamenti della Republica Di Ragusa per la navigazione nazionale in Грађа за поморску новијест Дубровника*, редакција Новак Г. и Луетић Ј., Дубровник, 1972.
9. *Stauta Civitatis Catari - Статут града Котора*, уредила Ј. Антовић, Државни архив Црне Горе, Котор, 2009.
10. *The Black Book of the Admiralty*, Travers Twiss., Monumenta Iuridica, Лондон, 1873, на archive.org/stream/monumentaJuridi00twisgoog#page/n9
11. *The Rodian See-Law*, in Ashburner W., манускрипти, Оксфорд, 1909, на <http://archive.org/details/nomosrhodinnauti00rhoduoft>
12. *The Rules of Oleron*, на admiraltylawguide.com/documents/oleron.html
13. *Treaty of Peace between Charles VI. most August Emperor of the Romans, and King of Spain, Hungary and Bohemia, and Achmet Han Sultan of the Turks. Done in the Congress at Passarowitz in Servia, the 21st Day of July 1718*, на archive.org/stream/generalcollectio00lond#page/408/
14. *Treaty of Peace concluded between Leopold the most August Emperor of Grmany, and Mustapha Han, Sultan of the Turks, by the mediation of William*

- III. King of Great Britain and the Lords of the States of the United Netherlands, at the Congress of Carlowitz, in the Country of Szerem, the 26 of January 1699*, на archive.org/stream/generalcollectio00lond#page/298/
15. *Дипломатски зборник краљевине Хрватске, Славоније и Далмације*, Смичиклас Т., књ. II, Загреб, 1904.
 16. *Документа и архивска грађа*, Државни архив Црне горе, Котор.
 17. *Извештаји млетачких провидура (1687-1735)*, 7, приредио Онгания Ф., превео с италијанског Мраовић Д., Подгорица, 1998.
 18. *Књига свих реформација*, објавили Соловјев А. - Петерковић М, in *Зборник за историју, језик и књижевност*, СКА, треће издање, Историјско-правни споменици, књ. I - Дубровачки закони и одељење, књ. VI, Извори за историју Јужних Словена, уредио Ј. Радонић, серија пета, *Историјско правни споменици*, књ. I, Дубровачки закони и уредбе, Београд, 1936.
 19. *Которски споменици*, Мауер А., Прва књига которских нотара од год. 1326 до 1335, Загреб, 1951.
 20. *Листине о однашајих између јужног Славенства и Млетачке републике*, Љубић С., књ. I, Књижарница Југославенске академије, Загреб, 1886.
 21. *Мешовита грађа (Miscellanea)*, књ. 8, Историјски институт, Београд, 1980.
 22. *Паптровске исправе XVI-XVIII века*, објавио Соловјев А., Споменик СКА LXXXIV, Београд, 1936.
 23. *Средњовјековни Статут Будве*, приредили Лукетић М. и Бујуклић Ж., Историјски архив Будве, Будва, 1988.
 24. *Статут Братовштине Светог Духа*, необјављена рукописна књига, Архив ХАЗУ, I.с. i2 (на поткорици: Cod. ital N DCXII).
 25. *Статут града Дубровника 1272*, уредио Каповић М., превели Крижман М. - Колановић Ј., Дубровник, 1990.
 26. *Статут града Дубровника*, уредили Шољић А. - Шундрица В. - Веселић И., Дубровник, 2002.
 27. *Хамурабијев законик*, in Јасић С., *Закони старог и средњег вијека*, Београд, 1968.

Литература:

1. Fortini Brown P., *Art and Life in Renaissance Venice*, New York, 1997.
2. Gelcich G., *Le confraternite laiche in Dalmazia*, Дубровник, 1885.
3. Gelcich G., *Memorie Storiche sulle Bocche di Cattaro*, Zara, 1880.
4. Mayer A., *Гдје је лежао стару Acrivium*, Сплит, 1932.
5. Molmenti P., *La storia di Venezia nella vita privata I*, Bergamo, 1910.
6. Roller D., *Дубровачки занати у 15. и 16. стољећу*, Загреб, 1951.
7. Sacerdoti A., *Africa ovvero Barbaria, relazione al Doge Venezia sulle reggenze di Algeri e di Tunisi del Dragomanno Giovanni Batista Salvago (1625)*, Падова, 1937.
8. Sanuto M., *I diarii di Marine Sanuto*, tomo II, на www.archive.org
9. Stulli B., *Ordines artis nauticae secundum consuetudinem civitatis Ragusii*, Дубровник, 1952.
10. Stulli B., *Из хисторије поморског судства у старом Дубровнику*, in Дубровачко поморство - У спомен сто година наугичке школе у Дубровнику, MDCCCLII-MCMLII.
11. Антовић Ј., Занати средњовјековног Котора, Историјски архив Котор, децембар 1993, in Антовић Д., Једна сакрална драма непознатог перашког аутора XVII вијека, преузето са www.rastko.rs
12. Бадурина А., *Сакрална архитектура*, in Златно доба Дубровника, Загреб, 1987.
13. Баздуљ М., *Транзит*, in Транзит, Комета, Помрачење, Београд, 2009.
14. Благојевић М., *Которске нотарске средњовековне исправе које се тичу родитеља и деце*, необјављен специјалистички рад, Факултет за пословно право Универзитета Унион, Београд, 2004.
15. Благојевић М., *Мираз у средњовековном праву Котора*, необјављен магистарски рад Правног факулета Универзитета Унион у Београду, Београд, 2011.
16. Блехова-Челебић Л., *Жене средњовјековног Котора*, Подгорица, 2002.
17. Бликсен К., *Прича малог од палубе*, in Зимске приче, Тузла-Зеница, 2011.
18. Богишић В., *Писани закони на словенском југу*, Београд, 1926.
19. Богишић В., *Станак по дубровачком закону*, in Правни чланци и расправе, књ. I, Београд, 1927.

20. Богојевић Н., *Наследно право по Которском статуту*, Правни факултет у Београду, необјављен семинарски рад, Титоград, 1977.
21. Богојевић Н., *Својинско-правни односи у Котору у XIV вијеку*, необјављена докторска дисертација, Правног факултета Универзитета у Београду, Београд, 1984.
22. Богојевић-Глушчевић Н., *Из правног живота средњовјековних приморских градова*, Подгорица, 2002.
23. Богојевић-Глушчевић Н., *Статутарни прописи и правна пракса у Котору у XIV вијеку*, in *Из правне прошлости Котора*, Подгорица, 1999.
24. Божић И., *Дубровник и Турска у XIV и XV веку*, Београд, 1952.
25. Божић И., *Котор после прихватања млетачке власти*, in *12 вјекова Бокелске морнарице*, Котор, 2013.
26. Божић И., *Котор после прихватања млетачке власти*, in *Немирно поморје XV века*, Београд, 1979.
27. Бојанин С., *Забаве и светковине у средњовековној Србији од краја 12. до краја 15. века*, Београд, 2005.
28. Брајковић Б., *Дубровачки едикт за пловидбу 1794*, in *Дубровачко поморство - у спомен сто година Наугичке школе у Дубровнику*, Дубровник, 1952.
29. Брајковић В., *Etude historique sur le droit maritime prive du Lyttoral Yugoslave*, Marseille, 1933.
30. Брајковић В., *Јубиларно значење двију обљетница*, in *Упоредно поморско право*, Загреб, 1989.
31. Брајковић В., *Поморско право*, in *Живот и дјело Владислава Брајковића*, књ. II, Загреб, 2005.
32. Брајковић В., *Поморско право*, Приручник за студенте Свеучилишта, Загреб, 1950.
33. Брајковић В., *Смјернице међународног изједначења поморског права*, in *Живот и дјело Владислава Брајковића*, књига I, Загреб, 2003.
34. Брајковић В., *Спасавање и помагање на мору*, in *Живот и дјело Владислава Брајковића*, Загреб, 2003.
35. Брајковић В., *Сувласништво бродова на карате у Котору у XVI стољећу*, in *Живот и дјело Владислава Брајковића*, Загреб, 2003.
36. Брајковић С., *Смрт Богородице у цркви Госпе од Шкрпјела*, Пераст, 2000.

37. Бузов М., *Археолошка топографија Боке Которске*, in Бока Которска, Загреб, 2010.
38. Бујуклић Ж., *Forum Romanum - Римска држава, право, религија и митови*, Београд, 2010.
39. Бујуклић Ж., *Правно уређење средњовековне Будванске комуне*, Никшић-Будва, 1988.
40. Бујуклић Ж., *Римско приватно право*, Београд, 2012.
41. Буторац П., *Бока Которска након пада Млетачке републике до бечког конгреса (1797-1815)*, Рад ЈАЗУ 264, Загреб 1938.
42. Буторац П., *Бока Которска, од најстаријих времена до Немањића*, in *Анали Хисторијскога института у Дубровнику*, бр. X-XI, Сплит, 1997.
43. Буторац П., *Госпа од Шкрпјела*, Сарајево, 1928.
44. Буторац П., *Котор за самовладе (1355-1420)*, Пераст, 1999.
45. Буторац П., *Опатија Св. Јураја код Пераста*, Загреб, 1928.
46. Буторац П., *Писма руског адмирала Матије Змајевића*, на www.rastko.rs/rastko-cg/umjetnost/mpantic-xvi-xviii/xviii_c.html
47. Буторац П., *Територијални развитак средњовековног Котора*, Дубровник, 1996.
48. Васиљевић Ј. - Висковић Б., *Велике поморске битке и операције кроз историју*, Београд, 1975.
49. Васић М., *Архитектура и скулптура у Далмацији од почетка IX до почетк XV века - Цркве*, Београд, 1922.
50. Веселиновић А., *Држава српских деспота*, Београд, 2006.
51. Винавер В., *Похара Пераста 1624. године*, Историјски записи, књ. I, Титоград, 1952.
52. Винавер В., *Трговина босанским робљем током XIV века у Дубровнику*, Дубровник, 1953.
53. Воје И., *Кредитна трговина у средњовековном Дубровнику*, Академија БИХ, Дјела, књ. XLIX, Сарајево, 1976.
54. Војновић К., *Братовштине и обртне корпорације у Републици Дубровачкој од XIII до конца XVIII вијека*, Загреб, 1900.
55. Вујичић Р., *Једна минијатура Ловра Добричевића у Котору - Увијек на истом путу*, in *Зборник бискупа Ива Гугића*, Пераст, 1996.
56. Вукмановић Ј., *Паптровићи*, Подгорица, 2002.

57. Грабовач И., *Поморско право*, Загреб, 1971.
58. Гргуревић Т., *Бокељи у борби против гусара и пирата*, на http://www.montenegrina.net/pages/pages1/istorija/odcrnojevica_dopetrovica/bokelji_u_borbi_protiv_gusara_i_pirata_t_grgurevic.html
59. Гргуревић Т., *Одјеци славних времена*, Котор, 2004.
60. Дабиновић А., *Како је дошло у Котору до организације пучанског сталежа*, Годишњак Поморског музеја у Котору XII/1969.
61. Дабиновић А., *Котор под Млетачком републиком*, Загреб, 1934.
62. Дабиновић А., *Може ли се говорити о континуитету Которске морнарице од 809 до данас*, Годишњак Поморског музеја у Котору VIII /59.
63. Даниловић Ј., *Залога у старом дубровачком праву*, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 6, Београд, 1987.
64. Даниловић Ј., *Историјско правне студије*, *Правни факултет у Подгорици*, Подгорица, 2002.
65. Даниловић Ј., *О капари у дубровачком праву крајем XIII и почетком XIV века*, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 1, Београд, 1956.
66. Даниловић Ј., *О најамним односима у Дубровнику у XIII и XIV веку*, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 4, Београд, 1961.
67. Даниловић Ј., *О уговору 'collegantia' у дубровачком праву у периоду млетачке власти*, *Зборник филозофског факултета у Београду*, том XI -1, *Споменица Јојра Тадића*, Београд, 1970.
68. Даниловић Ј., *Репресалије у Дубровачком праву XII и XIII века*, in *Историјско правне студије*, *Правни факултет у Подгорици*, Подгорица, 2002.
69. Даниловић Ј., *Репресалије у дубровачком праву XII и XIII века*, *Зборник радова Правног факултета у Београду* бр. VI, Београд, 1972.
70. Димитријевић С., *Дубровачки каравани у јужној Србији у XVII веку*, Београд, 1958.
71. Динић М., *Балкан од 1018. до 1499*, in *Из српске историје средњег века*, Београд, 2003.
72. Динић М., *Србија од VII до XIV века*, in *Из српске историје средњег века*, Београд, 2003.

73. Динић-Кнежевић Д., *Миграције становништва из јужнословенских земаља у Дубровник током средњег века*, САНУ, Нови Сад, 1996.
74. Динић-Кнежевић Д., *Положај жена у Дубровнику у XIII и XIV веку*, САНУ, Посебна издања, књига CDLXIX, Одељење историјских наука, књига 2, Београд, 1974.
75. Динић-Кнежевић Д., *Прилог проучавању миграција нашег становништва у Италију током XIII и XIV века*, Годишњак филозовског факултета у Новом Саду, књ. XVI/1, Нови Сад, 1973.
76. Енгел И. Х. в., *Политичка буна у Дубровнику с које доспје под власт млетачку 1203*, in Повјест Дубровачке Републике, Српске дубровачке штампарије А. Пасарића, Дубровник, 1903.
77. Живковић В., *Котор - Модел касносредњовековног града*, in Приватни живот у српским земљама средњег века, Београд, 2004.
78. Живковић В., *Култови светитеља заштитника од куге у Котору (XIV-XVI век)*, Историјски часопис, књ. LVIII, Балканолошки институт САНУ, Београд, 2009, стр. 187.
79. Живковић В., *Религиозност и уметност у Котору XIV-XVI век*, Београд, 2010.
80. Живковић В., *Средњовековни Котор*, Београд, 2011.
81. Живојиновић Д. Р., *Организација дубровачке конзуларне службе на Леванту у другој половини XVIII века*, Европа и Дубровник у XVII и XVIII веку, Београд, 2008.
82. Злоковић М., *Бродоградилшита у Боки*, Годишњак Поморског музеја у Котору VIII/1959.
83. Злоковић М., *Историјат бродоградње у Боки*, in 12 вјекова Бокелске морнарице, Београд, 1972.
84. Иблер В., *Слобода мора*, Загреб, 1965.
85. Ивошевић В., *Из Дионисијеве проповеди на Ускрс*, in Архимандрит Дионисије Миковић, Котор 1968.
86. Јакаша Б., *Уџбеник пловидбеног права*, Загреб, 1979.
87. Јанковић-Ромер З., *Бранислав М. Недељковић, Liber Croceus, САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, III одељење, књига XXIV, Београд 1997, 645 стр*, in Радови 32-33, Филозовски

- факултет Свеучилишта у Загребу, Завод за хрватску повијест, Загреб, 1999-2000.
88. Јанковић-Ромер З., *Рецензије и прикази књига, часописа и зборника - Бранислав Недељковић, Liber Croceus, САНУ, Зборник за историју језик и књижевност српског народа, III одељење, књига XXIV, Београд 1997, 645 стр*, in Радови 32-33, Филозофски факултет свеучилишта у Загребу, Завод за хрватску повијест, Загреб 1999-2000.
 89. Јанковић Д., *Историја државе и права феудалне Србије*, Београд, 1953.
 90. Јасински М., *Уговори српских владара са Дубровником као споменца старог српског права*, Архив за правне и друштвене науке, књ. XXXVIII, Београд, 1939.
 91. Јелушић Б. - Јелушић М., *Како је Будва сањала Медитеран*, Будва, 2008, стр. 45.
 92. Јеремић Р. - Тадић Ј., *Прилози за историју старог Дубровника*, Београд, 1938.
 93. Јиречек Ј. - Радонић Ј., *Историја Срба*, књ. I, Београд, 1952.
 94. Јовић М. - Радић К., *Српске земље и владари*, Параћин, 1989.
 95. Калић Ј., *Срби у позном средњем веку*, Београд, 2012.
 96. Ковачевић П., *Учешће Бокеља у развоју руске морнарице*, in 12 вијекова Бокељске морнарице, Котор, 2013.
 97. Ковијанић Р. - Стјепчевић И., *Културни живот старог Котора (XIV-XVIII вијек)*, књ. II, Лекарни, Апотекари - Апотеке, Цетиње 1957.
 98. Ковијанић Р., *Једрењаци которске луке 1441-1445*. (По подацима из Државног архива у Котору), Годишњак Поморског музеја у Котору, IX /1960.
 99. Ковијанић Р., *Једрењаци которске луке 1446-50. године*, Годишњак Поморског музеја у Котору XII/1964.
 100. Ковијанић Р., *Комунално уређење Котора*, Београд, 1954.
 101. Ковијанић Р., *Которски медаљони*, Пераст, 2007.
 102. Ковијанић Р., *Просвјета и књижевност*, in Котор, Загреб, 1970.
 103. Ковијанић Р., *Црна Гора у доба Немањића*, in Историја Црне Горе, том II, Подгорица, 2004.
 104. Кораћ В., *Градитељска школа поморја*, САНУ, Посебна издања, књ. CCCLXXXIV, Београд, 1965.

105. Костренчић М., *Поморско право у статутима поморских наших градова и отока*, Мјесечник Правничког друштва у Загребу, бр. 6, Загреб, 1915.
106. Крекић Б., *Дубровник и Левант 1280-1460*, Београд, 1956.
107. Кроли Р., *Поморска царства - завршна битка за Медитеран, 1521-1580*, Београд, 2011.
108. Крстић Б., *Уз Статут*, in Посебан сепарат Информативног прегледа Савета за човекову средину и просторно уређење бр. 4/1978, Београд, 1978.
109. Лалошевић А. С., *Значајније борбе бокелјских помораца против гусара и пирата*, in 12 вијекова Бокелјске морнарице, Београд, 1972.
110. Лонза Н., *Дубровачки статут, дионик еуропске правне баштине и књига свих закона*, Вијенац 485, стр. 2, на www.matica.hr/vijenac/485
111. Лонза Н., *Увод - Дубровачки статут, темељна саставница правног поретка и биљег политичког идентитета*, in Статут града Дубровника, Дубровник, 2002.
112. Луетић Ј., *1000 година дубровачког бродарства*, Загреб, 1969.
113. Луетић Ј., *Поморац и дипломат Иван Казначић: с освртом на дубровачко поморство 18. и поч. 19. ст*, ЈАЗУ, Загреб, 1954.
114. Луетић Ј., *Увид у међународно бродарство и наутичко-комерцијалну дјелатност помораца, трговаца и бродова Стона (1563-1897)*, in Зборник радова у част 650. обљетнице планске изградње Стона и Малог Стона, Стон 1987.
115. Луетић Ј., *Уводни текст*, in Грађа за поморску повијест Дубровника, Дубровник, 1972.
116. Луковић Н., *Братовитина бокелјских помораца Св. Ђорђа и Трипуна у Млецима*, Годишњак Поморског музеја у Котору XVII/1969.
117. Луковић Н., *Марко Мартиновић*, Годишњак Поморског музеја у Котору II/1953.
118. Луковић Н., *Поштански саобраћај на Јадрану*, Годишњак Поморског музеја у Котору IV/1956.
119. Луковић Н., *Прчањ - Хисторијско естетски приказ*, репринт издање, Београд, 2010.
120. Луковић Н., *Прчањ, Котор и Бока Которска*, Загреб, 1934.

121. Луковић Н., *Скулптура и сликарство*, in Котор, Загреб, 1970.
122. Лупис В. Б., *Бокељска морнарица, fides et honor - вјера и поштење*, in Баштинске теме Боке Которске, Дубровник-Загреб, 2013.
123. Љубић Ш., *Маријана Болице Которанина опис санџаката скадарског из године 1614*, Старине ЈАЗУ XII, Загреб, 1880.
124. Маргетић Л., *Римско и бизантско муниципално уређење средњовјековних опћина у нашим приморским крајевима*, Годишњак Правног факултета у Сарајеву, XXIII/75.
125. Мариновић А., *Бока Которска од настаријих времена до почетка XX стољећа*, Матица Хрватска, огранак Дубровник 4, Дубровник, 1993.
126. Мариновић А., *Дубровачко поморско право*, књ. I, Сплит, 1998.
127. Мариновић А., *Дубровачко поморско право*, књ. II, Сплит 2005.
128. Мариновић А., *Поморско правни прописи средовјечног дубровачког Статута*, in Поморски зборник Друштва за проучавање и унапређење поморства Југославије, књ. I/1963, Задар, 1963.
129. Мариновић А., *Развитак власти у средњовековном Котору*, Хисторијски зборник, год X, бр. 1-4, Загреб, 1957.
130. Марјановић-Душанић С., *Свети краљ*, Београд, 2007.
131. Марковић Д., *Импликације климатских промена на катастрофалне штете у осигурању*, необјављена докторска дисертација, Факултет техничких наука, Департман за индустријско инжењерство и менаџмент Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2013.
132. Марковић Д., *О прђији - миразу, жене Св. Стефана Штиљановића*, Српски магазин, 1986.
133. Мартиновић Ј., *Сто которских драгуља*, Ријека Црнојевића, 1995.
134. Мартиновић Ј., *Црквене прилике у Котору прве половине XIV века*, Пераст, 2003.
135. Матавуљ С., *Бока и Бокељи*, на www.rastko.rs/rastko-bo/zemlja/smatavulj-boka_1.html
136. Мацан Т., *Поглед у Бокељску повијест*, Загреб, 2003.
137. Миготи Б., *Антички колегији и средњовјековне братовштине*, Старохрватска повијест, 16, Сплит, 1986.
138. Мијушковић С., *Statuta civitatis Catari*, Годишњак Поморског музеја у Котору, бр. 1-2, Котор, 1954.

139. Мијушковић С., *Которска морнарица* in Котор, Загреб, 1970.
140. Мијушковић С., *Которска морнарица*, Подгорица, 1994.
141. Мијушковић С., *Млетачко оснивање (1734) и француско укидање (1810), здравственог уреда у Перасту*, in Acta historica medicinae, pharmaciae et veterinae, књ. II, Београд, 1970.
142. Мијушковић С., *Одредбе о поморству у Которском статуту*, Годишњак Поморског музеја у Котору, VI/1957.
143. Мијушковић С., *Оснивање Братовштине которских помораца и њен Статут из 1463. године*, Годишњак Поморског музеја у Котору XVII/1969.
144. Мијушковић С., *Страдање бокелских помораца у Лепантском заливу маја 1774. године*, Годишњак поморског музеја у Котору X/1962.
145. Милојевић Б. Ж., *Бока Которска* (Регионално-географска испитивања), Зборник радова САН XXVII, Географски институт, књ. 5, Београд, 1953.
146. Милошевић М. - Антовић Ј., *Статут Братовштине Светог Николе Морнара у Котору*, in Поговор, Котор, 2009.
147. Милошевић М. Ш., *Бокелски једрењаџи грађени у Котору и Перасту у периоду од 1397. до 1455. године*, Годишњак поморског музеја у Котору, IX/1960.
148. Милошевић М. Ш., *Народно осигурање у Доброти 1858- 874*, Годишњак Поморског музеја у Котору III/1955.
149. Милошевић М., *12 вјекова Бокелске морнарице*, Београд, 1972.
150. Милошевић М., *Аналисти, хроничари и биографи*, in Књижевност Црне Горе од XII од XIX вијека, Цетиње, 1996.
151. Милошевић М., *Архив и наука*, in Културно благо Црне Горе, Београд, 1980.
152. Милошевић М., *Бока Которска, Бар и Улцињ*, Подгорица, 2008.
153. Милошевић М., *Бокелски поморци у свијету*, in *Бока которска, Бар и Улцињ од XV до XVIII вијека*, Подгорица, 2008.
154. Милошевић М., *Дилеме економске политике Млетачке Републике према Котору и приморским насељима Которског залива*, in *Историјски записи*, књ. 3/4, Титоград, 1973.

155. Милошевић М., *Достигнућа и двојбе у проучавању доприноса тројице Пераштана Русији Петра I (Марко Мартиновић, Матија Змајевић и Иван Крушала) 1697-1735*, in *Из прошлости Боке которске*, Загреб, 2008.
156. Милошевић М., *Из прошлости Боке Которске*, Загреб, 2008.
157. Милошевић М., *Извор Качићеве пјесме о Марку Ивановићу*, Споменик САН СV, Београд, 1959.
158. Милошевић М., *Которски трговци, ратници и мецене - Студије о Боки Которској XV-XIX стољећа*, Београд-Подгорица, 2003.
159. Милошевић М., *Неке поморске теме из старе лирике Доброте*, in *Из прошлости Боке Которске*, Загреб, 2008.
160. Милошевић М., *Неки аспекти поморске привреде Боке Которске у доба млетачке владавине (1420-1797)*, in *Поморски зборник*, књ. II, Загреб, 1962.
161. Милошевић М., *Носиоци поморске привреде Котора прве половине XVIII вијека*, Годишњак поморског музеја у Котору IX/1960.
162. Милошевић М., *Носиоци поморске привреде Пераста у првој половини XVIII столећа*, Годишњак Поморског музеја у Котору, VII/1958.
163. Милошевић М., *Око покушаја освајања Бара и Улциња 1717. и 1718. године*, in *Историјски записи*, књ. IV, Титоград, 1960.
164. Милошевић М., *Пловидба и поморска трговина*, in *Статут града Котора*, том II, Котор, 2009.
165. Милошевић М., *Поморски трговци ратници и мецене*, Београд-Подгорица, 2003.
166. Милошевић М., *Поморство - Извор живота на камену*, in *Котор*, Загреб, 1970.
167. Милошевић М., *Прилози за монографију Вицка Бујовића*, Годишњак Поморског музеја у Котору, III/1953.
168. Милошевић М., *Самоуправни статус Пераста за вријеме Млетачке Републике*, Пераст, 2002.
169. Мирковић М., *Економска хисторија Југославије*, Загреб, 1958.
170. Митровић К., *Економске прилике у опатији Светог Борђа код Пераста с посебним освртом на servitium cottine (14. и 15. столеће)*,

- in Бока, Зборник радова из науке, културе и умјетности, бр. 30, Херцег Нови, 2010.
171. Митровић К., *Култ Светог Трипуна у средњовековном Котору*, in 12 вијекова Бокелске морнарице, у редакцији М. Милошевића, И. Радовића, Ј. Ј. Мартиновића и др., Котор, 2013.
172. Митровић К., *Млечани епископи Котора 1420-1513*, Београд, 2013.
173. Монтани М., *Поморство Пераста у портретима бродова*, Поморски зборник, том II, Задар, 1962.
174. Мошин В. - Ђирковић С. - Синдик Д., *Зборник средњовековних ћириличних повеља и писама Србије, Босне и Дубровника (1186-1321)*, књ. I, Београд, 2011.
175. Н. Луковић, *Једна ријетка рукописна књига из архива бивше општине Прчањ*, Годишњак Поморског музеја у Котору, XV/ 1967.
176. Недељковић Б., *Liber Viridis*, САНУ, in Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, III одељење, књ. XXIII, Београд, 1984.
177. Недељковић Б., *Два тестамената из дубровачког архива*, Београд, 1991.
178. Никезић Н., *Мираз у которском праву у првој половини 14. вијека*, Историјски записи, Подгорица, 1995.
179. Николић Н., *Скривена ружа Пераста*, Београд, 2013.
180. Новак Г., *Млетачка упутства и извјештаји*, књ. V, Загреб, 1966.
181. Новаковић С., *Законик Стефана Душана цара српског 1349 и 1354*, Београд, 1898.
182. Новаковић С., *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд, 1912.
183. Острогорски Г., *Историја Византије*, Београд, 1947.
184. Петрановић Б., *О ропству по српским споменицима и статутима приморских далматинских градова*, Рад ЈАЗУ, XVI, Загреб, 1971.
185. Пожег В., *Векови српског поморства и речног бродарства*, Београд, 2008.
186. Поповић М., *Владарски и властеоски двор у средњем веку*, Београд, 2010.
187. Пријатељ К., *Сликари Трипо Кокоља (1661-1713)*, стр. 14, на www.rastko.rs/rastko-bo/casopisi/boka/23

188. Прица Р., *Грађа за историју которске трговине (од 1587-1603)*, Споменик САН, књ. CV, Београд, 1956.
189. Радић Р., *Болести и лечење*, in Приватни живот у Српским земљама средњег века, Београд, 2004.
190. Радовић А., *Право и морал у Иловачком законом правилу Светог Саве*, Зборник радова са научног скупа 'Грбаљ кроз вијекове', Грбаљ и Котор, Грбаљ, 2005.
191. Радонић Ј., *Privilegium navigationis ad partes orientis*, in Иван Божић, Дубровник и Турска у XIV и XV веку, Београд, 1952.
192. Радонић Ј., *Извори за историју Јужних Словена*, Београд, 1935.
193. Раукар Т., *Студије о Далмацији у средњем вијеку*, Сплит, 2007.
194. Самарцић Р., *Велики век Дубровника*, Београд, 2010.
195. Синдик И., *Комунално уређење Котора од прве половине XII до друге половине XV столећа*, Београд, 1950.
196. Синдик И., *Однос града Будве према владарима из династије Немањића*, Отисак из Историјског часописа VII, САН, Београд, 1957.
197. Соловјев А., *Законодавство Стефана Душана, цара Срба и Грка*, Скопље, 1928.
198. Станимировић В., *Брак и брачна давања у историји*, Београд, 2006.
199. Станимировић В., *Установа мираза у нашој традицијској култури*, Београд, 1998.
200. Станојевић Г., *Неколико статистичких података о Боки Которској из средине XVIII вијека*, Београд, 1956.
201. Станојевић Г., *Прилози проучавању историје Боке Которске у првој половини XVIII века*, in Историјски записи, књ. I, Титоград, 1965.
202. Стјепчевић И. - Ковијанић Р., *О поморству Боке - Подаци из Државног архива у Котору, Годишњак Поморског музеја у Котору I/1952*.
203. Стјепчевић И. - Ковијанић Р., *О поморству Боке средином XV вијека, Годишњак Поморског музеја у Котору II/1963*.
204. Стјепчевић И. - Ковијанић Р., *Поморство Боке средином XV века (од 1436. до 1459. године)*, Годишњак Поморског музеја у Котору II/1953.
205. Стјепчевић И., *Катедрала Светог Трипуна у Котору*, Сплит, 1938.
206. Стјепчевић И., *Котор и Грбаљ*, Сплит, 1941.

207. Стојадиновић П., *Положај жена у Црној Гори у XIX вијеку*, необјављена докторска дисертација, Правни факултет у Београду, 1965.
208. Стојковић С., *Медитеранска загонетка*, Београд, 2008.
209. Стојнић М., *Атмосфера медитерана у Љубишином делу*, in Стефан Митров Љубиша у контексту медитеранске културе, Будва, 2005.
210. Строхал И., *Статути поморских градова и опћина*, Загреб, 1911.
211. Суботић Г., *Краљица Јелена Анжујска - ктитор црквених споменика у Приморју*, Историјски гласник 1-2, Београд, 1958.
212. Тадић Ј., *Михо Працатовић-Працат*, Прилог историји дубровачког поморства, Дубровник, 1933.
213. Тадић Ј., *Организација дубровачког поморства у XVI веку*, Историјски часопис САН, свеска 1-2, Београд, 1949.
214. Тарановски Т., *Историја државног права у Немањинској држави*, Београд, 1931.
215. Тененти А., *Италија у петнаестом веку*, Београд, 2001.
216. Томић А., *Добротски једрењаци у деветнаестом вијеку*, Годишњак Поморског музеја у Котору VIII/ 1959.
217. Трајковић М., *Поморско право*, Београд, 1995.
218. Трајковић М., *Поморско право*, Београд, 2004.
219. Ћирковић С. - Милошевић М., *О Статуту града Котора*, in Статут града Котора, књ. II, Котор, 2009.
220. Ћирковић С. - Милошевић М., *Обичајно право у Статуту града Котора*, in Статут града Котора, књ. II, Котор, 2009.
221. Ћирковић С., *Блага трајна и блага пролазна*, in Срби у средњем веку, Београд, 1998.
222. Ћирковић С., *Континуитет и прекид међу хијерархијама: Приморски градови и њихово залеђе у средњем веку*, in Работници, војници, духовници, Београд, 1997.
223. Ћирковић С., *Успон зетских градова*, in Историја Црне Горе, књ. 2, том I, Титоград, 1976.
224. Ћорић С., *Основна питања о Душановом законнику*, Архив за правне и друштвене науке, 1914.
225. Ћоровић В., *Илустрована историја Срба*, књ. 2, Београд, 2005, стр. 11.

226. Урошевић Д., *Правосуђе и писано право у средњевековној Србији*, Београд, 1939.
227. Ферих З., *Форма аморфа*, Загреб, 2012.
228. Форетић В., *Неколико прегледа за поморску трговину Дубровника у средњем вијеку*, in *Дубровачло поморство - у спомен сто година наутичке школе у Дубровнику*, Дубровник, 1952.
229. Форетић В., *Повијест Дубровника*, први дио - Од оснутка до 1526, Загреб, 1980.
230. Форетић В., *Цртице из поморске повијести*, Задарска ревија, година XI/5, Задар, 1962.
231. Храбак Б., *Пословање помораца и трговаца из Боке у Албанији до 1600. године*, Споменик САНУ, СХХVII, Београд, 1986.
232. Царић С. и др., *Саобраћајно право*, Београд, 1979.
233. Цвејић (Даниловић) Ј., *Облигациони уговори у дубровачком праву од средине XIII до средине XIV века*, необјављена докторска дисертација, Правни факултет у Београду, Београд, 1957.
234. Цвитанић А., *Из далматинске правне повијести*, Сплит, 2002.
235. Цвитанић А., *Наше средњовјковно поморско право*, in *Зборник радова правног факултета у Сплиту*, год. XVI, 1979.
236. Цвитанић А., *Правно уређење сплитске комуне по Статуту из 1312*, Сплит, 1964.
237. Цвитанић А., *Репресалије у далматинском статутарном праву*, in *Зборник радова Правног факултета у Сплиту*, Сплит, 1965.
238. Цвитанић А., *Увод у дубровачко статутарно, касније законско право*, in *Статут града Дубровника из 1272*, Дубровник, 1990.
239. Црквенчић И. - Schaller A., *Бока Которска: друштвено-политичке промјене и развој етничког састава до 1918. године*, Хрватски географски гласник 67/2, Загреб, 2005.
240. Чанак-Медић М., *Которска катедрала Светог Трипуна као инспирација неимара и скулптора рашких храмова*, in *Зорник радова Византолошког института XLIV*, Београд, 2007.
241. Челебија Е., *Путонис*, књ. II, Сарајево, 1957.
242. Чоралић Л., *Братовштина славенских досељеника Св. Јурја и Трипуна у Венецији* - Извори, историографија и могућност истраживања, in

- Зборник радова Филозофског факултета Свеучилишта у Загребу, Загреб, 1994.
243. Чremoшник Г., *Которски дукали и друге листине*, Сарајево, 1921-1922.
244. Чremoшник Г., *Наша трговачка друштва у средњем веку*, сепарат Гласника Земаљског музеја у Босни и Херцеговини, год. XXVI, Сарајево, 1924.
245. Чremoшник Г., *Правни положај нашег робља у средњем веку*, Гласник Земаљског музеја, Нова серија, књ. 2, Сарајево, 1947.
246. Чучковић В., *Материјално обезбјеђење супружника у дубровачком средњовековном праву*, Посебан отисак из Годишњака Правног факултета у Сарајеву, XXVIII/1980, Сарајево, 1981.
247. Чучковић В., *Породица и породични односи у средњовјековном Дубровнику*, Годишњак Правног факултета у Сарајеву, XXXI, 1984.
248. Шарац М., *Развој поморског права у Дубровнику*, необјављен магистарски рад, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 1991.
249. Шаркић С., *Provision of Roman law on Dowry in Serbian Medieval law*, in *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, Bohlau Verlag, Wien-koln-Weimar, 2008.
250. Шаркић С., *Одредбе римског права о миразу у српском праву*, in Зборник Матице Српске за класичне студије, бр. 8, Нови Сад, 2006.
251. Шаркић С., *Средњовековно српско право*, Нови Сад, 1995.
252. Шеровић П., *Бокељска морнарица*, in Поморски зборник II, Загреб, 1962.
253. Шеровић П., *Братство*, књ. 31, Друштво Св. Саве, Београд 1923, на www.rastko.rs
254. Шеровић П., Гласник Народног универзитета Боке Которске, бр. 1-3. од 30. маја 1935, на www.rastko.rs
255. Шеровић П., *Један трговачко-поморски спор повјерен рјешавању 'добрих људи' у Котору 1719. год*, Годишњак Поморског музеја у Котору XII/1964.
256. Шеровић П., *Јуначко дјело капетана Петра Желалића*, Годишњак поморског музеја у Котору XV/1967.

257. Шеровић П., *Которска морнарица*, Годишњак Поморског музеја у Котору, XVII/1969.

Енциклопедије и речници:

1. *Енциклопедија Југославије*, Загреб, 1967-1969.
2. *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља*, Београд, 2010.
3. *Нашки Дубровачки рјечник*, Младошић Д. - Милошевић М., Дубровник, 2011.
4. *Поморска енциклопедија*, Загреб, 1955-1964.
5. *Правна енциклопедија*, Београд, 1986.
6. *Рјечник дубровачког говора*, М. Бојанић - Тривунац Р., Београд, 2002.
7. *Рјечник историје државе и права*, Хорват М. - Бастаић К. - Сиротковић Х., Загреб, 1968.

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Име: **Мирјана Благојевић**

Рођена: 4. августа 1967, у Земуну

Образовање: матурирала у Трећој (тада Осмој) београдској гимназији
1993. дипломирала на Правном факултету Универзитета у Београду
1995. положила правосудни испит
2004. стекла звање специјалисте у области јавног бележничтва
2006. похађала семинар о реституцији у Немачкој
2012. Магистрирала на Правном факултету Универзитета Унион

Каријера: од 1995. до данас, адвокат у сопственој канцеларији
2006. учествовала у изради нацрта закона о реституцији, у оквиру радне групе Министарства за економске односе са иностранством РС

Радови:

Необјављени

Которске нотарске средњовековне исправе које се тичу родитеља и деце, 2004, Правни факултет Универзитета Унион, специјалистички рад

Мираз у средњовековном праву Котора, 2012, Правни факултет Универзитета Унион, магистарски рад

Објављени

Економика Бокељске морнарице, Банкарство, УБС, Београд, 2013.

Трговачка друштва и послови у средњовековном Дубровнику, Банкарство, УБС, Београд, 2014.

У припреми

Мираз у средњовековном Котору, Зборник радова о Котору, Магелан прес, Београд и Влада Републике Црне Горе.

Остало: активно знање француског и енглеског језика и пасивно латинског и италијанског

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Потписана: Мирјана Благојевић

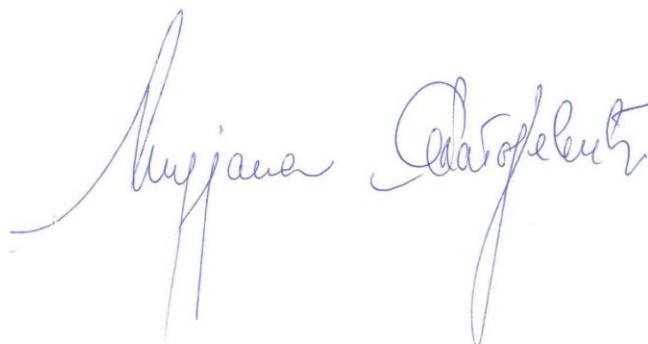
Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом *Поморско право у Котору и Дубровнику по одредбама њихових стаута*

- * резултат сопственог истраживачког рада,
- * да предложена дисертација ни у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијски програмима других високошколских установа,
- * да су резултати коректно наведени и
- * да нисам кршила ауторска права ни користила интелектуалну својину других лица.

У Београду, 3. октобра 2014.

Потпис докторанда

ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ
ШТАМПАНЕ И ЕЛЕКТРОНСКЕ ВЕРЗИЈЕ ДОКТОРСКОГ РАДА

Име и презиме аутора: Мирјана Благојевић

Студијски програм: докторске студије

Наслов рада: *Поморско право у Котору и Дубровнику по одредбама њихових стаута*

Ментор: проф. др Жика Бујуклић

Потписана: Мирјана Благојевић

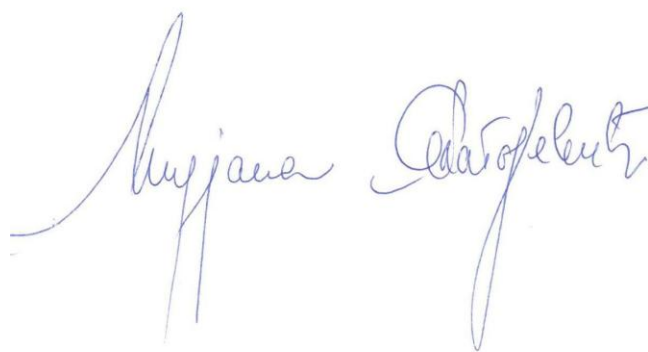
Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предала за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

У Београду, 3. октобра 2014.

Потпис докторанда

Handwritten signature of Mirjana Blagojević in blue ink.

ИЗЈАВА О КОРИШЋЕЊУ

Овлашћујем Универзитетску библиотеку *Светозар Марковић*, да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом *Поморско право у Котору и Дубровнику по одредбама њихових стаута*, која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предала сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

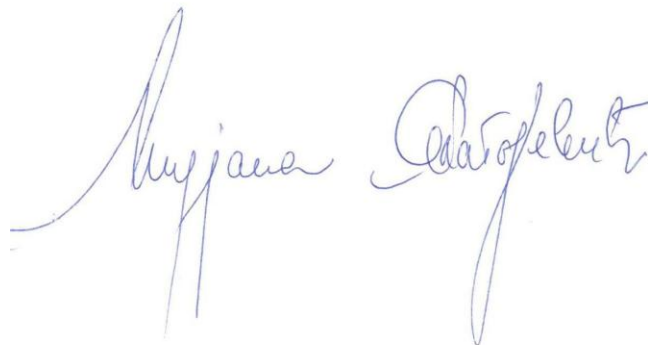
Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучила.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство - некомерцијално - без прераде
4. Ауторство - некомерцијално - делити под истим условима
5. Ауторство - без прераде
6. Ауторство - делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на следећој страници).

У Београду, 3. октобра 2014.

Потпис докторанда

Handwritten signature in blue ink, reading "Muzana Radicevic".

1. Ауторство - Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. Ауторство - некомерцијално. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. Ауторство - некомерцијално - без прераде. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора или начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. Ауторство - некомерцијално - делити под истим условима. Дозвољавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прераде.
5. Ауторство - без прераде. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. Ауторство - делити под истим условима. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног типа.

Табела упоредне анализе дубровачких и которских прописа	Котор		Дубровник								
	Статут	Статут Светог Николе Морнара	Статут	Књига свих реформација	Зелена књига	Жута књига	Regolamenti	Статут Ластова	Статут Мљета	Статут Лопуда	
Предмет регулisaња	Брод и опрема										
	Бродови и пловила	+	+	+	+	+	+	+	+		
	Бродоградња	+		+	+		+	+	+		
	Власништво			+							
	Опрема		+	+	+	+					
	Оружје	+	+	+	+	+					
	Калафати- бродоградитељи, дрводељци		+	+	+		+	+			
	Хаварија и нађене ствари	+		+		+				+	
	Јактус			+							
	Репресалије			+							
	Заробљавање			+							
	Стрина, педокија и пелјарина	+		+							
	Најам	+	+	+							
	Закуп			+							
	Посада										
	Supergomes, адмирал, заповедник		+	+		+		+			
	Капетан и официри		+	+			+	+	+		
	Кормилар		+	+				+			
	Супрапозит			+							
	Морнари	+	+	+	+		+	+			+
Шкривани		+	+			+	+				
Галиоти	+		+								
Дје тићи		+	+				+				
Трговци			+				+				

Патруни		+	+		+	+	+	+		+
Рибари	+	+	+	+						+
Управа										
Судство	+	+	+			+				
Админ. организација					+	+	+	+	+	
Конзули							+			
Режим пловидбе	+	+	+	+		+	+		+	
Крцање			+	+						
Режим трговине	+	+			+					
Регистар бродова		+								
Регистар помораца		+								
Режим странаца	+	+	+				+	+	+	
Надзор над трговином	+	+								
Надзор над јавним приходима	+	+			+					
Пренос поште		+								
Карантин		+			+	+			+	+
Безбедност и одбрана				+	+			+	+	+
Пиратерија и гусарство	+									
Трговина										
Реципроцитет	+		+	+						
Привилегована трговина	+	+						+		
Поморски зајам			+							
Роганција	+		+							
Колеганца			+							
Ентега			+							
Поморско осигурање						+				
Фискус и пара-фискус										
Царина	+	+								
Организација царинске службе						+				
Порези		+			+					
Арборађо	+	+	+		+	+		+		
Трошарина		+								
Лучка такса		+	+	+						
Возарина					+				+	

по роби						+				
на тежину товара		+				+				
на испловљавање		+								
по путовању		+								
на стране морнаре	+	+								
по броду		+				+				
за цркву	+	+	+	+	+				+	+
Роба - намирнице										
Жито	+		+	+	+	+				
Вино	+	+	+	+	+			+		
Со	+		+	+	+					
Сир	+	+		+	+					
Уље	+	+		+	+	+				
Маст					+					
Стока	+			+						
Суво месо				+	+					
Мрс	+	+								
Каштрадина	+	+								
Риба	+	+	+	+		+				+
Сува риба		+								
Шкоранца		+								
Махунарке и воће						+		+		
Роба – остало										
Лојанице		+								
Тканине		+	+			+	+			
Дрва - огрев	+		+			+				
Дрвна грађа	+		+			+		+	+	
Гвожђе					+					
Сребро					+	+				
Робови			+			+	+			